

ÚSTAV PAMĚTI NÁRODA

BRANISLAV KINČOK A KOL.

GUSTÁV HUSÁK A JEHO DOBA

ÚSTAV
PAMĀTI
NĀRODA

GUSTÁV HUSÁK
A JEHO DOBA

Branislav Kinčok a kol.

GUSTÁV HUSÁK A JEHO DOBA

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
BRATISLAVA 2015

Gustáv Husáka a jeho doba

Autori:

Jozef Beňa, Zdeněk Doskočil, Jevgenij Fedorovič Firsov, Anton Hruboň, Viliam Jablonický, Peter Jašek, Beáta Katrebová-Blehová, Branislav Kinčok, Róbert Letz, Nadežda Lindovská, Michal Macháček, Valentina Vladimirovna Marjina, Martin Mocko, Peter Mulík, Marek Syrný, Ján Štefanica

Vydal:

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
www.upn.sk

1. vydanie

Recenzenti:

prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.
doc. PhDr. Jiří Pernes, Ph.D.

Zodpovedná redaktorka: Alžbeta Poparová

Jazyková úprava: Marta Bábiková

Preklad z ruského jazyka do slovenského: Šimák International, s. r. o.

Preklad zo slovenského jazyka do anglického: Milica Hrebičková

Grafická úprava, sadzba a obálka: Ján Pálffy

Tlač: Tlačiareň P + M, s. r. o., Turany

Printed in Slovakia

© Ústav pamäti národa 2015

Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-76-3

OBSAH

Úvod (Branislav Kinčok)	11
Proti větru! Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a jeho raná aktivistická činnost (Michal Macháček)	15
Manželia Gustáv a Magda Husákovci. Pokus o riešenie tzv. ženskej otázky v praxi (Nadežda Lindovská)	55
Alexander Mach a slovenskí komunisti (Anton Hruboň)	71
Gustáv Husák a Komunistická strana Slovenska v Slovenskom národnom povstaní (Marek Syrný)	88
Postoj Gustáva Husáka ku katolíckej cirkvi v rokoch 1944 – 1950 (Róbert Letz)	116
Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948 – 1950 (Branislav Kinčok)	191
Gustáv Husák vo výpovediach Imricha Suckého (Martin Mocko)	239
Návrat Gustáva Husáka z väzení a jeho prvné léta na svobodě (1958–1962) (Zdeněk Doskočil)	283
Rehabilitácia tzv. slovenských buržoázných nacionalistov a slovenská otázka (Valentina Marjina)	323
Gustáv Husák a pád komunistického režimu v Československu (Peter Jašek)	353
Trestnoprávne aspekty obžaloby a rozsudku v prípade Gustáv Husák a spol. (1954) (Ján Štefanica)	374

Gustáv Husák a slovenská demokratická protifašistická štátnosť (Jozef Beňa)	398
Cenzúra a ideologické zásahy do umenia a kultúry (Viliam Jablonický)	442
Rukopisné svedectvo o postoji československej historickej špičky po auguste 1968 (Jevgenij F. Firsov)	469
Náčrt politických vzťahov medzi Gustávom Husákom a sovietskym vedením (Beáta Katrebová-Blehová)	479
Gustáv Husák a jeho zásluhy o slovenskú cirkevnú provinciu (Peter Mulík)	489
Zoznam použitých skratiek	501
Pramene	505
Použitá literatúra	509
Autori	525
Summary	531
Menný register	535

CONTENTS

Introduction (Branislav Kinčok)	11
Against the Wind! The Way of Gustáv Husák to the Communist Movement and also his Beginnings as an Activist (Michal Macháček)	15
Spouses Gustáv Husák and Magda Husáková. An Attempt to Solve the So-called Feminine Problem in Practise (Nadezhda Lindovská)	55
Alexander Mach and the Slovak Communists (Anton Hruboň)	71
Roles of Gustáv Husák and the Communist Party of Slovakia in the Slovak National Uprising (Marek Syrný)	88
Gustáv Husák and his Attitude towards the Catholic Church in the 1944–1950 (Róbert Letz)	116
Activities of the State Security against Gustáv Husák in the Years 1948–1950 (Branislav Kinčok)	191
Gustáv Husák in the Testimonies of Imrich Sucký (Martin Mocko)	239
Gustáv Husák, his Come-back from the Prison and his First Years out of Prison (1958–1962) (Zdeněk Doskočil)	283
Rehabilitation of the So-called Slovak Bourgeois Nationalists and the Issue of the Position of Slovakia (Valentina Marjina)	323
Gustáv Husák and the fall of the communist regime in Czechoslovakia (Peter Jašek)	353

Criminal Law Aspects of the Action and the Sentence in case of Gustáv Husák and his Companions (1954) (Ján Štefanica)	374
Gustáv Husák and the Slovak Anti-fascist Statehood (Jozef Beňa)	398
Censorship and Ideological Interventions in Arts and Culture (Viliam Jablonický)	442
Hand-written Testimony on the Attitude of Czechoslovak Leading Historians after August 1968 (Yevgeni F. Firsov)	469
Introduction to Political Relations between Gustáv Husák and the Soviet Leadership (Beáta Katrebová-Blehová)	479
Gustáv Husák and his Contributions to the Establishment of the Ecclesiastical Province of the Catholic Church in Slovakia (Peter Mulík)	489
List of used abbreviations	501
Sources	505
Cited references and used literature	509
Authors	525
Summary	531
Alphabetic index	535

Úvod

Politik a štátnik Gustáv Husák sa právom radí medzi najvýznamnejšie, no zároveň aj najkontroverznejšie postavy politických dejín Slovenska 20. storočia. Ako významný komunistický funkcionár dlhé roky ovplyvňoval smerovanie a osudy slovenskej, resp. československej spoločnosti. V zmysle pozitívnom aj negatívnom. Nikdy neskrýval svoje politické ambície a politika sa postupne pre neho stala všetkým. Zasvätil jej takmer päťdesiat rokov svojho života, zastával množstvo politických a straníckych funkcií vrátane tých najvyšších. Bol súčasťou, tvorcom i obeťou turbulentných politických udalostí a jeho dramatický životný príbeh je bytostne spojený s komunistickou stranou, ktorá sa pre neho stala alfou aj omegou. Ako poznamenal významný slovenský historik Lubomír Lipták, G. Husák prechádzal „*cez tieto krkolomné desaťročia vo všetkých predstaviteľných polohách, od opozičníka a revolucionára až po mocenského manipulátora, od väzňa, vydedenca a zatratenca až po miestodržiteľa okupačnej moci*“.¹ Ako jedinému z popredných slovenských komunistických funkcionárov sa mu podarilo „byť pri všetkom podstatnom“ od tzv. Víťazného februára 1948 až do neslávneho konca komunistického režimu po udalostiach

1 LIPTÁK, L.: „Vzostupy“ a „pády“ Gustáva Husáka. In: PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 175.

Novembra 1989. Z tohto pohľadu možno konštatovať, že osobnosť G. Husáka nemá v novodobých slovenských dejinách obdobu.

Jeho osobná tragédia spočívala v tom, že za žiadnych okolností neprestával veriť ideám komunistickej strany, a preto neraz potláčal vlastný názor, alebo si sypal na hlavu popol sebakritiky. Ako intelektuál s právnickým vzdelaním bol na jednej strane národne orientovaný Slovák, no na druhej strane vždy pevne veril marxisticko-leninským ideám. Jeho pozitívne kroky sa prelínali s negatívnymi a je len na posúdení jednotlivca, ktoré z nich prevažovali.

Až do začiatku posledného decénia slovenská a ani česká historiografia dostatočne neodzrkadlili, že G. Husákovi patrí v slovenských i českých dejinách významné miesto. Po roku 1989 sa v súvislosti s jeho osobou historici sústredili hlavne na jeho politickú perzekúciu v rokoch 1951 – 1954 a na vynesený rozsudok na doživotie vo vykonštruovanom politickom procese so skupinou tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov – G. Husák a spol. Výsledkom tohto (ne)záujmu bolo, že dvadsaťdva rokov bola jedinou ucelenou biografickou prácou o G. Husákovi kontroverzná publikácia z pera jeho dvorného historika Viliama Plevzu, ktorá vyšla v roku 1991 pod názvom *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Až v posledných rokoch sa osobnosť Gustáva Husáka stala predmetom systematického výskumu slovenských a českých historikov. Tento záujem čiastočne vyvrcholil v roku 2013, keď sme si pripomínali 100. výročie jeho narodenia. Pri tejto príležitosti sa v Čechách a na Slovensku konali dve veľké vedecké konferencie, primárne zamerané na osobnosť G. Husáka.² V tom istom roku uzrela svetlo sveta aj rozsiahla kolektívna monografia *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci*³, ktorá bola prvým pokusom o spracovanie podrobného a objektívneho biografického profilu G. Husáka.

Podobné ciele má aj predkladaná kolektívna monografia *Gustáv Husák a jeho doba*, ktorá je výsledkom spoločnej práce šestnástich slovenských, českých a ruských autorov. Je výstupom z rovnomennej vedeckej konferencie, ktorú pri príležitosti 100. výročia narodenia G. Husáka zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Komenského 28. a 29. januára 2013 v Bratislave. Už z názvu diela vyplýva, že predmetom výskumu kolektívu autorov nebola len samotná osobnosť G. Husáka, ale aj jeho doba. Bez dobového kontextu len veľmi ťažko pochopíme motívy konania jednotlivcov a v takom prípade je pohľad na historické osobnosti často len „kĺzaním po povrchu“. Aj

2 V januári 2013 sa v Bratislave uskutočnila vedecká konferencia *Gustáv Husák a jeho doba* a v máji toho istého roku sa v Prahe uskutočnila vedecká konferencia *Gustáv Husák – Moc politiky/politik moci*.

3 MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci*. Bratislava 2013.

G. Husáka formovala doba, v ktorej žil, no zároveň aj doba, ktorú ako významný politický činiteľ spoluvytváral. Bol bytostne spätý takmer so všetkými významnými medzníkmi slovenských dejín v 20. storočí. Pozrieť sa na G. Husáka optikou doby, resp. nazerať na dobu pohľadom G. Husáka je preto nevyhnutné.

Publikácia približuje viaceré životné etapy G. Husáka – jeho hviezdne chvíle a hlboké pády, činy, ktoré možno oceniť, ale aj činy, ktoré treba jednoznačne odsúdiť. Kolektív autorov sa pokúsil priblížiť jeho cestu ku komunistickému hnutiu a rovnako aj jeho prvotnú aktivistickú činnosť, teda obdobie, keď G. Husáka len ťažko možno nazvať ambicióznym a po moci bažiacim karieristom. Autori sa nevyhýbali ani jeho súkromnému životu – vzťahu s manželkou Magdou Husákovou, rod. Lokvencovou. Bez povšimnutia nemohla ostať ani prvá hviezdna chvíľa G. Husáka, ktorou sa stala jeho účasť v Slovenskom národnom povstaní. Nesmierne zaujímavou a málo prebádanou časťou života G. Husáka je komplikovaný vzťah ku katolíckej cirkvi, na ktorej perzekúcii nesie výrazný podiel. Autori venovali značnú pozornosť aj jeho najťažšiemu životnému obdobiu – vyšetrovaniu Štátnou bezpečnosťou, odsúdeniu na doživotie, pobytu vo väzení, ťažkému návratu na slobodu, zaradeniu sa do spoločnosti a neskoršej občianskej a stránickej rehabilitácii. Predmetom výskumu sa stal aj jeho podiel na federalizácii Československa a zásluhy na vytvorení slovenskej cirkevnej provincie. Publikácia sa nevyhýba ani najkontroverznejšej časti politického pôsobenia G. Husáka – obdobiu normalizácie, ktorej symbolom sa stal. Všíma si vzťahy generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a zároveň prezidenta Československej socialistickej republiky G. Husáka s najvyššími sovietskymi predstaviteľmi a aj jeho posledné roky osamelosti a úplnej izolácie za múrmi Pražského hradu.

Pevne veríme, že táto kolektívna monografia, ktorá prináša nové pohľady na osobnosť G. Husáka a interpretácie jeho pôsobenia, postaví celú skúmanú problematiku z pohľadu vedeckého výskumu a poznania na vyššiu kvalitatívnu úroveň. V neposlednom rade dúfame, že publikácia si nájde cestu aj k záujemcom o históriu a k bežným čitateľom. Dramatické životné osudy kontroverzného komunistického politika a štátnika G. Husáka totiž nemôžu nechať žiadneho čitateľa chladným.

Branislav Kinčok

*Proti větru! Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a jeho raná aktivistická činnost**

Michal Macháček

S relativní znalostí předešlého dějinného vývoje je snadné i laciné přímočaře odsuzovat Husákovo zapojení do komunistického hnutí, mnohem obtížnější je hledat odpověď na otázku jeho osobní motivace a faktorů, které ho tam přivedly. Domnívám se, že téma je zejména nutné otevřít kvůli komplexnějšímu porozumění Husákova příběhu, jelikož pomáhá ozřejmit i mnohé souvislosti z pozdějších období. Jak se vyrovnával Gustáv Husák se svým údělem, jak reagoval na události, co očekával od života a dějin, to v mnohém záleželo na jeho zkušenostech, na tom, do jaké doby se narodil a co v mládí prožil.¹

Současně a neméně platí i varovná slova historika Ivana Kamence: „*Historik či každý iný bádateľ si musí dávať pozor, aby v prirodzenej eufórii, ktorá spravidla*

* Studie je výstupem z projektu *Heuristic for the dissertation: Gustáv Husák: The Story of Power and Powerlessness*, který byl realizován v rámci stipendijního programu Intra-Visegrad Scholarships Mezinárodního Vyšehradského fondu (ID 51 200 443). Tímto také děkuji fondu a Historickému ústavu SAV v Bratislavě za poskytnutou podporu.

1 LIPTÁK, L.: Generáciomer alebo... dejiny a jeden ľudský život. In: KAMENEC, I. (ed.): *Nepre(tr)žitá dejiny*. Bratislava 2008, s. 42; sofistikovanejši HAVELKA, M.: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: MACHÁT, Z. – SLAČÁLEK, O. – ZNOJ, M. (eds.): *Nezapomenuté historie. Sborník k 70. narodeninám Františka Svátka*. Brno 2007, s. 98–104.

sprevádza väčšinu biografických prác, neupadol do pokušenia idealizácie a násilnej heroizácie mladých rokov opisovanej osobnosti,“ pričom pokušenie býva umocnené výberom významnej osobnosti, jej život a politické aktivity byly hodnoceny a vykládané protichůdně.² Psaní o G. Husákovi je tomu tak vzorovým příkladem.

Pokud nebereme v potaz mediálně vděčné, avšak nepodložené historky, je poctivé přiznat, že o Husákově raném dětství ve skutečnosti mnoho nevíme. Více ozřejmena je Husákova vysokoškolská aktivistická činnost, která se vůbec poprvé těšila „badatelskému“ zájmu Státní bezpečnosti a justičního aparátu během ideologického tažení proti „buržoaznímu nacionalismu“, jehož kořeny byly spatřovány v působení intelektuální skupiny DAV a jejich následovníků šípistů v období předmnichovské republiky.³ Prostor k interpretačnímu přehodnocení a hlubší analýze byl otevřen po politické rehabilitaci dotčených po prosinci 1963, kdy postupně vzniklo i několik monografií o počátcích slovenské levicové inteligence, které se sice přidržovaly teze o vedoucí úloze komunistické strany, ale rovněž přinesly mnoho nových poznatků.⁴ V této době se také seznámil Gustáv Husák s tehdy začínajícím historikem Viliamem Plevzou, z jehož prací se zatím nejpodrobněji a nejuceleněji dozvídáme o Husákově mládí.⁵ V posledních dvaceti letech zůstávala problematika spíše ležet ladem, a pokud je mi známo, až v poslední době byly publikovány populárněvědecké články⁶ a vznikly diplomové práce, které jí částečně věnují pozornost.⁷

2 KAMENEČ, I. (ed.): *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava 2009, s. 221.

3 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS) v Praze, fond (f.) bývalý Studijní ústav MV, S – Sběrka různých písemností (dále S), 552–2, složka č. 10. Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku z 8. 3. 1950, s. 2–3; Tamtéž, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (dále MNB), archivní jednotka (a. j.) 62/2 MNB. Stenozáznam z hlavního projednávání trestné věci proti obviněnému Husákovi a spol. před Nejvyšším soudem v Bratislavě ve dnech 21.–24. 4. 1954, výsledek G. Husáka, s. 4–9. Ve věci se angažoval mimo jiné i historik Miloš Gosiorovský, který udělal za to sebekritiku v roce 1963 a stavěl se za interpretační přehodnocení. A. Š.: Bilance slovenské historiografie. *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 4, 1963, č. 5, s. 798.

4 Např.: ROŠKOVÁ, M.: *Pokrokové študentstvo na Slovensku v rokoch 1934 – 1938*. Disertační práce. Bratislava : FF UK, 1965 (tato na svou dobu pozoruhodná práce je uložena v Archivu Slovenské technické univerzity v Bratislavě); ČIERNA-LAN-TAYOVÁ, D.: *Pokrokové študentské hnutie na Slovensku 1918 – 1938*. Bratislava 1974; PLEVZA, V.: *Davisti v revolučnom hnutí*. Bratislava 1965; PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí (1921 – 1938)*. Bratislava 1979.

5 PLEVZA, V.: *Trvalé hodnoty. I. zväzok. Proti kapitálu*. Bratislava 1976, s. 302–312; PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 14–25.

Předkládaná studie staví na dosud převážně nevytěženém archivním materiálu. Husákova studia nám přibližují prameny z fondů římskokatolická lidová škola v Dúbravce a Masarykovo státní československé reálné gymnázium (Archiv hlavního města Slovenské republiky Bratislavy), rovněž katalogy posluchačů a Husákův studijní spis z vysoké školy (Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě). Další stěžejní materiál jsem čerpal ve fondech ministerstva vnitra, Gustáv Husák, a z rehabilitačních komisí ÚV KSC (Národní archiv České republiky). Komunistická agitace mezi studentstvem a Husákova aktivistická činnost lze být sledována ve fondu Policejního prezidia v Bratislavě (Slovenský národní archiv), z fondů Archivu Univerzity Komenského v Bratislavě, dobový tisk⁸ a vzpomínkové texty.⁹ Informace o Husákově rodině se zevrubně dají vyčíst z církevních matrik (Archiv římskokatolické farnosti Bratislava-Dúbravka),¹⁰ přičemž si vypomáhám rozhovory s pamětníky.¹¹

Do jaké míry jsem podlehl „přirozené euforie“, či naopak lacinosti, nechávám na posouzení laskavého čtenáře.

Odměřený, chladný, bez přátel, vypočítavý, mocichtivý či asketa; v tomto obskurním duchu je dnes prezentována v médiích Husákova osobnost. Odhlédneme-li od pohnutek vykreslit Husáka v co možná nejhorších barvách, zůstává takové to hodnocení problematické z hlediska našeho chronologického zaměření, jelikož povětšinou vychází z pozdního období jeho života. Prvorepublikový Gustáv Husák se samozřejmě od *prezidenta zapomnění* značně lišil.

-
- 6 ČERNÁK, T.: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka. *História, revue o dejinách spoločnosti*, roč. 11, 2011, č. 1–2, s. 80–87; MACHÁČEK, M.: Slovenské dejiny na své lidi teprve čekají. Mladí Gustáva Husáka. *Dejiny a súčasnosť*, roč. 35, 2013, č. 1, s. 30–33.
 - 7 ČERNÁK, T.: *Gustáv Husák v rokoch 1913 – 1948*. Diplomová práce. Bratislava : FF UK, 2008, s. 4–20; MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazního nacionalismu*. Diplomová práce. Praha : FF Univerzity Karlovy, 2011, s. 20–29.
 - 8 Nejvíce těžím z časopisů *Svojet, Šíp* a *DAV*, do kterých Husák přispíval.
 - 9 Za velmi přínosné považuji sborníky vzpomínek na levicové studentského hnutí GOLDSTÜCKER, E. a kol. (eds.): *Za lepší svět, sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*. Praha 1963; ROSENBAUM, K. (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*. Bratislava 1965. Do davistického sborníku přispěl i Husák, který rovněž publikoval v této době různé vzpomínkové texty v časopise *Kultúrny život* (KŽ).
 - 10 Za umožnění přístupu děkuji místnímu faráři Mgr. Miroslavu Bederkovi.
 - 11 Za poskytnutá svědectví děkuji Ing. arch. Vladimíru Husákovi, CSc. (syn G. Husáka), paní Agneše Husákové (švagrová G. Husáka) a její rodině, prof. PhDr. Viliamu Plevzovi, DrSc. (blizký spolupracovník G. Husáka) a paní Jarmile Štefančinové (její rodiče byli spolužáci G. Husáka na římskokatolické lidové škole v Dúbravce).

Žalujem

žalujem ja a žalujú iní
za všetky na nás spáchané viny
plakal som doteraz o pomoc volal
nikto ma nepočul bo nepotreboval

žalujem teraz a čakám súd
pravdu chcem počuť buď jak buď
telo som znivočil nohy už sodral
za moje plúca a svaly iný si odmenu sobral

nedbal som veď ešte lásku mám k práci
[a žene
dnes i to sobrali v odplatu stavajú k stene
chcem-li žiť ruku mi na ústa kladú
v srdci mi zažali nenávisť bládú

citlivci čo neznesú hynúcej srny pohľadu
smejú sa, keď vidia jak padám od hladu
hynieme hynieme pýtame jest'
od vás vždy príde jóbova zvesť

nechcete vidieť čo planie nám v očiach
bo vy ste v zámku a my len šťastia vášho
[na úbočiach
veľa nás čo vaša milosť o všetko sdiera
však človek pane môj to nie ťažné zviera

a preto žalujem súdiť však musí sa rovno
[a prísne
ináč my sami a vás súdili by sme
príde-li zase Jóbova zvesť
tu páni čakajte len našu päšť.

Tyto žalobní a ku konci i bojovné verše byly publikovány ve studentském periodiku *Svojeť* a jejich autorem měl být jistý Kola.¹² Jednalo se o pseudonym, pod

12 KOLA [HUSÁK, G.]: Žalujem. *Svojeť*, roč. 10, 1934, č. 6, s. 6.

kterým se skrýval tenkrát jednadvacetiletý čerstvý vysokoškolák Gustáv Husák, jenž jím odkazoval na baladické dílo spisovatele Ivana Olbrachta *Nikola Šuhaj loupežník*.¹³ Příběh odvážného zbojníka, který „bohatým bral a chudým dával“ ztělesňoval věčnou touhu prostých lidí po svobodě, spravedlnosti a důstojném životě a naplňoval tak obdobný mýtus jako Juraj Jánošík, jenž si vydobyl pověst prvního slovenského komunisty.¹⁴

Olbrachtovo dílo je situováno do časů první světové války a krátce po ní, tedy i do období Husákova mládí. „Velká válka“ nezanechala za sebou jen proměnu státních hranic, ale i deziluzi a živnou půdu pro nové ideologie, stála totiž životy milionů lidí. Když se dnes projdeme po staré Dúbravce, po místní Jadranské ulici, tak skoro naproti domu, kde rodina Gustáva Husáka bydlela, stojí pomník padlým, který udává 40 jmen místních mužů, kteří kvůli cizím zájmům přišli o své životy.

„Mnozí z těch, kteří přece jen přežili, se v odpovědích na neodbytnou otázku otázek, jak se to mohlo stát, obrátili proti řádu, který ještě nedávno vypadal na civilizační triumf a důstojný život, a teď se jevil téměř jako inspirátor útoku pochybné či zneužitě civilizace na lidské žití. Vzplanuly barbussovské ohně hněvu a zároveň touhy, aby bylo jinak.“¹⁵

DĚTSTVÍ AUGUSTÍNA HUSÁKA

Dúbravčanů, kterých se válka nějakým způsobem dotkla, bylo samozřejmě daleko více než oněch 40 jmen vytesaných do žulového kamene. Jedním z nich byl i chlapec, který přibyl desátého dne roku 1913 do rodiny Nikodéma a Magdalény Husákových, a jenž byl po dvou dnech pokřtěn jménem Augustín.¹⁶ Stejně se již jmenoval jeho dědeček z otcovy strany a Gustáv Husák oficiálně užíval toto jméno během studií a obvykle i za války. Jeho matka porodila ještě před ním potomka, který se rovněž jmenoval Augustín, ten však zemřel v šesti měsících na tuberkulózu.¹⁷ Tato nemoc byla příčinou četných úmrtí v tehdejší

13 Archiv autora. Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Husákem, CSc., z 9. 10. 2012.

14 Slovenští komunisté propagačně využívali tyto romantizující představy již od počátku 20. let. KAMENEC, I.: *Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 27–28.

15 KVAČEK, R.: Slovo na úvod. In: PAŽOUT, J. (ed.): *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945–1989)*. Praha – Liberec 2013, s. 12.

16 V matrice je udáno jméno Augustinus a v rodném listě Augustin. Archiv římskokatolické farnosti Bratislava-Dúbravka, matrika pokřtěných, s. 57; Národní archiv (dále NA) v Praze, f. ÚV KSČ, G. Husák, a. j. 5. Rodný list Augustína Husáka z 8. 10. 1933.

17 Augustín Husák (1910–1911). Archiv římskokatolické farnosti Bratislava-Dúbravka, matrika pokřtěných, s. 51.

Dúbravce a brzy sehrála další tragédii v Husákově rodině. V dubnu 1914 jí totiž podlehla i samotná Magdaléna Husáková.¹⁸ Gustáv Husák tak svou matku nikdy nepoznal. Následující měsíc byl úspěšně spáchán atentát na arcivévodu Ferdinanda d'Este, synovce císaře Františka Josefa I. a jeho předpokládaného nástupce. Tato událost se stala zámkou pro spuštění řetězové reakce válečných konfliktů. Nikodém Husák musel vzápětí narukovat a bojovat v řadách rakousko-uherské armády. Během otcovy nepřítomnosti byly starší dcery Katarína a Štefanie poslány k matčině rodině do nedalekého Lamače. Malého chlapce vzala do opatrování důbravská babička, matka Nikodéma. Ten v bojích na Piavě utrpěl těžší zranění hlavy a ruky a zbytek války strávil po vojenských lazaretech. Domů do Dúbravky se sice vrátil, ale coby válečný invalida, proto již nemohl sezonně pracovat na velkostatkách v Rakousku a na jižním Slovensku, a také ho odmítli přijmout na bratislavských stavbách, v kamenolomu nebo v bratislavské muniční továrně Patrónka, kde pracoval před válkou. Živil se tedy jako drobný rolník a byl i v obecních službách (byl členem tamější školské stolice a zastupitelstva, přičemž krátce také zastával post starosty).¹⁹

V září 1920 vstoupil Nikodém do manželství s Márií, rozenou Vilemovou, která ovdověla v lednu téhož roku.²⁰ Vyženil další dvě dcery Júlii a Rozálii, ke kterým posléze přibyl ještě společný syn Štefan. Husákově se přestěhovali v tento čas z dnešní Brižitské do vedlejší Jadranské ulice, kde zakotvili natrvalo. Ve společné domácnosti navíc bydlela Máriina sestra a matka, které spoluvlastnily tamější hospodářství. Z úředních dokumentů vysvítá, že Husákově jej užívali a postupně také skupovali od Máriiny širší rodiny podíly menšího hospodářství, které zahrnovalo dům se zahradou a konopným polem o celkové rozloze jedné třetiny hektaru.²¹ Další rozšíření vlastnictví nastalo po úmrtí Nikodémovy matky a také po volbách do obecního zastupitelstva, kam byl Nikodém zvolen za agrární stranu. V rámci první pozemkové reformy totiž došlo k rozparcelování majetku pozemkového magnáta Mikuláše Pálffyho ve prospěch drobnějších rolníků. Husákově tak nakonec disponovali v součtu necelými čtyřmi hektary pole, které pomáhal zorávat jeden koník a kravky, přesto neměla rodina pro

18 Tamtéž, matrika zemřelých, s. 27.

19 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály Ministerstva vnitra o Gustávu Husákově (dále nezařazené materiály MV o G. Husákově), G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 78–79; PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 14–15. Upřesněno rozhovorem s paní Agnešou Husákovou z 8. 6. 2011.

20 Archiv římskokatolické farnosti Bratislava-Dúbravka, matrika svateb, s. 9–10.

21 NA, f. ÚV KSČ, G. Husák, a. j. 6. Záležitosti advokátní kanceláře G. Husáka a V. Clementise (předvolání k soudu, poznámky, žaloby, rozsudky z 20. až 40. let 20. století).

otcovu invaliditu a v jeden čas i desetičlenné domácnosti situaci snadnou a příjemně vyvíjela si na živobytí, jak se jen dalo.²²

Dle očekávání se nedaly označit Husákovy vztahy s nevlastní matkou za idylické, naopak, starší sestry mu kompenzovaly chybějící mateřskou lásku. Staraly se o něho a nedaly na něj dopustit. Měl je velmi rád a ještě jako prezident za nimi jezdil na Štědrý den do rodné Dúbravky.²³ Gusto, jak byl Augustín Husák v běžném kontaktu oslovován, měl trávit volný čas v přírodě, hrami s hadrovým míčem a setkáváním s moudrými starými lidmi. Občas též vypomáhal otci na bratislavském trhu.²⁴ 1. září 1919 také nastoupil povinnou školní docházku, společně s ním navštěvovalo římskokatolickou lidovou školu v Dúbravce průměrně 60 až 100 dětí, které mimo samotné výuky se pravidelně účastnily oslav státních výročí, školních výletů či přírodovědeckých vycházek a byly také pod kontrolou školského inspektora i obvodního lékaře. Ze školní kroniky se dále překvapivě dozvídáme, že téměř polovina dětí složila v červnu 1925 abstinenční slib.²⁵ Gustáv Husák vědomostně vynikal nad ostatními žáky a velkou zálibu měl nacházet v četbě knih, které si nosil domů ze školní knihovny.²⁶ Řadil se tak mezi nejlépe hodnocené žáky, i když o stupeň horší známky zpravidla dostával z kreslení, psaní, slohu, úhlednosti písemného projevu, ručních prací a také z mluvnice a pravopisu.²⁷

Pravděpodobně s radostí a pocitem hrdosti si nesl dvanáctiletý Gusto Husák 27. června 1925 domů své závěrečné školní vysvědčení, v kterém byl hodnocen již samými jedničkami.²⁸ Otevíralo mu totiž nové možnosti. Pomáhalo posílit argument, aby ve studiu pokračoval. To nebylo tenkrát vůbec samozřejmé, tím spíše pro jedince z nižšího sociálního prostředí. Z formálního hlediska bylo

22 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 78–79; upřesněno rozhovorem s paní Agnešou Husákovou z 8. 6. 2011.

23 Tamtéž. Rovněž potvrzeno v rozhovoru s Ing. arch. Vladimírem Husákem, CSc., z 16. 6. 2011.

24 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 15.

25 Archiv hlavního města Slovenskej republiky Bratislavy (dále AHMSRB), f. Bratislavské školy, Národní škola – Dúbravka, signatura (sign.) Š4880. Kronika římskokatolické lidové školy v Dúbravce 1807–1934, s. 2–10.

26 Archiv autora. Rozhovor s paní Jarmilou Štefančinovou z 23. 9. 2012. Školní knihovna byla založena v roce 1922 a čítala 161 svazků knih. „*Žiactvo [s] radostou a pilně čítá, čo je dobrým znakom túžby po vzdelaní,*“ stojí v zápisu školní kroniky z konce školního roku 1923/1924. AHMSRB, f. Bratislavské školy, Národní škola – Dúbravka, sign. Š4880. Kronika římskokatolické lidové školy v Dúbravce 1807–1934, s. 7.

27 Tamtéž, sign. Š4859. Třídní výkazy G. Husáka ze školních let 1921/22–1923/24.

28 Tamtéž. Třídní výkaz G. Husáka za školní rok 1924/25.

vyšší vzdělání sice přístupno všemu obyvatelstvu bez rozdílu sociálního původu, zpravidla se však jednalo o výsadu privilegovaných vrstev.²⁹ Nakonec u Husákových rodičů zvítězila obecná představa, že vystudovaný syn přinese sobě i rodině slibnou budoucnost³⁰ a rovněž zapůsobilo přemlouvání místního učitele Jozefa Töröka a zvláště faráře Antona Moyše,³¹ který byl ústřední postavou staré Dúbravky a bez nadsázky provázel Dúbravčany od kolébky až ke hrobu. Farář Moyš se profiloval jako slovenský vlastenec a snažil se u místních rozvíjet národní povědomí a kulturní život. Pod jeho vedením se začalo hrát v obci divadlo ve slovenském jazyku již před válkou.³² V pozdějších školních představeních vystupoval i mladičkový Gusto,³³ kterého ostatně farář Moyš také pokřtil³⁴ a vypomáhal mu při navazujících studiích. Gustáv Husák si ho velmi vážil a vzpomínal na něho v dobrém v pozdějších letech.³⁵

CESTA KE KOMUNISTICKÉMU Hnutí

V září 1925 nastoupil Gustáv Husák na osmileté státní reálné gymnázium v bratislavské Grösslingové ulici, které od roku 1930 neslo jméno prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Ústav sice přijímal převážnou většinu zájemců o studium, avšak pak kladl na své svěřence velmi vysoké nároky, aby byla zachována vysoká úroveň. Jako nutnost bylo považováno sebevzdělávání, na pět až sedm vyučovacích hodin denně měl žák věnovat dvě i více hodin domácí přípravě.³⁶ O náročnosti tamějšího studia svědčí i fakt,

-
- 29 ROŠKOVÁ, M.: Pokrokové študentstvo, s. 133–136. Ve školním roce 1925/1926 pokračovalo ve studiu pět žáků z Dúbravky na reálném gymnáziu a dva žáci na měšťanské škole. AHMSRB, f. Bratislavské školy, Národní škola – Dúbravka, sign. Š4880, Kronika římskokatolické lidové školy v Dúbravce 1807–1934, s. 10.
- 30 KOĽA, I. [HUSÁK, G.]: Cestou menšieho odporu. *Šíp*, roč. 2, 1934, č. 2–3, s. 3; AHMSRB, f. Střední školy v Bratislavě 1805–1975, I. státní čs. reálné gymnázium (Masarykovo gymnázium), sign. Š8849/26, Slovo k rodičům ředitele ústavu B. Pokorného po zápise do I. třídy. In: *VII. výroční zpráva českoslov. státního reálného gymnázia v Bratislave za školský rok 1924/1925*.
- 31 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 16. Anton Moyš (1869–1957) působil jako dúbavský farář v letech 1905–1947.
- 32 BOROVSÝ, Š. a kol.: Kronika Dúbravky. Bratislava 2006, s. 54.
- 33 Archív Múzea SNP (dále AMSNP) v Banskej Bystrici, fotografie X/Husák, sign. 18 627. Vánoční divadelní představení žáků římskokatolické lidové školy v Dúbravce ze školního roku 1923/1924.
- 34 Římskokatolická farnost Bratislava-Dúbravka, matrika pokřtěných, s. 58.
- 35 Archív autora. Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Husákem, CSc., z 11. 10. 2012.
- 36 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š8849/26. Slovo k rodičům ředitele ústavu B. Pokorného po zápise do I. třídy. In: *VII. výroční zpráva českoslov. státního reálného gymnázia v Bratislave za školský rok 1924/1925*. Kvůli přílišné přísnosti bylo

že z počátečního počtu 54 původních Husákových spolužáků se k maturitní zkoušce dostalo pouze jedenáct.³⁷ Jednalo se vskutku o prestižní vzdělávací instituci, kde pod vlivem převážně českých profesorů³⁸ vyrůstala budoucí slovenská elita. Mezi nejvýznamnější Husákovy spolužáky patřili například budoucí operní zpěvačka Mária Kišoňová-Hubová (matka herce Martina Huby) či hudební skladatel Dezider Kardoš. O ročník výše studoval budoucí právník a žalobce v politickém procesu s prezidentem Jozefem Tisem Anton Rašla, zvaný Džugo, s kterým pojilo Husáka přátelství.

Gustáv Husák se kontinuálně řadil mezi premianty třídy,³⁹ avšak mimořádné studijní nadání doplňovalo silné sebevědomí a ctižádost, „některé psychologické školy mluví o překompenzování pocitu méněcennosti,“ soudí psycholog Slavomil Hubálek.⁴⁰ To především pramenilo z nelehké sociální situace, kterou G. Husák každodenně pociťoval a s kterou se velmi těžce psychicky vyrovnával. Svědčí o tom nejen jeho texty, ale i školní záznamy, podle kterých byl nucen opustit na čas středoškolský internát kvůli dluhům,⁴¹ či že se na něho vztahovala ošacovací akce, přičemž se toto opatření dotýkalo jen jednadvaceti žáků z celého gymnázia.⁴²

Studium zkrátka nebylo levnou záležitostí. G. Husák jako student s vynikajícími výsledky sice mohl a také hojně využíval různá sociální stipendia a podpory, přesto byl nucen si porůznu přivydělávat.⁴³ Během prázdnin pracoval

dotazováno Masarykovo gymnázium i ředitelstvím Ministerstva školství a národní osvěty. Tamtéž, šk. č. 1, sign. 77/25. Doplněk k protokolu k ozřejmění příčin chatrného prospěchu žactva z 3. 4. 1925.

- 37 Tamtéž, Š9056. Třídní katalog I. A školního roku 1925/26. Srov. tamtéž, Š9416. Hlavní protokol maturitní 1931–1935, výkazy VIII. A z roku 1933.
- 38 Např. tam působil v letech 1919–1939 významný český rusista a slovakista Josef Jirásek (1884–1971), který navštívil v roce 1930 Sovětský svaz a angažoval se u sociálnědemokratické strany. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Svazek II. H–J*. Praha 1993, s. 549. Učil i Gustáva Husáka.
- 39 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š9282 až Š9289. Hlavní katalogy 1925/6–1932/3, výkazy Augustína Husáka.
- 40 Vyjádření Slavomila Hubálka: L O K A J, P.: *Ta lidská bezmoc moci*. Česká televize (ČT) 2006.
- 41 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š9452. Jednací protokol 1926–1932, s. 973 a 986; tamtéž, Š9464. Index věcný – středoškolská péče, s. 1202; tamtéž, Š9465, s. 591 a 723.
- 42 Tamtéž, šk. č. 1, fascikl 698/1927. Seznam žáků, kterých se týká ošacovací akce z 20. 12. 1927.
- 43 Husák kontinuálně dostával od kvarty celoroční stipendium 700 Kč od nadace Jána Pálffyho (ubytování na internátu měsíčně stálo 340 Kč), přičemž se o něj mohli ucházet jen žáci od druhých tříd, mužského pohlaví, bydlící na Slovensku, s velmi dobrým prospěchem a chováním a s úředním potvrzením o „skutečně chudobě“. Stipendium

v zahradnictví Valentová v Karlově Vsi, v továrně Patrónka či například nosil kufry na nádraží. Navíc, samozřejmě, vypomáhal na rodinném hospodářství, zvláště během žní. Od druhé třídy si také začal během studia přivydělávat pomocnými písařskými pracemi a doučováním bohatších spolužáků.⁴⁴ Na své kvaži-učitelování vzpomínal dvojím způsobem, jednak že se mu dostalo pohoštění,⁴⁵ jednak že si zřetelněji uvědomoval sociální rozdíly.

U G. Husáka se probouzela a dále rozvíjela silná frustrace: „*Na gymnáziu začne plebejský človečik posudzovať mesto, svet a veci už nie z kravského horizontu. Zle je mu v panskej spoločnosti; mizerne živený a šatený, nepozná dobré spôsoby, ba ani sa len nevie vyjadrovať úradnou českoslovenčinou [...] naberá múdrosť sveta spolu s komplexami sociálnej menejcnosti. Riaditeľ či profesori ani raz nepovedia: čo dělá tatínek? Pozdravujte ho. Zrejme váha otcov je v ich spoločenskom postavení a peniazoch. A tým aj spoločenská hodnota detí. Ukáže sa to pri každoročnej štatistike „povolania rodičov“: univerzitný profesor, tabulárny sudca, generálny riaditeľ alebo aspoň obchodník, úradník či železničiar. To znie hrdo. Ale roľník?⁴⁶ A aj to je ešte naparovanie: veď poriadny roľník, gazda, nechodí na kravách a nemá problém dať korunu za písanku.*“ Východisko nalezl Husák v marxismu: „*Z odporu, protestu, plebejstva, z rozhorčenia nad svetskou nespravodlivosťou. Z túžby po lepšom svete,*“ ozřejmuje své motivy.⁴⁷ V neposlední řadě se jednalo i o formu přirozeného vymezení se mladého člověka vůči společenskému systému a starší generaci – Husákův otec byl agrárník⁴⁸ a jeho

ročně získalo kolem deseti studentů Masarykova gymnázia. AHMSRB, f. Střední školy v Bratislavě 1805–1975, šk. č. 1, sign. 641/1929. Vyhláška Ministerstva školství a národní osvěty o podávání žádostí o stipendia ze studentské nadace J. Pálffyho z 25. 9. 1929.

44 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy, Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 79; rozhovor s paní Agnešou Husákovou z 8. 6. 2011.

45 ŠTROUGAL, L.: *Ještě pár odpovědí*. Praha 2011, s. 59.

46 Dle statistik většina gymnaziálních žáků pocházela ze střední třídy, ale menšinou byly zastoupeny i děti rolníků a dělníků. Pro rodiče dětí z Husákovy třídy platilo ve školním roce 1927/8, že 29 z nich bylo úředníky či učiteli, sedm obchodníky či živnostníky, pět rolníky, tři zřizenci či dělníky a tři pracovali jako soukromníci. Obdobně tomu bylo i v ostatních třídách a v následných letech. AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š8849. IX. výroční zpráva čl. štátneho gymnázia v Bratislave za školský rok 1927/28, s. 40; též viz další výroční zprávy.

47 HUSÁK, G.: Ako sme dobýjali Bratislavu. Spomienky na Vlada Clementisa III. *Kultúrny život*, roč. 22, 18. 8. 1967, č. 33, s. 3; obdobně se vyjádřil tehdejší Husákův starší spolužák ŇUKOVIČ, Š.: O študentoch z dediny a z mesta. *Svojeť*, roč. 6, 1930, č. 9–10, s. 260–261. Ve *Svojeťi* je chybně uveden jako autor Vukovič.

48 Na druhou stranu Gustáv Husák líčil svého otce jako pragmatika. Ostatně po druhé světové válce vstoupil do KSČ.

nevlastní matka hluboce věřící katolička, s kterou, jak již víme, neměl Gustáv Husák ideální vztahy, a nabízí se i domněnka, zda z toho nepramenila jeho ne-gace katolicismu.⁴⁹

Dalším důležitým faktorem, který měl na něho vliv, byl intenzivnější kontakt s nacionálně a sociálně různorodějším městským prostředím. Během letních prázdnin roku 1929 totiž G. Husák pracoval jako brigádník v dělostřeleckém oddělení bratislavské zbrojovky Patrónka, kde na něho měli působit „ideově uvědomělejší“ dělníci,⁵⁰ a od podzimu téhož roku pak začal přebývat na střed-školském internátu v bratislavské Prayově ulici.⁵¹ Pro náctiletého chlapce, který znal jen rodnou vísku a její blízké okolí, to muselo znamenat velký zlom. Gustáv Husák se odpoutal od rodiny a nabýval kritičtější pohled na svět, který mu pomáhali dále rozvíjet levicově orientovaní starší spolubydlíci z internátu a někteří gymnaziální spolužáci v kroužcích Komsomolu (Komunistický svaz mládeže),⁵² kam měl vstoupit dle vlastních vyjádření právě v roce 1929.⁵³

-
- 49 Historik Yeshayahu A. Jelinek tvrdí, že Husákův negativní poměr k církvi mohl pramenit údajně z toho, že církev odmítla poskytnout pomoc Husákově matce po smrti jeho otce. Už faktograficky je však úvaha nepřesná, jelikož Husákoví nezemřel otec, nýbrž matka. JELINEK, A. Y.: *The Lust for Power: Nationalism, Slovakia, and the Communists 1918–1948*. New York 1983, s. 53.
- 50 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákově, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 79.
- 51 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š8986. Hlavní katalog 1929/1930, výkazy třídy V. A, výkaz č. 22 – Augustín Husák. V této souvislosti stojí za zmínku fakt, že v Prayově ulici rovněž sídlila zprostředkovatelna práce a přední mládežničtí komunističtí agitátoři Imrich Roth s manželkou Františkou. Slovenský národný archív (dále SNA) v Bratislave, f. PR, šk. č. 275, fascikl KSČ – činnost při volbách 1931–1935. Úřední hlášení o komunistických letáčích z 16. 8. 1931, s. 209; tamtéž, šk. č. 1152, fascikl E. [Emerich] Roth.
- 52 Komsomol (oficiální název se často měnil) vznikl v roce 1921 a působil jako samostatná organizace KSČ, která se přes něj snažila oslovit mladou generaci. Agitace byla zpočátku soustředěna na pracující, učňovskou a žákovskou mládež, na středoškoly a vysokoškoly se začínala orientovat až koncem 20. let. Komsomol měl v této době malý vliv a nízkou členskou základnu, přičemž se jednalo z 4/5 o slovenské Maďary. Rezoluce ke stavu Komsomolu v roce 1925. In: HOLOŤÍKOVÁ, Z. – FILO, M. (eds.): *Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok. Sborník dokumentov o boji komunistickej mládeže proti kapitalizmu v rokoch 1921–1938*. Bratislava 1958, s. 101; k tématu též viz TKADLEČKOVÁ, H.: *Dejiny Komsomolu na Slovensku 1918–1938*. Bratislava 1964.
- 53 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákově, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 79. Husákův spolužák vzpomíná, že Husák „... asi tak v sexte, septime pod vplyvom istého oktávána si osvojil marxistickú ideológiu.“ LETZ, R. (ed.): Rozhovor s pátrom Aguinasom Máriom Gaburom, OP [17. 8. 1998]. *Proglas*, roč. 9, 1998, č. 3–4, s. 35.

Tento rok byl i zlomem v dějinách KSČ, která se zrovna zmítala v hluboké vnitrostranické krizi. Stranické vedení ovládly za podpory Moskvy zastánci prohloubení procesu bolševizace, jíž se KSČ pevněji podřizovala Komunistické internacionále. Komunistická strana se centralizovala a začala se ostře vymezovat vůči československé státnosti a sociální demokracii. Radikalizací byl vzedmut odpor velké části straníků, kteří buď byli vyloučeni, či se sami od ní odštěpili. V důsledku toho se snížil počet členů ze 150 000 v roce 1928 na 25 000 v roce 1930.⁵⁴ KSČ se dostala do izolace, z které se však dokázala částečně vymanit v souvislosti s nastupující hospodářskou krizí a pak zvláště s nástupem Adolfa Hitlera k moci v Německu. Slovensko kopírovalo v procesu bolševizace české země. Rovněž tam vznikla silná opozice, jejíž činnost doznívala ještě několik let poté, ale do jejich řad se většinou nepřipojila inteligence. Levicovní intelektuálové kolem časopisu DAV se otevřeně postavili za linii prokremelského Klementa Gottwalda, který působil na Slovensku v první polovině 20. let a s dotyčnými ho pojily osobní vazby.⁵⁵ Jmenovitě právník Vladimír Clementis a básník Ladislav Novomeský se dokonce vymezili vůči sedmi literátům a novinářům na čele s Ivanem Olbrachtem, kteří nesouhlasili s gottwaldovským vedením.⁵⁶

Uvedený rok 1929 byl spíše mezníkem, kdy Gustáv Husák navázal první kontakty s Komsomolem, kam docházel nepravidelně, což, samozřejmě, neznamená, že se hned stal skalním stoupencem politiky KSČ. V této souvislosti si nemohu neodpustit uvést jednu zajímavost. Když dopsal v roce 1981 historik Viliam Plevza Husákův životopis s názvem *Gustáv Husák, politik istôt a perspektív*, který o deset let později vydal v modifikované podobě pod známým názvem *Vzostupy a pády*, tak napsal v původní verzi k procesu bolševizace, že Husák byl již tehdy tak uvědomělý, že se „hrdo přihlásil“ ke Gottwaldovu vedení KSČ a plně se s bolševizací ztotožnil. Husák nejen že nesouhlasil s vydáním textu a založil jej ad acta, ale příslušnou pasáž podtrhl a připsal, že mu bylo tehdy šestnáct let a tedy pravděpodobně naznačil přehnanost tohoto tvrzení.⁵⁷ Problém rovněž tkví v tom, že dělnické hnutí se začalo rozvíjet v Patrónce až o pár let později v souvislosti se vzrůstem nezaměstnanosti,⁵⁸ což samozřejmě neznamená, že G. Husák nebyl nějakým způsobem ovlivněn.

54 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci.* Praha 2002, s. 86.

55 PLEVZA, V.: Davisti a KSČ. *Nová mysl*, roč. 18, 1964, č. 6, s. 717.

56 ... vám padlým na ducha barikádách. *DAV*, roč. 3, 1929, č. 6, s. 82.

57 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR) v Praze, f. G. Husák, šk. č. 34; PLEVZA, V.: *Gustáv Husák. Politik istôt a perspektív.* Bratislava 1981, s. 29.

58 MAĎAROVÍČOVÁ, A.: *Revolučné robotnícke hnutie v Bratislave v rokoch 1929 – 1933.* Disertační práce. Bratislava : Ústav marxismu-leninismu UK, 1977, s. 51–52.

Ke komunistickému hnutí se G. Husák dopracoval postupně sofistikovanějšími cestami. Vlivem osobních vztahů, knih a tiskovin. G. Husák uvádí, že četl stranický tisk, časopis *Tvorbu* a revue *DAV*, které si velmi oblíbil.⁵⁹ Jistě nelze podceňovat ani vliv populárních autorů, jako již zmiňovaného Ivana Olbrachta, Jiřího Wolkera či Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Brzy se u G. Husáka též projevil zájem o teoretické otázky a přitahovala ho i literární problematika, přičemž zejména uznával texty literárního kritika Františka Xavera Šaldy. Nabyté znalosti pak neváhal obratně uplatňovat v praxi, stávaly se mu užitečnou zbraní v politickém boji.⁶⁰

Úlohu též sehrály na první pohled apolitické organizace, kterých využívala KSČ k agitaci kvůli častým zákazům činnosti jejích přidružených organizací. Mezi takové například zčásti patřilo Etické hnutí československého studentstva,⁶¹ na jehož tradiční letní studentskou konferenci v Řadově u Brandýsa nad Orlicí byl G. Husák delegován v červnu 1930 Vlčkovým sebevzdělávacím kroužkem,⁶² ve kterém se sdružovali studenti Masarykova gymnázia za účelem volnočasových a vzdělávacích aktivit. Dobové písemnosti a pozdější svědectví vypovídají o snaze komunistů využít sebevzdělávací kroužky ke komunistické agitaci,⁶³ či k utváření paralelních „ilegálních“ kroužků, na kterých by již neparticipoval kantorský dozor. Na druhou stranu se vyskytovaly i případy, kdy sami učitelé agitovali za komunistické myšlenky.⁶⁴ G. Husák uvádí, že na něj měli též vliv někteří čeští učitelé.⁶⁵

59 HUSÁK, G.: Spomienky okolo Davu. In: ROSENBAUM, K. (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*, s. 418.

60 LOEBL, E.: Gustav Husak. A Professor Examines One of His Ex-Student. *International Herald Tribune*, Paris, roč. 6 (85), 25. 9. 1972.

61 Např.: DVOŘÁČEK, Z.: Ve škole, která nekončí. In: GOLDSTÜCKER, E. a kol. (eds.): *Za lepší svět*, s. 185; též ŽÁČEK, L.: Etické hnutí v Brně. In: Tamtéž, s. 195. Bratislavská pobočka Etického hnutí čs. studentstva působila v letech 1929–1933. Angažovali se v ní agrárníčtí a socialističtí akademici, na jejichž akcích se účastnili i středoškolští studenti, byla čtena revue *DAV* či např. vystupoval V. Clementis. SNA, f. PR, šk. č. 90. Hlášení o průběhu valného shromáždění Etické hnutí čs. studentstva z 12. 11. 1932, s. 666–667, 674.

62 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š8852. XII. výroční zpráva Masarykova štátneho reálneho gymnázia za školní rok 1930/31, s. 21.

63 SNA, f. PR, šk. č. 276. Oznámení o komunistické agitaci mezi studentstvem na středních školách z 3. 5. 1933, zadržovaný agitační časopis *Agitátor*, s. 237–242; Tamtéž. Záznam o zadržovaných komunistických instrukcích z 18. 7. 1934, s. 295.

64 Např. ÚLEHLOVÁ-MOURALOVÁ, V.: Zo začiatkov pokrokového hnutia na slovenských stredných školách. In: GOLDSTÜCKER, E. a kol. (eds.): *Za lepší svět*, s. 237; STRAKA, V.: Náš kroužek. In: Tamtéž, s. 86–87.

65 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 79.

Přímo kryptokomunistickou organizací byl Spolek socialistických akademiků,⁶⁶ který vznikl z iniciativy davistů v souvislosti s formováním Levé fronty na Slovensku začátkem října 1927.⁶⁷ Spolek se sice formálně prezentoval jako nadstranická organizace, jehož cílem je propagace sociálních věd, ale ve skutečnosti byl pod vlivem komunistů, kteří z něj chtěli vytvořit silnou levicovou platformu, jež měla oslovit veřejnost, hlavně intelektuály a vysokoškolské i středoškolské studenty. Ve spolku se angažoval Vladimír Clementis, Július Maibaum Bránik či Ján Poničan. Spolek pořádal sebevzdělávání, debatní večery či přednášky, které se konaly každou středu večer ve spolkové místnosti v kavárně Baross na Šafárikově náměstí.⁶⁸ Dle policejního hlášení z října 1932 se těchto přednášek účastnilo kolem šedesát osob, hlavně slovenští studenti, a bylo tam rozšiřováno revue DAV a další prokomunistický propagační materiál.⁶⁹

Domnívám se, že Husáka také mohl ovlivnit komunistický intelektuál Alexander Markuš, který byl jeho starší spolužák z Masarykova gymnázia, kde již jako jeho absolvent komunisticky agitoval v dubnu 1932.⁷⁰ A. Markuš participoval v letech 1931 až 1933 ve Spolku socialistických akademiků a také vedl od roku 1932 kroužek středoškolských studentů, který byl využíván k propagaci Sovětského svazu a marxismu. V kroužku také přednášel již zmiňovaný Maibaum Bránik a převládala tam německá a maďarská mládež,⁷¹ což souzní s Husákovými vzpomínkami, že v kroužku byla výrazněji uplatňována němčina a maďarština před slovenštinou.⁷² A. Markuš proto inicioval vznik slovenské odnože, a to Sdružení mládeže přírody a práce. To mělo asi třicet členů, převážně studentů, a předsedal mu František Jodl, zvaný Gándhí, a následně A. Markuš, jenž navíc spolupracoval i s levicově orientovanou tramskou skupinou Rudý tesák a s pražskými junáky lesa a přírody.⁷³

66 K činnosti SSA viz ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Pokrokové študentské hnutie*, s. 44–59.

67 Archív Univerzity Komenského (dále AUK) v Bratislave, f. Rektorát, šk. č. 125, fascikl SSA, č. j. 2 422. Protokol s Pavlem Székelym sepsaný na rektorátě 21. 3. 1928 o vzniku SSA.

68 SNA, f. PR, šk. č. 88. Letáková výzva SSA studentům k navázání spolupráce pravděpodobně z konce roku 1932, s. 328. Na akcích spolku např. přednášeli: Jan Mukařovský, Julius Fučík, Adolf Hoffmeister, Bohumil Příkryl, Zdeněk Nejedlý, Stanislav Kostka Neumann, Vítězslav Nezval, Karel Teige či Bohumír Šmeral.

69 Tamtéž. Policejní hlášení o činnosti SSA v kavárně Baross z 18. 10. 1932, s. 334.

70 SNA, f. PR, šk. č. 940, fascikl 6. Policejní zápisnice s A. Markušem z 21. 4. a 12. 5. 1932, s. 120–122.

71 STRAKA, J.: *K dejinám protifašistického boja mládeže na Slovensku*. Bratislava 1974, s. 58–60.

72 HUSÁK, G.: Spomienky na Vlada Clementisa I. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 31, s. 1.

73 STRAKA, J.: *K dejinám protifašistického boja*, s. 58 – 59.

Pokud G. Husák hovoří o starších spolužácích, kteří na něho měli vliv, je povětšinou nekonkrétní. Jmenovitě však uvádí Eduarda Friše, rebela z bohaté židovsko-aristokratické rodiny, který od roku 1930 studoval na bratislavské právnické fakultě a organizoval prokomunisticky smýšlející středoškolské studenty. Dotyční se seznámili na počátku třicátých let a od té doby udržovali kontakt. G. Husák měl upoutat Frišovu pozornost na schůzce sebevzdělávacího kroužku, kde se nebál polemizovat z levicových pozic s vyučujícím. Bližší seznámení se událo v lednu 1932 na celoslovenské poradě Komsomolu středních škol v Žilině. Friš také přiváděl G. Husáka na schůzky Spolku socialistických akademiků, kde ho osobně seznámil s komunistickými intelektuály Vladimírem Clementisem, Ladislavem Novomeským, Jánem Poničanem, Eugenem Löblem, Petrem Jilemnickým či Júliem Bránikem Maibaumem,⁷⁴ který společně s jistým Vágnerem vedl asi v roce 1932 či 1933 stranický kurz, po jehož absolvování byla svěřena Husákovi úloha, aby ideově působil mezi bratislavskými středoškolskými studenty.⁷⁵

G. Husák neměl sklon k hledání autorit, ba naopak, rád je shazoval, jelikož za dostatečnou autoritu považoval mnohdy sám sebe. Přesto se však našel jeden muž, který mu posloužil jako vzor a kterého si nesmírně považoval. Jednalo se o Vladimíra Clementise. Husák na něm obdivoval krom světonázorové orientace také přesvědčivost argumentace, akcentaci nacionální otázky, logičnost, vtip, noblesu a hlavně vzdělanost a všeobecný rozhled. „*Ako mladí študenti boli sme hrdí na marxistické učenie i na takých jeho vykladačov a obhajcov, ako bol Vlado Clementis. Prilipli sme k nemu, stal sa nám vzorom a príkladom,*“ vzpomíná.⁷⁶ Brzy začali spolupracovat a spřátelili se. V roce 1937 G. Husák převzal po Clementisovi tajemnický post v bratislavské pobočce Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem a o rok později ho Clementis zaměstnal jako právníckého koncipienta ve své právnícké kanceláři. Při častých společných setkáních debatovali o aktuálních pracovních a celospolečenských otázkách, ale také rádi si zazpívali slovenské lidové písně, v čemž nejvíce vynikal jejich společný přítel, již zmiňovaný literát Ladislav Novomeský (pravidelně se scházeli

- 74 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Poznatzky E. Friše o stycích s G. Husákem pro kádrové odd. Ústřednímu sekretariátu ÚV KSČ B. Köhlerovi z května 1951, s. 196; tamtéž, I. Husák Gustáv. Výpověď G. Husáka k osobě E. Friše pravděpodobně ze začátku 50. let, s. 110; Tamtéž. O výpovědi G. Husáka k osobě E. Friše z 14. 3. 1952, s. 189.
- 75 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 80; Tamtéž. Kádrový dotazník KSČ G. Husáka ze 4. 3. 1950, s. 77.
- 76 HUSÁK, G.: Spomienky na Vlada Clementisa I. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 31, s. 1. Srov. PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 20–21.

v kruhu intelektuálů v lodní kavárně Boon či kavárně Metropol).⁷⁷ Trio přátel spojovala názorová platforma DAVu a touha radikálně změnit svět, jejich další osudy byly prochnuty silnou nití sounáležitosti.

KOMUNISTICKÝ KNĚZ

„*Já osobně jsem od mladých let věřil světlým ideálům socialismu. Kde byly chyby, byly chyby lidí, a ne základních myšlenek socialismu. Nevidím ani dnes ve světě lepší základní myšlenky, základní orientace. Proto jim zůstanu i nadále věrný,*“ rozloučil se Gustáv Husák s politikou a veřejností den před svou prezidentskou abdikací 9. prosince 1989.⁷⁸ Zdá se, že marxismus-leninismus doživotně přijal jako světonázor.

Jeho vztah k této ideologii se, samozřejmě, vyvíjel, a i když nebyl zdaleka dogmatický, musela zákonitě přijít revize v mládí vštěpovanému katolicismu. „*S hrůzou spomínám na tú dvadsaťročnú výchovu – dresúru na katolíka,*“ zpovídal se G. Husák na stránkách DAVu⁷⁹ a i ve svém poválečném stranickém životopisu udával, že byl do svých šestnácti let pod vlivem „*náboženských predsudkov a v politickej neuvedomelosti*“.⁸⁰ Mladý G. Husák sloužil jako ministrant v důbravském Kostele svatého Kosmy a Damiána, přičemž ještě ve funkci československého prezidenta měl být schopen z paměti odříkat latinskou liturgickou mši.⁸¹ Na gymnáziu též docházel G. Husák na hodiny náboženství, kde ovšem později polemizoval ve věcích víry s katechetou⁸² či katolicky orientovanými spolužáky.⁸³ Z ideologického hlediska považoval církve za brzdu pokroku, která slouží k ospravedlnění nespravedlivého společenského systému,⁸⁴ proto ji s vel-

77 MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrabte tigra*. Bratislava 2001, s. 108.

78 Odstoupil prezident ČSSR [abdikační projev G. Husáka z 9. 12. 1989]. *Rudé právo*, roč. 70, 1989, č. 291, s. 3.

79 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Velkovýroba mladých katolíkův. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, předposlední a poslední s. desek.

80 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 79.

81 Vyjádření bývalého ministra zahraničních věcí Bohuslava Chňoupka in: LOKAJ, P.: *Takoví nám vládli*. ČT 1999.

82 Jozef Lukačovič (1902–1991) působil jako tamější výpomocný katecheta v letech 1929–1931, jako prozatímní profesor ve školním roce 1931/1932 (učil i Husáka) a v letech 1934–1938. Veřejně se angažoval u agrárníků a také spoluzakládal Slovenský katolický skauting. PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*. Prešov 2003, s. 221–222.

83 LETZ, R.: *Rozhovor s pátróm*, s. 35; též ČERNÁK, T.: *Svedomitý študent*, s. 82–84.

84 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Velkovýroba mladých katolíkův. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, předposlední a poslední s. desek.

kou oblibou ironizoval a obzvlášť kritizoval její zpolitizování,⁸⁵ ba varoval před slovenským klerofašismem.⁸⁶ Na druhou stranu sám s velkou oblibou užíval náboženská přirovnání ve svém písemném i mluveném projevu a také si dobře uvědomoval sílu náboženské tradice, vůči které se nestavěl apriorně negativně a snažil se jí využít.⁸⁷ Vždyť i drtivá většina členů KSČ na Slovensku se hlásila k náboženskému vyznání⁸⁸ – G. Husák uváděl v úředních i stranických dokumentech, že je římský katolík, a to i po válce.⁸⁹ V této souvislosti je zajímavá skutečnost, že v kádrovém stranickém dotazníku z roku 1950 vyplnila jeho manželka Magda Husáková, že je „bez vyznání“, avšak že manžel je „římský katolík“.⁹⁰ Dle vzpomínek Viliama Plevzi G. Husák také nikdy nevystoupil z církve, věc zdůvodňoval tím, že ho nikdo o to nežádal.⁹¹

Socialistické, resp. komunistické ideje patřili na Slovensku mezi kulturně cizí, avšak jen na první pohled. Domnívám se, že G. Husák si uchoval mnohé z katolické výchovy a některé myšlenkové rámce či aspekty katolicismu si transformoval do marxismu-leninismu. Ruský filozof Nikolaj Alexandrovič Berdajev soudí, že mezi některými marxistickými a křesťanskými atributy existuje silná analogie, jelikož komunismus, ač nepřátelský vůči náboženským systémům, sám si nárokuje být náboženstvím a chce vyhovět metafyzickým potřebám lidské duše. Dle Berdajeva transformoval Karl Marx například dědičný hřích na vykořisťování člověka člověkem, resp. na třídní boj, vyvolený národ na vyvolenou proletářskou třídu pokroku, příchod Mesiáše zase na poslední soud kapitalismu, kdy bude nastoleno spravedlivé království proletariátu. K. Marx tedy do své teorie promítá mesianistické aspirace, z kterých komunistické hnutí

-
- 85 Např.: KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Nápor klerikálnej reakcie na školy. *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2, s. 21–22; též KOLA, I. [HUSÁK, G.]: O jednom zamestnaní, ktoré netrpí krízou. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 6, s. 95–96.
- 86 KOLA, I. (*Šíp*) [HUSÁK, G.]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti politickej. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 35–36.
- 87 SNA, f. PR, šk. č. 92, fascikl Československé vysokoškolské sdružení pro Společnost národů v Bratislavě. Policejní zpráva o debatním večírku z 2. 3. 1938, s. 532; též HUSÁK, G.: Okolo jednej šesťdesiatky. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 19, s. 6.
- 88 Ve 20. letech se hlásilo pouze 3 až 4% členů KSČ na Slovensku k bez vyznání a naopak 70% ke katolicismu. Jednalo se o velký kontrast s českými zeměmi, kde se hlásilo průměrně jen 35% členů ke katolictví a většina k ateismu. HAPÁK, P. a kol.: *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Bratislava 1971, s. 135.
- 89 Husák udával římskokatolické vyznání i jako poslanec Národního shromáždění a dokonce v stranickém kádrovém dotazníku z roku 1950. Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, osobní složka G. Husáka, inv. č. 899. Poslanecké dotazníky z let 1945, 1946 a 1948; NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákoví, G. Husák – záznamy a zprávy. Kádrový dotazník KSČ G. Husáka ze 4. 3. 1950, s. 75.
- 90 Tamtéž. Kádrový dotazník KSČ M. Husákové z 29. 9. 1950, s. 110–111.
- 91 Archiv autora. Rozhovor s prof. PhDr. Viliamem Plevzou, DrSc., z 31. 1. 2013.

těží velkou sílu. Problém však Berďajev spatřuje v tom, že ateismus zbožšťuje třídu, a ne individuum, které se proto stává samo o sobě bezcenné, z čehož zákonitě pramení antihumánnost.⁹² Prolínání idejí bylo ještě více umocněno silou a hloubkou slovenské religiozity, která sice vytvářela příznivější pozice politickému katolicismu, ale i komunisté s ní byli ovlivněni a nuceni obezřetně pracovat. Snažili se o sekularizaci křesťanství, jehož dějiny reinterpretovali jako sociálněpolitické hnutí chudých a ztotožňovali jej s komunismem, ba v krajních případech označovali Ježíše Krista za prvního komunistu. Jimi rozšiřované teze nabývaly religiozní podoby.⁹³

V těchto souvislostech i z některých indicií lze usuzovat, že u Gustáva Husáka byl rozvíjen pocit vyvolenosti a z toho plynoucí nutková potřeba činit. Historik Vilém Prečan mluví přímo o „*spasitelském komplexu*“, který se u G. Husáka stal jedním ze základních motivů chování zvláště při krizových událostech.⁹⁴ „*Ludia robia svoje dejiny sami. Slovenské dejiny čakajú na svojich ľudí,*“ napsal G. Husák jako triadvacetiletý student, který došel k závěru, že společnost může být změněna, ale musí se začít něco proto dělat.⁹⁵ Politická moc proto představovala pouze prostředek k realizaci změny, tedy k realizaci „*spasitelského poslání*“. Ostatně sám sebe G. Husák označoval v ironických metaforách za „*komunistického kněze*“⁹⁶ a svůj vzor Vladimíra Clementise za „*misionára, hlásajúceho moderné slovo božie*“.⁹⁷

Samozřejmě, tento mesianistický motiv nelze absolutizovat. Neméně závažnou roli rovněž sehrály již zmiňované socio-ekonomické faktory. Za připomenutí jistě stojí fakt, že právě v roce 1929 započala velká hospodářská krize, která brzy citelně dopadla na Československo, kde se rapidně zvýšila nezaměstnanost, a tedy i radikalizace, což se explicitně týkalo i inteligence a zvláště čerstvých absolventů středních a vysokých škol. Tím se u G. Husáka utvrdila kritičnost vůči tehdejšímu společenskému systému. Školou vštěpovaný masarykovský humanismus, který pravděpodobně také přispěl k jeho levicové orientaci, byl sice

92 BERĎAJEV, N. A.: *Prameny a smysl ruského komunismu*. Praha 2004, s. 174–207.

93 BENKO, J.: Socialistická ideológia v konfrontácii s religioznym slovenským prostredím v prvej štvrtine 20. storočia (Politizácia kresťanskej tradície a sakralizácia socialistickej vízie). In: ŠUCHOVÁ, X. (ed.): *Ludáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov 2006, s. 17–19.

94 PREČAN, V.: Gustáv Husák prezidentem ČSSR [25. 5. 1975]. In: DRÁPALA, M. (ed.): *V krađeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Brno 1994, s. 154.

95 HUSÁK, G.: *Študentská rukoväť*. Bratislava 1936, s. 10.

96 Výpověď katolického řeholníka Jána Mastiliaka, který s Husákem sdílel pět měsíců celu v leopoldovské věznicí v 50. letech. MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Bratislava 1991, s. 104.

97 HUSÁK, G.: Spomienky na Vlada Clementisa I. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 31, s. 1.

G. Husákovi sám o sobě sympatický, ale v konfrontaci s tíživou sociální realitou jej vnímal jako nedostačující, ba falešný.⁹⁸

Pozitivní alternativu spatřoval v zespolečenštění výrobních prostředků a ústupu od individualismu. Jako vzor propagoval sovětské zřízení, tak jak se tehdy prezentovalo samo navenek a jak si ho zidealizoval. Na problematičnost sovětské reality, ať už se jednalo o politické procesy, ostatní perzekuci nebo socio-ekonomické potíže, bylo sice veřejně poukazováno již tenkrát, ale komunisté to interpretovali jako přechodné problémy či protisovětskou propagandu a osobně G. Husák reagoval apologetickými a ironickými texty⁹⁹ a nepřipouštěl si pochybnosti v zásadních otázkách. Přece jen leccos bylo občas kritizováno v běžných rozhovorech, ale nikoliv veřejně, však by se tím také dotyční vystavovali hrozbě vyloučení z KSČ, které se nevyhnulo nejednomu kriticky uvažujícímu straníkovi. Již samotné pochybování bylo považováno za ideologickou nepevnost, která nahrávala ideově nepřátelským táborům, a naopak v Sovětském svazu byla spatřována jediná síla, jež dokáže porazit fašismus a pomůže nastolit spravedlivý řád, což pochybnosti otupovalo.¹⁰⁰

Rád bych reagoval na tomto místě ještě na jednu věc. Občas lze narazit na informaci, že Gustáv Husák se angažoval před vzhlednutím v komunistických idejích u katolíků, či že se chtěl u nich angažovat, ale byl odmítnut.¹⁰¹ Na žádný pramen, který by to potvrdzoval, jsem nenarazil. Podle mého názoru teze pramení z povědomí, že G. Husák pobýval během vysokoškolského studia na internátu Svoradov, který se profiloval jako katolická a ľudácká bašta. G. Husák tam bydlel jen první akademický rok,¹⁰² pak byl vyhozen kvůli své prokomunistické činnosti¹⁰³ a nově zakotvil na internátu Lafranconi. Svoradov totiž zakazoval ve svých

98 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Pochod proti vetru. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 7, s. 1; KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Sme zbytoční. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 7, druhá s. desek; KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Nadvýroba problémov. O jeden vážny problém viac. *Tamtéž*, 1934, č. 2, s. 29.

99 Např. KOLA, N. S. [HUSÁK, G.]: Smrt (Časová reportáž z Kremlu). *Svojet*, roč. 9, duben/květen 1933, s. 139–140.

100 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 23; RAŠLA, A.: *Civilista v armáde. Spomienky na roky 1938–1945*. Bratislava 1967, s. 12; List L. Novomeského A. Novotnému z 23. 3. 1963. In: DRUG, Š. (ed.): *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského*. [Svazek] III. Liptovský Mikuláš 1990, s. 281.

101 Např. vyjádření Slavomila Hubálka in LOKAJ, P.: *Ta lidská bezmoc moci*. ČT 2006.

102 AUK v Bratislave, f. PF, Katalogy posluchačů zimní i letní semestr 1933/1934. Výkazy Augustína Husáka č. 371 a 339. Na Svoradov byli přijímáni studenti jen na doporučení kněze, katechety či katolických spolků (je nasnadě, že důbravský farář Moyš znovu vypomohl Husákovi).

103 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 80; též MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*, s. 111.

stanovách činnost, která mířila proti katolické církvi či byla prokomunistická,¹⁰⁴ a v této době se již Husák veřejně angažoval tímto směrem a vzápětí se i ostře vymezoval proti tamějším praktikám.¹⁰⁵ V tentýž čas rovněž přebývala na Svoradově další výrazná postava prvorepublikového studentského hnutí na Slovensku, Husákův politický rival, Ľudák Jozef Kirschbaum (dokonce měli bydlet na stejné chodbě),¹⁰⁶ a právě Kirschbaum veřejně připomínal Husákův svoradovský pobyt ve svých pozdějších textech a hovořil o něm jako o odpadlíkovi, i když na druhou stranu nezapomínal dodat, že se choval vždy jako „dobrý Slovák“.¹⁰⁷

Nejedná se o ojedinělé hodnocení, i jeho další vrstevníci¹⁰⁸ a později zvláště slovenská exilová historiografie a publicistika akcentovali nacionální uvědomělost Gustáva Husáka, kterou stavěli do kontrastu s národnostní nevyhraněností u většiny předních komunistických funkcionářů.¹⁰⁹ Nehledě na to i dnes se můžeme setkat s hlasy, které G. Husáka oslavují, či naopak, dehonestují hlavně jako představitele slovenského (buržoazního) nacionalismu. Tento Husákův obraz prošel složitější genezí, jejíž začátky nás zavádí právě do časů meziválečného Československa.

Mladá slovenská generace „*mala svoje životné korene ešte v starom rakúsko-uhorskom svete, ale duchom a orientáciou patrila už novej, demokratickej Európe. Boli to už napospol odchovanci slovenských škôl – Slováci pod vlastným menom chceli vstúpiť na kolbište dejín a vlastnou účasťou zapísať sa do kontextu európskeho života.*“¹¹⁰ Co se mohlo zdát po roce 1918 naplněným snem touhy předcházejících generací Slováků, o patnáct let už jednoduše nemohlo stačit. Ve vstřícném mezicase již zformovaný moderní slovenský národ a jeho nastupující generace, nezatížená minulostí, hledali nová řešení nakumulovaných sociálně-ekonomických problémů, které ve shodě byly spojovány s nacionální otázkou. V jejich očích byla Budapešť nahrazena Prahou, na které bylo požadováno svěbytnější postavení. Tento proces národní sebeidentifikace se navíc, možná z dnešního

104 *Zpráva o činnosti Kolégiumu sv. Svoráda v Bratislave od r. 1922 do r. 1928.* Bratislava 1928, s. 29–30.

105 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Velkovýroba mladých katolíkov. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, předposlední a poslední s. desek.

106 Archív Ústavu politických vied Slovenskej akademie vied (dále AÚPV SAV) v Bratislave, f. M. Kvetko, složka J. Kirschbaum. List J. Kirschbauma M. Kvetkovi z 5. 10. 1972.

107 KIRSCHBAUM, J.: Nad Husákovou obranou zrady myšlienky samostatnosti. *Slovák v Amerike*, roč. 76, 1966, č. 480, s. 2.

108 PAUČO, J.: Tucat poznámok. Tamtéž, roč. 78, 1968, č. 607, s. 2; KRUŽLIAK, I.: Kirschbaum – Husák – Kvetko. Predstavitelia jednej generácie. In: KRUŽLIAK, I. – OKÁL, J. (eds.): *Svedectvo jednej generácie*. Cambridge [Kanada] 1990, s. 250.

109 Např.: VNUK, F.: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*. Middletown 1968.

110 KRUŽLIAK, I.: Kirschbaum – Husák – Kvetko. In: KRUŽLIAK, I., OKÁL, J. (eds.): *Svedectvo*, s. 245.

pohledu nešťastně, odehrával v době krize liberální demokracie, která v oslabení čelila fascinaci nacionálním socialismem a komunismem.¹¹¹

Gustáv Husák ostře nesouhlasil s myšlenkou čechoslovakismu, tedy uznával Slováky jako svébytný národ, pro něhož žádal rovnocenné postavení v republice.¹¹² Avšak je nutné zdůraznit, že rozhodně nepatřil mezi stoupence nacionálního šovinismu, vůči kterému se naopak veřejně vymezoval a zesměšňoval jej. Jeho příčinu spatřoval v ekonomickém boji o privilegované postavení elit, nevědomosti, hlouposti i frajeřině a navíc jej předvídavě považoval za předstupeň fašismu. Nacionální otázku vnímal třídní optikou – její řešení mělo být především přivedeno vyřešením sociálních problémů.¹¹³

AKTIVISTICKÁ ČINNOST

„Máme zdravé ruky, mozky, rôzne talenty, máme chuť k práci, ohromnú vôľu tvoriť, budovať šťastie pre seba a pre celý ľudský kolektív – ale zostávame bezmocní pred bránou bigotnosti daného spoločenského poriadku. [...] Je nás veľa, a máme moc. Preto náš pochod proti vetru skončí víťazne,“ narážel Gustáv Husák na známou píseň Voskovce a Wericha *Proti větru*,¹¹⁴ která později zaznívala v divadelní hře *Balada z hadrů*. I z jiných Husákových textů lze vycítit pevné přesvědčení o správnosti a determinovanosti vysněné komunistické cesty, na kterou však zbývalo dostat i ostatní.¹¹⁵

Husák začal s aktivistickou činností již během gymnaziálních studií, kde participoval ve Vlčkově sebevzdělávajícím kroužku, později i jako funkcionář. Ve školním roce 1929/1930 byl zvolen do jeho výboru, posléze postupně zastával funkci tajemníka, místopředsedy a nakonec předsedy, přičemž se účastnil v březnu 1933 sjezdu Svazu slovenského studentstva. V posledních ročnících měl různé vzdělávací přednášky a slavnostní projevy o významu 28. a 30. října. Také hovořil na studentských shromážděních, která se konala na počest výročí smrti Milana Rastislava Štefánika a narozenin Tomáše Garriguea Masaryka.¹¹⁶ Již

111 JAKSICOVÁ, V.: *Kultúra v dejinách. Dejiny v kultúre. Moderna a slovenský intelektuál v siločiarach prvej polovice 20. storočia*. Bratislava 2012, s. 123–126.

112 HUSÁK, G.: K programu sociálnej komisie SSŠ. *Svojeť*, roč. 11, 1935, č. 8–9, s. 198–199.

113 HUSÁK, G.: Na nových cestách. *Šíp*, roč. 3, 1935, č. 2, s. 1; KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Príklad študentov pracujúcej mládeži. *DAV*, roč. 8, 1935, č. 3, s. 46; KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Na vlnách nacionalizmu. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 71.

114 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Pochod proti vetru. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 7, s. 1.

115 HUSÁK, G.: Po ceste pokroku. *Šíp*, roč. 3, 1935, č. 1, s. 2.

116 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š8853. XIII. výroční zpráva Masarykova štátneho čl. reál. gymn. v Bratislave 1931/32, s. 15 a 17; Tamtéž, Š8854. XIV. výroční zpráva Masarykova štátneho čl. reál. gymn. v Bratislave 1932/33, s. 19 a 21.

z názvů přednášek sebevzdělávacího kroužku je znát, že se Husák snažil vtáhnout na školní půdu i aktuální sociální a politická témata: „*Je důležitý racionalismus a aký, jeho neprijateľné extrémny*“, „*Socializmus*“, „*Študent a kultúra*“, „*Pomer študenta k študentke a naopak*“ či „*Vývin politického presvedčenia*“.¹¹⁷ V posledně zmiňované přednášce se vyslovil G. Husák proti automatickému přijímání politického přesvědčení od otců, a naopak nabádal k vytváření si vlastních názorů a volal po školní osvěťe o jednotlivých politických směrech. „*Nech si môže každý vybrať, čo považuje za najprospešnejšie*.“ Závěr přednášky však nemohl nikoho nechat na pochybách o politické orientaci samotného přednášejícího: „*Politiku nemožno oddalovať, musíme si jej všímať, musíme kráčať s duchom doby. Treba ísť však do lavy, keď nechceme ísť do zadu*.“¹¹⁸ Text přednášky posléze vyšel i tiskem ve studentském periodiku *Svojeť* z dubna/května 1933,¹¹⁹ ve kterém prezentoval G. Husák pravděpodobně vůbec poprvé své písemné projevy.

Je pikantní, že paralelně publikoval jak pod svým pravým jménem, tak radikálnější texty podepisoval jako Ivan či S. N. Kola. Skrývání totožnosti mělo hlavně praktické opodstatnění, jelikož kvůli zákazu politizace středoškolských studentů by se jinak vystavoval ztrátě stipendií a sociálních podpor a v krajním případě i vyhození ze školy,¹²⁰ což obdobně platilo i pro vysokoškolské období. Jak již víme z úvodu studie, G. Husák pseudonymem odkazoval na román Ivana Olbrachta *Nikola Šuhaj loupežník*, který vyšel v březnu inkriminovaného roku 1933, tedy předtím by musel užívat Husák případně jiný nám doposud neznámý pseudonym.¹²¹

G. Husák sice poslal příspěvky do *Svojeti* pod svým pravým jménem již předtím, ale redakce je neověřila. Dá se tak usuzovat dle dřívějšího odkazu redakci od jistého Iga, který se domáhal, aby v časopisu vznikla „*Červená rubrika*“ a úvahy Gustáva Husáka byly na titulní straně. Redakce odpověděla, že žádnou takovou rubriku nezřídí a Husákovy příspěvky klidně umístí na titulní stranu,

117 H U S Á K, G.: Vlčkov vzdel. krúžok pri Masarykovom r. gymnáziu v Bratislave. *Svojeť*, roč. 9, 1933, č. 8–9, s. 145.

118 Zápisnice z členské schůzky Vlčkova sebevzdělávacího kroužku ze 17. 12. 1932. In: nepublikovaná práce P L E V Z A, V. (ed.): *K 70. narodeninám Gustáva Husáka*. Bratislava 1983 (ve vlastnictví doc. PhDr. Nadeždy Lindovské, PhD., které děkuji za poskytnutí. PhDr. Tomáši Černákovovi děkuji za zprostředkování).

119 H U S Á K, G.: Študent a politika. *Svojeť*, roč. 9, 1933, č. 8–9, s. 139–140.

120 -n-: Zákaz politizovania stredoškólkov. *Svojeť*, roč. 3, 1926, č. 1, s. 29. Nařízení ministerstva školství a národní osvěty známé jako Šustovo nařízení z roku 1921 zakazovalo středoškolákům být členy jakékoliv politické organizace či spolku a taktéž se účastnit jejich akcí. Dovolena byla jen participace na vzdělávacích kroužcích.

121 Husák také nebyl vždy uváděn jako autor; dle stylu psaní lze soudit, že napsal i některé bezjmenné články např. v časopisu *Šíp*. Literární pseudonymy používal také během SNP (P. Kollár) a po válce (Peter Oravský či Historicus).

ale až budou na patřičné úrovni.¹²² Za tímto bojkotem stál nový šéfredaktor *Svojetí* a předseda středoškolské komise Svazu slovenského studentstva agrárník Michal Múdry-Šebík, který G. Husáka znal, byl totiž jeho o rok starší spolužák z gymnázia, kde před ním zastával funkci předsedy Vlčkova sebevzdělávacího kroužku. Múdry-Šebík nejen že levičácké články neuveřejnil, ale kvůli jejich obsahu navíc oznámil na policii, že obdržel články „*takého silného komunistického náteru*“, že je nemohl uveřejnit, jelikož „*by sa nimi lahko bola nakazila duša stredoškolského študentstva*“. Jako důkaz připojil ke svému oznámení soubor Husákových textů, přičemž upozorňoval, že další jeho „*velmi komunistické*“ rukopisy ztratil.¹²³

G. Husák kritizoval takovýto přístup a rovněž se ohradil proti argumentu apolitičnosti periodika, za prvé upozorňoval, že časopis bez problému uveřejňoval texty agrárníků a apolitičnost vykládal jako skrytou političnost, jelikož nevyjadřování se k politickým otázkám znamenalo v konečném důsledku schvalování oficiální politiky. Redakce se ohradila: „*Išlo nám o vec a zdá sa nám, že trafená hus zagágala.*“ Paradoxně hned pod touto odpovědí redakce znovu reagovala na G. Husáka, avšak jako na Kolu, kritizovala jeho příspěvky a žádala, aby odkryl svou anonymitu.¹²⁴ Jindy vzkazovala: „*Ty – myslím – rozdeluješ všetko na proletárske a buržujské a všetko proletárske vychváliš do neba.*“¹²⁵ Anebo G. Husáka upozorňovala: „*I keď máš radikálne názory, píš tak, aby sme sa ani bez škrtov nedostali do konfliktu s cenzorom.*“¹²⁶

G. Husák také napsal několik kulturně orientovaných textů,¹²⁷ ale očividně raději se vyjadřoval k celospolečenským otázkám. Například k otázce falešné politické korektnosti či nezaměstnanosti inteligence, čehož příčinu spatřoval v celospolečenské krizi a nespravedlivém hospodářském zřízení.¹²⁸ Jindy zase žertovnou formou polemizoval s antisovětskými či protikomunistickými články.¹²⁹ Vůbec vtip a ironie, které však mnohdy přecházely v sarkasmus až v zesměšňování názorového oponenta,¹³⁰ charakterizují Husákův písemný

122 Odkaz redakcie. *Svojetí*, roč. 9, 1933, č. 5–6, předposlední s. desek.

123 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 18.

124 Odkaz redakcie. *Svojetí*, roč. 9, 1933, č. 8–9, druhá s. desek.

125 Odkazy redakcie. *Svojetí*, roč. 10, 1933, č. 1, druhá s. desek.

126 Odkazy redakcie. Tamtéž, č. 2–3, druhá s. desek.

127 HUSÁK, G.: Rodí sa slovenský film! Tamtéž, s. 28–29; HUSÁK, G.: Divadelné a filmové obecnstvo pod mikroskopom. Tamtéž, č. 4–5, s. 22–23.

128 HUSÁK, G.: O nezamestnanosti inteligencie. *Svojetí*, roč. 9, duben–květen 1933, s. 138–139.

129 KOLA, N. S. [HUSÁK, G.]: Smrtí (Časová reportáž z Kremlu). Tamtéž, s. 139–140.

130 Např. viz KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Vrah medzi nami. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 4–5, s. 11; HUSÁK, G.: Za vyššiu úroveň študentstva. *Svojetí*, roč. 11, 1934, č. 1, s. 191–193.

i rétorický projev. S obdobným stylem se setkáváme u Husákova vzoru Vladimíra Clementise. G. Husák v této souvislosti vzpomíná, že měl v mládí spíše sklon k vážnosti, což bylo v kontrastu se silným životním optimismem a žertérstvím davistů.¹³¹ Možná právě zde čerpal inspiraci. Husákovy články však povětšinou byly věcné a nechyběla jim neotřelá forma, která zaujala a budila jak pozitivní, tak negativní reakce.

To se však již dostáváme do období Husákova vysokoškolského studia. 10. června 1933 dostal Gustáv Husák závěrečné vysvědčení z oktávy, které mu kazila jen dvojka z matematiky a deskriptivní geometrie. Vzápětí odmaturoval z latiny, francouzštiny, československého jazyka, fyziky a nepovinně z němčiny. Dle maturitního vysvědčení z 13. června byl uznán „*dospělým s vyznamenáním*“.¹³² Jako jediný ze třídy si vybral v písemné části zpracovat slavnostní řeč k 28. říjnu na motiv Masarykova citátu „*Svoboda je krásný dar, ale i velká povinnost*“,¹³³ ostatně s psaním slavnostních řečí měl již praxi. V následujícím školním roce 1933/1934 zahájil studia na Univerzitě Komenského v Bratislavě. Volba tamější právnické fakulty spíše sloužila „*za východisko z núdze*“ pro sociálně slabší či nejednoznačně orientované maturanty, nabízela totiž širokou škálu uplatnění ve veřejném životě,¹³⁴ jelikož poskytovala i národohospodářské vzdělání. Gustáv Husák původně zamýšlel, že půjde studovat techniku, kdyby však byla na Slovensku (případná varianta studia v Praze či v Brně byla totiž pro něho finančně náročná).¹³⁵ Vystudování právnické fakulty trvalo G. Husákovi obligátních 8, resp. 9 semestrů, během kterých absolvoval s vyznamenáním tři státní a tři rigorózní neboli doktorské zkoušky, které byly nezbytné k získání doktorského diplomu, který zase opravňoval k výkonu advokátského povolání či práci na státní prokuratuře. Poslední rigorózní zkoušku absolvoval 3. února 1938 a následně byl slavnostně promován bývalým rektorem Univerzity Komenského Bohušem Tomsou na „*doktora vied právnych a štátnych*“,¹³⁶ což bylo také řád-

131 HUSÁK, G.: Spomienky okolo Davu. In: ROSENBAUM, K. (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*, s. 419.

132 AKPR, f. G. Husák, šk. č. 34. PLEVZA, V.: *Gustáv Husák. Politik istôt a perspektív*. Bratislava 1981, s. 38.

133 AHMSRB, f. Masarykovo gymnázium, sign. Š9416. Hlavní protokol maturitní 1931–1935, protokol k osobě Augustína Husáka z 13. 6. 1933.

134 J. s. [pravděpodobně ŠOLTĚSZ, J.]: Niečo o právnickom štúdiu. *Svojeť*, roč. 10, 1934, č. 6, s. 17; též K ankete. (Prečo prejavujú slovenskí abiturienti nechuf k štúdiu na technike). *Svojeť*, roč. 9, 1933, č. 8–9, s. 135–136.

135 SLIVKA, K.: Rozhovor s Gustávom Husákom o vzniku našej školy. *Technika*, roč. 6, 1963, č. 3, s. 1. Gustáv Husák se obdobně vyjádřil i synovi Vladimírovi. Rozhovor s Ing. arch. Vladimírem Husákem, CSc., z 16. 6. 2011.

136 AUK v Bratislave, f. PF, reg. znak D, studijní spis G. Husáka. Potvrzení G. Husáka o obdržení vysokoškolského diplomu z 9. 2. 1938. Podrobněji k průběhu Husákova

ně oslaveno v rodné Dúbravce.¹³⁷ Během vysokoškolských studií Gustáv Husák mimo jiné kontinuálně navštěvoval přednášky a cvičení významného slovenského národohospodáře Imricha Karvaše, který si G. Husáka oblíbil.¹³⁸ Jejich vztah nabude na významu během druhé světové války, kdy I. Karvaš již jako guvernér Slovenské národní banky nejednou G. Husákovi pomůže z nesnází.¹³⁹

Jako vysokoškolák byl G. Husák ve svém živilu a volný čas věnoval hlavně politické a aktivistické činnosti. Na podzim 1933 měl vstoupit do KSČ,¹⁴⁰ kde dostal na starost práci mezi mládeží a studentstvem. G. Husák společně se zkušenějším Eduardem Frišem a vrstevníkem Jánem Púllem hned začali rozvíjet stranický život na vysokoškolské půdě, kde za tím účelem založili stranickou organizaci KSČ, kterou pojmenovali dle pražského vzoru Kostufra (Komunistická studentská frakce),¹⁴¹ kterou vedl Eugen Löbl, s nímž se seznámil Husák přes Eduarda Friše asi v roce 1933. Instrukce k politické činnosti pro Kostufra měl Husák dostávat od Andreje Kaboše a Eduarda Goldstückera,¹⁴² kteří politicky působili v Praze. Od roku 1934 zasedal G. Husák v nově vytvořeném interním orgánu celoslovenského vedení KSČ pro práci mezi studentstvem a mládeží, kterým KSČ koordinovala různé akce na Slovensku i v celé republice, rovněž se měl účastnit jako zástupce studentů zasedání bratislavského vedení KSČ. V komunistických barvách tak pravidelně řečnil na schůzích, veřejných shromážděních, manifestacích a organizačně a agitačně vypomáhal i s předvolebními kampaněmi v roce 1935 a 1938 – za projev, ve kterém se zmínil, že slovenské

studia viz ČERNÁK, T.: Gustáv Husák a jeho štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. In: KMEŤ, N. – SYRNÝ, M. et al. (eds.): *Odvalujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 16–27.

- 137 HUSÁK, G.: Ako sme dobýjali Bratislavu. Spomienky na Vlada Clementisa III. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 33, s. 3.
- 138 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák. Zpráva o názorech I. Karvaše na V. Clementise a G. Husáka ze 4. 8. 1958.
- 139 MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák za II. světové války. *Slezský sborník*, roč. 110, 2012, č. 3–4, s. 249–252.
- 140 Vstup Husáka do KSČ je datován v poválečných dokumentech podzimem 1933. Některé dřívější záznamy však udávají rok 1935. NA, f. R. Slánský, složka Slovensko. Seznam osob prokomunisticky orientované slovenské inteligence sepsaný E. Frišem pravděpodobně 12. 4. 1940 (neinventarizováno); též NA, f. Zahraniční vedení KSČ, sign. 101. Reference E. Friše o Svazu slovenské mládeže ze 4. 9. 1940, s. 10–13.
- 141 SLIVKA, K.: Rozhovor s Gustávom Husákom o vzniku našej školy. *Technika*, roč. 6, 1963, č. 3, s. 3; NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, I. Husák Gustáv. Výpověď G. Husáka k osobě J. Púlla pravděpodobně ze začátku 50. let, s. 101.
- 142 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, II. Dr. G. Husák, cizí spisy – protokoly. Výpověď E. Löbla k osobě G. Husáka z 11. 1. 1950, s. 145. Srov. GOLDSTÜCKER, E.: *Vzpomínky (1913–1945)*. Praha 2003, s. 79–80.

pracující „vydierajú a sdierajú“ Maďari i Češi, byl dokonce vyšetřován. Také hojně přispíval do stranického tisku, který občas pomáhal kolportovat. Psal hlavně do *Ludového denníku*, s jehož administrací vypomáhal již v roce 1933, a po jeho opětovném zastavení v květnu 1936 přispíval do deníku *Slovenské zvesti*. Jeho články se také objevovaly v prokomunistické revue *DAV* (G. Husák byl jeden čas členem redakce) a hlavně ve studentských časopisech *Šíp*, *Svojet* a *Věstníku Svazu slovenského studentstva*.¹⁴³

G. Husák se však choval obezřetně a svoji politickou orientaci nedával zpočátku plně veřejně najevo, aby se vyvaroval případné perzekuci, neztratil studentské výhody a dokázal oslovit a získat co nejvíce přívrženců. Nadále psal radikálnější projevy pod pseudonymem Ivan Kola a před úřady i ve studentském hnutí se prezentoval jako politicky neorganizovaný se socialistickým smýšlením, jako přívrženec sociálnědemokratické strany.¹⁴⁴ Komunistický tisk si raději nechával zasílat na adresu svého otce Nikodéma do rodné Dúbravky, kam často docházel a při té příležitosti také ideově působil na tamější mládež. Husáková rozsáhlá komunistická angažovanost ale nezůstala v anonymitě. Policejní orgány ho monitorovaly jako „velkého komunistu“¹⁴⁵ a také jim byl znám jeho pseudonym.¹⁴⁶

G. Husák si rovněž uvědomoval význam tenkrát velmi rozvinuté spolkové činnosti,¹⁴⁷ proto se rozhodl vytvořit společně s dalšími levicově orientovanými vysokoškoláky Eugenem Löblem, Eduardem Frišem, Jánem Púllem a Móricem Mittelmannem-Dedinským ideovou skupinu *Šíp*, která aktivizovala skomírající činnost Spolku socialistických akademiků,¹⁴⁸ z kterého se rozhodli vybudovat silnou protiváhu k luďáckým a agrárnickým akademickým spolkům. Samotný název *Šíp* měl vzniknout buď anekdoticky; když si Eduard Friš stěžoval, že sku-

143 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 81–82; PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia*, s. 318–320.

144 SNA, f. PR, šk. č. 92. Vyjádření Policejního ředitelství v Bratislavě k osobě G. Husáka z 23. 10. 1935, s. 829.

145 Tamtéž, šk. č. 936, spis G. Husák. Vyjádření četnické stanice Devínska Nová Ves k osobě G. Husáka z 9. 12. 1936.

146 Tamtéž, šk. č. 276. Úřední policejní záznam o komunistické činnosti na internátu Lafranconi z 12. 12. 1934, s. 305. Záznam také uvádí Františka Göra, Viliama Thurzu a Jána Púlla jako komunistické agitátory a konstatuje, že poslední dva jmenovaní jsou již v policejní evidenci přívrženců KSČ, z čehož se dá usuzovat, že Husák jako komunističtější nebyl do této doby registrován.

147 HUSÁK, G.: *Študentská rukovät*, s. 91–92.

148 Aktivity SSA stagnovaly, jelikož většina starších protagonistů dlela mimo Bratislavu či byla zaneprázdněna tím, že *DAV* nově suploval policejně pozastavený stranický tisk. PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia*, s. 220–221.

pina levicových studentů nemá kam psát, V. Clementis mu měl odpovědět: „*Tak piš!*“ A právě slovo „piš“ bylo přečteno odzadu. Jiná verze přisuzuje autorství G. Husákovi, který se podvědomě inspiroval třemi šípy, které sloužily jako znak jednotné dělnické fronty, jež bránila vídeňský Marx-Hof před četníky.¹⁴⁹ Jméno Gustáva Husáka nefiguruje v seznamu funkcionářů Spolku socialistických akademiků za akademický rok 1933/1934¹⁵⁰ a nalézáme jej až na oznámení Policejnímu ředitelství o konání valného shromáždění spolku z 8. listopadu 1935, na kterém byl zvolen jeho místopředsedou.¹⁵¹ Avšak dle souvislosti se stal G. Husák členem spolku již v roce 1933 a byl jeho „*dušou a motorom*“.¹⁵²

Šípisté také založili k propagaci svých názorů časopis *Šíp*,¹⁵³ který oficiálně sloužil jako tiskový orgán Spolku socialistických akademiků. Stalo se tak jednak kvůli bojkotu ze strany *Svojeti*, jejíž redakce odmítala publikovat levicové články či je výrazně upravovala od původní verze,¹⁵⁴ jednak překvapivě jako reakce na počáteční nezáměr ze strany *DAVu* uveřejňovat jejich písemné produkty. Šípisté vyčítali davistům, že sice dokázali oslovit a nadchnout část mládeže pro levicové myšlenky, ale již se ji nesnažili organizačně podchytit a získat ke spolupráci. Jednalo se i o generační vymezení.¹⁵⁵ V této souvislosti bych připomněl, že někdy bývají šípisté nazýváni mladou či druhou davistickou generací,¹⁵⁶ což však Gustáv Husák odmítal jako ahistorická pojmenování a raději zjednodušeně mluvil, snad i kvůli předcházející kampani proti tzv. slovenskému buržoaznímu nacionalismu, o stranických pracovnících, propagátorech politiky KSC.¹⁵⁷

149 MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbrte tigra*, s. 133.

150 SNA, f. PR, šk. č. 88. *Výročná zpráva SSA za akademický rok 1933/1934 z 8. 12. 1933*, s. 362–363 a 371. Je možné, že Husákovo jméno nebylo uvedeno záměrně z obavy, aby neztratil ubytování na internátu Svoradov či Pálffyho stipendium.

151 Tamtéž. Oznámení SSA Policejnímu ředitelství v Bratislavě o konání valného shromáždění z 30. 10. 1935, s. 874. Na listu je podpis E. Friše (Frish) jako jednatele a G. Husáka, který se podepsal za nepřítomného předsedu spolku Vladimíra Vydra, který v té době konal vojenskou službu (Vydra byl Husákův o čtyři třídy starší spolužák z Masarykova gymnázia).

152 MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbrte tigra*, s. 112–113.

153 *Šíp, časopis študentov a pracujúcej inteligencie* vycházel od března 1934 do dubna 1936 (skončil kvůli finančním obtížím). Celkově vyšlo 21. resp. 20 čísel v rozsahu 12 až 24 stránek. Husákovy články často obsazovaly titulní stranu.

154 Odkazy redakcie. *Svojeť*, roč. 9, 1933, č. 1, druhá s. desek; Odkazy redakcie. Tamtéž, 1933, č. 2–3, druhá s. desek; *Svojeť. Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2, s. 22; KOLA, I. [HUSÁK, G.]: O politickej nepolitickosti pánov zo *Svojeti*, z SSS a okolia. *Šíp*, roč. 2, 1934, č. 1, s. 7–8.

155 BLAŽNÝ, J. (Šíp) [FRÍŠ, E.]: Desat rokov *DAVu*. Diskusia. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 7, s. 100; LES, J. (Šíp) [LÖBL, E.]: Desat rokov *DAVu*. Diskusia. Tamtéž, 1934, č. 3, druhá s. desek. Srov. MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbrte tigra*, s. 133–134.

156 PLEVZA, V.: *Davisti v revolučnom hnutí*, s. 8.

157 HUSÁK, G.: Spomienky okolo *Davu*. In: ROSENBAUM, K. (ed.): *DAV*, s. 416–417.

Časopis *Šíp* se primárně orientoval na studentské prostředí, do kterého chtěl vnést aktuální celospolečenská témata nezaměstnanosti, kultury, tabuizované sexuální či nacionální otázky apod., avšak hlavní důraz kladl na mobilizaci studentstva, kterému by „*odhalil nepriateľov študentstva a ukázal cestu pre úspešný boj o študentské záujmy*“,¹⁵⁸ čehož se vehementně zhostil Gustáv Husák: „*Línia Svazu slovenského študentstva*¹⁵⁹ je chybná, reakčná, ba dokonca protištudentská,“ napsal a následně stočil kritiku na studentské funkcionáře: „*sú ešte na úrovni neandertálskeho človeka [...] Osobný zreteľ prehlušuje všetky ostatné volania. Ale máme právo žiadať, aby títo ľudia študentstvu neškodili, aby svojim zbabelým postupom – poväčšine mlčaním – nezhoršovali kritický stav chudobného študentstva.*“ G. Husák dále konstatoval, že pod dobrým vedením by měl Svaz slovenského studentstva smysl, přičemž dával celou věc do kontextu s bojem proti fašismu a společenskému systému.¹⁶⁰

Levicové názory, ale hlavně útočná rétorika proti rigiditě a obsahové slabosti *Svojeti*, nečinnosti Svazu slovenského studentstva a navíc obvinění jeho funkcionářů z prospěchářství¹⁶¹ nemohly zůstat bez pozitivních¹⁶² i negativních reakcí.¹⁶³ Zodpovědný redaktor *Svojeti* a zároveň již předseda Svazu slovenského studentstva Michal Múdry-Šebík, do kterého se *Šíp* rovněž s ironií trefoval,¹⁶⁴ se bránil na stránkách *Svojeti*, na kterých byli šípisté charakterizováni jako „*hrstka ‚pokrokových‘ nafúkancov, krajných lavičiarov*“, či jako „*vředové*“, „*vrazi*“, „*zavistlivci*“, „*perversisti*“, „*oportunisti*“, „*kariéristi*“ a „*tři-čtyři pomýlenci*“.¹⁶⁵ Múdry-Šebík rovněž neopomínal průběžně informovat o činnosti šípistů policejní orgány.¹⁶⁶ Sám byl totiž zaměstnán na Policejním ředitelství v Bratislavě, kam nastoupil státní službu kancelářského pomocníka již během studií na právnické fakultě koncem března 1934 a postupně povyšoval z pozice aspiranta

158 Šíp na 24 stranách. *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2, s. 8.

159 Svaz slovenského studentstva vznikl v srpnu 1921 jako stavovská nejmasovější, nepolitická a nekonfesní studentská organizace, jejímž cílem měla být především obrana sociálních a hospodářských zájmů studentů na Slovensku. V roce 1937 bylo v ní sdružováno 32 spolků s počtem asi 4500 členů. ROŠKOVÁ, M.: *Pokrokové študentstvo*, s. 70.

160 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Quo usque tandem abutere SSŠ...? *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2, s. 2–4.

161 *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 1 a 2.

162 Šíp. DAV, roč. 7, 1934, č. 2, předposlední s. desek; též Tamtéž, s. 18.

163 BUAT, R. E.: Niekoľko poznámok k 1. číslu II. roč. „Šípu“. *Svojet*, roč. 10, 1934, č. 3–4, s. 84–86.

164 Další provokácia. *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2, s. 10.

165 MÚDRY, M.: Miesto úvodu. *Svojet*, roč. 11, 1934, č. 1, s. 1–2.

166 AKPR, f. G. Husák, šk. č. 34. PLEVZA, V.: *Gustáv Husák. Politik istôt a perspektív*, s. 51; MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*, s. 116.

právní služby k policejnímu koncipistovi, až byl v roce 1937 jmenován policejním komisařem.¹⁶⁷

Šípisté poukazovali na tuto skutečnost¹⁶⁸ a navíc si pochvalovali zvýšený zájem, který obsah prvních čísel *Šípu* vzbudil, a výpady odmítli: „*Zaisteže, pri našej línii a nekompromisnosti museli sme prebudit' i mnohé žabie dušičky, ktoré sa rozkvákali na nás zo svojho močiara. To však len dokazuje správnosť našej cesty.*“¹⁶⁹ Husák zpochybnil apolitičnosť *Svojeti*, Svazu slovenského študentstva a jejích funkcionárov Petra Škodáčka a Michala Múdreho-Šebíka, ktoré označil za skryté zastáncov starých poriadkov, prívržence evanjeliků a bojkotéry socialistických prejavů. „*Boj o mládež, boj o študentstvo dostáva sa do kritického štádia,*“ zakončoval G. Husák, „*na nás bude ukazovať študentstvu pravú tvár pánov zo Svojeti, z SSS a okolia.*“¹⁷⁰

STUDENTSKÝ FUNKCIONÁŘ

Celospolečenská atmosféra 30. let radikalizovala a polarizovala i politický zápas o fakultní spolky a studentskou samosprávu, které sice byly navenek prezentovány jako apolitické, ale zákonitě se nevyhnuły politizaci. Do tradičního soupeření ľudáků, národnářů (autonomistický blok) a agrárníků začala významněji zasahovat levice, jejíž jednotlivé ideové proudy rozvinuly úzkou spolupráci. Následně byla uzavřena dohoda mezi levými agrárníky a socialisty, kteří přitáhli ke spolupráci i Gustáva Husáka. Ludácký tisk hovořil v této souvislosti o „*ru-do-zelenej koalícii*“ či souručenství *Svojeti* a *Šípu* a kritizoval agrárníky a explicitně Michala Múdreho-Šebíka za to, že připustil do vedení Svazu slovenského študentstva „*notoricky známeho vodcu komunistov*“.¹⁷¹ Múdry-Šebík následně referoval policejním orgánům, že se jen snažil, aby autonomisté neovládli svaz, a k Husákově osobě podotkl, že se nejedná o člena komunistické strany, nýbrž o socialistický smýšlejícího člověka.¹⁷²

167 AÚPV SAV, f. M. Kvetko, složka M. Múdry-Šebík. Životopis M. Múdreho-Šebíka z 20. 1. 1947.

168 Prístup policie na akademickú pôdu. *Šíp*, roč. 1, 1934, č. 2–3, s. 12.

169 Redakcia: *Šíp* trafil. *Šíp*, roč. 2, 1934, č. 1, s. 1–2.

170 КОЛА, I.: [HUSÁK, G.]: O politickej nepolitičnosti pánov zo Svojeti, z SSS a okolia. Tamtéž, s. 7–8.

171 -p-: Komunisti do Svazu slov. študentstva. Policajný úradník asistuje nástupu komunistov v SSS. *Slovák*, roč. 17, 1935, č. 45, s. 2; též -es-, -eš-, „Nástupista“ z Lafranconi: Červeno-zelená koalícia vo Sväze slovenského študentstva (SSS) v Bratislave. *Nástup*, roč. 3, 1935, č. 5, s. 58–59.

172 SNA, f. PR, šk. č. 87. Vyjádření M. Múdreho-Šebíka Policejnímu ředitelství v Bratislavě z 13. 3. 1935, s. 482.

Otevřený střet ve studentském hnutí vyvrcholil ve dnech 23. až 26. února 1935 na XIV. valném shromáždění Svazu slovenského studentstva, na němž zvítězila opoziční Platforma pokrokového a demokratického studentstva. Autonomisté totiž opustili shromáždění s vidinou, že přivodí jeho neusnášeníschopnost, které však bylo zabráněno zvýšením počtu delegátů díky kooptaci nových spolků do svazu.¹⁷³ Poražená strana se ještě pokusila věc zvrátit tím, že podala stížnost proti průběhu valného shromáždění na Policejní ředitelství v Bratislavě,¹⁷⁴ námitky však nebyly uznány.¹⁷⁵ Autonomisté nepřistoupili na nabízený princip poměrného zastoupení a bojkotovali po určitou dobu práci svazu a jeho nového vedení, ve kterém socialisté získali vlivné funkcionářské pozice (předseda Jozef Šoltész, místopředseda Andrej Lantay, druhý tajemník Ján Púll či předsedkyně středoškolské komise Viera Úlehlová-Mouralová) a také možnost participovat na činnosti přidružených orgánů včetně svazového časopisu *Svojeť*.

Gustáv Husák, nový předseda sociální komise, komentoval výsledky valného shromáždění jako vítězství socialistického bloku studentstva, avšak kategoricky odmítal novinářské teze o úspěchu demokratického či koaličního bloku, který považoval jen za účelovou platformu. Společný postup s agrárníky odůvodňoval profašistickou linií autonomistů, přijetím odpovědnosti a šancí mít vliv na chod Svazu slovenského studentstva.¹⁷⁶ Na tento rozpor upozorňoval ľudácký mládežnický časopis *Nástup*, který připomněl, že před několika měsíci se socialisté neváhali spojit s autonomisty proti agrárikům ve fakultním spolku Právnik, a tedy že jim jde jen o moc.¹⁷⁷ Až na podzim 1935 se vyjadřoval G. Husák v *Šípu* o jednotné studentské frontě socialistických skupin a přímo o Bloku pokrokového a demokratického studentstva.¹⁷⁸ Změna postoje souvisela se VII. kongresem Komunistické internacionály ze srpna 1935, který opustil od antiproduktivní taktiky „třída proti třídě“ a teorie sociálfašismu a namísto toho prosazoval vy-

173 Tamtéž, šk. č. 87/458, Zápis XIV. řádného valného shromáždění SSS z 23.–26. 2. 1935.

Spor byl veden o uznání hlasů starších středoškolských studentů, přičemž Husák kontinuálně prosazoval jejich participaci na spolkovém životě.

174 Tamtéž. Stížnost studentských spolků proti usnesení a průběhu XIV. valného shromáždění SSS Policejnímu ředitelství v Bratislavě z 9. 3. 1935, s. 486.

175 Tamtéž. Odvolání akademických spolků proti usnesení a průběhu XIV. valného shromáždění SSS Policejnímu ředitelství v Bratislavě z konce září 1935, s. 412; Tamtéž. Rozhodnutí Zemského úřadu v Bratislavě proti rozhodnutí Policejního ředitelství ve věci XIV. valného shromáždění SSS, s. 450.

176 KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Za aktivitu soc. študentov. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 6, s. 1–2.

177 F. R., „Nástupista“ od „Šípu“: V SSŠ nie „blok demokratického študentstva“, ale komunisti. *Nástup*, roč. 3, 1935, č. 8.

178 HUSÁK, G.: Po ceste pokroku. *Šíp*, roč. 3, 1935, č. 1, s. 2; HUSÁK, G.: Na nových cestách. Tamtéž, 1935, č. 2, s. 1.

tváření lidového frontu, svazku komunistů s ostatními protifašistickými silami, což měly aplikovat i přidružené komunistické organizace.

V těchto intencích se také angažoval G. Husák. Nejenomže burcoval v tisku proti válce, fašismu a projevům antisemitismu, ale aktivně se účastnil protifašistických vystoupení a manifestací na obranu republiky. Podílel se na založení protifašistického Svazu slovenské mládeže a zemského Spolku podunajských akademiků, který měl sdružovat socialistické akademiky. Nadále také působil ve Spolku socialistických akademiků, kde vzbuzovaly velký zájem veřejné diskuze, ve kterých G. Husák zaujímal popřední místo a nejednou názorově zkrřížil meče se stoupenci různých politických proudů.¹⁷⁹ „*Niekedy sa na polemických debatách ukázali – obyčajne s provokačnými zámermi – aj vychýrení debatéri z klerikálneho ľudáckeho Svoradova (dr. [Vendelín] Bezák, Jozef Kirschbaum, [Štefan] Pánis a iní)*“,¹⁸⁰ přičemž zároveň platilo, že obdobně se snažili agitovat i členové Spolku socialistických akademiků na akcích konkurenčních organizací.¹⁸¹ Některé diskuzní večery bývaly úředně zakázány právě pod záminkou, že by došlo na nich mezi socialisticky a nacionalisticky orientovaným studentstvem „*k ostrým debatám a srážkám, následkom toho k porušeniu verejného poriadku a kludu*“.¹⁸²

G. Husák se sice četně i ostře vymezoval vůči autonomistům, ale nepřístupoval k nim jako k monolitnímu celku a průběžně se pokoušel alespoň část z nich oslovit:¹⁸³ „*Sú ľudia v autonomistickom tábore, ktorí môžu a chcú byť svojou prácou užitoční všetkému študentstvu. Nájdu sa takí jednotlivci i v skupinách ostatných. A naopak zase nie každý socialistický študent je vzorom,*“ snažil se G. Husák nepaušalizovat v hodnocení ostatní studenty a získat je ke spolupráci.¹⁸⁴ Ta dokonce byla krátce praktikována ve výboru Svazu slovenského studentstva, kde od valného shromáždění z února 1936 nově participovali na funkcích i autonomisté, kteří ač opětovně poraženi, dle jejich slov kvůli intrikám levičáků a „*judášskej zrade*“ evangeliků přistoupili kvůli „*dobru študentstva*“ na nabídku poměrného zastoupení.¹⁸⁵

179 HUSÁK, G.: Okolo jednej šesťdesiatky. *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 19, s. 6.

180 ŠIMOVIČ, L.: Gustáv Husák. *Listy*, roč. 40, 2010, č. 5, s. 37.

181 PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia*, s. 182; LÖBL, E.: *Trýzeň svedomia*. Toronto 1978, s. 116.

182 SNA, f. PR, šk. č. 88. Výměr zemského úřadu v Bratislavě k povolení přednášky L. Novomeského „Marx a slovenský národ“ z 21. 2. 1934, s. 364.

183 HUSÁK, G.: K programu sociálnej komisie SSŠ. *Svojeť*, roč. 11, 1935, č. 8–9, s. 198–199; HUSÁK, G.: Hľadáme cesty k dohode. *Svojeť*, roč. 12, 1936, č. 6–7, s. 105–107. Ovšem v obdobném duchu hovořili i mladí ľudáci – in – „Nástupista“ zo Svoradova: Študentské aktuality. Po starom, či novom? *Nástup*, roč. 4, 1936, č. 4, s. 5–6.

184 HUSÁK, G.: Je možno ísť zpät? *Šíp*, roč. 3, 1936, č. 5–6, s. 2.

185 km. „Nástupista“ zo Svoradova: Študentské aktuality. Ako to vyzeralo v zákulisí na valnom shromaždení v SSŠ? *Nástup*, roč. 4, 1936, č. 5, s. 47–48.

Poměrně idylická atmosféra však vydržela jen do dubna, kdy se autonomisté podíleli na antisemitských demonstracích a výtržnostech v Bratislavě, tzv. golemiádě (záminkou toho bylo uvedení francouzského filmu *Golem*). Demonstranti měli protestovat proti rozpínavosti „židobolševismu“. „Židovský problém je u nás pálčivou otázkou na celej čiare. Tak v priemysle a vôbec hospodárskom živote, ako i na školách a najmä v slobodných povolaniach budeme ho musieť riešiť,“ z dnešního pohledu až mrazivě se dočítáme na stránkách ľudáckého *Nástupu*.¹⁸⁶

Blok pokrokového a demokratického studentstva odpověděl protiakcemi a posléze též odstavil autonomisty z funkcí ve Svazu slovenského studentstva. Gustáv Husák označil protižidovské vystoupení za důkaz fašizoidních tendencí u části autonomistů – svoradovčanů, které vede „kulacký syn, v kláštore vychovaný, s neskrtnou slávybažnosťou, tvrdými laktami“ probíjející se „agent“ ľudáckého politika Karola Sidora Jozef Kirschbaum,¹⁸⁷ který zastával funkci svazového předsedy zahraniční komise a jenž byl dle pozdějších svědectví hybatelem akcí ľudáckých akademiků.¹⁸⁸ Husákův text si vysloužil odmítavou reakci *Nástupu*, který v něm správně spatřoval snahu rozeštvat autonomistické akademiky mezi sebou a zároveň vyčítal G. Husákovi, že sklouznul k osobním útokům a za J. Kirschbauma se postavil. „Husákovi sme vždy priznávali jeho agilitu v študentských spolkoch. Škoda, že sa svojím slepým fanatizmom sám vyradil z okruhu rozumných a triezvo – hoci i rozlične – zmyšľajúcich ľudí.“¹⁸⁹ G. Husák se sice i poté snažil vyzývat ke studentské jednotě, ale již bezvýsledně. S ľudáckými akademiky se dostával do permanentních konfliktů a sváděl s nimi boj o studentské duše, přičemž vzájemné očerňování a častování na stránkách tisku se stalo normou. Až do října 1938 dokázal udržet Blok většinové pozice, Kirschbaumova osoba byla bojkotována a autonomisté na poměrné zastoupení nepřistoupili a radikalizovali. Se znalostí stalinských procesů až prorocky věstili G. Husákovi „slibnou“ budoucnost, kdyby se náhodou jednou dostal k moci: „Keď Gusto Husák vykoná svoje ‚dielo‘, aj on pôjde. Odstavia ho jeho vlastní.“¹⁹⁰ V těchto souvislostech se ukazuje, že pozice autonomistů byla ztěžována univerzitními a státními orgány, které naopak nejednou zasáhly ve prospěch jejich názorových „státotvorných“ oponentů.¹⁹¹

186 um. Nástupista z Bratislavy: Študentské aktuality. Demonštrovali sme... *Nástup*, roč. 4, 1936, č. 9, s. 88–89.

187 H U S Á K, G.: Po pogromových demonstráciách bratislavských. Rozpaky slovenského študentstva. *DAV*, roč. 8, 1936, č. 9, s. 6–7.

188 P A U Č O, J.: *Tak sme sa poznali (Predstavitelia Slovenskej republiky v spomienkach)*. Middleton 1967, s. 131.

189 – a – n –: Nástupista z Detvy: Paľba na ľavej fronte. *Nástup*, roč. 4, 1936, č. 12, s. 124.

190 a. b. Nástupista z SSŠ: Študentské aktuality. Z vakácií. Tamtéž, 1936, č. 18, s. 187.

191 Viz pozn. č. 175; Kirschbaumovi bylo např. pozastaveno za jeho politické postoje abso-lutorium a rektor V. Chaloupecký ho odmítl promovat. AUK v Bratislave, f. Rektorát, šk. č. 74, složka č. 97.

Aktivity Bloku pokrokového a demokratického študentstva se samozřejmě nevyznačovali jen potýkáním s autonomisty, ale také prací a zvláště snahou o zlepšení sociálního postavení studentstva. Husákovi jako novému předsedovi sociální komise byla tato agenda svěřena a zároveň velmi blízká nejen jako komunistovi, ale i jako studentovi, který sám na vlastní kůži poznal martýria spojená s neutěšenou sociální otázkou. Zapojil se do práce a nezůstával pouze u slov.

Inicioval několik výzkumů o situaci ve slovenském školství a o sociálním rozvrstvení slovenských vysokoškoláků,¹⁹² neboť oficiální statistiky buď neexistovaly, nebo byly zkreslené tím, že například operovaly jen s československou národností. G. Husák si od toho sliboval, že posilní argumenty pro navýšení zdrojů na sociální péči z veřejných prostředků.¹⁹³ Výsledky průzkumů následně interpretoval jako důkaz o výrazném poddimenzování slovenského školství v porovnání s českými zeměmi,¹⁹⁴ zároveň poukazoval na nepoměr v sociální a národní skladbě slovenského studentstva a volal po nápravě.¹⁹⁵ Husákovy vývody se dostaly i do výroční zprávy Svazu slovenského studentstva¹⁹⁶ a rezoluce XV. valného shromáždění SSS,¹⁹⁷ což vzbudilo nevoli u části akademického senátu univerzity, která se obávala vzrůstu protičeských tendencí. Jinak se však akademické vedení ztotožňovalo se vznesenými sociálními požadavky.¹⁹⁸ Zjištěných údajů se dovolával i Vladimír Clementis, když jako poslanec Národního shromáždění kritizoval prodloužení praxe advokátním koncipientům z pěti na šest let, proti čemuž také protestoval Svaz slovenského studentstva i Spolek socialistických akademiků. V květnu 1936 tak poprvé veřejně zaznělo jméno Gustáva Husáka i na půdě Poslanecké sněmovny.¹⁹⁹

192 Tato iniciativa byla v intencích rezoluce Ústředního svazu čs. studentstva. AUK v Bratislave, f. Rektorát, šk. č. 122, ÚSČS. Rezoluce valného shromáždění ÚSČS z 11. 3. 1935.

193 Tamtéž, SSS, č. j. 2735/34-35. Žádost J. Šoltésze a G. Husáka o povolení nahlédnout do evidenčních knih posluchačů z 10. 5. 1935. Tamtéž, č. j. 1456/35-36. Žádost J. Šoltésze a G. Husáka o povinnosti studentů odevzdat dotazníky o sociálních poměrech při zápisu do letního semestru 1935/1936 z 20. 1. 1936.

194 Na tento nepoměr bylo upozorňováno i vysokoškolskými pedagogy např. viz HRO-NEC, J.: Vysokoškolské požadavky Slovenska. *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 668. Výdaje státu na vysoké školství činily v roce 1935 v Čechách 81,3 mil. Kč, na Moravě 36,7 mil. Kč a na Slovensku 10,3 mil. Kč.

195 HUSÁK, G.: *Študentská rukoväť*, s. 38–39; HÚSKA, V.: Sjazd sociálnych pracovníkov v Boskovicích. *Svojeť*, roč. 12, 1935, č. 10, s. 230–232.

196 AUK v Bratislave, f. Rektorát, šk. č. 122, SSS, č. j. 2094/35-36. Z výroční zprávy předsedy sociální komise SSS G. Husáka z konce února 1936.

197 Tamtéž, č. j. 2094/35-36. Rezoluce XV. valného shromáždění SSS z 29. 2. 1936.

198 Tamtéž, f. PF, zápisnice akademického senátu UK v Bratislavě 1935/1936. Protokol o schůzi z 22. 4. 1936, s. 56–58.

199 Stenoprotokol ze 47. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění z 26. 5. 1936. *Digitální parlamentní knihovna* [citováno 14. 3. 2013]. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/047schuz/so47004.htm>.

Téměř 20letá sociální komise pod Husákovým vedením zformulovala sociální program, který se stal východiskem pro její agendu v následujících čtyřech letech. Sociální postavení slovenského studentstva bylo vyhodnoceno jako neuspokojivé, zásadně mělo být přistoupeno k zlepšení situace a propagaci studentské problematiky mezi studenty i navenek.²⁰⁰ G. Husák proto následně sepsal orientační příručku pro vysokoškolské studenty a své funkcionářské následovníky, které systematicky uváděl do problematiky, ale také bilancoval, čeho se dosáhlo za uplynulý rok 1935.²⁰¹ A nebylo toho zrovna málo.

Například se podařilo zajistit studentské slevy do divadel, kin či obchodů. G. Husák spoluorganizoval ošacovací akci a také přednášku významného lékaře a humanisty Ivana Háalka na téma *Zdravotní poměry na Slovensku a jejich sociální pozadí*²⁰² – do května 1936 totiž zastával i funkci místopředsedy Studentského zdravotního ústavu, kde se mimo jiné zasazoval o studentské slevy v sanatoriích a ozdravovnách a zároveň o zvýšení dotací na zdravotní péči o vysokoškoláky. Jednalo se o důležitou agendu, uvědomíme-li si, že 34 % bratislavských posluchačů trpělo v školním roce 1935/1936 nějakou chorobou.²⁰³ Sociální komise také zorganizovala letní studentské tábory ve Staré Lubovni pod Vysokými Tatrami²⁰⁴ a v následujícím roce na ostrově Krk v tehdejší Jugoslávii, přičemž G. Husák zastával funkci kulturního referenta a pomohl zajistit finanční subvence.²⁰⁵

Svaz slovenského studentstva a fakultní spolky také prokázaly mimořádnou akceschopnost, když hrozilo dramatické navýšení kolejného. Z iniciativy sociální komise byla na 9. května 1935 svolána porada studentských a politických spolků, které se rozhodly bránit stávkou a svolat protestní shromáždění. To se odehrálo 21. května za účasti asi 400 studentů v atriu maximu Právnické fakulty Univerzity Komenského, kde vystoupil G. Husák s příspěvkem *O sociálním postavení slovenského studentstva*.²⁰⁶ Na shromáždění byla přijata rezoluce, která vznášela široké spektrum sociálních požadavků a hlavně deklarovala ochotu jít

200 H U S Á K, G.: K programu sociálnej komisie SSS. *Svojeť*, roč. 11, 1935, č. 8–9, s. 198–204.

201 H U S Á K, G.: *Študentská rukoväť*. Předmluvu napsal Jozef Šoltész.

202 SNA, f. PR, šk. č. 87. Žádost J. Šoltésza a G. Husáka o povolení uspořádat přednášku I. Háalka Policejnímu ředitelství v Bratislavě z 29. 10. 1935, s. 510–511.

203 Nejčastěji se vysokoškoláci dostavovali se zubními problémy, ale nezanedbatelný počet i s tuberkulózou a pohlavními chorobami. Viz statistika zdravotního stavu bratislavských vysokoškoláků in H U S Á K, G.: *Študentská rukoväť*, s. 78.

204 H U S Á K, G.: Skončili sme štud. letný tábor. *Svojeť*, roč. 12, 1935, č. 1, s. 13–19.

205 AUK v Bratislave, f. FF, šk. č. 113, SSS, 1936/1937. *Výročná zpráva Svazu slovenského študentstva v Bratislave za správne obdobie 1936*, s. 31–33.

206 Tamtéž, f. Rektorát, D/8, šk. č. 122, SSS. Výzva SSS a Spolku posluchačů práv „Právnik“ k účasti na protestním studentském shromáždění 21. 5. 1935. Fakultní spolek Právnik byl „domovskou“ stavovskou organizací G. Husáka.

do studentské stávky.²⁰⁷ G. Husák se postavil za obranu studentských práv i na stránkách *Šíp*.²⁰⁸ Hrozba stávky vyvolala ohlas u veřejnosti, ale hlavně vzbudila obavy z možné radikalizace společnosti, proto bylo nakonec ustoupeno od zvyšování koleijného. Jednalo se ovšem jen o krátkodobý úspěch, jelikož obdobný návrh se objevil znovu po zklidnění atmosféry a navíc k němu přibýly nové na zvýšení finanční spoluúčasti studentů, přičemž se vyskytla i úvaha o přeměně stipendií ve studentské půjčky. G. Husák, který osobně změny pocítil ve snížení stipendia z 2500 Kč na 1500 Kč,²⁰⁹ to veřejně kritizoval.²¹⁰

V březnu 1936 nastoupil do funkce prvního tajemníka Svazu slovenského studentstva, který měl hlavně na starosti organizační a administrativní agendu, a v následujících dvou letech vykonával místopředsednickou funkci. Nadále se však věnoval i sociální otázce, jelikož souběžně zastával post tajemníka kuratoria Štefánikova podpůrného fondu. Také například participoval na vybudování studentské ozdravovny v Brezne nad Hronem,²¹¹ ale hlavně na akcích za dobudování slovenského vysokého školství, přičemž se účastnil jako tajemník Akčního výboru pro dobudování vysokých škol na Slovensku audience u ministerského předsedy Milana Hodži. Úsilí bylo nakonec korunováno vznikem Slovenské vysoké školy technické generála Milana Rastislava Štefánika.²¹² G. Husák se osvědčil a povýšil na celostátní úroveň na post tajemníka Sboru sociální péče o československé vysokoškolské studentstvo při Ústředním svazu československého studentstva, kde společná platforma socialistů, agrárníků a v tom čase ještě spolupracujících autonomistů dokázala porazit po šesti letech dominance pravicové Národní sjednocení.²¹³ Gustáv Husák se také účastnil jako československý delegát XIX. a XX. kongresu Mezinárodní konfederace studentstva v Paříži (srpen 1937) a Glasgowě (srpen 1938)²¹⁴ a v jeden čas byla i zvažována jeho kandidatura na

-
- 207 Text rezoluce viz HUSÁK, G.: *Študentská rukoväť*, s. 11–14. Zástupci spolků pod autonomistickým vedením manifestaci bojkotovali. Bratislavským akademikom! Vyhlásenie. *Slovák*, roč. 17, 1935, č. 116, s. 6.
- 208 HUSÁK, G.: Generálna študentská stávka bude odpoveďou na zvýšenie koleijného. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 8–10, s. 1.
- 209 AUK v Bratislave, f. PF, Katalogy posluchačů zimní a letní semestr 1934/1935. Výkazy Augustína Husáka, s. 312 a 289.
- 210 HUSÁK, G.: Na nových cestách. *Šíp*, roč. 3, 1935, č. 2, s. 1–2.
- 211 AUK v Bratislave, f. FF, šk. č. 113, SSS, 1936/1937. *Výročná zpráva Svazu slovenského študentstva v Bratislave za správne obdobie 1936*, s. 27.
- 212 PLEVZA, V.: *Trvalé hodnoty*, s. 308–309; též obecněji SIKOROVÁ, T.: Ako vznikala STU. In: SIKOROVÁ, T. (ed.): *Slovenská technická univerzita v Bratislave. 60 rokov STU*. Bratislava 1997.
- 213 MARŠÍČEK, L.: Pokrokoví studenti zvítězili v ÚSČS. *Národní osvobození*, roč. 12, 1936, č. 71, s. 3.
- 214 Archiv Vladimíra Husáka. Cestovní doklady a pozvánky.

předsedu Ústředního svazu československého studentstva.²¹⁵ Až pomnichovské události rychle ukončily Husákovu slibně rozvíjející se aktivistickou činnost ve spolkových strukturách,²¹⁶ která mu posloužila za nemálo let jako užitečný zdroj kontaktů a vhodná průprava pro vrcholovou exekutivní činnost.

Husákova agilnost, skvělé organizační schopnosti, politický smysl, řečnický a přesvědčovací talent byly nejednou vyzdvihovány a oceňovány jeho kolegy ze studentského i komunistického hnutí. Na druhou stranu G. Husák se projevoval v mnoha ohledech jako individualista, pragmatik a autokrat. Snaha vyniknout, být ve všem první, někdy snad i ostentativní sebezprezentace, zvláště pak kladení vysokých nároků na sebe i na druhé měla jeho ideové souputníky zarážet a nejednou vést k osobním konfliktům.²¹⁷

Určité napětí vládlo i v samotném komunistickém hnutí, kde bylo vyčítáno komunistickým intelektuálům, že se jednostranně orientují na vyšší kruhy, jsou uzavření a chovají se povýšenecky.²¹⁸ Tento obraz byl později zneužit a umocněn kampaní proti „slovenskému buržoaznímu nacionalismu“, ve které Gustáv Husák býval zobrazován jako hochštapler a komunista kavárenského či panského typu.²¹⁹ „[...] byli lidé, kteří se zúčastňovali každé demonstrace a každé stávky, kteří chodili z kriminálu do kriminálu, dostávali pendrekem, a na druhé straně tu byla určitá skupina intelektuálů, která dělala takovou vyšší politiku strany, polemizovala anebo psala v časopisech a fakticky – já bych řekl – takové té černé práci strany se nezúčastnila [...] my jsme tomu říkali salonní komunismus,“ seznamuje nás se svým úhlem pohledu přední „dělnický kádr“ KSČ na Slovensku Karol Bacílek,²²⁰ jehož výhrady jsou o to pochopitelnější, uvědomíme-li si, že

215 AKPR, f. G. Husák, šk. č. 34. PLEVZA, V.: *Gustáv Husák. Politik istôt a perspektív*, s. 69; NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Podsvazek G. Husáka č. j. B/4-V-2425. Výtah z protokolu V. Vlka k osobě G. Husáka z 21. 7. 1952, s. 280.

216 Viz PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia*, s. 333–334.

217 Viz ŠIMOVIČ, L.: *Gustáv Husák*, s. 37; MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*, s. 112–113; GOLDSTÜCKER, E.: *Vzpomínky*, s. 80; LOEBL, E.: *Gustav Husak. A Professor Examines One of His Ex-Student. International Herald Tribune*, Paris, roč. 6 (85), 25. 9. 1972; Na margo jednej promócie. Gusto Husák doktorom. *Slovenské zvesti*, roč. 3, 1938, č. 28, s. 3; AUK v Bratislave, f. FF, šk. č. 113, SSS, 1936/1937. *Výročná zpráva Svazu slovenského študentstva v Bratislave za správne obdobie 1936*, s. 38.

218 CLEMENTIS, V.: *Slovenská inteligencia a KSČ. Ludový denník*, roč. 3, 1936, č. 63, s. 5; URX, E.: *Desať rokov DAVu. DAV*, roč. 7, 1934, č. 2, s. 18–19; MAIBAUM [BRÁNIK], J.: *Desať rokov Davu. DAV*, roč. 4, 1934, č. 4, druhá s. desek.

219 KOPECKÝ, V.: *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960, s. 351; KRÁL, V.: *Pravda o okupaci*. Praha 1962, s. 315.

220 NA, f. ÚV KSČ–03/10 – Barnabitská komise (dále 03/10), sv. 1, a. j. 1. Vyjádření K. Bacílka k situaci na Slovensku před a po SNP z r. 1963, s. 1.

v období první republiky byl celkem šestnáctkrát soudně trestán za politickou činnost a v souhrnu tak strávil pět a půl roku ve vězení.²²¹

Ve skutečnosti se jednalo o přirozený rozpor, který vyplýval z rozdílnosti každodenní sociální praxe, generační zkušenosti i výše míry vědomí národní identity, přičemž důležitou a v 50. letech až tragickou roli sehrávaly osobní animozity.

VELKÁ LÁSKA

Díky nejrůznější pramenné materii můžeme odpovědět i na otázku, jak mladý Gustáv Husák fyzicky vypadal. Postavu měl vysokou 175 cm a velmi štíhlou, až jako by trpěl tuberkulózou. Hlavu pokrývaly tmavohnědé krátce střižené vlasy, které však v pozdější době stále více ustupovaly čelní pleši na konzistentně bezvousém obličejí. Mezi zajímavosti můžeme zařadit, že v letech 1933, 1934 a 1935 Husáka neodvedli na vojnu pro tělesnou slabost a kvůli krátkozrakosti.²²² Zdravotní problémy se zrakem ho ostatně provázely celý život, přičemž silné dioptrické brýle se staly neodmyslitelnou součástí jeho image. I přesto vzbudil zájem u oktávanky Magdy Lokvencové.²²³

Svaz slovenského studentstva vyvíjel osvětovou činnost také na středních školách. V březnu 1935 vyslala středoškolská komise G. Husáka přednášet na Státní dívčí gymnázium Karla Kuzmányho v Banské Bystrici, kde se poprvé setkali. „*Po přednáške sme si sadli v menšom kruhu, a tak sme si nejako padli do oka. Potom sme si písali a navštevovali sa,*“ vzpomíná Husák na osudové setkání.²²⁴ Dokladem jeho zájmu je i článek uveřejněný ve *Svojetí*, v němž s typickou ironií zepsul dva studentské kolegy, ale naopak vyzdvihnul činnost dívčího studentského kroužku v Banské Bystrici a jmenovitě Magdy.²²⁵ O rychlém sblížení též

221 PEŠEK, J. a kol. (eds.): *Aktéri jednej éry*, s. 24.

222 Vojenský historický archív (dále VHA) v Bratislave. Kmenový list Augustína Husáka (10. 1. 1913). Dle zdravotního zápisu z vězeňského spisu z 50. let měl Husák na každém oku tři a půl dioptrie. Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže (dále AZVJS) v Leopoldove. Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Průvodní zdravotní záznam z 9. 8. 1956.

223 K osobnosti Magdy Husákové-Lokvencové viz KOSATÍK, P.: *Devět žen z Hradu*. Praha 1999, s. 292–319; nejlépe LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*. Bratislava 2008.

224 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 24.

225 HUSÁK, G.: Za vyššiu úroveň študentstva. *Svojeť*, roč. 11, 1935, č. 8–9, s. 193. Banskobystrický sebezvdělávací kroužek dlouhodobě patřil mezi neaktivnější. Viz ŠKODÁČEK, P.: Správa predsedu Stredoškolskej komisie. *Svojeť*, roč. 10, 1933/1934, č. 7, s. 17.

vypovídá dochovaná pohlednice, na které jsou fotograficky zvěčněni jako pár. Z textu totiž vyplývá, že Gustáv Husák pobýval u Magdy již téže léto.²²⁶

Nenarazil jsem na informace, že by jak Gustáv Husák, tak i Magda Lokvencová měli předtím nějakou vážnou známost. Oba se profilovali jako silné a vyhraněné osobnosti s vysokými nároky na sebe i na druhé, též oběma zemřela matka v raném věku, což je spojovalo. Gustáva Husáka jistě zaujala krom Magdina vzhledu i výše její intelektuální úrovně. On ji zase uhranul svým charismatem a inteligencí. „*Když on byl nejchytřejší,*“ měla zdůvodnit později Magda svůj výběr kamarádce.²²⁷

Magda pocházela z Čech. Její otec, štábní kapitán Antonín Lokvenc, sloužil po válce jako důstojník v československé armádě na Slovensku v Horních Mo-tešicích, kde založil a spravoval státní vojenský hřebčinec. Antonín Lokvenc akceptoval vztah své nejstarší dcery, ostatně co mu jako milujícímu otci a vyprofilovanému liberálovi zbývalo, a dokonce svého budoucího zetě finančně podporoval při studiích.²²⁸ V červnu 1935 absolvovala Magda Lokvencová gymnázium, a třebaže projevovala velký zájem o divadlo, šla nakonec jako jedna z pouhých patnácti dívek studovat práva na Univerzitu Komenského. Zapsala se sice současně i na dramatický obor Státní konzervatoře v Bratislavě, ale zrovna v ten rok se změnila dosavadní praxe a bylo možné studovat jen jeden obor. „*Nakoľko som si nedôverovala, že moje nadanie a schopnosť v divadelnej práci je dostatočné a riadiaca sa zásadou, že lepšie je byť zlou právničkou ako zlou herečkou, rozhodla som sa pre štúdium na univerzite.*“²²⁹ K vysněné divadelní kariéře se nakonec vrátila o deset let později a stala se uznávanou divadelní režisérkou.

V Bratislavě se mohl mladý pár vídat častěji a společně, kde osobnost Gustáva Husáka ještě více vynikala. Magda šla v jeho aktivistických šlépějích. Stala se kandidátkou na členství v KSČ, členkou Spolku socialistických akademiků a akademického spolku Právník. Rovněž pracovala ve Svazu slovenského studentstva; v letech 1936 až 1938 zastávala post předsedkyně ženské komise. Také psala příspěvky do časopisu *Šíp a Svojet*. Angažovala se v prospěch levice.

226 Archív Vladimíra Husáka. Pohlednice Magdy Lokvencové Gustávu Husákovi z 26. 8. 1935.

227 Vyjádření Stanislavy Vaničkové in: SEDLÁČEK, R.: *V hlavní roli Gustáv Husák*. ČT 2008.

228 SNA, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (dále ÚŠB), šk. č. 173, a. j. 37. Informativní zpráva ÚŠB o rodinných poměrech Magdy Husákové z 10. 7. 1941.

229 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, G. Husák – záznamy a zprávy. Životopis M. Husákové pro účely KSČ ze září 1950. Srov. Oktavánka, jedna z mnohých [LOKVENCOVÁ, M.]: *Cesta do života. Šíp*, roč. 2, 1935, č. 8–10, s. 6–7.

Gustáv Husák měl dozajista vliv na Magdino konání a způsob uvažování, na druhou stranu netřeba jej přeceňovat. Magda byla díky liberální výchově zvláště na tehdejší poměry značně emancipovaná mladá žena, která si stále více šla za vlastním názorem.²³⁰ Ostatně, k levicové orientaci tíhla již před seznámením s Husákem.²³¹

Prvního dne pro Československo kritického měsíce září roku 1938 se Magda Lokvencová za Gustáva Husáka provdala, za svědky jim byli Vladimír Clementis a jeho manželka Lída.²³² Novomanželé si však užili líbánky již v červenci a v srpnu, kdy společně podnikli delší cestu po Francii a Itálii, přičemž navštívili také Paříž, Marseille, Řím či Benátky.²³³ Poté společně začali bydlet v bratislavské garsonce v Panenské ulici.²³⁴

Manželský svazek vydržel přes různé peripetie až do září 1960 a vzešli z něj dva synové, Vladimír a Ján. Gustávu Husákovi byla rodina velkou oporou zvláště během jeho vězeňské anabáze v 50. letech a na sklonku svého života hovořil o Magdě jako o své „velké lásce“.²³⁵

„Nikola Šuhaj žije. Žije v těchto horách a s nimi. Bude žít. Neřtkejme věčně, neboť tomuto slovu rozumíme dnes ještě méně, než mu rozuměli naši náboženští pradědové, a spokojme se s prostým slovem: dlouho.“ Ivan Olbracht²³⁶

Gustáv Husák je často hodnocen jako mocichtivý či ambiciózní člověk, nebo jako bezpáteří kariérista. Určitě to neplatí pro předestřené období. Vyvrací to sama doba, ve které se přihlásil ke KSČ. Režim první republiky se sice vyznačoval liberálním prostředím v porovnání s okolními státy, ale přirozeně pokládal takto orientované jedince za antisystémové živly, jelikož jejich cíle ho ohrožovaly. Proto nesčetněkrát sahal k represím a stavěl lidem „zvláštního ražení“ mantinely. Například bylo nepsaným pravidlem, že členům Komunistické strany Československa se odepírala možnost vykonávat některá povolání ve státní správě, nebo že udělování některých stipendií a studentských výhod se řídilo dle stranického

230 Viz Tamtéž; též M. L. [LOKVENCOVÁ, M.]: Ďakujem a žalujem. *Šíp*, roč. 3, 1935, č. 3–4, s. 7.

231 LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová*, s. 28.

232 Archív Matričného úradu mestskej časti Bratislava-Staré Mesto, Kniha manželství, sv. 63, roč. 1938, sign. 976, s. 117.

233 Archív Vladimíra Husáka. Doklady, jízdenky a fotografie.

234 Dá se předpokládat, že zde bydleli nejpozději od května 1939. NA, f. ÚV KSČ, G. Husák, a. j. 7. Koncese na zřízení, udržování a provozování radiofonní přijímací stanice pro G. Husáka do ulice Panenská č. 30 ze 7. 5. 1939.

235 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 90.

236 OLBRACHT, I.: *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha 1955, s. 208–209.

klíče.²³⁷ Vše navíc umocňovalo převládající klima religiózního Slovenska. Sociální vzestup by G. Husákovi usnadnila spíše volba prorežimního politického proudu, kam člověk jeho kvalit měl dozajista dveře otevřené.²³⁸ Proto nikoliv kariérismus, nýbrž kritické myšlení spojené s mladistvým vzdorem a idealismem charakterizuje raná léta Gustáva Husáka.

237 HUDEC, G.: Vysoké školy a studentské organizace v třicátých letech. In: GOLDSTÜCKER, E. a kol. (eds.): *Za lepší svět*, s. 40–41; DRTINA, P.: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Kniha 2. Rok 1947 – Únor 1948*. Praha 1992, s. 646.

238 Historik Lubomír Lipták na rozdíl od historika Viliama Plevzi spatřuje v této (ne)volbě politickou i osobní tragédií Gustáva Husáka. PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 23.

Manželia Gustáv a Magda Husákovci

Pokus o riešenie tzv. ženskej otázky v praxi

Nadežda Lindovská

Dvaja právnici, manželia Magda Husáková-Lokvencová a Gustáv Husák, boli artistnými osobnosťami. Kým Magda Lokvencová svoj talent rozvinula v oblasti divadelného umenia, jej manžel vstúpil na česko-slovenskú politickú scénu. Obaja zohrali významnú úlohu v rozvoji kultúrneho (M. Lokvencová) a politického (G. Husák) života Slovenska, obaja na svojom poli pôsobnosti dosiahli výnimočné výsledky. Dve výrazné a silné osobnosti sa vzájomne ovplyvňovali takmer tridsať rokov. Tridsať rokov plných dejinných zvrátov, osobných peripetií a zápasov.

ZAČIATKY VZŤAHU A SPOJENECTVA

Čerstvý doktor práv Augustín Husák vstúpil do manželstva 1. septembra 1938 v Bratislave. Oženil sa po trojročnej známosti. Jeho nevesta Magdaléna Viera Lokvencová mala necelých 22 rokov¹, študovala právo, bola českej národnosti a hlásila sa k ateizmu. Milovala umenie a krásu, bola veľmi pôvabná, vzdelaná, mala takmer aristokratické vystupovanie, túžila po hereckej kariére, ale na naliehanie blízkych sa rozhodla pre serióznejšiu cestu.

1 Magdaléna Viera Lokvencová sa narodila 13. 9. 1916 v českom Pacove (okres Pelhřimov) manželom Juliane a Antonínovi Lokvencovcom.

Obaja mladomanželia boli ľavičiari. Dá sa dokonca povedať, že sa zoznámili vďaka politike. Funkcionár Zväzu slovenského študentstva, ako aj Spolku socialistických akademikov, ľavicový agitátor Gusto Husák viedol na stredných školách svojisku prokomunistickú kampaň. Dialo sa tak prostredníctvom prednášok v rámci siete samovzdelávacích krúžkov. Nebol jediný, kto sa angažoval.² Prednášajúci rozprávali potenciálnym vysokoškolákom o súčasnom umení a jedným dychom ich presviedčali o víťazstve ľavice v Zväze slovenského študentstva a časom v celej spoločnosti. Pri jednej takej príležitosti Husák zavítal do Banskej Bystrice, kde podobné podujatia na Štátnom československom dievčenskom reformnom reálnom gymnáziu Karola Kuzmányho organizovala gymnazistka Magda Lokvencová. Stalo sa tak niekedy na jar roku 1935, v čase, keď už študovala v oktáve a pripravovala sa na maturitu.³ Začiatkom 90. rokov o tom Husák lakonicky porozprával Viliamovi Plevzovi: „*Po prednáške sme si sadli v menšom kruhu, a tak sme si nejako padli do oka. Potom sme si písali a navštevovali sa.*“⁴

O pamätnej návšteve bansko-bystrického gymnázia sa nám zachovalo autentické dobové svedectvo publikované v časopise slovenských stredoškolákov *Svojeť* v roku 1935.⁵ Pochádza z pera mladého Gusta Husáka a približuje ducha doby a atmosféru udalosti. Autor v článku *Za vyššiu úroveň študentstva* sumarizoval svoje poznatky zo stredných škôl, pranieroval nedostatočnú kultúrnu úroveň študentstva, nedostatok vedeckej orientácie mladých ľudí a dožadoval sa odstránenia ich intelektuálnej negramotnosti. V závere článku, nazvanom *Bystrické dievčatá vedú*, opísal pozitívny príklad: „*Aj o tomto svetlom zjave chcem tu povedať, keďže som to osobne mohol porovnávať s prácou v iných mestách. O úrovni krúžkov v Banskej Bystrici a najmä na dievčenskom gymnáziu, len občas prenikli správy, ale vždy priaznivé. A skutočne, počet i celková vyspelosť dievčat, pracujúcich v krúžku, prekvapila i tých, ktorí sú zvyknutí na bratislavské pomery. Vychovávajú si v krúžku silné, vyspelé individuá a pritom kolektívna práca a duch v krúžku len získava. Zaiste, má tu vplyv i prostredie (podporovanie zo strany školy), ale hlavne iniciatívnosť a správne rozdelenie práce, intímny a priateľský pomer navzájom umožnil pekné úspechy. I objav predsedníčky kolektívu Magdy Lokvencovej, tzv. malý krúžok, t. j. skupina 10 – 15 dievčat, ktoré sa zvlášť interesujú o určité otázky a ešte okrem oficiálnych schôdzí krúžku pracujú kolektívne na určitých témach*

2 Jedným z ľavicových aktivistov bol napr. Móric Mittelman-Dedinský, ktorý svoje spomienky a postrehy neskôr sprostredkoval knižne. MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*. Bratislava 2001, s. 116.

3 V školskom roku 1934/1935 Lokvencová bola oktávánka, maturitné skúšky zložila v júni 1935.

4 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 24.

5 HUSÁK, G.: *Za vyššiu úroveň študentstva. Svojeť*, roč. 11, 1934/1935, č. 8 – 9, s. 190 – 193. Ďakujem kolegovi historikovi Michalovi Macháčkovi za upozornenie na daný zdroj.

literárnych, hospodárskych a iných, zaslúži si plnej pozornosti a napodobenia i na ostatných stredných školách. Programovosť, podchycovanie individuálneho záujmu, delenie pravidelných úkolov podľa talentu a chuti, sledovanie časopisov i teoretické školenie, koordinovanie tejto seba výchovy duševnej s fyzickou (šport), to nech je odkazom bystrických kolegyň ostatným krúžkom.“⁶

Kolegyňa Magda Lokvencová, jedno zo silných a vyspelých indivíduí, zjavne zaujala mladého aktivistu zo všetkých bystrických dievčat najviac. V deň ich zoznámenia mladosť, láska a romantika možno trochu prevádzili nad politikou, ale určite ju nevytlačili zo zorného uhla mladého vysokoškolača.⁷ Magda Lokvencová sa stala nielen objektom Husákových emócií, ale aj súčasťou plánov na posilnenie vplyvu ľavice medzi predstaviteľkami tzv. nežného pohlavia. Ako je známe, mladý G. Husák sa významne podieľal na vzniku a redigovaní časopisu Spolku socialistických akademikov *Šíp*, ktorý vychádzal od roku 1934 a nadväzoval na úsilie davistov. Šípisti sa pragmaticky usilovali osloviť čo najširšie čitateľské zázemie vrátane toho ženského. Časopis sa programovo a pravidelne venoval otázkam rodovej rovnoprávnosti, okrem iného protestoval proti zlým pomerom na dievčenských vysokoškolských internátoch a obhajoval právo študentiek na dôstojné bývanie a zaobchádzanie.⁸ Najšť osobu, navyše ženského rodu, ktorá by

6 Tamže, s. 193.

7 O tom, že sa vzťah dvojice rozvíjal v atmosfére, v ktorej sa spoločenská angažovanosť snúbila s romantikou mladosti, svedčí ďalší Husákov článok vo *Svojeti*, napísaný pod pseudonymom Gusto Husár. Obsahuje správu o chode študentského letného tábora v Starej Lubovni v lete 1935. Husák patril k jeho organizátorom, Magda Lokvencová k účastníčkam, v tábore už vystupovali ako dvojica. Popri sérii vzdelávacích a diskusií prednášok (vrátane diskusií o ženskej otázke) sa mladí ľudia oddávali zábave pri klavíri a gramofóne, posedeniam pri táboráku s miestnou cigánskou hudbou, organizovaniu maškarného plesu a pod. Autor referoval čitateľom o atmosfére „*nezvyklej radosti*“, ktorá pravdepodobne panovala nielen v tábore, ale aj v jeho duši a prenikla do jeho článku. Radostným tónom písal o tom, že „... *obojetný tábor, kde sú i chlapi i dievčatá, sa plne osvedčil. Reč i spôsoby zostaly vždy v slušných medziach, čo v táboroch, kde sú len chlapi, nebýva*“. S radostou zaznamenal, že v tábore vládol duch priateľstva, ktorý preklenul „... *všetky rozdiely politické, náboženské, národnostné i vekové. [...] To je ovzdušie, aké by si bolo priať i v ostatnom študentskom živote*“. Pozri H U S Á R, G.: Skončili sme štud. letný tábor. *Svojeť*, roč. 12, 1935/36, č. 1, s. 13 – 19. Je paradoxné, že o udalostiach sprevádzajúcich začiatok vzťahu medzi Gustom Husákom a Magdou Lokvencovou, o ich atmosfére sa zachovali autentické svedectvá, ktoré v polovici tridsiatych rokov zverejnil práve Husák, tento klasický *homo politicus*. Človek, ktorý bol neskôr vnímaný ako chladný a racionálny, neromantický. Husákov svedectvá o bystrických dievčatách a študentskom tábore sú emocionálne vrúčne, autor akoby sa s čitateľmi delil o svoju radosť zo života, no zároveň nezabúdal, že hlavným zmyslom jeho výpovede zostáva politická agitácia. Po vyše sedemdesiatich rokoch od napísania nám citované články zo *Svojeťe* umožňujú nazrieť aj do jeho súkromia a priblížiť jeho citový život.

sa angažovala daným smerom, bolo nanajvýš žiaduce. Práve oktávánka Magda Lokvencová mala najlepšie predpoklady, aby sa takouto osobou stala.

Česká slečna z inteligentnej rodiny bola prirodzene oveľa emancipovanejšia než slovenské dievčatá. Mala ctížiadosť študovať, túžila po sebarealizácii vo verejnom živote (najmä umeleckom), nebála sa zapojiť do diskusie a predstaviť vlastný názor. G. Husák ju fascinoval svojím intelektom a zápalom, dala sa ním viesť. Pravdepodobne nielen pod tlakom rodiny, ale aj za Husákovej podpory sa zapísala na univerzitu do Bratislavy na štúdium práva, namiesto vysnívaného herectva. Treba si však uvedomiť, že herectvo sa v tých časoch neštudovalo na vysokej škole, preto odpadala možnosť získať prestížny vysokoškolský titul a diplom.

V symbolickom zmysle slova prvým plodom spojenectva medzi Gustávom Husákom a Magdou Lokvencovou sa stal článok *Cesta do života* publikovaný na stránkach časopisu *Šíp* v júni 1935. Išlo o Lokvencovej prvý publicistický pokus, čo sa miestami prejavilo v začiatočnickej kostrbatosti vyjadrovania. Keďže stredoškólači mali zakázané politicky sa angažovať, svoje meno nepriznala, podpísala sa ako „Oktávánka, jedna z mnohých“.⁹ Téma článku vyplynula zo situácie gymnazistky, ktorá sa rozhoduje o svojej budúcej životnej ceste po absolvovaní maturity. Zároveň si uvedomuje rozdielnosť svojej situácie od situácie vrstovníkov mužského rodu. Článok napokon nadobudol podobu osobnej výpovede. Pre nás má navyše hodnotu vzácneho svedectva o živote a názoroch mladučky Magdy Lokvencovej v prepojenosti na Gustáva Husáka a naopak.

Autorka v článku emocionálne formulovala svoje výhrady k stavu školstva, no najmä k dvojitým štandardom, určujúcim životy chlapcov a dievčat. Konštatovala, že kým na začiatku štúdií mnohí rodičia videli svoje dcéry ako budúce významné ženy, časom sa dievčatá vzdali svojich snov a len jedna z nich sa rozhodla chopiť svojej šance ísť študovať ďalej – a síce právo. Zjavne tu opí-

-
- 8 *Šíp*, roč. 2, 1935, číslo 6 uverejnil na stranách 3 – 4 nepodpísaný príspevok pod názvom Akademický kláštor. Podľa indícií sa predpokladá, že autorom bol Gustáv Husák. V príspevku sa konštatuje, že bývanie na dievčenskom univerzitnom internáte na Cintorínskej ul. v Bratislave nevyhovuje hygienickým požiadavkám. Navyše, zavedený organizačný poriadok obmedzil osobnú slobodu „asi 70 akad. občaniiek“. „Kolegyne..., ste voči chlapcom, ktorí sú ubytovaní na internáte na Lafranconi, v značnej nevyhode [...] Protestujte zásadne proti každému obmedzovaniu osobnej slobody a narušeniu rovnoprávnosti...“ Otázkam rovnoprávnosti a ženskej dôstojnosti sa *Šíp* venoval programovo a pravidelne. Pozri Dievčenský univerzitný internát, november 1934, číslo 2 – 3, s. 7; Žena (porovnanie práv v ZSSR a v ČSR – pozn. N. L.) – február 1935, číslo 4 – 5, s. 15; *Cesta do života*, jún 1935, číslo 8 – 10, s. 6 – 8; Dievčatá majú slovo, apríl 1936, číslo 7, s. 3 – 4, podpis Božena P.: „... Dajte nám viac práv, ako ženy podľa rovnoprávnosti prísluší, aby sme dohonili to, čo sme zmeškaly za stáročia. Potom, až sa rozbehneme zo spoločnej základny, muž a žena, potom uvidíte, že boj za emancipáciu patrí do histórie.“
- 9 OKTAVÁNKA, jedna z mnohých: *Cesta do života*. *Šíp*, roč. 2, 1935, č. 8 – 10, s. 6 – 7.

sala vlastný príbeh. Dá sa predpokladať, že pri písaní postupovala v intenciách redaktora-objednávateľa. Je viac než pravdepodobné, že Husák článok osobne redigoval a že ovplyvnil jeho znenie a závery. Text od súkromných impresií postupne prechádza k údernej ideologickej agitácii.

„Vlani sme chcely niektoré septimánky koncom roku chodiť na výlety. Jeden sme uskutočnili. Boly medzi nami tri internátky, o ktoré sa správa postarala, aby sa ničoho podobného viacej nezúčastnily, ačkoľvek sa presvedčila, že skutočne sme byly samy a vykonaly sme krásny ďaleký výlet. Chlapci môžu samozrejme trampovať, podnikat' cesty sami – kde je tá hlásaná rovnosť? Neni to najbarbarskejšie obmedzovanie slobody mladého dievčata? A ten istý zjav – inferioritu a ponížovanie ženy – vidíte tiež v praktickom živote: v rodinách, v zamestnaniach, všade. To nás bolí a núti uvažovať. Spoločnosť so svojimi zákonmi mravnosti stala sa nám sprvu nepochopiteľnou, potom nenávidenou odporkyňou skutočnej mravnosti a prirodzenosti. Daný spoločenský systém sa nemorálne chová k veľkej väčšine ľudstva: nechá ho hladovať pri plných sýpkach. A žena je dvojnásobnou otrokyňou dnešnej spoločnosti: je zotročená sociálne, existenčne a je spútaná meštiackou, morálkou, budovanou na háremovom a prostitučnom riešení ženskej otázky. Objavujeme spojitosť otázok hospodárskych, kultúrnych, ženských, politických. Hľadáme cestu z chaosu. A vidíme hrdinný zápas pracujúcich vrstiev o nový, sociálne spravodlivejší spoločenský poriadok. Vidíme boj o zriadenie, v ktorom môže každý uplatniť svoje fyzické i duševné sily, rozvinúť svoj talent, boj o svet, v ktorom není hladu, ponevác není vládnucich a vykorisťovaných – to je boj za socializmus. To je tiež jediné dôsledné riešenie ženskej otázky. Aj my musíme celý svoj odpor k danému stavu, všetky svoje priania a predstavy o dokonalom oslobodení ženy, upínať k boju pracujúcich vrstiev, ktorých víťazstvo sa dnes zvyšuje už veľmi jasne. [...] Naša cesta do života zato však nezačína pesimisticky. [...] Lebo dnes volanie po sociálnej spravodlivosti je tak veľké, že mu hrdka spoločenských parazitov dlho neodolá. Vidíme svoj cieľ a vidíme tiež cestu k nemu. Je to cesta, značená tisícami obetí a strádání, je to cesta miliónov pracujúcich, je to víťazná cesta k socializmu.“¹⁰

Vyzerá to tak, že téma ženskej emancipácie patrila k tým, o ktorých dvojica diskutovala hneď na začiatku svojej známosti. Mladý lavičiar zjavne podporil maturantku v jej feministickom cítení, keď ju prizval na spoluprácu a napísanie príspevku na danú tému. Tak sa M. Lokvencová pripojila k mladšiemu pokoleniu davistov, k tzv. šípistom, čo ju ovplyvnilo na celý život.

O mladom G. Husákovi bolo známe, že sa vedel „obklopiť nadšenými a pripravenými ľuďmi a vedel odhadnúť ich záujmy, záľuby, a tak ich v študentskom

10 Tamže, s. 7.

hnutí poveriť patričnými úlohami“.¹¹ Po Lokvencovej nástupe na univerzitu¹² ju Husák vtiahol do aktivít Zväzu slovenského študentstva, Spolku socialistickej akademikov a študentskej organizácie Právnickej fakulty Univerzity Komenského (UK) Právnik. Už vo februári 1936, ešte ako prváčka, sa Lokvencová stala predsedníčkou ženskej komisie Zväzu slovenského študentstva, vo funkcii úspešne zotrvala dva roky. Zameriavala sa na organizáciu kultúrnych prednášok, diskusií a podujatí a tiež debát o postavení žien v spoločnosti.¹³ Popri štúdiu sa aktívne podieľala na práci všetkých študentských organizácií, do ktorých ju zvolili. Pomáhala Husákovi sťa akási predĺžená ruka pri presadzovaní jeho zámerov. Ako funkcionárka bola takmer rarita. V 30. rokoch v radoch vysokoškolskej mládeže študentky tvorili menšinu a až na drobné výnimky (napr. sestry Ťuhlové) sa dievčatá zdráhali vstupovať do riadiacich orgánov študentského hnutia. Magda Lokvencová sa odvážila vkročiť do zväčša mužského prostredia a presadiť sa v ňom svojou prácou. Paralelne stačila rozvíjať vlastné umelecké záujmy, na Filozofickej fakulte UK navštevovala Mukařovského prednášky z estetiky, vstúpila tam do študentského recitačného krúžku, inšpirovaného tvorbou českého avantgardného režiséra Emila Františka Buriana a jeho voice-bandom. Od chvíle, keď nadviazala vzťah s Husákom, sa jej život, osobný aj verejný, začal rozvíjať doslova na pomedzí, na hranici, v priestore medzi politikou a umením. Vďaka G. Husákovi a spolu s G. Husákom získala od života množstvo vďačných príležitostí, ale zažila aj veľa biedy. Patetické slová oktávanky, opisujúce cestu k socializmu ako cestu značenú tisícami obetí, sa stali prorockými.

Vzťah M. Lokvencovej a G. Husáka nebol založený len na pragmatickom spojenectve dvoch mladých nadšených ľavičiarov. Mal určitú romantickú až osudovú dimenziu. Obaja boli polosiroty. Gusto v útlom detstve stratil matku, zhodou okolností sa volala – Magdaléna. Magde zomrela mama, keď malo dievča sedem rokov, vedela teda, čo takáto strata pre dieťa znamená. Obom otcovia bojovali v prvej svetovej vojne. Obaja študovali na prestížnych reálnych gymnáziách. Obaja dychtili po vedomostiach, obaja boli pracovití a cieľavedomí. Tu sa však podobnosť končí, pochádzali totiž z rozdielnych kultúrnych a sociálnych pomerov. Lokvencová síce vyrástla na Slovensku, ale pôvodom bola z českej rodiny vysokoškolsky vzdelaného dôstojníka československej armády spravujúceho vojenský veľkostatok

11 MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*, s. 113.

12 Na Právnickej fakulte UK v Bratislave študovala v rokoch 1935 – 1940. V školskom roku 1938/1939 (hneď po svadbe) štvorročné štúdium prerušila, v školskom roku 1939/40 sa vrátila a štúdium dokončila. V júni 1940 získala absolútórium, v decembri toho istého roku po zložení rigorózných skúšok ju promovali na „doktorku med právnych a štátnych“.

13 ČERNÁK, T.: *Husák. Mladé roky Gustáva Husáka 1913 – 1939*. Bratislava 2015, s. 235 – 236.

a chýrny žrebčín v Horných Motešiciach pri Trenčíne.¹⁴ G. Husák pochádzal zo skromnejších pomerov slovenskej roľníckej rodiny v Dúbravke. Magdu vychovávali ako emancipovanú mladú dámu predmníchovskej Československej republiky, Gusto sa vďaka mimoriadnemu nadaniu a cieľavedomosti vytrhol z dedinského prostredia a vydal na cestu vzdelanca a politika. Mal široký okruh známych vrátane ľudí z umeleckého prostredia. Bol sčítaný a rozhladený, akceptovaný v kruhoch mladej intelektuálnej elity. Potreboval do života vhodnú partnerku. Magda Lokvencová bola inteligentná, vzdelaná a reprezentatívna mladá žena. Obaja boli ambiciózni, každý svojím spôsobom a v svojej oblasti: Gusto v politike, Magda v umení. Husák sa priatelil s davistami Ladislavom Novomeským a Vladimírom Clementisom, boli to jeho vzory. Mal tendenciu svoje vzory napodobňovať. Novomeský s Clementisom si za manželky zvolili Česky. Aj v tomto smere bola Magda Lokvencová ideálnou kandidátkou na post pani Husákovvej.¹⁵

V roku 1940 Magda Husáková doštudovala bratislavskú univerzitu, v decembri získala titul „doktorky vied právnych a štátnych“ a zaradila sa tak medzi 0,04 % slovenských žien s vysokoškolským diplomom.¹⁶ Podobne ako manžel stala sa rovnoprávnou nositeľkou titulu JUDr. Manželia Husákovci sa pokúsili vybudovať moderné, „socialisticky emancipované“, rodovo rovnoprávne dvojkarriérové manželstvo. G. Husák verejne proklamoval rovnosť žien ako výraz ducha nastupujúcej generácie, ktorá chce zmeniť spoločnosť. M. Husáková sa rozhodla žiť v súlade s proklamovaným ideálom rodovej rovnosti. Riešenie tzv. ženskej otázky v praxi sa pre nich oboch stalo osobnou životnou skúškou.

DVOJKARIÉROVÉ MANŽELSTVO A TZV. ŽENSKÁ OTÁZKA

Husákovci sa zoznámili vďaka politike, zažili obdobie vzájomnej fascinácie, vytvorili manželskú dvojicu. Dve výrazné a silné osobnosti sa vzájomne ovplyvňovali takmer tridsať rokov. Ich manželstvo síce nevydržalo na celý život, začiatkom šesťdesiatych rokov sa rozviedli, ale ich vzťah, spečatený narodením

-
- 14 Otec Magdy Lokvencovej – Antonín Lokvenc bol vzdelaný muž, mal vysokoškolský diplom, titul inžiniera agronóma a vojenskú hodnosť štábného kapitána. Patril k novej českej inteligencii obdobia prvej Československej republiky. Ovládal päť svetových jazykov, bol milovníkom literatúry, opery, výtvarného umenia, skvelým šachistom. Naučil svoje deti systematicky zbierať umelecké diela.
- 15 Napokon aj druhá Husáková manželka Viera Millerová, rodená Časlavská, bola tiež Češka, spriaznená so slovenským prostredím.
- 16 Pozri ZAVACKÁ, K.: „Vládárstvo v rodine“: Politika Slovenského štátu voči ženám. In: CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. – KOBOVÁ, L. (zost.): *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava 2006, s. 309.

dvoch synov,¹⁷ napriek rôznym peripetiám svojím spôsobom pretrval až do smrti. K tým peripetiám patrila manželská kríza v druhej polovici 40. rokov. O G. Husákovi sa vedelo, že dobrou medicínou sú preňho popri politike víno a ženy, bol to záletník. Jeho manželka mala dôvod žiarliť. Koncom 40. rokov nadviazala vzťah s hercom Ctiborom Filčíkom, takže politické represie paradoxne predĺžili manželstvo Husákovcov. Pani Magda sa rozviedla až po Husákovom návrate z väzenia, za manžela orodovala na rôznych inštanciách, z divadla ju vyhodili, v rokoch 1952 – 1955 pracovala v Slovenskom národnom múzeu, postupne sa okľukou cez Košice vrátila na Novú scénu a celý ten čas sama živila rodinu a za pomoci pani Helenky vychovávala deti v úcte k otcovi. S Ctiborom Filčíkom¹⁸ vytvorili umelecký tandem, ale nikdy nežili v jednej domácnosti a napokon sa ani nezobrali.

„*Bola to moja veľká láska,*“ povedal ťažko chorý exprezident JUDr. Gustáv Husák na sklonku života v roku 1990 historikovi Viliamovi Plevzovi.¹⁹ Sentimentálny vzťah Husáka k prvej manželke potvrdil aj bývalý socialistický premiér Lubomír Štrougal, ktorému niekdajší prezident občas rozprával o svojom živote.²⁰

17 Starší syn Vladimír Husák sa narodil 23. 10. 1944, mladší Ján Husák prišiel na svet 8. 7. 1946.

18 Ctibor Filčík (1920 – 1986) – veľký slovenský herec, samouk, jeho školou sa stala divadelná prax. Pre profesionálne divadlo ho objavil Andrej Bagar, ktorý ho začiatkom roku 1944 priviedol do Martina. Filčík sa zúčastnil Slovenského národného povstania. Po skončení vojny pár mesiacov viedol divadlo v Košiciach. V rokoch 1945 – 1948 bol členom Slovenského komorného divadla v Martine. Na jeseň 1948 prešiel na Novú scénu Národného divadla, kde hral do roku 1951. Od roku 1951 až do smrti pôsobil v angažmán Slovenského národného divadla. Pre Magdu Husákovú bol veľkou citovou a psychickou oporou, v čase politických represii verejne stál po jej boku. Herca a režiséru spájala aj spoločná láska k divadlu, vzájomne sa ľudsky a profesionálne podporovali a inšpirovali. Spolupracovali na NS ND v r. 1948 – 1951. Aj neskôr Filčík hral hlavné roly v niektorých inscenáciách Magdy H. Lokvencovej. Režisérka mu radila a pomáhala tiež pri tvorbe postáv v inscenáciách iných režisérov. Pomohla Ctiborovi Filčíkovi dozvedať sa a rozvinúť svoj obrovský talent. Filčík svojím herectvom poskytoval režisérke spätnú väzbu pri overovaní jej inscenačných postupov. O úlohe Magdy Husákovej-Lokvencovej pri rozvíjaní Filčíkovho talentu sa neskôr zvyklo mlčať. Ich mnohoročné partnerstvo prešlo vývojom a hoci nebolo formálne zaregistrované, po smrti režisérky herec prijal úlohu vdovca, nikdy sa neoženil. Napriek talentu a vynikajúcim výsledkom mu nikdy neudelili titul národný umelec. Menovací dekrét by musel podpísať prezident ČSSR, t. j. Dr. Gustáv Husák. V divadelnom prostredí sa šepkalo, že nikto jednoducho nemá odvahu takýto dokument predložiť Husákovi na podpis.

19 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 90.

20 Ďalším nepriamym dôkazom hĺbky citovej spomienky na exmanželku je prípad Věry Chytilovej. V polovici 70. rokov Chytilovej bránili v tvorbe a režisérka zo zúfalstva napísala list Husákovi. Husák síce neodpovedal, ale situácia Věry Chytilovej sa zlepšila.

Musíme podotknúť, že prvá Husáková manželka sa nedožila vzostupu exmanžela na politický vrchol. Nezažila ani prelomové udalosti roku 1968, stihla len precítiť začiatok tzv. pražskej jari, dokonca ju v umení spoluutvárala. Magda Husáková-Lokvencová nečakane zomrela v roku 1966 vo veku 49 rokov ako uznávaná divadelná umelkyňa, prvá slovenská profesionálna žena-režisérka, ktorá prispela k profesionalizácii slovenského divadla. Údajne na ňu čakalo menovanie na post režisérky Slovenského národného divadla, ten už ale neobsadila. Nejaký čas pred smrťou tvrdila, že jej exmanžela nepochybne čaká veľká politická kariéra. Viacerí známi z ich okolia s údivom zaznamenali, že Husákovci akoby sa opäť začali k sebe približovať.

Je známe, že Magda Husáková počas manželstva zdieľala názory svojho manžela a všemožne podporovala jeho kariéru. Pomáhala mu v politike, pomáhala s ilegálnou činnosťou počas vojny, úspešne zaňho orodovala vždy, keď sa ocitol vo väzení. Vytvorila mu domáce zázemie, modernú domácnosť s moderným nábytkom a umeleckými predmetmi z dielne nadaných výtvarných umelcov. Bežný chod domácnosti zverila do rúk oddanej pomocnice, povestnej pani Helenky, ktorá neopustila rodinu ani v najhorších časoch politických perzekúcií. Pani Magda zaviedla vo svojom dome svetské stretnutia na spôsob salónov, na ktorých sa v neformálnej atmosfére utužovali potrebné kontakty, vymieňali informácie, kuli plány. V druhej polovici štyridsiatych rokov, keď sa G. Husák ocitol na špičke slovenského politického života, jej pri deťoch pomáhali ďalšie ženy. Vďaka tomu sa mohla od roku 1946 profesionálne venovať divadlu. Dokázala si výborne zorganizovať výchovu detí, chod domácnosti a prácu. Mala k dispozícii nadštandardné možnosti a vedela ich využiť. Husákovci v čase „výslnia“ patrili k tzv. červenej aristokracii.

Podpora, ktorú Husáková poskytovala manželovi, nebola jednostranná. Počas vojny v rokoch 1941 – 1944 študovala herectvo na Štátnom konzervatóriu v Bratislave a jej manžel to akceptoval. Štúdium síce z pochopiteľných dôvodov nedokončila,²¹ po vojne sa ale rozhodla definitívne zanechať právo a profesionálne sa venovať umeniu. V roku 1945 v *Novom slove* pre ňu G. Husák vytvoril publikačný priestor, kde mladá právnička ohlasovala chystanú zmenu povolania a vyjadrila svoj divadelný názor, akýsi manifest, ktorý neskôr preniesla do

Podľa slov syna Vladimíra dal prípad preveriť, a pritom vyslovil predpoklad, že nejde o politickú záležitosť, ale o obyčajné intrigy a neprajnosť medzi umelcami. Možno si pamätal skúsenosť svojej exmanželky – divadelnej režisérky Magdy Lokvencovej, možno mu príbeh filmovej režisérky pripomenul jeho prvú ženu, možno svoju rolu zohrala zhoda mena, keďže celé meno Lokvencovej bolo Magdaléna Viera.

21 Vypuklo Slovenské národné povstanie, tehotnú Magdu Husákovú evakovali z Banskej Bystrice do Moskvy, odkiaľ sa vrátila už aj so synom až po oslobodení.

javiskovej praxe. V roku 1946 v Bratislave otvorili Novú scénu Národného divadla (NS ND), kde Magda Husáková našla nové uplatnenie ako herečka a postupne aj ako divadelná režisérka. Za vznik nového divadelného súboru sa angažoval aj G. Husák, o Novej scéne ND sa v zákulisí hovorilo aj ako o „Husákovom divadle“ (mimochodom, v tejto súvislosti za pozornosť stojí zaujímavá „anafora“: *Nové slovo* – Nová scéna alebo NS – NS). Treba však poznamenať, že manželka vysokopostaveného politika sa k novej práci stávala veľmi zodpovedne a pomerne rýchlo presvedčila verejnosť aj odbornú kritiku o svojom talente. Pritom vlastným príkladom prekonala stereotypnú predstavu, že réžia je povolanie výlučne mužské. Stala sa prvou profesionálnou divadelnou režisérkou na Slovensku. Súčasne ako herečka sa zapojila do budovania slovenskej kinematografie, hrala hlavnú ženskú rolu vo filme Paľa Bielika *Vlčie diery* (1948), za svoj herecký výkon získala v roku 1949 Národnú cenu.

V časoch Husákových povojnových prvých vzostupov počas významných oficiálnych príležitostiach stála po boku svojho manžela takmer ako prvá dáma tejto krajiny. Pani Husáková mala so svojim manželom mnohé predstavy o nastolení nového poriadku a novej kultúry rovnaké. Snažila sa byť v súlade s vládou ideológiou a estetikou. Občas vystupovala a písala akoby z pozícií manželky štátnika, alebo ak chcete – Husákovho pobočníka na kultúrnom fronte. V rokoch 1948 až 1951 pôsobila ako externá učiteľka Štátneho konzervatória v Bratislave a okrem recitácie istý čas prednášala politickú výchovu.

Nevieme, ako si zdôvodňovala skutočnosť, že sa G. Husák vedel otočiť ľuďom chrbtom a fakticky zrádzal bývalých priateľov. Zdá sa, že jej vzťah ku G. Husákovi bol od istého času protirečivý: vážila si ho a súčasne ju pohoršoval, odvracala sa od neho, a predsa k nemu zostala pripútaná.

Manželstvo s Gustávom Husákom zo začiatku pomohlo Magde Husákovej-Lokvencovej odštartovať umeleckú kariéru. Neskôr sa stalo prekážkou v profesijnom rozvoji. V druhej polovici 50. rokov sa jej podarilo po niekoľkoročnej politicky vynútenej prestávke vrátiť sa k divadlu a súčasne poskytnúť podporu mužovi, ktorý ju síce zrádzal, no veľa pre ňu znamenal. Ako herečka napokon uspela iba čiastočne, oveľa výraznejšie sa osvedčila ako divadelná a televízna režisérka. Politické peripetie doby jej znemožnili zrealizovať sen o filmovej réžii. Televízna práca tvorila svojskú náhradu filmových ambícií, ktoré už nestihla naplniť. In memoriam jej československí kritici udelili cenu Trilobit za prínos v odbore televíznej inscenácie. Zaradila sa tak do kontextu takých osobností československého umenia, ktorých v tom istom roku ocenila tá istá porota, ako filmári Miloš Forman, Jaroslav Papoušek, Ivan Passer, klasik animovaného filmu Jiří Trnka, divadelníci Jozef Kroner a Evald Schorm.

Životné zmeny, osobné aj politické, ovplyvňovali okrem iného podobu mena, ktoré používala a ktorým sa podpisovala v rôznych etapách života. Ro-

dená Magdaléna Lokvencová po uzavretí manželstva prijala priezvisko svojho životného partnera – stala sa Magdou Husákovou. Po uväznení Gustáva Husáka v päťdesiatych rokoch bola nútená stať sa nenápadnou a siahnúť po svojom dievčenskom mene, vtedy sa podpisovala ako Magda H. Lokvencová. Postupne písmeno odkazujúce na manželovo priezvisko vynechávala, v šesťdesiatych rokoch v umeleckom prostredí vystupovala ako Magda Lokvencová, pričom v občianskom živote aj po rozvode zostávala Husáková. Meno režisérky preto figuruje v rôznych zdrojoch vo viacerých verziách.

Pamätníci často tvrdili, že G. Husák v porovnaní s M. Lokvencovou bol veľmi racionálny a chladný. Mnohí sa čudovali, ako si dokázal získať túto nevšednú ženu. Pod vplyvom spomienok na starnúceho normalizačného politika a na jeho monotónne novoročné prejavy sa však zabúda, že aj Gustáv Husák bol vskutku artistnou osobnosťou. V mladosti mal tvorivé ambície, dokonca pred maturitou hral v divadelnom predstavení Vlčkovho vzdelávacieho krúžku ústrednú postavu.²² Venoval sa publicistike, jeden z ranných pseudonymov, ktoré používal, bol Ivan Kola. Mladý Dúbravčan si ho odvodil z mena obľúbeného spisovateľa Ivana Olbrachta a z názvu jeho románu *Nikola Šuhaj lúpežník*. Ako študent sa zjavne stotožňoval s touto sociálne podfarbenou zbojníckou romancou. V mladosti aktívne sledoval umelecké dianie, rád spieval, celý život mal vášeň pre knihy, okrem angažovaných článkov sa občas pokúšal o písanie reflexívnejších úvah. Na stránkach *Nového slova* z polovice 40. rokov 20. storočia ožíva G. Husák nielen ako politik, ale aj ako schopný novinár, milovník krasorečenia a mimoriadne sčítaný intelektuál. Bol autorom množstva rozsiahlych úvodníkov. Zjavne mal ľahké pero. Ako skúsený rečník doslova vrhal na čitateľa lavínu slov a emócií. Občas sa opieral o vyššie authority, citoval a parafrázoval slávne diela a osobnosti, napríklad M. A. Bakunina, J. V. Stalina a T. G. Masaryka, súbežne s nimi grécku mytológiu, Bibliu, svätého Františka z Assisi, evanjelium sv. Lukáša, Machiavelliho, Shakespearovho *Hamleta*, Dostojevského *Bratov Karamazovovcov*, Chaplinovu *Modernú dobu*, Voskovca a Wericha, názory Stanislavského (!), poéziu Oscara Wilda a Charlesa Baudelaira, pričom Baudelairove verše uvádzal vo francúzštine, atď.

Na margo Husákovej rečníckej vášne treba poznamenať, že dobrý rečník je tiež svojím spôsobom herec, pravda, herec špecifického typu divadla: divadla jedného herca. Pravdepodobne si to dobre uvedomoval, a preto jeho záujem

22 Išlo o Maliara Kubistu, hlavnú postavu v jednoaktovke E. Longena *Moje – tvoje*, ktorú Vlčkov vzdelávací krúžok Masarykovho št. čs. reálneho gymnázia predstavil na spoločenskom večierku 28. 1. 1933. Pozri PLEVZA, V. – BORGUEA, R. (zost.): *Spomienky na mladosť a štúdium. Reálne gymnázium Bratislava: Album k 70. narodeninám Gustáva Husáka*. Bratislava 1983, nečíslované strany.

o Stanislavského nie je až taký prekvapujúci. Geniálny ruský divadelník Konstantin Sergejevič Stanislavskij obohatil divadelné umenie o jednu z najosvedčenejších metodológií výchovy k realistickému herectvu a poskytol množstvo návodov, ako pristupovať k stvárneniu roly, ako zaujať publikum, ako dosiahnuť efekt presvedčivosti. V tomto zmysle sú rady ruského divadelného génia užitočné pre každého, kto chce pôsobivo vystupovať na verejnosti, túži efektívne komunikovať s auditóriom a ovplyvňovať ľudí svojím prejavom. V rodine Husákovcov bolo štúdium systému Stanislavského nepochybne doménou pani Husákovovej. Pre jej divadelnú prácu znalosť systému bola nevyhnutnosťou. Pre prácu jej manžel sa Stanislavského metóda stala spestrením, ktoré malo praktický dosah.

Husáková zmienka o *Bratoch Karamazovovcoch* tiež rezonuje s prácou Magdy Husákovovej. V priebehu divadelnej sezóny 1946/1947 ako asistentka réžie spolupracovala na príprave inscenácie tohto románu na javisku Novej scény Národného divadla. Život v jednej domácnosti, spoločné témy, spoločné rozhovory prinášali prirodzenú výmenu informácií a názorov medzi manželmi. Dlhodobé spolužitie viedlo k ich vzájomnému ovplyvňovaniu sa.

V 60. rokoch sa stávalo, že G. Husák prirovnával svoju skúsenosť z politických procesov k divadlu a upozorňoval, že väzňov aj ich väzňiteľov „režirujú“ osoby skryté v zákulisí. Napokon, on sám sa niekoľkokrát chopil réžie politických udalostí. Mal s tým osobnú skúsenosť a dobre vedel, že režijné snaženie je vždy determinované množstvom súvislostí a kontextov, pripravenosťou a súčinnosťou spoluhráčov. V konečnom výsledku aj vrcholovú politiku môžeme vnímať ako umenie réžie. Z daného pohľadu paradoxne vychádza, že manželia Husákovci vykonávali tú istú profesiu v rôznom meradle. Režisérka v meradle divadelnej ustanovizne v súlade s konvenciami dramatických umení. Politik v meradle svojich mocenských právomocí a v súlade s tradíciou politického boja.

Bývalý manžel režisérky Magdy Husákovovej-Lokvencovej Gustáv Husák zomrel v Bratislave roku 1991. V tom istom roku zomrela aj oddaná pani Helenka Kyselicová, doopatroval ju starší syn manželov Husákovcov. Ako už vieme, na sklonku života Gustáv Husák hovoril o Magde Lokvencovej ako o svojej jedinej a najväčšej láske.

Manželstvo s G. Husákom poznačilo Lokvencovej život a tvorbu. Za necelých dvadsať rokov režijne vytvorila vyše päťdesiat divadelných, televíznych a rozhlasových inscenácií.²³ Nadviazala na umelecký a myšlienkový odkaz *Šípu*, aj ako divadelníčka zostala verná generácii šípistov a ideálom mladosti. V sérii svojich inscenácií zaujala názorové pozície blízke manželovým postojom. V druhej

23 Režisérka sa profesionálne venovala umeniu v období rokov 1946–1966. Po uväznení Gustáva Husáka vo februári 1951, počínajúc divadelnou sezónou 1951/1952 do roku 1954, nesmela režírovať.

polovici 50. rokov sa ako manželka väzneného tzv. buržoázneho nacionalistu odvážila nastoliť tému národnej identity, originálnym spôsobom interpretovať slovenskú klasiku, a tak ukázať na javisku – hoci ezopovským jazykom alúzií a narážok, na ktorej strane stojí, či u pravdu podporuje. V roku 1963 obrovskú senzáciu a divácky úspech vyvolala jej inscenácia hry Vladimíra Majakovského *Kúpeľ*,²⁴ ktorá vyznela ako vtipná kritika spoločnosti a straníckeho aparátu éry Antonína Novotného. Následne v televíznej inscenácii hry Roberta Bolta *Muž pre každé počasie* vytvorila zjavnú paralelu medzi statočnosťou a osudom perzekvovaného Thomasa Mora a Gustáva Husáka.²⁵

Na jednej strane manželka heroizovala, na druhej strane vedela byť k nemu kritická. Prostredníctvom umenia viedla pomyselný, skrytý partnerský dialóg. Tvorba každého umelca má určité životopisné presahy. Mnohé inscenácie Magdy Husákovovej-Lokvencovej obsahovali zašifrovaný autobiografický podtext odrážajúci jej osobné skúsenosti vrátane ambivalentného, protirečivého vzťahu s popredným dobovým politikom. Jej manžel patril k tým, čo nastolili novú moc a ideológiu, vedúcu k politickým represiam a totalite. V päťdesiatych rokoch zažila traumy, ktorá poznačila jej súkromie, detstvo jej synov, jej profesionálny rast. Potrebovala sa s tými udalosťami vyrovnáť a pochopiť ich. Za pomoci divadla akoby študovala príčiny zlyhania ideálov a ideológie, analyzovala ich dosah na ľudské vzťahy. Napriek všetkému G. Husáka obdivovala. Chápala, že tvoria dvojicu originálnych osobností, a práve v tom režisérka videla jednu z príčin rozpadu ich manželstva: dve veľmi silné osobnosti nemôžu spolu harmonicky existovať, príliš do seba narážajú.²⁶ Stret silných jedincov opačného pohlavia tematizovala aj vo svojej tvorbe.²⁷ Zároveň prostredníctvom

-
- 24 Majakovského *Kúpeľ* v réžii Magdy Lokvencovej mal premiéru v Bratislave na Novej scéne 5. 10. 1963.
- 25 Televíznu inscenáciu hry Roberta Bolta *Muž pre každé počasie* (pôvodný názov *Človek pre všetky časy*) v naštudovaní Magdy Lokvencovej vyrobilo bratislavské štúdio Československej televízie v roku 1964, ale odvysielali ju až 19. 6. 1965. Do titulnej úlohy Thomasa Mora, ktorý z výšin moci spadne do väzenia a za vernosť svojmu presvedčeniu zaplatí životom, režisérka obsadila herca Gustáva Valacha, ktorý bol v tom čase inkriminovanou osobou pre svoj zásadný náboženský postoj.
- 26 Viacerí pamätníci a pamätníčky spomínali, že Magda Husáková-Lokvencová sa v súkromných rozhovoroch často vracala k téme svojho manželstva. Pozri napríklad *Rozhovory o režisérke* (s Danou Kákošovou, s Evou Rysovou). In: LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*. Bratislava 2008, s. 390 – 394, 413 – 418.
- 27 Režisérka mala zmysel pre humor a aj mužsko-ženské súperenie rada predstavovala v komediálnej rovine. V rámci danej línie inscenovala napr. také hry ako *Pygmalion* (1961), *Večer trojkráľový* (1962), *Don Juan alebo Láska ku geometrii* (1964). V divadelnej sezóne 1966/67 chcela naštudovať Shakespearovo *Skrotenie zlej ženy*, tieto plány prekázala predčasná smrť.

divadla cieľavedome a zámerne burcovala povedomie žien. Zdôrazňovala ženskú tvorivosť, ženskú silu a dôstojnosť, ženskú skúsenosť a videnie sveta. Pre mnohé mladšie ženy-divadelníčky sa stala vzorom.

Režisérka vniesla obrovský vklad do rozvoja a profesionalizácie nášho divadelníctva. Skutočnosť, že táto výnimočná žena bola súčasťou životného príbehu významného politika, však na dlhé roky zatienila jej prínos pre slovenské umenie. Na čo sa ale nadobro zabúda, je ďalšia dôležitá okolnosť: Magda Lokvencová zohrala v Husákovom živote, okrem iného, úlohu skúšobného kameňa, ktorý preveril jeho (ne)schopnosť odpútať sa od patriarchálnych stereotypov.

Ich vzájomný vzťah prešiel veľkým vývojovým oblúkom. Na začiatku známosti sa udiala diskusia o rovnoprávnosti mužov a žien. Gusto Husák zaujal oktavánku Magdu Lokvencovú svojím intelektom a tiež tým, že deklaroval pochopenie pre ženskú emancipáciu, pre sny a túžby mladých žien a dievčat po sebarealizácii. V procese manželského spolužitia sa dvojica pokúsila uplatniť teóriu rovnosti v praxi. Po tridsiatich rokoch vyrovnávania sa so ženskou otázkou však ľavicový intelektuál Gustáv Husák dospel k tradičnému patriarchálnemu gestu, priklonil sa k rodovým stereotypom, k zdedeným roľníckym hodnotám a zvyklostiam. Po návrate z väzenia svojej emancipovanej manželke, renomovanej režisérke, predložil sériu požiadaviek. Žiadal napríklad, aby odišla z divadla, aby zanechala prácu, ktorú nadovšetko milovala a v ktorej bola úspešná. Mal ešte množstvo iných ultimatívnych návrhov, ktoré Lokvencová odmietla. Zároveň mu vrátila listy z väzenia. Priateľkám sklamane hovorila, ako v listoch údajne sľuboval, že nikdy nezabudne, čo preňho urobila. Možno chcela manželovi pripomenúť tieto sľuby. Márne. Muži vo všeobecnosti majú problém správne dešifrovať ženské gestá.

Na sklonku života sa Husák k tým listom vrátil. Znovu si ich prečítal, pripomenul si zlé roky neslobody a so zadostučinením konštatoval, že sa držal statočne... Ani slovo o žene, ktorá zaplatila za jeho pád vlastným životom, uštvála sa, predčasne zomrela z vysilenia. Aspoň tak (dosť necitlivo voči manželke) to vyznieva po prečítaní Plevzovej knihy o Gustávovi Husákovi.

Dnes môžeme len hádať, čo stálo za tým, že v takom modernom, vzdelanom, intelektuálne zameranom politikovi prevážil patriarchálny model vzťahu medzi mužom a ženou, patriarchálny diskurz moci. Mohol za to jeho vidiecky pôvod? Alebo tzv. obyčajný mužský egoizmus? Išlo o psychologický skrat? Či o manifestáciu niečoho oveľa hlbšieho, ukrytého v nevedomí, čo sústavne ovplyvňuje slová a skutky našich politikov, nech by boli akokoľvek vzdelaní a moderní? Manifestáciu čohosi, prečo máme podnes tak málo žien aj v politike aj na kľúčových strategických pozíciách.

Magda Husáková-Lokvencová sa nestala československou prvou dámou, stala sa však prvou dámou slovenskej divadelnej réžie. V našom umeleckom kontexte je vnímaná ako symbolická matka-zakladateľka, ktorá stojí na začiatku ženskej línie réžie v dramatických umeniach na Slovensku. Od nej sa odvíja genealógia našich režisérov. Ona je tá priekopníčka, o ktorú sa ostatné ženy-režisérky môžu oprieť, za ktorou sa môžu obzrieť, ktorá sa ako prvá vydala na túto cestu v rámci tzv. mužskej profesie a zanechala budúcnosti svoj odkaz. Súčasnosť neustále potvrdzuje aktuálnosť jej skúsenosti. Deje sa tak o to naliehavejšie, že naša réžia, divadelná i filmová, sa v posledných rokoch veľmi dynamicky a výrazne feminizuje.

Obe osobnosti, G. Husák i M. Lokvencová, ich životné osudy vyvolali po roku 2000 záujem našich divadelníkov a inšpirovali ich k javiskovému spracovaniu. V roku 2006 Divadlo Aréna v Bratislave uviedlo inscenáciu hry Viliama Klimáčka *Dr. Gustáv Husák. Väzeň prezidentov, prezident väzňov*, ktorá predstavila Husáka ako muža niekoľkých tvárí a rozprúdila čulú spoločenskú diskusiu o živote a význame tohto politika.²⁸

V roku 2008 sa prvýkrát podarilo knižne zdokumentovať prínos Magdy Husákovovej-Lokvencovej pre slovenské divadlo a kultúru,²⁹ následne v roku 2010 vďaka inscenácii dokumentárnej monodrámy mladej herečky a režisérky Slávy Daubnerovej *M.H.L.* sa pani Magda po štyridsiatich štyroch rokoch vrátila na javisko, teraz už nie ako režisérka, ale ako divadelná hrdinka.³⁰ Inscenácia na Slovensku výrazne zarezonovala, získala niekoľko ocení a pozvaní na medzinárodné divadelné festivaly a prehliadky, kde zaujala množstvo divákov. Širšie publikum sa tak dozvedelo o fascinujúcom príbehu priekopníckej osobnosti slovenského divadla. V novom tisícročí sa na prvú manželku Gustáva Husáka konečne spomína ako na významnú umelkyňu.

Zatiaľ sa manželia Husákovci na javisku objavujú každý zvlášť, ani v jednom predstavení, ani v jednej divadelnej hre sa ešte spolu „nestretli“. Na scéne má každý z nich svoj vlastný príbeh, svoju samostatnú monodrámu, svoj oddelený

28 Klimáčkova divadelná hra vznikla na námet a na objednávku Juraja Kukuřu. Inscenáciu hry *Dr. Gustáv Husák. Väzeň prezidentov, prezident väzňov* režíroval Martin Čičvák. Premiéru mala v Divadle Aréna v Bratislave 16. a 23. 10. 2006.

29 V spolupráci Divadelnej fakulty Vysoké školy múzických umení a Divadelného ústavu na základe výsledkov niekoľkoročného výskumno-publikačného projektu bola vydaná rozsiahla ilustrovaná kolektívna monografia: LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*.

30 Dokumentárnu monodrámu *M.H.L.*, inšpirovanú životom a dielom prvej slovenskej profesionálnej divadelnej režisérky Magdy Husákovovej-Lokvencovej, autorsky, herecky i režijne pripravila Sláva Daubnerová v Divadle P.A.T. v spolupráci so Štúdiom 12 v Bratislave. Premiéra sa konala 27. 2. 2010.

monológ. Často vnímame životy významných ľudí izolovane od života ich najbližších. Sme na to akosi zvyknutí. Podceňujeme silu vzájomnej pomoci, inšpirácie, vzájomného ovplyvňovania sa a spoluutvárania. Mali by sme podobným faktorom venovať viac pozornosti, v prípadoch takýchto výnimočných dvojíc by sa to malo stať samozrejmosťou. Priznaním podielu žien na formovaní verejnej sféry v histórii i súčasnosti posilníme rodovú rovnováhu v reflexii kultúrnych a spoločenských procesov, a tým prispejeme aj k riešeniu tzv. ženskej otázky v praxi.

Možno raz, v divadle budúcnosti, sa osudy nami sledovanej dvojice opäť pretnú. Možno sa im podarí stretnúť aspoň na javisku, v tom imaginárnom priestore, v ktorom je všetko možné a ktorý tak milovala Magda Lokvencová. Raz, keď „husákovský výskum“ pokročí, keď sa o živote manželov Husákovcov dozvieme viac – potom sa to možno naozaj udeje. Možno ich uvidíme prežívať spoločný príbeh. Možno budeme pozorovať, ako stoja na jednom javisku sťa výtvor umeleckej predstavivosti a zároveň ako symbolický odkaz na konkrétne obdobie v živote našej krajiny, odkaz na prežité premeny a zápasy vrátane našich mužsko-ženských bojov o rodovú rovnosť.

Alexander Mach a slovenskí komunisti

Anton Hruboň

Priznivci slovenského štátu (prvej Slovenskej republiky) z rokov 1939 – 1945 v diskusiách o charaktere režimu zvyknú na jeho obranu často argumentovať miernosťou perzekúcie politických oponentov zapojených do ilegálnej činnosti. Niektorí sa týmto faktom pokúšajú v spojitosti s ďalšími účelovými drobnými historkami priamo očisťovať popredného politika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSEŠ) Alexandra Macha.¹ Práve jemu pripisujú na konto plusové body, že ako minister vnútra a hlavný veliteľ Hlinkovej gardy (HG) zamedzil rozsiahlejšiemu prenasledovaniu a dlhoročným trestom pre príslušníkov ilegality, najmä komunistov. V bulvarizujúcich článkoch s historickou tematikou A. Macha niekedy prezentujú ako človeka, ktorý si napriek svojim funkciám v bratislavských viechach rád podiskutoval aj s politicky opačne zmýšľajúcimi ľuďmi vrátane Ladislava Novomeského, Gustáva Husáka a iných. Do akej miery ide o skutočnosť a do akej miery len o prikrášlenia, prípadne úplné výmysly niečej bujne fantázie? Aký bol vzťah medzi A. Machom a slovenskými komunistami? V tejto rovine sa pred nami vynára viac otázok, než sa dá bezpečne zodpovedať.

1 K učebnicovým príkladom schematicky pozitívneho obrazu A. Macha patria predovšetkým práce exilového historika Františka Vnuka. Pozri VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život (Politická biografía Alexandra Macha)*. Bratislava 1991; alebo najnovší životopisný náčrt A. Macha v jeho spomienkach: VNUK, F.: Alexander Mach (Životopisný náčrt). In: MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2008, s. 350 – 360.

Problematika by si akiste zaslúžila hlbšie rozpracovanie, čo však na zúženom priestore jednej štúdie nie je možné. Z tohto dôvodu predostrie viac-menej len základné odrazové idey a podnety, ktoré poslúžia pri budúcich komplexnejších analýzach. Analýza osudov G. Husáka, slovenských komunistov a komunistického hnutia na Slovensku ako fenoménu by bola bez zhodnotenia roly A. Macha neúplná, keďže v nich zohral nemalú, ba niekedy až podstatnú úlohu.

Alexander Mach vstupoval na politickú scénu ako sotva dvadsaťročný aktivista, plný zápalu a ideálov. Ako činovník HŠLS sa rozchádzal s myšlienkami komunizmu² (čo s istými výnimkami platilo i pre zvyšok jeho života), vzťah k predstaviteľom komunistického hnutia na Slovensku však už taký negatívny nemal. V tomto smere možno vidieť dve polohy postojov Alexandra Macha, a to počas jeho verejného pôsobenia v 30. a 40. rokoch a neskôr, keď bol zapletený do vyšetrovaní a informačných vyťažovaní koncom 40. a v 50. rokoch, čo výrazne ovplyvnilo osudy slovenských komunistov.

Pokiaľ ide o hodnotenie komunizmu ako politického smeru, A. Mach voči nemu od počiatkov svojej kariéry vystupoval jednoznačne s celou vehementnosťou. Rečnil proti nemu na autonomistických manifestáciách, písal proti nemu do tlačových orgánov HŠLS *Slovák*, *Slovenská pravda* či rodobraneckého periodika *Rodobrana*. Na formovanie Machových negatívnych postojov voči komunizmu mali bezpochyby vplyv prenikajúce správy o utrpení obyvateľov pod boľševickým panstvom v Sovietskom zväze. Roľnícka otázka a jej spravodlivé riešenie bola doslova jeho „srdcovou záležitosťou“, preto len ťažko niesol informácie o hlade roľníkov a perzekúciách ich rodín v Sovietskom zväze.³ Druhý silný moment antagonizmu voči komunizmu predstavovala jeho protináboženská rétorika kontrastujúca s ideológiou HŠLS, ktorá v Zväze sovietskych socialistických republík (ZSSR) nadobudla charakter otvoreného ťaženia spojeného s ničením kostolov a vyvražďovaním duchovných s cieľom sovietsku spoločnosť ateizovať podľa marxisticko-leninských téz. Keďže A. Mach v 20. rokoch ešte nemal na najvyššiu stranícku politiku priamy vplyv, jeho stanoviská možno najlepšie sledovať v dobovej tlači, kde sa prejavoval najvýraznejšie. Popri nešpecifickom protikomunistickom štýle článkov stojí za zmienku spomenúť prelínanie

-
- 2 Antikomunizmus v zmysle tradičného konzervativizmu a učenia pápežských encyklik patril k pilierom ideológie HŠLS už od jej založenia v podmienkach rakúsko-uhorskej monarchie. Bližšie o téme pozri M U L Í K, P.: Vplyv katolíckej sociálnej náuky na politiku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. In: LETZ, R. – M U L Í K, P. – B A R T L O V Á, A. (zost.): *Hlinkova slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 252 – 270.
 - 3 V 20. rokoch A. Mach ako redaktor pôsobil v časopise *Roľník*, preto túto otázku vnímal veľmi citlivo.

latentného (neskôr čoraz neskrývanejšieho) antisemitizmu s komunizmom do obrazu „krivonosých červených pijavíc“. Uvedený slovný zvrat v rôznych variáciách tvoril súčasť výbavy Machovho žurnalistického slovníka. Akceptovanie tézy o „židobolševizme“ sa pre neho stalo meradlom hodnotenia komunizmu i v ďalších obdobiach. Práve v Židoch a komunistoch videl A. Mach povedľa centralizmu úhlavných nepriateľov slovenského národa, resp. politických požiadaviek jeho relevantnej časti, autonomistov. Politiku Komunistickej strany Československa (KSČ) vnímal ako politiku protislovenskú, argumentoval, že je v protiklade s politikou HSES, ktorej ciele stotožňoval s túžbami celého národa. V rozpore so skutočnosťou ju navyše považoval i za stranu čechoslovakistickú,⁴ čo minimálne do určitej miery vyplývalo z veľmi svojsky interpretovaného postoja KSČ k Československej republike (ČSR) po podpise československo-sovietskej zmluvy roku 1935. A. Mach upozorňoval, že tolerovanie komunistov, či nebudaj ich možný podiel na moci môže vo svetle skúseností iných krajín viesť k bumerangovému efektu: „*Pustite k moci, a to k rozhodujúcej moci ľavičiarov, a máte fašistickú diktatúru!*“⁵

Napriek všetkým výhradám ku komunizmu a KSČ Machove súkromné vzťahy s komunistami ako jednotlivcami neboli vylúčené. Ludácki a komunistickí aktivisti mali síce diametrálne odlišné predstavy o fungovaní spoločnosti, v období prvej ČSR ich však popri rozdeľujúcich trecích plochách čosi aj spájalo – zväčša nie najružovejšie sociálne postavenie a nelichotivý spoločenský status s nálepkou podrývača demokracie a jednoty republiky. Angažovať sa v štruktúrach HSES či KSČ v kontexte danej politickej situácie a kurzu štátnej politiky nemohlo znamenať nič iné, než finančné živorenie, rôzne prekážky a formy perzekúcie – i keď tie vzhľadom na demokratický charakter ČSR nemali drakonickú podobu.

V tomto duchu hodnotil slovenských komunistov A. Mach v knihe *Vo väzení*, ktorú písal formou denníkov roku 1929 v cele v súvislosti s procesom proti skupine Vojtech Tuka a spol.: „*Ja som sa už len dosť narečnil a napísal proti bolševikom, a predsa milší sú mi a viac viem sympatizovať s poctivými komunistami, ktorých zatvárajú, ako s poturčencami slovenskými, ktorí dostávajú zbytkové statky. Takto sa pozerám na vec: Ten komunista môže byť pomýlený, ale rozhodne nemôže byť*

4 Archív bezpečnostných složek (ďalej ABS) v Prahe, fond (f.) Historický fond (ďalej H), 501–4. Denníky – zápis zo 4. 1. 1947.

5 *Slovák*, roč. 19, 1937, č. 70, s. 3. Viacerí vodcovia extrémnej pravice začínali svoju politickú kariéru ako ortodoxní socialisti. Najznámejšou takouto osobnosťou je Benito Mussolini; zo známejších spomeňme aspoň zakladateľa Francúzskej ľudovej strany (Parti Populaire Française) Jacquesa Doriota či bývalého socialistu Marcela Déata, lídra kolaborantského Národného ľudového zhromaždenia (Rassemblement national populaire).

podplatený. Ten bolševický pracovník môže byť zaslepený, vo svojej zaslepenosti vášnivý, fanatický, grobiánsky, ale pracuje z presvedčenia a poctive – hoci za utópiu, alebo za škodlivú vec. A keď sa dá za ňu zatvoriť, alebo zabiť, je martýrom. Poznám niektorých mladých komunistov slovenských alebo aspoň komunizmu blízkych inteligentov. Je na počudovanie, ako tí nezištne, obetave a nadšene pracujú. Vzdelávajú sa a vzdelávajú iných. Na kariéru, na slávu, na groše a vôbec na seba nemyslia...“⁶

Machove kontakty s komunistami sa začali v druhej polovici 20. rokov. Niekedy okolo roku 1925 – 1926 sa zoznámil s Ladislavom Novomeským. Oslovila ho nielen jeho publicistika, ale aj literárna tvorba, o ktorú sa A. Mach aktívne zaujímal.⁷ Práve styky s L. Novomeským prerástli časom do osobného priateľstva, ktoré pretrvalo i počas slovenského štátu. A. Mach sa v uvedenom období spoznal aj s Vladimírom Clementisom. Prvýkrát sa stretli na prednáškach o politických problémoch, ktoré organizovala ľavicová mládež. A. Mach sa s odstupom času vyslovil, že s niektorými pohľadmi prednášateľov na stretnutiach s mladými komunistami nesúhlasil (napríklad náboženská otázka), bol mu však blízky ich sociálny a hospodársky program.⁸ V. Clementis si A. Macha takisto svojím spôsobom vážil a roku 1929 ho oslovil, aby ako skúsený redaktor a glosátor spoločenského diania prispel do diskusie v ľavicovej revue DAV, dotýkajúcej sa aktuálnych kultúrnych problémov Slovenska.⁹ Hoci publikovanie Machovej reakcie v č. 3/1929 redakcia DAV-u avizovala,¹⁰ do diskusie napokon neprispel, čo zrejme súviselo s jeho už spomenutým pobytom vo vyšetrovacej väzbe.

Hrádza medzi A. Machom a slovenskými komunistami nebola nikdy taká vysoká, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Roku 1931 napríklad spoločne

6 MACH, A.: *Vo väzení*. Bratislava 1930, s. 154 – 155.

7 Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály ministerstva vnútra o Imrichovi Suckom (ďalej nezaranené materiály MV o I. Suckom), Sucký – podsvezek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.

8 Tamže.

9 Podnetom na širokú diskusiu literátov, umelcov, politikov a iných známych osobností bola publikovaná stať Ilju Erenburga v časopise DAV č. 1/1929. Redakcia okrem Macha oslovila celý rad ľudí, medzi inými Janka Alexyho, Janka Borodáča, Emila Belluša, Ivana Déřera, Hanu Gregorovú, Tida J. Gašpara, Jána Hvozďíka, Ferdiša Jurigu, Martina Jurigu, Štefana Krčméryho, Alberta Pražáka, Martina Rázusa, Antona Štefánka, Jozefa Siváka, Gejzu Vámoša, ale tiež obyčajných robotníkov, nezamestnaných, študentov atď. Anketa obsahovala štyri otázky: „1. Je Slovensko dľa Vášho názoru schopné samostatného kultúrneho vývoja bez orientácie k silnejšiemu kultúrnemu celku? 2. Ako nazeráte na rusofilstvo starých Slovákov a aký je Váš dnešný pomer k dnešnému Rusku? 3. Sledujete kultúrne pomery v SSSR? (školsťvo, literatúra, divadlo, film, veda, atď.) a aký je Váš pomer k nim? 4. Nemyslíte, že sovietska kultúra mohla by obroditi kultúrne pomery Slovenska?“ DAV, roč. 3, 1929, č. 1, s. 4.

10 DAV, roč. 3, 1929, č. 2, s. 27.

s Milom Urbanom podpísal manifest, ktorým komunisti protestovali proti tragédii v Košútoch, kde počas demonštrácie poľnohospodárskych robotníkov četníci zastrelili štyri osoby.¹¹ K prehĺbeniu kontaktov s predstaviteľmi mladej ľavicovo orientovanej inteligencie došlo na zjazde mladej generácie v Trenčianskych Tepliciach 25. – 26. júna 1932. Tu sa A. Mach spoznal s ďalším príslušníkom davistickej skupiny Jánom Poničanom. S Gustávom Husákom sa v tomto období, ani počas vojnových rokov, osobne nepoznal,¹² i keď, prirodzene, vzájomne o sebe vedeli.¹³ Pre A. Macha znamenali výsledky trenčianskoteplického zjazdu významné memento. Odvtedy mal s komunistami ešte bližšie vzťahy.¹⁴

Osobné známosti A. Macha so slovenskými komunistami však jeho postoje ku komunizmu nijako neovplyvnili. V prejavoch naďalej vystupoval proti boľševizmu a akýmkoľvek snahám reprezentácie ČSR o zblíženie so Sovietskym zväzom. Ukázalo sa to napríklad počas piešťanského zjazdu HSLS v septembri 1936, ktorého zavŕšenie predstavovalo prijatie manifestu odsudzujúceho marxistickú ideológiu. Hlavný podiel na koncipovaní textu mal Ferdinand Ďurčanský, A. Mach ho skrátil a upravil, aby vyznel čo najpresvedčivejšie.¹⁵

Stupňované autonomistické požiadavky A. Macha sa u komunistov nestretali s podporou. Slovenskí stúpenci KSČ z radov jeho známych si uvedomovali, že je nevyhnutné riešiť odkladanú národnostnú otázku. Pod tlakom novej politiky jednotného ľudového frontu proti fašizmu, ktorú razila III. Internacionála, mu však tieto aktivity vyčítali. L. Novomeský vytýkal A. Machovi, že nevhodne formuluje požiadavky v duchu hesla „i za cenu republiky“. Podľa Novomeského eskalovanie národnoemancipačného zápasu v ľudáckych intenciách a daných geopolitických súradniciach neslúži záujmom národa, ale nahráva Hitlerovým plánom na dezintegráciu republiky.¹⁶

11 V NUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 86. Bližšie o košútskych udalostiach pozri publikáciu JONÁŠOVÁ, A. (zost.): *Košúty 1931 – 1976*. Galanta 1976.

12 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Podsvazek zpráw a protokolů. Výpoveď A. Macha z 28. 5. 1958. Túto informáciu mi v osobnom rozhovore 4. 11. 2008 potvrdil manžel mladšej dcéry A. Macha Karol Kubík.

13 Prirodzene už od prelomu 30. a 40. rokov, keďže medzi A. Machom a G. Husákom bol takmer 12-ročný vekový rozdiel a v čase, keď bol A. Mach verejne známou osobnosťou, G. Husák ešte len študoval.

14 „*Bol som nadšený, že on a ostatní jeho druhovia pristúpili v otázke autonómie na našu platformu, a to bolo základom prehlbovania našich priateľských stykov. Schádzali sme sa v kaviarni, na súkromných bytoch a prejednávali kultúrne otázky, a tak sme sa stále zblížovali.*“ Tamže, Sucký – podsvazek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.

15 Líniu, s ktorou sa stotožnil aj A. Mach, najvehementnejšie presadzoval F. Ďurčanský na stránkach časopisu mladej generácie ľudákov *Nástup*. ZEMKO, M.: *Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín*. Bratislava 2010, s. 217 – 225.

16 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.

Vzťahy A. Macha s komunistami sa dostali na novú úroveň po 6. októbri 1938, no najmä po júli 1940, keď sa stal ministrom vnútra Slovenskej republiky a opätovne hlavným veliteľom Hlinkovej gardy.¹⁷ Do Machovho rezortu patrila aj politická polícia ľudáckeho režimu – Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorej úlohou bolo okrem iného viesť vyšetrovania voči komunistom.¹⁸ O výsledkoch vyšetrovania pracovníci jednotlivých referátov ministra informovali zväčša len vo vybraných prípadoch alebo na jeho vyslovenú požiadavku, no každopádne o protikomunistickej činnosti ÚŠB mal napriek omnoho širšej agende prislúchajúcej do jeho kompetencie dobrý prehľad. Detaily mnohých káuz si pamätal ešte aj dlho po vojne.

Práve v súvislosti s perzekúciami komunistov sa mimoriadne dôležitý stal osobný kontakt A. Macha s L. Novomeským, ale aj s guvernérom Slovenskej národnej banky (SNB) Imrichom Karvašom. S I. Karvašom sa A. Mach poznal od roku 1932 a mal s ním dobré vzťahy. Vážil si ho predovšetkým ako experta pre jeho erudíciu v hospodárskych otázkach. Počas slovenského štátu s ním absolvoval viacero stretnutí v Slovenskom klube, v súkromí a iných miestach, kde I. Karvaš opakovane intervenoval za niekoľkých komunistov (Jána Púlla, Michala Falšana, Félixu Vašečku a i.). Pred A. Machom sa netajil, že udržiava styky aj s G. Husákom, ktorého A. Mach považoval za málo nebezpečného salónneho komunistu.¹⁹ Touto optikou sa pozeral na G. Husáka pre jeho „buržoázne zameranie“²⁰ a podporu slovenských národných požiadaviek, čo bolo v rozpore s ideou proletárskeho internacionalizmu.

A. Mach, vďaka o kontaktoch I. Karvaša s občianskou a ľavicovou opozíciou, sa snažil guvernéra SNB ovplyvňovať počas rozhovorov aj názorovo. Očakával, že predstreté myšlienky bude šíriť i v diskusiách s členmi opozičného tábora. Pri uplatňovaní relatívne umiernennej politiky voči komunistom vychádzal zo stanoviska, že „Husák a spol. pozerajú sa rozumne na otázku, ktorú som kládol ako podmienku, totiž, aby sa nestalo nič, čím by sa vyvolalo obsadenie Slovenska alebo zhoršenie pomerov“.²¹ Popri I. Karvašovi bol hlavnou intervenujúcou osobou u A. Macha L. Novomeský, ktorý podľa Machových slov z času na čas chodieval za ním priamo do ministerskej kancelárie aj priateľsky si posediť na kávu.

17 Po Machovom odvolaní v máji 1940 až do salzburských rokovaní funkciu vykonával František Galan.

18 O činnosti ÚŠB pozri dosiaľ najpodrobnejšiu monografiu MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007.

19 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) v Bratislave, f. A2/1, škatuľa číslo (šk. č.)1. Elaborát A. Macha z konca 50. rokov.

20 Tento termín použil A. Mach vo výpovedi pred súdom v procese s G. Husákom a spol.

21 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Elaborát A. Macha z konca 50. rokov.

Pokusy o ovplyvňovanie mienky komunistov sa dočkali aj praktickej realizácie. Po útoku na Sovietsky zväz usporiadali pre vybraných exponovaných komunistov zájazd na územia okupovanej Ukrajiny. Na akcii sa priamo podieľal A. Mach.²² Okrem poučenia slovenských komunistov očakával tiež propagandistický efekt. Účastníci výpravy mali vycestovať do Chyrówa a oboznámiť sa so zverstvami, ktoré na civilnom obyvateľstve v okolitých obciach a mestách spáchala sovietska NKVD.²³ Na zájazde sa okrem G. Husáka zúčastnili aj Michal Falčan, Miroslav Clementis, Ján Poničan či brat a syn Marka Čulena.²⁴ A. Mach vyjadril spokojnosť s výsledkom zájazdu, hoci sa od účastníkov nedočkal sumarizujúcich reportáží, ktoré pôvodne požadoval. G. Husák na túto požiadavku reagoval slovami, že sa nemôže vyjadriť o tom, čo videl, keďže nevie, čo z ukazovaných zločinov bola pravda a čo fabulácia. Zájazdu na Východ predchádzala vlna zatýkania členov komunistickej ilegality. Osobné kontakty L. Novomeského s A. Machom opäť zohrali úlohu, keď niektoré zadržané osoby onedlho po intervencii prepustili.²⁵ Výmenou za to, že ich ponechali na slobode, každý sám slúbil, že v budúcnosti nebude nikdy podnikáť akcie protištátneho charakteru.²⁶

L. Novomeský hovoril s A. Machom v osobných rozhovoroch celkom bez škru-púl, no pritom si udržiaval patričný diplomatický takt. Počas jednej z recepcií pri príležitosti návštevy rumunských spisovateľov a slovenských spisovateľov žijúcich v Maďarsku napríklad svojmu starému kolegovi zo žurnalistickej spoločnosti

-
- 22 V archívoch sa zachoval napríklad aj telegram vojenským orgánom z 12. 8. 1941 s otázkou, kedy je možné spomínanú exkurziu uskutočniť. Podrobnosti mal s A. Machom predebatovať minister národnej obrany Ferdinand Čatloš pri jeho návšteve Bratislavy 15. 8. 1941. AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Telegram so žiadosťou o zabezpečenie zájazdu komunistických intelektuálov na Ukrajinu.
- 23 Podľa Martina Lacka k masovým vraždám väzňov NKVD priamo v Chyrówe nedošlo, avšak napríklad v susednom Sambore padlo za obeť sovietskej politickej polícii v rozmedzí 22. – 26. 6. 1941 aspoň 600 osôb. Časť z nich usmrtili pravdepodobne už skôr, niektorých dokonca zaživa zamurovali. LACKO, M. (zost.): *Dotyky s bolševizmom (Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941)*. Bratislava 2009, s. 122. Pavel Mičianik uvádza okolo 800 obetí. Porovnaj MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944)*. V operácii Barbarossa. Banská Bystrica 2007, s. 156.
- 24 L. Novomeský sa ceste na Východ vyhol, čo mu obžaloba v procese proti buržoáznym nacionalistom mimoriadne zazlievala. Svojou neúčastou údajne preukázal svoje politické prepojenie s A. Machom, ktorého ÚŠB celú akciu koordinovala.
- 25 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.
- 26 ABS, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), zv. 62. Výpoveď A. Macha v hlavnom pojednávaní s buržoáznymi nacionalistami. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Martinovi Mockovi.

povedal, že ľudácky režim považuje za jemnú formu fašizmu, ale pritom oceňuje, že v porovnaní so všetkými kapitalistickými štátmi je najmiernejší.²⁷

Roky 1941 – 1943 boli pre komunistickú ilegality obdobím otrasov.²⁸ ÚŠB jej činnosť pozorne monitorovala a postupne rozbila štyri ilegálne vedenia Komunistickej strany Slovenska (KSS).²⁹ Mnohých komunistov pozatýkala. Spoločne so zatýkaním sa hromadili nové a nové intervencie. Na malom Slovensku dochádzalo k paradoxným situáciám – napríklad aj v rámci samotnej ÚŠB, kde post prednostu protikomunistického oddelenia prevzal Novomeského bratanec Pavol Príkopa.

Z povojnových prominentov sa na základe príhovoru u A. Macha dostal na slobodu Igor Daxner, neskorší predseda senátu Národného súdu.³⁰ G. Husáka zatkli 22. mája 1942 a vo väzbe strávil len 6 dní, napokon súd nad ním 13. novembra 1943 vyniesol oslobodzujúci rozsudok. Podobne sa skončilo aj posledné zatknutie G. Husáka v marci 1944, keď podnet na prešetrenie jeho činnosti podal policajný atašé nemeckého vyslanectva Franz Goltz. Išlo o mimoriadne závažné obvinenia z chystaného prevratu. Celé vyšetrovanie, ktoré viedol inšpektor Imrich Sucký, však v zmysle inštrukcií šéfa ÚŠB Jozefa Beňušku (za ktorými stál nepochybne opäť A. Mach), prebehlo len pro forma na upokojenie Nemcov.³¹ Tí kritizovali laxný prístup pri zákroku proti nepriateľom režimu a slovenským orgánom ponúkali služby gestapa. Prezident Jozef Tiso ponuku odmietol, súčasne však inštruoval A. Macha, aby ÚŠB pristupovala ku komunistom menej zhovievavo.

Nepochybne zaujímavá otázka vo vzťahu Macha s komunistami je, či a do akej miery bol minister vnútra informovaný o pripravách plánovaného Povstania. Staršia historiografia nepresne udávala, že jeho vypuknutie ľudákov zaskočilo. Nie je to však celkom pravda. Ako potvrdil A. Mach, prostredníctvom spravodajských kanálov ÚŠB sa k nemu dostali informácie o Vianočnej dohode z decembra 1943 vrátane mien účastníkov stretnutia i o viacerých schôdzkach ilegality (Turčianske Teplice, Železnô, Bratislava), avšak netušil žiadne konkrétnosti. Prostredníctvom J. Beňušku a gen. Augustína Malára vedel o hesle „Krakov“³², o ktorom sa dotčení dozvedeli z odbojových kruhov.³³ Postupom času si súvislosti priprav Povstania uvedomoval čoraz viac.

27 Tamže.

28 Rovnako to vnímal aj G. Husák. HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964, s. 42.

29 Bližšie pozri SYRNÝ, M.: *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944*. Banská Bystrica 2013.

30 Okolnosti popisuje vo svojich memoároch A. Mach: MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, s. 180 – 182.

31 MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu*, s. 150 – 151.

32 Bolo to heslo Vojenského ústredia riadeného pplk. Jánom Golianom. Podľa optimálneho scenára malo Povstanie vypuknúť po tom, keď sovietske vojská dosiahnu

Zaujímavé a zároveň posledné stretnutie A. Macha s L. Novomeským pred Povstaním sa odohralo v auguste 1944, keď L. Novomeský prišiel intervenovať za prepustenie Viliama Širokého a Júliusa Ďuriša, čo A. Mach vzhľadom na možné dôsledky v danom čase odmietol. V rozhovore sa L. Novomeský snažil sondovať jeho postoje k aktuálnym otázkam politického vývoja. Poukazoval na fakt, že Nemecko už vojnu prehralo a nesmelo zisťovať, či slovenská vláda alebo A. Mach neuvažujú o možnosti prebehnúť na druhú stranu, pretože podľa jeho slov bola situácia na to už zrelá. Podľa A. Macha sa mu L. Novomeský snažil v dialógu nadbiehať: s uznaním sa vyjadroval o jeho posledných rečiach a zabránení hroziacim násilnostiam po bombardovaní rafinérie Apollo. Ministra vnútra však do plánov odboja zasvätiť nechcel a A. Mach zasa opačne chcel L. Novomeského čo najviac vyťažiť v spojitosti s plánovanými akciami a nakloniť ho na svoju stranu argumentujúc, že prípadný prevrat by mohol pre Slovensko skončiť katastrofou. „Zostalo však len pri akademickom diškurze, pričom každý zostal na svojom známom stanovisku,“ podotkol neskôr A. Mach.³⁴ Intenzívne styky L. Novomeského s A. Machom nikdy nespochybňoval ani G. Husák, ktorý ich však interpretoval len v rovine boja ilegálnej KSS s „fašistickou buržoáziou“.³⁵

Za malé pozastavenie stoja Machove kontakty aj s ďalšími komunistami. Počas slovenského štátu sa príležitostne stretával so starým známym J. Poničanom. A. Mach s ním prichádzal do kontaktu pri návštevách zahraničných spisovateľov, v budove Spolku slovenských spisovateľov, ktorú pravidelne navštevoval, a sporadicky v kaviarňach či náhodne. So spoluzakladateľom časopisu *DAV* a neskôr jedným zo spoluobvinených v procese proti buržoáznym nacionalistom Danielom Okálím väzby neudržiaval. Na intervenciu redaktora Viliama Kovára,

Krakov. Počítalo sa s tým, že slovenská armáda na východnom Slovensku im následne pomôže so zabezpečením prechodu cez Dukliansky priesmyk na Slovensko, ktoré vojensky obsadí.

33 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Elaborát A. Macha z konca 50. rokov. A. Mach sa po svojom prepustení z väzenia roku 1968 na margo pokusov bezpečnostného aparátu zabrániť vypuknutiu Povstania vyjadril nasledovne: „Mali sme dôkazy, prípadne vážne podozrenie o príprave takejto akcie. Šlo o niekoľko desiatok dôstojníkov, prevažne pijanov. Zorganizovali sme jednotku Hlinkovej gardy s autami a pripravili Šport hotel na Donovaloch, kde by sme ich vzali do preventívnej väzby. Tam by si mohli vziať aj ženy a počas zaistenia by im šiel plat. Pred začatím akcie sme poslali po niekdajšom prezidentovom miništrantovi zoznam dotyčných dôstojníkov. Prezident ukázal tento zoznam Čarlošovi a ten ich varoval.“ К У В Í К, K.: Cesty denníkov, odkazov a listov Alexandra Macha. In: М А С Н, А.: Очакáвание... с надеждоу. Денники, odkazy а listy 1945 – 1947. Nevydaný rukopis v zbierke autora, s. 413.

34 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Elaborát A. Macha z konca 50. rokov.

35 H U S Á К, G.: Svedectvo о Slovenskom národnom povstaní, s. 72 – 73.

svojho priateľa, Mach takisto vybavil, aby prepustili D. Okáliho z väzenia, keď ho zadržali za protištátne výroky.³⁶

Za koketovanie so známymi opozične naladenými osobami A. Macha podrobili v auguste 1944 zdrvivúcej kritike v radoch Hlinkovej gardy, ktorú stále ako hlavný veliteľ viedol. Najskôr Machov „liberálny“ prístup kritizovala skupina gardistických národnosocialistických dôstojníkov okolo Otomara Kubalu, Vojtecha Košovského, Štefana Rabinu, Róberta Kubičku a Antona Sabola-Palka na audiencii u prezidenta J. Tisa.³⁷ Na tieto prejavy nadviazala roztržka počas vodcovskej školy HG v Bojniciach, keď A. Mach požiadal revolučne naladených gardistov, aby voči odboju nepodnikali žiadne akcie a čakali, čo prinesie vývoj.³⁸ Táto roztržka integrálne zapadala do vnútorného sporu v HG, tiahnuceho sa prinajmenej od začiatku roku 1943.³⁹ Uvedené faktory sa citeľne podpísali pod Machov pád z funkcie veliteľa gardy v septembri 1944. Po vypuknutí Povstania ho nahradil energetickejší O. Kubala. Vo funkcii ministra vnútra A. Mach zotrval i naďalej.

A. Mach si po udalostiach z jesene 1944 uvedomil, že politika „mäkkej ruky“ voči odboju zlyhala.⁴⁰ Túto skutočnosť si však pripúšťal len veľmi ťažko a naopak, z „tragédie“, pod ktorou chápal vyvolanie ozbrojenej akcie a s ňou späté materiálne škody a straty na ľudských životoch, vinil predstaviteľov odbojových kruhov. Na rozdiel od niektorých iných politikov ľudáckej garnitúry ale správne tušil, že čas ich vlády sa chýli ku koncu. V tomto zmysle odpovedal aj na otázku národohospodára Petra Zaťka, čo urobí, keď front príde na Slovensko a spolu s ním sovietske vojská: „Potom nám nezostane nič iné, len odovzdať vládu do rúk Laca Novomeského.“⁴¹

Po obnovení Československa v máji 1945 sa pomer A. Macha k slovenským komunistom obrátil. Popredné osobnosti odboja získali posty povereníkov

36 ABS, f. bývalý Studijní ústav MV, S – Zbierka rôznych písomností (ďalej S), 552 – 2.

Správa o výsledku vyšetrovania nepriateľských zjavov na Slovensku z 8. 3. 1950.

37 PREČAN, V. (zost.): *Slovenské národné povstanie 1944. Nemci a Slovensko.*

Dokumenty. Bratislava 1971, s. 134 – 135.

38 Proti pôsobeniu A. Macha vo vrcholových funkciách sa ozvali aj ďalší, napr. Tido J.

Gašpar alebo prvý veliteľ nemeckých okupačných síl Gottlob Berger. SOKOLOV IČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945.* Bratislava 2009, s. 389.

39 O vtedajších rozporoch vo vnútri HG pozri hlásenie poradcu Viktora Nagelera za rok 1943: Bundesarchiv Berlin, R 70 – Slowakei/336; NA, f. Prezidium ministerstva vnútra, 225 – 1498 – 4.

40 „Kto mohol vedieť, že títo ľudia sa raz stanú ministrami! Keby som bol vedel, že sa stanú takí významní, je isté, že by som si ich bol viacej všimol.“ AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Agentúrna správa J. Vicena o rozhovoroch s A. Machom zo 4. 2. 1959.

41 TEREN, Š. (zost.): *Národohospodár Peter Zaťko spomína.* Liptovský Mikuláš 1993, s. 115.

jednotlivých rezortov a bývalý minister vnútra sa stal väzňom, čakajúcim na proces. V atmosfére horlivých snáh o zúčtovanie s exponentmi vojnovnej éry si A. Mach nerobil ani najmenšie nádeje a očakával svoju popravu. Jeho vyrovnané rozpoloženie a zmierenie sa s najvyšším trestom dokladujú i zachované osobné denníky z rokov 1946 – 1947. Hrdelný rozsudok, ako je známe, nad ním napokon nevyhlásili. Nie je cieľom tejto štúdie hodnotiť priebeh pojednávania.⁴² Mali by sme sa však pozastaviť pri probléme, prečo Národný súd A. Machovi udelil len trest tridsať rokov odňatia slobody, a nie trest smrti.

Táto otázka sa v minulosti stala predmetom rôznych konšpiračných teórií. Jedna z nich hovorila, že o záchranu Machovho života sa z vďaka za relatívne pokojný život počas vojny pričínal sám G. Husák. Takáto verzia je však veľmi nepravdepodobná, najmä ak zohľadníme Husákov neúprosný nepriateľský postoj k ľudákovi. Podľa druhej teórie išlo o iniciatívu L. Novomeského, ktorý v Machov prospech vypovedal i počas súdu.⁴³ Je diskutabilné, do akej miery mohol Novomeského lobbing ovplyvniť rozhodnutie senátu Národného súdu a či vôbec L. Novomeský takéto zákulisné aktivity vyvíjal. A. Mach si s ním tieto záležitosti vydiskutoval po svojom predčasnom prepustení z väzby roku 1968 v dlhom šesťhodinovom rozhovore v súkromnom byte v Bratislave. Z tohto stretnutia existuje i záznam, ktorý však vlastník bytu odmieta historikom vydať na vedeckovýskumné účely.⁴⁴

Najrozšírenejšou a všeobecne akceptovanou teóriou je, že o zhovievavý verdikt pre A. Macha sa postarali samotní protagonisti procesu. Je viac než zrejmé, že ich prístup k posudzovaniu Machovej viny bol značne odlišný než v Tisovom prípade. Prokurátor Anton Rašla ho vysvetľuje Machovou kajúcnosťou a nepriamym tlakom predsedu senátu I. Daxnera, aby rozlišovali medzi previnením ministra vnútra a prezidenta Slovenskej republiky odlišnými rozsudkami. Rozdielnosť verdiktov – hoci v prísnejšej podobe (poprava zastrelením verzus potupnejšia poprava obesením) pritom navrhoval aj sám A. Rašla.⁴⁵

Odročenie rozsudku nad A. Machom pod zámienkou zdravotnej indispozície obžalovaného a následne vynesenie rozsudku v osobitnom pojednávaní 15. mája 1947, na ktorého základe ho neodsúdili na smrť, malo pre I. Daxnera nepríjemné konzekvencie. Vyvrcholili až jeho odvolaním, čo iniciovali členovia

42 O priebehu procesu pozri bližšie napr. KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*. Praha 1992.

43 Podľa historika Ivana Kamenca bola Novomeského výpoveď dodatočne modifikovaná. Bližšie pozri KAMENEC, I.: Svedectvo Ladislava Novomeského v procese s Alexandrom Machom pred Národným súdom v Bratislave z roku 1946. In: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 3, s. 553 – 562.

44 Informáciu mi poskytol kolega Tomáš Černák v rozhovore zo 4. 5. 2013.

45 RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s dr. Jozefom Tisom*. Bratislava 1990, s. 51 – 54.

Demokratickej strany v Predsedníctve Slovenskej národnej rady. Miernejší rozsudok pre A. Macha hodnotili ako priehľadné zinscenované divadlo. Demokratický poslanec Štefan Kočvara neproklamoval len osobný pohľad na vec, keď v parlamentnej reči vyhlásil: „*Machova choroba bola vymyslená, aby mohol byť vyneseny nový rozsudok. 15. apríla 1947 bol A. Mach smrteľne chorý, že sa nemohol dostaviť k súdu k vypočutiu rozsudku, ale 7. mája 1947 už bol zdravý ako repa, aby mohol ísť svedčiť v procese proti G. Zigovi?*“⁴⁶ V tejto súvislosti sa núka analógia s tým, ako sa k I. Daxnerovi zachoval A. Mach v období slovenského štátu, keď budúceho predsedu senátu Národného súdu väznili pre ilegálnu činnosť. Na intervenciu spisovateľky Maše Haľamovej A. Mach v spolupráci s prednostom zdravotného odboru Ministerstva vnútra Františkom Šubíkom zariadil jeho preradenie z cely do nemocnice, kde I. Daxner žil bez väčších obmedzení a pred termínom súdneho pojednávania ušiel.⁴⁷ Vylúčenie Machovej veci z kauzy J. Tiso a spol. historiografia vrátane priamych aktérov hodnotí ako účelové, no každopádne sám A. Mach retrospektívne priznáva, že v druhej polovici procesu sa mu tuberkulóza skutočne vrátila a v dobrom stave ho museli udržiavať liečivami. I po prevoze do Leopoldova zotrval istý čas vo väzenskej nemocnici a až neskôr ho preradili k ostatným trestancom.⁴⁸

Úvahy historika by sa však nemali ľahkovážne uspokojiť s Rašlovou interpretáciou. Machova kajúcnosť nemusela byť hlavným a možno ani podstatným dôvodom jeho záchrany. Komunisti, resp. Štátna bezpečnosť (ŠtB – v tom čase už výrazne pod vplyvom komunistov) si boli veľmi dobre vedomí, že bývalý minister vnútra slovenského štátu pre nich predstavuje vynikajúci informačný zdroj pri získavaní správ s cieľom diskreditovať demokratov a ďalšie protikomunistické sily na Slovensku.⁴⁹ Z pragmatického hľadiska teda mohli mať sami záujem na tom, aby A. Mach nebol odsúdený na hrdelný trest.

Kontakty A. Macha s komunistami sa jeho dlhoročným odlúčením od reality bežného života na slobode neskončili. Už onedlho po februárovom prevrate roku 1948 prebehla Československom vlna očisty od vonkajších a neskôr i vnútorných nepriateľov KSČ. A. Mach bol do diania vtiahnutý najmä v súvislosti s procesom

46 SYRNÝ, M.: *Slovenskí demokrati '44–48*. Banská Bystrica 2010, s. 290.

47 MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, s. 180–181.

48 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.

49 V dlhodobom horizonte nemožno vylúčiť ani kalkulovanie s Machovým využitím v politických procesoch. Otázkou, pravda, zostáva, či niekto z komunistov takto uvažoval už na jar 1947. Túto verziu podporuje výpoveď I. Daxnera z roku 1951, i keď vzhľadom na historické súvislosti jej vzniku je hodnota takéhoto prameňa prinajmenšom sporná. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Záznamy a zprávy, s. 102. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Martinovi Mockovi.

proti tzv. buržoáznym nacionalistom.⁵⁰ Intenzívne spravodajské vyťažovanie A. Macha sa začalo už v priebehu roka 1949, keď ho v leopoldovskej väznici opakovane navštívil prokurátor Ján Feješ a bezpečnostný referent pri Ústrednom výbore (ÚV) KSS Oskar Valášek. S väzneným prominentom ľudáckeho režimu viedli dlhé rozhovory, pričom Feješ (zrejme ako určitú formu odmeny⁵¹) pre neho vybavil dočasné premiestnenie z Leopoldova do Bratislavy. V hlavnom meste sa A. Mach podroboval stomatologickým vyšetreniam v ordinácii zubného lekára ÚV KSS Zoltána Čierneho a mimo oficiálnych návštev určených predpismi sa stretával so svojou manželkou.⁵²

Predbežne vyhodnotený spravodajský materiál ŠtB považovala za nepriestrelný dôkaz o nepriateľskej činnosti G. Husáka a L. Novomeského.⁵³ Gro vykonštruovanej obžaloby v podstate tvorila téza, podľa ktorej bol G. Husák spoločne s L. Novomeským v období slovenského štátu „Machovým agentom“. Na plenárnom zasadnutí ÚV KSS 6. – 7. apríla 1950 V. Široký otvorene obvinil G. Husáka, že nedokázal zabezpečiť vyslobodenie politických väzňov z nitrianskej väznice pred Povstaním⁵⁴ a zúčastnil sa na zájazde na Ukrajinu v auguste 1941. Husáková obrana (hoci vychádzala zo skutočného základu) bola márna.⁵⁵ Prokurátorský výklad činnosti vedúcich predstaviteľov V. ilegálneho ÚV KSS sa opieral o vnútrostranícke rozpory, podobne aj L. Novomeskému vyčítal, že hoci „*dokázal za seba tak ponižujúcim spôsobom orodovať*“ (u A. Macha – pozn. A. H.), svojim súdruhom (menovite V. Širokému a J. Ďurišovi) v ťažkostiach nepomohol. Okrem toho konkurenti v KSČ obviňovali Novomeského, že pomáhal Machovej rodine počas väznenia bývalého ministra vnútra, keď jeho manželka a deti mali existenčné problémy.⁵⁶

50 K interpretácii pojmu bližšie pozri CÍSAŘ, Č.: *Buržoázný nacionalizmus a proletársky internacionalizmus*. Bratislava 1949, s. 19 – 22. K okolnostiam a priebehu procesu napr.: BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 158 – 170; КИНОК, В.: Politicko-propagandistické pozadie procesu s tzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku. *Pamät národa*, roč. 7, 2011, č. 2, s. 30 – 49.

51 Aj v Leopoldove už totiž v tom čase bola vybudovaná kvalitná zubná ambulancia.

52 PEŠEK, J. – LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2004, s. 395. Tieto rozhovory s O. Valáškom neskôr A. Mach potvrdil.

53 ABS, f. S, 552 – 2. Správa o výsledku vyšetrovania nepriateľských zjavov na Slovensku z 8. 3. 1950. L. Novomeskú správa navyše označila ako tzv. aktivistického novinára. Bezpochyby išlo o terminologickú analógiu s českými novinármi (Vladimír Krychtálek, Karel Lažnovský, Antonín Kožíšek a i.), ktorí sa v období Protektorátu Čechy a Morava dali do služieb nacistických okupantov.

54 V. Široký bol medzi nimi.

55 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha 2012, s. 401.

56 ABS, f. S, 552 – 2. Správa o výsledku vyšetrovania nepriateľských zjavov na Slovensku z 8. 3. 1950.

Znovunastolenie Širokého demagogických obvinení prišlo na rad počas IX. zjazdu KSS 24. – 27. mája 1950, ako aj počas zasadnutia ÚV KSS 18. – 20. apríla 1951. Podľa Širokého interpretácie dvojica G. Husák – L. Novomeský zhodne úmyselne sabotovala prípravu Povstania, a keď sa im ich nepodarilo zmariť, pridali sa na povstaleckú stranu vraj len preto, aby sa vlastnými silami pričínili o udržanie „buržoáznej“ línie slovenskej politiky. Celá ich činnosť vraj sledovala naplnenie cieľov nekomunistickej časti politického spektra a bola v súlade s inštrukciami A. Macha. Buržoázni nacionalisti podľa Širokého slovieli podkopávali jednotu medzi Čechmi a Slovákmi na jednej strane a Sovietskym zväzom na druhej strane, ale dokonca sa pokúšali zachovať integritu samostatného slovenského štátu.⁵⁷ Štátna bezpečnosť a tzv. komisia straníckej kontroly, ktoré viedli paralelné vyšetrovania slovenských komunistov, vytvorili na základe získaných informácií prokurátorskú fabuláciu: L. Novomeský, ktorého dôverné styky s A. Machom neboli na Slovensku nijakým tajomstvom, sa opakovane postaral o Husákovu prepustenie z väzby, pričom následne obaja pôsobili ako agenti ministra vnútra, infiltrovaní v rámci komunistickej ilegality.⁵⁸ G. Husákovi v pripravovanom procese mimoriadne priťažili i ďalšie veľmi svojsky interpretované udalosti. Patrilo medzi ne prepustenie zadržovaných ľudákov a gardistov z internačného tábora na zámku v Slovenskej Lupči pred ústupom povstalcov do hôr či exemplárne potrestanie demoralizovaných partizánov, ktorí 17. septembra 1944 pri obci Hájniky zavraždili 11 osôb.⁵⁹

Vyšetrovacie orgány o týchto udalostiach A. Macha opakovane zápisnične vypočuli. Na margo stíhaných slovenských komunistov pri výsluchu uviedol: *„Túto skupinu ľudí by som nemohol označiť z môjho hľadiska za nacionalistov. Boli to intelektuáli, ktorí sa hrdo hlásili k slovenskému národu, ktorí boli proti pražskému centralizmu a za vyriešenie slovenského problému v zmysle uznania práv národnej samobytnosti Slovenska.“*⁶⁰

Kým Machove výpovede z roku 1950 v ranom štádiu vyšetrovacieho procesu ešte niesli pečať vierohodnosti, tie z neskoršieho obdobia jednoznačne ovplyvnili orgány ŠtB – či už „spracovaním“ A. Macha, alebo sfalšovaním zápisníc. Konfrontácia s G. Husákom z 20. augusta 1953 obsahom plne zapadá do réžie organizátorov procesu.⁶¹

57 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, s. 406.

58 Tamže, s. 407.

59 Tamže, s. 410. Do skupiny zavraždených patrili napríklad poslanec slovenského snemu Anton Šalát či predseda Obilnej spoločnosti pre Slovensko Ján Klinovský.

60 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. Výpoveď A. Macha z 18. 1. 1950.

61 Tamže. Konfrontácia A. Macha s G. Husákom z 20. 8. 1953.

Návrh obžaloby vypracovali prokurátor Ladislav Gešo v spolupráci s náčelníkom správy vyšetrovania ministerstva vnútra pplk. Milanom Moučkom. O obľudnosti konštruktov netreba obsiahlejšie písať, keďže ich obsah bol predmetom viacerých starších prác. L. Novomeský sa podľa obžaloby A. Machovi „zbabelo... a ponížene zaviazal, že bude pracovať pre slovenský fašistický režim“, G. Husákovi sa kládlo za vinu, že údajne mu A. Mach dôveroval.⁶² Režiséri si dali na scenári a komplexnom zabezpečení procesu dôkladne záležať: A. Mach vypovedal na druhý deň procesu hneď ako prvý svedok.⁶³ Do Bratislavy ho priviezli z Leopoldova v luxusnom autobuse a po celý čas procesu sa oňho príkladne starali.⁶⁴ V samotnom procese zohral len rolu štatistu – o všetkom bolo rozhodnuté vopred.

V roku 1956 sa A. Mach stretol s G. Husákom v spoločnej cele. Podobne, ako s každým iným spoluväzňom, i s ním sa pokúšal osobne zbližiť, avšak na rozdiel od iných komunistických intelektuálov⁶⁵ sa mu to nepodarilo. S odstupom času ho A. Mach zhodnotil ako ortodoxného straníka, pre ktorého bola KSČ – napriek tomu, ako sa k nemu zachovala – všetkým: „Vždy zaťatý, vždy dôsledne najprv komunistu, potom komunistu a až kdesi na posledných miestach to ostatné... Nikdy nepovedal slova proti strane... Poznal som ho ako suchého realistu, ale v otázke strany bol mystikom, bola mu bohom, alfou a omegou, i keď ho odkopla, zavrhlá, a málo chýbalo, že ho nepopravia ako Clementisa.“⁶⁶

Okrem osobných vzťahov s komunistami treba spomenúť aj Machov vnútorný vývoj v otázke hodnotenia komunizmu po roku 1945. Pod vplyvom prieniku Sovietskeho zväzu do svetovej politiky veril v jeho vnútornú obrodu, v posilnenie národného a sociálneho charakteru a v nájdenie zmiery s náboženstvom. Tento optimistický predpoklad sa však, ako vieme, nenaplnil. Časom, keď sa začiatkom 50. rokov väznice začali hromadne zaplňať perzekvovaným duchovenstvom, to pochopil aj A. Mach. Jeho revidované stanovisko zachytil spolupracovník ŠtB Jozef Vicen v agentúrnych správach z roku 1959: „Voči komunizmu má zásadne odmietavé stanovisko a to hlavne z náboženských ohľadov. Odmieta marxistickú filozofiu. Priznáva však mnohé kladné stránky organizovania hospodárskeho života. Úplne spontánne priznal, že životná úroveň sa zvýšila proti stavu v prvej ČSR.“⁶⁷

62 ABS, f. S, 552 – 2. Správa M. Moučku R. Barákovi z 23. 12. 1953.

63 Tamže. Správa o organizačnom zaistení procesu proti G. Husákovi a spol.

64 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Agentúrna správa J. Vicena o rozhovoroch s A. Machom z 20. – 21. 1. 1959.

65 Napríklad s Ivanom Horváthom či Eugenom Löblom. MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, s. 224 – 230, 234. O činnosti Jozefa Vicena a jeho zapleteniu sa s ŠtB bližšie pozri: VARINSKÝ, V.: *Jozef Vicen a Biela légia*. Banská Bystrica 2003.

66 MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, s. 251 – 252.

67 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1. Agentúrna správa J. Vicena o rozhovore s A. Machom zo 16. 1. 1959.

V súvislosti s plánovanou amnestiou pre väzňov roku 1960 sa v éteri objavili chýry o možnej milosti aj pre A. Macha. Štátna bezpečnosť urobila medzi bývalými ľudákmi prieskum, v ktorom zisťovala, čo si o hypotetickom prepustení ministra vnútra slovenského štátu myslia. Hoci podľa jej zistení by Machovo prepustenie nevyvolalo nijaký markantnejší ohlas, rovnako, ako sa nedali očakávať Machove ambície o politické angažovanie, amnestiu napokon nedostal.⁶⁸ Úspešný nebol ani ďalší pokus roku 1966.⁶⁹ Stalo sa tak až 9. mája 1968 na základe všeobecnej prezidentskej amnestie, po bezmála 23 rokoch väznenia.

A. Mach dianie okolo seba pozorne sledoval. S pohnutím, no zároveň s určitou satisfakciou prijal okupáciu Československej socialistickej republiky v auguste 1968 vojskami Varšavskej zmluvy. Považoval to za dôkaz správnosti svojho stanoviska, že spolupráca so Sovietskym zväzom nemôže viesť k ničomu dobrému. Vo voľnom čase sa venoval hlavne písaniu pamätí, o ich vypracovanie ho požiadal Historický ústav Slovenskej akadémie vied. Už v počiatkoch normalizácie mu však odopreli prístup do archívov a knižníc i do archívu Ústavu dejín KSS⁷⁰, ktorý viedol vtedajší popredný historik Viliam Plevza.⁷¹ Napriek tomu, že A. Machovi odoprel štúdium, strávil s ním niekoľko hodín v plodnej debata.⁷² Plánované memoáre sa za bývalého režimu nedočkali dokončenia. Rozpracované koncepty roku 1978 z priestorov dcérinej chaty pri Modre odcudzili príslušníci ŠtB. Zo Slovenska putovali do Prahy, pravdepodobne na študijné účely príslušných orgánov ministerstva vnútra. Okolnosti a sledovaný zámer krádeže zostávajú zatiaľ neznáme; každopádne koncom 70. rokov kolovali v okruhu zainteresovaných dve hypotézy: že spomienky spoločne s denníkmi z väzby odcudzili na príkaz G. Husáka, alebo z iniciatívy jeho odporcov, ktorí v nich chceli objaviť kompromitujúce informácie.⁷³

68 PEŠEK, J. – LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*, s. 423. O téme pozri tiež MARUŠIAK, J.: Niektoré prípady politických perzekúcií a snahy o rehabilitáciu obetí politických procesov v druhej polovici 50. rokov. In: ΤÓΤΗ, D. – ΚΟΒΆČΙΚΟΒΆ, K. (zost.): *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 350 – 383.

69 VONDRÁŠEK, V. – PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita*. Bratislava 2011, s. 496 – 497.

70 Od roku 1971 premenovaný na Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS.

71 KUBÍK, K.: *Cesty denníkov, odkazov a listov Alexandra Macha (Pohľad a poznámky rodinného príslušníka)*, s. 400.

72 Informáciu mi na základe rozhovoru s V. Plevzom poskytol kolega Tomáš Černák.

73 KUBÍK, K.: *Cesty denníkov, odkazov a listov Alexandra Macha (Pohľad a poznámky rodinného príslušníka)*, s. 404.

Okrem písania A. Mach udržoval osobné i korešpondenčné styky so starými priateľmi.⁷⁴ Nezabudol však ani na tých, s ktorými sa pre nepriazeň osudu už nemohol stretnúť. Počas návštevy Trenčína roku 1970 si uctil pamiatku dávneho známeho V. Clementisa pred jeho pamätnou tabuľou.⁷⁵ S ďalšími, vtedy stále žijúcimi, sa pre nepriaznivú politickú klímu stretával zriedka alebo vôbec. Hlbšiu sondu do osobných vzťahov A. Macha so slovenskými komunistami umožní kompletne sprístupnenie jeho pozostalosti bádateľom, čo môže potvrdiť ešte dlhé roky.

74 Podstatná časť korešpondencie je uložená v zbierke rodiny A. Macha, ďalšia v jeho torzovitom osobnom fonde v Slovenskom národnom archíve a v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.

75 MACH, A.: *Očakávanie... s nádejou. Denníky, odkazy a listy 1945 – 1947*. Nevydaný rukopis v zbierke autora, s. 433.

Gustáv Husák a Komunistická strana Slovenska v Slovenskom národnom povstaní

Marek Syrný

Obdobie Slovenského národného povstania (SNP) patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie obdobia v živote Gustáva Husáka, ale aj tých slovenských komunistov, ktorých viedol. Pre G. Husáka ide o zlomovú periódu v jeho politickej kariére, keď sa dostáva do vedúcich pozícií odbojového, povstaleckého (a tým vlastne už aj povojnového) Slovenska. Bez SNP by sa Husákov povojnový osud vyvíjal úplne inak. S veľkou pravdepodobnosťou možno povedať, že bez Husáka v Povstaní roku 1944 nebolo by ani G. Husáka v roku 1948 a 1968 a neskôr, resp. všeobecne vo významných funkciách. Podobne je to aj s jeho komunistickou stranou. Počas Povstania sa prvýkrát oficiálne oslobodila z politickej izolácie, spôsobenej jej straníckym sektárstvom a systémovým radikalizmom, a stala sa akceptovaným vládny subjektom. Pre G. Husáka aj pre Komunistickú stranu Slovenska (KSS) tento „výťah“ zo suterénu slovenskej politiky do jeho najvyšších poschodí neprišiel iba sám od seba, bez zrejmej predošlej námahy a práce. Vo výraznej, možno prevažujúcej miere ich „raketový“ nástup ovplyvnili práve vonkajšie podmienky, vojnový stav či revolučná atmosféra, ktorá sa na Slovensku vytvorila, nevraviac o zahraničnopolitických vplyvoch. Aj pri tomto konštatovaní však treba mať na zreteli, že KSS a G. Husák sami významne pripravovali povstaleckú situáciu a ovplyvňovali jej nastolenie. Ani Gustáv Husák, ani slovenskí komunisti sa do čela povstaleckej reprezentácie nedostali náhodne.

KSS A GUSTÁV HUSÁK PRED POVSTANÍM

Slovenskí komunisti vďačili za svoju pozíciu najmä odbojovým aktivitám (až tvrdohlavosti), rozsiahlym represiam ľudáckeho režimu voči nim a príťažlivému sociálnemu (i nacionálnemu) programu. V nemalej miere ich politický kredit zvyšovalo aj črtajúce sa geopolitické zasahovanie oslobodzujúceho Sovietskeho zväzu, historicky „čistý štít“ (neboli spájani s „mníchovskou zradou“ či s pronacistickou kolaboráciou). K tomu sa pridávala všeobecná revolučná nálada v spoločnosti, očakávajúca výraznejšie politické či hospodárske zmeny/reformy. V odboji tvorili najorganizovanejšiu, veľmi početnú a svojimi akciami (či ich výraznou propagáciou) „najviditeľnejšiu“ zložku slovenského hnutia odporu. Za dlhodobé (až fanatické) odbojové odhodlanie a vernosť svojim ideám – napriek rozsiahlemu zatýkaniu a protikomunistickým akciám ľudáckej a nacistickej bezpečnosti – na seba púťali obdiv mnohých nekomunistov v hnutí odporu i mimo neho. Postupne sa (najmä v deklaratívnej podobe) zbavovali svojho radikalizmu, čím sa dokázali stať prijateľným politickým partnerom pre viaceré neľudácke skupiny. Najmä potom, čo preukázali aj nutnú snahu o prispôsobenie sa reálnej situácii a ochotu pristúpiť na politický kompromis.

Podobne to bolo aj s Gustávom Husákom. Vzhľadom na jeho menšiu aktivitu v odboji do roku 1943 a pre nie plne objasnené príčiny jeho výberu do nového Šmidkeho vedenia KSS, sa nám na prvý pohľad môže zdať jeho postavenie v SNP ako neprimerané. Nemožno však zabúdať, že G. Husák bol už počas svojho vysokoškolského štúdia uznávanou vedúcou osobnosťou nastupujúcej komunistickej generácie.¹ V nej by sa zrejme tak či onak dostávali postupne do popredia viac

1 Asi by sa iba ťažko hľadal výstižnejší opis, ako Husáka vnímali jeho vtedajší „ideoví“ priatelia, než aký ponúka Ladislav Šimovič: „V koleji na Lafranconi [...] Občas sa zúčastňoval na našich izbových večerných debatách [...] o aktuálnych študentských, kultúrnych, politických otázkach. Pozýval ma občas na debatné večery v Spolku socialistických akademikov, kde s Edom Frišom bol vedúcim funkcionárom [...] Počas mojich štúdií na univerzite bol spolu s Jozefom Šoltésom a Edom Frišom hovorcom a vedúcim predstaviteľom bloku pokrokového, demokratického a socialistického študentstva vo Zväze slovenského študentstva. Obdivoval som ho – práve tak ako iní – ako veľmi dobrého organizátora, pohotového a presvedčivého úspešného debatéra a rečníka na rôznych študentských akciách, protiludáckych a protifašistických demonštráciách. Do ‚Štipú‘, do komunistických ‚Slovenských zvestí‘ a do iných časopisov písal ostré, bojovné polemiky proti ľudáckom a fašizmu. Čo ma od samého počiatku pri oceňovaní jeho osobných vlastností a schopností už vtedy zarážalo, bolo jeho osobné povyšovanie, namyslenosť, snaha strhávať na seba iniciatívu, byť v popredí, na čele každej významnejšej a vďaka jeho taktike úspešnej akcie. Mrzelo ma to najmä preto, že ináč sme všeobecne uznávali a vážili si jeho vysokú inteligenciu, vzdelanosť, pracovitosť, organizačnú a formulačnú pohotovosť a výkonnosť.“ ŠIMOVÍČ, L.: Žatva a úhrabky. Z môjho života. s. 145 – 146. Rukopis (za sprostredkovanie spomienok L. Šimoviča ďakujem Tomášovi Černákovi).

reprezentanti inteligencie ako klasické komunistické „robotnícke“ kádre. Prečo sa nedostal do popredných línií komunistickej ilegality už v prvých rokoch ľudáckeho režimu, má viacero príčin. Nepochybne na jeho aktivitu pôsobilo vzdelanie, spoločenské postavenie i osobnostné predpoklady. Nebol „robotníckym“ komunistickým aktivistom, ktorý by sa snažil – bez ohľadu na pravdepodobnosť úspechu či výšku rizika – za akúkoľvek cenu a akýmikoľvek (prikázanými) prostriedkami povaliť ľudácky režim či bojovať proti nacizmu. Vedel, že „hlavou múr neprebúra“. Že nemá význam robiť odbojové akcie, ktorých dôsledkom boli široké bezpečnostné razie, zatýkanie stoviek funkcionárov a aktivistov, a tým výrazné oslabenie hnutia bez toho, aby sa dosiahlo vojenské či politické oslabenie proneckého režimu. Okrem toho G. Husák bol „homo politikus“, politicky veľmi schopný a ambiciózný zároveň. Jasne si uvedomoval, že „robiť politiku“ z ilavskej väznice či z akejkoľvek inej izolácie od zvyšku spoločnosti nie je možné. Nemožno tiež zabúdať a podceňovať (ale ani preceňovať) jeho ideologicko-praktické spory s vtedajšími vedúcimi činiteľmi ilegálnej KSS. Či už išlo o rozdielny názor na pakt Ribbentrop-Molotov a s ním súvisiace „ostrakizovanie“ Vlada Clementisa z komunistického hnutia, alebo na konkrétne otázky toho, čo treba v odboji robiť a ako.² Jeho „reaktivácia“ v komunistickej ilegalite v roku 1943, a to dokonca priamo do vedenia strany, súvisí najmä s diskontinuitou vo vedeniach ilegálnej KSS po zatknutí tretieho, resp. štvrtého ilegálneho vedenia KSS. Svoje vykonal aj nedostatok výmeny informácií medzi domácim a zahraničným komunistickým vedením. Potom, ako skončili v ľudáckych väzniciach predstavitelia komunistických vedení, ktorí mali na Husákovu pôsobenia v hnutí negatívny názor, hľadalo moskovské stranické vedenie nové osobnosti. Mali pomôcť Karolovi Šmidkemu obnoviť, reformovať a zaktivizovať KSS v zmenenej vojensko-politickej konstelácii.

-
- 2 Okrem už spomínaného nesúhlasu s postojom strany voči Vladovi Clementisovi prvé ilegálne vedenie KSS okolo Jána Osohu mu vytykalo neplnenie poverenia, aby organizoval a aktivizoval komunistické mládežnícke bunky. Za prejav oportunistizmu, neakceptovateľného odmietnutia služby pre stranu až zbabelosti sa považovalo neskoncipovanie vyhlásenia „Slovenska a slovenských študentov“, podporujúceho odpor českých študentov proti zatvoreniu českých vysokých škôl v Protektoráte. Všetky tieto „čierne body“ Husákovkej rezistencie plne evidovalo dokonca aj štvrté vedenie ilegálnej KSS, v ktorom už nefiguroval nikto z predošlých vedení, kto by bol mal negatívne skúsenosti s Husákovou disciplínou v prvých rokoch ilegality. S dešpektom ho vnímali iba ako „salónneho komunistu“, neochotného či neschopného pre stranu pracovať a riskovať v zlých podmienkach perzekúcie. Starší, menej vzdelaní, zato ostrieľaní „robotnícki“ funkcionári a aktivisti strany, odchovaní na „triednych bojoch“ predvojnovvej ČSR, prirodzene nemali priveľké pochopenie pre Husákovu líniu, aby sa inteligencia vyhýbala príliš aktívnej/riskantnej ilegálnej činnosti, a tým väzneniu, lebo by tak potom nemohla prebrať vedenie štátu po budúcom prevrate. Blížšie pozri napríklad МОСКВА, М.: *Gustáv Husák v odboji 1938–1943 (II)*, s. 24–25. Rukopis; ШИМОВИЧ, Л.: *Žatva a úhrabky*, s. 146.

cii. Pri výbere Gustáva Husáka zohrali nemalú úlohu nepochybne odporúčania jeho priateľa v moskovskej exilovej reprezentácii – Eda Friša.³ Je pravdepodobné, že ak aj malo moskovské vedenie nejaké konkrétnejšie informácie o Husákových rozporoch s predošlými vedeniami KSS, tak práve teraz ich ignorovali či možno dokonca vnímali skôr pozitívne. Veď už v roku 1941, keď na Slovensko vyslali Viliama Širokého, Moskva chcela zmeniť smerovanie vtedajšej ilegálnej komunistickej politiky. Strana mala prejsť od radikalizmu, sektárstva či separatizmu (reprezentovaného najmä heslom „Za sovietske Slovensko“) k umiernenějšíemu vnímaniu slovensko-českej otázky, sovielizácie a spolupráce s nekomunistickými silami v rámci „národného frontu“. Karol Šmidke prichádzal v lete 1943 na Slovensko fakticky s podobným poslaním, ktoré ešte viac zdôrazňovalo kooperáciu s nekomunistickými zložkami odboja a mobilizáciu všetkých možných síl a skupín k ozbrojenému odporu. Na tento cieľ, ako sa už onedlho ukázalo, bola voľba G. Husáka (i L. Novomeského) nepochybne šťastným riešením.

Gustáv Husák ešte aj v čase svojho „odmlčania sa“ v komunistickej ilegalite udržoval množstvo spoločenských kontaktov s osobnosťami odboja i mimo neho, pričom, samozrejme, tieto kontakty neudržiaval prioritne iba z politických či dokonca odbojových záujmov. Keď ho však v lete 1943 K. Šmidke oslovil, prijal (nepochybne rád) funkciu jedného z vedúcich ilegálnej KSS a pustil sa s plnou vervou do tejto práce, pričom v nej využíval svoje početné kontakty. Z generáčného, spoločenského, politického i osobného hľadiska sa samozrejme najviac zamieraval na osoby, ktoré mu boli blízke. Išlo predovšetkým o mladších komunistických intelektuálov a aktivistov, s ktorými sa poznal zo svojho predvojnového pôsobenia medzi komunistickými akademikmi. K nim pribudli tiež reprezentanti mladšej generácie sociálnych demokratov (Jozef Šoltész, Anton Rašla...)⁴

3 Keď napríklad E. Friš dával K. Šmidkemu (odchádzajúcemu na Slovensko) informácie o straníckom mládežníckom hnutí (zrejme šlo o prirodzenú snahu siahnúť po menej známých mladších straníckych aktivistoch vzhľadom na úspešné zásahy bezpečnostných orgánov proti dovtedajším vedeniam KSS), vyzdvihoval najmä G. Husáka. Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, f. ÚV KSČ–03/10–Barnabitská komisia (ďalej 03/10), škatuľa číslo (šk. č.) 12, archívna jednotka (a. j.) 227 (časť I). O niekoľko mesiacov na to Friš podobne odporúčal Husáka ako relevantnú osobu komunistickej rezistencie, ktorej má byť odovzdaná jedna z vysielaciek prepašovaných československou istanbulsou spravodajskou expozitúrou na Slovensko. JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Banská Bystrica 2009, s. 76, 85.

4 Okrem spomínaných Husákových blízkych priateľov už z predchádzajúceho obdobia pre chápanie jeho postavenia v odboji je signifikantný fakt, že už v auguste 1943 s ním a L. Novomeským rokoval Juraj Kapinaj a Vítězslav Polák v mene sociálnych demokratov, resp. Flóry. Cieľom Kapinajovej iniciatívy, inšpirovanej londýnskou emigráciou, bolo získať komunistické vedenie pre spoločný odboj na platforme memoranda Flóry z februára 1943. Tamže, s. 119 – 120. Aj keď tieto rokovania boli neúspešné,

S G. Husákom sa osobne poznali už pred vojnou, resp. sa s ním stretli ako s členom vedenia KSS, ktorej nová politická línia (výrazne reprezentovaná práve Husákom) bola pre nich príťažlivá. Husákovce spoločenské, a tým aj odbojové kontakty (aj vďaka jeho manželke Magde Lokvencovej) sa rozrástli tiež o opozične naladených reprezentantov ľudáckeho režimu (Imrich Karvaš či Peter Zaťko).⁵ Zmenená pozícia Sovietskeho zväzu vo vojne, prehlbovanie vzťahov antihitlerovskej koalície a nepochybne tiež konsenzuálny štýl a ciele nového vedenia KSS pomáhali G. Husákovi obnovovať i novo vytvárať blízke odbojové vzťahy aj s reprezentantmi neľavicového spektra hnutia odporu (Jozef Lettrich, Ján Ursíny...).

Aj s prihliadnutím na neskoršie zveličovania Husákových kontaktov v mnohých spomienkových prácach vtedajších príslušníkov odboja zostáva nepochybniteľným faktom, že v čase vypuknutia Povstania bol už Gustáv Husák uznávaným vedúcim činiteľom KSS. Mal kontakty s desiatkami významných odbojových osobností (prirodzene najmä západného Slovenska, resp. v Bratislave). Väčšina predstaviteľov nekomunistického odboja vnímala ilegálnu KSS v mesiacoch pred Povstaním práve cez osobu G. Husáka. Ten mal väčšie spoločenské i osobné predpoklady stretať sa s nimi ako v ilegalite žijúci Karol Šmidke, ktorý bol v komunistickej hierarchii fakticky vyššie postaveným. K. Šmidke bol, naopak, známejší a (vzhľadom na štruktúru okresných kádrov strany – sociálny status, vzdelanie, verejné pôsobenie v predvojnovom komunistickom hnutí...) nepochybne aj akceptovanejší pre väčšinu obyčajných funkcionárov či aktivistov KSS. Žil v ilegalite, nebol miestne či časovo viazaný na zamestnanie a mohol sa tak relatívne naplno venovať cestovaniu po slovenských okresoch, organizovať stranu a vysvetľovať novú politickú líniu.

ETABLOVANIE SA KSS V POVSTANÍ. GUSTÁV HUSÁK A SLOVENSKÍ KOMUNISTI V ŠTRUKTÚRACH POVSTALECKEJ SNR

Prípravy Povstania, resp. ozbrojeného vystúpenia proti ľudáckemu režimu a jeho zapojeniu v súkolesí nacistickej vojnovnej mašinérie sa prirodzene neodohrávali iba po línii ilegálnej Slovenskej národnej rady a jej hlavných protagonistov. Situácia už v prvej polovici roka 1943 dospela do štádia, že viaceré odbojové skupiny

ukazujú na skutočnosť, ako ľahko, napriek peripetiám rezistencie, boli G. Husák a L. Novomeský akceptovaní (a vyhľadávaní) ako noví vedúci ilegálnej KSS. To by samozrejme nebolo možné bez predchádzajúceho významného postavenia v odbojovej spoločnosti, ako sa stali členmi piateho ilegálneho vedenia strany.

5 TEREN, Š.: *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994, s. 148; KARVAŠ, I.: *Moje pamäti. V pazúroch gestapa*. Banská Bystrica 1994, s. 10.

„ožili“. Na základe výziev londýnskeho či moskovského exilu a všeobecného vojensko-politického vývoja dospeli k presvedčeniu o nutnosti a príhodnosti zvýšiť svoje odbojové aktivity. Okrem proklamatívnych memoránd pristupovali najvýznamnejšie odbojové skupiny aj k realizácii priamych príprav na ozbrojený prevrat. Flóra sa napríklad rozhodla podporovať partizánsku skupinu Ludovíta Kukorelliho na východnom Slovensku. Vavro Šrobár a jeho okolie založili desiatky ilegálnych národných výborov (aj keď o ich reprezentatívnosti, stabilite či aktivitách si netreba robiť ilúzie...) a snažili sa pre ozbrojený prevrat získať aj odbojových dôstojníkov. Ilegálna Slovenská národná rada (SNR) teda nebola jediným, aj keď najvýznamnejším pripravovateľom Povstania. Spojenectvo Ursínyho a Lettrichovho agrárnicko-evanjelického zázemia a ilegálnych komunistických štruktúr nemohol nikto iný z odboja prekonať ani početnosťou, zapojením do vojenského odboja, šírkou príprav či spoločenskou akceptáciou. Zrejmom nevýhodou ilegálnej SNR v predvečer Povstania bola jej prílišná koncentrácia na Bratislavu a na dodržanie prevratových predpokladov (najmä na dohodu s Červenou armádou). Tým sa dostal v prvých hodinách Povstania do jeho politického čela Vavro Šrobár. Aj keď prirodzene nemohol dopredu predpokladať taký rýchly vývoj situácie, aký nastal 29. augusta 1944 (a nemohol si ani naplánovať, že sa dostane do čela politického prevratu), po oslovení povstaleckými dôstojníkmi zareagoval pružne a prakticky najlepšie, ako v danej situácii mohol. Ako jeden z hlavných účastníkov československého prevratu z roku 1918 sa snažil vytvoriť centrálny politický orgán i miestne orgány Povstania. Vychádzal pritom z vlastných skúseností, presvedčenia, momentálnych potrieb prevratovej akcie a prirodzene z ľudí, ktorých mal v danej situácii k dispozícii.

Do už rozbehnutej banskobystrickej povstaleckej skutočnosti⁶ sa okolo obeda 31. augusta 1944 dostáva aj Gustáv Husák. Deň predtým, po analýze reálnych

6 Dňa 30. 8. 1944 dopoludnia sa z príkazu vojenského povstaleckého vedenia a na podnet V. Šrobára a J. Ursínyho ozval Slobodný slovenský vysielateľ, aby oznámil výzvu veliteľstva ku všetkým posádkam. V prvom vysielaní prečítal o 11. hod. zástupca Vojenského ústredia pplk. Mírko Vesel vojenskú proklamáciu a po nej hlásateľ Jozef Styk proklamáciu Ústredného národného výboru. V ten istý deň, vedený Šrobárovými radami, verejne vystúpil aj banskobystrický Revolučný národný výbor a prostredníctvom rozhlasu, plagátov a letákov oznamoval prevzatie moci v meste a okrese. Predsedom tohto národného výboru bol stavitel Gustáv Zeman za občiansky blok, Michal Balko za komunistickú stranu sa stal podpredsedom a tajomníkom bol sociálny demokrat Jaroslav Sova. Hlavné slovo v tomto národnom výbore mali nekomunistickí činitelia. Banskobystrický Revolučný národný výbor (označovaný za RNV – oblasť I) zároveň požiadal okresného náčelníka Viktora Čárskeho, odboju nakloneného, aby Zemana uviedol do funkcie mešťanostu. V. Čársky, ako najvyšší správny úradník ľudáckeho režimu v okrese, sa na druhý deň stal paradoxne predsedom Okresného národného výboru. Aj ďalšie významné ľudácke inštitúcie v meste (župný úrad, krajský súd...) sa bez väčších problémov stali za pár hodín inštitúciami povstaleckého „štátu“. Bližšie pozri JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*, s. 409 – 410.

možností, ako ešte „zachrániť“ povstaleckú akciu, ktorej začiatok sa predpokladal za úplne iných okolností, sa spolu s Jozefom Lettrichom a Matejom Joskom rozhodli pre jediné možné riešenie. Akceptovali skutočnosť okupácie a prepuknutia Povstania a odišli do plánovaného centra odporu. Môžeme dnes, samozrejme, viesť diskusie o tom, či títo činitelia ilegálnej SNR spravili úplne všetko, čo sa ešte dalo, aby Povstanie aspoň minimálne zarezonovalo v hlavnom meste. Treba si však uvedomiť prirýchly spád udalostí a nedostatok času i informácií na výraznejšie zhodnotenie toho, čo sa dá a čo je nutné ešte v Bratislave vykonať. Samotná cesta G. Husáka, J. Lettricha a M. Joska požičaným autom do Trnavy, pričom zabúdili až k slovensko-maďarským hraniciam, porucha na vozidle, nemecká kontrola a unikanie z Trnavy na povstalecké územie ešte posledným rýchlikom, ktorý na tejto trase vyslali,⁷ nás privádza automaticky k úvahe, ako málo a aké obyčajné veci často rozhodujú o veľkých dejinných udalostiach či účasti osobností na nich. Keď prišli do Bystrice, z pôvodných členov SNR tu bol iba Ján Ursíny. Pritom za niekoľko hodín sa už malo konať zasadnutie na Šrobárov podnet zvolaných revolučných národných výborov, kde sa mal vytvoriť centrálny politický orgán Povstania. V histórii sa vraj nemajú používať hypotetické scenáre. Nedá mi však neupozorniť, že stačilo zopár hodín a ako prvý reálny centrálny politický orgán by bol vyhlásený Ústredný národný výbor na čele s V. Šrobárom. Podobne veľa nechýbalo a v povstaleckej Bystrici by sa neocitol ani G. Husák a ani J. Lettrich, piliere povstaleckej i povojnovej slovenskej politiky...

Opisy, ako sa eliminoval „zjazd“ národných výborov zvolaných V. Šrobárom, sa rôznia. Samozrejme, najviac sa rozšírila verzia, ktorú publikoval Gustáv Husák o svojom tvrdom, ráznom a nekompromisnom zásahu voči probenešovskej Šrobárovej akcii, opierajúcej sa o tunajšie nereprezentatívne „veličiny“. O rezolútnosti Husákovho vystúpenia voči Šrobárovi zrejme neradno pochybovať (stačí si uvedomiť štýl a tón jeho reakcií na V. Šrobára či „benešovcov“ pri moskovských rokovaníach začiatkom roku 1945 za omnoho menej revolučnej nálady...). Nebola to však iba radikálnosť Husákovej argumentácie či samotný jej obsah, ktorý by V. Šrobára a jeho prívržencov presvedčil o nevyhnutnosti odstúpiť od snahy vytvoriť „ich“ centrálny politický orgán Povstania. V. Šrobár a jeho okolie si dobre uvedomovali limity ich odbojového zázemia a politickú silu agrárnikov okolo J. Ursínyho či J. Lettricha, resp. sociálnych demokratov okolo Daniela Ertla, nevraviac o tom, že nemohli ísť do konfrontácie s komunistickým vedením. Ale V. Šrobár v tomto období nebol typom nekonsenzuálneho bojovníka za svoje „videnie sveta“. Uvedomoval si nutnosť dohody a podriadenia sa politicky

7 Bližšie pozri HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Pravda 1974, s. 264 – 266.

silnejším subjektom. Rovnako však aj predstavitelia SNR (G. Husáka nevnímajúc) si uvedomovali, že ďalšie vedenie Povstania bez V. Šrobára, ktorý mal medzi odbojovými činiteľmi nezanedbateľný kredit, by nebolo možné/vhodné.⁸

A tak, keď sa po „tichom“ rozpustení Šrobárovho „zjazdu“ národných výborov hneď na druhý deň, 1. septembra 1944, opäť zišli predstavitelia ilegálnej SNR, Šrobárova skupina a ďalší odbojoví činitelia, utvoril sa konečne najvyšší povstalecký orgán na platforme Slovenskej národnej rady. Povstalecká SNR postupne vo svojich radoch zoskupila a pre svoje základné politicko-vojenské ciele získala všetky významnejšie odbojové skupiny a ich reprezentantov či významné odbojové osobnosti, ktoré sa v centre Povstania nachádzali. Ako aj pri zložení ilegálnej SNR, tak aj povstalecká SNR sa riadila princípom parity základných politických táborov – socialistov a občianskych demokratov.

Keby sme mali v povstaleckej perióde života Gustáva Husáka poukázať na jeho „najhviezdnejšie“ obdobie, tak nimi boli nepochybne práve prvé dni Povstania – od jeho príchodu do Bystrice až dovtedy, keď vedenia SNR a KSS prevzal Karol Šmidke. Prvých 5–6 dní pôsobenia v Povstaní bol Husák najvyšším predstaviteľom komunistickej strany. Prakticky viedol stranu aj SNR, aj keď oficiálne bol iba jedným zo štyroch (nominálne) rovnocenných členov jeho predsedníctva. Najvýraznejšou mierou zo všetkých komunistických činiteľov sa podieľal na koncipovaní a prijatí základných/prvých povstaleckých výziev a nariadení. Zatiaľ čo za demokratov sa na najvyššom stupni koncipovania a schvaľovania týchto dokumentov podieľali hneď tri najvýznamnejšie osobnosti (V. Šrobár, J. Ursíny, J. Lettrich), medzi komunistami G. Husák nemal konkurenciu. Ešte výraznejšie sa táto jeho jedinečná pozícia prejavuje na pôde komunistickej strany, ktorú (za neúčasti ďalších dvoch členov dovtedajšieho vedenia – Šmidkeho a Novomeského) politicky, ideovo a organizačne viedol. Do príchodu K. Šmidkeho úplne jednoznačne (a aj potom, niekedy dokonca v prevažujúcej miere ako K. Šmidke) bol tvorcom, „dušou“ povstaleckej KSS. Predovšetkým jeho zásluhou nestratili a obhájili komunisti princíp parity v riadiacich povstaleckých orgánoch, napriek tomu, že nedisponovali takými odborníkmi, a (vo všeobecnej rovine) dokonca ani takými osobnosťami ako demokrati. Husákovou zásluhou, už na druhý deň po vytvorení povstaleckej SNR a prijatí jej Deklarácie, vychádza z „tieňa“ dovtedajšej ilegality verejne aj KSS a vydáva svoju vlastnú proklamáciu. Slovenskí komunisti sa ňou úplne jasne, demonštratívne

8 Bližšie k Šrobárom iniciovanému „zjazdu“ národných výborov 31. 8. 1944 a jeho rozpusteniu pozri JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legiend*. Bratislava 1990, s. 340–343; PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, s. 391–394.

predierali do povedomia povstaleckého občianstva.⁹ V neuveriteľne krátkom čase sa mu podarilo zorganizovať stranický sekretariát a „zapriať“ do služieb KSS a povstania fakticky to najlepšie, čím vtedajšia povstalecká komunistická strana disponovala.¹⁰ Už v prvú povstaleckú nedeľu G. Husák pripravil a aj sám výdatne prispel k realizácii desiatok politických mítingov KSS v centrálnych časťach Povstania. Tie síce prioritne brojili za čo najširšie zapojenie občianstva do úspešného boja za víťazstvo povstaleckej akcie, ale zároveň slúžili aj ako výrazná prezentácia samotnej strany.¹¹ Uvedomenie si podmienok, prostriedkov a koniec

- 9 Motiváciou na vydanie vlastného vyhlásenia KSS nebola iba snaha „zviditeľniť“ stranu či v maximálnej možnej miere mobilizovať komunistických prívržencov pre Povstanie. Ako G. Husák neskôr napísal v správe z februára 1945 „*deklarácia SNR narazila na neporozumenie našich ľudí*“. Tamže, dok. č. 576. Správa Gustáva Husáka pre ÚV KSČ v Moskve, 5. 2. 1945. Dlhoročné forsírovanie výnimočnosti strany, triedneho boja, Sovietskeho zväzu či dokonca Sovietskeho Slovenska si samozrejme vyžiadalo svoju daň. Menej informované širšie členstvo KSS plne nechápalo, či ide o „ich“ akciu, ktorú treba bezvýhradne podporovať, či na jej základe získajú nimi sledované socialistické ciele a podobne. Vyhlásenie KSS z 2. 9. 1944 (vysielané o deň neskôr aj v Slobodnom slovenskom vysielaní) skoncipoval predovšetkým G. Husák. Obracalo sa najskôr všeobecne k „*robotníkom, roľníkom, pracujúcej inteligencii*“ a až potom k súdruhom. Nechýbalo zveličovanie pozície KSS v odboji či pripomenutie toho, že bola vždy odhodlaná bojovať proti ľudáctvu či nacizmu a nijako sa s nimi neskompromitovala (čím sa fakticky „útočilo“ najmä na občianskych demokratov „pošpinených“ napr. Žilinskou dohodou). Čisto stranická propaganda sa prejavovala najmä vo vyzdvíhovaní odboja partizánov, robotníctva, Sovietskeho zväzu a jeho armády. Za povšimnutie stoja najmä pasáže venované avizovaniu spojenia sociálnych demokratov s komunistami v jednotnej „*strane pracujúceho ľudu*“. Záver patril k obligátnym pozdravom k bojovo spriazneným Čechom, Sovietom, Angličanom, Američanom, Čiňanom, Titovým partizánom, „*revolučným*“ Francúzom, či „*novému*“ Poľsku. Proklamáciu KSS končila výzvou na tvorenie partizánskych oddielov, resp. vstup do povstaleckej armády, pričom jej úplný záver patril nie neskromnému vyhláseniu „*Komunisti boli a budú predvojom národnooslobodzovacieho boja!*“ VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava 1971, s. 17 – 19.
- 10 Keď G. Husák prišiel do Banskej Bystrice, nachádzalo sa tu skutočne iba minimum komunistov, schopných výraznejšej organizačnej, tobôž politickej práce. Nevraviac o tom, že k banskobystrickej organizácii KSS vedenej Michalom Balkom (ktorý sa v Husákovom vedomí „spreneveril“ stranickej taktike paktovaním so Šrobárom a jeho prívržencami), sa stal odmietavo. Pôvodne viedol sekretariát KSS (fakticky ako organizačný tajomník strany) Ondrej Pavlík, ktorého až v polovici septembra nahradil Karol Bacílek, ktorému táto funkcia zostala aj na dlhé roky po Povstaní. Pavlíkovi spočiatku pomáhal iba Samuel Takáč. Z blízkych silných stranických organizácií sa mohol potom opierať už iba o Rudolfa Blažovského vo Zvolene či o martinských, breznianskych a podbreznianskych stranických činiteľov.
- 11 Neskôr, pred tzv. barnabitskou komisiou G. Husák vypovedal: „*Všetko, čo v strane malo formát, bolo dané na tých 40 prejavov. Bol tam napríklad Bagar, a Rebbo, všade sme poslali troch či štyroch. A nešlo len o agitačnú stránku, zistiť, čo národné výbory, čo vojensky, ako je to s partizánmi, no jednoducho celú tu situáciu, takže my sme tak za tú*

koncov aj personálneho „vybavenia“ vtedajšej KSS a toho, čo už v prvých dňoch Povstania komunisti dosiahli a zrealizovali, iba zvyrazňuje Husákovu nadpriemerné stranícko-organizačné a taktické schopnosti. Úplne sa tým negujú akékoľvek neskoršie kritiky údajnej nedostatočnej straníckej práce.¹² Pri analýze formovania a činnosti povstaleckej KSS stojí za zmienku najmä „osobný“ aspekt vtedajšieho fungovania strany. Okolo G. Husáka sa sústreďovalo množstvo jeho priateľov a známych z čias predvojnového „mládežníckeho“ pôsobenia v strane. K nim pribudli aj osobnosti pôvodne mimo KSS, ktoré k nej začali inklinovať až cez vojnu. Tí priviedli k strane a k G. Husákovi zasa svojich známych, a tak sa okruh Husákových najbližších spolupracovníkov (spojených generačne a názorovo) výrazne rozrastal. Cez deň boli pracovne vyťažení v povereníctvách či v samotnej SNR, prípadne na sekretariáte strany, resp. pri vydávaní tlače. Večer sa stretali na spoločensko-politických diskusiách v Národnom dome či v Husákovom byte. Do tejto najbližšej skupiny možno zaradiť Félixu Vašečku, Michala Falšana, Františka Hemelku, Dalibora Krna, Ľuda Kováčika, Jána Púlla, Ľubomíra Linharta, Dušana Šulca, Antona Rašlu, Ondreja Pavlíka a mnohých ďalších.¹³

Popri formovaní straníckych štruktúr a straníckej práce v povstaleckej KSS sa Gustáv Husák a jeho komunistickí spolupracovníci plne venovali aj činnosti v orgánoch najvyššieho povstaleckého vedenia – v Slovenskej národnej rade. Slúži ku cti G. Husáka a ľudí okolo neho, že (napriek svojej ideologickej vyhranenosti) dokázali v Povstaní svoje úzko stranícke ciele podriadiť všeobecnému záujmu o úspech povstaleckej akcie. Okrem zopár výnimiek možno skutočne kvitovať, že vedenie KSS a väčšina jej činiteľov venovali viac energie realizácii všeobecných cieľov Povstania a striktné stranícke záujmy presadzovali väčšinou iba v prípadoch, keď bol na to priestor. Komunisti, ovládajúci povstaleckú ľavicu, ktorá paritne obsadzovala polovicu povstaleckých politických pozícií, sa prvýkrát v slovenskej (i československej) histórii stali vládnu stranou. Ovplyvnení predvojnovou štátnou demokratickou tradíciou, snažili sa v povstaleckých orgánoch vystupovať väčšinou ako štandardný koalíčný partner nekomunistov. Príliš radikálnym pozíciám nenahrávali ani všeobecné povstalecké podmienky – nutnosť spoločnej obrany a odkázanosť komunistov na nekomunistov

jednu nedelu mali celé to územie, niesli sa správy, vyhodnocovali sa a išlo sa ďalej robiť nápravu.“ NA, f. 03/10, šk. č. 2, a. j. 25. Husáková výpoveď z 19. 11. 1963.

12 Aj keď išlo, samozrejme, najmä o kritiky vyskytujúce sa v období jeho upadnutia do nemilosti komunistického režimu v rámci ťaženia proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu, pochybnosti o správnosti priorit (na prvom mieste povstalecké orgány a práca v nich, až potom záležitosti KSS...) sa objavovali ešte aj v prvej polovici 60. rokov.

13 ŠIMOVIČ, L.: *Žatva a úhrabky*, s. 123 – 124.

i naopak, ani taktická línia domáceho Národného frontu či budovania dobrých vzťahov so zahraničnými odbojovými centrami.

Keď sa 1. septembra 1944 utvorila povstalecká Slovenská národná rada, tvorilo ju trinásť členov a viedlo štvorčlenné, rovnocenné predsedníctvo. Pri neúčasti Karola Šmidkeho (ktorý sa ešte nevrátil zo ZSSR) viedli povstaleckú SNR Gustáv Husák a sociálny demokrat Daniel Ertl za ľavicový blok a Vavro Šrobár s Jánom Ursínyom za demokratov. Po príchode Šmidkeho sa na druhom zasadnutí SNR 5. septembra ustanovili už aj posty predsedov SNR (Šmidke za socialistickú a Šrobár za demokratickú skupinu). G. Husák s D. Ertlom zostali podpredsedami SNR za ľavicu, pričom ich po svojom príchode na povstalecké územie posilnil ešte Laco Novomeský (adekvátne k demokratom v Predsedníctve SNR najskôr pribudol Jozef Lettrich a neskôr aj Jozef Styk). Postupne sa Slovenská národná rada rozrástla až na 50 členov, pričom sa zachovávala oficiálna parita. Okrem už spomínaných členov Predsedníctva SNR (K. Šmidke, G. Husák, D. Ertl, L. Novomeský) tvorili ľavicový blok, resp. KSS v povstaleckej SNR: Alexander Bahurinský, Rudolf Blažovský, Imrich Bohúň, František Čáp, Ján Čech, Marek Čulen, Karol Dolinský, Ivan Horváth, Juraj Kapinaj, Ondrej Klokoč, František Kubač, Jozef Lietavec, Ján Mazúr, Emil Peťko, Ján Púll, Anton Rašla, Rudolf Strechaj, Jozef Šoltész, Samuel Takáč, Rudolf Viktorín. Spolu teda 24 politických činiteľov, z ktorých ôsmi boli sociálni demokrati (D. Ertl, A. Bahurinský, I. Bohúň, J. Čech, I. Horváth, J. Kapinaj, J. Šoltész, R. Viktorín)¹⁴ a aj A. Rašla s K. Dolinským boli tiež pôvodne sociálni demokrati,¹⁵ ale už pred rokom 1943 pôsobili v štruktúrach KSS. Väčšinu z nich G. Husák poznal osobne, či už zo svojho pôsobenia v predvojnových študentských ľavicových spolkoch, alebo počas pôsobenia v ilegality, najmä od roku 1943. Zvyšok tvorili reprezentanti regionálnych štruktúr KSS, resp. sociálnodemokratického odboja (R. Blažovský, K. Dolinský, O. Klokoč, F. Kubač, J. Mazúr, E. Peťko, R. Viktorín). Výnimočným spôsobom sa členom povstaleckej SNR stal Marek Čulen, ktorého do Banskej Bystrice vyslalo moskovské vedenie KSČ. Okrem pléna sa postupne zo SNR vyčlenil Zbor povereníkov (fakticky akoby vládny, resp. výkonný orgán SNR) a Predsedníctvo SNR (ako operatívny riadiaci orgán). Aj na obsadenie Zboru povereníkov platil dohodnutý princíp parity. Komunisti aj demokrati spravovali po 5 povereníctiev, pričom jedenáste Povereníctvo národnej obrany viedol povstalecký dôstojník Mikuláš Ferjenčík. Ako politickí/civilní zástupcovia mu sekundovali Karol Šmidke a Mikuláš Styk. Prvé dni viedli každé povereníctvo dve osoby – jedna za ľavicu,

14 Bližšie k zloženiu povstaleckej SNR pozri: R Á KO Š, E. – R U D O H R A D S K Ý, Š.: *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava 1973, s. 449 – 451.

15 Za pripomienku o ich pôvodnom členstve v sociálnej demokracii ďakujem prof. Karlovi Fremalovi.

druhá za demokratov. Ale už na druhej schôdzi 5. septembra sa prijal pružnejší systém hlavného povereníka, ktorý bol z jednej, a jeho zástupcu z druhej politickej skupiny. Už z pridelenia jednotlivých postov socialistom, resp. komunistom a demokratom je badateľné zameranie oboch skupín podľa toho, ktorá spoločenská oblasť patrila k ich tradičnej politickej agende, resp. ktorú oblasť chceli prioritne politicky ovplyvňovať. Komunisti sa zamerali najmä na vedenie politických (vnútro, pravosúdie) a sociálnych rezortov (sociálna starostlivosť, zdravotníctvo), zatiaľ čo demokrati najmä na spravovanie hospodárskych rezortov. Najvyšším predstaviteľom toho-ktorého rezortu bol samozrejme povereník, a tak mal aj na výkon svojho poverenictva najväčší dosah. Aj tu si však treba uvedomiť, v akých podmienkach (časových, vojnových, improvizovaných...) sa pracovalo. Nie je preto možné vraviť o výraznejšie stranícky orientovanom vedení jednotlivých povereníctiev podľa toho, či boli spravované komunistom či demokratom. Ani na to nebol faktický priestor – riešili sa problémy, ktoré si vyžadovali rýchle a účinné rozhodovanie, nie stranícke záujmy. Vlastne sa ani prakticky nedalo vykonávať niečo bez toho, aby sa na tom nepodieľali či o tom nevedeli aj prívrženci inej politickej skupiny.

Gustáva Husáka v štruktúrach povstaleckej SNR môžeme vnímať predovšetkým ako člena jeho predsedníctva či ako povereníka vnútra. Spolu s K. Šmidkem bol G. Husák najvplyvnejším členom ľavicového bloku, resp. KSS. Aj zadelenie práce medzi K. Šmidkeho a G. Husáka zodpovedalo ich osobným preferenciám a straníckym záujmom, či skôr tomu, ako tieto záujmy oni pocho-pili. Právne a odborne lepšie vybavenému Husákovi pripadlo vedúce postavenie pri príprave zákonov, na rokovaníach a politických dohodách SNR. K. Šmidke sa naopak zameriaval najmä na svoje funkcie súvisiace so zvládnutím partizánskeho hnutia. Bol to predovšetkým G. Husák, a nie vyššie hierarchicky postavený K. Šmidke, ktorý pripravoval politické dohody s demokratmi o prerozdelení povereníctiev a ďalších pozícií v politických orgánoch Povstania. Podobne najvýraznejšie sa podieľal za KSS na koncipovaní základných zákonných úprav SNR – prevzatie moci, rozpustenie HSLS, Deutsche Partei, Magyar Nemzeti Párt a k nim pridružených organizácií, úpravy vzťahov voči londýnskej exilej reprezentácii a podobne. Paradoxne aj v demokratickom tábore to nebol V. Šrobár či J. Ursíny, ktorí sa spomedzi nekomunistov najvýraznejšie zapísali pod politickú a normotvornú činnosť povstaleckej SNR. Ale právne, politicky a odborne výnimočne disponovaný Jozef Lettrich. A podobne, ako medzi komunistami Šmidke v oblasti partizánskeho hnutia, aj medzi demokratmi sa vyššie hierarchicky postavený Ján Ursíny zaoberal skôr praktickým zabezpečením hospodárskeho chodu a zabezpečenia Povstania. Signifikantne pre neskorší vývoj slovenskej politiky sa tak politické dohody či boje v SNR stali doménou G. Husáka a J. Lettricha. Pri porovnaní ich postavenia, kvantity a najmä kvality ich

vystúpení na pôde pléna SNR, v rámci svojich politických táborov, však existuje veľký rozdiel. Zatiaľ čo G. Husák bol v ľavicovom bloku, resp. KSS jednoznačne dominantnou osobnosťou, ktorej sa z komunistov nikto ani len zďaleka nevyrovnal, osobnostné postavenie J. Lettricha bolo menej jednoznačné, lebo demokrati disponovali viacerými právne a politicko-správne zdatnými činiteľmi.

Pozíciu Gustáva Husáka ako povereníka vnútra – vzhľadom na minimum pramenných podkladov – možno zhodnotiť ťažšie. Dá sa predpokladať, že na vedenie tohto rezortu nemal G. Husák už príliš času. Takmer každý deň zasadalo Predsedníctvo SNR a v priemere každý tretí deň plénum SNR. Na každé zasadnutie sa bolo treba pripraviť, najmä na tie zasadnutia SNR, kde G. Husák ako jej podpredseda či ako povereník predkladal nejaké materiály, zdôvodnenia a návrhy zákonných nariadení. O všeobecnej politickej línii na Povereníctve vnútra či o zásadách Husákovho riadenia rezortu sa môžeme čo-to dozvedieť napr. analýzou ním predkladaných nariadení SNR. Do právomoci Husákovho povereníctva patrila najmä otázka národných výborov ako orgánov miestnej správy. Akejkolvek úprave právomocí a vzťahov v národných výboroch z dielne Povereníctva vnútra predchádzali pokyny Prezídia Župného úradu v Banskej Bystrici z 1. septembra 1944. Inšpirované boli ešte na V. Šrobára naviazaným Revolučným národným výborom – oblasť I. Podľa týchto pokynov mali okresní náčelníci v župe dohliadať na organizovanie miestnych národných výborov, ktoré mali byť zložené paritne zo zástupcov troch politických skupín: občianskych demokratov, socialistov a komunistov.¹⁶ Aj samotný RNV – oblasť I vydal vlastné usmernenie pre okresných náčelníkov a notárov, aby tam, kde ešte nevznikli miestne národné výbory, zakladali ich podľa vyššie opísaného kľúča.¹⁷ Vzhľadom na to, že väčšina národných výborov už bola založená, resp. vedenie Povstania prevzala SNR ako nový orgán, na plnenie prvotných smerníc nikto nenaliehal. Národné výbory sa tak vytvárali väčšinou podľa dovtedy vytvorenej politickej štruktúry odboja zodpovedajúcej miestnym reáliám, alebo podľa SNR všeobecne presadzovaného kľúča parity medzi demokratmi na jednej a komunistami so sociálnymi demokratmi na strane druhej. Až 27. septembra 1944 boli schválené skutočné smernice Povereníctva vnútra pre organizáciu a kompetenciu národných výborov. Dovtedajšie revolučné pomery v národných výboroch sa mali jednotne usporiadať, mali dostať akceptovateľnú normatívnu rovinu. Vo viacerých bodoch sa opierali o zákonné úpravy obecného či okresného zastupiteľstva z mezivojnového obdobia. Štruktúrovali sa funkcie a práca národných výborov. Dochádzalo k prepojovaniu revolučných povstaleckých (prevratových) národných výborov a stále v platnosti ponechaných starých správnych orgánov

16 JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*, s. 411.

17 PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 214.

(okresní náčelníci, notáři). Samozrejme, z radov národných výborov vylučovali Nemcov, Maďarov, exponovaných činiteľov ľudáckeho režimu a ľudí trestaných za klasické trestné činy (násilie, hospodárska kriminalita...). Členmi národných výborov mali byť osoby bezúhonné, dobrej povesti, politicky spoľahlivé a mali patriť buď k občiansko-demokratickému alebo komunisticko-socialistickému politickému smeru. Národné výbory sa mali starať o „všetky otázky verejné, politické a samosprávne v obci, pokiaľ nie sú vyhradené iným príslušným orgánom“. O politicky podstatnejších rozhodnutiach sa malo vyjadriť Predsedníctvo SNR. Pri vydávaní akýchkoľvek miestnych úprav, ktorých oblasť všeobecne patrila do právomoci príslušného poverenictva, bolo potrebné konzultovať s týmto poverenictvom; v prípade otázok spojených s partizánskym hnutím s Hlavným partizánskym štábom a podobne.¹⁸

Zatiaľ čo G. Husák a celkovo povstalecké vedenie bolo so zložením a prácou národných výborov ako-tak spokojné, Jan Šverma, vyslaný na Slovensko moskovským vedením, aby politicky „pomáhal“ povstaleckej KSS, s nimi spokojný nebol. Prekážalo mu paritné ustanovovanie výborov, a nie ich voľba (zrejme očakával, že pri aklamačnom hlasovaní by v nich komunisti získali väčšie zastúpenie...). Ďalej ponechávanie, resp. jasné nepodriadenie starého byrokratického aparátu „revolučným“ národným výborom a podobne.¹⁹ Jeho názory reprezentovali v tomto zmysle skôr radikálnejšie poňatie funkcie národných výborov. Vnímal ich klasicky komunisticky, skôr ako soviety, a nie ako správne orgány, ako ich vnímali demokrati i časť komunistov. Snažil sa preto eliminovať akékoľvek prepojenia medzi zaužívanou byrokratickou správou a národnými výbormi.²⁰ Vzhľadom na to, že jeho názory neprevážili, však v povstaleckej realite sa národné výbory nestali až také revolučné, ako si to on a konzervatívnejší komunisti predstavovali.

Druhou oblasťou, ktorú si vzhľadom na Husákovu funkciu povereníka vnútra možno všímať, je problematika bezpečnostnej agendy poverenictva. Jej výkon prirodzene závisel od množstva a kvality osôb poverených jej výkonom, ako aj od všeobecného (najmä vojenského) vývoja Povstania. G. Husák poveril vedením spravodajsko-bezpečnostnej služby mladého komunistického aktivistu Jozefa Lietavca. Niekdajší člen III. ilegálneho vedenia KSS patrila medzi veľmi agilných

18 Tamže, dok. č. 367.

19 NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 227 (časť II). Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi zo 7. 10. 1944.

20 „Nepôjde to ľahko, pretože narážame na odpor demokratov a aj u niektorých našich ľudí nie je pre to pochopenie. Ale previesť to musíme, lebo inak náš vplyv na štátny aparát spočíva len na tej skutočnosti, že teraz máme ministerstvo vnútra...“ Archív Múzea SNP (ďalej AMSNP) v Banskej Bystrici, f. III, šk. č. 1. Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi a V. Kopeckému zo 14. 10. 1944.

členov strany, skôr radikálnejšieho založenia. Už pri výbere do niekdajšieho ilegálneho stranického vedenia sa zohľadňovali jeho potenciálne schopnosti organizovať stranické partizánske skupiny. Zrejme s odporúčaním, prihliadajúcim na tento jeho predošlý výber, rozhodol sa ho menovať aj Gustáv Husák, ktorý nevedel nájsť na túto pozíciu vhodnejšiu osobu. O práci spravodajsko-bezpečnostného oddelenia Povereníctva vnútra si netreba robiť zbytočné ilúzie. Ako (iba nedávny) väzeň ľudáckeho režimu a jeho radikálny odporca²¹ J. Lietavec (a jeho podriadení) určite nezaobchádzal s osobami, ktoré zatkli pre ich aktívnu či poprednú pozíciu v ľudáckom režime, v „rukavičkách“, nevraviac o prístupe k zatknutým Nemcom či dokonca nemeckým agentom (i tým domnelým). Spravidla však končili v internácii (v zajateckom tábore v Slovenskej Lupči) a nie prípadným usmrtením, ako to niekedy naznačuje inak seriózna novšia literatúra, nevraviac o absolútne nekritickom preberaní počtu „zneškodnených fašistov“.²² Nie je ani veľmi predstaviteľné, že by G. Husák na jednej strane toleroval príliš radikálne konanie Lietavcovho spravodajsko-bezpečnostného odboru a na druhej strane sa snažil zabráňovať svojvôli pri politickom zatýkaní.²³

ZJEDNOCOVAČÍ ZJAZD

Všeobecný vývin v sociálnodemokratickom odboji,²⁴ ale nepochybne aj osobné vzťahy Gustáva Husáka s viacerými mladšími činiteľmi sociálnych demokratov prispeli v prvých dňoch Povstania k rozhodnutiu spojiť sa v jednotnú socialistickú stranu na platforme KSS. Vzhľadom na to, že toto rozhodnutie bolo deklarované už v proklamácii z 2. septembra 1944, keď sa z najvyššieho vedenia KSS nachádzal na povstaleckom území iba Gustáv Husák, najväčšie zásluhy za dotiahnutie rokovaní o spojení komunistov a sociálnych demokratov možno pripisovať práve jemu. Z pohľadu slovenských komunistov nepochybne veľmi pozitívna záležitosť, ktorá spravila z KSS širšie akceptovateľnú, veľkú ľavicovú stranu. Viacerí činitelia sociálnych demokratov si nepochybne vytvorenie jednotnej socialistickej strany predstavovali (najmä do budúcnosti) viac vyrovnanejšie,²⁵

21 Tamže, f. XII, S 4/81. Spomienka Jozefa Lietavca.

22 Porovnaj MEDVECKÝ, M.: *Za červené Slovensko*. Bratislava 2011, s. 12.

23 Porovnaj napríklad Obežník povereníctva SNR pre veci vnútorné o zaisťovaní politických previnilcov. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 268.

24 Bližšie pozri FREMAL, K.: Sociálnodemokratická strana na Slovensku v rokoch 1938 – 1944. In: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996, s. 289 – 291.

25 Spočiatku mali sociálni demokrati vo vedení zjednotenej strany štvrtinové až tretinové zastúpenie, podobne aj v radoch povstaleckej SNR či Zboru povereníkov. Ich

zostáva však nespochybniteľnou skutočnosťou, že mnohí (predovšetkým mladí) sociálni demokrati spojili svoje osudy s KSS už v odboji. K novému umiernenému („sociálne reformovanému a národnostne spravodlivému“) programu KSS²⁶ nemali starší sociálni demokrati veľmi čo ponúknuť. Nevraviac o tom, že jej predvojnové i počiatočné ilegálne štruktúry sa rozpadli (odišli do exilu či do Prahy, stiahli sa z politiky, boli väznení, resp. sa pridali k prevažne agrárnickým či komunistickým odbojovým organizáciám). Nezachovali si nijakú stranícku štruktúru a podriadenosť ako komunisti, ani ich nespájali osobné, ideologicko-stranícke či konfesijné väzby ako ľudí okolo J. Ursínyho či J. Lettricha. Vhodným taktizovaním sa potom G. Husákovi podarilo eliminovať aj tých niekoľko sociálnych demokratov, ktorí nesúhlasili so zjednotením (napr. J. Kapinaj, A. Bahurinský, M. Juráš...). Faktický stav veci dospel do štádia, že najväčšia ilegálna organizácia sociálnych demokratov, vedená vo Zvolene Danielom Ertlom, a ďalšie ilegálne organizácie na povstaleckom území sa rozhodli neobnovovať v Povstaní svoju činnosť,²⁷ ale spojiť svoju budúcnosť v jednotnej socialistickej strane. Podľa spomienok aktérov zjednocovacieho zjazdu nebolo sporov o to, ako sa bude nová strana volať. Údajne samotní sociálni demokrati sa prikláňali k názvu KSS. To zrejme korešpondovalo aj s realitou, jednoznačne na prospech komunistov, ktorí boli na vzostupe. Keď K. Šmidke pred Povstaním odlietal do Sovietskeho zväzu, mal, samozrejme, ešte iba všeobecné informácie o širších, obojstranných tendenciách vytvoriť jednotnú socialistickú stranu. Po návrate do Banskej Bystrice mu G. Husák oznámil výrazný pokrok, ktorý v tomto smere dosiahli, a Šmidke mu odovzdal súhlas moskovského vedenia so zjednotením.²⁸ Prakticky ostávalo už iba vyriešiť otázku konkrétneho dátumu zjednocovacieho zjazdu. Rozhodnutie padlo na 17. septembra 1944. Týždeň pred zjazdom uverejnili spoločné vyhlásenie KSS a Československej sociálnodemokratickej strany na Slovensku o zvolaní

reálny vplyv na novú KSS bol však malý. Po vojne a opätovnom legálnom obnovení KSS už ani zďaleka nemali bývalí sociálni demokrati v KSS také pozície ako v Povstaní. Vo vysokých pozíciách, štátnych či straníckych, sa udržal iba Šoltész, čiastočne Ján Čech či Anton Rašla.

- 26 Okrem toho sa renomé komunistov výrazne zlepšilo opustením od sektarstva či radikalizmu. Za všetky postreh A. Rašlu: „V roku 1943 mali komunisti zrozumiteľný a pre slovenských vlastencov príťažlivý program. Zbavili sa hesla o sovietskom Slovensku a začali raziť program porážky Hitlera, obnovy Československej republiky, podpory a uznania československého zahraničného odboja Sovietskym zväzom. A bolo tu niečo navyše – senzácia v podobe rozpustenia Komunistickej internacionály.“ RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998, s. 13–14.
- 27 FREMAL, K.: *Sociálnodemokratická strana na Slovensku v rokoch 1938–1944*, s. 300–301.
- 28 NA, f. 03/10, šk. č. 2, a. j. 25. Husákova výpoveď z 19. 11. 1963.

zjednocovacieho zjazdu.²⁹ Nasledovali desiatky schôdzí miestnych komunistickej i sociálnodemokratickej skupín, ktoré mali určiť delegátov na zjazd. Okrem nich sa na zjazde, samozrejme, mohli zúčastniť početní hostia – zástupcovia oboch strán a „pracujúcich“, reprezentanti odborov, partizánskych oddielov, verejných inštitúcií a podobne. Zjednocovací zjazd v nedeľu 17. septembra 1944 v budove Národného domu v Banskej Bystrici bol nepochybne najvýraznejšou masovou politickou akciou v Povstaní. Komunistom, najmä zásluhou Gustáva Husáka, sa podarilo do svojich radov dostať nielen niekdajších politických konkurentov, ale dosiahli aj veľký propagandistický a mobilizačný efekt. Ostane zrejme vždy iba dohadom, či na rýchle zjednotenie oboch strán viac naliehali komunisti alebo komunistom naklonení mladší sociálni demokrati, ktorí sa obávali komplikácií, keby sa viac politicky zmobilizovali staršie sociálnodemokratické osobnosti.³⁰

Zjazd mal jasný a dobre premyslený program. Nechýbala úvodná „partizánska“ pieseň či hymnická *Kto za pravdu horí*, úvodné privítanie „sekretára“ zjazdu G. Husáka, prejav Karola Šmidkeho za KSS (skoncipoval ho prevažne Husák) i Daniela Ertla za sociálnych demokratov, prejavy a pozdravy hostí,³¹ záverečná rezolúcia či pozdravné telegramy a *Internacionála*. Najpodstatnejšími časťami bolo však hlasovanie delegátov o samotnom zjednotení strán a voľba nového (zjednoteného) vedenia KSS, resp. odsúhlasenie organizačných smerníc. Zo zjednotenia strán prirodzene vyplývalo aj zjednotenie odborových organizácií, ktoré boli pod dominantným vplyvom oboch strán.³²

-
- 29 Okrem klasických odkazov na dávnu túžbu pracujúcich po zjednotení oboch marxistických strán sa proklamovali zjednotenie ako nevyhnutná podmienka jednotnej spoločnej borby za spravodlivejší sociálny poriadok pre pracujúce masy. VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*, s. 20 – 21.
- 30 Porovnaj PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 576.
- 31 Na zjazde sa zúčastnili samozrejme najvyšší predstavitelia SNR na čele s V. Šrobárom, demokratickí povereníci a členovia SNR (oficiálne za formujúcu sa Demokratickú stranu prehovoril Ján Ursíny), generál Golian či zástupcovia partizánskych brigád (Veličko, Jermakov...), župan Pohronskej župy Hanes a ďalší. VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*, s. 48 – 51.
- 32 AMSNP, f. III, šk. č. 8. Podľa *Pravdy* bolo na zjazde zastúpených 46 politických okresov (chýbal najmä východ), 57 veľkých závodov a tovární (Baťove podniky Baťovany, textilné závody Ružomberok, Dunajplavba Bratislava, súkenná továreň Žilina, železiarne Tisovec, Schulzove tehelne Sučany, Solo Ružomberok, celulózka T. Sv. Martin a delegáti 12 partizánskych skupín. Podľa Husáka bolo na zjazde asi 400 až 500 delegátov organizácií a závodov (z toho asi 1/3 sociálnych demokratov) asi 600 až 700 ďalších ľudí (hostí...) a množstvo ďalších ľudí stálo na ulici, kde boli umiestnené amplióny. VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*, s. 46; PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 576.

Na zjednocovacom zjazde zvolené nové vedenie KSS sa skladalo z predsedníctva a širšieho vedenia. Predsedníctvo tvorili predseda (K. Šmidke) a štyria podpredsedovia (G. Husák za komunistov a J. Čech za sociálnych demokratov; ďalšie dve miesta zostali predbežne neobsadené, vyhradené pre V. Širokého a J. Ďuriša, ktorí sa nachádzali mimo povstaleckého územia, vo väzení). Širšie vedenie KSS malo mať 30 členov, pričom na zjazde priamo bolo obsadených iba 15 miest,³³ ostatné sa rezervovali pre komunistických činiteľov nachádzajúcich sa mimo povstaleckého územia. Po zjazde boli vytvorené viaceré komisie; niektoré fungovali, predovšetkým politická, ďalej hospodárska, kultúrna a ženská, iné zostali v štádiu zrodu. Najdôležitejšia bola politická komisia, v ktorej sa riešili zásadné otázky a prakticky fungovala ako užšie vedenie KSS. Do politickej komisie okrem K. Šmidkeho, G. Husáka a J. Čecha zvolili Karola Bacílka, Františka Čápa, Ondreja Pavlíka, Jozefa Šoltésza, po kooptácii sa členom stal aj Ladislav Novomeský.³⁴ Organizačným tajomníkom KSS sa stal Karol Bacílek, pričom táto funkcia sa chápala predovšetkým ako organizačno-administratívna. Do zjednocovacieho zjazdu vystupoval ako tajomník (sekretariát) KSS Ondrej Pavlík, po zjazde už tajomníkom nebol a na sekretariáte KSS pôsobil vo funkcii Šmidkeho tajomníka.³⁵

VZŤAHY MEDZI POVSTALECKOU KSS A MOSKOVSKÝM VEDENÍM KSČ

Krátko po zjednocovacom zjazde prišlo k prvému miernemu rozporu medzi povstaleckým vedením KSS (ideovo-politicky ovplyvňovaným najmä G. Husákom) a moskovským vedením KSČ. Klementovi Gottwaldovi a jeho moskovskému okoliu sa nepozdávalo, prečo si nová strana ponechala názov komunistickej strany a neprijala nejaký menej „jednoznačný“ názov ako napr. Strana pracujúceho ľudu a podobne. Zjednotenie slovenských komunistov a sociálnych demokratov bol nepochybne bezprecedentný akt, ktorý vtedy nemal

33 Karol Bacílek, Rudolf Balco, Rudolf Blažovský, František Čáp, Karol Dolinský, Daniel Ertl, Oskár Jeleň, František Kubač, Jozef Lietavec, Ján Mazúr, Ján Púll, Marek Smida, Ján Szücs, Jozef Šoltész a Rudolf Viktorín.

34 PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I.* Bratislava 2012, s. 12. G. Husák vo svojej správe z februára 1945 uvádza ešte J. Púlla a po jeho príchode na povstalecké územia aj moskovským vedením vyslaného J. Švermu. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 576. J. Šverma sa zúčastňoval rokovaní a rozhodovaní užšieho vedenia KSS zrejme iba ako „poradca“, keďže nebol oficiálne v štruktúrach vedenia strany.

35 PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska*, s. 12.

obdobu. Nepochybne mu veľkú pozornosť venovalo nielen moskovské vedenie KSČ, ale aj bývalí vedúci činitelia Kominterny na čele s Dimitrovom, resp. najvyššie sovietske vedenie. Nikomu z nich, odmietaním názvu „komunistická“ v pomenovaní nových zjednotených socialistických strán, nešlo o spochybnenie dovtedajšej strany, či dokonca to neznamenal ani ústretový krok voči socialistickým partnerom. Šlo o všeobecnú taktiku moskovských komunistov, ktorí si boli vedomí negatívneho predvojnového mena komunistov takmer vo všetkých európskych krajinách. Najľahší formálny spôsob, ako sa biťagu sektárstva, radikalizmu a podobných prívlastkov spájaných s nimi zbaviť, bolo spojiť sa s nejakou socialistickou (umiernenejšou) stranou a vytvoriť „novú“ stranu s novým názvom, ktorý by sa nespájal so spoločensky odsudzovanou minulou komunistickou praxou. G. Husák a jeho okolie, vychádzajúc zo slovenských reálií, ovplyvnení relatívne dobrým menom komunistov v odboji a ťažiac z nárastu proslovanských, resp. proruských tendencií v spoločnosti, vnímali tento problém opačne. Aj pod vplyvom defenzívnych sociálnych demokratov, sčasti sa hlásiacich práve k menu komunistickej strany, nemal najmenší dôvod nepriznávať komunistickú identitu a základ zjednotenej strany. Správnosť tohto kroku si zrejme neskôr uvedomilo aj moskovské vedenie KSČ, ktoré už neskôr nevyčítalo G. Husákovi, že „netakticky“ ponechal názov KSS.³⁶

Gustáv Husák bol nepochybne pre moskovské vedenie spočiatku veľkou „neznámou“ a jeho povstalecké konanie pozorne sledovali a zvažovali. Nepatrili ani k overeným funkcionárom pred rokom 1939, nepoznali ho ani z moskovského exilu a vedeli o jeho „odbojnosti“ voči rozhodnutiam predošlých vedení komunistickej ilegality. K potenciálnym rozdielnym náhľadom na vedenie povstaleckej straníckej politiky medzi Banskou Bystricou a Moskvou prispievala aj úplne odlišná realita, ktorú poznal G. Husák či K. Šmidke v Povstaní a plány a informácie, s ktorými pracoval exil. „Odrhnutosť“ moskovského exilu od domácej odbojovej, resp. povstaleckej reality dokumentujú už prvé pokyny či odporúčania pre slovenské vedenie vydané týždeň pred vypuknutím Povstania, na základe Šmidkeho informácií a moskovských predstáv. Okrem klasického bazírovania na propagandistickú stránku boja, na podporu partizánskeho boja a na organizovanie odboja v českých zemiach zaujme najmä (v danom období úplne nepodstatná) snaha vydať „krátky kurz dejín VKS/b“ v slovenskom jazyku či expedícia moskovských *Československých listov* na Slovensko.³⁷

36 Bližšie o problematike pozri NA, f. 03/10, šk. č. 2, a. j. 25. Husákova výpoveď z 19. 11. 1963.

37 Tamže, šk. č. 12, a. j. 227 (časť II). Niektoré praktické opatrenia pre organizáciu spojenia so Slovenskom (23. 8. 1944).

Ani Moskva, podobne ako Londýn, sa neubránila tendencii mať všetko, čo sa robí na Slovensku, pod kontrolou. Preto na Slovensko vyslali Jana Švermu, jedného z hlavných predstaviteľov moskovského exilu, ktorý mal udržiavať činnosť KSS v medziach plánov a taktickej línie Moskvy. J. Šverma sa najskôr vyjadroval o Husákovi či všeobecne o povstaleckom vedení strany iba pozitívne. Až neskôr mu začal prekážať prílišný povstalecký „liberalizmus“. Zdalo sa mu, že KSS nerobí dosť pre „*ideologické upevnenie našich nových stranických kádrov*“, ³⁸ že existuje názorová nevyjasnenosť, organizačný chaos a podobne. ³⁹ J. Šverma prirodzene posielal K. Gottwaldovi a spol. do Moskvy aj rôzne charakteristiky na vedúcich činiteľov povstaleckej KSS. V praktickej rovine boli celkom presné, nezbavil sa však ideologického (konzervatívneho) pohľadu na vývoj v Povstaní: „*Šmidke tu má veľkú autoritu, je ale veľmi preťažený (predseda Rady, predseda strany, náčelník partizánov) a často sa stráca v maličkostiach. Husák je dobrý a energický, ale potrebuje ešte ideologické prepracovanie (v roľníckej otázke s ním máme problémy). Bacílek je organizačným sekretárom a tiež sa stráca v maličkostiach...*“ ⁴⁰

Spomínané rozpory medzi J. Švermom a G. Husákom v roľníckej otázke vyplývali z toho, že gro Husákovkej práce bolo v štruktúrach SNR. Musel viac zohľadňovať nie iba čisto stranické ciele (propagandistické prerozdelenie aspoň jedného veľkostatku a podobne), ale aj záujmy koalíčných (demokratických) partnerov. Viac ako J. Šverma, ktorý si priniesol z Moskvy isté politicko-ideologické vzorce a nebol zvyknutý na zohľadňovanie inej ako straníckej línie, si uvedomoval, že Povstanie sa musí boriť s omnoho vážnejšími problémami ako roľníckou straníckou agendou. Na čoraz sa zmenšujúcom povstaleckom priestore nebola na demonštratívne uskutočňovanie pozemkovej reformy vhodná pôda a tá, ktorú si J. Šverma a ortodoxnejší komunisti vyhliadli rozdeliť, ⁴¹ nebola jednoznačne nemeckou či kolaborantskou. G. Husák nechcel pristúpiť na ľahko spochybniteľnú legálnosť (prílišnú revolučnosť) takéhoto vyvlastnenia. Výrazne by to poškodilo vzťahy medzi komunistami a demokratmi, ktorí sa väčšinou združovali z radov

38 Tamže. Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi z 5. 10. 1944.

39 „... medzi členstvom sú kadejaké nálady o našich cieľoch (nálady aj protičeskoslovenské), veľké sektárstvo v roľníckej otázke (doteraz sa neurobilo nič a sú nálady pre „zachovanie vzorných statkov“), sektárske tendencie voči katolíkom [...] organizácie je zatiaľ tiež neporiadok, robia sa teraz okresné konferencie, dávame dohromady organizácie. Bude ale veľký nedostatok schopných ľudí, pretože tí najlepší sú na fronte [...] Hlavné naše otázky: dať do poriadku stranu (organizačne, jasnosť o našich cieľoch, jasno v roľníckej otázke). Na tom všetkom teraz pracujeme, ale ide to veľmi ťažko – nie je to tá naša stará prepracovaná strana, musíme riešiť elementárne otázky...“ AMSNP, f. III, šk. č. 1. Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi a V. Kopeckému zo 14. 10. 1944.

40 Tamže.

41 Porovnaj NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 227 (časť II). Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi zo 7. 10. 1944.

bývalej agrárnej strany a na komunistický radikalizmus v roľníckej otázke boli zvlášť hákliví. Okrem toho, spočiatku (do Švermovho príchodu a „vysvetlenia“ stranícko-politických cieľov okamžitej pozemkovej reformy) podľahol argumentácii demokratov. Nechal sa presvedčiť, že ekonomicky nie je vhodné príliš deliť pôdu, ale radšej ju nechávať vo väčších celkoch (spravovaných trebárs aj štátom), a nie ju automaticky rozdeliť medzi všetkých záujemcov o ňu.⁴²

J. Šverma, ale aj Rudolf Slánský a ďalší „moskovskí“, ktorí sa na jeseň 1944 ocitli v povstaleckej Banskej Bystrici, ťažko niesli – pre nich nepochopiteľnú – slabú odhodlanosť bojovať za každých podmienok, všetkými prostriedkami. Poburoval ich dovtedajší pokoj a prosperita Slovenska, na rozdiel od všetkých ostatných krajín vedúcich vojnu. V mizerných podmienkach exilu celé roky spriadali plány, ako sa bude bojovať, ako sa stoj čo stoj porazí starý režim a podobne. Keď potom videli, že ležérnosť Slovenského štátu sa preniesla aj do povstaleckého Slovenska,⁴³ mali samozrejme dojem, že Slovensko chce zo seba síce zmazať biľag pronacistickej kolaborácie, ale nemieni preto nič obetovať. Po niekoľkých týždňoch pobytu na povstaleckom území ale pochopili komplikovanosť povstaleckého postavenia a neschopnosť viesť odpor iba realitou nepodloženým voluntarizmom.

Až na tieto drobné spory však vzťahy G. Husáka, resp. povstaleckého vedenia s predstaviteľmi moskovského vedenia KSČ zostávali dobré, čo sa nakoniec prejavilo aj tým, že predstaviteľov povstaleckého vedenia ponechali v štruktúrach štátnej a straníckej moci aj po vojne. Napriek tomu sa však vyskytli ešte dva závažné problémy, ktoré vystríhali K. Gottwalda a najvyššie vedenie KSČ pred tým, aby po vojne odovzdali riadenie Slovenska plne do rúk povstaleckého vedenia strany.

SLOVENSKÁ OTÁZKA

Prvým problémom bola tzv. slovenská otázka. Ukázala sa byť veľmi zložitou sférou, s ktorou sa spoľahlivo nedokázalo „popasovať“ ani jedno z predošlých komunistických vedení. Vedenia J. Osohu pracovali prevažne s ideou Sovietskeho Slovenska. Štvrté ilegálne vedenie už pristupovalo k slovenskej otázke, resp. slovensko-českým vzťahom realistickejšie, ale zostalo iba niekde na pol ceste. Všeobecne najpriateľnejšie hľadisko reprezentovalo až piate ilegálne vedenie KSS, raziace ideu národnostne rovnoprávneho Československa. Treba však povedať, že túto vágnu definíciu nového povojnového vzťahu každý predstaviteľ komunistického hnutia vnímal inak. Úplne jasno v nej nemalo zrejme

42 Porovnaj Tamže, šk. č. 2, a. j. 25. Husáková výpoveď z 19. 11. 1963.

43 Šverma: „*Vy tu nič nerobíte, mne to pripadá ako v Barcelone [...] tam tiež plné kaviar-
ne [...] prečo nič nerobíte...*“ Tamže.

ani moskovské vedenie. Dokonca aj Karol Šmidke, ktorý absolvoval o danej problematike „školenie“ od vedenia KSC v Moskve ešte pred vyslaním na Slovensko, presne nechápal účelovosť tejto dvojznačnej komunistickej rétoriky. Po príchode na Slovensko, a nepochybne aj pod vplyvom samotného G. Husáka či L. Novomeského, ešte viac podľahol domnienke, že komunistickým cieľom je skutočné národné vyrovnanie Slovákov a Čechov.⁴⁴

Postoj Gustáva Husáka a jeho aktivity za prebojovávanie rovnoprávneho postavenia Slovákov v novej ČSR, ktoré sa začali už (či predovšetkým) v Povstaní, sú viac-menej známe. Nebudem sa preto o nich širšie rozpisovať. Komunisti, do istej miery verní svojej predvojnovej línii, boli nepochybne viac „nacionalisticky“ zameraní ako ich demokratickí partneri v odboji. Ale odpor voči podriadenosti povstaleckej SNR akémukoľvek vyslanému splnomocnencovi londýnskej vlády bol v povstaleckom vedení všeobecný a relevantné proklamácie boli dielom tak komunistov, ako aj demokratov. Z neoficiálnych stanovísk či neskorších rokovanií protagonistov oboch táborov sa však môžeme dopátrať jednotlivých presadzovaní prioritne slovenského, či naopak, československého hľadiska. Slovenskí komunisti, vedení v slovenskej otázke najmä G. Husákom a L. Novomeským, boli nepochybne väčšími kritikmi predvojnovej ČSR a jej národnostnej politiky ako povstaleckí demokrati. Odhliadnuc od konzervatívnejších postojov Vavra Šrobára či povstaleckých osobností niekdajšej odbojovej skupiny Flóra, J. Ursíny a J. Lettrich nepresadzovali slovenské pozície tak radikálne, až nepriateľsky voči E. Benešovi a jeho okoliu ako G. Husák či (umiernenejší) L. Novomeský. Škála prijateľných vzorcov pre nový pomer Slovenska voči Československu

44 Jednoznačnú účelovosť komunistickej taktiky v slovenskej otázke a Šmidkeho nepochopenie tohto manévru už počas moskovskej emigrácie dokazuje Kopeckého list J. Švermovi z 8. 2. 1942: „*Naša línia musí byť trochu komplikovaná [...] Ku všetkým československým zahraničným orgánom, ku všetkým zahraničným akciám máme pomer plne pozitívny a využívame aj ich autority a pôsobenia pri apeloch na slovenský ľud doma [...] Bojujeme za zvrhnutie bratislavskej vlády [...] Ale nestaviame proti nej ani heslo nejakej novej slovenskej vlády, ale nemôžeme domov povedať, že legitímnou povolanou vládou Slovákov je londýnska československá vláda. To by nemohlo na Slovensku pôsobiť mobilizačne [...] Mobilizácia doma v boji proti Nemcom je prirodzene širšia na základe slovenskom ako československom [...] Jednoducho kombinovať líniu československú s líniou slovenskou. A držať sa všeobecného hesla ‚Za slovenskú slobodu‘, lebo týmto nič neskazíme ani z hľadiska slovenského, ani z hľadiska československého. A ani nepredchádzame ničomu v budúcnosti [...] Nie je vylúčené, že za búrlivého vývoja vrcholných udalostí bude sa na Slovensku konštituovať nejaký zastupiteľský orgán [...] alebo nejaký samostatný špeciálne slovenský vládny orgán, ale takáto eventúrna slovenská vláda budúcich revolučných dní nemusí byť v rozpore k myšlienke spoločného československého štátu [...] Šmidke je rozhodne na falošnom stanovisku, keď chce teraz stavať koncepciu nejakej slovenskej vlády a k tomu nepriateľsky proti Benešovej vláde.*“ NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 227 (časť I).

u demokratov siahala od miernych územnosprávnych privilégií až po maximálne rozmedzie – federalizáciu Československa. U komunistov prevažujúca federalizácia predstavovala skôr minimálnu požiadavku. Samozrejme, v časti KSS ešte pretrvávali tendencie smerujúce k sovietskemu Slovensku, ktoré vyvolávali výrazné obavy u nekomunistických partnerov KSS,⁴⁵ nevraviac o Benešovom okolí. S týmto strachom dokázal G. Husák dokonca veľmi premyslene pracovať. Napríklad 24. septembra 1944 publikoval v *Novom slove* článok s dnes už legendárnym tvrdením: „*Treba raz otvorene povedať, že náš ľud by nadšene uvítal, keby medzi nami a ostatnými slovanskými národmi, menovite medzi Slováckmi a Rusmi, nestáli hranice a colníci, keby slovenský človek za svoju vlasť považoval nielen územie od Ašu po Jasinu, ale od Ašu po Vladivostok.*“⁴⁶ Tieto Husákovy vyjadrenia ale treba chápať najmä v kontexte vtedy prebiehajúcich politických bojov medzi povstaleckou SNR a exilovým prezidentom a vládou o vymedzenie vzájomných kompetencií a budúceho slovensko-českého pomeru. Pochybujem o tom, že by bol G. Husák, s jeho nespornou inteligenciou, natoľko zaslepeným komunistom a mal taký slabý cit pre realitu, aby nevedel, čo by čakalo Slovensko po akomkoľvek pripojení k Sovietskemu zväzu. Tieto jeho slová boli viac ako reálne priania využité na politický nátlak na E. Beneša a spol. Upozorňovali ich na to, aby prijali federalizačné chápanie riešenia slovenskej otázky, lebo inak budú musieť čeliť omnoho radikálnejším a nepríjemnejším požiadavkám slovenských komunistov. G. Husák si bol vedomý, že takýmito hrozbami nemá čo stratiť, lebo na jednej strane dostatočne vystraší Londýn a na druhej strane poteší Moskvu. Obrovský politický potenciál „slovenskej karty“ pri prerokovávaní povojnového usporiadania Československa si koniec koncov uvedomovalo aj moskovské vedenie KSČ. Preto počas moskovských rokovaní v marci 1945 nechalo plne pôsobiť „nacionalizmus“ G. Husáka, resp. delegácie SNR na reprezentáciu národných socialistov, resp. českých nekomunistických strán. Zároveň si však „moskovskí“ v Banskej Bystrici (Šverma, Slánský) i K. Gottwald s V. Kopeckým v exile uvedomovali, že momentálne príhodný nacionalizmus G. Husáka či KSS by sa im mohol vymknúť spod kontroly a byť dokonca na príťaž. Azda najvarovnejším v tomto im bol rezolútny postoj povstaleckej SNR voči ministrovi Němcovi.⁴⁷ K. Gottwald skutočný vzťah k slovenským aspiráciám v Československu pregnantne vyjadril v jednom zo svojich telegramov J. Švermovi do povstaleckej Banskej Bystrice: „*Chápeme*

45 Porovnaj NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 227 (časť II). Telegram J. Švermu K. Gottwaldovi z 5. 10. 1944 a 7. 10. 1944.

46 PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 563.

47 Porovnaj NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 227 (časť II). Telegram J. Švermu a R. Slánskeho J. Dimitrovovi a K. Gottwaldovi zo 17. 10. 1944; Tamže. Telegram J. Švermu J. Dimitrovovi a K. Gottwaldovi z 18. 10. 1944.

*postavenie Slovenskej národnej rady takto: riadi národnooslobodzovací boj Slovákov, zastupuje slovenský národ, je orgánom slovenskej národnej moci v duchu národno-územnej autonómie. Pokiaľ však ide o spoločné záležitosti a štátnu moc v meradle republiky, predstavuje Slovenská národná rada zároveň aj orgán štátnej správy v podobe zemskeho národného výboru, je podriadená ústrednej československej vláde.*⁴⁸ Ako neskoršia politika KSČ vedená K. Gottwaldom ukázala, českí komunisti vnímali slovenskú otázku (problém slovenskej samosprávy) iba ako účelný nástroj politiky boja o moc, a nie principiálne „rovnostársky“. V povojnovom období, bez ohľadu na to, či Slovensko ovládali demokrati alebo komunisti, vnímali SNR prioritne ako úradnícko-správny „zemský národný výbor“, a nie ako G. Husákom či J. Lettrichom vnímaný suverénny národno-samosprávny orgán.

PARTIZÁNSKA OTÁZKA

Druhou problematickou oblasťou vo vzťahu povstaleckej KSS, resp. Gustáva Husáka k všeobecnej komunistickej stratégii bola tzv. partizánska otázka. Aj samotný G. Husák sa v priebehu života veľakrát o tejto téme vyjadroval (počas Povstania, počas pobytu v Moskve vo februári 1945, počas kampane proti „buržoáznemu nacionalizmu“, pred tzv. barnabitskou komisiou či vo svojich pamätiach). V období vnútrostraníckych čistiek mu ostro vyčítali jeho neortodoxný stranícky prístup k partizánom. Z pohľadu dneška ho môžeme skôr oceniť ako haniť. Partizánske hnutie stálo pred Povstaním v komunistickom protinacistickom či protifašistickom odboji vždy na poprednom mieste. Ilegálna KSS sa vždy hrdo hlásila k ozbrojenému odporu. Na základe výziev Moskvy a vlastného ideologického presvedčenia aj veľmi zavčasu pristúpila k organizovaniu prvých partizánskych skupín. Tie však neskončili slávne, resp. neukončili ani štádium riadneho vytvorenia bojovej skupiny. S príchodom Karola Šmidkeho na Slovensko v lete 1943 a s vytvorením nového vedenia KSS, ruka v ruke so zlepšením všeobecných vojensko-spoločenských predpokladov rozvoja partizánskeho hnutia, sa formovanie partizánskeho odboja dostalo opäť do popredia záujmu slovenských komunistov. Popri prvých domácich ozbrojených skupinách, ktoré sa vytvárali od jari a najmä od leta 1944, začali sa intenzívne vytvárať partizánske skupiny aj z radov sovietskych utečencov z nemeckých zajateckých táborov či v dôsledku vysielania organizátorských skupín zo sovietskej strany približujúceho sa frontu. Väčšina týchto skupín vznikala úplne nezávisle od KSS a vedenie strany malo preto na nich minimálny vplyv. Spočiatku mohlo vedenie ilegálnej KSS prirodzene iba uvítať taký veľký nárast ozbrojeného odporu voči režimu

48 Tamže. Telegram K. Gottwalda a V. Kopeckého K. Šmidkem, J. Švermovi a R. Slánskem z 23. 10. 1944.

a jeho pronemeckej politike. Okrem iného, prirodzene ašpirovalo aj na politické ovplyvňovanie týchto skupín. V dôsledku všeobecného zblížovania Sovietskeho zväzu a západných spojencov počas vojny v ešte výraznejšej forme napodobňovaného zblížením ZSSR a londýnskej československej exilovej reprezentácie, došlo k bezprecedentnému odbojovému spojenectvu slovenských komunistov a nekomunistov na platforme ilegálnej SNR. Od tohto obdobia uprednostňovala KSS celoslovenské odbojové ciele pred dovtedajšími úzko straníckymi líniami. Táto zmena dôrazu na jednotlivé formy a spôsoby odboja sa týkala aj partizánskej otázky. Vedenie KSS pred nekoordinovanými menšími bojovými akciami partizánskych skupín uprednostnila všeobecné celoslovenské vystúpenie postavené na ozbrojenom odpore slovenskej armády. Nemá význam opisovať konkrétne aktivity, ktoré vykonalo vedenie ilegálnej KSS, resp. G. Husák v lete 1944 pre to, aby udržali prepukajúcu „partizánsku horúčku“ v medziach, aby nevyprovokovali predčasný nemecký zásah. V doterajšej literatúre vrátane Husákových memoárov sú dostatočne rozvedené. Pristavme sa však pri jednotlivých fázach a momentoch, ktoré ovplyvňovali vývoj názorov povstaleckého vedenia, najmä G. Husáka na partizánsku problematiku v súvislosti s Povstaním.

Gustáv Husák nebol ortodoxným stúpencom nekritizovateľných straníckych línií, akými bola dlhodobá preferencia partizánskeho hnutia v komunistickej stratégii. Pristupoval k partizánom skôr pragmaticky. Keď videl, že nepremyslené partizánske akcie skôr poškodzujú záujmy Povstania, neváhal nekompromisne vystúpiť voči nim. V týchto momentoch mal bližšie k nekomunistickým členom povstaleckej SNR ako k mnohým svojim spolustraníkom.⁴⁹ Vyplyvalo to samozrejme aj z toho, že sa postupne viac zžil s funkciou a problémami povstaleckej

49 Za všetky neskoršie kritiky Husákovho vzťahu k partizánom názor vtedajšieho prvého tajomníka KSS K. Bacílka: „... za celý čas SNP nepoznám jediný prípad odsúdenia nejakého fašistického zločinca – gestapáka alebo gardistu, zato na moste pri Zvolene boli popravení jeden sovietsky a jeden slovenský partizán spolu s členom MNV a starým členom strany v Hájnikoch. Aj keď som bol v tomto čase tajomníkom strany v Banskej Bystrici, neviem nič o tom, že by boli súdení riadnym súdom. Nebolo to prerokované v strane, hovorí sa, že k poprave dal súhlas Husák ako povereník, Asmolov a Šmidke. Pri poprave asistoval Rašla [...] Šmidke a Husák mali v otázkach partizánskeho hnutia časté spory. Husák mu vytýkal, že medzi partizánmi nezjednal poriadok [...] Je pravda, že vedľa riadne organizovaných a registrovaných partizánskych oddielov vznikali i tzv. partizánske oddiely, ktoré sa chovali nedisciplinované a dopúšťali sa i banditizmu. Ale proti týmto náhodivše vzniknutým bandám samotní partizáni bojovali, boli to len menšie skupiny, ktoré buď boli likvidované, alebo včlenené do iných, riadne registrovaných skupín [...] Husák nikdy medzi partizánov nechodil, nikdy s nimi spoločne nepracoval, nehľadoval, nikdy nevykonával namáhavé pochody, nikdy s nimi nežil. Naopak, medzi partizánmi a povereníctvom vnútra bol napätý pomer a Husák sám vychádza viac zo subjektivismu, z rôznych klebiet na partizánov než z vlastných skúseností.“ Tamže, šk. č. 8, a. j. 187.

SNR (ktoré boli primárnejšie, dôležitejšie) ako s funkciou podpredsedu KSS, kde viacerí od neho očakávali presadzovanie straníckych záujmov aj na úkor spoločných odbojových cieľov. Už prvé dni Povstania ukázali, že zapojenie partizánskych oddielov do spoločnej povstaleckej obrany je problematické,⁵⁰ najmä v súvislosti s nedodržiavaním bojovej disciplíny a zámerov povstaleckého velenia. Do toho sa pridávali všeobecnejšie problémy revolučného charakteru – vznik mnohých ozbrojených skupín, vydávajúcich sa či považovaných za klasické partizánske oddiely, ktoré sa dopúšťali samovoľných násilných činov, lúpenia i vražd. Pritom sa nedarilo veľmi riadiť a zvládať ani registrované partizánske skupiny, čo pri ich celkovej veľkosti, rôznorodosti a veľkému rozptylu ani nebolo celkom možné.⁵¹ Keď

- 50 G. Husák: „... vzťah armády a partizánov [...] sa veľmi zhoršil od tej chvíle, čo najmä Veličkova skupina si nedala povedať a keď prevádzala sabotážne akcie, ktoré narušovali plán. Napríklad tunel na Handlovú [...] potom za povstania Golian kládol dôraz na to, aby boli všetky sily zjednotené a aby mu boli podriadené. Politicky sme to odmietali z toho dôvodu, že by potom partizánske hnutie bolo podriadené vojenskému veleniu, ktoré viselo na Ingrovi. Nato sa našla koncepcia [...] zrodil sa partizánsky štáb [...] a zriadil sa Rada obrany, kde budú všetky zložky a odtiaľ pôjdu jednotné rozkazy. Vojaci sa bránili, ale nakoniec to akceptovali, lebo inak si nemohli pomôcť. To napätie trvalo celú dobu povstania a hlavne z toho dôvodu, že vojaci vraveli [...] zbrane nám zobrali, tolko a tolko tisíc, majú všetky možné zbrane, ľahké aj ťažšie, zásobovanie majú a my s týmito silami nemôžeme disponovať...“ Tamže, šk. č. 2, a. j. 25. Husáková výpoveď z 19. 11. 1963.
- 51 G. Husák: „... okrem tých pozitívnych momentov, ktoré sú nesporné v tom partizánskom hnutí, bolo veľmi veľa ťažkostí okolo toho [...] zvlášť z toho, že za povstania sa k partizánskému hnutiu, okrem statočných ľudí, pridali aj všelijakí [...] tam vznikali aj skupinky, o ktorých už nikto ani nevie, že boli, v najrôznejších dedinkách, tam onen chlapík si začal robiť partizánsku skupinu a do toho sa sústredilo aj mnoho demoralizovaných elementov, bolo dosť prípadov marodérstva, dosť prípadov banditizmu, dosť prípadov nedisciplinovanosti, s ktorými sme museli tvrdo zápasiť. Potom boli prípady také, že aj väčšie jednotky, okrem tých prvých dní, okolo Strečna, dosť ťažko sa dostávali do bojových úloh [...] Ťažkosť bola v tom, že za celé obdobie povstania sa nepodarilo dosiahnuť faktickej jednoty vedenia partizánskych jednotiek na povstaleckom území. Bol tu partizánsky štáb, ale ten len koordinoval, dohadoval, prosil musel, poď tam, urob toto, veď vidíš, aká je situácia, pošli tam niečo [...] a tých handrkovačiek bolo náramne mnoho a jednu dobu to išlo aj na nervy [...] Boli také prípady, že obyvatelia žiadali proti partizánom príchod Nemcov [...] To sa k nám donieslo, napríklad na Turci, jedna jednotka Jegorovova, dokonca v Národnej rade sa takýto prípad prejednával [...] chodili do tých dedín a tam si získavali zásobovanie a ostatné, ale takým spôsobom, že to obyvateľstvo sa dožadovalo ochrany. Viem, že niečo bolo aj okolo Dobšinej alebo Spiša, tiež tam niekde boli také prípady [...] Takýchto skupín, ktoré sa potulovali, ktoré chceli robiť vlastné opatrenia, bolo náramne mnoho. Šmidke žiadal Národnú radu, aby vydala zákon pre všetky národné výbory, že žiadna partizánska skupina si nesmie na vlastnú päsť obstarávať zásobovanie. Že všetko budú dostávať len registrované skupiny, čo potrebujú, cez armádu [...] toto nariadenie bolo vydané, ale nikdy sa to plne nepodarilo presadiť, lebo kto chcel, kto mal automat, robil si svoju politiku [...] A takýchto zjavov bolo náramne mnoho, ktoré pili krv obyvateľstvu, pili krv straníckym funkcionárom.“ Tamže.

sa 5. septembra 1944 vrátil K. Šmidke zo ZSSR do povstaleckej Banskej Bystrice, keď ho G. Husák informoval o situácii, zhodli sa, že partizánske hnutie treba čo najskôr zvládnuť.⁵² Či už pre všeobecnú nespokojnosť SNR, ale aj z dôvodu vylepšenia renomé partizánskeho hnutia a KSS ako jeho politického tútora. Slovenskí komunisti v SNR museli totiž neustále odrážať kritiky na partizánske hnutie tak od povstaleckého armádneho velenia, ako aj od svojich demokratických partnerov. Zvládnuť negatívne stránky partizánskeho hnutia bolo aj v ich vlastnom straníckom záujme, aby sa v spoločnosti nevžilo negatívne vnímanie KSS pre negatívne vnímanie partizánov. Keďže KSS mala na rozdiel od povstaleckých demokratov v armáde iba mizivý vplyv, snažila sa práve z partizánskeho hnutia urobiť svoju „výkladnú skriňu“, ozbrojenú zložku iniciovanú a vedenú stranou, s ktorou by bolo možné sa pýšiť a spoľahnúť sa na ňu. Táto úloha bola však neľahká, a neskôr sa ukázalo, že v mnohých smeroch aj nezvládnutelná. Nepomohlo ani vytvorenie Hlavného štábu partizánskeho hnutia na čele so Šmidkem či Rady na obranu Slovenska, ktorá mala prioritne koordinovať (podriaďovať) partizánske akcie vojenským). Dokonca aj napriek zaangažovaniu sovietskych veliteľov a špeciálnych dôstojníkov na eliminovanie partizánskych prečinov, sprievodné negatíva partizánskeho hnutia sa nepodarilo plne odstrániť. Ku cti vedenia KSS, menovite G. Husáka, slúži, že nemali problém odsúdiť na smrť aktérov tzv. sliačskych (hájnických) vrážd či zatrhnuť partizánom svojvoľné zaškoľovanie predstaviteľov ľudáckeho režimu.

Na druhej strane by ale nebolo správne podľahnúť dojmu, že G. Husák či povstalecká KSS sa kritikou viacerých partizánskych realít úplne odcudzili všeobecnej straníckej politike preferovania partizánskeho hnutia. Na kritiky partizánskeho hnutia dokázali veľmi rázne argumentovať negatívami povstaleckého velenia, bojového odhodlania povstaleckého vojska a podobne. Predovšetkým G. Husákovi, podobne ako v prípade slovenskej otázky vo vzťahu k E. Benešovi a jeho okoliu, sa podarilo dosiahnuť maximálne možné politické zúročenie partizánsko-vojenských „prekáračiek“.⁵³ Vydobyl si záväzok povstaleckej armády zásobovať registrované partizánske skupiny tak, ako štandardné

52 Tamže.

53 Na 7. schôdzi povstaleckej SNR, 22. 9. 1944, po strate Turca, G. Husák na margo povstaleckého velenia povedal: „Nemci sú dnes na všetkých frontoch bití a práve len u nás na Slovensku postupujú. Nemožno sa preto vyhnúť dojmu, že práve u nás sú zvláštne príčiny, ktoré umožňujú postup Nemcov [...] sliačsky prípad bol hneď vyšetrený a traja vinníci popravení, dosiaľ však nebolo vôbec počut' o žiadnej exekúcii u dôstojníkov. Sú ľudia, ktorí nám zapríčinili oveľa väčšie škody ako spomenutí traja gangstri, a predsa dnes jedná sa o tom, v akej výške majú dostať manželky týchto škodcov plat. Ľudia v našich krajoch sú stotoční a pri dobrom vedení vedia vykonať veľké činy. Treba preto trvať na tom, aby v celom princípe vedenia bola prevedená radikálna náprava.“ PREČAN, V. (ed.): Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 337.

povstalecké jednotky. Zároveň sa komunistom podarilo presadiť do povstaleckej armády inštitúciu osvetových dôstojníkov, ktorá znamenala aspoň akú-takú možnosť politicky ovplyvňovať povstaleckých vojakov.

Pri spätnom pohľade na budovanie KSS v prvých dňoch Povstania a jej politiku počas neho automaticky sa podsúva otázka, ako by vyzeral politický vývoj v SNP, keby najvýraznejšou osobnosťou strany nebol G. Husák? Ako by sa zachovala strana, keby boli v Banskej Bystrici aj V. Široký, J. Ďuriš a ďalší uväznení komunistickí funkcionári a aktivisti z Nitry či všeobecne zo západného Slovenska? Na jednej strane desiatky ostrieľaných komunistov, ktorých sa nepodarilo oslobodiť, v Povstaní KSS evidentne chýbali.⁵⁴ Na druhej strane, keby boli v Banskej Bystrici, je viac ako pravdepodobné, že G. Husáka a ďalších mladých komunistických intelektuálov by odstavili od najvyšších straníckych či povstaleckých funkcií. Pravdepodobne menej konsenzuálne by sa vyvíjal vzťah KSS k demokratom, boli by väčšie spory o armádu či partizánov a nepochybne iné stanoviská by toto komunistické vedenie zaujímalo aj v slovenskej otázke. Neúspech oslobodenia politických väzňov z nitrianskej väznice nebol prirodzene Husákovým zámerom. Vyplynul skôr z vysvetliteľnej snahy neprovokovať predčasne režim či nacistov a neskôr bol dôsledkom klasického revolučného chaosu a improvizácií či reálnej vojenskej nevýhody povstalcov.

Dejiny a osudy ich profilujúcich osobností v mnohom závisia od náhod, „šťastia“ a nepredvídateľných banálnych okolností. Účasť v Povstaní a jeho organizovanie sa stalo základom politickej legendy Gustáva Husáka a jeho blízkych spolupracovníkov a odsunulo do úzadia V. Širokého, J. Ďuriša a ich spolupracovníkov aj s ich politickým myslením. Vzhľadom na neskoršie prejavy ortodoxného komunizmu 50. rokov, keď bola pri moci práve táto druhá skupina činiteľov KSS, možno konštatovať, že pre slovenské dejiny a pre slovenskú spoločnosť bolo šťastím (či menším zlom...), že na čele slovenských komunistov v Povstaní⁵⁵ bol práve Gustáv Husák.

54 Porovnaj JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*, s. 413 – 414.

55 Vzhľadom na to, že nominálne vyššie postavenie v povstaleckej komunistickej hierarchii mal K. Šmidke, najlepšie vyjadrenie toho, čím bol G. Husák pre povstaleckú KSS, je jeho charakteristika, ktorú použil František Uhlíř v správe pre londýnsky exil v októbri 1944, kde ho označil za „spiritus rector“ komunistickej strany v Povstaní. PŘEČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 482.

Postoj Gustáva Husáka ku katolíckej cirkvi v rokoch 1944 – 1950

Róbert Letz

Pozornosť domácej i zahraničnej historiografie sa sústreďuje doposiaľ najmä na tie témy, ktoré predstavujú ťažiskové úseky života a angažovania Gustáva Husáka. Pomerne málo prebádanou stránkou jeho osobnosti ostáva vzťah ku katolíckej cirkvi a k náboženstvu.¹ Pritom Gustáv Husák výrazne zasahoval v povojnovom období do formovania a uskutočňovania cirkevnej politiky štátu na Slovensku.

Na vzťah Gustáva Husáka k náboženstvu mali rozhodujúci formačný vplyv štyri faktory: jeho vlastná osobnosť, rodinné prostredie, prostredie obce, z ktorej pochádzal, a prostredie stredoškolských a vysokoškolských štúdií. Gustáv Husák sa narodil 10. januára 1913 v obci Dúbravka (od roku 1946 je súčasťou Bratislavy). Z hľadiska národnostného zloženia obyvateľstva bola Dúbravka obcou obývanou Slováckmi. Do pôvodnej slovenskej obce sa v 16. storočí prisťahovali Chorváti,

1 Dopusiaľ najucelenejšia práca: PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991. Okrem nej sa vzťahu G. Husáka k náboženstvu nevenuje, zrejme zámerne, žiadny priestor. Nespomína sa dokonca ani fakt, že v rokoch 1949 – 1950 zastával funkciu poverenika – predsedu Slovenského úradu pre veci cirkevné. Na problematiku zameral sústredenejší výskum historik Tomáš Černák: ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka. Vybrané kapitoly z rokov 1948 – 1951*. Rigorózná práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009; ČERNÁK, T.: *Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom. Historický zborník*, roč. 21, 2011, č. 1, s. 114 – 130.

ktorí utekali pred osmanskou expanziou. V roku 1574 sa Dúbravka spomína ako nová osada, v ktorej bývajú Chorváti.² Chorvátske obyvateľstvo sa však postupne asimilovalo so slovenským, hoci chorvátsky jazyk pretrval až do 20. storočia.

Z konfesionálneho hľadiska bola Dúbravka obcou, ktorú obývali takmer výlučne rímskokatolíci. Podľa údajov z kňazského schematizmu v nej žilo v čase narodenia Gustáva Husáka 881 rímskokatolíkov, ktorí používali slovenský jazyk.³ Veriaci iných konfesíí sa neuvádzajú. Gustáv Husák bol riadne pokrstený vo farskom Kostole sv. Kozmu a Damiána tamojším farárom Antonom Chryzostomom Moyšom dva dni po svojom narodení, teda 12. januára 1913.⁴ Pri krste dostal meno Augustín (latinsky Augustinus, podľa svätca sv. Aurelia Augustína).⁵ Po dvoch sestrách bol tretím dieťaťom Nikodéma Husáka a matky Magdalény Husákovovej, rod. Fratričovej. Rodičia i širšie príbuzenstvo patrili do rímskokatolíckej cirkvi. Žili tradičným spôsobom katolíckej vidieckej rodiny a pravidelne sa zúčastňovali na pobožnostiach. Patrili k nižšej sociálnej vrstve. Otec sa živil prácou v kameňolome, vo vápenke alebo ako sezónny poľnohospodársky robotník. Predsa sa však v rodinnom prostredí už v roku 1914 vyskytli dve udalosti, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili život G. Husáka v útlom detskom veku. Prvou bolestnou stratou bola smrť matky rok po jeho narodení a druhou odchod jeho otca na front prvej svetovej vojny. Samozrejme, G. Husák

-
- 2 NAVRÁTIL, L. – POLÁKOVÁ, E. (zost.): *Kronika Dúbravky*. Bratislava 2006, s. 49.
 - 3 *Schematismus venerabilis cleri Archidiocesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis communi 1913*. Ostrihom 1913, s. 192. V tejto súvislosti je zaujímavé, že situácia v Dúbravke sa nezmenila ani po vzniku ČSR v roku 1918. Podľa sčítania ľudu z roku 1921 žilo v Dúbravke 888 obyvateľov, z toho 884 rímskokatolíkov, dvaja evanjelici a. v. a dvaja reformovaní. Aj národnostná skladba bola ucelená. Z celkového počtu obyvateľov sa 877 hlásilo k slovenskej národnosti (oficiálne sa udávala československá národnosť), štyria k nemeckej, traja k maďarskej a štyria boli cudzí príslušníci. *Statistický lexikon obcí na Slovensku*. Praha 1927, s. 3. Sčítanie ľudu z roku 1930 uvádza, že v Dúbravke žilo 1074 obyvateľov, sa 1061 hlásilo k slovenskej národnosti, traja k nemeckej, jeden k maďarskej a deväti boli cudzí príslušníci. 1062 Dúbravčanov sa hlásilo za rímskokatolíkov, štyria za evanjelikov a. v., dvaja za izraelitov a šesť si uviedlo iné vyznanie alebo bez vyznania. *Statistický lexikón obcí v Krajine Slovenskej*. Praha 1936, s. 6.
 - 4 ČERNÁK, T.: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka. *História*, roč. 11, 2011, č. 1 – 2, s. 80. Anton Chryzostom Moyš, pôvodne františkán, ktorého preradili do diecéznej pastorácie, pochádzal zo známej slovenskej zemianskej katolíckej rodiny z Liptova. Bol slovenským národovcom rovnako ako jeho známejší brat Ladislav Moyš. Anton Ch. Moyš pôsobil na fare v Dúbravke od roku 1905 až do roku 1947, teda dlhých 42 rokov. V Dúbravke ostal bývať až do svojej smrti v roku 1957. *Schematismus venerabilis cleri administrationis apostolicae Tyrnaviensis*. Trnava 1947, s. 355.
 - 5 Sv. Augustín (354 – 430) patrili k najznámejším kresťanským svätcom. Bol kresťanský konvertita, biskup z Hippo a učiteľ cirkvi. Svojimi dielami *Vyznania* a *O Božom štáte* trvalo ovplyvnil kresťanské učenie a natrvalo sa zaradil do svetovej literatúry.

bol ešte príliš malý na to, aby tieto udalosti vnímal ako svoju osobnú stratu, no najmä neprítomnosť matky nepochybne bytostne pociťoval. Práve tieto dve udalosti mali zásadný význam na vývoj jeho osobnosti, utváranie jeho citového života a ovplyvnili jeho povahu, čo veľmi úzko súvisí i s náboženským životom. Viacerí odborníci z oblasti psychológie tvrdia, že jadro ľudskej osobnosti, jej základné charakteristiky sa utvárajú v prvých troch až piatich rokoch života. Pritom „črty a vlastnosti osobnosti, ktoré sme nadobudli v tomto období, majú viac-menej trvalý charakter“.⁶ Objekty, s ktorými sa dieťa stretáva prakticky od svojho narodenia, sa stávajú primárnymi prameňmi detských predstáv o Bohu. Na vznik myšlienkovvej reprezentácie Boha sú rozhodujúce skúsenosti dieťaťa s rodičmi, najmä s matkou, sekundárne s inými najbližšími osobami. Dôležité sú aj vnútorné zážitky a skúsenosti (predstavy, priania, nádeje a obavy). Prvé predstavy o Bohu slúžia ako iluzórne prechodné objekty, ktoré prinášajú útechu, istotu a zmysel.⁷ Gustáv Husák od prvého roka svojho života až do piatich rokov nezažil blízkosť otca a matky. Ostal v Dúbravke, kde sa oňho starala jeho stará mama z otcovej strany. Jeho staršie sestry poslali k matkiným príbuzným do blízkeho Lamača.⁸ Stará mama nemohla nahradiť rodičov, čo Gustáv Husák bytostne pociťoval. Toto vákuum v jeho živote mohlo viesť k väčšej introvertnosti, uzavretosti, určitému citovému chladu, prípadne ťažšej schopnosti dať nezakryte najavo svoje city. Aj ďalšie roky neboli pre formovanie Husákovkej osobnosti ľahké. Povojnová svadba Nikodéma Husáka s vdovou Máriou Vilemovou priniesla mladému Gustávovi Husákovi ďalšiu výraznú životnú udalosť, ktorá zmenila dôležitý dovtedajší rodinný a domáci stereotyp. Popri novej matke si musel privykať na nových súrodencov – dievčatá Júliu a Rozáliu z jej prvého manželstva a čoskoro aj na brata Štefana, ktorý sa v novom manželstve Nikodéma Husáka narodil.⁹ Znamenalo to, že sa musel presadiť v nových vzťahoch a nájsť si miesto v meniacej sa rodine. Práve tu sa vytvárali podmienky na rozvinutie jeho vlastností: húževnatosti a cieľavedomosti. Neznamená to, že spomenuté traumatizujúce skúsenosti raného detstva a nasledujúce ťažké roky automaticky vzdialili G. Husáka od viery a náboženstva, pretože mohli tiež viesť k náboženskému

6 CHMELÁROVÁ, Z. – SAWICKI, S. – KOVÁČ, K.: *Vybrané kapitoly z psychológie*. Trnava 2010, s. 7.

7 VOLNÝ, V.: *Problematika teórií spirituálneho vývoje a rozvoje víry*. Dostupné na: http://www.cmtf.upol.cz%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2FCMTF-katedry%2Fkrest-vychova%2FVolny-prednaska.doc.

8 MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoázneho nacionalizmu*. Diplomová práca. Praha : Filozofický ústav KU, 2011, s. 21.

9 ČERNÁK, T.: *Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka*, s. 81.

precitnutiu v neskoršom období jeho života. Na to, že sa prejavil skôr kritický a negatívny trend, mali vplyv ďalšie konkrétne udalosti Husákovho života.

Viera predstavovala prirodzenú súčasť života G. Husáka. Ako chlapec prijal prvé sväté prijímanie, sviatosť birmovania, ministroval a riadne sa zúčastňoval pobožnosťí. V škole navštevoval pravidelné vyučovanie náboženstva, ktoré bolo v tom čase ako povinný predmet pevnou súčasťou školskej výučby s dotáciou dve hodiny týždenne. V škole dosahoval výborné výsledky, pričom náboženstvo nebolo výnimkou. Určitým zdrojom negatívnych skúseností, ktoré sa dostávali do konfliktu s jeho detskou vierou, mohla byť náhla a necitlivá konfrontácia so svetom dospelých. Gustáv Husák bol svedkom toho, ako sa jeho otec vrátil nahnevaný zo zasadnutia obecnej rady v Dúbravke a vyvršil sa na kravách: „*Vyspieval im litánie, čo neboli v žiadnom cirkevnom spevníku: Panna Mária stratila pri tom svoju nevinnosť, na svoje si prišli apoštoli a všetci svätí, i boh v troch osobách a v mnohých variáciách. V pamäti mi utkvelo, že v dramatickej gradácii tohto ľudského procesu najhoršie obišiel Duch Svätý.*“¹⁰ Táto spomienka je marginálna, ale istotne v ňom vyvolala viaceré otázky a pochybnosti. Svedčí o tom aj fakt, že sa mu uložila hlboko v pamäti. Nikodém Husák bol členom agrárnej strany, orientovanej liberálne. Aj keby sme považovali jeho členstvo za formálne, bolo realitou, ktorá mu priniesla možnosť participovať na pozemkovej reforme. Túto stranu zastupoval v obecnom zastupiteľstve, ba v 20. rokoch vykonával funkciu dúbavského starostu. Členom agrárnej strany bol až do núteného splynutia s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSĽS) v novembri 1938.¹¹ Najväčším súperom agrárnej strany na Slovensku bola konzervatívna HSĽS. Kým v agrárnej strane bolo vedenie prevažne evanjelické a voličská základňa konfesijné zmiešaná, v ľudovej strane sa angažovali takmer výlučne rímskokatolíci. Kým u agrárnikov sa angažovali katolícki kňazi iba výnimočne, u ľudákov bola ich angažovanosť veľmi silná. Husákov otec sa zrejme v rozhovoroch doma nevyhýbal politizovaniu a kritike ľudákov, čoho svedkom bol jeho vnímavý syn Augustín. Práve od otca mohol prevziať protiludácku orientáciu. Stranícke súperenie počas prvej ČSR bolo veľmi vyhrotené a pôsobilo v protiklade so zdanlivou vonkajšou homogénnosťou a konfesijnou jednotnosťou slovenskej a katolíckej Dúbravky. Svedčia o tom výsledky parlamentných volieb.¹²

10 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*, s. 80.

11 ČERNÁK, T.: *Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka*, s. 81.

12 Napríklad vo voľbách do senátu Národného zhromaždenia 25. 4. 1920 boli výsledky nasledovné: z 357 odovzdaných platných hlasov dostala Čs. sociálna demokracia 206 hlasov (57,7%), Slovenská národná a roľnícka strana 91 (25,49%), Slovenská ľudová strana 42 (11,76%), Čs. strana národno-socialistická 7 (2%), Kresťansko-sociálna strana 10 (2,8%), Maďarská maloroľnícka strana 1 (0,28%). Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (f.) Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska,

Vďaka príhovoru miestneho farára a učiteľa sa dal Nikodém Husák obmäkčiť, aby poslal svojho syna Augustína na gymnázium do Bratislavy. G. Husák od roku 1925 študoval na Československom štátnom reálnom gymnáziu v Bratislave.¹³ Ak dovtedy vnímal Bratislavu ako mesto, kam chodieval s otcom iba príležitostne, teraz sem dochádzal pravidelne a spoznal ho lepšie. Mestský svet sa uňho dostal do silného kontrastu so svetom vidieka. Aj na gymnáziu mal hodiny náboženstva. S ostatnými spolužiakmi sa zúčastňoval na svätých omšiach na začiatku školského roka a na štátny sviatok 28. októbra. Dokonca sa zachovala informácia, že si spolu s ďalšími študentmi spoločne vykonávali pobožnosť deviatich prvých piatkov, ktoré Ježiš zjavil francúzskej mystičke Margaréte Alacoque (1647 – 1690) s prísľubom dosiahnutia milosti posväcujúcej v hodine smrti všetkým, ktorí prijímú sväté prijímanie počas deviatich prvých piatkov.¹⁴ Bratislava priniesla Husákovi hlbšie poznanie sociálnych rozdielov. Kým on si musel zarábať na štúdium dávaním kondícií v bohatších rodinách svojich spolužiakov a tvrdou fyzickou prácou, iní mali neporovnateľne lepšie podmienky. Živý záujem o sociálny problém, pocit krivdy nad usporiadaním spoločnosti a snaha zmeniť túto skutočnosť ho privedli k bližšiemu kontaktu s komunistickým hnutím.

Niektorí študenti gymnázia sympatizovali s komunistami a agitovali pre nich. G. Husák v roku 1929 prestal dochádzať z Dúbravky a začal bývať v stre-

škatuľa (šk.) č. 333. Štatistická tabela o výsledku volieb do senátu zo dňa 25. 4. 1920. Volebný kraj XVI. Vo voľbách do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia 15. 11. 1925 boli výsledky nasledovné: platné hlasy odovzdalo 416 voličov, z toho dostala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS) 142 hlasov (34,13 %), Komunistická strana Československa (KSČ) 122 hlasov (29,33 %), Republikánska strana zemeľského a maloroľníckeho ľudu 62 (14,9 %), Čs. soc. dem. strana robotnícka 61 (14,66 %), Čs. strana národno-socialistická 14 (3,36 %), Krajinská kresťansko-sociálna strana 3 (0,72 %), Slovenská národná strana 2 (0,48 %), Čs. strana ľudová 2 (0,48 %), Čs. národná demokracia 1 (0,24 %), Západoslovenská kresťansko-sociálna strana 1 (%), Bund der Landwirte 1 (%), Židovská strana 1 (%). SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, šk. č. 884a. Voľba do poslaneckej snemovny. Přejehled o výsledcích volieb do Národného shromáždění. Výsledky volieb do krajinského zastupiteľstva 2. 12. 1928 boli nasledovné: zo 440 platných hlasov dostala Čs. sociálna demokracia 175 (39,77 %), Republikánska strana zemeľského a maloroľníckeho ľudu 86 hlasov (19,55 %), HSLS 80 (18,18 %), KSČ 44 (10 %), Čs. strana ľudová 22 (5 %), Čs. národní socialisti 10 (2,27 %), SNS 7 (1,6 %), Krajinská kresťansko-sociálna strana 6 (1,36 %), Volebné združenie židovskej strany 6 (1,36 %), Čs. národnodemokratická strana 3 (0,68 %), Čs. remeselnícko-obchodná strana stredostavovská 2 (0,45 %). SNA, f. Krajinský úrad-admin., inv. č. 7, kniha 19a. Výsledok volieb do Krajinského zastupiteľstva v roku 1928.

13 Od roku 1930 sa názov zmenil na Masarykovo štátne reálne gymnázium. V súčasnosti je to Gymnázium Grösslingová.

14 *Vítazstvo Srdca*, roč. 11, 2006, č. 50, s. 18 – 19.

doškolskom internáte, kde sa zoznámil s viacerými študentmi s komunistickou orientáciou. V lete v tomto roku brigádničil medzi robotníkmi v bratislavskej Patrónke. Z nich viacerí boli komunisti. Títo naň vplývali a zoznámili ho s aktivistami Komunistického zväzu mládeže (Komsomolu). Podľa oficiálnych životopisov sa G. Husák už ako šesťnásťročný stal členom tejto organizácie.¹⁵ K tomuto faktu treba pristupovať nanajvýš kriticky. Mohol slúžiť na spätné dokazovanie uvedomelosti a zásluh, čo bolo v komunistickom režime bežné. Skôr je pravdepodobnejšie, že išlo o nadviazanie stykov s aktivistami Komsomolu. G. Husák postupne dospieval k presvedčeniu, že práve radikálne komunistické hnutie prinesie riešenie páľčivých spoločenských problémov. V tejto fáze jeho života však ešte nie je možné G. Husáka jednoznačne zaradiť medzi stúpencom marxistického svetonázoru. Zrejme si ako adolescent začal klásť hlbšie otázky o zmysle svojej kresťanskej viery a kriticky ju prehodnocovať. Vplyv tradične kresťanského prostredia rodnej Dúbravky postupne slabol a nahrádzal ho vplyv marxisticky orientovaných rovesníkov. V sčítaní ľudu z roku 1930 má G. Husák v kolónke Náboženské vyznanie uvedenú skratku „er. kat.“ (rímskokatolícke).¹⁶ Prevažne českí profesori gymnázia, ktoré navštevoval Husák, boli zameraní pozitivisticky a nepredstavovali pre Husáka oporu pri rozvoji jeho viery. V septime alebo v oktáve sa odohral zaujímavý rozhovor dvoch spolužiakov – Juraja Gaburu, ktorý sa pripravoval na rehoľné povolanie, a Gustáva Husáka. Otvorene diskutovali o svetonázorových otázkach. Podľa spomienky J. Gaburu: „*Ja som sa ho snažil presvedčiť o existencii Boha, hovoril mu argumenty pre vieru a Cirkev a on mi na to odpovedal, že ja by som ti zas mohol povedať argumenty, ktoré svedčia o opaku. Povedal tiež, že pôvodne veril v Boha a miništroval, ale postupne prišiel k inému presvedčeniu. V priebehu rokov vraj prišiel na to, že viera je nedokázateľná.*“¹⁷ Z tejto spomienky by vyplynul Husákov agnosticizmus, vyúsťujúci do ateizmu. Neodmietal síce a priori existenciu Boha, ale pozitívne argumenty v tomto smere pokladal za rovnako hodnotné ako negatívne. Pri posudzovaní Husákovej svetonázorovej metamorfózy a s tým súvisiacich kontaktov s komunistickým hnutím však nemožno klásť do absolútneho protikladu kresťanskú Dúbravku a sociálne diferencovanú Bratislavu. Socialisti a komunisti pôsobili aj v Dúbravke a mali

-
- 15 Pozri napríklad *Rudé právo*, roč. 54, 1973, č. 8, s. 1; *Encyklopédia Slovenska*. Zv. 2. E–J, heslo Husák, Gustáv. Bratislava 1978, s. 364.
- 16 Túto fonetickú skratku uviedol jeho otec Nikodém Husák, ktorý vyplnil sčítací hárok 4. 12. 1930. SNA, f. Sčítanie ľudu 1930, šk. č. 83. Bratislava-Dúbravka. Popisný hárok č. 93. V domácnosti v tom čase bolo uvedených päť trvalo žijúcich osôb: Nikodém Husák (otec G. Husáka, nar. 15. 4. 1881), Mária Husáková (nevlastná matka G. Husáka, nar. 25. 6. 1885), Augustín Husák (nar. 10. 1. 1913), Štefan Husák (nar. 30. 12. 1922) a Júlia Santnerová (nevlastná sestra G. Husáka, nar. 22. 1. 1912).
- 17 ČERNÁK, T.: *Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka*, s. 84.

v nej pomerne silné pozície, čo jasne vyjadrujú výsledky parlamentných volieb. Bratislava bola v Husákovom prípade katalyzátorom, ktorý rozhodujúcou mierou prispel k formovaniu jeho svetonázoru i politickej orientácie.

Podľa amerického psychológa Johna H. Westerhoffa, ktorý sa zaoberá fenoménom viery, práve v čase adolescencie nastupuje tzv. hľadajúci štýl viery. Nastáva čas, keď sa človek rozhoduje, či má ďalej rozvíjať, prejavovať a prijímať doterajšiu vieru spoločenstva, alebo má skôr zdôrazňovať osobnú interpretáciu náboženskej skúsenosti. Jednotlivci si kladie otázky, pochybnosti, kriticky hodnotí, hľadá nové cesty a interpretácie. Celý tento proces sa buď končí dozretím do štýlu tzv. vlastnenej viery, alebo nevytvorením takéhoto štýlu, čo znamená ochabnutie a ustupovanie iným „silnejším“ argumentom proti viere. Pre štýl vlastnej viery je charakteristická skúsenosť obrátenia, osobná argumentačne uspokojivo zdôvodnená viera a vedomé úsilie o súlad medzi deklarovanou a uskutočňovanou vierou. Vo viere ustupuje autorita spoločenstva a je tu určujúce osobné spojenie s Bohom.¹⁸

Na tomto mieste treba poukázať na to, že postoj komunistov k náboženskej otázke na religióznom Slovensku bol odlišný ako vo viac sekularizovanejšej českej časti štátu. Komunisti v slovenskom prostredí zväčša nevystupovali otvorene protinábožensky a ateisticky, ale skôr sa stavali do pozície akejsi očistnej sily, ktorá síce vystupuje s kritikou cirkví, ale rešpektuje náboženské ctenie ľudí. Medzi kresťanmi využívali pre svoju agitáciu aj Bibliu, poukazujúc na jej kritiku boháčov a zásady spoločného vlastníctva prvých kresťanov. Rozdiel medzi českými a slovenskými komunistami sa prejavoval v samotnej členskej základni Komunistickej strany Československa (KSČ) prakticky od jej založenia. Kým v českej časti štátu bola väčšina členov strany už v medzivojnovom období bez vyznania, na Slovensku sa, naopak, väčšina členov KSČ hlásila k cirkvám. Dokladajú to štatistické krajnosti. Podľa stavu z konca roka 1924: „*Největší procento osob bez vyznání jsoucích vykazuje kraj kladenský, ve kterém je celkem 82,15 % příslušníků bezkonfesionelních. Nejmenší procento bez vyznání vykazuje kraj vrútecký (Slovensko), který má pouze 3,44 % bezkonfesionelních.*“¹⁹ Tieto fakty dokazujú pomalší postup sekularizácie na Slovensku a súčasne poukazujú na skutočnosť, že hoci tu rezonovala sociálna otázka, pre Slovákov z toho ešte nutne nevyplyvala potreba formálneho rozchodu s cirkvou a náboženstvom.

Koncom školského roka 1932/1933, teda ešte stále ako gymnazista, dostal Husák finančnú odmenu za prácu na tému *Čo vykonala cirkev pre kultúru*.²⁰ Žiaľ, nepoznáme jej obsah, iba názov. Keď v roku 1933 G. Husák začal študovať na

18 VOLNÝ, V.: *Problematika teorií spirituálního vývoje a rozvoje víry*, s. 11.

19 *Protokol II. řádného sjezdu KSČ 31. 10. – 4. 11. 1924*. Praha 1983, s. 378.

20 ČERNÁK, T.: *Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka*, s. 82.

Právnickej fakulte UK v Bratislave, navonok sa mohlo zdať, že ide o slovenského katolíckeho akademika. Prvý rok býval v známom katolíckom vysokoškolskom internáte Svoradov.²¹ Podmienkou na prijatie do tohto internátu bolo odporúčanie od miestneho farára. G. Husák sa ďalej angažoval v komunistickom hnutí, ktoré malo v tom čase popularitu medzi časťou slovenskej mládeže. Bolo prejavom vzdoru voči generácii rodičov. Lákalo svojím radikalizmom, víziou spravodlivej spoločnosti a istým mysticizmom. Angažovali sa v ňom presvedčení horlivci, proroci, mučeníci a vyznávači. Navyše tajné schôdzky dávali možnosť zakúsiť pocit spolupatričnosti, jednoty. Komunistický mesianizmus a mysticizmus, vedomie vlastníctva plnej pravdy a osobitného poslania, ale aj akcieschopnosť boli prvky, ktoré Husákovi na komunistickom učení vyhovovali a ktoré umožnili transfer jeho religiozity do splošteného sveta ideológie.²² Táto „nová viera“ dávala G. Husákovi, ktorý v jeseni 1933 vstúpil do Komunistickej strany Československa pocit, že sa zúčastňuje na diele, ktorým sa aktívne mení a pretvára starý zlý svet a vytvára svet nový, lepší a spravodlivejší. Nevieme, v akom momente sa G. Husák vedome vzdal viery, a nemáme informácie o intenzite vnútorného zápasu o podobu jeho novej identity. Marxisticko-leninské učenie sa preňho stalo náhradou za hlbšie náboženské presvedčenie. Husáková viera nedozrela na vyšší stupeň reflexie, aby by si ju dokázal sám pred sebou i navonok argumentačne odôvodniť a obhájiť. Ostala uzavretá vo svete jeho vzdalujúceho sa detstva. Pre súčasnosť a budúcnosť si skôr hľadal argumenty proti cirkvi a náboženstvu. Tento jeho vnútorný vývoj je okrem iného aj dôsledkom toho, že sa nestretol so slovenskou katolíckou osobnosťou, ktorá by sa stala jeho vzorom, ktorá by ho osobne zorientovala a usmernila, ktorú by bol ochotný nasledovať a považovať za skutočnú autoritu. Slovenský katolícky svet mu však neprestal byť cudzí. Cítil kultúrnu spolupatričnosť s prostredím, z ktorého vyšiel, a stále sa pokladal za jeho súčasť.

Husák v sebe niesol dilemu, pretože duch katolíckeho internátu Svoradov, nasmerovaný na pravidelný a aktívny kresťanský duchovný život a angažovanie v katolíckych spolkoch, sa dostávali do príkrejšieho protikladu s jeho marxistickým svetonázorom a angažovanosťou v komunistickom hnutí. Navyše Svoradov zakazoval akademikom členstvo v komunistických spolkoch a organizáciách, ktoré boli považované za protináboženské a protinárodné. G. Husáka zo Svoradova s najväčšou pravdepodobnosťou vylúčili. S plnou vervou sa angažoval v študentskom ľavicovom hnutí. V jednom z článkov po odchode zo Svoradova

21 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 5; MIKULA, J.: *Povstanie s legendou*. Trenčín 1990, s. 6.

22 K názoru o Husákovom mesianizme sa prikláňa práca: MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoázneho nacionalizmu*, s. 22.

sa otvorene vyjadril: „*S hrôzou spomínam na tú dvacaťročnú výchovu – drezúru na katolíka-inteligenta.*“²³ Takto sa ako ťažkého bremena zbavil celej dvadsaťročnej kresťanskej výchovy, ktorú v posledných rokoch pociťoval skôr ako vonkajšiu indoktrináciu a donucovanie. V prostredí ľavicových študentov si aj našiel známosť – študentku práva Magdalénu Lokvencovú, dcéru českého dôstojníka žijúceho na Slovensku. Tá sa v roku 1938 stala jeho manželkou. Svadobný obrad bol občiansky.²⁴ Je zaujímavé, že G. Husák počas štúdia pri zápisoch vypíňal kolónku vyznanie „náboženstvo rímskokatolícke“ a M. Lokvencová si v tej istej kolónke uvádzala „bez vyznania“.²⁵ Svet Husákovej manželky teda neutlmil ani nezvrátil jeho negatívny vzťah k náboženstvu. Naopak, skôr ho v ňom utvrdil.

Hoci G. Husák odmietal cirkev, veľmi často sa ako vysokoškolák vo svojej publicistike vracal k cirkevným a vôbec náboženským témam. Prevažná väčšina jeho príspevkov v komunistickej intelektuálskej revue *DAV* sa týkala práve ich. Bolo to preto, že G. Husák považoval tento problém na Slovensku za osobitne dôležitý najmä pre slovenskú študujúcu mládež, ale aj seba za dostatočne kompetentného, aby sa k nemu vyjadroval. Mohol to však byť aj prejav rezonancie náboženskej otázky v ňom samom, čo sa prejavovalo práve takýmto spôsobom. G. Husák vo svojej publicistike vnímal cirkev veľmi zjednodušene a jednostranne podľa Marxovho a Leninovho učenia ako súčasť nespravodlivého sveta, ako inštitúciu, ktorá plní negatívny účel – ochraňuje nespravodlivý spoločenský poriadok, založený na vykorisťovaní. Odmietal rozlišovať a nechcel vidieť pozitíva jej aktivít. To by odhalilo účelovosť jeho argumentácie. Na tieto Husákove články sa hodí charakteristika ruského filozofa Nikolaja A. Berďajeva, ktorý napísal, že komunizmus: „*Sám chce byť náboženstvom, ktoré má nahradiť kresťanstvo, robí si nároky odpovedať na náboženské potreby ľudskej duše, dať zmysel životu.*“²⁶ Je to aj preto, že komunistické hnutie samo seba chápe ako boj za posvätnú myšlienku. Kresťanstvo vidí iba ako historicky podmienený sociálny fenomén, cirkev ako inštitúciu, za ktorou odmieta vidieť jej duchovné a nadprirodzené poslanie. Táto inštitúcia podľa neho v dejinách zlyhala a musí byť nahradená. Z týchto dôvodov G. Husák a komunisti všeobecne zdôrazňovali väčšinou negatívne stránky cirkvi. Ich kritika však mala aj racionálny základ, pretože poukazovala na nevyužitú možnosť angažovanosti kresťanov najmä v sociálnej oblasti.

23 KOLA, I.: Veľkovýroba mladých katolíkov. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, s. 81.

24 ČERNÁK, T.: *Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom*, s. 116.

25 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 5.

26 BERĎAJEV, N.: *Pramene a zmysel ruského komunizmu*. Bratislava 1991, s. 156.

Vianočne ladený príspevok začal G. Husák slovami: „Rozkázali sa zase predajné duše o chudobnom Jezuliatku, o kráse chudoby, o božej prozreteľnosti: treba len nereptať a odovzdať sa do vôle božej.“²⁷ To je začiatok článku. Koniec sa nesie opäť v znamení tvrdého ataku na cirkev. Jeho známy nezamestnaný si kúpil lacné katolícke noviny *Náš priateľ* s odôvodnením, že „vraj pri tej špatnej strave veľa papiera skonzumujú a okrem toho sa ešte nasmeje z toho bohobojného zavýjania pokrokových sluhov božích“.²⁸ Potom ako dôkaz nemohúcnosti cirkvi riešiť sociálnu otázku priamo cituje pasáž z týchto novín, založenú na tvrdeniach, že bez Krista sa nedá riešiť sociálna otázka, majetok je len v prenájme ľudí a každý je povinný narábať s ním v prospech iných a všeobecného dobra.

Z predstaviteľov mladej slovenskej inteligencie, združených v klube Hlinkových akademikov a v klube Národných akademikov, ktorí zdôrazňovali dôležitosť kresťanských a národných hodnôt v spoločnosti, sa G. Husák otvorene vysmieval a označil ich za mladých fašistov.²⁹ Pritom fašizmus chápal presne podľa poučiek Kominterny ako politický prejav buržoázie, usilujúcej sa za každú cenu o zachovanie kapitalizmu. Mládež je podľa G. Husáka vďačným objektom, na ktorý sa „záchranci kapitalizmu vrhajú“.³⁰ Pritom nezabudol zaútočiť na tradičné inštitúcie – rodinu, školu a cirkev: „Mládež, spracúvaná reakčnou školskou a rodinnou výchovou, zostáva dlho pod vlivom pátrov a ostatných platených sluhov vládnucej triedy. Táto používa všetkých prostriedkov (športové, trampske kluby, náb.[oženské] spevácke spolky atď.) k tomu, aby znemožnila pocit proletárskej spolupatričnosti a solidarity.“³¹ Jednostranne hodnotil aj činnosť vysokoškolského katolíckeho internátu Svoradov v Bratislave, ktorý podľa neho slúžil ako súčasť „veľkovýrobne“ slovenskej katolíckej inteligencie a bol založený na systéme špiclovania a donucovania. Samostatnosť študentských katolíckych spolkov je podľa neho iba ilúzia, pretože z pozadia sú ovládané kňazskými autoritami.³² Zaujímavou reflexiou G. Husáka je upozornenie na prevažujúcu donucovaciu výchovu k náboženskému životu na slovenskom vidieku, ktorá vzbudzuje odpor mladých ľudí k náboženstvu a vedie k pretváрке a ľahostajnosti: „Teroristická, donucovacia výchova mládeže na dedine ku katolíctvu (a náboženstvu vôbec) sa na mnohých miestach veľmi škaredo mstí. Mladí chlapci – pokiaľ ich nenachytajú na vojačkovanie v Orle a pod. – zasadajú ťažké rany pobožnostkáreniu po našich dedinách.“³³ G. Husák

27 KOLA, I.: Vianočný rozhovor so slovenskou dedinou. *DAV*, roč. 7, 1934, s. 115.

28 Tamže.

29 KOLA, I.: Mladí fašisti hovoria k národu. *DAV*, roč. 7, 1934, s. 127.

30 KOLA, I.: Mládež avantgardou fašizmu? *DAV*, roč. 8, 1935, č. 1, s. 21.

31 Tamže.

32 KOLA, I.: Veľkovýroba mladých katolíkov. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, s. 81.

33 Tamže.

tu, aj keď s iným zámerom, otvoril aktuálnu tému výchovy mladých ľudí k náboženským hodnotám, kde sa často namiesto argumentov a vysvetľovania používali donucovacie prostriedky.

Osobitný článok venoval kňazstvu. Zo svojich „triednych pozícií“ ho odhalil ako najvýnosnejšie, dobre platené a stabilné povolanie: „*Že kríza? Nie! V tomto remesle začína konjunktúra. Spoločenský poriadok je zase ohrozený vo svojich základoch. Trieda parazitov nerada by pustila koristiť. Treba kúpiť agentov ľudských duší, treba viac novovekých zaklínačov, treba viac boha, viac opia, – lebo uzda vykorisťovanej masy nebezpečne povolila.*“³⁴ Ďalej protestuje proti pripravovanému zriadeniu evanjelickej a katolíckej bohosloveckej fakulty a ich zriadenie kladie do protikladu s rušením iných vysokých škôl. G. Husák si všima aj postupujúcu sekularizáciu na Slovensku. Konštatuje: „*Náboženská lahostajnosť zachvátila široké masy.*“ Vzápätí ale dodáva, že „*odtiaľ je len krok k uvedomelému boju proti cirkvám.*“ Vidí, alebo skôr chce vidieť na Slovensku „*masy uvedomelých proletárov-nevercov.*“ Pritom mu Sovietsky zväz aj v náboženskej otázke „*svieti ako jasný príklad.*“ Preto „*tam, kde chce pracujúci ľud napredovať kultúrne i hmotne, kde sa chce zbaviť nadvlády kapitalistov, musí sa zbaviť vlivu cirkví a jej platených exponentov.*“³⁵ Toto všeobecné konštatovanie by mohlo vyznieť ako argument v prospech odluky cirkvi od štátu. Vyznieva však cynicky, pretože Sovietsky zväz pod rôznymi zámienkami krvavo prenasledoval kresťanské cirkvi na svojom území a neumožnil skutočnú náboženskú slobodu. Vo výpade proti kňazstvu pokračoval aj v ďalšom článku. Podľa neho samotní kňazi neveria sile a účinnosti svojich slov a argumentácie: „*Nie sú si istí, či nebudú ich ,ovečky‘ upodozrievať, že ti ,božie rozkazy‘, božie zákony sú vlastne len maskované priania ,božích zástupcov na zemi‘, ktorými chcú títo udržať svojej privilegované postavenie materiálne i spoločenské. Farári sami neveria, že je to tak ,úplne prirodzené‘ veriť ich krásnym a gulatým slovám. Preto opletli dušu mladého človeka sieťou viditeľných i neviditeľných vlákien v podobe rodiny, kostola, školy, rôznych spolkov, aby z týchto medzí človek nevybočil a bol tedy lútkou v ich rukách.*“³⁶ V inom článku katolíckych kňazov obvinil z propagandy smerom k mládeži a zo zneužívania dôvery „*menej vyspelého dedinského obyvateľstva.*“ Podľa neho iba dokazujú samospasiteľnosť katolicizmu. G. Husák pritom poukazuje, že ich úsilie je aj tak márne, pretože mládež sa postupne odkláňa od pozitívnej viery a od cirkvi, čo sa často konštatuje aj v náboženských časopisoch. Podľa neho: „*Nadšenie pre katolicizmus, lásku k veciam nadzemským, to možno dnes získať jedine sústavnou drezúrou v seminároch a kláštoroch. Ale pracujúca mládež? Nie! Tá sa nevracia*

34 KOLA, I.: O jednom zamestnaní, ktoré netrpí krízou. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 6, s. 95.

35 Tamže, s. 96.

36 KOLA, I.: Veľkovýroba mladých katolíkov. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, s. 81.

*k minulosti, i keď ešte nenachádza konkrétneho východiska! Preto o „hnutiach mladých katolíkov“ hovoríme vždy trochu s úsmevom, trochu s poľutovaním, ako o umele vyvolaných, na slepo vedených skupinách.“*³⁷ Husák tu zjavne narážal na šíriaci sa proces sekularizácie, ktorý sa nevyhol ani Slovensku, no nevidel v ňom iba spoločenský jav. Preňho predstavoval nádej pre komunistické hnutie, pretože bol presvedčený, že iba ono dokáže dôsledne podchytiť sekularizovanú a „zmaterializovanú“ mládež a dať jej jasný cieľ. Podľa jeho mienky je katolícka mládež zvonka usmerňovaná a má vopred nadiktované stanovisko. Jej názory charakterizuje údajne dezorientovanosť, bezprogramovosť a „prízemná úroveň“. Preto sa vraj mnohí orientujú na revolučný socializmus. G. Husák však posudzoval katolícku mládež z vyhranenej pozície člena komunistických spolkov, kde sa osobne cítil slobodný a nespútaný, no zrejme nepostrehol, či nechcel vidieť, že pre iných práve jeho stanovisko môže znamenať otroctvo a neslobodu, že otázka formovania a výchovy mládeže je širším problémom, než receptom na to, ako katolícku mládež „oslobodiť“ z osídiel rodiny, cirkvi a náboženských spolkov. Okrem časopisu *DAV* Husák publikoval niekoľko proticirkevne a protinábožensky ladených článkov v študentskom časopise *Šíp*, vydávanom Spolkom socialistických akademikov. V jednom z nich otvorene vyzval mládež na odpor proti údajnému cirkevnému obmedzovaniu mládeže.³⁸

Gustáv Husák mal určite hlbšie vedomosti v náboženskej oblasti, než ich prezentoval na stránkach *DAV-u* a *Šípu*. Vo svojich článkoch s náboženskou tematikou sa usiloval skôr o vonkajšiu prezentáciu a zjednodušenie problémov. Chcel zrejme upevniť komunisticky orientovaných študentov v ich presvedčení a naopak vnieť pochybnosť do radov katolíckeho a autonomisticky orientovaného študentstva. Z jeho publicistiky prekypujúcej iróniou a sarkazmom vyplýva, že sa rozišiel s náboženstvom a považuje ho za prežitý jav, za pokus o konzerváciu starých pomerov. Častá frekvencia náboženských tém však svedčí o hlbšej rezonancii problému v ňom samom.

Zaujímavým dokladom o vzťahu Husáka k náboženstvu je sčítanie ľudu z roku 1940. Po prevratných zmenách v rokoch 1938 a 1939, keď zanikla Česko-Slovenská republika a vytvorila sa Slovenská republika, sa mladý manželský pár Husákovcov v roku 1940 nasťahoval do priestrannej vily Hany Gregorovej na vtedajšej Tajovskej (dnes Tajovského) ulici v tichom prostredí medzi bratislavskou Kalváriou a Horským parkom, ktorú dala do prenájmu po smrti svojho manžela, známeho spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského. Okrem manželov Husákovcov tu k 15. decembru 1940 žili aj Husákov švagar Vladimír Lokvenc,

37 KOLA, I.: Čakatelia slovenskej tretej ríše. *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 35. Tento článok bol publikovaný aj v časopise *Šíp*.

38 KOLA, I.: Nápor klerikálnej reakcie na školy. *Šíp*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 22.

Michal Falčan a Félix Vašečka. O celú domácnosť a kuchyňu sa starala Helena Kyselicová, vtedy 29-ročná žena z Horných Motešíc. Hoci toto spoločenstvo mladých komunistických intelektuálov bolo známe pod prezývkou Kolchoz, všetci z menovaných vrátane Husáka si bez donútenia zvonka uvádzali v kolónke Náboženstvo „rímskokatolícke“ a v kolónke Národnosť „slovenská“.³⁹ Fakt, že G. Husák a ďalší obyvatelia vily si aj napriek svojmu komunistickému presvedčeniu písali rímskokatolícke vierovyznanie, treba vnímať ako formálne prihlásenie sa ku katolíckemu kultúrnemu prostrediu. Nikto z nich sa nezúčastňoval na náboženských obradoch a vôbec na cirkevnom živote. Navonok vyzeralo všetko pre vtedajšie pomery úplne normálne. Pritom nie je vylúčené, že išlo o zámer, aby aj sčítací hárok navonok vyjadroval úplnú bezproblémovosť skupiny, ktorá vilu obývala. Keď G. Husáka 26. júna 1941 vyšetrovala Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), snažil sa vyšetrovateľov ubezpečiť, že je solidárny a apolitický občan štátu, hoci bol zapojený do ilegálneho komunistického hnutia. Pritom ako podporu svojho stanoviska uviedol: „*Ja vnútorne som nikdy komunistom nebol a nechcel som ani byť, lebo z domu som bol nábožensky vychovaný.*“⁴⁰ Hoci išlo zjavne o krycí manéver, na výroku je pozoruhodné, že G. Husák využil argument náboženskej výchovy ako protiklad k novej ilegálnej komunistickej činnosti. Vychádzal z predstavy, že človek s náboženskou výchovou sa nemôže politicky angažovať u komunistov a je plne lojálny k pomerom.

Gustáv Husák sa postupne vypracoval na jedného z najdôležitejších ilegálnych odbojových komunistických pracovníkov na Slovensku. Za ilegálnu Komunistickú stranu Slovenska (KSS) sa podieľal na formulovaní Vianočnej dohody z roku 1943. Táto dohoda vytvorila spoločnú bázu pre komunistický a občiansky odboj. Venovala sa aj náboženskej otázke, pričom konštatovala, že: „*Zachovaná má byť sloboda náboženských vyznaní, vylúčený má byť však vplyv cirkvi na smer a vedenie štátu.*“⁴¹ Bola to reakcia na prílišnú angažovanosť kléru v politickom živote prvej Slovenskej republiky (1. SR). Na druhej strane je zásada o vylúčení vplyvu cirkvi formulovaná všeobecne. Pod zámienkou vylúčenia či zmenšenia vplyvu cirkvi sa mohli neskôr skryť aj odôvodnenia proticirkevných opatrení. Vedenie slovenského odboja – ilegálna Slovenská národná rada (SNR) – odmietla akceptovať ako partnerov umiernených ľudákov a vôbec veriacich katolíkov. Ostávalo tak otvorenou otázkou, čo sa stane s bývalými voličmi a prívržencami HSĽS, ale aj kto sa vo vyššej politike zastane záujmov slovenských katolíkov. Hu-

39 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, fond (f.) Sčítanie ľudu 1940, šk. č. 92. Bratislava-mesto. Popisný hárok 3477/3450.

40 MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák za II. svetovej vojny. In: *Slezský sborník*, roč. 110, 2012, č. 3–4, s. 249.

41 *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 319.

sákov postoj k režimu 1. SR bol odmietavý, jeho predošlé názory na náboženstvo a cirkev sa nezmenili.

Keď 29. augusta 1944 vypuklo na Slovensku povstanie proti nemeckej okupácii, Gustáv Husák zaujal v povstaleckej SNR kľúčové miesto poverenika vnútra. On i celé povstalecké vedenie si dobre uvedomovali, že povstalci by získali väčší kredit a podporu obyvateľstva, keby sa za nich otvorene postavili katolícki biskupi. Banská Bystrica – sídlo povstaleckých orgánov – bolo súčasne sídlom rímskokatolíckeho sídelného biskupa Andreja Škrábika. Banskobystrické biskupstvo bolo jediné katolícke biskupstvo, ktoré malo sídlo na povstaleckom území. Z tohto dôvodu obaja predsedovia SNR Vavro Šrobár a Karol Šmidke spolu s G. Husákom navštívili biskupa A. Škrábika v jeho rezidencii v septembri 1944. Gustáv Husák sa k udalosti vrátil s odstupom a popísal ju takto: „Škrábik nás prijal vo svojej rezidencii milostivo – ako cirkevné knieža úbohých poblúdicov. Rozvaľoval sa na hojdacej stoličke, kolísal sa v nej po celý čas a počúval, čo sme hovorili. Na všetky pokusy angažovať ho na podporu Slovenského národného povstania odpovedal: cirkev sa stará o dušu človeka a jeho večné spasenie, nemôže sa miešať do politických vecí; jeho asistenti citovali pritom všelijaké cirkevné predpisy v tom smere. Pravda, mali sme nadostač argumentov o tom, ako sa katolícki kňazi riadne zamiešali do fašistickej politiky a nijako sme sa tým Škrábikovi netajili. Jezuitská škola nájde však na všetko odpoveď: ‚To je vecou svedomia tých jednotlivcov, cirkev za to nemôže.‘ On ako biskup nikdy nesúhlasil s politickou činnosťou kňazov. Bola aj taká konkrétna otázka: v armáde boli i duchovní. Evanjelickí pomáhali medzi veriacimi v prospech Povstania. Katolíckych bolo v armáde málo. Nech biskup dá pokyn, aby si aj katolícki kňazi plnili povinnosti voči katolíckym vojakom. Škrábik sa zasa vyhýbal: nikomu nič nezakazuje, ale to mu nepodlieha, on do armády nemôže hovoriť – proste odmietal každú formu spolupráce. Naše rozhovory využíval iba na informácie, napríklad: aké máme stanovisko k cirkvi, k jej inštitúciám, kňazom, aké máme plány s cirkevnými majetkami a pod., a intervenoval za uväznených kolaborantov.“⁴² Podľa G. Husáka Škrábikove rozkazy ovplyvnili správanie kňazov jeho diecézy, ktorí sa voči Povstaniu stavali pasívne a tento ich postoj označil ako „nenávistnú pasivitu“. Husákovu vyjadrenie treba brať s rezervou. Išlo mu skôr o účelové navodenie nálady a jasné označenie nepriateľa v 60. rokoch 20. storočia, teda v čase, keď mal politické ambície. Veď o stretnutí so A. Škrábikom sa zmienil vecne vo februári 1945: „Pri rozhovoroch s katolíckym biskupom Dr. Škrábikom v Banskej Bystrici, činiteľmi okolo neho, ako aj ľud. poslancom Čavojským a inými kat. činiteľmi mal som ten dojem, že katolícka cirkev, jej vedenie, kňazstvo a civilní činitelia, budú sledovať taktiku:

42 HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1974, s. 348.

my sa do politiky nemiešame, nám ide o cirkev a dušu človeka, že hromadne a verejne prehlásia lojalitu s novým režimom a pomermi, nech budú akékoľvek, sledujúc jediný cieľ, aby pri otrasoch cirkevné inštitúcie utrpeli čo najmenšie škody na ľuďoch, majetku a zariadeniach, vediať dobre, aký ohromný vliv budú môcť uplatniť v dobách kludnejších.“⁴³ Husákov text je potrebné navyše porovnať so spomienkou biskupského archivára a ceremoniára Jozefa Murára, ktorý sa na rokovaní zúčastnil. J. Murár ich napísal po prečítaní Husákových spomienok. Kým G. Husák píše o dvoch stretnutiach so A. Škrábikom, J. Murár uvádza iba jedno. Podľa J. Murára A. Škrábik nemal žiadne hojdacie kreslo a delegáciu SNR prijal s poctou a slušne. Správal sa k nej zdvorilo a nie povýšenecky. G. Husák sa podľa všetkého usiloval vo svojej spomienke hojdačím kreslom zosmiešniť A. Škrábika a vyvolať už na začiatku negatívny dojem. Nikto s biskupových asistentov sa nezapojil do rozhovoru a necitoval cirkevné predpisy. Podľa J. Murára: „Ako si pamätám, prvou a hlavnou požiadavkou povstaleckej delegácie bolo, aby biskup vydal pastiersky list veriacim, v ktorom ich mal vyzvať, aby sa do povstania aktívne zapojili a vyhánali Nemcov. Biskup odpovedal, že je praxou Cirkvi, aby sa znenie pastierskeho listu najprv prekonzultovalo s ostatnými biskupmi, lebo Cirkev chce byť vo svojich prejavoch – osobitne v takých vážnych – jednotná. Nateraz to nie je možné, lebo spojenie s inými biskupmi bolo prerušené [...] Bolo samozrejmé, že predstaviteľom povstania otvorene pripomenul aj negatívne zjavy povstania, ako zavraždenie Antona Šaláta, administrátora v Hájnikoch, zaistovanie kňazov a ich väznenie v Slovenskej Lupči. Osobitne zdôraznil, aké bolestné je pre Cirkev poštátnenie školstva [...] Ani otázka narukovania kňazov do povstania nebola aktuálna, veď aj sám biskupov tajomník Ján Tóth bol už v tej dobe narukovaný a mnohí ďalší kňazi Banskobystrickej diecézy. Pre vojenských duchovných biskup Škrábik skutočne nemohol vydať žiadne záväzné nariadenia, lebo oni podliehali vojenskému biskupovi Buzalkovi [...] Dlhú a akosi tvrdošijne bola pretriasaná otázka údajnej spolupráce katolíckych biskupov so Slovenským štátom. Predložil ju a vedúce slovo v nej mal Dr. Gustáv Husák vtedy, keď bolo zrejmé, že vydanie pastierskeho listu veriacim banskobystrického biskupstva sa nepresadí.“⁴⁴

Pri porovnaní Husákových a Murárových vyjadrení možno konštatovať ich diametrálnu odlišnosť. G. Husák svoju spomienku na udalosť zámerne vyhotil. Ostala v ňom trpká spomienka na stretnutie so A. Škrábikom, ktorú si preniesol aj do povojnových čias. Bol to jeho jednoznačný neúspech, za ktorý však jednostranne vinil A. Škrábika. Husákova logika sa riadila heslom „Kto nejde s nami, ide proti nám“, pričom nebol ochotný zobrať do úvahy reálne možnosti

43 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, s. 948.

44 BRENDZA, G.: Banskobystrický biskup Andrej Škrábik a Slovenské národné povstanie. *Duchovný pastier*, roč. 83, 2012, č. 1–2, s. 67.

biskupa. Potreboval ho účelovo, aby mohol využiť jeho vplyv na katolíckych povstaleckých vojakov. A. Škrábik však skutočne nemal kompetenciu nad katolíckymi kňazmi vo vojenskej správe. Tou disponoval biskup Michal Buzalka v Bratislave ako vojenský vikár slovenskej armády, prípadne, keďže išlo o 1. československú armádu na Slovensku, vojenská duchovná správa pri čs. zahraničnej armáde so sídlom v Londýne. Vydať pastiersky list alebo výzvu na prospech Povstania nemohol sám. Táto udalosť presahovala hranice jeho diecézy a zaujať k nej stanovisko nebolo možné bez koordinácie s ostatnými biskupmi, najmä s predsedom biskupskej konferencie nitrianskym arcibiskupom Karolom Kmeťkom, ktorý sa však nachádzal na území kontrolovanom nemeckou armádou. Arcibiskup K. Kmeťko bol paradoxne podobne ako biskup A. Škrábik v tom istom čase vystavený tlaku vydať pastiersky list, no nemeckými okupačnými silami, namierený proti povstalcovi a boľševizmu. Aj tu bol ohrozený jednotný postup biskupov. K. Kmeťko však zvolil účinnú zdržovaciú taktiku. Nemecká armáda medzitým obsadila povstalecké územie a napokon vyšiel 15. decembra 1944 pastiersky list slovenských katolíckych biskupov, všeobecne zameraný proti vojne, s ktorým nemecká strana nebola spokojná.

G. Husák vo svojich spomienkach píše s dešpektom o slávnostnej bohoslužbe v biskupskej katedrále po obsadení Banskej Bystrice nemeckou armádou: „*Pravú tvár ukázala táto spoločnosť hneď po páde Banskej Bystrice: za Škrábikovej asistencie a kňazstva slúžil v bystrickej katedrále Tiso slávnostné bohoslužby ako vďaku za porážku povstalcov, pričom esesácky generál Höfle hral na organe. Všetci títo ‚nepolitickí‘ katolícki činitelia asistovali pri vyznamenávaní ‚zaslúžilých‘ esesákov. A Škrábik im dával slávnostný obed.*“⁴⁵ Obraz A. Škrábika, slúžiaceho ďakovnú omšu spolu s J. Tisom, slávnostná hostina a Höfleho hra na organe sa vyskytovali vo viacerých Husákových článkoch po roku 1945 a stali sa pevnou súčasťou komunistickej propagandy, ktorá mala dokumentovať osudové prepojenie katolíckeho episkopátu s režimom 1. SR a s nemeckým okupačným režimom. G. Husák však podobne ako pri plánovanom pastierskom liste v prospech povstalcov zámerne nechcel vziať do úvahy situáciu, v ktorej sa biskup A. Škrábik nachádzal po príchode nemeckej armády do Banskej Bystrice. Nemecké vojenské velenie malo eminentný záujem na biskupských ďakovných pobožnostiach, ktoré by dokumentovali víťazstvo nad povstalcami. V nedeľu večer 29. októbra 1944, teda deň pred konaním slávností v Banskej Bystrici, prišli za Škrábikom dvaja nemeckí dôstojníci a jeden gardista a oznámili mu konanie slávností i to, že pricestuje prezident J. Tiso. Žiadali od neho, aby odslúžil omšu, pomodlil sa *Te Deum*, povedal kázeň, predniesol príhovor počas slávností na námestí a pripravil

45 HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, s. 348–349.

slávnostný obed. Podľa A. Škrábika: „Odpovedal som, že slávnostná biskupská omša trvá veľmi dlho a odslúžil by som len tichú sv. omšu. Te Deum môžem odbaviť, až keď bude mier. Kázeň nepoviem, lebo do kostola nepatrí politická reč, preslov na námestí nepoviem, lebo ja nepolitizujem, a zdráhal som sa dať aj obed, lebo som bol už dlhšiu dobu odrezaný od svätokrížskeho hospodárstva a mal som zásoby vyčerpané, ale konečne som privolil, že môžem dať obed osemnástim osobám, lebo toľko osôb sa vmestí do jedálne. Ten obed som aj preto povolil, lebo som chcel umožniť spojenie s okupačným vojskom, aby som mal uľahčené intervencie, ktoré som už vopred považoval za potrebné... Keďže Tiso mi povedal pred kostolom, že on bude slúžiť sv. omšu, ja som mu to dovolil, lebo som vedel, že nie je stíhaný cirkevným trestom. On slúžil pri veľkom oltári v kostole a ja súčasne v kaplnke za sakristiou. Omša musela byť tichá, lebo sme skončili naraz a ja som slúžil čítanú omšu. Či bola omša ďakovná, to neviem, lebo každý kňaz si vo svojej myšli utvoril úmysel... Slávnostná nebola, lebo bola čítaná. Organ hral, ale neviem, či hral na ňom generál Höfle, alebo niekto iný.“⁴⁶ Biskup A. Škrábik teda neprijal a dôsledne neuskutočnil pripravený scenár. Zaujal v podstate pasívny postoj. Dobová tlač ho spomína iba v súvislosti s obedom. Na mieste je otázka, či prichádzalo do úvahy úplné odmietnutie akejkoľvek účasti biskupa na akcii, ktorú pripravila nemecká armáda. To by mohlo vyvolať nepriateľskú reakciu a znemožnilo by biskupovi prípadné intervencie. A. Škrábik sa v roku 1944 teda ocitol v ťažkej situácii a musel balansovať a zaujať diplomatický postoj k povstalcom i nemeckej armáde. V hre boli životy ľudí.

G. Husák mal v Banskej Bystrici častejšie rozhovory s veriacim katolíkom Rudolfom Čavojským, ktorý patril k umierneným ľudákom, bol poslancom slovenského snemu a odborárskym pracovníkom. G. Husák v súvislosti s postojom slovenského katolicizmu k Povstaniu uviedol vo svojich spomienkach, že R. Čavojský „... nenašiel v sebe dost' odvahy a odhodlania – ani na povstaleckom území – rozísť sa so skrachovaným tisoovským režimom a otvorene sa postaviť na stranu povstania. Zatiaľ čo malí ľudia i mnohí členovia HSLS bojovali v radoch povstalcov, cirkevné a politické špičky katolicizmu slúžili nacistickej okupácii, pomáhali esesákovi a Tisovi“.⁴⁷ R. Čavojský sa na povstaleckom území stretával s Gustávom Husákom, Jánom Ursíny a biskupom Andrejom Škrábikom. Husákovu vyhodnotenie svojho postoja vo svojich spomienkach úplne odmietol: „Dr. Husák mi v Banskej Bystrici raz povedal, či by som sa nepostavil verejne na stranu povstania, určitým vyhlásením v rozhlase, resp. v tlači. Jeho návrhom som nebol prekvapený. Hovoril som o veci potom s J. Ursíny, ktorý vravel, že také nie-

46 STREČOK, L.: *Biskup Dr. Andrej Škrábik 1882 – 1950. Život a dielo*. Prievidza 1993, s. 29 – 30.

47 HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, s. 349.

čo sa nemôže odo mňa očakávať, kým nemám svoju rodinu v bezpečí. A tak som tento dôvod uviedol dr. Husákovi, že teda nemôžem. On vtedy nič nenamietal.“⁴⁸ G. Husák sa tu podobne ako pri A. Škrábikovi usiloval účelovo získať reprezentatívnu katolícku osobnosť. Keď tieto osobnosti neboli zasvätené do príprav Povstania, mali slúžiť aspoň propagandisticky. R. Čavojského zarazilo najmä Husákovu tvrdenie, že špičky katolicizmu slúžili nacistickej okupácii. Podľa neho: „Je to nezmyselná a odporná lož. Všade v Európe, kde sa rozprestierala moc nemeckých nacistov, boli katolíci proti nim [...] Príčiny odporu katolíkov proti nemeckým nacistom boli predovšetkým národné, bránili sa pred národným útlakom, až potom príčiny náboženské a ľudské. Výnimku tvorili iba katolíci v Nemecku, kde tie príčiny boli len náboženské a ľudské. Slovenský katolicizmus nachádzal sa v určitom výnimočnom postavení. V Slovenskom štáte nebola Cirkev a náboženstvo utláčané. Slovensko nebolo, až do povstania okupované, i keď tu jestvoval ich nátlak rozličného druhu. Toto výnimočné postavenie slovenského katolicizmu ovplyvňovalo rozličné postoje jeho predstaviteľov; ale vždy mal odmietavý postoj k nacizmu; a to nielen k nemeckému, ale i k slovenskému.“⁴⁹

J. Murár vo svojich spomienkach uvádza zaujímavú skutočnosť: „Počas celého rokovania sa Dr. Husák robil akýmsi tlmočníkom predstaviteľov povstania.“⁵⁰ Naznačuje to, že G. Husák sa považoval za znalca katolíckej problematiky a takto aj navonok vystupoval. Takto ho vnímali aj v rámci komunistických stránických štruktúr, čo v mnohom predznamenalo jeho ďalšie osudy. Po porážke Povstania sa G. Husák stiahol do ilegality, no koncom januára 1945 sa dostal do Moskvy a pre moskovské vedenie KSČ 5. februára 1945 vypracoval obširnu správu *O situácii na Slovensku*. Išlo o širšiu reflexiu obdobia 1. SR, jej politických, hospodárskych a spoločenských pomerov, ale aj odbojových aktivít a Povstania. Významnú pozornosť v nej venoval práve náboženským otázkam. Ako pragmatický politik tu videl príležitosť zasadiť ranu katolicizmu, ktorý považoval za reakčný. Preto zjednodušene a účelovo vyzdvihoval najmä prepojenie katolíckej cirkvi a HSLS. Podľa neho: „Kultúrne spolky katolíkov, Sv. Vojtech a pod., boli pod priamym vedením strany. Biskupi i Vatikán tu mali svoju zbraň [...] Takmer všetci kňazi, biskupi, všetky katolícke inštitúcie, spolky a pod. boli zaradené okolo strany, boli členmi strany, HG a pod. Kultúrna politika bola katolícka, cenzúra, knihy, tlač, všetko – až na nemecký vplyv a zásahy – malo katolícky charakter.“ Prepojenie časti katolíckej cirkvi s HSLS existovalo, no pokiaľ ide o biskupov, kňazstvo a spolky zďaleka nemalo taký charakter, ako ho opisuje G. Husák. Dokonca videl

48 ČAVOJSKÝ, R.: *Spomienky odborára*. Bratislava 1996, s. 80.

49 Tamže, s. 80 – 81.

50 BRENDZA, G.: *Banskobystrický biskup Andrej Škrábik a Slovenské národné povstanie*, s. 67.

istú analógiu medzi pomermi v cárskom Rusku a v 1. SR v prepojení cirkvi so štátom (v Rusku pravoslávnej, na Slovensku katolíckej). Analógia s Ruskom mohla poukazovať nielen na podobnosť pomerov, ale aj na podobnosť revolučných opatrení proti cirkvi. G. Husák si na jednej strane dobre uvedomoval silnú religiozitu slovenského obyvateľstva a vplyv kňazov ako tradičných autorít najmä na vidieku. Preňho predstavovali veľkú prekážku v presadení komunistických zámerov. V zmenených podmienkach, daných príchodom Červenej armády na Slovensko a v nastolení prosovietskeho režimu, videl možnosť, aby predstavil katolicizmus ako celok skompromitovaný režimom 1. SR, a tak ospravedlnil represívne zásahy voči nemu. „*Po tejto stránke kompromitovanie ohromného množstva kňazstva, inštitúcií a katolicizmu ako celku dáva jedinečnú príležitosť radikálne očistiť celý katolicizmus v koreňoch od jeho reakčnosti a protidemokratickosti. Po tejto stránke potrebné budú – po mojom názore – ostré zásahy do mnohých katolíckych ustanovizní (semináre, školy tlač, spolky), ktoré sú semenišťom protidemokratickej koncepcie a protidemokratického vplyvu na široké vrstvy.*“⁵¹ Husákovi však nešlo iba o represiu voči slovenskému katolicizmu. Uvažoval aj o podpore tých, čo sa postavia kladne k novým pomerom. Sledoval teda politiku cukru a biča, ktorá mala popri použití represie vždy ukázať aj „správnu cestu“: „*Bude tu možnosť vyvolať uprostred katolicizmu obrodné hnutie z nových ľudí a pomocou týchto dokonalú očistu a prerodenie prevádzať [...] Katolicizmus získať a jeho reakčnosť zničiť – tak bude podľa môjho názoru stáť úloha, s riešením ktorej veľmi skoro bude treba začať.*“⁵² V súvislosti s taktikou, ktorú pripravoval uplatniť voči slovenskému katolicizmu, G. Husák vychádzal z predpokladu, že pre ciele strany bude možné využiť tradičný slovenský katolícko-evanjelický konfesionalizmus. Katolíci radšej prijímajú KSS ako Demokratickú stranu (DS), ktorej vedenie je kompletne v rukách evanjelikov. Túto taktiku konzultoval v Moskve s predsedom KSČ Klementom Gottwaldom. K. Gottwald bral G. Husáka ako autoritu, ktorá rozumie miestnym pomerom, no na druhej strane mu prízvukoval, aby sa zatiaľ nesiahalo na cirkevné majetky.⁵³

S týmito zásadami po moskovských konzultáciách s predsedom KSČ K. Gottwaldom pricestoval G. Husák 20. februára 1945 do Košíc. Na druhý deň sa ujal úradu povereníka vnútra. Bol to kľúčový moment v dejinách Štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva, ktorý ovplyvnil situáciu na Slovensku na niekoľko rokov.⁵⁴ Platí to nielen všeobecne o politických veciach, ale konkrétne aj o vzťahu

51 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 948.

52 Tamže.

53 HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, s. 614 – 615.

54 MEDVECKÝ, M.: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 2011, s. 20.

k cirkvám na Slovensku, ktoré sa ocitli pod drobnohľadom komunistami ovlá- danej Štátnej bezpečnosti. G. Husák považoval cirkevnú otázku na Slovensku za mimoriadne dôležitú, preto krátko po svojom príchode navštívil biskupa J. Čárskeho. G. Husák vložil J. Čárskemu svoje predstavy o postavení katolíckej cirkvi v obnovenej ČSR. Biskup J. Čársky si síce G. Husáka vypočul, no odmietol prijímať nejaké závery s odkazom, že nie je v styku s ostatnými biskupmi. G. Husák nedosiahol taký výsledok, ako očakával. Uvedomil si, že v tejto fáze sa priamym osobným rokovaním ďalej nepohne. Preto hľadal vhodnú osobu, ktorá by bola pre biskupov prijateľnejšia, plnila by úlohu sprostredkovateľa a súčasne by biskupov viedla k akceptovaniu nového režimu.⁵⁵ Takúto osobu našiel v bývalom poslancovi HSLS Pavlovi Čarnogurskom. Ten patril k Sidorovej skupine a bol známy opozičnými postojmi k režimu 1. SR. Dňa 27. mája 1944 ho predsedníctvo HSLS zbavilo poslanskeho mandátu. Spolupracoval so skupinou partizánskeho veliteľa mjr. Anatolija D. Kovalenka (krycie meno Belov). V druhej polovici februára 1945 prišiel do Košíc, kde už bola Červená armáda, a prihlásil sa na posádkovom veliteľstve čs. armády. P. Čarnogurský si uvedomoval zmenu podmienok, ktorú prináša zmena politického režimu. Ako politik a súčasne katolícky aktivista sa usiloval vytvoriť znesiteľné podmienky pre katolícku aktivitu v budúcnosti, a to aj za cenu istých koncesií. Na sekretariáte KSS v Košiciach 8. marca 1945 rokoval s Eduardom Frišom a Karlom Bacílkom. V rozhovore vyjadril ochotu užšie spolupracovať s KSS a v mene bývalých ľudákov sa kriticky vyjadril o Demokratickej strane: „Bývalí prívrženci ľudovej strany vraj si uvedomujú, že dnes KSS formuluje slovenský národný program a stojí na čele národa. Od Demokratickej strany v tomto smere nič neočakávajú.“⁵⁶ P. Čarnogurský charakterizoval postoj katolíckeho kňazstva k novému politickému režimu ako „určitú nedôveru“, zdôraznil však, že to nie je „zásadný odpor k spolupráci“. Podľa zápisnice: „Čarnogurský chce pracovať medzi katol. kňazstvom a bývalými ľudákmi, ktorých chce získavať pre spoluprácu s komunistami a novým režimom. Husákova reč na straníckej konferencii v Košiciach stretla sa v týchto vrstvách s priaznivým ohlasom.“⁵⁷ Čarnogurského ochotu privítal a ďalej usmernil G. Husák. P. Čarnogurský mu bol blízky nielen pre ochotu spolupracovať, ale aj preto, lebo mu pomohol dostať sa z vyšetrovacej väzby ÚŠB v roku 1942.⁵⁸

55 PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*. Nitra 2001, s. 47.

56 SNA, f. Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2242.

57 Tamže.

58 P. Čarnogurský a G. Husák sa poznali ešte z právnických štúdií počas 1. ČSR. Čarnogurský poznal aj Husákovu manželku Magdalénu, ktorá počas 1. SR pracovala v Slovenskej všeobecnej úverovej banke (Čarnogurský bol členom správnej rady tejto banky). Keď uňho intervenovala za prepustenie svojho manžela z väzenia, osobne navštívil vtedajšieho ministra vnútra A. Macha a prihovoril sa za Husákovu prepustenie.

Podľa svojich spomienok sa P. Čarnogurský v rozhovore s G. Husákom v Košiciach vyjadril, že sa „*podoberie na túto nevďačnú úlohu*“. Súčasne vraj zdôraznil, že s biskupmi „*nemienim rokovať ako s porazenými*“.⁵⁹ Najdôležitejším poslaním P. Čarnogurského bola návšteva spišského sídelného biskupa Jána Vojtaššáka, ktorý sa dostal do konfliktu s novou mocou po stretnutí s predstaviteľom SNR Vavrom Šrobárom. Samozrejme, konflikt J. Vojtaššáka s V. Šrobárom bol epizódou, za ktorou sa skrýval záujem stíhať J. Vojtaššáka ako biskupa, ktorý v rokoch 1. SR aktívne vstúpil do politiky. P. Čarnogurský sa na poslanie, ktorým ho ústne i písomne poveril G. Husák, podujal. Podľa Čarnogurského spomienok J. Vojtaššák súhlasil s kompromisným riešením v podobe formulácie, že prijíma každú vládu, ktorá sa postará o bezpečnosť životov, majetkov a zabezpečí poriadok na území jeho diecézy. Text s týmto vyhlásením vraj odovzdal G. Husákovi, ktorý s ním vyslovil súhlas.⁶⁰ Túto interpretáciu prevzala aj historiografia. Protirečí jej zachovaná písomná správa Čarnogurského o návšteve u J. Vojtaššáka zo 7. marca 1945, adresovaná Predsedníctvu SNR. P. Čarnogurský dostal od G. Husáka poverenie, aby presvedčil biskupa o nutnosti podriaadiť sa rozhodnutiu Predsedníctva SNR a odísť zo svojho sídla v Spišskej Kapitule.⁶¹ Túto úlohu sa pokúsil splniť.

U Macha zasiahol aj guvernér Slovenskej národnej banky Imrich Karvaš a G. Husáka prepustili. JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004, s. 500; Koniec jednej legendy? *Pravda na nedeľu*, 28. 6. 1991, s. 3.

59 ČARNOGURSKÝ, P.: *Svedok čias*. Bratislava 1997, s. 136.

60 Tamže, s. 143–144.

61 Čarnogurský referoval: „*Bohužiaľ, môj dvojhodinový rozhovor s p. biskupom Vojtaššákom ostal bezvýsledný. Moje poukazovanie na to, že ide tu o reakciu na prílišné politické exponovanie sa p. biskupa v politike počas súčasnej vojny, jeho vstup do HG, tichý súhlas s riešením židovskej otázky podľa rasových zákonov nemeckého vzoru tým, že sa ako katolícky biskup vo funkcii podpredsedu Štátnej rady nepostavil pri prejednávaní židovskej otázky na oficiálne katolícke stanovisko, zamietajúce rasizmus, nepresvedčilo J. E. p. biskupa Vojtaššáka o správnosti stanoviska SNR. Neuznáva svojich politických omylov, v dôsledku čoho vidí v rozhodnutí SNR odstrániť ho z úradu hoci i len na priechodný čas, za akt politického násillia. Moje argumentovanie, že odstraňovanie politicky nespohľadlivých ľudí bolo bežným zjavom v politike posledných čias na strane tzv. protibolševického frontu i keď išlo o tak vysokopostavených hierarchov ako boli kat. biskupi – prípady z Madarska, Poľska, že i dr. Tiso, hoci sám kňaz, použil politickej moci na odstránenie duchovných, dáva akosi oprávnenie SNR na postup v záležitosti kat. biskupa, p. biskup Vojtaššák takisto neprijal.*“ Odvolávajúc sa názor generálneho vikára J. Tomanóczyho a okolie biskupa Vojtaššáka Čarnogurský ďalej referoval: „*Podľa ich súkromného názoru najlepšie by sa hodil biskupský kláštor v Štiavniku pri Hrabušiciach, v ktorom sú toho času kňazi rádu Slova Božieho. Tam by p. biskup Vojtaššák mohol zaiste stratíť svoje rozladenie, rozhorčenosť a iste by pochopil tam, odkiaľ pramenia príčiny všetkého toho, čo sa dnes na Slovensku robí, i keď ide o jeho osobu.*“ V závere správy Čarnogurský vyjadril presvedčenie: „*Pevne verím, že akonáhle bude spojenie s Rímom, poťažne so Svätou Stolicou, táto, informovaná sú*

J. Vojtaššák však odmietol odísť zo svojho sídla. Biskup J. Vojtaššák dostal od povereníka vnútra G. Husáka 23. marca 1945 v mene SNR ultimátum, aby do týždňa opustil sídlo, presťahoval sa do kláštora v Spišskom Štiavniku a vedenie diecézy odovzdal inej osobe. J. Vojtaššák to odmietol a 5. mája 1945 ho proti jeho vôli odviekli do izolácie v kláštore v Spišskom Štiavniku, neskôr väznili a internovali v Bratislave. Do sídla svojej diecézy sa vrátil 30. novembra 1945.⁶² Dňa 16. apríla 1945 bezpečnostné orgány zatkli a uväznili v Bratislave biskupa Michala Buzalku. Zo zaisťovacej väzby ho prepustili 23. júna a umiestnili v izolácii. Definitívne ho prepustili až 22. augusta 1945.⁶³ G. Husák stál za zaistením a izoláciou oboch slovenských katolíckych biskupov. Prepustenie M. Buzalku z izolácie dokonca priamo súvisí s jeho stretnutím s G. Husákom. Podľa spomienok českého katolíckeho kňaza Jaromíra Machulu M. Buzalkovi doručili do izolácie pozvánku na recepciu, usporiadanú na počesť vysokého ruského pravoslávneho hodnostára.⁶⁴ Dovtedy ešte izolovaný M. Buzalka sa tu stretol s G. Husákom. M. Buzalka sa G. Husáka spýtal, či môže po skončení recepcie odísť domov. „*Pán povereník povedal: ‚Kto vás posielal do väzenia? Chodte domov!‘*“⁶⁵ M. Buzalka pre istotu poprosil J. Machulu, ktorý pracoval v čs. diplomatických službách, aby navštívil G. Husáka a ubezpečil sa, že jeho rozhodnutie je skutočné. J. Machula sa podľa svojej spomienky G. Husákovi poďakoval za Buzalkovo prepustenie a dodal: „... *pan biskup slíbil, že se politicky nikde ničeho neúčastní a že by snad měl obrovský portrét Andreje Hlinky nad psacím stolem raději pověsit v ložnici, aby nebyl považován za luďáckého autonomistu. Nato mi povereník Husák velmi důrazně odpověděl: ‚Kam? Do ložnice? Ať mi ten portrét daruje a já si Hlinku pověším zde v mé pracovně, kam denně chodí spousta lidí.‘*“⁶⁶ J. Machula celú vec bral vážne

dostatočne o nemiestnom sa exponovaní J. E. biskupa Vojtaššáka v politickom smere, ktorý je v protive so záujmami a názormi kat. Cirkvi, určí biskupa cum iure successio-nis pre Spišskú diecézu. Do tých čias, i keď z vyšších záujmov sa urobí nutné opatrenie ohľadom jeho osoby, prosím, aby sa tak stalo spôsobom, ktorý by nevyvolal nežiaduci rozruch v radoch katolíckeho ľudu Slovenska.“ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) v Bratislave, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, S-1410. List P. Čarnogurského Predsedníctvu SNR. Košice 7. 3. 1945.

62 OLEXÁK, P. – CHALUPECKÝ, I.: Životopis biskupa Jána Vojtaššáka. In: *Studia Theologica Scepusiensia VI*. Spišská Kapitula, Spišské Podhradie 2003, s. 163.

63 LETZ, R.: Biskup Michal Buzalka a politický život. In: LETZ, R. – PETRANSKÝ, I. A. (eds.): *Biskup Michal Buzalka*. Bratislava 2002, s. 103.

64 Podľa môjho názoru sa táto epizóda odohrala na prvej konferencii biskupského zboru po obnovení ČSR, ktorá sa konala 22. 8. 1945 v Bratislave. Biskupi sa pri príležitosti konania konferencie stretli s predsedom SNR J. Lettrichom a s povereníkmi G. Husákom, S. Bellušom a M. Polákom.

65 MACHULA, J.: *Vatikán a Československo (1938–1948)*. Praha 1998, s. 131.

66 Tamže, s. 131 – 132.

a vyvodil z nej záver, že KSS presadzuje autonómiu Slovenska a je akousi pokračovateľkou zakázanej HSEŠ. Pritom nie je vylúčené, že M. Buzalka a G. Husák si z J. Machulu robili žart, ktorému on neporozumel.

G. Husák ako poverenik vnútra rozhodoval v súlade s Predsedníctvom SNR a Zborom povereníkov o uväznení, internácií a napokon o prepustení oboch biskupov. V pozadí sa skrýval záujem o ich odstránenie, s čím však Svätá stolica nesúhlasila. G. Husák bol realizátorom reštrikčných opatrení, namierených proti katolíckej cirkvi v prvých mesiacoch po skončení vojny. Týkalo sa to najmä zastavenia činnosti náboženských spolkov a zákazu vydávania náboženskej tlače. Pokiaľ ide o spolky, G. Husák predložil a v pléne SNR 25. mája 1945 obhajoval návrh nariadenia o rozpustení a zakladaní spolkov. Vychádzal z toho, že väčšina spolkov pôsobiacich pred rokom 1945 sa politicky kompromitovala. Načrtol dve možnosti riešenia, buď generálne rozpustenie spolkov, alebo cestu ich revízie, keď spolky dostanú možnosť prihlásiť svoje stanovky (to sa použilo pri vzniku ČSR v roku 1918). Potom načrtol riešenie, pri ktorom by sa presadil kombinovaný princíp: „*Tam, kde možno s určitostou viac-menej vysloviť politicky nepriateľský charakter spolkov pre dnešný režim, tieto spolky sa rozpúšťajú generálne. Na druhej strane pri spolkoch, kde je pravdepodobnejší ich charakter, ako ustanovizní náboženských, dobročinných, kultúrnych, hospodárskych a športových, pokiaľ skutočne neboli sviazané s politickými inštitúciami, ponechávajú sa a ukladá sa im povinnosť do šiestich mesiacov stanovy v duchu demokratickom upraviť a k vidimovaniu predložiť.*“⁶⁷ Tak sa vytvorila možnosť podniknúť široký zásah do spolkového života, a to aj náboženského. Cez sito nariadenia neprešlo veľké množstvo čisto náboženských spolkov. Situácia sa rapídne zhoršila od júla 1945. Tlačové veci boli v kompetencii Husákovho Povereníctva vnútra, ktoré v apríli 1945 zastavilo vydávanie všetkých katolíckych novín a časopisov.

Katolícki biskupi nesúhlasili s účasťou na pompézne organizovaných všeslovenských slávnostiach na Devíne 4. a 5. júla 1945. Najdôležitejším dôvodom boli zásahy režimu proti katolíckej cirkvi, ale aj nedostatočný priestor, ktorý cirkvi ponúkli na týchto slávnostiach. Cirkev by vstupom do slávností legalizovala tieto reštrikcie a vytvorila by vonkajšiu štafáž slávnosti a politike. Prakticky by ju využili na politické ciele režimu. Politická účelovosť, s akou sa k slovenskej myšlienke pristupovalo, bola evidentná. Chápala sa ako bratstvo slovanských národov pod vedením Sovietskeho zväzu. Vystihol to Husákov prejav na oslavách, v ktorom povedal: „*Všeslovenská myšlienka dnes je postavená na rovnosti všetkých a ochrane spoločných interesov. Je to jednak spoločenstvo pokrve príruz-*

67 Zázpisnica zo zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady zo dňa 25. 5. 1945. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/004schuz/s004001.htm>.

ného obyvateľstva, jednak zoskupenie národov a štátov so spoločnými záujmami vo vojne i mieri. Protifašistická náplň našich národov dáva jednotiacu základňu pokrokového vývoja slovanského obyvateľstva [...] Tak ako starý panslavizmus mal svoje vážne slabiny v nereálnosti a istej reakčnosti, tak dnes myšlienka všeslovanskej vzájomnosti má svoju silu v bojovej tradícii a osvedčenom spoločnom postupe v obsahovej pokrokovosti, v spoločných záujmoch politických, hospodárskych, vojenských a kultúrnych, vo vedomí vzájomnej sily, spoločnej viazanosti osudu.“⁶⁸ G. Husák kresťanstvo v prejave nespomenul. Zmienil sa iba raz o „staršej cyrilo-metodskej tradícii“ ako o vonkajšom rámci manifestačného prihlásenia sa k bratskému zväzku slovanských národov. Krátko po všeslovanských oslavách sa v nedeľu 8. júla 1945 čítalo v katolíckych kostoloch memorandum biskupov, namierené proti poštátneniu cirkevného školstva. Bol to impulz na rozvinutie širokej petičnej akcie za zachovanie cirkevných škôl. Celá akcia narazila na tvrdý odpor bezpečnosti, ktorá v priebehu mesiaca pozatýkala katolíckych kňazov, laických aktivistov a vykonala prehliadky v biskupských úradoch a farách. Pri prehliadkach zhabali množstvo interných písomností, ktoré G. Husák a vedenie komunistickej strany využívali v ďalšom postupe voči katolíckej cirkvi.⁶⁹ Akýmsi korunným dôkazom údajného nepriateľského postoja katolíckej cirkvi mal byť koncept (teda nie definitívny a biskupmi schválený text) pastierskeho listu, vypracovaný jezuitom Ladislavom Jandom. Koncept sa kriticky vyjadroval o niektorých obmedzujúcich opatreniach tzv. ľudovodemokratického režimu. V tejto situácii sa zišlo 13. júla 1945 v Bratislave Predsedníctvo KSS, ktoré rokovalo o ďalšom postupe voči rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku. Línia sa pritvrdila. Rozdelili sa úlohy medzi Laca Novomeského, Karola Šmidkeho a Gustáva Husáka. G. Husák dostal na starosť vykonať opatrenia na rozpustenie ďalších katolíckych spolkov a policajné opatrenia proti kňazom, ktorí boli činní v politike počas 1. SR. Aby celá akcia navonok nevyznela ako výlučne stranický zásah KSS, rozhodlo sa, že Národný front, v ktorom bola zastúpená aj Demokratická strana (DS), vydá spoločné vyhlásenie. Tak sa na zasadnutí Národného frontu 16. júla 1945, na ktorom sa aktívne zúčastnil aj G. Husák, zrodil *Ohlas Národného frontu proti politickému zneužívaniu náboženstva*. Práve tu sa ukázalo, ako široko, rôzne a elasticky možno chápať prekročenie hraníc pri „zasahovaní“ cirkví do politiky. V katolíckej cirkvi sa mali skrývať „zákerne, zákulisné, protiludové a protinárodné snahy“. Súčasťou širokej kampane sa stal Husákov zásadný článok *Slepá ulička slovenského katolicizmu*, publikovaný v týždenníku *Nové slovo* 20. júla 1945. Tento rozsiahly text bol určený širšej verejnosti, osobitne

68 HUSÁK, G.: Sila slovanskej vzájomnosti. In: MRLIÁN, R. (zost.): *Slováci v slovenskom svete. Všeslovanský deň na Devíne*. Bratislava 1945, s. 16.

69 PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945–1946*, s. 59.

inteligencii. G. Husák sa v ňom usiloval presvedčiť verejnosť o tom, že slovenský katolicizmus sa nezhltol s novými pomermi a príčiny sú politické v jeho ukotvení v režime 1. SR. Povedal verejne to, čo písal ešte vo svojej moskovskej správe o situácii na Slovensku z februára 1945, no oveľa tvrdšie a demagogickejšie. Usiloval sa imputovať vinu katolíckemu episkopátu a kléru, posudzujúc ho z výlučne politicko-straníckych kritérií. Podľa neho katolícky klérus privítal rozbitie ČSR, spojil svoj osud so slovenským štátom, stal sa oporou a „*pri každej príležitosti cirkevným štítom kryl politickú prácu ľudácko-gardistického režimu, ba sám túto prácu inšpiroval a viedol*“. Po vojne sa zasa stal nevďačný za údajnú blahovôľu nového režimu. Trpezlivosť podľa G. Husáka pretiekla a treba prikročiť k očisteniu verejného života a k parcelácii cirkevných majetkov. Ostrie Husákovho úniku smerovalo najmä proti biskupom: „... je nezniesiteľné, aby katolícky drobný ľud, ktorý so zbraňou porazil hlinkovský teror a rozohnal sfašizovanú Hlinkovú stranu, bol ešte dnes reprezentovaný biskupmi a cirkevnými hodnosťarmi, ktorí boli dosadení z milosti Hlinkovej, jeho strane verne slúžili, za posledné roky sa politicky kompromitovali, celou svojou autoritou fašisticko-gardistický režim podpierali a rodiacemu sa slobodne-demokratickému režimu chystali vraziť nôž do chrbta.“⁷⁰ G. Husák pritom menovite neuviedol, ktorých biskupov má na mysli. Vzápätí, aby ukázal správnu cestu katolicizmu, vyjadril presvedčenie o „*čestných a skutočne demokratických kňazoch*“, ktorí sú povolani, aby očistili katolicizmus od „*nánosu hlinkovskej politickej reakčnosti*“. Naznačil východisko – vytvoriť v cirkvi skupinu kňazov, ktorá by bez výhrad prijala nový režim: „*Spohodlnené a parazitujúce kruhy cirkevnej hierarchie, ktoré majú ku skutočnému učeniu Kristovmu práve tak ďaleko, ako k potrebám vlastných veriacich, musia byť vystriedané tými šlachetnými drobnými pracovníkmi na vinici Pánovej, ktorí celý svoj život zasvätili drobnej a nenáročnej práci tých najslabších a najpotrebnejších*.“⁷¹ Tieto a ďalšie úvahy G. Husáka skôr pripomínajú prejav náboženského reformátora ako politicko-straníckeho činiteľa. G. Husák sa zrejme cítil povolaný viac ako iný vyjadrovať sa o cirkevných otázkach. Svoj článok zakončuje údajnou mravnou motiváciou svojho konania: „*Máme úprimný záujem na mravnej obrode katolicizmu. Predpokladom toho je však ľudsky čistý, morálne neskazený a štátne spoľahlivý klérus, ktorý bude cítiť s ľudom a jeho potrebami. Urobíme všetko, aby sme pomohli čestným katolíkom očistiť vlastný dom od blata, naneseného menovite za posledných sedem rokov politizujúcim klérom. Urobíme všetko, aby hlboký náboženský život sa voľne rozvíjal. Postaráme sa však aj o to, aby špekulanti a politickí dobrodruhovia, reakcionári a fašisti nemohli zneužívať*

70 H U S Á K, G.: Slepá ulička slovenského katolicizmu. In: H U S Á K, G.: *Zápas o zajtrašok*. Bratislava 1948, s. 79.

71 Tamže.

pod maskou náboženstva široké vrstvy našich občanov k svojim vlastným a protiludovým cieľom.“ Na tomto mieste sa natiska otázka, či komunistická strana a jej politik G. Husák boli nositeľmi silnejšieho mravného kapitálu ako katolícka cirkev na Slovensku. G. Husák mohol takto vystúpiť iba z mocenskej pozície víťaza a sledoval konkrétny politický záujem – oslabenie vplyvu katolíckej cirkvi a prispôsobenie katolicizmu tzv. ľudovodemokratickému režimu.

Päť dní po publikovaní Husákovho článku, 25. júla 1945, zasadalo plénum SNR, ktoré prerokovalo a schválilo osnovu nariadenia o poštátnení internátov. Týkalo sa to, samozrejme, aj cirkevných internátov. Anton Harčar, jediný katolícky kňaz vo vtedajšej SNR, sa ozval v rozprave proti útokom na katolícku cirkev, zastal sa petičnej akcie za zachovanie cirkevných škôl a obhajoval zachovanie cirkevných internátov. Pritom sa dotkol aj Husákovho článku: „*Náboženská vec na Slovensku dnes, ja som presvedčený – zo strany predstaviteľov cirkevných, nechce byť politikumom [...] Ide tuná čiste o cirkevné veci a práve by som prosil, aby bolo umožnené tým katolíkom, ktorí sa dnes hlásia k pozitívnej práci, naskutku pracovať v duchu doby, ako si to vyžaduje záujem štátu, ale v súlade s katolíckym presvedčením a keď toto sa umožní, ja som presvedčený, že vtedy nedôjde k žiadnym treniciam medzi katolíkami, ktorí dneska sú v situácii mnohých iných, ktorú, ako aj nazval pán povereník pre vnútro, v slepej uličke. V slepej uličke katolíci nie sú natoľko, aby nevedeli z nej východu, len pozícia je ich natoľko ťažká (hlasy: To je naša starosť katolíkov, či nezablúdime.) Práve tu o to ide, aby bola umožnená táto spolupráca, aby sa rešpektovalo to stanovisko, od ktorého sa katolícka cirkev nemôže odkloniť.*“⁷² Keď A. Harčar skončil svoju reč a vracal sa na svoje miesto, musel prejsť popri G. Husákovi, ktorý sa na rokovani zúčastnil. Podľa Harčarovej spomienky: „*Chytil ma za ruku a povedal mi: ‚Keby som vás nepoznal, musel by som vydať na vás zatykač.‘ Poznal som ho počas pobytu v Košiciach.*“⁷³

Pritomný G. Husák odpovedal priamo na Harčarove argumenty tak, že petičnú akciu za cirkevné školy vyhlásil za nedemokratickú a odporujúcu platným právnym predpisom. Pritom uviedol iba prípady, keď sa údajne podpisy vyberali v kostoloch a v nemocniciach. To malo legalizovať zásah bezpečnostných orgánov proti petičnej akcii. Memorandum arcibiskupa Kmeťka označil za „... do značnej miery politické, Národnej rade nepriateľské, aspoň v tejto otázke, a aj čo do výrazov veľmi nevyberavé“.⁷⁴ G. Husák ďalej jednoznačne vyjadril negatívny

72 Zápisnica zo zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady zo dňa 25. 7. 1945. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/010schuz/so10006.htm>.

73 HARČAR, A.: *Žil som v Košiciach*. Bratislava 2003, s. 329.

74 Zápisnica zo zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady zo dňa 25. 7. 1945. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/010schuz/so10006.htm>.

postoj k cirkevnému školstvu z dôvodu potreby vstepovania jednotnej štátnej línie mladej generácií a argumentoval aj vedeckým poznáním: „Pán Dr. Harčar tvrdí, že je to akcia čiste cirkevná, že cirkev háji svoje sväté právo, keď protestuje proti poštátneniu škôl. Hovorili sme už o tejto otázke pri prejednávaní nariadenia o poštátnení škôl. Upierame akejkoľvek cirkvi dnes v tomto štáte právo na monopol školský, alebo aspoň na v značných rozmeroch vlastné školy. Upierame to z tých dôvodov, že dnes štát, ktorý sa nestará len o jednu cirkev a o príslušníkov jednej relígie, ale o všetkých, musí zjednocujúcimi predpisami, podľa najnovších výdobytkov vied a najnovších výdobytkov pedagogických, viesť mládež k jednote v školách a hlavne viesť v duchu takom, aký zodpovedá štátnej línii, aký zodpovedá štátnemu programu. Ja by som si dovoľil nesúhlasiť so stanoviskom pána Dr. Harčara, že je mu právo cirkvi prednejšie, ako právo štátu, alebo národa. Som toho skromného názoru, že člen Slovenskej národnej rady musí hájiť v prvom rade záujem národný (potlesk) a len vedľa toho a menovite na svojom poli cirkevnom môže mu byť prednejší záujem cirkevný. Ak sa dostane do rozporu stanovisko cirkvi a stanovisko národa a štátu, musí u každého príslušného občana prevážiť stanovisko štátu a stanovisko národa, lebo je širšie, na širšie pole zamerané, bez ohľadu na všetky historické prežitky, ktoré tu boli.“⁷⁵

Husákove argumenty vychádzali z jednostrannej nadradenosti štátneho a národného záujmu nad záujmom cirkevným. Tento štátny záujem však stotožňoval so socialistickou víziou prevýchovy občianstva, pričom cirkevné školy považoval za zastarané a prekážajúce v realizácii tohto zámeru. Išlo teda výsostne o jednostranný politicky a ideologicky definovaný záujem, ktorý sa skrýval za záujem národa a štátu. Pritom sa nebralo do úvahy základné právo veriacich občanov vychovávať svoje deti v cirkevných školách. G. Husák potom prešiel do protiútku a začal argumentovať materiálom, zhabaným bezpečnosťou pri prehliadkach na biskupských a farských úradoch. Pritom chcel dokázať, že ide o politickú, a nie cirkevnú akciu: „Ďalej píše pán biskup banskobystrický Dr. Škrábik, arcibiskupovi nitrianskemu o tejto akcii, ktorá prebiehala, že neni dobre možné poštou túto vec organizovať, lebo pošta je cenzurovaná, že by z toho mohli byť nepríjemnosti no a teda, že by tu mohlo prísť i k akýmisi demonštráciám, ktoré – ako doslova hovorí – akiste by priviedli k obsadeniu celého Slovenska, k čomu ako počúvam, čakajú len na príležitosť. Ja sa pýtam, kto má obsadiť Slovensko kvôli cirkevným školám? Alebo cirkev tu vystúpila, ako sa tu verejne hovorí, že hádam Červená armáda zasiahla vojensky, keby si tu katolíci dovoľili demonštrovať. Ak mi pán Dr. Harčar dokáže, že je toto pasus náboženského rázu, potom som ochotný tu v Národnej rade desať rokov mlčať, čo by hádam i mnohým veľmi dobre padlo.“⁷⁶

75 Tamže.

76 Tamže.

Použité argumenty vychádzali zo zámerného prehliadania nepriaznivej situácie, v ktorej sa katolícka cirkev po vojne ocitla. Opatrnosť cirkevných činiteľov pri organizovaní petície bola nevyhnutná, pretože inak by sa istotne mocensky zabránilo, aby sa rozvinula do väčších rozmerov. G. Husák ku koncu prejavu uviedol, že nový režim sa ku kléru zachoval veľkoryso: „*Je tu nekonečný počet možností zaistiť rôznych kňazov, ktorých protištátne a poburujúce kázne, v ktorých útočili samozrejme zahalene proti Červenej armáde a proti jednotlivým politickým stranám, proti režimu, kde priamo chránili režim minulý. Neurobili sme tieto opatrenia a neurobia sa len preto, aby sme nemohli byť stavaní do pózy nejakých proticirkevných bojovníkov. To nie sme, ani nechceme byť. Ale má každá trpezlivosť svoje medze. To sa musí uznať. Ak sa nechce katolícky klérus zbaviť.*“⁷⁷ Možnosti represíí boli teda širšie. Dôvodom, prečo sa nediali vo väčšom rozsahu, bola skôr obava pred pobúrením širších ľudových vrstiev ako veľkorysosť.

Husákov článok v *Novom slove* a politická kampaň namierená proti katolíckej cirkvi na Slovensku mali byť impulzom na vytvorenie želaného obrodného hnutia medzi slovenskými katolíkmi. Veci sa však nevyvíjali tak, ako G. Husák očakával. Opieral sa najmä o Slovenský katolícky výbor, vedený Jozefom Fialom-Udavským. Ten sa nielenže dištancoval od 1. SR, ale velebil J. V. Stalina, Červenú armádu, systém národného frontu a vyhlasoval, že všade je úplná náboženská sloboda. Súčasne zatracoval kapitalizmus. Činnosť výboru schválili ešte v marci 1945 biskupi Pavol Gojdič a Jozef Čársky.⁷⁸ Mienka ďalších biskupov o činnosti výboru bola kritická a napokon odmietavá. Komunistická propaganda využívala výbor a predstavovala ho ako prototyp obrodenej katolíckej organizácie. Činnosť výboru, ktorý však odmietli podporiť biskupi a napokon aj kňazi, ochabla. Posledný pokus o jeho oživenie v lete 1945 nevyšiel. G. Husákovi sa nepodarilo zorganizovať takú skupinu slovenských katolíkov, ktorá by úplne napĺňala jeho predstavy. Pravdepodobne aj preto použil také silné slová vo svojom článku. Od mája 1945 sa rokovalo o obnovení týždenníka *Katolícke noviny*. Za katolícku cirkev rokovania inicioval trnavský apoštolský administrátor biskup Pavol Jantausch. Podľa predstáv komunistov, ale aj predstaviteľov DS mali tento týždenník viesť „pokrokovejší katolícki farári“. To bola podmienka, ktorou svoj súhlas podmienilo Predsedníctvo SNR 25. júna 1945, zložené s obidvoch strán. *Katolícke noviny* by podľa všetkého začali vychádzať skôr, no hektické udalosti v júli 1945 to prekazili. Predsedníctvo ÚV KSS poverilo G. Husáka spolu s L. Novomeským, aby obnovenie *Katolíckych novín* vybavili. Išlo tu najmä o dohľad, aby sa do redakcie nedostali pre komunistov nevhodné osoby. G. Husák

77 Tamže.

78 PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945–1946*, s. 49–51.

rokoval o obnovení *Katolíckych novín* s R. Čavojským, P. Čarnogurským a ďalšími osobnosťami slovenského katolicizmu. V tejto fáze sa ukázalo, že do redakcie sa nepodarí presadiť ľudí zo Slovanského katolíckeho výboru. Jednak preto, že nešlo o výraznejšie osobnosti schopné redigovať týždenník, jednak preto, že v tom čase už nemali jednoznačnú podporu väčšiny katolíckych biskupov. P. Čarnogurský upozorňoval komunistických činiteľov E. Friša i G. Husáka, aby sa zabránilo obnoveniu *Katolíckych novín* prostredníctvom bratislavského farára Augustína Pozdecha, pretože údajne hrozilo ich zapojenie do služieb DS.⁷⁹ V hre bola aj prebúdžajúca sa rivalita KSS a DS, čo bol závažný argument pre G. Husáka, aby podporil ľudí okolo P. Čarnogurského. Okrem toho je pravdepodobné, že určitá benevolencia G. Husáka k personálnemu zloženiu redakcie *Katolíckych novín* bola myslená ako taktický ústupok, ktorý sa mohol vydávať za blahovôľu a zatieniť iné reštrikčné opatrenia tej doby, najmä poštátnenie cirkevných škôl a internátov. Husák prekonzultoval zloženie redakcie a súhlasil s tým, že vymenovanie redaktorov ostane v cirkevnej kompetencii. Podľa vyjadrenia P. Čarnogurského: „*Dr. Husák súhlasil so šéfredaktorstvom Štibrányho, aj s redaktorstvom Jura Kozu Matejova a s obnovením Katolíckych novín v podobnej forme. Vtedy sa mi dokonca Husák zdal sympatickým, akoby som videl v ňom ozajstného syna kostolníka z Dúbravky, miništranta pri oltári a obyvateľa Svoradova, čím všetkým kedysi bol, kým sa nedostal na bludné cesty života.*“⁸⁰ G. Husák okrem obnovy *Katolíckych novín* rokoval s Čarnogurským aj o možnosti vytvorenia novej politickej strany pre slovenských katolíkov, čo predpokladalo kontakty s episkopátom a v prípade, ak sa strana založí, jej spoluprácu s komunistickou stranou na báze Národného frontu. Podľa P. Čarnogurského sa vraj G. Husák vyjadril, že slovenskí katolíci by si mali v politike zobrať vzor z francúzskych: „*Vezmite si vzor z francúzskych katolíkov, ktorí práve utvorili vládu s komunistami. Tak vznikla vláda dvoch najsilnejších francúzskych strán.*“⁸¹ G. Husák a komunistická strana sledovali podporou myšlienky vzniku novej politickej strany taktiku roztrieštenia občianskeho tábora. Vydávanie *Katolíckych novín* sa obnovilo 9. septembra 1945. Pri absencii väčšieho počtu iných katolíckych periodík a príťažlivom štýle písania sa čoskoro stali obľúbenými, ba najčítanejšími na Slovensku.⁸² Vedenie KSS to rýchlo postrehlo a usilovalo sa o zmenu, čo vyplýva z uznesenia sekreta-

79 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠTB Bratislava, fond starých písomností, a. j. S-280/127. VII. odbor Povereníctva vnútra. Dodatok k zápisnici spísanej s Pavlom Čarnogurským. Bratislava 22. 10. 1947.

80 ČARNOGURSKÝ, P.: *Svedok čias*, s. 180.

81 Tamže, s. 187.

82 LETZ, R.: Slovenská ilegálna tlač v rokoch 1945 – 1948. In: SEDLÁK, V. (ed.): *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava 1998, s. 344.

riátu KSS 4. októbra 1945: „Je treba zamedziť doterajšiu reakčnú líniu Katolíckych novín, je treba doceliť, aby z redakcie týchto novín boli odstránení kolaboranti patriaci pred Národný súd ako Čavojský a Čarnogurský a okrem nich tiež Jur Koza Matejov. Na ich miesta majú byť dosadení demokratickí kňazi ako Straka, Funczik, prípadne ďalší.“⁸³ G. Husák v tom čase už nevykonával úrad poverenika vnútra, ale dopravy a verejných prác. Vplyv tzv. povstaleckého vedenia KSS, do ktorého G. Husák patrilo, sa po žilinskej konferencii v auguste 1945, po zvolení Viliama Širokého za nového predsedu KSS namiesto Karola Šmidkeho, oslabil. G. Husák ostal členom Predsedníctva ÚV KSS. Na porade sekretariátu KSS o *Katolíckych novinách* sa G. Husák zúčastnil. V prípade *Katolíckych novín* sa ukázalo, že napriek jeho snahe nesmerovali tam, kam si predstavoval. Podobne sa nepodarilo vytvoriť politickú stranu pre slovenských katolíkov tak, ako sa vo vedení KSS očakávalo, pretože došlo k uzavretiu Aprílovej dohody medzi vedením Demokratickej strany a jej katolíckym krídlom, ktorá zabezpečila podporu katolíkov pre DS.

To, že G. Husák dokáže byť dôsledný a neoblomný vo svojom postoji k niektorým cirkevným predstaviteľom, dokázal v auguste 1945 ako hlavný organizátor pompéznych osláv prvého výročia Povstania v Banskej Bystrici. Konferencia biskupov poverila banskobystrického biskupa A. Škrábika, aby v jej mene osobne pozdravil prezidenta ČSR Edvarda Beneša a predstaviteľov vlády, ktorí mali byť prítomní na oslavách. G. Husák dal A. Škrábikovi na vedomie, že na oslavy nedostane pozvánku. Tento biskup sa pre neho stal negatívnym symbolom a svoj striktno odmietavý postoj voči nemu nebol ochotný zmeniť. Napriek úsiliu biskupa A. Škrábika sa s ním odmietol stretnúť čo i len súkromne prezident E. Beneš. Tento postoj neodradil biskupov, ktorí vyzvali veriach a kňazov, aby sa zúčastnili na oslavách a zorganizovali slávnostné bohoslužby.⁸⁴ G. Husák, ale celkovo vtedajší politický režim dostali biskupa A. Škrábika do paradoxnej situácie. Po príchode nemeckej armády do Banskej Bystrice v roku 1944 od neho žiadali aktívnu účasť na slávnostiach, ktorú po racionálnom zvážení okolností neodmietol, ale minimalizoval. Pre novú politickú moc to bol po roku argument, pre ktorý ho úplne odmietala, hoci on bol ochotný na slávnostiach participovať opäť v záujme katolíckej cirkvi. Zdá sa, že v osobe biskupa A. Škrábika potreboval G. Husák akýsi negatívny vzor cirkevného hodnostára, ktorý by potom verejne on i ostatní komunistickí činitelia a novinári pranierovali.

Veľké množstvo sporných otázok vo vzťahoch medzi katolíckou cirkvou a štátom mali riešiť porady zástupcov Zboru povereníkov a cirkvi. Zbor povereníkov

83 VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Martin 1998, s. 207.

84 PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 67.

vymenoval na tento účel v novembri 1945 komisiu, zloženú z G. Husáka, L. Novomeského (za KSS) a R. Fraštackého a K. Fila (za DS). Cirkev zastupovali biskup J. Čársky, A. Cvinček, A. Lazík, A. Botek a A. Harčar. Na prvom rokovaní 21. januára 1946 sa G. Husák pre chorobu nemohol zúčastniť. Predstavitelia cirkvi žiadali prepustenie viacerých zaistených osôb, otvorili otázky obnovy cirkevného školstva a internátov, odstraňovania krížov zo škôl a ďalšieho pôsobenia maďarských kňazov. Neprijali sa zásadné riešenia a celé stretnutie malo skôr informatívny charakter.⁸⁵ Druhé rokovanie sa konalo 29. januára 1946. Prítomnosť G. Husáka jednoznačne ovplyvnila jeho priebeh. Z prítomných cirkevných autorít nebola prítomná tá najdôležitejšia – biskup J. Čársky. Na požiadavky, ktoré predostreli členovia komisie za katolícku cirkev, reagoval G. Husák vopred pripravenými protipožiadavkami. Nie je vylúčené, že ich vopred konzultoval s inými komunistickými činiteľmi. G. Husák požadoval, aby „... biskupský zbor vyslovil sa proti Tisovmu režimu. Keby ho neodsúdil priamo, má sa osvedčiť aspoň, že sa od neho dištancuje“.⁸⁶ Ďalej požadoval, aby bola biskupmi odsúdená „*terajšia ilegálna-podzemná činnosť*“, ktorá podľa neho zneužíva náboženstvo. G. Husák žiadal, aby biskupský zbor vydal apel na kňazstvo, aby sa „*prispôsobilo a pozitívne sa zapojilo do štátnej budovateľskej práce*“. Ďalej žiadal, aby sa zabránilo šíreniu informácií o porušovaní náboženských práv a slobôd, ktoré prenikali do západného sveta najmä cez slovenskú krajanskú a exilovú tlač. Biskupi podľa jeho predstáv nemali udržiavať písomný styk s USA alebo „objektívne informovať“ slovenskú verejnosť v USA, ako sa na Slovensku žije, a pritom zdôrazniť lojalitu k režimu. Biskupi mali podľa G. Husáka zasiahnuť proti údajnému zneužívaniu krížikov na agitáciu, pretože „*mnohí, najmä chlapčiská zneužívajú nosenie krížikov na agitáciu a tým zneužívajú náboženské odznaky*“.⁸⁷ V ďalšom bode G. Husák zaútočil na memorandum, ktoré v januári 1946 slovenskí biskupi predložili Predsedníctvu SNR v súvislosti s pripravovaným súdom s bývalým prezidentom 1. SR J. Tisom. Biskupi vyzývali, aby sa Tisov prípad riešil objektívne a zhovievavo. Podľa G. Husáka bol dokument: „... *tak štylizovaný a takého obsahu, že je nezlučiteľný s lojalitou čl. občana. Verejnosť už vie a pohoršuje sa nad ním. Preto pp. biskupi teraz už nech verejne sa osvedčia proti Tisovi*“.⁸⁸ Na záver G. Husák zopakoval často zdôrazňovaný myšlienku, že ak sa budú biskupi správať lojálne

85 Tamže, s. 73; KARABA, R.: *Katolícka cirkev a štát na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Leopoldov 2008, s. 20.

86 Archív rímskokatolíckeho arcibiskupského úradu (ďalej ARKABÚ) v Trnave, f. nezariadené. Zápisnica z rokovania zástupcov nd. biskupského zboru so štyrmi povereníkmi SNR (za KSS Novomeský a Dr. Husák, za DS Ing. Filo a Fraštacký) dňa 29. 1. 1946 v Bratislave.

87 Tamže.

88 Tamže.

voči ČSR a jej režimu, bude voči nim ústretovejšie pristupovať aj režim. Súčasne však pohrozil: „*Páni biskupi si myslia, že najhoršie časy pre nich a pre kat. cirkev už pominuli a teraz môžu prísť už len lepšie časy pre nich a pre kat. cirkev. Ale v tom sa veľmi mýlia. Tak na pr. pozemková reforma cirk. majetkov a iné veci ešte nie sú riešené a môžu všeliak dopadnúť.*“⁸⁹ Arcibiskup K. Kmeťko sa zaoberal Husákovými požiadavkami a navrhol odpoveď, ktorú poslal všetkým biskupom. Zdôraznil v nej, že Slovenskú republiku z rokov 1939 – 1945 uznalo viac štátov, medzi nimi i Sovietsky zväz a Svätá stolica. Biskupský zbor protestoval proti rasistickým zákonom, jednotliví biskupi a kňazi intervenovali za prenasledovaných a väznených. Biskupi dvakrát vyslovili vernosť a oddanosť obnovenej ČSR, čím sa nepriamo dištancovali od režimu 1. SR. Odsúdil ilegálnu činnosť, ak zneužíva náboženstvo. Odmietol zodpovednosť za písanie tlače v zahraničí a v súvislosti s Tisovým procesom poukázal na to, že biskupom nejde o jeho oslobodenie, ale o to, aby sa zabránilo bezohľadnej krutosti.⁹⁰ Biskupi s Kmeťkovým návrhom odpovede súhlasili. Biskup Vojtaššák označil Husákovu požiadavku otvorene za „*cézaropapistické oktroje známeho pána povereníka*“ a navrhol ďalej s ním nerokovať, pričom podal jeho charakteristiku: „*P. povereník, s ktorého ideológiou katolíkov sa nikdy nezmieri a ešte menej katolícka Cirkev, si žiada, aby úradná Cirkev na Slovensku rozmýšľala jeho hlavou a jeho rozumom spravovala kat. cirkev. Márne sa pokúšal kto z nás presvedčiť p. povereníka o našich úprimných snahách. On je voči nám vyloženým skeptikom, a čo horšie, zloprajníkom: veď sa vyhrádza: pozemkovou reformou, konfiškáciou cirk. majetkov, rozlukou, väznením atď. Nuž, ktože môže mať dôveru v takých ľuďoch?*“⁹¹ Ďalšie rokovanie predstaviteľov katolíckej cirkvi a Zboru povereníkov sa s najväčšou pravdepodobnosťou neuskutočnilo. Motívy Husákovho radikálneho postupu boli určite rôzne. Cirkev vnímal ako inštitúciu, ktorá vytvára základňu pre „*reakčné sily*“. V čase, keď bola komunistická strana vo vláde a mala rozhodujúce pozície v štáte, sa začal utvárať protikomunistický odboj. To, že sa k nemu pridávalo veľa katolíkov, ktorých práva sa nerešpektovali, bolo iba logickým vyústením pomerov. Ilegálne skupiny by sotva využívali cirkev a náboženstvo, keby sa v štáte pod rôznymi zámienkami neuskutočňovali proticirkevné opatrenia. Príznačné je Husákovu autoritárstvo. Snahu zakázať biskupom korešpondovať s USA alebo zakázať nosiť katolíckej verejnosti krížiky možno považovať za prejav myslenia, ktoré chce potlačiť i symboliku, čo sa nedá označiť za jednoznačne opozičný prejav. Neustále požadované výzvy na stotožnenie s tzv. ľudovodemokratickým režimom by priniesli dlhodobý osov režimu, no iba krátkodobý a veľmi

89 Tamže.

90 PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945–1946*, s. 75.

91 Tamže, s. 76.

problematický ošoh cirkvi. Pracovala by v prospech systému, ktorý ju chcel nahradit' a prekonať.

Kľúčovou udalosťou povojnového obdobia boli parlamentné voľby v roku 1946. Systém národného frontu vylúčil politickú opozíciu a zlikvidoval pravicové strany. Veľká časť voličov sa tak ocitla bez zastúpenia v politike. Ich hlasy si mali rozdelit' existujúce politické strany. G. Husák veľmi pozorne sledoval dianie na Slovensku. Neušla mu predvolebná agitácia Demokratickej strany a Strany slobody, ktoré oslovovali voličov kresťanskými sloganmi, argumentovali dôležitosťou zachovania kresťanských hodnôt v čase ich ohrozenia. G. Husák v tejto agitácii na religióznom Slovensku vycítil nebezpečenstvo pre komunistickú stranu, ktorá týmto smerom nemohla širšie rozvinúť svoju agitáciu. V tom čase už bol známy obsah Aprílovej dohody, ktorá dávala tušiť väčšiu ústretovosť DS voči katolíckej cirkvi. Husákovi postrehol možné riziko tejto dohody pre KSS. Aprílovú dohodu nazval zmluvou medzi DS a „*ľudáckymi a mičuráckymi špičkami*“, inde za „*druhé sprisahanie*“, narážajúc na Žilinskú dohodu z roku 1938. Usiloval sa diskvalifikovať a kompromitovať „*prokresťanskú agitáciu*“ jej údajným prepomením s osobami z režimu 1. SR, so snahami „*hospodárskej reakcie*“ a úplne ju bagatelizovať a zosmiešniť. Tieto myšlienky zhrnul v *Novom slove* 17. mája 1946: „*A tak, sotva vyjdú ľudia z kostola, dozvedia sa, ako treba bojovať za kresťanstvo, za vieru, že je v stávke kresťanská morálka a že ide o plebiscit medzi veriacimi a bezbožníkmi.*“⁹² Človek by myslel, že mohamedánski Turci stoja pred bránami našich miest a že ide o to: zachrániť naše panny pred týmito pohanskými psami... A prechodný turista by mohol mať dojem, že naši pobožní kresťania sa ilegálne schádzajú v lesných skrýšach, tajne vyznávajú svoju prenasledovanú vieru a len tí odvážnejší sa označia aj verejne krížikmi, lebo nový Dioklecian hádže levom a komunistom kresťanské devy.“⁹³ Na nadchádzajúce voľby sa G. Husák pozeral aj triednou optikou. Videl v nich meranie pokrokových a reakčných síl. Podľa neho: „*Niet vhodnejšej chvíle pre útok reakcie ako voľby. A preto aj útok je tu. Reakcia vidí možnosť získať isté politické pozície cez existujúce politické strany a z týchto dobytých pozícií útočiť po voľbách na dnešné vymoženosti hospodárske a sociálne. Čím všestrannejšie je predvolebné maskovanie národnými a cirkevnými svätými, tým zrejmejší je politickému pozorovateľovi spodný tón a zákulisný úmysel hospodárskej a sociálnej reakcie.*“⁹⁴ G. Husák bol pragmatik. Svoju istotu staval na tom, že Slovensko patrí do ČSR a ČSR zasa do sovietskej sféry vplyvu a tieto faktory jednoznačne určujú ďalší vývoj. Veď od tejto konštelácie bola

92 Na tomto mieste Husák naráža na článok Jána Kempného: Aby bolo jasné na všetky strany. *Čas*, roč. 3, 9. 5. 1946, č. 105, ktorý sa širil po Slovensku aj ako leták.

93 H U S Á K, G.: Myšlienky predvolebné. In: H U S Á K, G.: *Zápas o zajtrajšok*, s. 173.

94 Tamže, s. 174.

existenčne závislá aj jeho mocenská pozícia. Preto mohol označiť komunistov za stranu, ktorá sa správa najtriezvejšie a najpokojnejšie. Komunisti majú podľa G. Husáka: „... vývoj u nás a okolo nás nesporne na svojej strane [...] Je absolútna istota, že sa u nás nemôže stať nič bez komunistov alebo proti nim.“⁹⁵

Hoci G. Husák predpokladal, že najviac hlasov v parlamentných voľbách dostane DS a KSS, predsa také výrazné víťazstvo DS, až 62 % hlasov, nečakal. Víťazstvo DS bolo pre KSS signálom na útok. Politicky najúčinnejšou zbraňou bolo očiernenie DS biľagom spolupráce s ľudákmi. Tak sa aj české strany mohli mobilizovať proti DS pod zámienkou boja proti údajnému slovenskému separatizmu. G. Husák v povolebnom článku z 31. mája 1946 v *Novom slove* vyzdvihol absolútnu väčšinu, ktorú dosiahli socialistické strany v celoštátnom meradle, pričom prízvukoval: „*Drvivé víťazstvo českých komunistov rozptýlilo všetky pochybnosti o tom, ktorým smerom pôjde naša Republika po voľbách.*“⁹⁶ Potom sa podrobne zamerl na analýzu pomerov na Slovensku a dospel k záveru, že „*väčšinu pre DS zabezpečil politizujúci klérus a nová garnitúra Hlinkovej strany.*“⁹⁷ Podľa neho ľudáci pod pláštikom katolicizmu uzavreli zmluvu s vedením DS. Pritom „*fasádu DS používajú ľudáci iba na svoju legalizáciu.*“ G. Husák sa pritom nevyhol katolíckej cirkvi, ktorú sústavne prepájal s ľudáctvom. Tvrdil, že fary sú opornými bodmi zvyškov opozičného ľudáckeho hnutia. Cirkevnú modlitbu pred voľbami, všeobecný pokyn biskupov, ako sa veriaci majú správať vo voľbách, to všetko G. Husákovi zapadalo do scenára oživenia politického katolicizmu, čo automaticky pokladal za oživenie ľudáctva. Tu sa prejavila jeho obava, ale i presvedčenie, že tradičný slovenský katolícky prúd treba úplne zničiť a vymazať zo slovenskej politiky. Nová revolučná skutočnosť mala vyjsť z radikálneho popretia a negácie predchádzajúceho. Túto tendenciu potvrdzuje aj ďalší Husákov článok, kde demagogicky tvrdil, že vo voľbách došlo k obnove ľudáctva: „*Tisíce štátom platených kňazov zmenilo sa opäť raz v ľudáckych agitátorov, kazateľnice v politické tribúny, a ani po večeroch a nociach nelenili kňazi plniť príkaz svojich biskupov a svojho ľudáckeho presvedčenia. Z volieb robili plebiscit za kresťanskú vieru, za Krista a proti Antikristovi, za vieru a proti bezvercom [...]. Ký div, že väčšina žien tomuto náboženskému teroru podľahla, že sa podarilo DS zaktivizovať všetky zvyšky ľudáctva, gardistov, pozbierať všetkých kolaborantov, a spolu so svojimi skutočne demokratickými prívržencami dosiahnuť väčšinu.*“⁹⁸ G. Husák v polemických článkoch nijako nešetril katolíckych činiteľov. Útočil na rôznych biskupov a kňazov, ktorých považoval za najnebezpečnejších, pričom vďačným

95 Tamže.

96 H U S Á K, G.: Dôsledne za princípmi. In: H U S Á K, G.: *Zápas o zajtrajšok*, s. 176.

97 Tamže, s. 177.

98 Tamže, s. 180.

terčom boli tí, ktorí sa aktivizovali v rokoch 1. SR. Jeho pohľad bol zjednodušujúci, negativistický a jednostranný. Považoval ich za ideologických a politických protivníkov. Týkalo sa to najmä biskupov Andreja Škrábika, Jána Vojtaššáka, Michala Buzalku, ale aj Jána Ferenčíka, Jura Kozu-Matejova, Mikuláša Šprinca, Karola Körpera. Osobitné útoky smerovali proti katolíckemu krídlu DS, cez ktoré sa usiloval dokázať vtedajšiu stranícku tézu o prepojení DS s ľudáctvom.

Napriek víťazstvu DS v parlamentných voľbách sa G. Husák stal predsedom Zboru povereníkov (tento úrad zastával od 16. 8. 1946 do začiatku mája 1950). Pretože KSS stratila rezort Povereníctva vnútra (po Júliusovi Viktorym sa ním stal bezpartajný Mikuláš Ferjenčík), predseda KSS Viliam Široký poveril G. Husáka, aby z titulu svojej vládnej funkcie usmerňoval komunistov v bezpečnostnom aparáte, najmä v Štátnej bezpečnosti.⁹⁹ Bolo to dôležité z hľadiska stratégie definitívneho prevzatia moci komunistickou stranou, ale aj z hľadiska usmernenia bezpečnostného aparátu proti nepohodlným osobám, medzi ktorými nechýbali náboženski aktivisti. G. Husák dostával čerstvé informácie z bezpečnostnej oblasti, získaval kompromitujúce materiály z vyšetrovania bezpečnostnými orgánmi.

G. Husáka v parlamentných voľbách roku 1946 zvolili za poslanca Národného zhromaždenia v Prahe. Pokračoval tak v mandáte, ktorý dostal ako menovaný poslanec Dočasného národného zhromaždenia v roku 1945. G. Husák vykonal poslanecký sľub 18. júna 1946. Súčasťou procedúry bolo vyplnenie poslaneckého dotazníka. Nechýbala v ňom kolónka Náboženstvo. G. Husák ju vyplnil údajom „rím. katol.“, to znamená rímskokatolícke.¹⁰⁰ Potvrdil tak svoju voľnú kultúrnu väzbu na katolicizmus, ktorá síce navonok deklarovala príslušnosť k cirkvi, no v skutočnosti nemusela odrážať jeho náboženskú vieru a postoj. G. Husák sa na Vianoce 1946 v komunistickom denníku *Pravda* vrátil k úvahám o kresťanstve. Podľa neho: „Dnešná doba má čosi spoločného s revolučným zápasom, patriacim prvému kresťanstvu. Myšlienka rovnosti ľudí, domyslená hospodársky a sociálne, je dnešnému veľkostatkárovi sympatická práve tak, ako bolo sympatické rímskemu patricijovi Kristovo učenie, ktoré od neho žiadalo vidieť v otrokovi človeka a brata. Víťaziace kresťanstvo poväčšine presadilo rovnosť ľudí tejže viery v ich pomere k Bohu a v kráľovstve nebeskom. V pomeroch na zemi, v každodennom živote, nevedelo – a hádam ani nechcelo – ničoho meniť na sociálnych vzťahoch ľudí, na kriklavej nerovnosti životných podmienok. A tak i v najkresťanskejších štátoch boli boháči a chudobní, otroci práce a vyvolené kasty. Zostalo na samých ľudí, aby viedli tuhý zápas o rovnosť a spravodlivosť tu na zemi.“¹⁰¹ Zaujímavá

99 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 55.

100 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v Prahe, inventárne číslo (inv. č.) 899, osobní složka G. Husák. Za dokument ďakujem Mgr. Michalovi Macháčkovi.

101 HUSÁK, G.: Pokoj na zemi. In: HUSÁK, G.: *Zápas o zajtrajšok*, s. 206.

je analógia, ktorú G. Husák vytvára medzi prvými kresťanmi a dneškom. Na kresťanstve pozitívne hodnotí, že presadilo zásadu rovnosti ľudí pred Bohom. Pritom za jeho slabinu pokladá, že nechcelo a nevedelo meniť sociálny poriadok. Neprineslo nijaký program na riešenie sociálnej otázky. Komunistické hnutie, tak ako to vyplýva z ďalšej časti článku, je práve tým povolaným smerom, ktorý dokáže zmeniť daný stav porážkou „buržoázno-kapitalistických síl“. Ono v jeho chápaní dôsledne realizuje to, čo zanedbalo či nedokázalo kresťanstvo. Komunistická strana so svojím programom teda dopĺňa a nahrádza to, na čo nestačilo kresťanstvo. G. Husák chápal úlohu kresťanstva výlučne v intenciách Marxovho a Leninovho učenia. Nepostrehol, alebo nechcel vidieť, že práve kresťanstvo urobilo v Európe a vo svete nesmierne veľa pre sociálny pokrok. Prehliadal základnú axiómu, ktorú kresťanstvo pochopilo a presadzovalo: štáty a systémy môžu byť rôzne, priaznivé i menej priaznivé rôznym vrstvám spoločnosti, no základom je morálny princíp, ktorý tvorí nového človeka a novú kvalitu vzťahov nie zásahmi zvonka, ale znútra. Samotné vonkajšie zmeny, ak sa za nimi neskrývajú morálne hodnoty a presadzujú sa za cenu násillia, neprinášajú pokoj, istotu a stabilitu a môžu sa udržať iba mocenskými prostriedkami. Kresťanstvo, osobitne katolícke sociálne učenie, dôrazne presadzovalo zásadu spoločného dobra ako povinnosti štátu, odsudzovalo nemravný zisk a vykorisťovanie pracujúcich. Rešpektovalo súkromné vlastníctvo, no nepovažovalo ho za absolútne, ale prepožičané od pôvodcu všetkých dobier. Kresťanstvo pôsobí na nápravu človeka (ak je živý) nie preto, aby konzervovalo nespravodlivý systém, ale aby ho menilo v prospech tých, ktorí to najviac potrebujú.

Jednou z najdôležitejších udalostí, ktorá hýbala povojnovým Slovenskom, bol proces s bývalým prezidentom 1. SR J. Tisom. Dňa 2. decembra 1946, teda v deň začatia procesu, sa konalo spoločné zasadnutie predsedníctiev ÚV KSČ a ÚV KSS, na ktorom sa zúčastnil aj G. Husák. Prijalo sa uznesenie, podľa ktorého sa „*priebehu, správneho politickému vedeniu a úspešnému ukončeniu*“¹⁰² procesu musí venovať veľká pozornosť. Konštatovalo, že „*Úspešné ukončenie procesu proti Tisovi a spol. bude znamenať citeľnú ranu podzemnej a zjavnej reakcii, prispeje ku konsolidácii politických pomerov na Slovensku a upevneniu jednoty štátu a bude mať značný vplyv na vnútrostranícke pomery v DS*“.¹⁰³ V uznesení sa ďalej hovorilo o pevnej obžalobe, potrebe „správneho“ ovplyvňovania verejnej mienky v tlači a rozhlase a o kontrole tlače, aby nemohla ovplyvňovať verejnosť v prospech J. Tisa. Pod úspešným ukončením procesu vedenie KSČ a KSS chápalo Tisovu popravu a urobilo všetko preto, aby využilo svoj politický vplyv

102 KAPLAN, K: *Dva retribuční procesy*. Praha 1992, s. 167.

103 Tamže.

a mocenské pozície na jeho dosiahnutie. Tiso nebol len politik, ale aj katolícky kňaz. Jeho zamýšľaná poprava bola jednak súčasťou ofenzívnej stratégie proti DS ako strane, ktorá zvíťazila vo voľbách na Slovensku, a jednak stratégie boja proti „reakcii“, medzi ktorú radila aj katolícku hierarchiu a významnú časť katolíckeho kléru. G. Husák sa silno angažoval v príprave a celkovej rézii Tisovho procesu. Ešte koncom roka 1946 navštívil prezidenta ČSR E. Beneša a požiadal ho o „zapožičanie materiálov, dotýkajúcich sa stanoviska Vatikánu k tzv. slovenskému štátu a osobe Tisovej pre účely dokazovania v procese proti Tisovi“.¹⁰⁴ G. Husák sa teda angažoval jednostranne v prospech obžaloby. Svoju žiadosť pripomenul prezidentskej kancelárii 4. januára 1947 a o týždeň neskôr dostal požadované dokumenty. Ukázalo sa, že rozhlasové vysielanie zo súdnej siene ako súčasť agitačného využitia neprináša očakávaný efekt. G. Husák napriek tomu u K. Gottwalda presadil, aby sa v rozhlase odvysielali aspoň časti, ktoré boli podľa neho politicky pôsobivé.¹⁰⁵ Na spoločnej schôdzi ÚV KSČ a ÚV KSS dostal G. Husák ako predseda Zboru povereníkov úlohu, aby písomne raz za dva týždne informoval K. Gottwalda o situácii na Slovensku, v SNR a v Zbore povereníkov. G. Husák si uvedomoval, že ak má proces priniesť väčší politický efekt, treba sa s jeho ukončením poponáhľať. V jednej zo správ K. Gottwaldovi písal, ako sa v tejto veci angažoval: „*Veľmi naliehavo som žiadal všetkých, aby skrátili celý proces všetkými možnými prostriedkami, aby prejednávali aj odpoľudnia, aby vypustili zbytočné veci a rozhodne skrátili dobu na vyhlásenie rozsudku tak, aby rozsudok bol vyhlásený najneskôr do konca marca [...] Veľmi by som prosil, aby vláda upovedomila ministra spravodlivosti, aby rozsudok v procese proti Beranovi za žiadnu cenu nebol vynesený pred rozsudkom proti Tisovi.*“¹⁰⁶ Proces s J. Tisom sa o niečo predĺžil a skončil sa vynesením rozsudku smrti 15. apríla 1947. Stratégia s vynesením neskoršieho rozsudku v procese s členmi protektorátnej vlády R. Beran a spol. sa zachovala. Rozsudok (20 rokov pre R. Berana a J. Syrového) bol vynesený 21. apríla, teda tri dni po Tisovej poprave.

Gustáv Husák viedol po celý rok 1947 na stránkach týždenníka *Nové slovo* pod vlastným menom i pod pseudonymom *Historicus* tvrdý boj proti DS s cieľom úplne skompromitovať túto stranu, prejsť do ofenzívy a zmeniť situáciu. Vytváral sprisahaneckú konštrukciu prepojenú medzi ňou, údajným „ľudáckym podzemím“ a slovenskou emigračnou vlnou z roku 1945. Jeho články zapadali do ofenzívy komunistickej strany, ktorá vyvrcholila v septembri 1947 odhalením tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku. Išlo o akciu zinscenovanú štátnou bezpečnosťou kontrolovanou komunistami. Masové zaistovanie zasiahlo

104 Tamže, s. 20.

105 Tamže.

106 Tamže, s. 179.

vyše 700 osôb z katolíckeho prostredia, medzi nimi i viacerých rehoľných a diecéznych kňazov. Medzi zaistenými bol aj páter lazarista Ján Hutyra, ktorého G. Husák poznal, považoval za nebezpečného, a preto mu venoval pozornosť vo svojich článkoch. Podľa neskoršieho svedectva, keď sa „P. Hutyra v roku 1947 vrátil z Ríma, bol hneď zaistený a predvedený na rozhovor k vtedajšiemu predsedovi Zboru povereníkov, dr. Gustávovi Husákovi. Ten sa rázne vyzvedal, aké špionážne úlohy dostal od pápeža. Keď ho P. Hutyra odbil iróniou, Husák sa nezdržal a udrel ho do tváre“.¹⁰⁷ Toto svedectvo by ukázalo G. Husáka aj z inej strany – ako človeka, ktorý je schopný dopustiť sa osobného násillia na bezbrannej osobe. Pochádza však od tretej osoby – politického väzňa Jozefa Vicena. Ten ho počul vo valdickej väznici koncom 50. rokov od kňazov, ktorým ho vraj povedal P. Hutyra. Dôveryhodnosť tohto svedectva je teda sporná.

O napätej situácii, ktorá sa vytvorila na jeseň 1947, rokoval G. Husák na stretnutí s apoštolským administrátorom trnavskej apoštolskej administratúry Ambrózom Lazíkom 17. decembra 1947. Podľa Husákovej správy: „Vyložil som Dr. Lazíkovi celý dosah protištátnych akcií, ako sa ony dotýkajú významných cirkevných osobností, biskupov, kňazov, cirkevných organizácií, najmä Ústrednej katolíckej kancelárie, mnohých rádov a celej katolíckej tlače, v ktorej (Katolícke noviny, Slovenský svet, Verbum atď.) sedeli zločinci najhrubšieho zrna.“¹⁰⁸ G. Husák tým chcel dokumentovať rozsah, akým mala byť do vykonštruovaného „protištátneho sprisahania“ na Slovensku zapojená katolícka cirkev. Aby obvinenia vyzneli hodnovernejšie, G. Husák A. Lazíkovi uviedol: „... konkrétne prípady zo zápisníc, ako kňazi zneužívali svoje cesty do Ríma a do cudziny k pašovaniu správ, letákov, peňazí, na styky s emigráciou a ako v podstate celá Katolícka kancelária pod vedením Čarnogurského, Dr. Šrámka a iných bola centrálou ilegálnej práce proti Republike a režimu. Citoval som zo zápisníc, ako vysokí cirkevní hodnostári zneužívali pred voľbami svoje funkcie, ako dávali pokyny na dôverných kňazských zasadnutiach a ako celý cirkevný aparát bol zatiahnutý do vôd ľudáctva a špekulácii tlmočených zahraničnou emigráciou.“¹⁰⁹ G. Husák sa tu opieral o hlásenia štátnobezpečnostných orgánov, ale aj o zápisnice z vyšetrovania osôb, zaistených v súvislosti s „protištátnym sprisahaním“. Tieto zdroje neboli hodnoverné, pretože Štátna bezpečnosť bola fakticky v rukách komunistickej strany a on sám usmerňoval jej činnosť. Výpovede zaistencov vyšetrovatelia získali

107 OBŠIVAN, M.: *Život a dielo Jána Hutyru – provinciála lazaristov na Slovensku*. Diplomová práca. Spišské Podhradie : Cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 2012, s. 56 – 57.

108 VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, s. 170.

109 Tamže, s. 70 – 71.

často použitím fyzického a psychického násilia. Dostával teda také informácie, aké chcel dostať a aké potvrdzovali líniu komunistickej strany. G. Husák teda A. Lazíkovi dokumentoval, že mocenskými prostriedkami „drží v hrsti“ slovenských katolíkov. Podobne ako viackrát predtým použil taktiku „zhovievavosti a veľkorysosti“. A. Lazíkovi povedal: „... iba mimoriadne ohľady viedli k tomu, že sme obmedzili bezpečnostné opatrenia proti kléru i voči niektorým biskupom, že sme nerozpustili Ústrednú katolícku kanceláriu a nesiahli doteraz k drastickjším opatreniam.“¹¹⁰ G. Husák kategoricky vyhlásil, že náprava je bezpodmienečne potrebná a načrtnol dve cesty: buď si zmeny vynúti štát, alebo ich urobí sama cirkevná vrchnosť. G. Husák potom predložil konkrétne požiadavky: personálne zmeny v Ústrednej katolíckej kancelárii, v redakcii *Katolíckych novín* a iných katolíckych periodík s garanciami, dodržanie línie lojality zvyšku katolíckych spolkov a tlače k režimu, prísne pokyny rádom o zákaze politizovania, zákaz styku s emigráciou a ilegálnym hnutím. A. Lazík bol podľa G. Husáka „čiasťočne prekvapený“ jeho informáciami. Určite ho tento spôsob komunikácie zaskočil. Nešiel však do konfrontácie s G. Husákom, neprotirečil mu, ale sčasti potvrdil správnosť jeho argumentácie: „Hovoril o svojich zákrokoch v *Katolíckych novinách* a *Ústrednej katolíckej kancelárii*, ako žiadal československú líniu a vyhýbanie sa politike, naznačil však, že nie je sám a že v mnohých osobách sa zmýlil.“¹¹¹ Na záver rokovania A. Lazík slúbil, že bude informovať o Husákových požiadavkách biskupov a oboznámi ho s výsledkom.

Gustáv Husák sa zaslal za reslovakizačnú akciu, ktorá zasiahla do národnostných pomerov na juhu Slovenska. Z jej pôvodného cieľa – návratu pomadařčených Slovákov k svojej národnosti – sa napokon stala akcia, ktorá mala plošne zmeniť celú maďarskú menšinu na Slovákov. Nešlo tu o Husákovu iniciatívu, ale o súčasť celoštátnej politiky. Zmeny sa týkali kňazov maďarskej národnosti. V roku 1946 pôsobil na Slovensku 305 takýchto kňazov a 125 rehoľníkov a rehoľníčok.¹¹² Po predchádzajúcich dlhých rokovaní cirkevných činiteľov s osídľovacím úradom, Poverenictvom školstva a ďalšími úradmi nakoniec došlo k definitívnej dohode na spomenutom rokovaní G. Husáka s A. Lazíkom. Podľa nej bude časť kňazov maďarskej národnosti odsunutá do Maďarska v rámci prebiehajúcej výmeny obyvateľstva (najmä tí, ktorí neovládajú slovenčinu alebo sú proti nim politické námietky pre ich činnosť v rokoch 1938 – 1945). Prijala sa zásada, že kňazi v penzijnom veku, ktorí chcú ostať na Slovensku, môžu, ale nesmú byť proti nim štátnobezpečnostné námietky. Ďalej cirkevná vrchnosť

110 Tamže, s. 71.

111 Tamže.

112 ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 1993, s. 57. Do Maďarska bolo napokon odsunutých 89 kňazov. Tamže, s. 125.

zabezpečí slovenské bohoslužby pre Slovákov presídlených z Maďarska a pre reslovakizantov. Kňazi maďarskej národnosti, ktorým štát nevyplácal kongruu, tento príspevok dostanú prostredníctvom výnimiek, ktoré však môže povereník školstva zrušiť. Preverení a reslovakizovaní kňazi dostanú výnimku a môžu vyučovať náboženstvo po slovensky; cirkev nebude rušivo zasahovať do reslovakizačnej akcie.¹¹³

Pre katolícku cirkev a jej nezávislé fungovanie mali dôležitý význam cirkevné majetky. Na Slovensku predstavovala cirkevná držba pôdy asi 155 000 ha. Umožňovala rozvíjať širokú charitatívnu, spolkovú a kultúrnu činnosť a bola dôležitým garantom nezávislosti od štátu. Komunistická strana presadzovala po vojne dôslednú pozemkovú reformu vrátane cirkevného majetku. Jej cieľ sa podarilo čiastočne dosiahnuť prijatím zákona č. 142/1947 Zb. zo dňa 11. júla 1947 o revízii prvej pozemkovej reformy. Cirkevný majetok nebol uvedený medzi výnimkami, na ktoré sa zákon nevzťahoval. Majetkové práva cirkvi nerespektovala ani revízna komisia Ministerstva poľnohospodárstva a pozemkovej reformy, zložená z predstaviteľov viacerých strán (väčšinu mali komunisti a socialistické strany). Táto komisia 24. januára 1948 schválila parceláciu majetkov nitrianskeho biskupstva.¹¹⁴ V tejto situácii nepomohli intervencie pražského internuncia Saveria Rittera. Situácia bola o to delikátnejšia, že veľké množstvo ľudí sa dalo presvedčiť komunistickou propagandou. Keď nitriansky pomocný biskup E. Nécsey na mimoriadnej biskupskej konferencii 9. februára 1948 v Prahe navrhol obrátiť sa s apelom na ľud v tom zmysle, že sa cirkvi deje krivda, ostatní biskupi ho väčšinou nepodporili: „*Prítomní však nedoporučujú, lebo ľud je už inak spracovaný a dokonca katolíci sa smele domáhajú cirkevného majetku.*“¹¹⁵ V tejto situácii sa zástupcovia slovenského episkopátu biskup E. Nécsey a trnavský apoštolský administrátor A. Lazík pokúsili o intervenciu u predsedu Zboru povereníkov G. Husáka. Na rokovaní s G. Husákom 11. februára 1948 obaja biskupi konštatovali: „*Revízia prvej pozemkovej reformy mimoriadne ťažko postihuje biskupské úrady a je podľa ich názoru v rozpore s Modom vivendi, ktorý je dnešným postupom úplne rozvrátený.*“¹¹⁶ Z ich strany to však nebol neústupčivý postoj. Zdôraznili, že sú otvorení rokovaniu v otázke pozemkovej reformy, ale ako si zapísal G. Husák: „*sťažujú si však trpko, že sa s nimi vôbec*

113 VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, s. 70.

114 PREČAN, V.: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*. Bratislava 1961, s. 183 – 184.

115 Štátny archív Bratislava, f. Štátna prokuratúra, (Vojtaššák a spol.), šk. č. 102. Protokol o zasadnutí mimoriadnych biskupských konferencií, konajúcich sa v Prahe v Arcibiskupskom paláci 9. 2. 1948.

116 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baššovanský, šk. č. 2157, zl. 248/5. Záznam o návšteve biskupa Nécseya a Dr. Lazíka u predsedu Zboru povereníkov dňa 11. 2. 1948.

nejednalo a že v podstate proti nim a proti Vatikánu veľmi rýchle a kruto sa revízia prevádza.“¹¹⁷ Osobitne poukázali na to, že zákon ráta s odobratím aj drobných benefícií, kňazských a kláštorných majetkov nad 1 ha. Situáciu navrhli riešiť novelizáciou zákona buď tak, aby sa nevzťahoval na drobný cirkevný majetok a farské benefícií, alebo zmocnil by vládu vydávať výnimky „pre drobné cirkevné majetky“, pričom by sa rátalo s dobrou vôľou vlády. G. Husák sa na rokovaní k ničomu konkrétnemu nezaviazal, hoci bol o veci dobre informovaný. V závere svojho záznamu z rokovania, ktorý poslal generálnemu tajomníkovi KSS Š. Baštovanskému, iba konštatuje: „Ja som na všetky tieto požiadavky prisľúbil, že sa budem o veci informovať na príslušných miestach, ako sa prevádzajú a čo sa chystá, a že dám biskupom správu.“¹¹⁸ V parcelácii cirkevných majetkov sa pokračovalo ďalej a tento trend ešte potvrdil nový zákon č. 44/1948 Zb. z 31. marca 1948, teda po definitívnom prevzatí moci komunistickou stranou, kde sa premetla komunistická predstava plošnej pozemkovej reformy.

Gustáv Husák ako predseda Zboru povereníkov zasiahol aj do osudov gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Od gréckokatolíckeho kňaza slovenskej národnosti Pavla Spišáka sa dozvedel, že hoci gréckokatolíci – Slováci tvoria nadpolovičnú väčšinu v rámci gréckokatolíckej cirkvi, vedenie biskupstva a seminár sú orientované „úplne protislovenským smerom“. Pritom mal byť vysvätený druhý gréckokatolícky biskup Rusín, a nie Slovák (išlo o Vasiľa Hopka). Husák 25. marca 1947 napísal v tejto veci list povereníkovi školstva Lacovi Novomeskému, v ktorom zdôraznil: „Na každý pád však myslím, že by bolo potrebné, aby si sa o túto vec zaujímal a pri menovaní nového biskupa do pomerov medzi gréckokatolíckmi zasiahol, prípadne aspoň s biskupom Gojdičom nejakú dohodu dosiahol.“¹¹⁹ Tento list svedčí o tom, že G. Husákovi záležalo na cirkevných veciach a uviedomoval si dôležitosť národnostnej otázky v živote cirkvi. Bol to moment, ktorý bolo možno politicky využiť. L. Novomeský, do ktorého kompetencie patrili aj cirkevné záležitosti, však už predtým poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe pozitívnu úradnú referenciu o Vasilovi Hopkovi ako nádejnom kandidátovi na pomocného gréckokatolíckeho biskupa. Po Husákovvej intervencii však 26. marca 1947 napísal osobný list ministrovi zahraničných vecí Vladimírovi Clementisovi, v ktorom ho žiadal, aby preveril dve dôležité veci: „pomer vedenia gréckokatolíckej cirkvi k sovietskym Rusom a Ukrajincom a k cirkevnej politike v Sovietskom zväze“ a „druhá veľmi vážna vec je pozícia slovenských gréckokatolíkov. Hoci Slovákov gréckokatolíkov je väčšina, gréckokatolícka cirkev vo vedení považuje za Rusínov všetkých

117 Tamže.

118 Tamže.

119 VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, s. 182.

gréckokatolíkov (čo gréckokatolík, to Rusín) [...] Tiež skrsla myšlienka, či by druhý biskup nemal byť Slováč.¹²⁰ Vzhľadom na tieto dve veci L. Novomeský požiadal V. Clementisa, aby jeho ministerstvo aj napriek dobrozdaniu Povereníctva školstva nezaujímal stanovisko vo veci vymenovania druhého gréckokatolíckeho biskupa. Sám dal pokyn, aby Povereníctvo školstva preverilo vhodnosť vysviacky V. Hopka a otázku postavenia slovenských veriacich v gréckokatolíckej cirkvi. Výsledok previerky viedol Novomeského k presvedčeniu, že Hopkova vysviacka je možná (konala sa 11. mája 1947) a pomery Slovákov v tejto cirkvi sú uspokojivé, o čom informoval G. Husáka.¹²¹

Definitívne prevzatie moci komunistickou stranou znamenalo dôležitý obrat v živote G. Husáka. Spolu s V. Širokým a J. Ďurišom tvoril triumvirát štátneho prevratu na Slovensku vo februári 1948. Politické čistky postihli veľký počet katolíckych veriacich, preto sa arcibiskup K. Kmeťko v mene biskupského zboru obrátil na G. Husáka ako predsedu Zboru povereníkov 26. apríla 1948 s memorandom, v ktorom protestoval proti uskutočňovaným zásahom: „V tejto očistnej akcii bolo postihnutých niekoľko sto slovenských katolíckych inteligentov, ako aj iných, ktorí sa osvedčujú, že nie sú si vedomí nejakého priestupku či už proti štátu alebo proti jeho ľudovodemokratickému zriadeniu, alebo jeho vláde. Vytyka sa im zväčša paušálne: alebo asociálnosť, alebo negatívny postoj k nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu alebo reakcionárstvo. Postihnutí sú kruto. Alebo sú celkom prepustení zo služieb, alebo sú daní na dovolenku s čakateľským, pričom neočakávajú, že by boli naspäť prijatí; iní zasa sú posielaní na odpočinok pomerne v mladom veku, teda nie s plnou penziou. K týmto skutočnostiam nemôžeme prizerať mlčky.“¹²² Toto stanovisko vyvolalo negatívny ohlas v komunistickom vedení, veď išlo o jediný protest proti „vyakčňovaniu“ osôb z prostredia cirkví.

120 DRUG, Š. (ed.): *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského. Bratislava 1988*, s. 349.

121 Na Husákovu intervenciu 8. 5. 1947 Novomeský odpovedal: „Ak v minulosti, za prvej Republiky i za Slovenského štátu, nebola gréckokatolícka cirkev na východe spoľahlivou oporou slovenských snažení, ba mohla byť a ohniskom protičeskoslovenských intríg, dnes sú pomery vonkoncom iné. Klérus honoruje predovšetkým ten fakt, že gréckokatolícka cirkev je zrovnoprávnená. Okrem toho však obáva sa tlaku sovietskeho a táto okolnosť činí z neho štátotvorný element a snahy slovakizačné sa medzi ním silne udomácnujú. Viditeľne stráca na význame menovite v minulosti kňazstvom šírená devíza ‚čo gréckokatolík, to Rusín‘... Inak nezistil som nijaké konkrétne veci, z ktorých by sa dalo usúdiť, že slovenských ľudí či v kňazstve, či v doraste, by odstavovali. Slovakizácia, forsírovaná kedysi úradným nátlakom, teraz vzmáha sa samočinne a dobrovoľne z príčin, na ktoré som upozornil.“ Tamže, s. 351 – 352.

122 LETZ, R. (ed.): *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavov slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov. Trnava 2007*, s. 570 – 571.

Osobitným problémom bolo, že režim zámerné nerešpektoval posvätný charakter nedele. Na nedeľu 11. apríla 1948 bola vyhlásená tzv. národná zmena víťazstva. Arcibiskup K. Kmeťko predložil 1. apríla 1948 predsedovi Zboru povereníkov G. Husákovi žiadosť, aby sa zmena preložila na pracovný deň. G. Husák žiadosť odmietol listom z 8. apríla 1948. Argumentoval tým, že štát nemôže ustúpiť a cirkev sa musí podriadiť dôležitejšej požiadavke hospodárskej výstavby: „... podľa rozhodnutia celoštátnych miest táto smena mala byť prevedená už 21. 3. 1948 na celom území štátu. My sami sme žiadali presunutie na iný termín, nakoľko išlo o Kvetnú nedeľu. A tak bol určený termín na 11. 4. t. r. Z rôznych pracovných dôvodov nie je možné túto smenu prevádzať v robotný deň, lebo by nemala ani pracovný, ani morálny efekt, ktorý sa od nej očakáva [...] chceme pri našich podnikaniach rešpektovať cirkevné záujmy, no naša povinnosť rýchlejšej hospodárskej výstavby žiada si občas i takých mimoriadnych opatrení, ako je národná smena.“¹²³ Bol to príklad nerešpektovania náboženského cítienia obyvateľstva, skrytý za argument mimoriadneho opatrenia.

Pre rozbiehajúci sa komunistický režim bolo dôležité exponovanie katolíckych kňazov na politických miestach. Išlo o ľudí, ktorí z rôznych dôvodov podporovali ich program. Neobsadili ich do významnejších funkcií, skôr išlo o propagandistický ťah režimu, aby sa dokumentoval súhlas katolíkov a ich zapojenie do „budovateľského diela“. Cirkevné vrchnosti však zakázali kňazom pod hrozbou exkomunikácie prijímať politické funkcie. Dvaja kňazi – Ján Lukačovič (bývalý Husákov katechéta na gymnáziu) a Alexander Horák – sa po voľbách do SNR v máji 1948 rozhodli napriek upozorneniu svojich ordinárov prijať funkcie v novom Zbore povereníkov – J. Lukačovič Povereníctvo techniky a A. Horák Povereníctvo pôšt. G. Husák intervenoval u trnavského administrátora A. Lazíka za udelenie výnimky, pričom upozorňoval na úžitok, ktorý z toho môže cirkev získať. O veci ďalej rokoval. Takto sa usiloval napriek všetkému získať aspoň čas. Svedčí o tom jeho správa o rokovaní. Podľa nej A. Lazík: „... nalieha na to, aby sa svojich funkcií vzdali, a to buď ihneď, alebo v krátkej dobe. Dohodli sme sa na tom, že nebudeme ihneď publikovať suspendovanie, že mu vyložím svoje stanovisko písomne a že ho prerokuje i biskupský zbor. Navrhol som ďalej, aby obidvom kňazom bolo umožnené žiadať súhlas Vatikánu a dovedty aby biskupský zbor vyčkal. Dr. Lazík je tej mienky, že toto stanovisko nebude biskupským zborom akceptované.“¹²⁴ Oboch kňazov, ktorí zostali vo svojich funkciách, suspendovali. To však nebránilo komunistické-

123 Archív rímskokatolíckeho biskupského úradu (ďalej ARKBÚ) v Nitre, f. Curia episcopalis, šk. č. 134, č. 840/1948. List G. Husáka K. Kmeťkovi. Bratislava 8. 4. 1948.

124 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku (1948–1953)*. Bratislava 1997, s. 42.

mu vedeniu, aby ich ďalej angažovalo v politike. Sekretariát ÚV KSS dokonca navzdory postoju biskupov oboch určil 23. decembra 1948 za členov delegácie SNR na pohreb arcibiskupa K. Kmeťka.¹²⁵ G. Husák bol pri tomto rozhodovaní osobne zaangażovaný.

Rokovania štátnych a cirkevných predstaviteľov od prevzatia moci nevedli k výsledku. Cirkev nebrali ako rovnocenného partnera. Pod vonkajším rúškom ochoty štátu rokovať sa viedol protináboženský boj organizovaný vedením komunistickej strany. Slovenskí a českí biskupi sa preto na konferencii v Nitre 16. augusta 1948 rozhodli vypracovať memorandum. Uzniesli sa, že memorandum sa bude čítať vo všetkých farnostiach ČSR počas bohoslužieb v nedeľu 29. augusta 1948. Tento termín pripadal na štvrté výročie ozbrojeného Povstania na Slovensku, na čo veľmi citlivo reagovalo slovenské komunistické vedenie, ktoré tento deň považovalo za svoj kultový sviatok. Nasledujúce udalosti okolo memoranda sú typickým prejavom reakcie komunistickej štátnej moci, ktorá chcela nátlakom a vyhrážkami zmať čítanie spoločného prejavu biskupov. Predseda Zboru povereníkov G. Husák 28. augusta 1948 o 14. hodine po nepodarenom pokuse telefonicky sa spojiť s apoštolským administrátorom A. Lazíkom a nitrianskym arcibiskupom K. Kmeťkom zanechal v trnavskej biskupskej aule telefonický odkaz, aby sa memorandum nečítalo: „*Na poznámku, že teraz to odvolať je aj technicky nemožné a číta sa to v celej republike, bolo p. predsedom Husákom odpovedané, že dáva k dispozícii rozhlas, aby to biskupi mohli odvolať alebo aspoň na budúcu nedeľu odsunúť, aby tým neutrpel slávnostný ráz štátneho sviatku. A vôbec by bolo treba uvážiť, či to vôbec čítať. Štátne orgány to vraj zakazovať nebudú, ale prečítanie budú pokladať za čin oproti terajšiemu režimu, ktorý môže mať následky.*“¹²⁶ Hodinu po Husákovom telefonáte dostal arcibiskup K. Kmeťko telegram od povereníka vnútra D. Okáliho, ktorý celú vec označil za vedomé vyvolávanie konfliktu medzi štátom a cirkvou. Rozhlas v ten istý deň trikrát vysielal výzvu, aby sa memorandum nečítalo. Biskupský úrad v Nitre ihneď upovedomil všetky farské úrady na Slovensku, aby čítanie memoranda odložili na nasledujúcu nedeľu 5. septembra 1948, no pre krátkosť času sa už nedalo zabrániť jeho čítaniu vo väčšine farností. Memorandum sa čítalo asi v osemdesiatich percentách kostolov na Slovensku. Propaganda vec označovala za nevdačnosť a otvorený útok cirkevnej hierarchie.

V roku 1948 bol G. Husák stále dôležitým politikom, no práve v tomto roku, krátko po februári sa jeho mocenská pozícia obmedzila. Bezpečnostný aparát na Slovensku, najmä Štátnu bezpečnosť, si podriadil V. Široký a počas jeho pobytu

125 SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, šk. č. 1. Zápisnica zo zasadnutia politického a organizačného sekretariátu ÚV KSS z dňa 23. 12. 1948.

126 ARKBÚ, f. Curia episcopalis, šk. č. 137, č. 1812/1948.

v Prahe riadil tento aparát generálny tajomník KSS Štefan Bašťovanský.¹²⁷ Znamenalo to stratu vplyvu G. Husáka na významnú mocenskú zložku. V. Široký zriadil pri sekretariáte ÚV KSS bezpečnostné oddelenie, na ktorého čelo dosadil Oskára Valáška. Kým Široký si vybudoval pevnú pozíciu v pražskom komunistickom centre a bol priaznivcom generálneho tajomníka Rudolfa Slánskeho, G. Husák takúto pozíciu nemal. Čoraz väčšmi sa stával lokálnym slovenským politikom bez prepojenia na rozhodujúce mocenské zoskupenie v štáte.

Štát postupne budoval nový, proticirkevne zameraný aparát, ktorý by viedol k efektívnejšej kontrole a usmerňovaniu cirkevného života. O aplikovaní zásad cirkevnej politiky režimu rozhodovala komisia pre náboženské a cirkevné otázky Ústredného akčného výboru Národného frontu (ÚAV NF), ktorá začala svoju činnosť v marci 1948. Popri nej od leta 1948 pracovala cirkevná komisia ÚV KSČ. Na čele oboch stál komunistický radikál Alexej Čepička. V súvislosti s vytvorením centrálného ÚAV NF sa vytvoril aj ÚAV Slovenského národného frontu, kde ako predseda pracoval Viliam Široký a ako generálny tajomník Ladislav Holdoš. V. Široký a L. Holdoš sa poznali z Francúzska a úzko spolupracovali. L. Holdoš patril spočiatku k Širokého prívržencom.¹²⁸ V. Široký a častejšie L. Holdoš začali od roku 1948 razantnejšie zasahovať do cirkevných otázok a zúčastňovať sa na poradách centrálného ÚAV NF. L. Holdoša prizývali aj na porady cirkevnej komisie ÚV KSČ. Od jesene 1948 opäť vzrástol nápor komunistického režimu na katolícku cirkev. K slovu sa dostávali radikálne prejavy. Pritvrdenie cirkevnej politiky štátu však nebolo iba dôsledkom vnútorného sporu episkopátu s komunistickou mocou. Išlo tu aj o dôsledok medzinárodných udalostí, rast napätia medzi východným a západným blokom, keď sa katolícka cirkev v „logike“ zostrovania triedneho boja čoraz väčšmi chápala ako „agentúra imperializmu“ a „útočisko porazenej reakcie“. Navyše tu boli rozpory uprostred východného bloku. Rezolúcia Informačného byra komunistických a robotníckych strán zo schôdze v Bukurešti v júni 1948 ako aktuálne nebezpečenstvo označovala buržoázny nacionalizmus v komunistickom hnutí. Viaceré náznamy nasvedčovali, že do tejto skupiny môže byť zaradený G. Husák. Ten však ešte nebol z ničoho oficiálne obvinený. Popri výkone svojej funkcie bol považovaný za znalca slovenských náboženských pomerov. Keď sa v Bratislave 20. 11. 1948 konala porada ÚAV NF pod vedením A. Čepičku, G. Husák na nej nechýbal. Tu sa rozhodlo o tvrdých proticirkevných opatreniach. Mala sa redukovať náboženská tlač, urobiť evidencia kláštorov a postupne likvidovať tie, čo sa vytvorili po roku 1945. Činnosť rádov, obvinených z protištátnych aktivít, mala byť zakázaná. Nový

127 HUSÁK, G.: Barnabityky a čo im predchádzalo VII. *Nové slovo*, roč. 10, 25. 7. 1968, č. 10, s. 14.

128 HOLDOŠ, L. – BARTOŠEK, K.: *Svědék Husákova procesu vypovídá*. Praha 1991, s. 102.

časopis *Vestník katolíckeho duchovenstva* mal nahradiť diecézne obežníky. Do Ústrednej katolíckej charity mal byť dosadený národný správca a v jej rámci organizovať „pokrokové kňazstvo“. Odsúhlasila sa aj propagačná akcia v médiách: „V časopisoch a rozhlase systematicky odhaľovať reakčnú politiku Vatikánu [...] potierať reakčnú činnosť kňazov na triednom podklade“¹²⁹ a prevod kultúrnych domov, ktoré slúžia výlučne náboženským spolkom osvetovým inšpektorom. Osvetoví inšpektori mali v súčinnosti s okresnými národnými výbormi povoľovať kultúrne programy náboženských spolkov. Všetky spomenuté uznesenia sa uskutočnili s výnimkou reholí, no násilné zásahy proti kláštorom (prehliadky, razie, násilné vysťahovanie) sa vyskytovali od januára 1949.

Oficiálna komunistická línia vytykala činiteľom gréckokatolíckej cirkvi už od jari 1948 protištátnu činnosť. Gustáv Husák na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948 videl v tom možnosť, ako efektívnejšie zasiahnuť proti tejto cirkvi, najmä pre jej menšiu početnosť: „Myslím, že sme podľahli falošnej koncepcii, že na rozdiel od rím. kat. cirkvi s gréckokatolíckou cirkvou nemáme žiadne starosti [...] Na druhej strane by sme mali podporovať farárov, ktorí by nám pomáhali prevádzať cirkevnú politiku, akú máme na mysli. Títo by mohli byť základom domácej cirkvi. Tam si môžeme dovoliť – myslím – ešte ostrejší zá-
krok, než snáď budeme robiť proti rímskokatolíckej cirkvi.“¹³⁰ Neznamenalo to ešte jednoznačný pokyn na prechod gréckokatolíckej cirkvi k pravosláviu, hoci sa v tomto období diskutovalo aj o tejto eventualite ako najpravdepodobnejšej. Zmienka o domácej cirkvi mohla znamenať vytvorenie cirkvi, úplne konformnej voči komunistickému režimu. Tento plán sa mal uskutočniť s pomocou skupiny gréckokatolíckych kňazov, ochotných spolupracovať.

Keď sa na rokovaní biskupského zboru v Dolnom Smokovci v marci 1949 našlo odpočúvacie zariadenie, nainštalované orgánmi ŠtB, skončili sa aj formálne rokovania medzi predstaviteľmi katolíckej cirkvi a štátu. Predsedníctvo ÚV KSČ vymenovalo 25. apríla 1949 nový riadiaci operatívny orgán cirkevnej politiky – šesťčlennú komisiu (tzv. cirkevnú šestku) pod vedením Alexeja Čepičku. Pracovali v nej aj dvaja Slováci – Vladimír Clementis a Viliam Široký. Na zasadnutia prizývali aj Ladislava Holdoša. G. Husák nedostal v tomto orgáne miesto a priestor preto, že v ňom boli zastúpené osoby, ktoré zastávali celoštátne funkcie v oblasti výkonnej moci. V prípade V. Širokého a L. Holdoša zohral úlohu fakt, že sa angažovali v inštitúcií, ktorá mala v náplni cirkevnú politiku. Komunistické vedenie iniciovalo 10. júna 1949 vznik štátnej Katolíckej akcie, masového hnutia katolíkov v ČSR, ktoré by sa dištancovalo od politických postojov

129 VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku*, s. 209.

130 VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*. Martin 1999, s. 221.

Vatikánu a pápeža Pia XII. Skrýval sa tu záujem o postupné odpútanie miestnej cirkvi od Vatikánu.¹³¹ Štátna Katolícka akcia viedla k otvorenému konfliktu a mocenskému útoku režimu proti cirkvi. Biskupi odmietli štátnu Katolícku akciu pastierskym listom a ako schizmatickú ju odsúdil aj pápež. Veriaci strážili kňazov, ktorí čítali pastiersky list vo svojich farnostiach. Situácia sa začala vymykať vopred stanovenej línii. G. Husák sa zúčastnil na kľúčovom zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 17. júna 1949, kde sa prerokovala správa Ladislava Holdoša o štátnej Katolíckej akcii. Dohodli sa tu na stratégii ďalšieho postupu, aby sa dobehla „strata tempa“. Dohodli sa na zákaze pútí, procesií a kňazských rekolekcií, ak by sa ukázalo, že nepodporia líniu štátnej Katolíckej akcie; že vyšlú vládných zmocnencov na biskupské úrady do Trnavy a Spišskej Kapituly, že bude pokračovať kampaň v tlači.¹³² Husák aktívne vystupoval v diskusii a navrhoval, koho z väznených katolíckych laikov by bolo možné prepustiť a získať pre aktivitu v štátnej Katolíckej akcii. Osobitne sa zasadzoval najmä za prepustenie bývalého generálneho tajomníka DS Jána Kempného.¹³³

Rozhodnutia Predsedníctva ÚV KSS v podstate prevzal Zbor povereníkov na svojom zasadnutí 23. júna 1949. Najdôležitejším bodom zasadnutia, vedeného G. Husákom, sa stala správa povereníka vnútra Daniela Okáliho o porušení verejného pokoja a poriadku. D. Okáli hovoril najmä pod bezprostredným dojmom udalostí v Čadci, kde došlo k rozsiahlym nepokojom, namiereným proti miestnym predstaviteľom komunistickej moci. Situáciu vykreslil dramaticky podľa prvých správ, kde vraj „prišlo k vražedným útokom“. Neskôr sa ukázalo, že zavraždený nebol nikto, no sila prvej informácie viedla k schváleniu rozsiahlych opatrení. Z rozpútania nepokojov boli obvinení „reakční biskupi a niektorí kňazi“. Zbor povereníkov prijal uznesenie, v ktorom určil, aby všetci povereníci podporovali štátnu Katolícku akciu a v tom zmysle inštruovali štátny aparát. Zdôraznil význam pripravovaného Slovanského dňa, pričom povereníci mali prispieť k čo najlepšiemu priebehu tejto akcie. G. Husák dostal úlohu vhodným spôsobom ústne alebo písomne inštruovať krajské národné výbory (KNV) a okresné národné výbory (ONV) v súvislosti s bezpečnostnými opatreniami, pripravenými na 26. júna 1949, keď sa očakávalo čítanie pastierskeho listu českých a slovenských biskupov v kostoloch. Predsedovia KNV mali ako protiofenzívu organizovať návštevy biskupov a upozorňovať kňazov, aby pôsobili upokojujúco na obyvateľstvo. D. Okáli dostal za úlohu zakázať púte a verejné procesie, pričom v súvislosti s pripravovanou púťou v Levoči mali byť vykonané

131 HАЕКO, J.: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia*. Bratislava 2004, 256 s.

132 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 791. Protokol zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 17. 6. 1949.

133 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 17.

„osobitné politické a administratívne opatrenia“. Všetci povereníci mali zakázať používanie podnikových motorových vozidiel na púte (nevzťahovalo sa to na Slovanský deň na Devíne). Záznam z diskusie Zboru povereníkov síce nemáme k dispozícii, ale z uznesení vyplýva, že púť v Levoči a Slovanský deň na Devíne sa dávali do protikladu, pričom prvej akcii sa mali robiť prekážky a druhá sa mala všemožne podporovať. V súvislosti s nepokojmi v Čadci sa Zbor povereníkov rozhodol okamžite vyslať na miesto činu delegáciu vedenú predsedom G. Husákom.¹³⁴ Toto uznesenie sa realizovalo ešte v ten deň. Keď ozbrojené zložky bezpečnosti a ľudové milície potlačili vzburu v Čadci, na miesto sa letecky dopravila delegácia z Bratislavy, zložená z predsedu Zboru povereníkov Gustáva Husáka a ďalších troch povereníkov, aby sa oboznámila s pomermi na tvári miesta a upokojila situáciu. Posledné uznesenie Zboru povereníkov určilo Husákovi, aby predniesol verejný prejav.

Tento úlohy sa ujal už na druhý deň, predniesol prejav, ktorým mal zorientovať verejnosť.¹³⁵ G. Husák v ňom najprv odcitoval z vyhlásenia čs. vlády, ktoré obviňovalo episkopát na čele s arcibiskupom Josefom Beranom zo spojenia so „zahraničnými nepriateľmi Republiky k štvaniu proti Republike a rozrušeniu občianstva nepravdivými správami“. ¹³⁶ Pritom cieľom akcií malo byť rozvrátenie budovateľských úspechov. G. Husák tieto tézy ďalej rozvinul a obviňoval katolícky episkopát z vyvolávania nepokojov: „Za týchto okolností siahli biskupi na čele s arcibiskupom Beranom k otvorenému poburovaniu a zavádzaniu veriaceho ľudu. Vydali spoločný pastiersky list [...], operujú lživými tvrdeniami proti nášmu režimu, poburujú tým veriacich ľudí a terorom chcú zabrániť štátu oddaným kňazom a veriacim, aby zostali vernými občanmi a oddanými prívržencami nášho zriadenia. Nemožno si nepovšimnúť neslýchanej, štvavej a lživej propagandy rozhlasu západných štátov, ktorú sústredili v tento čas [...] Každý statočný občan Republiky musí odsúdiť tieto banditské metódy, ku ktorým siahajú niektorí nepriatelia štátu vo svojej zaslepenosti. Vražda, rabovanie a pod. nemá nič spoločného s kresťanstvom a s ochranou náboženstva. Sú to zrejme úmysly rozvracačov štátu, ktorým nevyhovuje pokoj v našich obciach a mestách [...] Kto sa dopúšťa zločinov a kto porušuje zákony Republiky, nemôže čakať nič iného, ako že celá

134 SNA, f. Zbor povereníkov, šk. č. 45, dok. č. 418/1949-dôv. Uznesenia z 50. zasadnutia X. Zboru povereníkov. Bratislava 23. 6. 1949. Príloha: dok. č. 415/1949-dôv. Porušenie verejného pokoja a poriadku. Bratislava 23. 6. 1949.

135 НА ЕКО, J.: *Rozbití Cirkve: Rozkolnícka Katolícka akcia*, s. 171–172.

136 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baššovanský, šk. č. 2158, zl. 254/1. Prejav predsedu ZP Dr. G. Husáka dňa 24. 6. 1949 o stanovisku Zboru povereníkov k niektorým výtržnostiam, vyvolaným reakčnými elementami. Vládne vyhlásenie spolu s prejavom predsedu vlády A. Zápotockého pozri: *Pravda*, roč. 30, 22. 6. 1949, č. 146, s. 1–2.

*tarcha zákonných následkov na neho doľahne.*¹³⁷ Práve tu sa G. Husák po piatich rokoch ocitol – samozrejme za úplne iných podmienok – akoby na mieste tých, ktorí sa stavali proti rozhárajúcim nepokojom na Slovensku v lete 1944. Jeho argumenty boli rovnaké. Aby jeho reč vyznela vierohodnejšie, ilustroval nepokoje na príklade vzbury v obci Drahovce. Jeho výklad, ktorý mal slúžiť ako model, podľa ktorého vznikajú podobné vzbury aj inde, bol skreslený. Základnú príčinu vzbury – všeobecnú nespokojnosť obyvateľstva s náboženskými pomermi a s režimom ako takým G. Husák nepripustil. Hľadal ich iba v „zradnej reakcii“.

Situácia na Slovensku sa napriek úsiliu štátnej moci dramatizovala. Vo viacerých obciach, ba i mestách vypukli ďalšie vzbury, namierené proti zásahom štátu do cirkevného života. Okrem vzbury v Čadci nastala búrlivá situácia v Levoči, kde vypukla vzbura 25. júna 1949. Po jej násilnom potlačení sa stala diskutovanou udalosťou tradičná púť, ktorá sa mala konať 2. júla 1949. Na operatívnej porade predstaviteľov komunistickej moci, ktorá sa zišla na sekretariáte ÚV KSS 29. júna 1949 za účasti V. Širokého, Š. Baššovanského, Viktora Sedmíka (ŠtB), mal dôležité slovo G. Husák. Podľa neho: „*Celá vec má politické zameranie. Mne nikto nenahovorí, že z tých 500 ľudí sú všetko vystrašení, lebo idú brániť farárov. To sú všetko ľudia, ktorí na mnohých miestach uplatňujú protištátnu a protikomunistickú líniu. Farára nemajú všetci v takej láske, aby pre neho vraždili [...] Biskupi neukončia Levočou svoj zápas, to je pre nich skúška, či sa tak dá ďalej ísť, napriek našim opatreniam pôjdu svojou cestou ďalej. Potom budú Staré Hory, Šaštín atď. Mne to vychádza dohromady tak, že musíme použiť všetky opatrenia, aby sme púť znemožnili. Musíme to vedieť urobiť. Keď to neurobíme, vyhráva Vojtaššák a ukazujeme slabosť štátneho aparátu [...] Treba v okrese jasne oznámiť, že púť je zakázaná.*“¹³⁸ G. Husák ďalej navrhoval účinné opatrenia, ktoré mali znemožniť príchod pútnikov do Levoče, najmä zo vzdialenejších okresov. Porada sa uzniesla, aby zákaz levočskej púte ostal v platnosti a aby sa pod redakčným vedením vytvorila komisia, ktorá vypracuje „*čiernu knihu o slovenských biskupoch*“.

Porada pokračovala aj na druhý deň 30. júna 1949. Tentoraz sa jej účastníci zamýšľali nad príčinami nepokojov a diskutovali o najvhodnejšej taktike, ako ich potlačiť. G. Husák opäť aktívne zasahoval do diskusie, pričom navrhoval kombináciu politických a administratívnych opatrení: „*Ja sa bojím, že len policajné opatrenia robíme. To sa ukázalo asi za 14 dní, že podceňujeme niektoré*

137 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baššovanský, šk. č. 2158, zl. 254/1. Prejav predsedu ZP Dr. G. Husáka dňa 24. 6. 1949 o stanovisku Zboru povereníkov k niektorým výtržnostiam, vyvolaným reakčnými elementami.

138 SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, nezaraďené. Zápis z porady, ktorá sa konala dňa 29. 6. 1949 o 20. hod. na sekretariáte ÚV KSS v Bratislave.

zjavy. Mysleli sme, že je to len jeden kraj. Podľa mňa toto sa nám pomstí. Podľa toho, že sme nie celkom správne ocenili to, ako ďaleko klérus chce ísť, nakoľko môže zaviesť ľudí, preto aj naše opatrenia neboli dosť účinné [...] Mne sa zdá, že treba čeliť politickými a administratívnymi prostriedkami a zakázať to. Keď ľudia vidia, že môžu zastaviť auto Fierlingera, to ich upevní a upevňuje tieto elementy a potom sa cítia na koni. Myslím, že musíme odpovedať všetkými možnými prostriedkami [...] Ja som presvedčený, že väčšina ľudí má rada tento štát a chce mať pokoj. Biskupi a klérus musia vidieť, že tu si zlomia krk. Musia vidieť, že my tu nebudeme ustupovať [...] Je treba všetkými prostriedkami povedať, že sa na tieto neporiadky dívať nebudeme. Nedáme tam prídel benzínu, autobus tam nepôjde, nedostanú prídel potravín a nakoniec prídu sami, že k vôli farárom si to vziať nedajú. My musíme ich odpor psychologicky zlomiť. Keby bola iná medzinárodná situácia, povedal by som, že to sú príznaky povstania. I my sme demoralizovali štátny aparát, rozkladali HSLS a HG. Oni ale z toho nemôžu vyjsť víťazní.¹³⁹ Na Husákovom postoji je príznačná rozhodnosť a racionálny odhad situácie. Zaujímavá je analógia s rokom 1944. Príznaky Povstania, ktoré G. Husák poznal z autopsie, svedčili o všeobecnej nespokojnosti ľudí na Slovensku nielen s cirkevnou politikou štátu, ale vôbec s režimom. G. Husák, ale aj ďalší účastníci porady však v celej akcii videli dielo domácej a zahraničnej reakcie, ktoré podporili „zavedení občania“. Porada rozhodla o obnovení pohotovosti Ľudových milícií, o zachovaní základnej línie: pracovať politickými metódami a nenahrádzať ich policajnými a administratívnymi (zasahovať iba tam, kde by došlo k výtržnostiam).

G. Husák už na porade z 29. júna kládol do protikladu levočskú púť so Slovenským dňom na Devíne. Odvolať Devín nebolo možné, stalo sa to otázkou prestíže. Radšej sa urobili obrovské bezpečnostné opatrenia s cieľom ukázať túto akciu ako tromf režimu. G. Husák konštatoval, že ak na púť do Levoče príde 30 000 pútnikov, bude to prehra. Devín mal vyjsť masovejšie ako Levoča. Bolo to však nerovné meranie síl. Púť bola zakázaná. Kňazov pod vyhrážkami nútili, aby odvolali účasť veriacich zo svojich farností, vylučovali dopravu a skupinky peších pútnikov prosbami a hrozbami vracali späť. Okresný súd v Košiciach narychlo na výstrahu odsúdil 1. júla 1949 desiatich účastníkov levočskej vzbury na vysoké tresty. Okrem toho si politická moc vynútila nepravdivé vyhlásenie okresného lekára v Levoči, že v okrese vypukla epidémia týfusu, a preto sa púť nemôže uskutočniť.¹⁴⁰ Na púti v Levoči 2. júla 1949 sa napriek tvrdým obmedzujúcim opatreniam a informačnému embargu napokon zišlo desať až pätnásťtisíc

139 Tamže. Zápis z porady, ktorá sa konala dňa 30. 6. 1949 o 16.30 hod. na sekretariáte ÚV KSS v Bratislave.

140 DLUGOŠ, F.: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči*. Levoča 2000, s. 105.

veriacich.¹⁴¹ Práve v deň konania levočskej púte vyšiel v komunistickom denníku *Pravda* na titulnej strane Husákov článok, venovaný Slovanskému dňu na Devíne. Na jednej strane vyzdvihol význam cyrilo-metodskej a všeslovanskej myšlienky pre slovenský národ: „*Tradícia cyrilometodejská a myšlienka všeslovanská majú v našom národe hlboké korene, spolu rástli v našej minulosti, dvíhali národné povedomie v ťažkých časoch, spojené sú s veľkými menami Hollého, Štúra, Kollára, biskupa Moyzesa, Záborského a všetkých národných buditeľov. Sú to tradície naozaj národné, spojené s počiatkami kultúry, národnej a štátnej organizovanosti, tradície, ktorých plné rozvitie umožnili až dnešné časy.*“¹⁴² Súčasne však prízvukoval propagandistické prepojenie tejto tradície s „*oslavou veľkých pracovných výsledkov, ktorých náš ľud dosiahol*“. Na jednej strane teda oslava práce a spolupráce „*slovanských a spojeneckých priateľov*“, ktorí sa tešia z budovateľských úspechov, na druhej strane „*imperialistické, kapitalistické kruhy, ktoré úspechmi pracujúceho ľudu sú privádzané k zúrivosti, ktoré svoje sily sústreďujú na rozvrat a nepokoj u nás a okolo nás*“.¹⁴³ Práve tu hľadal G. Husák príčinu nepokojov. Položil si síce otázku, či vláda a „*ľudový režim*“ môžu mať záujem na nepokojoch, keď chcú prácu a budovanie. Bola to však iba rečnícka otázka bez hlbšej reflexie, pretože si na ňu aj sám odpovedal v tom zmysle, že korene nepokojov treba hľadať v „*radoch zahraničných nepriateľov nášho ľudového zriadenia a ich tunajších agentov*“.¹⁴⁴ Potom už nasledoval otvorený útok na biskupov: „*Biskupský zbor opäť raz hodil medzi veriacich heslo o prenasledovaní náboženstva, kresťanstva. A tentoraz siahol k organizovanej akcii, nie náhodou a nie málo podporovanej zahraničným reakčným rozhlasom a tlačou.*“¹⁴⁵ Aby bol tento útok pôsobivejší a aby sa ukázala nevďačnosť biskupov a osvedčených veriacich v kontrastnejšom svetle, kládol si G. Husák rečnícke otázky, na ktoré si aj sám odpovedal. Bol to preň typický štýl, ktorý často používal vo svojich prejavoch a článkoch: „*V čom je u nás kresťanstvo, náboženstvo prenasledované? Chodia ľudia úplne voľne do kostola? Chodia. Zatvárame kostoly? Nie, naopak, celý rad bol po oslobodení postavený a opravený štátnym nákladom. Môžu občania svoje deti krstiť, sobášiť sa v kostole, pohreby a všetky iné obrady cirkevné voľne a slobodne si obstarávať? Zaiste, bez najmenšieho obmedzenia. Učia sa deti náboženstvu? Štát platí všetkých učiteľov náboženstva*

141 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský, šk. č. 2158, zl. 254/6. Dok. č. BAa 29 000/52-49. Súhrnná správa o posledných výtržnostiach. Bratislava 18. 7. 1949. Podáva prednosta odboru BA T. Baláž pre gen. tajomníka KSS Š. Bašťovanského, s. 64.

142 H U S Á K, G.: Národné tradície a dnešné dni. *Pravda*, roč. 30, 2. 7. 1949, č. 155, s. 1.

143 Tamže.

144 Tamže.

145 Tamže.

a zaručuje v štátnych školách toto vyučovanie. Sú kňazi hatení vo svojej cirkevnej činnosti? Naopak, stámiliónmi sú štátom vydržovaní.“¹⁴⁶

Tento propagandistický obraz krajiny rešpektujúcej formálne vonkajšie znaky náboženskej slobody sa udržiaval až do pádu komunistického režimu v roku 1989. Pod ním sa však skrývala systematické obmedzujúce opatrenia a sústavná perzekúcia kňazov a laikov. Tých, čo sa rozhodli postaviť proti tejto línii, podľa G. Husáka súdili za politické trestné činy, teda nie za obranu cirkvi a náboženstva. G. Husák potom pokračoval tvrdým a demagogickým útokom na slovenských katolíckych biskupov: „Anglo-americkí imperialisti, v ktorých vleku je vatikánska politika, dostali do rúk tromfa: na ich stranu, na stranu rozvratných reakčníkov sa postavil biskupský zbor.“¹⁴⁷ Dôvody ich postoja hľadá v cirkevných majetkoch, ktoré skonfiškovali, ale aj v politike, pretože „... ľudia, ktorí sedia na biskupských kreslách na Slovensku patrili medzi predstaviteľov najreakčnejších politických hnutí na Slovensku. Politika bola ich druhým zamestnaním, naučili sa vládnuť, za zneužívania náboženstva komandovať verejný život v obci, kraji a zemi“.¹⁴⁸ G. Husák potom opakoval svoju tézu o slepej uličke slovenského katolicizmu – po prvý raz v čase 1. SR, po druhý raz v rokoch 1945 – 1948 a doplnil ju tretím pokusom v súvislosti s odmietnutím štátnej Katolíckej akcie: „A tak po starostlivej príprave, za vedenia hlavného aranžéra Mindszentyády a iných agentov západných kapitalistov, vytiahli páni biskupi opäť, po tretí raz do politického zápasu proti nášmu ľudu [...] Vytiahli do boja za rozvrat našich pomerov rafinovanou propagandou o prenasledovaní náboženstva, o prenasledovaní kňazov s premysleným plánom hrubého zneužitia náboženstva, kostola, cirkvi.“¹⁴⁹ Aby svoj útok konkretizoval, zvolil si obľúbený terč – biskupa Andreja Škrábika. V závere G. Husák pohrozil, že štát nedovolí „rozvratnú činnosť“ a zasiahne proti nej. Zaujímavé je, že citoval časť legendy o sv. Metodovi, kde sa píše o rozkvet Veľkej Moravy a útoku na Metoda. Nepriateľ, odvolávajúc sa na pápežovu moc, kázal vyhnať Metoda i jeho učeníkov. Tento účelovo využitý historický citát by sa však dal uplatniť aj na tvrdé zásahy komunistického režimu proti cirkvi. Tá sa síce neodvolávala na pápežovu moc, ale aktívne pracovala na likvidácii kresťanstva. G. Husák sa vo svojom článku pridržiaval zásady, ktorú 14. júla 1949 konkretizoval na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS. Aby odbúral dojem, že ide o prenasledovanie cirkvi, navrhol taktiku: „Treba ukázať, že tu ide o politický boj, a tým to zvedieme na to pole, kde to chceme mať my a nie, kde to chce mať cirkev.“¹⁵⁰

146 Tamže.

147 Tamže.

148 Tamže, s. 3.

149 Tamže.

150 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 18.

K tomu malo pridať zverejňovanie niektorých typických prípadov zaistených osôb, na základe ktorých by potom verejnosť posudzovala ostatných.

Slovanský deň na Devíne 5. júla 1949 bol do detailov pripravený a spojený s rôznymi atrakciami, ku ktorým patrilo otvorenie Slovanskej cesty a amfiteátra pod hradom. Váhu mu dodala účasť predsedu vlády A. Zápotockého, viacerých ministrov, členov Zboru poverenikov (medzi nimi i G. Husáka) a SNR. Podľa komunistickej tlače sa na akcii zúčastnilo „stotisíc nadšených účastníkov“.¹⁵¹ Táto manifestačná akcia splnila svoj politický účel tým, že počtom účastníkov prekryla púť v Levoči a protesty, ktoré sa lavínovite šírili Slovenskom. Nemohla však zamlčať a prekryť prenasledovanie cirkvi, ktoré sa stalo každodennou realitou.

Keď sa nepodarilo rozložiť cirkev znútra a štátna Katolícka akcia sa skončila krachom, komunistické vedenie pripravilo prijatie tzv. cirkevných zákonov. Ich cieľom bolo podriaďiť všetky cirkvi a náboženské spoločnosti prísnej a sústavnej štátnej kontrole. Prvá osnova sa týkala vytvorenia Štátneho úradu pre veci cirkevné (Státní úřad pro věci církevní – SÚC). Tento centrálny úrad mal sústrediť dovtedy rozdelenú cirkevnú agendu ústredných úradov, mal vykonávať štátnu cirkevnú politiku a usmerňovať činnosť cirkevných oddelení na krajských a okresných národných výboroch. Na čele úradu mal stáť minister, menovaný prezidentom. Na Slovensku rátať s vytvorením Slovenského úradu pre veci cirkevné (SIÚC) na čele s poverenikom, menovaným vládou. SÚC mohol vykonávať svoju činnosť na Slovensku zásadne prostredníctvom SIÚC. Druhá osnova sa týkala hospodárskeho zabezpečenia cirkvi a náboženských spoločností štátom. Podľa nej by sa štát zaviazal poskytovať duchovným všetkých uznaných cirkví a náboženských spoločností osobné požitky (základný plat, hodnotný prídavok a odmenu za vyšší výkon). Nevyhnutnou podmienkou bol priznaný štátny súhlas. Mohli ho dostať iba duchovní s česko-slovenským štátnym občianstvom, s priznanou štátnou spoľahlivosťou a bezúhonnosťou a so zloženým sľubom vernosti. Štátny súhlas mal predchádzať každej voľbe a vymenovaniu.

Osnovy zákonov, predložené ministrom spravodlivosti A. Čepičkom, schválila vláda na svojom zasadnutí 4. októbra 1949. Zriadenie nových úradov otvorilo otázku, kto ich bude viesť. Vzhľadom na predchádzajúcu silnú angažovanosť A. Čepičku bolo zrejmé, že sa stane šéfom SÚC. V prípade SIÚC to nebolo také jednoznačné. Na rokovaní cirkevnej šestky ÚV KSČ v Prahe, ktorá sa zišla o deň neskôr, referoval V. Široký v tom zmysle, že do úvahy prichádzajú traja kandidáti: Gustáv Husák – predseda Zboru poverenikov, Ladislav Holdoš – generálny tajomník ÚAV SNF, a Ernest Sýkora – predseda Zväzu slovenskej mládeže. Po diskusii sa cirkevná šestka rozhodla navrhnúť L. Holdoša s tým, že V. Široký

151 *Pravda*, roč. 30, 6. 7. 1949, č. 157, s. 1.

mal s tajomníkom KSČ pre kádrové otázky Ladislavom Kopřivom prerokovať, či proti jeho menovaniu nie sú námietky.¹⁵² Zaujímavé je, že G. Husák bol v navrhnutom terne uvedený na prvom mieste, čo mohlo znamenať poradie dôležitosti. Je však pravdepodobné, že V. Široký presadzoval L. Holdoša už aj preto, lebo medzi ním a G. Husákom panovalo už dlhšie napätie. Holdošovou výhodou bolo užšie prepojenie s A. Čepičkom a pražským mocenským prostredím. G. Husák mal zasa väčšie politické skúsenosti, riadiace a organizačné schopnosti a navyše dôvernejšie poznal slovenské pomery, osobitne cirkevné. Toto zrejme rozhodlo, keď sa na miskú váh postavili mená L. Holdoša a G. Husáka. Určujúci vplyv pri konečnom výbere mohol mať hlavný stranický kádrovník L. Kopřiva. Je zaujímavé, že G. Husáka vybrali do zodpovednej funkcie napriek tomu, že mal konflikty so V. Širokým a v tom čase proti nemu Štátna bezpečnosť už zbierala kompromitujúce materiály ako proti nepohodlnej osobe.¹⁵³ Mohlo tu ísť o taktiku použiť aspoň načas G. Husáka a jeho politické schopnosti v novej funkcii, ktorú nemohol najmä spočiatku zastávať hocikto. Súčasne poverením novou funkciou mohol G. Husák získať dojem, že je všetko v poriadku a komunistické vedenie s ním ďalej ráta. Mohlo ho to motivovať k zvýšenej aktivite.

V súvislosti s cirkevnými zákonmi bola pripravená veľká propagandistická kampaň. Jej súčasťou a vrcholom sa stalo ich schválenie v pražskom Národnom zhromaždení a po ňom v SNR. Podľa pôvodného scenára mali zástupcovia Zboru povereníkov na čele s G. Husákom pricestovať ako hostia na rokovanie parlamentu v Prahe a tam vystúpiť s prejavmi. Zásahom Antonína Zápotockého na zasadnutí cirkevnej šestky ÚV KSČ sa scenár 12. októbra 1949, teda dva dni pred

152 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. Praha – Brno 1994, s. 241.

153 Mátyás Rákosi pri návšteve Prahy 21. – 24. 7. 1949 odovzdal zoznam 60 osôb z ČSR, ktorých mená sa vyskytli pri vyšetrovaní prípadu Lászlóa Rajka, riadenom sovietskymi poradcami. Medzi nimi boli uvedené aj mená Gustáva Husáka a Ladislava Holdoša. V samotnom procese s Rajkom 16. – 24. 9. 1949 sa hovorilo o „slovenských nacionalistoch“ ako hlavnej opore Titovej agentúry v ČSR. Krátko po procese s Rajkom sa začal intenzívne zbierať kompromitujúci materiál na Husáka. KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992, s. 55, 80 – 82. Sám Husák neskôr po oboznámení sa so svojím prípadom napísal, že „... od jesene 1949 sa rozbehli po straníckej i bezpečnostnej linke aj vyšetrovania proti tzv. buržoáznym nacionalistom na Slovensku, konkrétne proti Husákovi, Clementisovi, Novomeskému, Šmidkemu, Rašlovi, Ottovi a iným. Tieto akcie boli dirigované Širokým, Slánskym, Baššovanským, Švábom, Kopřivom, Valáškom a inými... Na jeseň 1949 dal Šváb výslovný príkaz Balázovi, rozpracovať prípad Husáka, Novomeského a Rašlu. Nemusím snáď zdôrazňovať, že sme boli vo vysokých stranických a štátnych funkciách... Tak na príkaz Širokého – bez vedomia Predsedníctva ÚV KSS – bolo od jesene 1949 vedené proti mne bezpečnostnými orgánmi v Prahe i Bratislave vyšetrovanie pre trestnú, nepriateľskú činnosť.“ HUSÁK, G.: *Barnabitky a čo im predchádzalo VII.*, s. 14.

začatím rokovania parlamentu, zmenil. Predstavitelia Zboru povereníkov mali vystúpiť v SNR a na rokovaní SNR sa nemal zúčastniť nijaký člen vlády.¹⁵⁴ Dňa 14. októbra 1949 Národné zhromaždenie v Prahe jednomyselne prijalo dva zákony: zákon č. 217/1949 Zb., ktorým sa zriaďuje Štátny úrad pre cirkevné veci, a zákon č. 218/1948 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností.

Husák predniesol svoje expoé *O novej úprave niektorých cirkevných vecí* v pléne SNR 18. októbra 1949, keď už vedel, že sa stane predsedom SIÚC. Pripravil si ho s tým úmyslom, že bude propagandisticky využité.¹⁵⁵ Postavil ho na porovnaní dvoch svetov – sveta perspektívnej ľudovej demokracie, ktorá údajne plne rešpektuje náboženskú slobodu, a sveta odumierajúcej feudálnej a kapitalistickej minulosti. Ľudovodemokratický štát podľa Husáka hospodársky zabezpečuje všetky cirkvi, aby „... mohli slobodne a plne rozvíjať svoju činnosť a odbremenené boli od hmotných starostí, aby sa mohli úplne sústrediť na svoje náboženské a mravné poslanie“.¹⁵⁶ Mohlo by sa zdať, že štát je vlastne tvorcom harmonických vzťahov s cirkvou. G. Husák sa však už nezmieňuje, že podmienky na plnú a slobodnú činnosť cirkví vlastne prestali existovať a odbremenenie od hmotných starostí znamenalo materiálnu závislosť od štátu. Štát je teda voči cirkvám maximálne zhovievavý, pričom „sebe štát zaistuje iba toľko, aby náboženstvo a cirkvi neboli zneužívané proti nášmu štátu a jeho ľudovodemokratickému zriadeniu“.¹⁵⁷ To, čo znamená zneužívanie proti štátu a jeho zriadeniu, však znamenalo pasívnu účasť cirkví pri stratégii ich postupnej vlastnej likvidácie. G. Husák tak vedome úplne obrátil účel cirkevných zákonov.

Podľa G. Husáka sa sociálna otázka odzrkadlila aj vo vnútrocirkevnom živote, kde boli veľké rozdiely medzi kňazmi a osobitne hierarchia tvorila akýsi zvláštny svet, spojený s „reakciou“. Veľkú časť prejavu G. Husák zameral proti cirkevnej hierarchii. Podľa neho viedla v minulých mesiacoch „zúrivé štvanice“ proti štátu. Teda nejde jej o náboženstvo, ale o politiku. G. Husák sa pokúsil o historický exkurz a postavil rast slovenského národného povedomia a sociálny záujem národa a ľudu do protikladu k záujmom cirkevnej hierarchie a feudálneho a kapitalistického štátu: „I v tomto najťažšom období nášho národného života vidíme ohavnú úlohu vysokej hierarchie, ktorá zneužíva náboženstvo na udržanie pozícií feudálov a kapitalistov.“¹⁵⁸ Cirkevná hierarchia podľa G. Hu-

154 Tamže, s. 255.

155 Ukážky Husákovho prejavu vyšli v periodickej tlači a celý prejav vyšiel v brožúre *O nový pomer cirkvi k štátu*. Bratislava 1949, s. 32 – 53. Táto publikácia vyšla v náklade 20 000 výtlačkov.

156 Tamže, s. 32.

157 Tamže, s. 33.

158 Tamže, s. 34.

sáka v 1. ČSR vedela nájsť cestu dohody s kapitalistami, aby zachránila svoje veľkostatky a mocenské pozície. Dala sa súčasne na boj proti Sovietskemu zväzu a jeho zriadeniu. Tu sa zamerl na svoj obľúbený terč – biskupa A. Škrábika a jeho výroky uverejnené v brožúre *Červené Slovensko*, vydané ešte v roku 1925. Z toho G. Husák vyvodzoval nenávisť hierarchie proti pracujúcemu ľudu, všetkému pokrokovému, sociálnemu a kultúrnemu. Najtvrdšie a najdemagogickejšie sú jeho výroky o činnosti hierarchie počas 1. SR. Podľa neho hierarchia „*zavádzala fašizmus*“, stala sa „*služobníkom bezbožného Hitlera*“, „*organizátorom Hlinkovej gardy a rasových zákonov*“, „*pomáhali priamo a nepriamo esesáckym hordám*“, „*viedli národ k fyzickému zničeniu v nacizme*“. Po vojne chcela podľa G. Husáka hierarchia obnoviť Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu a nakoniec urobila „*potupnú dohodu s agrárnou luteránskou buržoáziou*“ (myslel na Aprílovú dohodu z roku 1946). Nevyšla jej ani vysoká politická hra po Februári 1948, keď pastierskymi listami „*rozrušovali pokojné obyvateľstvo*“, pomýlili „*lahkoverných ľudí*“ a „*vyvolali výtržnosti*“. Túto lacnú demagógiu G. Husáka treba vnímať v širšom kontexte otvoreného útoku na cirkevnú hierarchiu nielen doma, ale aj v iných štátoch východného bloku, najmä v susednom Maďarsku, kde vo februári 1949 odsúdili na doživotie arcibiskupa Józsefa Mindszentyho. Faktom je, že Husákovo prejav nechal rozmnožiť cyklostylom jeho priateľ plk. Rudolf Viktorín a 18. januára 1950 nariadil, aby ho dostali všetky útvary Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a Štátnej bezpečnosti „*za účelom školenia ich príslušníkov na zrazoch a pri rôznych školských príležitostiach*“.¹⁵⁹ Využil sa teda v bezpečnostných zložkách ako školiaci materiál. Formulácie Husákovho prejavu sú veľmi podobné s formuláciami, ktoré použil o rok neskôr prokurátor Ján Feješ pri tvorbe obžaloby vo vykonštruovanom procese proti slovenským katolíckym biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi. Feješovi slúžil ako podklad.

Kompetencie SÚC a SIÚC vymedzilo vládne nariadenie č. 228/1949 z 25. októbra 1949 o pôsobnosti a organizácii SÚC. A. Čepička sa na zasadnutí vlády zamerl na odôvodnenie § 3. Tento paragraf stanovil členenie SÚC na kultový, osobný, informačný, hospodársky a správny odbor. Pre účtovnícke, kancelárske a písárske práce mal mať SÚC vlastnú účtáreň s pomocnou pokladňou, kancelárskou a hospodárskou správou. § 4 stanovil, že SIÚC je organizovaný podľa vzoru § 3. Bolo to dosť neobvyklé a v medzirezortnom pripomienkovaní dostal Čepička pripomienky, že vo vládnom nariadení nie je potrebné stanoviť organizačné podrobnosti úradu. Zdôvodňoval to potrebou flexibilného celoštátneho,

159 SNA, f. Policajné riaditeľstvo, šk. č. 552. Dok. č. 371-1-BK/2. Prípís plk. R. Viktorína 18. 1. 1950. V tom čase už Viktorín, ktorého Husák ešte začiatkom roka 1945 poveril budovať bezpečnostný aparát na Slovensku a bol šéfom Štátnej bezpečnosti, zastával podradnejšie miesto prednostu odboru BK (koordinačného) Povereníctva vnútra.

jednotne organizovaného a z Prahy riadeného úradu, ktorý bude realizovať komunistickú líniu v cirkevnej politike: „*Tato věc byla však pojata do osnovy úmyslně, neboť tím bude dosaženo toho, že i u Slovenského úřadu pro věci církevní bude musel být provedena tatáž organizace. Jinak působí organizační skloubení ústředních úřadů a pověřenectev značné potíže.*“¹⁶⁰ Paragrafy 3 a 4 predstavovali zároveň poistku, aby SlÚC nerobil autonómnejšiu politiku.

G. Husák dostal oficiálne poverenie 25. októbra 1949, keď vláda ČSR na svojom zasadnutí odsúhlasila oficiálny návrh Zboru povereníkov, aby bol poverený riadením SlÚC.¹⁶¹ Na druhý deň rozhodnutie vlády zobral na vedomie na svojom zasadnutí Zbor povereníkov.¹⁶² Sekretariát ÚV KSS prerokoval organizačné a personálne otázky SlÚC 29. októbra 1949. G. Husák tu navrhol, aby v novom úrade neboli zamestnaní kňazi a aby sa počítalo s vytvorením samostatného gréckokatolíckeho oddelenia.¹⁶³ Dôvodom vylúčenia kňazov mala byť stopercentná „*ideologická pevnosť*“ a oddanosť režimu. Podľa G. Husáka aj mieroví pokrokoví orientovaní kňazi „... *majú tendenciu podliehať tlaku ich oltárnych bratov. Keby na vedúcom mieste bol farár, cirkevná hierarchia by sa určite snažila cez neho tam prenikať a bol by predmetom útlaku.*“¹⁶⁴

Nový úrad SlÚC začal formálne činnosť 1. novembra 1949. Jeho vznik G. Husák oznámil iným úradom 2. novembra 1949.¹⁶⁵ Sídlo SlÚC bolo v budove na vtedajšom Leninovom námestí č. 5 (dnes Jakubovo námestie). Zakrátko sa zmenilo, pretože 28. novembra 1949 sa presťahoval na vtedajšie Rooseveltovo nábrežie (dnes Nábrežie L. Štúra).¹⁶⁶ G. Husák sa venoval rozbehnutiu nového úradu

160 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, s. 262.

161 Tamže, s. 263.

162 SNA, f. Zbor povereníkov, šk. č. 47, dok. č. 702/1949-dôv. Uznesenia zo 63. zasadnutia X. Zboru povereníkov. Bratislava 26. 10. 1949.

163 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948–1953)*, s. 105.

164 Tamže. Dve výnimky sa predsa povolili. Bývalý jezuita Jozef Straka sa stal (aj to iba dočasne) prednostom študijného oddelenia, ktoré pracovalo v rámci informačného odboru. Toto miesto možno hodnotiť ako podradné. V porovnaní s ním bývalý evanjelický farár Ludovít Bortel sa stal najprv prednostom informačného odboru a v januári 1950 Husákovým zástupcom a prednosta sekretariátu. Jeho umiestnenie sa vysvetľovalo tým, že sa vraj „*vnútorné s náboženstvom celkom rozišiel a nechce mať s ním nič spoločného*“. Tamže, s. 106. Ďalším argumentom na obhájenie vysokej pozície Bortela mohlo byť, že zachránil Husákov život počas ústupu povstalcov do hôr v jeseni 1944. Bližšie pozri: ČERNÁK, T.: *Z Donoval až po Žemberovce – Gustáv Husák po potlačení Povstania*. Dostupné na: <http://www.druhasvetova.sk/view.php?navezclanku=z-donoval-az-po-zemberovce-%96-gustav-husak-po-potlacenii-povstania&cislocianku=2011100005>.

165 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 20.

166 SNA, f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (ďalej SlÚC), šk. č. 202.

a najmä do konca roka 1949 viedol niekoľko významných porád. Konali sa spočiatku v úrade predsedu Zboru povereníkov. Prvá porada sa zišla 4. novembra 1949 pod predsedníctvom G. Husáka. G. Husák tu zdôraznil: „... *utvorením nového úradu sa nič nemení na línii štátnej politiky, pokiaľ ide o náboženskú slobodu, vykonávanie náboženských obradov a podobne. Zmena bude iba v tom, že nový úrad bude dbať o to, aby sa cirkvi nedostali do rozporu so štátnou politikou a neboli zneužívané reakčnými elementmi k protištátnej činnosti, pričom otázky vieroučné a mravoučné sú ponechané na voľnú úvahu jednotlivým cirkvám. Štát tu chce ukázať priateľskú tvár voči cirkvám a umožňuje i tým duchovným, ktorí sa azda v minulosti previnili voči štátu zaujať lojálny postoj.*“¹⁶⁷ Táto sofistická argumentácia, ktorá definovala SIÚC nie negatívne ako proticirkevnú inštitúciu, ale ako úrad dohliadajúci na štátnu cirkevnú politiku, mala zakryť jeho proticirkevné zameranie. G. Husák ďalej načrtnol štruktúru SIÚC. Predpokladal, že základ úradu bude tvoriť asi dvadsať zamestnancov, ktorí už majú skúsenosti s prácou v oblasti štátnej cirkevnej politiky. Počet zamestnancov však mal mať rastúcu tendenciu.¹⁶⁸ Nasledovala diskusia, v ktorej L. Holdoš upozornil, že do SIÚC odíde pracovať veľa osôb z krajov, čo oslabí budovanie cirkevných oddelení KNV. Preto treba venovať pozornosť budovaniu personálnej štruktúry na krajskej úrovni. Ďalší účastníci porady upozorňovali na to, že KNV môžu reagovať na spoluprácu so SIÚC odmietavo a robiť obštrukcie. G. Husák na to reagoval, že SIÚC nebude narúšať kompetencie KNV a cirkevné oddelenia budú dostávať presné inštrukcie a ich činnosť bude kontrolovaná. G. Husák poveril Valentína Vavra a Benjamína Šimkoviča technickým dobudovaním úradu tak, aby od pondelka 7. novembra 1949 mohol riadne fungovať. Obaja pracovníci dostali aj ďalšiu úlohu – pripraviť rozpočet SIÚC. G. Husák na záver porady prízvukoval, že vo veciach, ktoré majú politický dosah, sa musia prednostovia vždy obrátiť priamo naňho.

Na ďalšej porade 7. novembra 1949, kde boli prítomní vedúci cirkevných oddelení KNV, si G. Husák vypočul ich referáty o cirkevnej situácii v krajoch a potom sám vysvetlil spôsob zriadenia nových cirkevných oddelení na úrovni krajov a okresov. Veľký dôraz kládol na to, aby väčšina ich zamestnancov „*vedela pracovať politicky*“, preto treba urobiť „*zvlášť starostlivo*“ ich výber. Podľa jeho slov: „*Ludia musia vyhovovať jednak po stránke odbornej a najmä po stránke*

167 Tamže, šk. č. 348. Záznam o porade zo 4. 11. 1949 o 10. hodine na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov o veciach cirkevných.

168 Tamže, šk. č. 348. Záznam o porade zo 4. 11. 1949 o 10. hodine na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov o veciach cirkevných. Počet zamestnancov SIÚC sa postupne rozrástol a k 2. 12. 1949 v ňom bolo zamestnaných 43 osôb. SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský, šk. č. 2158, zl. 251/1. Denná správa SIÚC z 1. 12. 1949.

politické.“¹⁶⁹ Najprv sa mali dôkladne vybudovať cirkevné oddelenia KNV, ktoré sa mali stať východiskovými organizačnými bodmi, opierajúcimi sa o vysoké právomoci KNV. Mali vykonávať dozor nad cirkevnými oddeleniami ONV, ktoré „boli robené narýchlo, bez výberu“. Vo vzťahu cirkevných oddelení KNV k SIÚC opäť prízvukoval, že nebude obmedzovať právomoci KNV: „*My ich nebudeme v práci obmedzovať. Chceme ale tesný kontakt so SLOVÚC-om a všade jednotnú prax.*“ Kontakt cirkevných oddelení KNV so SÚC v Prahe mal ísť iba prostredníctvom SIÚC v Bratislave. Základná línia politiky bola v praxi proticirkevná, no maskovala sa za údajnú ústretovosť voči cirkvám a ich predstaviteľom, ktorí sa chcú zapojiť do „*pozitívnej budovateľskej práce*“. Túto taktiku prízvukoval aj G. Husák, keď zdôraznil: „*Referáty na KNV sa nesmú stať proticirkevnými referátmi, ich snahou má byť zapojenie čo najväčšieho počtu cirkví do pozitívnej práce, referáty nesmú uprednostňovať jednu cirkev pred druhou, úprimnou politikou je treba si získať kňazov k spolupráci a prísne postupovať voči rozvratníkom. Nateraz referáty na KNV majú sa sústreďiť na zbieranie materiálu o cirkvách, kňazoch a pod.*“¹⁷⁰ Pracovníci cirkevných oddelení sa mali správať k duchovenstvu zdržanlivo: „*nič nesľubovať, odvolávať sa iba na zákony a na to, že presné smernice ešte neboli vydané, Slovenský úrad pre veci cirkevné bude situáciu postupne riešiť a vydávať smernice.*“¹⁷¹ Spoločné porady pracovníkov cirkevných oddelení sa mali konať v Bratislave alebo v sídlach krajov.

Činnosť SIÚC sa začala rozbiehať. Zbor povereníkov si na svojom zasadnutí 8. novembra 1949 vypočul Husákovu správu o politických a organizačných otázkach, súvisiacich so vznikom SIÚC. Zbral ju na vedomie a poveril všetkých svojich členov, aby vykonali vyčíslenie doteraz vedenej cirkevnej a náboženskej agendy a previedli ju na SIÚC. G. Husák a povereník vnútra D. Okáli dostali úlohu, aby vykonali vyčíslenie agendy na úrovni KNV a jej prevod na novozriadené cirkevné oddelenia KNV. Obaja sa mali postarať o získanie administratívnych síl, personálne a technické vybavenie a umiestnenie cirkevných oddelení KNV a okresných národných výborov.¹⁷²

Obidva úrady, pražský SÚC a bratislavský SIÚC, mali mať rovnakú štruktúru. Slovenské komunistické vedenie si však uvedomovalo odlišnosť náboženských pomerov v Česku a na Slovensku. „*Závažnosť náboženskej problematiky na vysoko religióznom Slovensku však zaručovala slovenskému úradu väčšiu dôležitosť*

169 SNA, f. SÚC, šk. č. 348. Záznam o porade zo 7. 11. 1949 na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov o veciach cirkevných.

170 Tamže.

171 Tamže.

172 SNA, f. Zbor povereníkov, šk. č. 47, dok. č. 736/1949-dôv. Uznesenia zo 65. zasadnutia X. Zboru povereníkov. Bratislava 8. 11. 1949.

ako jeho vládne ekvivalentu – Zboru povereníkov vo vzťahu k ústrednej vláde.“¹⁷³ Aj preto napriek platnému vládne nariadeniu č. 228/1949 Zb. presadzovalo istú špecifickosť pri vnútornej organizácii SIÚC. Týmto problémom sa zaoberala cirkevná šesťka ÚV KSC 12. novembra 1949. Konštatovalo sa, že: „*Objevují se další obtíže při organizaci slovenského státního úřadu. S. Knotte musel osobně zajet na Slovensko [...] Slováci odmítají přistoupiť na jednotnou vnitřní organizaci s našim státním úřadem. Jedná se o otázku zásadního rázu.*“¹⁷⁴ Pražské centrum si napokon presadilo jednotný centralistický model. A. Čepička o veci osobitne rokovoal s G. Husákom. SIÚC sa stal presnou kópiou SÚC. Jediným rozdielom bola existencia gréckokatolíckeho referátu. Dočasný organizačný poriadok SIÚC schválil G. Husák 14. novembra 1949,¹⁷⁵ definitívny organizačný poriadok SIÚC schválil 20. januára 1950.¹⁷⁶

Jednou z kľúčových otázok štátnej cirkevnej politiky bolo ovládnutie biskupských úradov. Dosadení vládni zmocnenci znemožňovali slobodnú komunikáciu biskupov s vonkajším svetom. Úradovali ešte pred Husákovým príchodom na SIÚC. G. Husák sa usiloval o posilnenie ich postavenia a dobudovanie ich aparátu. Preto zvolal na 12. novembra 1949 zásadnú inštruktážnu poradu, na ktorej sa zmocnenci zúčastnili. G. Husák si najprv vypočul referáty zmocnencov a potom im vysvetlil hlavné zásady štátnej cirkevnej politiky, ktorá údajne „*nechce likvidačný boj voči cirkvám a na vyhladenie náboženstva, ale od každého občana žiada bezvýhradnú lojálnosť*“.¹⁷⁷ G. Husák venoval veľkú časť príhovoru

173 PODOLEC, O.: Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu a Slovenský úrad pre veci cirkevné ako inštitucionálna forma kontroly cirkvi. In: HALEKO, J. (zost.): *50 rokov od 50-tych rokov*. Bratislava 2001, s. 78.

174 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Cirkevní komise ÚV KSC 1949–1951*, s. 291.

175 Sekretariát povereníka vybavoval agendu, sústreďoval materiál a dokumenty pre Štátny úrad pre veci cirkevné v Prahe a zároveň plnil funkciu koordinačného miesta pre kontakt s cirkevnými referátmi na KNV. Prvým prednostom sekretariátu bol Milan Krajčík. SIÚC sa skladal zo štyroch odborov, na ktorých čele stáli prednostovia: I. odbor kultový – prednosta Kornel Haim, II. odbor kádrový – prednosta Ján Fišer, III. odbor informačný – prednosta Ľudovít Bortel, IV. odbor hospodársko-administratívny – prednosta Valentín Vavro. KOLLÁR, P.: *Slovenský úrad pre veci cirkevné a jeho činnosť*. Dizertačná práca. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2012, s. 33.

176 G. Husák mal dvoch zástupcov: Ľudovíta Bortela a Kornela Haima. Bortel bol zároveň aj prednostom sekretariátu. Prednostom kultového odboru sa stal Emil Göllner, prednostom kádrového odboru Ján Fišer, prednostom informačného odboru Kornel Haim a prednostom administratívno-hospodárskeho odboru Valentín Vavro. Tamže, s. 37–39.

177 SNA, f. SÚC, šk. č. 348. Záznam z porady, konanej dňa 12. 11. 1949 o 11. hodine na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov vo veciach cirkevných.

katolíckym biskupom, pričom ich spojenie s „medzinárodným Vatikánom“ dával do súvislosti s úsilím „medzinárodného kapitalizmu“ o rozvrat v ČSR. Tak mu vlastne vyšlo, že biskupi sú exponenti cudzích agentov: „*Pokiaľ ide o kat. biskupov, naše presvedčenie je, že sa oni dostali veľmi do rozporu so štátnym zriadením pod vplyvom Vatikánu a že sa nezmenia. Ich postoj je daný medzinárodným charakterom Vatikánu. Medzinárodný kapitalizmus užíva najrôznejšie prostriedky na udržanie svojej moci a v ľudovodem. štátoch svoj boj zahaluje pod plášťik náboženstva. Na biskupov sa musíme dívať ako na exponentov cudzích agentov bez ohľadu na ich osobnú príjemnosť alebo neprijemnosť. Pri všetkých otázkach postupujú jednotne, solidárne. Ak by sa niektorý z nich chcel v budúcnosti diferencovať od ostatných, radi ho uvítame, ale jeho vyhlásenie musí byť verejné a nie za zatvorenými dvermi.*“¹⁷⁸ Keď takto charakterizoval biskupov, vyzval vládnych zmocnencov k väčšej iniciatíve: „*Treba zostríť a dobudovať tieto miesta. Zmocnenec na biskupskom úrade zastupuje štátnu autoritu. Na úradoch bude treba urobiť opatrenia, pokiaľ ide o návštevy, hospodársku stránku úradu, kontrolovanie pošty, telef. rozhovorov a pod. Doterajšia činnosť zmocnencov bola len kontrolná. Zmocnenci majú však pracovať aktívne. Napr. na úradnom papieri môžu napísať všetkým farským úradom v ich obvode a požiadať ich, aby odporučili svojim cirkevníkom vstup do SP SSSR, podpisovanie zdravice, vplývali na nich pri výkupe a pod.*“¹⁷⁹

Zásadnejší význam pre chod SIÚC mala prvá schôdza jeho vedúcich úradníkov, ktorá sa konala 19. novembra 1949 v Bratislave na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov pod predsedníctvom G. Husáka. Tu sa rozhodlo o rozdelení úloh podľa dočasného organizačného poriadku. I. odbor dostal na starosť udržiavať pravidelný kontakt s cirkevnými oddeleniami KNV a zabezpečiť, aby podávali týždenné správy o svojej činnosti. Dohodlo sa, že I. odbor v spolupráci so sekretariátom zorganizuje najmenej raz za mesiac politické porady s vedúcimi cirkevných oddelení KNV. Cirkevné oddelenia KNV mali zabezpečiť konanie mesačných porád vedúcich cirkevných oddelení KNV a ONV. Dohodlo sa dobudovať sieť vládnych zmocnencov na biskupských úradoch. Títo zmocnenci a ich pomocný personál sa mali stať zamestnancami SIÚC. Dôležitým bodom programu schôdze bolo aplikovanie modelu vzťahu medzi pražským SÚC a slovenským SIÚC tak, ako to určila cirkevná šestka ÚV KSCĽ. Prízvukovala sa čo najužšia spolupráca so SÚC, aby úrady nerobili svoju vlastnú politiku. III. odbor mal pre pražský SÚC vypracovať týždenné správy o činnosti SIÚC.¹⁸⁰

178 Tamže.

179 Tamže.

180 Tamže. Zápisnica, zapísaná zo schôdze vedúcich úradníkov SIÚC v Bratislave, kona-nej dňa 19. 11. 1949 o 12. hodine na Úrade predsedníctva Zboru povereníkov.

Predseda SIÚC G. Husák potreboval aj vonkajšiu legitimitu vo svojej funkcii, aby mohol vystupovať ako osoba, rešpektovaná jednotlivými cirkvami. Preto na svojom úrade zorganizoval 1. decembra 1949 prijatie zástupcov cirkví a náboženských spoločností zo Slovenska. Účelom stretnutia bolo pozdraviť G. Husáka v jeho novej funkcii. Na stretnutí sa zúčastnili zástupcovia reformovanej cirkvi, evanjelickej cirkvi a. v. a židovskej náboženskej obce. Katolícku cirkev reprezentovali predstavitelia Spolku sv. Vojtecha, Ústrednej charity a *Katolíckych novín*, teda spolkov a orgánov, ktoré boli v rukách prorožimisticky orientovaných kňazov.¹⁸¹ Počas svojej funkcie predsedu SIÚC sa Husák osobne nestretol so žiadnym katolíckym biskupom. Biskupi boli pod dohľadom zmocnencov. SIÚC počas Husákovho výkonu funkcie osobne navštívil dvakrát iba rožňavský biskup Róbert Pobožný, no rokoval s vedúcim odborom.

SIÚC pod vedením G. Husáka sa usiloval o úplné ovládnutie cirkevného života na Slovensku. Pokračoval tak v línii, ktorú na Slovensku reprezentovali cirkevné referáty ÚAV SNF riadené L. Holdošom. Veriacich zásoboval propagandistickými brožúrami, ktoré tvrdili, že jedine socializmus dokáže uspokojivo riešiť vzťah štátu a cirkvi, pričom prekážkou je „reakčná“ cirkevná hierarchia a kňazstvo. Pred Vianocami 1949 pripravil na vydanie slovenský preklad českej publikácie *Sprisahanie proti republike*.¹⁸² Tento pamflet zameraný najmä proti biskupom vyšiel napokon začiatkom roka 1950. Pracovníci SIÚC a cirkevných oddelení KNV a ONV pre nich usporadúvali prednášky v duchu štátnej cirkevnej politiky a pokúšali sa v okresoch udržať pri živote ochabujúcu činnosť štátnej Katolíckej akcie. Činnosť SIÚC sa osobitne sústredila na kňazstvo. Jeho získanie by znamenal súčasne aj väčší vplyv na veriacich. Tvrdá kampaň, zameraná proti pápežovi, Svätej stolici a cirkevnej hierarchii, mala za cieľ vyvolať aj prorožimistickú reakciu medzi kňazstvom, aby dokázalo, že je lojálne k štátu a režimu. Tým sa ale vnútorne diferencovalo a aj o tento zámer išlo – rozdeliť ho do kategórií, aby sa izolovala skupina zásadovejších pre komunistický režim tzv. reakčných duchovných, ktorí sa potom stali objektom otvorenej perzekúcie. Pomáhali tomu rôzne akcie. G. Husák bol od júna 1949 predsedom slovenskej pobočky Zväzu československo-sovietskeho priateľstva a súčasne na celoštátnej úrovni podpredsedom tejto organizácie. Zväz zameral náborovú kampaň na kňazov a pod rôznymi zámienkami a sľubmi ich získaval za členov. Príležitosťou na väčší nábor boli dni československo-sovietskeho priateľstva v októbri a novembri 1949. Kňazov žiadali nielen o členstvo, ale i o to, aby sa podieľali na organizácii tohto

181 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baštovanský, šk. č. 2158, zl. 251/1. Denná správa SIÚC z 1. 12. 1949.

182 SVOBODA, A. – TUČKOVÁ, A. – SVOBODOVÁ, V.: *Sprisahanie proti republike*. Bratislava 1950, 280 s.

podujatia. Mená získaných kňazov evidovali cirkevné oddelenia KNV a posielali ich na SIÚC. Od novembra 1949, teda súčasne s touto akciou prebiehalo podpísovanie vnútej zdravice k 70. narodeninám komunistického diktátora J. V. Stalina. Duchovní sa triedili podľa toho, či zdravicu podpísali, alebo nie. Husákovo zaangažovanie v tejto akcii súvisí nielen s jeho vedúcou funkciou v SIÚC, ale aj s tým, že od 6. októbra 1949 bol členom komisie pre prípravu a koordináciu osláv Stalinovej sedemdesiatky.¹⁸³ Obe akcie sa skončili v januári 1950. SIÚC organizoval širokú uvedomovaciu propagandistickú kampaň na prospech prijatých cirkevných zákonov. Pritom si pozorne všímali a vyhodnocovali, či kňazi prijali od štátu plat. Niektorým, v očiach režimu reakčným duchovným, ho zámerne zadržali. Iným, angažovaným za režim, k platu pridávali výkonnostné príplatky. Drvivá väčšina duchovných plat prijala. G. Husák konštatoval, že oproti minulosti predstavoval priemerný nárast o dve tretiny.¹⁸⁴ Od decembra 1949 sa začína kampaň SIÚC, ktorej cieľom bolo získať duchovenstvo, aby presviedčalo občanov, aby súhlasili so vstupom do jednotných roľníckych družstiev. Na nátlak voči kňazom využívali schôdze s cirkevnými tajomníkmi, ale aj inými pracovníkmi ONV. Veľmi účinným nástrojom na upokojenie pomerov, rozjatrených vzburami v súvislosti so štátnou Katolíckou akciou, bolo vyhlásenie prezidentskej amnestie na 28. októbra 1949. Kňazi i veriaci laici, proti ktorým sa viedlo trestné konanie, ale aj tých ktorých už odsúdili alebo poslali do táborov nútených prác, si podali žiadosti o milosť. Zbor povereníkov pod vedením G. Husáka sa v januári 1950 rozhodol udeliť milosť za administratívne priestupky ďalšej veľkej skupine duchovných a laikov. Udelenie milosti sa propagandisticky využil ako dôkaz veľkej benevolencie a ústretovosti štátu.

Zaťažkávajúcou skúškou pre SIÚC a jeho predsedu bolo skladanie štátnych sľubov duchovnými. Štátny sľub bol podľa zákona nevyhnutný na výkon duchovnej funkcie. Cirkevná šesťka to využila a celú akciu naplánovala tak, aby vyznela ako lojalita duchovenstva všetkých cirkví a náboženských spoločností ku komunistickému režimu. Do textu sľubu boli zakomponované formulácie, ktoré túto lojalitu zdôrazňovali. Skladanie sľubu sa začalo 18. januára 1950. Jeho priebeh sa presne zaznamenával. Kňazi sa opäť triedili, tentoraz podľa toho, či zložili sľub bez výhrady alebo s výhradou, alebo či ho odmietli zložiť. Keď G. Husák bilancoval skladanie sľubu vernosti, zdôraznil: „*Napriek pokynom katolíckych biskupov väčšina duchovných žiadne výhrady ústne ani písomné proti formule sľubu nevzniesla [...] jednotné zloženie a podpísanie sľubu je úplnou porážkou bis-*

183 SNA, f. Zbor povereníkov, šk. č. 47, dok. č. 657/1949-dôv. Uznesenia zo 60. zasadnutia X. Zboru povereníkov. Bratislava 6. 10. 1949. Predsedom komisie bol povereník informácií a osvety Ondrej Pavlík.

184 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 21.

*kupskej agitácie proti sľubu, resp. za sľub s písomnými výhradami.*¹⁸⁵ Sľub vernosti sa skladal do rúk predsedov ONV, KNV, SÚC (SIÚC), predsedu vlády podľa významu funkcie. Do rúk G. Husáka skladali sľub duchovní, zaradení podľa zákona 218/1949 Zb. do III. stupnice (generálni a kapitulárni vikári, svätiaci biskupi a opáti). Napríklad 3. februára 1950 zložili pred G. Husákom sľub trnavský generálny vikár Jozef Minárik a nitriansky generálny vikár Michal Beňo.¹⁸⁶ Cirkevná šesťka v Prahe zvažovala, že by bolo dobré pozvať zložiť sľub symbolicky aspoň jedného slovenského katolíckeho biskupa – R. Pobožného. G. Husák sa však postavil proti tomu.¹⁸⁷ Z toho cítiť jeho dôsledne odmietavý postoj k episkopátu.

V januári 1950 začala podľa vzoru pražského SÚC fungovať aj pri SIÚC tzv. koordinačná komisia. Tento nezákonný orgán mal koordinovať činnosť jednotlivých mocenských zložiek (SIÚC, ŠtB, Štátna prokuratúra, Povereníctvo spravodlivosti), zameraných na perzekúciu osôb z radov cirkví na Slovensku. V komisii sa dohodol represívny postup v konkrétnych prípadoch, týkajúcich sa duchovných osôb. Prvé zasadnutie komisie sa zišlo 27. januára 1950 v budove SIÚC. G. Husák ako predseda SIÚC dostával na nahliadnutie zápisnice zo zasadnutí koordinačnej komisie a vedel o jednotlivých zásahoch. Sám sa však pre iné povinnosti na jej rokovaní nezúčastňoval. Zástupca Štátnej prokuratúry Ondrej Ujhelyi preto v tejto súvislosti „*pripomenul, že schôdzky koordinačnej komisie sa nekonajú pravidelne a že by mal byť prítomný na nich i p. pov. Dr. Husák*“.¹⁸⁸

Jedným z najväčších tromfov G. Husáka vo funkcii predsedu SIÚC bolo dosadenie prorežimistického kňaza Jána Decheta do funkcie kapitulárneho vikára v Banskobystrickej diecéze. Smrť sídelného biskupa A. Škrábika (8. januára 1950) bola prvým úmrtím biskupa po prijatí cirkevných zákonov. Kapitula na tajnom zasadnutí 13. januára 1950 zvolila za kapitulárneho vikára Daniela Briedoňa, ktorý mal spravovať diecézu do vymenovania nového biskupa. D. Briedoň písomne oznámil SIÚC svoje zvolenie a prosil, aby ho tento úrad podporoval. Husák tu zacítil príležitosť zasiahnuť priamo do vedenia diecézy. Voľbu označil za neplatnú, argumentoval tým, že D. Briedoň nežiadal o štátny súhlas pred voľbou ani po nej. Štátne právo sa tu dostalo do konfliktu s cirkevným právom. D. Briedoň podľa cirkevného práva nemusel žiadať o súhlas pred voľbou, ktorá bola tajná a nikto na funkciu nekandiduje. Po voľbe podľa toho istého práva nepotreboval súhlas od štátu, ba ani od Svätej stolice. D. Briedoň bol ochotný žiadať štátny súhlas, ak ho SIÚC vyzve, a 20. januára 1950 opustil biskupský úrad. G. Husák napísal

185 Tamže, s. 22.

186 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku (1948 – 1953)*, s. 115.

187 Tamže.

188 SNA, f. SÚC, šk. č. 348. Zápisnica, napísaná dňa 20. 2. 1950 na zasadnutí koordinačnej komisie.

A. Čepičkovi 24. januára 1950 list, v ktorom navrhol radikálne opatrenia: „... odsúdiť všetkých členov kapituly za nevyžiadanie predbežného súhlasu, najmä však odsúdiť Briedoňa za faktické vykonávanie funkcie [...] Je treba uvažovať, či štátna správa siahne k opatreniu, ktoré zákon predvída, t. j. k obsadeniu biskupstva svojím kandidátom. V tom prípade by sme hľadali vhodnú osobu [...] Náš postup pri kapitulárnom vikárovi v Bystrici je do značnej miery precedenčný pri budúcom obsadzovaní biskupstva definitívne, t. j. aby Vatikán nového biskupa menoval.“¹⁸⁹

Dôležité sú nielen radikálne Husákovy slová o odsúdení kapituly, ale aj využitie banskobystrického prípadu ako precedensu aj v ďalších podobných prípadoch, čo sa skutočne stalo. Cirkevná šestka ÚV KSČ sa 25. januára 1950 uzniesla, že ak D. Briedoň nepožiadá o štátny súhlas v zákonnej lehote 30 dní, navrhne do funkcie vlastného kandidáta. O päť dní neskôr toto riešenie odobrilo Predsedníctvo ÚV KSČ. Aj keby D. Briedoň žiadosť podal, boli rozhodnutí nepriať ju. Pod zámenkou zloženia sľubu vernosti vylákal G. Husák D. Briedoňa do Bratislavy na SIÚC. Na stretnutí 3. februára 1950 však odmietol zložiť sľub, vyvíjali naňho nátlak a zastrašovali ho, aby dal vyhlásenie, že sa vzdáva funkcie kapitulárneho vikára, prípadne že ju nebude vykonávať do udelenia štátneho súhlasu. D. Briedoň však nechcel konať bez kapituly a vrátil sa späť do Banskej Bystrice. V Banskej Bystrici boli vyhlásené mimoriadne bezpečnostné opatrenia a G. Husák tam poslal prednostu kultového odboru SIÚC E. Göllnera, ktorý spolu s predsedom KNV Ondrejom Klokočom zavolali D. Briedoňa do budovy KNV. D. Briedoň spočiatku odporoval a nechcel sa funkcie kapitulárneho vikára zrieknuť. Nepomáhali útoky, že Vatikán i on sám je „vo vleku kapitalistov“. Nakoniec sa mu vyhrážali, že ho zaistia. D. Briedoň ustúpil. Spomínaní funkcionári mu nadiktovali rezignáciu, adresovanú kapitule. Pritom ho náročky držali v nádeji, že sa s ním bude počítať na funkciu kapitulárneho vikára.¹⁹⁰ V skutočnosti už koncom januára v zákulisí hľadali vhodného a povolného kňaza, ktorého by štát dosadil za správcu diecézy. Takýto kňaz musel riskovať exkomunikáciu. Kalkulácia s Ondrejom Schefferom nevyšla. Veci sa ujal G. Husák, ktorý ponúkol funkciu Jánovi Dechetovi, farárovi v Ivanke pri Dunaji, teda vo vtedajšej Trnavskej apoštolskej administratúre, nie v Banskobystrickej diecéze. J. Dechet najprv súhlasil, no potom začal váhať: „vyhovárал sa na svoj zlý zdravotný stav a len po ďalšom rozhovore s povereníkmi Dr. Husákom a Horákom sa na funkciu definitívne podvolil.“¹⁹¹ Z nastúpenej cesty sa mohol iba ťažko vrátiť. Preto sa aj jemu vyhrážali, že ho zaistia. Izolovaný biskup A. Lazík

189 VNUK, F.: Zásahy štátnej moci do obsadenia biskupského úradu v Banskej Bystrici. In: *Historický zborník*, roč. 7, 1997, s. 43.

190 Tamže, s. 45.

191 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baššovanský, šk. č. 2158, zl. 251/2. Bulletin SLÚC č. 10, od 1. 2. do 20. 2. 1950.

súhlasil s prestupom J. Decheta do Banskobystrickej diecézy.¹⁹² SIÚC, odvolávajúc sa na v zákonnej lehote neobsadenú funkciu, ustanovil 11. februára 1950 J. Decheta za správcu-administrátora Banskobystrickej diecézy. Jeho inštalácia sa konala o dva dni neskôr. V januári 1951 po „rekonštrukcii“ kapituly J. Decheta zvolili aj za kapitulárneho vikára. J. Decheta exkomunikovali, no komunistická cirkevná politika slávila svoje veľké víťazstvo. V nemalej miere sa o to pričínal G. Husáka.

Podľa rozhodnutia cirkevnej šestky ÚV KSČ z 22. a 27. februára 1950 sa mala zabezpečiť všestranná podpora J. Decheta a prijať opatrenia, ktoré by paralyzovali akýkoľvek pokus o odpor. Dechetovu izoláciu mala pretrhnúť pontifikálna omša s masovou účasťou kňazov a vládnych činiteľov a zástupcov masových organizácií. Okrem pripravovanej slávnostnej omše sa mala konať konferencia delegátov akčných výborov z obcí Banskobystrickej diecézy a stretnutie „pokrokových“ kňazov na Sliachi. Réžiu slávnosti v Banskej Bystrici mal na starosti G. Husák. Krátko pred začatím slávnostných akcií v Banskej Bystrici osobne G. Husák informoval na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS: „Predpoludním má Dechet prvý raz slúžiť omšu a mať kázeň, čo budú vysielat' všetky rozhlasové stanice v republike [...] Obecenstvo organizuje strana. Na všetko majú zvláštne komisie a veľmi sa na to sústreďujú, vraj od povstania je Bystrica teraz prvý raz slávná.“¹⁹³ Význam konferencie na Sliachi tkvel podľa G. Husáka v tom, že: „Tým by sme získali už taký pevný káder kňazov, ktorí sú ku všetkému odhodlaní. Mobilizácia kňazov vyzerá celkom pekne, hoci niekde idú na nich podfukom a hovoria len o mierovej manifestácii.“¹⁹⁴ Na slávnostnej konferencii 970 delegátov okresných a miestnych akčných výborov Národného frontu v banskobystrickom Národnom dome 18. marca 1950 vystúpili s hlavnými prejavmi G. Husák a J. Dechet. Husákov prejav poslucháči často búrlivo prerušovali vreľými prejavmi súhlasu, čo zvýraznila dobová propaganda: „Zástupcovia širokých vrstiev veriacich sprevádzali jeho vývody takými búrlivými prejavmi súhlasu, ako len zriedka kedy máme možnosť vidieť. Robotníci z Podbrezovej i Zvolena, drevorubači z Balogu i Šumiaca, roľníci z Očovej i od Lučenca nespočetne ráz povstávali a dlho tlieskali svojimi upracovanými rukami, aby tak dôrazne vyjadrili, že Republiku si rozvracať nedajú od nikoho, ani od ľudí v biskupskom a podobnom rúchu. ‚My si Republiku rozvracať nedáme.‘ ‚Nech žije prezident Gottwald‘, ‚Nech žije Ján Dechet‘, podobné heslá sa znovu a znovu niesli zo stoviek hrdiel počas prejavu Dr. Husáka.“¹⁹⁵ G. Husák svoj široko medializovaný prejav začal

192 H A L E K O, J.: *Ave crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka*. Trnava 2006, s. 148.

193 SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, šk. č. 7. Protokol zo zasadnutia sekretariátu ÚV KSS, 16. 3. 1950.

194 Tamže.

195 *Pravda*, roč. 31, 19. 3. 1949, č. 67, s. 1. Atmosféru počas Husákovho prejavu podobne opisuje český komunistický denník *Rudé právo*, roč. 30, 19. 3. 1950, č. 67, s. 6.

citátom z Gottwaldovho útočného prejavu, ktorý predniesol vo Zvolene na oslavách 5. výročia Slovenského národného Povstania. Potom prešiel ku kritike katolíckych biskupov, ktorí podľa neho „*opätovne rozpútavajú kampaň proti štátu, proti pokoju v našich dedinách, zase v službách Vatikánu a jeho politických cieľov*“.¹⁹⁶ Potom pokračoval často aj predtým používanou argumentáciou o nepriateľoch, ktorých znepokojuje konsolidácia pomerov. Pritom celkom v duchu Čepičkových prejavov použil tvrdé slová proti Vatikánu: „[zahraniční nepriatelia – pozn. R. L.] ... *použili opäť raz na vyvolanie rozporov vplyv Vatikánu, ktorý sa zamerikanizoval a zneužívajúc svoj duchovný vplyv a diktátorské postavenie v katolíckej cirkvi je nástrojom zahraničných imperialistov*“.¹⁹⁷ Aby dokázal bezzásadovosť vatikánskej východnej politiky a sponchybil ju v očiach verejnosti, demagogicky tvrdil: „*Nie je náhodou, že Vatikán udrzuje priateľské a srdečné styky so všetkými kapitalistickými štátmi i keď ony majú nekatolícku väčšinu alebo protestantských vedúcich [...] Toto najlepšie dokazuje, že vatikánskej diplomacii nejde o vieru a náboženstvo, ale o podporu porazenej buržoázie, kapitalistov a veľkostatkárov. Ide jej o vytvorenie piatej kolóny v krajoch ľudovej demokracie, ktorá by mal byť rezervou vojnových štváčov a podpaľáčov i v našich krajinách*“.¹⁹⁸ Potom G. Husák podrobne rozobral udalosti, ktoré sa stali po smrti biskupa A. Škrábika v Banskobystrickej diecéze až po dosadenie J. Decheta za správcu tejto diecézy. Bola to jednostranná obhajoba násilného štátneho zásahu do vnútrocirkevných vecí diecézy. G. Husák potom vytýkal „*pánom vo Vatikáne a v biskupských palácoch*“, že používajú stredoveké spôsoby kliatby, trestov a hrozieb proti „*čestným kňazom*“. Pri obhajobe J. Decheta sa dokonca pasoval do úlohy cirkevného právnika: „*Každému je jasné, že exkomunikácia administrátora Decheta je aktom politickej pomsty Vatikánu za to, že čestný kňaz chce slúžiť cirkvi i svojmu ľudu. Je preto samozrejmé, že takáto exkomunikácia nemôže byť platná a nemôže byť nikým uznávaná a rešpektovaná*“.¹⁹⁹ Nasledoval v Husákových prejavoch obľúbený historický exkurz, v ktorom zaútočil na cirkevnú hierarchiu. Obvinil ju z toho, že vždy patrila do tábora boháčov a kapitalistov, kým biedni drobní kňazi živorili v chudobe. Na jednej strane vystihol sociálny a národnostný problém v cirkvi pred rokom 1918, no na druhej strane to robil účelovo, aby zdiskreditoval cirkevnú hierarchiu ako celok. Pritom si pomáhal citátmi z historickej literatúry. Pripomenul, že hierarchia sa spriahla s „*fašistickým režimom, s nepriateľmi nášho ľudu, dávala svoje požehnanie esesáckym hordám. Vtedy stratili všetok morálny i politický kredit všetci tí vojažšáci, lazíkovci, Pobožný, Gojdič, Nécsey a ostatní. Ich politická minulosť je ľudu škodlivá*

196 *Pravda*, roč. 31, 19. 3. 1950, č. 67, s. 1.

197 Tamže.

198 Tamže, s. 2–3.

199 Tamže, s. 3.

a nepriateľská“.²⁰⁰ Pokračoval útokmi na cirkevnú hierarchiu v súčasnosti, keď zneužíva veľkodušnosť ľudovodemokratického režimu. Pritom zopakoval svoju starú tézu o tom, koľko štát dáva cirkvi, aký jej vytvára priestor na slobodnú činnosť a ako sa hierarchia a reakčné kňazstvo za to odpláca nevďakom a podporou protištátnych aktivít. Z toho potom dedukoval povinnosť štátu zasiahnuť a tvrdo trestať. G. Husák, útočiac na hierarchiu, napriek demagógii vystihol dôležitý problém definície cirkvi v modernom svete: „Páni biskupi si musia zvyknúť na to, že nie sú stredovekými kniežatami, ale že sú občanmi ľudovodemokratického štátu ako každý iný, ako robotník, roľník, úradník, že žiadne zvláštne privilégia pre nich neplatia a platiť nebudú.“²⁰¹

Večer 18. marca 1950 sa konala masová mierová manifestácia, na ktorej sa zúčastnil G. Husák, zástupcovia vlády, Zboru povereníkov a asi 130 katolíckych kňazov z celého štátu. Na Dechetovej nedeľnej omši 19. marca 1950 sa však zúčastnilo vopred určené obecenstvo s poznávacím znakom – papierovou vlajčkou na klope kabátov. Pozdravy, ktoré J. Dechet dostal, mali byť najlepším dôkazom, že veriaci ľud stojí pevne za novým správcom diecézy. Akcie 18. a 19. marca 1950 splnili očakávanie organizátorov. Zmiernili účinok Dechetovej exkomunikácie na verejnosť a kňazov a minimálne zneistili veriacich.

Kauza J. Dechet bola Husákovým najväčším triumfom počas jeho pôsobenia vo funkcii predsedu SIÚC. Súčasne s ňou sa však G. Husák zúčastnil na príprave ďalších dvoch dôležitých akcií, ktoré však už nedokončil: Akcie K (pokús o likvidáciu mužských reholí) a Akcie P (likvidácia gréckokatolíckej cirkvi a prechod jej veriacich do pravoslávnej cirkvi). Predsedníctvo ÚV KSČ schválilo 22. augusta 1949 návrh cirkevnej šestky na sústredenie rehoľníkov na niekoľkých vybraných miestach. O deväť dní cirkevná šestka konštatovala ukončenie predbežnej evidencie kláštorov, zobrala na vedomie prípravu koncentrácie rehoľníkov a schválila využitie niektorých vyprázdnených kláštorov na internáciu „reakčných“ kňazov.²⁰² Predsedníctvo ÚV KSČ 27. februára 1950 schválilo radikálny zásah proti mužským rehoľiam bez rozdielu. SIÚC vypracovával informačné materiály o rehoľiach, pripravoval scenár centralizácie rehoľníkov, vyberal vhodných zmocencov, ktorí mali byť dosadení do kláštorov počas plánovaného zásahu a určil inštruktorov, zodpovedný za vysvetľovanie akcie v jednotlivých krajoch. Prípravné práce Akcie K osobne riadil prednosta odboru BA Štátnej bezpečnosti na Slovensku Viktor Sedmík a koordinoval ich s predsedom SIÚC G. Husákom. Husákova predstava sa líšila od predstavy pražského mocenského

200 Tamže, s. 3.

201 Tamže.

202 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, s. 319 – 320.

centra v tom, že chcel, aby sa zásah proti výchovným rehoľným domom saleziánskeho a jezuitskeho dorastu vykonal súčasne s pripravovanou veľkou Akciou K. Pražské centrum však presadilo, aby sa tento zásah konal skôr. G. Husák o tom informoval na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS: „Dnes ráno bola spustená dielčia akcia proti jednej časti kláštorov, a síce proti tej, ktorá vychovávala a držala ešte študentov. Je to asi 5 – 6 miestach, kde saleziáni a jezuiti mali niekde dosť veľký počet študentov. Spolu na Slovensku to bolo 260 chlapcov [...] Je to na priamy príkaz z ústredia KSC. My sme navrhovali, aby sa to spojilo s tou druhou akciou, ktorá sa bude robiť, ale tam rozhodli, že sa to má robiť vopred.“²⁰³ V čase realizácie tejto predbežnej akcie a neskôr hlavnej vlny Akcie K v noci z 13. na 14. apríla 1950 už G. Husák nezastával úrad predsedu SIÚC.

Tendencia podporovať pravoslávie v ČSR sa prejavovala prakticky od konca vojny. Prechod gréckokatolíkov na pravoslávie bol jedným z variantov, ktorý začal nadobúdať čoraz konkrétnejšie črty. V auguste 1949 vznikol na pôde cirkevného oddelenia Národného frontu v koordinácii s predstaviteľmi pravoslávnej cirkvi plán postupnej pravoslavizácie gréckokatolíkov.²⁰⁴ Cirkevná šesťka ÚV KSC tento plán schválila 31. augusta 1949. Do plánu prechodu gréckokatolíkov zapadala návšteva delegácie ruskej pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku, spojená s vysviackou prešovského pravoslávneho biskupa. Návštevu sa zaoberali členovia cirkevnej šestyky 4. januára 1950. Počas rokovania sa konštatovalo: „Pri jednaní se s. Husákom vyšlo najevo, že tento nesouhlasí s tým, aby byla zahájena akce k převodu uniatů do pravoslaví a nesouhlasí také se zájezdem, a své stanovisko odůvodňuje obavami před tím, že by zájezd mohl na Slovensku vyvolat stejné nebo dokonce ještě větší zneklidnění jako svého času Katolická akce.“²⁰⁵ Okrem G. Husáka sa pôvodne k veci negatívne staval L. Holdoš a niektorí krajskí komunistickí činitelia z Prešova, ktorí lepšie poznali pomery. Cirkevná šesťka nebrala do úvahy rozdielny názor G. Husáka a pridržiavala sa pôvodného scenára. G. Husák si počínal pragmaticky, pretože videl v pravoslavizačnej akcii možný prvok nestability. Ešte 7. januára 1950 na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS v Bratislave hovoril o nevýhodách a rizikách spojených s rýchlym prechodom na pravoslávie.²⁰⁶ Napriek svojmu pôvodnému stanovisku však pripravil návštevu delegácie ruskej pravoslávnej cirkvi, ktorá bola dôležitou z hľadiska vypracovaného scenára. Návšteva ruskej pravoslávnej delegácie vedenej metropolitom

203 SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, šk. č. 7. Zápisnica zo zasadnutia sekretariátu ÚV KSS zo dňa 16. 3. 1950.

204 KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993, s. 115.

205 BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Církevní komise ÚV KSC 1949–1951*, s. 327.

206 ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka*, s. 30.

krutickým a kolomenským Nikolajom (Boris Jaruševič) sa uskutočnila 31. januára až 15. februára 1950. Najväčšia propagandistická pozornosť sa venovala pobytu metropolitu Nikolaja na východnom Slovensku. V Košiciach a v Prešove sa pripravili ovácie a mierové manifestácie. Dňa 11. februára 1950 metropolita Nikolaj posvätil novostavbu pravoslávneho biskupského chrámu Alexandra Nevského v Prešove a na druhý deň vysvätil za nového prešovského pravoslávneho biskupa Rusa Alexija (Alexander Dechtereov). S priebehom vyjadril spokojnosť predseda SÚC A. Čepička, ktorý Husákovi odkázal, že „vdaka pečlivosti, ktorú venoval SÚVC príprave cesty, splnila táto cesta všetky politické očakávania“.²⁰⁷ Pražský pravoslávny metropolita Jelevferij vyjadril G. Husákovi poďakovanie za mimoriadnu pomoc pri stavbe pravoslávneho kostola v Prešove a metropolita ruskej pravoslávnej cirkvi Nikolaj odovzdal v mene celej delegácie ruskej pravoslávnej cirkvi G. Husákovi osobitné poďakovanie.²⁰⁸ G. Husák hodnotil návštevu delegácie ruskej pravoslávnej cirkvi na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS 15. februára 1950: „Cesta pravoslávnej delegácie skončila mimoriadne politicky úspešne [...] Spokojní sú jak naši, tak i sovietski súdruhovia, biskupi sú nadšení celkovým priebehom [...] napriek sabotážnym snahám Gojdiča a jeho farárov nepodarilo sa vytvoriť ani len nervózne ovzdušie [...] Súdruhovia hodnotia celú vec tak, že sa trochu situácia pripravila pre ostatné, čo má prísť.“²⁰⁹ Z týchto slov sa dá dedukovať Husákovo kladné hodnotenie akcie, ale posledná citovaná veta, v ktorej sa odvoláva na súdruhov z východného Slovenska, predsa vyjadruje určitú pochybnosť. G. Husák napriek tomu konal podľa pražskej mocenskej línie. Tá uznesením cirkevnej komisie ÚV KSČ z 27. februára 1950 schválila rámcový priebeh akcie a nasledovalo vypracovanie časového harmonogramu jednotlivých krokov.

Dňa 16. marca 1950 informoval G. Husák sekretariát ÚV KSS o tom, ako presadil jednotnú líniu pravoslavizačnej akcie: „Inštruovali sme Predsedníctvo KV KSS v Prešove a v Košiciach. Boli tam ss. Bortel a Rohál, ktorých som ja podobne informoval. Súdruhovia v krajskom výbore prediskutovali otázku a osvojili si stanovisko predsedníctva bez výhrad [...] Teraz sa pôjde po všetkých organizačných linkách do hĺbky s tým, že dôraz je na presvedčovacej práci. Gojdič reaguje na to predbežne mobilizáciou farárov. Za minulý týždeň bolo u Gojdiča 26 farárov. Urobili sme niektoré administratívne opatrenia, že sme tých, ktorí najviac behali

207 SNA, f. Generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský, šk. č. 2159, zl. 263/3. Správa o pobyte delegácie ruskej pravoslávnej cirkvi na Slovensku v dňoch 7.–12. 2. 1950. Bratislava 15. 2. 1950.

208 Tamže.

209 SNA, f. Sekretariát ÚV KSS, šk. č. 6. Protokol zo zasadnutia sekretariátu ÚV KSS, 15. 2. 1950.

po dedinách, väčšinou sú to profesori teológie, dali zaistiť a niektorým reakčným farárom zastavíme plat.“²¹⁰ Pokusy získať prešovského gréckokatolíckeho biskupa P. Gojdiča a svätia biskupa V. Hopku, aby prešli na pravoslávie, boli neúspešné a činnosť návratových výborov v marci a apríli nebola dostatočne intenzívna. G. Husák navrhoval odložiť konanie ústrednej udalosti – soboru (snemu) – ktorý vyhlási zrušenie cirkevnej únie gréckokatolíkov s Rímom na obdobie týždeň po pripravovanom zjazde KSS (konal sa 24. – 27. mája 1950). Jeho návrh však nenašiel pochopenie u miestnych komunistických činiteľov v Prešove a napokon ani v Prahe. Prešovský sobor sa zišiel 28. apríla 1950.

Akciu P podobne ako Akciu K už G. Husák nedokončil. Predsedníctvo ÚV KSS rokovo 31. marca 1950 o odvolaní G. Husáka z funkcie povereníka – predsedu SIÚC. Generálny tajomník KSS Štefan Bašťovanský argumentoval najmä tým, že G. Husák je pracovne veľmi vyťažený a náročné úlohy úradu – pripravovaný zásah proti mužským reholiam a vynútené zjednotenie gréckokatolíckej cirkvi s pravoslávnu – by nemusel zvládnuť.²¹¹ Skutočnosť bola iná. Krátko na to nasledovalo v Predsedníctve ÚV KSS 3. apríla 1950 širokého obvinenie G. Husáka zo slovenského buržoázneho nacionalizmu. G. Husák reagoval sebakritikou, prednesenou 6. apríla 1950 na zasadnutí ÚV KSS. Túto svoju sebakritiku ešte prehĺbil v liste ÚV KSS z 26. apríla 1950, kde si pomohol náboženskou symbolikou: „*Katolícka cirkev za zvláštny hriech považuje zotrvanie v hriechu. A ja som v protimarxistickom hriechu buržoázneho nacionalizmu dlhé roky si lebedil. A až to veľkopiatočné umývanie hlavy, aby som pri cirkevnej symbolike zostal, muselo mnou riadne otriast, aby som celú politickú minulosť postavil pod marxistický röntgen.*“²¹² To, že G. Husák považoval práve náboženskú symboliku za najvýstižnejšiu pri vyjadrení svojich chýb a viny, svedčí nielen o jeho kultúrnej zakorenenosti v katolicizme, ale aj o tom, že svoju príslušnosť ku komunistickej strane chápal analogicky ako k cirkvi. Prehrešok proti marxistickému učeniu mal podobnú hodnotu ako hriech – urážka Boha. Biblickú symboliku využíval G. Husák často aj neskôr.²¹³

Ešte v čase, keď G. Husák v plnom nasadení pracoval ako predseda Zboru povereníkov a viedol proticirkevné ťaženie na poste predsedu SIÚC, konalo sa 1. marca 1950 v celej ČSR sčítanie ľudu. Bolo to poslednýkrát, keď sa v období komunistického režimu zisťovalo náboženské vyznanie. G. Husák vyplnil svoj sčít-

210 Tamže, šk. č. 7. Protokol zo zasadnutia sekretariátu ÚV KSS 16. 3. 1950.

211 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 794. Protokol zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 31. 3. 1950.

212 BARNOVSKÝ, M.: Gustáv Husák. In: PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2003, s. 142.

213 MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoázneho nacionalizmu*, s. 22.

tací hárok, vrátane kolónky Náboženské vyznanie, kde uviedol skratku „r. k.“ (to znamená rímskokatolíka).²¹⁴ Pritom k tejto kolónke bola pridaná tlačaná poznámka: „*Náboženské vyznanie sa zapisuje podľa toho, ku ktorej cirkvi sčítaná osoba patrí; či ak je nie vo zväzku nejakej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, napíše, bez vyznania.*“²¹⁵ G. Husák žil v priestranej vile na Dankovského ulici v lukratívnej štvrti bratislavských Palisád.²¹⁶ Domácnosť mu viedla a varila Alžbeta Stančíková, vtedy 31-ročná žena, vyznaním rímskokatolíčka, pôvodom z Košíc. V tom čase boli dlhodobejšie neprítomní ďalší členovia Husákovej najbližšej rodiny: Husáková manželka Magdaléna, synovia Vladimír, Ján a domáca H. Kyselicová, ktorí sa nachádzali vo vile Móry na Štrbskom Plese. Zaujímavé je, že G. Husák všetkým dočasne neprítomným rodinným príslušníkom vyplnil kolónku Náboženské vyznanie skratkou „r. kat.“ (to znamená rímskokatolíka).²¹⁷ Do interného stranického dotazníka, ktorý vyplnil 4. marca 1950, do kolónky Náboženstvo vpísal skratku: „rím. kat.“²¹⁸ G. Husák sa teda ako komunistický stranický funkcionár a navyše predseda SIÚC hlásil k náboženskému vyznaniu. Pritom jeho kritický, až odmietavý vzťah k náboženstvu a cirkvám bol známy. Možno ho považovať za matrikového katolíka, ktorý vyplnením kolónky v sčítaní ľudu či v stranickom dotazníku vyjadril svoju kultúrnu väzbu s katolíckym prostredím. V tom čase ešte nikto funkcionárom neprikazoval, aby sa formálne nehlásili k náboženstvu. Kampaň o nezlučiteľnosti funkcionárov KSČ s príslušnosťou k cirkvám sa rozbehla v roku 1952. Podmienkou na získanie funkcie alebo udržanie sa vo funkcii bolo vystúpenie z cirkvi.²¹⁹ Môžeme reálne predpokladať, že G. Husák by sa týmto smerniciam prispôbil. Po zaistení v roku 1951 nastalo pre G. Husáka deväťročné obdobie tvrdého vyšetrovania a väzenského režimu, spojeného so sústavným ponižovaním. Bolo to aj obdobie sklamaní, bilancovania a prehodnocovania. Nebolo možné, aby na ňom nezanechalo stopy. Tak ako každý človek a tobôž vzdelaný, navyše v hraničných situáciách, prenasledovaný príslušníkmi vlastnej strany, ktorej veril, si kládol večné otázky o zmysle života.²²⁰ Jeho dotyk s prena-

214 SNA, f. Sčítanie ľudu 1950, šk. č. 15, Bratislava-mesto. Sčítací hárok G. Husák.

215 Tamže.

216 Táto vila predtým patrila známemu slovenskému advokátovi Gabrielovi Kuchtovi, ktorý vlastnil aj kaštieľ v Báci a prilahlé pozemky.

217 Syn G. Husáka Vladimír na otázku: „*Boli ste pokrstený?*“ Odpovedal: „*Myslím, že nie, ani papier som nikdy nevidel.*“ Archív autora. Zvukový záznam rozhovoru s Vladimírom Husákom. Bratislava 6. 2. 2013.

218 Národný archív (ďalej NA) v Prahe, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Gustáv Husák I. Záznamy a zprávy. Stranický dotazník G. Husáka 4. 3. 1950, s. 75. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Macháčkovi.

219 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948 – 1953)*, s. 266.

220 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 81 – 82.

sledovanými kresťanmi bol bezprostredný. Vo väzení sa často stretával s kňazmi, rehoľníkmi a veriacimi laikmi. Patrili k jeho spoluväzňom vo väzenských celách, prechádzali sa s ním na prechádzkach väzenských dvorov a spoločne pracovali. Často spolu diskutovali a polemizovali o základných svetonázorových veciach. G. Husák strávil v roku 1955 v jednej cele leopoldovskej väznice štyri mesiace spolu s redemptoristom východného obradu Jánom I. Mastiliakom, odsúdeným vo vykonštruovanom procese s predstaviteľmi reholí v roku 1950 na doživotie. Obidvaja vzdelaní muži veľa diskutovali. Podľa Mastiliakovho svedectva: „*Naše diskusie som zámerne usmernil od politických tém na náboženské, a hlavne na otázku Boha a jeho existencie. Rozhovory sa pohybovali na akademickej úrovni. Pri jednej príležitosti mi Husák povedal: ‚Ako vy ste kňazom náboženstva, tak ja sa považujem za kňaza komunizmu.‘ Po večeroch dr. Husák rozprával zaujímavé i humorné príbehy zo svojho politického života.*“²²¹ Z uvedeného vidno, že G. Husák bol otvorený rozhovorom a dialógu o náboženských otázkach, no trval na svojom presvedčení. To, že sa označil za „kňaza komunizmu“, bolo preň typickým vyjadrením, pretože pomerne často používal náboženskú symboliku, aby jasnejšie definoval svoje postavenie, postoje, názory a nálady. Rehoľník J. Mastiliak si u G. Husáka všimol jeho hlboký vzťah k rodine. Vo väzenskej cele mal fotografiu svojich synov, ako čítajú časopis a nad nimi sa skláňa ich matka. G. Husák na túto fotografiu vymodeloval rámček z chleba, no dozorca mu ho vždy, keď si to všimol, polámal. J. Mastiliak mu potom urobil na fotografiu rámček z kartóna, ktorý vydržal.²²² Medzi ďalšími katolíckymi osobnosťami, s ktorými G. Husák diskutoval v leopoldovskej väznici, boli aj poprední predstavitelia českého katolicizmu, napríklad opát premonštrátskeho kláštora v Želive Bohumil Vít Tajovský a teológ Josef Zvěřina. Stretol sa tu aj s bývalým spolužiakom z gymnázia, dominikánskym pátrom Akvinasom Jurajom Gaburom, ktorý si tu odpykával doživotný trest, na ktorý ho odsúdili v roku 1952.²²³

G. Husák vo väzení neprestal byť mužom politiky s ambíciou vrátiť sa. To sa mu aj podarilo a z politického väzňa, prepusteného na amnestiu v roku 1960,

221 MASTILIAK, J.: *Hrst' spomienok*. Michalovce 2011, s. 40 – 41.

222 Tamže, s. 42 – 43.

223 Dost' nevierohodne vyznieva svedectvo o veľmi blízkom vzťahu františkánskeho pátra Ceciliána Ludovíta Szigetihó s G. Husákom. Páter Cecilián bol najprv v rámci Akcie K v apríli 1950 internovaný, no ešte v tom istom roku sa stal správcom farnosti v Husákovom rodisku – Bratislave-Dúbravke, kde ostal do roku 1960. Podľa jeho svedectva mu kostolníka robil Husákov otec a gazdinú jeho sestra, čo mohlo byť reálne. Podľa pátra Ceciliána však od neho Husák žiadal z väzenia Sväté písmo, ktoré mu poslal, čo nie je vierohodné. Rovnako nevierohodne pôsobia aj údaje o Husákových návštevách na novej fare pátra Ceciliána v Bratislave Kalvárii po roku 1960. Na jednu návštevu mal dokonca prísť Husák aj s Dubčekom. VALO, P.: O pátrovi Cecilovi a Gustávovi Husákovi. *Slovenské národné noviny*, roč. 28, 2. 2. 2013, č. 4, s. 3.

sa o deväť rokov neskôr stal prvým tajomníkom ÚV KSČ a v roku 1975 aj prezidentom republiky. Normalizačná politika, ktorú symbolizoval, sa presadila naplno aj v náboženskom živote. Pokračovalo sa v násilnej ateizácii spoločnosti a vyskytovali sa procesy s náboženskými aktivistami. Husákov definitívny odchod z politiky v decembri 1989 priniesol výraznú zmenu života a ďalšiu príležitosť na úvahy a bilancovanie. Jeho zdravotný stav sa koncom roka 1990 zhoršil do tej miery, že sa musel podrobiť ťažkej operácii žalúdka. Po operácii došlo k prechodnému zlepšeniu zdravotného stavu. Na území Česko-Slovenska sa 3. marca 1991 uskutočnilo sčítanie ľudu, domov a bytov. Sčítací hárok vyplnil aj Gustáv Husák, ktorý býval vo vile na Ostravskej ulici v Bratislave pri Kalvárii. Kolmou ulicou bola Tajovského, kde býval po svadbe v roku 1938. Sčítací hárok obsahoval kolónku Náboženské vyznanie s poznámkou: „*zapište náboženské vyznanie, ku ktorému sa hlásite, alebo, bez vyznania.*“ G. Husák do tejto kolónky vpísal: „*bez vyznania.*“²²⁴ Od polovice roka 1991 sa Husákov zdravotný stav začal rýchle zhoršovať a bol odkázaný na nepretržitú starostlivosť. Na prelome októbra a novembra 1991 ho museli hospitalizovať. V nemocnici ho 8. novembra 1991, teda desať dní pred smrťou, navštívil trnavský arcibiskup Ján Sokol. Podľa jeho svedectva sa G. Husák pri vedomí zmieril s Bohom a prijal sväté prijímanie.²²⁵ Táto udalosť sa stala podnetom na väčšiu verejnú diskusiu.²²⁶ Tento zásadný obrat by neznamenal popretie, skôr potvrdenie zložitej životnej cesty Gustáva Husáka.

Vzťah Gustáva Husáka ku katolíckej cirkvi prešiel počas jeho života plného zvrátov rôznymi etapami. G. Husák vyšiel zo slovenského katolíckeho vidieckeho prostredia. V styku s marxisticko-leninskou ideológiou počas gymnaziálnych štúdií sa postupne stal presvedčeným stúpencom tejto totalitnej ideológie. Prestal nábožensky žiť a svoju publicistiku nápadne veľmi často zameral proti náboženstvu a osobitne katolíckej cirkvi. Cítil vnútornú potrebu vyjadrovať sa k náboženským otázkam, čo poukazuje na to, že mu ako človekovi a ani politikovi nebola táto otázka ľahostajná, že ju stále sledoval a zaoberal sa ňou. Bol presvedčený, že dobre chápe katolícku mentalitu a je plne kompetentný vyjadrovať sa o cirkevných otázkach. Preto keď sa dostal k politickej moci od roku 1944 a naplno od roku 1945, zasahoval do riešenia postavenia katolíckej cirkvi. Katolícku cirkev považoval za skompromitovanú obdobím 1. SR. Túto tézu politicky účelovo využíval najmä v útokoch na episkopát. Sledoval ňou spochybnenie kreditu slovenského katolicizmu, ale aj jeho vnútornú diferenciaciu a vyvolanie „obrodného hnutia“, bezvýhradne súhlasiaceho s režimom. V katolíckej cirkvi

224 SNA, f. Sčítanie ľudu 1991, Bratislava I., balík 182. Sčítací hárok G. Husák.

225 Touto otázkou sa podrobne zaoberá štúdia: ČERNÁK, T.: *Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom*, s. 119 – 126.

226 Tamže.

ako celku videl určité nebezpečenstvo pre etablojúci sa komunistický režim, preto chcel čím väčšmi obmedziť jej vplyv a pripútať ju čo najbližšie k štátu a režimu. Vo funkcii povereníka vnútra podnikol viacero násilných zásahov, smerujúcich k tomuto cieľu. Podobne postupoval aj vo funkcii predsedu Zboru povereníkov. Ukázal sa aj ako majster zákulisných rokovaní s vybranými predstaviteľmi slovenského katolicizmu. Podstatou jeho taktiky bolo obratné využívanie hrozieb a ústupkov či trestov a odmien. Po nástupe do funkcie povereníka – predsedu SIÚC – viedol celých päť mesiacov otvorene represívnu proticirkevnú politiku. Dosadil Jána Decheta za administrátora Banskobystrickej diecézy a rozbehol na Slovensku Akciu K a Akciu P. Všetky proticirkevné zásahy zdôvodňoval údajným politizovaním katolíckej cirkvi, najmä jej episkopátu. Tým sa pokúšal vytvoriť zdieľanie, že osten jeho aktivít nie je zameraný proti cirkvi ako takej, ale proti jej údajným nekompetentným politickým zásahom a mocenským machináciám. Tak sa téza, že cirkev nesmie zasahovať do politického života, stala zámkou na jej prenasledovanie. Proticirkevné opatrenia sa G. Husák pokúšal zľahčovať a prekrývať vyhláseniami o údajnej úplnej náboženskej slobode v štáte. Pritom jeho chápanie náboženskej slobody bolo obmedzené na vykonávanie obradov v kostoloch. Vo svojej funkcii mal niekedy odlišný názor na realizáciu mocenskej štátnej cirkevnej politiky, no nešlo o podstatné výhrady týkajúce sa konečného cieľa, skôr o taktickejší prístup.

Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948 – 1950

Branislav Kinčok

Štátna bezpečnosť (ŠtB) zohrávala pri vykonštruovaní politických procesov v Československu v rokoch 1948–1954 jednu z kľúčových úloh. Po prevzatí moci komunistami vo februári 1948 sa formovala ako samostatná mocensko-politická sila, ktorá v dôsledku svojich utajovaných nezákonných pracovných metód stála pri ovplyvňovaní niektorých oblastí života spoločnosti na rovnakej úrovni ako komunistické vedenie.¹ Po začiatku formovania sovietskeho mocenského bloku v strednej a juhovýchodnej Európe, no najmä po vzájomnej roztržke J. V. Stalina a J. B. Tita v roku 1948, sa Stalinova teória o zostrovaní triedneho boja postupne transformovala do tézy o prenikaní nepriateľov do vedenia komunistických strán. Výnimkou nemala byť ani Komunistická strana Československa (KSČ) a Komunistická strana Slovenska (KSS). V období hľadania nepriateľov medzi funkcionármi KSČ a KSS sa výnimočné mocenské postavenie československej ŠtB, od jesene 1949 prakticky riadenej sovietskymi poradcami presadzujúcimi v prvom rade vôľu Moskvy, ešte výraznejšie posilnilo. To spôsobilo, že svojím postavením si nemohli byť istí ani najvyšší stranícki predstavitelia, ktorí horlivo pomáhali roztáčať kolotoč represíí. Viacerí sa nakoniec stali jeho obeťami a skončili na popraviske alebo

1 KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001, s. 172.

v dlhoročnom žalári.² Medzi takéto tragické postavy patril aj Gustáv Husák, budúca hlava skupiny tzv. slovenských buržoázných nacionalistov.

Celé skúmané obdobie činnosti ŠtB proti osobe G. Husáka možno rozdeliť na tri základné obdobia. Prvé obdobie ohraničovali udalosti od septembra 1948 do jesene 1949, druhé sa začína príchodom sovietskych poradcov do Československa a končí sa v marci 1950 a posledné obdobie tvoria udalosti od jari do konca roku 1950. Samozrejme, ŠtB pokračovala v rozpracovávaní G. Husáka aj začiatkom nasledujúceho roku, a to až do jeho zatknutia 6. februára 1951. Táto činnosť sa už primárne sústredila na prípravu a samotné zatknutie, a preto toto obdobie nie je predmetom tejto práce. Činnosť československých bezpečnostných orgánov proti G. Husákovi dosahovala v týchto obdobiach rôznu intenzitu a aj jeho úloha v nich bola rôzna.

PROLÓG.

GUSTÁV HUSÁK A TZV. PRÍPAD CLEMENTIS

Vďaka pôsobeniu v ilegálnej KSS (1943–1944) a angažovanosti v Slovenskom národnom povstaní (SNP) sa G. Husák po roku 1945 zaradil medzi vysokých straníckych funkcionárov na Slovensku. V auguste 1945 sa síce ambicióznemu Viliamovi Širokému na žilinskej konferencii KSS³ podarilo, aj vďaka podpore vedenia KSČ, odstaviť tzv. povstalecké vedenie KSS (Karol Šmidke, G. Husák a Ladislav Novomeský), ale po parlamentných voľbách v máji 1946 strana delegovala G. Husáka do funkcie predsedu Zboru povereníkov (ZP). Tú vykonával až do začiatku mája 1950 a počas tohto obdobia patril medzi najdôležitejšie postavy politickej scény na Slovensku.

Ústrednou postavou stranického života v KSS však zostal V. Široký, ktorý mal s viacerými členmi tzv. povstaleckého vedenia KSS (najmä však so samotným G. Husákom) neprekonateľné osobné rozpory, ktoré ho ešte viac motivovali k definitívnemu vyradeniu tejto skupiny z mocenskej hry.⁴ Obklopil sa vlast-

2 Bližšie o úlohe ŠtB pri politických procesoch v Československu pozri KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnosť. Státní bezpečnost 1948–1956*. Brno, 1999, s. 167–198; KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy*, s. 171–173; PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Bratislava 1999, s. 66–74.

3 Bližšie k priebehu žilinskej konferencie pozri PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945–1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948–1968)*. Bratislava 2012, s. 25–30.

4 V. Široký v roku 1963 odmietal snahy „charakterizovať tento boj ako osobný boj skupín. Zabezpečoval a vykonával som len a len politiku strany“. Národný archív (ďalej NA) v Prahe, fond (f.) ÚV KSČ–03/10–Barnabitská komisia (ďalej 03/10), škatuľa číslo (šk. č.) 3, archívna jednotka (a. j.) 55. List s. V. Širokého s. B. Laštovičkovi z 11. 11. 1963, s. 9.

nými ľuďmi, a tak sa v KSS vytvorili dve konkurenčné skupiny, ktoré navonok reprezentovali G. Husák a V. Široký.⁵ Do roku 1948 ich súperenie prebiehalo ako bežný mocensko-politický spor a bolo limitované ich spoločným cieľom, ktorým bola absolútna politická moc v rukách KSČ a KSS.⁶

Akosi predhrou budúceho stranícko-bezpečnostného vyšetrovania sa tzv. prípad Clementis, ktorý úzko súvisel s budúcim vývojom okolo vyšetrovania samotného G. Husáka. Celý prípad má svoje korene ešte v roku 1939 a bol dôsledkom stupňujúceho sa politického napätia v Európe. Dňa 23. augusta 1939 podpísali v Moskve ministri zahraničných vecí Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) (Vjačeslav M. Molotov) a Nemecka (Joachim von Ribbentrop) vzájomnú zmluvu o neútočení. Jej podpis spôsobil v komunistickom hnutí šok a vyvolal značný zmätok. Inak to nebolo ani medzi ilegálnymi pracovníkmi KSS, ktorí hľadali vysvetlenie pre takýto krok sovietskej strany. Nakoniec u väčšiny z nich zvíťazila idealistická viera v Sovietsky zväz a Stalina.⁷ Boli však aj takí, ktorí o smerovaní sovietskej zahraničnej politiky zapochybovali. Jedným z nich bol Vladimír Clementis, ktorý sa v tom čase zdržiaval v exile v Paríži. Podobné názory zastával aj v prípade sovietsko-fínskej vojny, ktorá prebiehala v zime 1939 – 1940. Svoj nesúhlas a pochybnosti prezentoval len v úzkom kruhu spolustranníkov.⁸ Správy o jeho postoji sa však rýchlo dostali aj do Sovietskeho zväzu a V. Clementisa vylúčili z KSČ.⁹ Po návrate z emigrácie v roku 1945 vykonal sebakritiku a opäť ho do strany prijali. Aj jeho prvé stretnutie s J. V. Stalinom v roku 1946 sa navonok skončilo dobre: „*Po úradných rokovaniach pozval v noci Stalin Gottwalda a Clementisa do svojej dače. Voľne sa rozprávali, zabávali a popíjali do rána. Medzi rečou Stalin pripomenul Clementisovi: Vy ste nás kritizovali v roku 1939... Clementis vysvetľoval svoje – a nielen svoje – pochybnosti a rozpaky v tom čase v Paríži. Stalin pokýval hlavou. Zabávali sa ďalej*

5 Prvú skupinu tvorili najmä G. Husák, K. Šmidke, L. Novomeský a ďalší. Druhú skupinu hlavne tzv. pražskí Slováci – V. Široký, Július Ďuriš, Karol Bacílek a ďalší.

6 K vnútrostraníckym sporom v KSS do roku 1948 pozri РЕШЕК, J.: Konflikty a spory vo vedení KSS v rokoch 1945 – 1950. In: КАЛОУС, J. – КОЦИАН, J. (zost.): *Český a slovenský komunizmus (1921–2011)*. Praha 2012, s. 94 – 105.

7 Bližšie o situácii v KSS po podpise paktu Ribbentrop-Molotov pozri МОСКО, М.: *Gustáv Husák v odboji (III): Nemecko-sovietsky pakt*. [Citované 20. mája 2013]. Dostupné na URL <<http://www.druhasvetova.sk/OLD/view.php?navezclan-ku=gustav-husak-v-odboji-do-leta-1943-iii-nemecko-sovietsky-pakt&cislocclan-ku=2012100003>>.

8 Podobný postoj k paktu ako V. Clementis mal pravdepodobne aj G. Husák. Tamže, s. 37.

9 Podrobnejšie o vylúčení V. Clementisa z KSČ pozri HOLOTIKOVÁ, Z. – PLEVZA, V.: *Vladimír Clementis*. Bratislava 1968, s. 201 – 210.

[...] *V najlepšom sa skončilo posedenie i rokovania.*¹⁰ Skutočnosť však bola iná. V. Clementis sa v roku 1939 dopustil chyby, ktorá sa stala jeho trvalou stigмой, a sovietski predstavitelia mu už nikdy nedôverovali, čo sa prejavilo už v roku 1947.¹¹

Podľa (jediného) svedectva bývalého vysokého dôstojníka ŠtB na Slovensku Teodora Baláža¹², ktoré povedal v roku 1963 pred členmi tzv. barnabitskej komisie, začali V. Clementisa už v roku 1947 vyšetrovať sovietske bezpečnostné orgány. T. Baláž sa v tom čase nachádzal v ZSSR a obrátil sa na neho vtedajší pracovník československého vyslanectva Potocký, ktorý ho informoval, že V. Clementis je „... označovaný niekým z Československa (vraj nejakým vyššie postaveným človekom) ako nepriateľ, špión“.¹³ S podobným tvrdením sa na neho obrátili aj sovietski bezpečnostní pracovníci. Centrum tejto údajne špiónážnej činnosti malo byť v Bratislave na lodi Bún (Boon), kde bola známa kaviareň, ktorú mal prenajatú istý Angličan. Vraj tam bola umiestnená aj vysielacka. T. Baláž osobne prešetroval personál kaviarne a pýtal sa ich „čo vedia o špiónážnej činnosti, najmä o činnosti Clementisa, Husáka a ďalších tých mladých, ktorí sa okolo Clementisa zhromažďovali. Všetci títo mladí ľudia boli narieknutí zo spolupráce s Clementisom, a Clementis ako agent cudzej zpravodajskej služby – anglickej“. Vyšetrovanie však žiadnu špiónážnu činnosť nepotvrdilo a údajná vysielacka bola v skutočnosti agregát na výrobu elektrickej energie, ktorý na lodi používali. O tomto výsledku T. Baláž informoval aj sovietske orgány.¹⁴ Ak sa takéto vyšetrovanie naozaj uskutočnilo, tak je pravdepodobné, že sa meno predsedu ZP G. Husáka – dobrého priateľa a politického žiaka V. Clementisa – prvýkrát

10 O stretnutí Clementisa so Stalinom existuje viacero svedectiev, avšak žiadne autentické. Citovanú pasáž sprostredkoval v roku 1967 G. Husák čitateľom časopisu *Kultúrny život*. Citované podľa: DRUG, Š.: *Vladimír Clementis. Život a dielo v dokumentoch*. Martin 1993, s. 337.

11 J. V. Stalin nikdy nezabúdal a neodpúšťal podobné zaváhania, čo dokázal už v 30. rokoch pri masových čistkách medzi komunistickými funkcionármi v ZSSR.

12 Teodor Baláž (1917 – ?), bývalý technický úradník v továrni Kablo v Bratislave. V rokoch 1945 – 1949 pôsobil na Povereníctve vnútra v rámci vnútorného politického spravodajstva. V rokoch 1949 – 1950 zástupca prednostu odboru BA Povereníctva vnútra, prednosta sektoru BAa – tzv. vnútorná ŠtB, vedúci tzv. ST skupiny, zameranej na hľadanie nepriateľa vo vnútri KSS. Po vzniku MNB zástupca námestníka vnútra ČSR gen. Josefa Pavla pre veci Verejnej a Štátnej bezpečnosti na Slovensku. V apríli 1951 zatknutý, obvinený z velezrady a sabotáže a v roku 1953 odsúdený v procese s O. Valáškom a spol. na 25 rokov väzenia. V roku 1960 prepustený. LETZ, R. – MATULA, P. (eds.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* Bratislava 2009, s. 48.

13 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorinom z 1. 10. 1963, s. 19.

14 Tamže.

objavilo v materiáloch bezpečnosti už v priebehu roku 1947. Vtedy pre nich z vyšetrovania nevyplynuli ešte žiadne dôsledky.

GUSTÁV HUSÁK A PRVÉ STRANÍCKO- -BEZPEČNOSTNÉ VYŠETROVANIE

Nastolením komunistického monopolu moci vo februári 1948 sa vnútrostranícky boj v KSS *de facto* transformoval na boj o rozhodujúci mocenský vplyv na Slovensku. Otvoril sa tak priestor na definitívne vyriešenie dlhoročných vnútrostraníckych sporov v KSS. Na jar roku 1948 sa obe konkurenčné skupiny v podstate nachádzali v patovej situácii. V. Široký, ktorý si nárokoval výhradné mocenské postavenie na Slovensku, aj naďalej zastával rozhodujúcu pozíciu predsedu KSS a spolu s Júliusom Ďurišom si udržali aj výrazný vplyv v ústredných straníckych orgánoch (boli členmi Predsedníctva ÚV KSČ). Na druhej strane, nesporné zásluhy G. Husáka a K. Šmidkeho pri nastoľovaní komunistického monopolu moci na Slovensku viedli k opätovnému upevneniu ich pozícií v KSS, a tým aj na Slovensku. G. Husák sa udržal v kresle predsedu ZP a K. Šmidke sa po februári 1948 stal predsedom Slovenskej národnej rady (SNR). Z mocenského hľadiska sa tak na Slovensku vytvorila veľmi zaujímavá situácia. Zatiaľ čo členovia Husákovej skupiny stáli na čele slovenských národných orgánov, V. Široký a spol. si udržali rozhodujúci vplyv v ústredných straníckych orgánoch. V takejto situácii bolo definitívne vyriešenie vnútrostraníckych sporov v KSS, resp. rozhodujúceho mocenského vplyvu na Slovensku nereálne, pretože obe skupiny mali (zatiaľ) dôveru vedenia KSČ. Situáciu mohlo zvrátiť len oslabenie jednej zo strán.

To nastalo v rámci postupného okliešťovania právomocí slovenských národných orgánov, na ktorých čele stáli G. Husák a K. Šmidke. Naopak, centrum moci sa prenieslo na Predsedníctvo ÚV KSČ, ktorého členmi boli z radov KSS v rokoch 1948–1951 len ľudia z okolia V. Širokého.¹⁵ Rovnako razantne sa začala riešiť aj otázka centralizmu po straníckej línii, teda zjednotenia KSČ s KSS, ktoré sa uskutočnilo v septembri 1948.¹⁶ Takýto vývoj logicky zapríčinil postupné oslabovanie pozícií skupiny okolo G. Husáka voči skupine V. Širokého, nielen v rámci KSS, ale aj celého Slovenska. Vzájomná rovnováha tým bola narušená a V. Široký začal získavať prevahu, ktorú plánoval využiť na postupné oslabenie

15 Bližšie k okliešťovaniu právomocí slovenských národných orgánov a centralizácii moci po februári 1948 pozri RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1945–1992*. Bratislava 1998, s. 119–130.

16 Bližšie pozri PEŠEK, J.: Centralizmus po straníckej línii. Vzťah vedenia KSČ a KSS po februári 1948. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno 1998, s. 38–47.

tzv. povstaleckého krídla v KSS a neskôr aj na jeho definitívne odstránenie. V tomto úsilí neváhal využívať pomoc bezpečnostných zložiek a podľa niektorých (neoverených) svedeckých výpovedí už v roku 1948 prikázal získavať materiály o skupine okolo G. Husáka.¹⁷ Tým sa stal v tejto otázke rozhodujúcim a najiniciatívnejším elementom nielen na stránickej, ale aj bezpečnostnej úrovni. Treba však zdôrazniť, že takmer všetky kroky vykonával s plným vedomím Prahy.¹⁸ Ako sa však ukázalo neskôr, hlavným momentom na odštartovanie stránicko-bezpečnostného vyšetrovania komunistických funkcionárov na Slovensku sa stala kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu.¹⁹

V júni 1948 sa v Bukurešti uskutočnilo v poradí už druhé zasadnutie Informbyra²⁰. Najdôležitejším bodom jeho rokovania mala byť kritika juhoslovanskej komunistickej strany, ktorá bola dôsledkom narastajúceho napätia vo vzájomných sovietsko-juhoslovanských vzťahoch. Moskva nebola totiž ochotná akceptovať žiadnu samostatnú domácu a zahraničnú politiku Juhoslávie. Roztržku možno chápať aj ako osobný konflikt medzi J. V. Stalinom a J. B. Titom. Sovietsky diktátor spozoroval v juhoslovanskom vodcovi potenciálneho konkurenta, ktorý by teoreticky mohol narušiť jeho výhradné postavenie vládcu socialistického

-
- 17 V roku 1963 Vilém Nový pred členmi barnabitskej komisie tvrdil, že pred začiatkom procesu s G. Husákom a spol. v Bratislave (apríl 1954) sa v cele stretol so svedkom Oskarom Valáškom, bývalým bezpečnostným referentom na sekretariáte ÚV KSS. Ten mu údajne povedal, že krátko po februári 1948 si ho zavolať V. Široký (týmto si však nebol úplne istý) a poveril ho úlohou „*sbírat materiál proti Clementisovi, Husákovi, Novomeskému, Holdošovi, prostě [proti] všem těmto soudruhům s aspektem, že je to nacionalistická skupina uvnitř strany, která sleduje svou politickou koncepci*“. Na otázku, kde má tieto materiály hľadať, mu V. Široký údajne odpovedal, aby „*šel za Šaňem Machem do vězení*“, čo Valášek aj urobil. NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 50 – 54. O. Valášek však túto udalosť datuje až na jeseň roku 1949, keď „*dostal příkaz od Baštovanského z pověření soudruha Širokého hledat materiál ze starého procesu Macha a tam byl také uváděn Novomeský*“. Tamže, šk. č. 26, a. j. 252. Rozhovor s T. Balážom a O. Valáškom z 27. 8. 1963, s. 9. Reálnejší je podľa nášho názoru rok 1949 (pozn. B. K.).
- 18 V roku 1963 si pred členmi tzv. barnabitskej komisie na to spomínal nasledovne: „*Vždycky všechno jsem předkládal. Nikdy jsem se svým osobním názorem na nic nešel*.“ Tamže, a. j. 55. Beseda so s. Širokým z 10. 10. 1963, s. 64.
- 19 Bližšie k vnútrostraníckemu boju v KSS po roku 1948 pozri KINČOK, B.: Takzvaný buržoázny nacionalizmus a vnútrostranícky boj v KSS 1948 – 1951. In: KALOUS, J. – KOČIAN, J. (zost.): *Český a slovenský komunizmus (1921–2011)*, s. 106 – 116; PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska*, s. 130 – 139.
- 20 Informbyro, resp. Kominforma (Informačné byro komunistických a robotníckych strán), založené v septembri 1947 v Szklarskej Porębe (Poľsko). Nadväzovalo na činnosť bývalej Kominterny a malo sa stať hlavným nástrojom pri formovaní sovietskeho mocenského bloku v strednej a juhovýchodnej Európe.

bloku, čo bolo pre neho absolútne neprijateľné. Preto sa ich vzájomná roztržka nemohla skončiť inak ako rozchodom.²¹

Plne to potvrdil priebeh rokovania Informbyra, na ktorom sa juhoslovanskí zástupcovia nezúčastnili a ktorého výsledkom bola Rezolúcia Informačného byra o situácii v Komunistickej strane Juhoslávie. Okrem iného sa v nej konštatovalo: „*vodcovia Komunistickej strany Juhoslávie sa postavili proti komunistickým stranám, ktoré sú členmi Informačného byra, prešli k odštiepeniu sa od jednotného socialistického frontu proti imperializmu, dali sa na cestu zrady veci medzinárodnej solidarity pracujúceho ľudu a prechodu na pozície nacionalizmu.*“²² V konečnom dôsledku došlo k vylúčeniu Juhoslávie zo socialistického bloku, aj keď v rezolúcii takáto formulácia chýbala: „... Ústredný výbor Komunistickej strany Juhoslávie stavia seba a juhoslovanskú komunistickú stranu mimo rodinu bratských komunistických strán, mimo jednotný komunistický front, a teda mimo rady Informačného byra.“ Rezolúcia obsahovala aj niekoľko postulátov, ktoré sa stali záväznými pre všetky komunistické strany v sovietskom bloku. V súvislosti s ďalším vývojom v Československu bola rozhodujúca teória o buržoáznom nacionalizme ako o hlavnom nebezpečenstve. Najväčší hriech juhoslovanských komunistov totiž spočíval v tom, že „*sa domnievali, že môžu zachovať nezávislosť Juhoslávie a vybudovať socializmus [...] bez podpory Sovietskeho zväzu [...] pričom mlčky vychádzajú zo známej buržoáznonacionalistickej tézy, podľa ktorej kapitalistické štáty predstavujú menšie nebezpečenstvo pre nezávislosť Juhoslávie ako Sovietsky zväz.*“ Z hľadiska budúceho aplikovania záverov rezolúcie na vedenie jednotlivých komunistických strán bola v texte veľmi dôležitá zmienka o tom, že vo vedení Komunistickej strany Juhoslávie „*nadobudli rozhodujúci vplyv nacionalistické živly, ktoré tam boli i skôr, ale zamaskované.*“²³ Spolu s teóriou zostrovania triedneho boja mala táto formulácia za následok hľadanie nepriateľov – tzv. buržoáznych nacionalistov v takmer všetkých komunistických stranách socialistického bloku. Výnimkou nebola ani KSS.

Už 2. júla 1948 sa v uznesení Predsedníctva ÚV KSS objavila zmienka o potrebe „*vyvodiť záver [...] z vplyvu meštiackeho nacionalizmu vo vlastných radoch a z nebezpečného podceňovania vedúcej úlohy strany.*“²⁴ Zároveň s týmto

-
- 21 Blížšie o roztržke Sovietskeho zväzu s Juhosláviou pozri BARNOVSKÝ, M.: Sovietsko-juhoslovanská roztržka v roku 1948 a Československo. In: ŠTEFANSKÝ, M. – ZÁGORŠEKOVÁ, M. (zost.): *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989*. Banská Bystrica 1997, s. 8 – 18; KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992, s. 11 – 16.
- 22 *Pravda*, 30. 6. 1948, s. 3.
- 23 Tamže.
- 24 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, f. Predsedníctvo ÚV KSS (ďalej PR ÚV KSS), šk. č. 789, a. j. 20. Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 2. 7. 1948.

konštatovaním dal V. Široký vtedajšiemu vedúcemu funkcionárovi bezpečnosti na Slovensku Rudolfovi Viktorínovi zákaz, že „počnúc zajtrajším dňom presta- neš Husákovi referovať“. ²⁵ Urobil tak napriek tomu, že ako predseda ZP mal byť G. Husák o bezpečnostných záležitostiach informovaný. Podľa samotného G. Husáka bezpečnostné orgány už v tomto období zbierali o ňom materiály. ²⁶

K otvorenejšej a hlavne ostrejšej kritike však došlo až na zasadnutí pléna ÚV KSS 27. a 28. septembra 1948. V úvode zasadnutia vystúpil V. Široký s refe- rátom *Za všeobecné upevnenie februárového víťazstva*, ktorý sa skladal z piatich základných bodov. Hneď v prvom bode sa venoval „úlohám strany v boji proti zvyškom reakcie“ a v rámci neho prvýkrát vyslovil myšlienku o „vplyve tzv. ma- lomeštiackeho nacionalizmu v našej strane a tým aj v určitých vrstvách nášho ľudu“. Rovnako podotkol, že „vplyvu malomeštiackeho nacionalizmu neubránili sa ani vedúce orgány strany“. ²⁷ Zatiaľ však nikoho nemenoval. ²⁸ Takúto nead- resnú kritiku však viedol iba na stránickej úrovni a pred T. Balážom už v roku 1948 vyhlásil, že „buržoazní nacionalismus, to je Husák, Novomeský, Šmidke“. ²⁹ Približne v tomto období si Gottwaldov ekonomický poradca Ludvík Frejka po- zval k sebe námestníka ministra zahraničného obchodu Eugena Löbla ³⁰ a veľmi

25 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorínom z 1. 10. 1963, s. 3.

26 „Od polovice roku 1948 dával Slánský mnohokrát pokyny orgánom OBZ cez Rajcina [Bedřich Reicin – pozn. B. K.], orgánom bezpečnostným i niektorým stranickým funk- cionárom, aby sbierali materiál proti mne. V dobe, keď som bol vo vysokých stranických a štátnych funkciách, boli desiatky ľudí vypočúvané bezpeč.[nostnými] orgánmi na mňa (medzi inými uväznení kolaboranti ako Mach, ďalej Ursíny a pod.). Boli sbie- rané klebety a fabrikované provokatívne zprávy, škandalizačné vymyslené historky, a to všetko bolo predkladané vedúcim činiteľom strany.“ NA, f. Komise I. – Kolderova komisia (ďalej Komise I.), šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o prešetrenie prípadu z 27. 4. 1956, s. 3.

27 SNA, f. Plénum ÚV KSS (ďalej PL ÚV KSS), šk. č. 1821, a. j. 8. Zasadnutie pléna ÚV KSS zo dňa 27. a 28. 9. 1948, s. 9.

28 Neadresnosť kritiky malomeštiackeho, resp. buržoázneho nacionalizmu pred rokom 1950 V. Široký neskôr vysvetľoval tým, že sa „vždy snažil získať soudruhy, a proto kriti- zuješ všeobecně, nejmenuješ, abys je získal, to se ve straně nedělá, že okamžitě se jde v kritice ostrě“. NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 55. Záznam z pohovoru so s. Širokým z 3. 10. 1963, s. 10.

29 T. Baláž zdôrazňoval, že V. Široký za hlavného v tejto skupine vždy považoval G. Husáka. Tamže, šk. č. 26, a. j. 252. Rozhovor s T. Balážom a O. Valáškom z 27. 8. 1963, s. 2 a 4.

30 Eugen Löbl (1907–1987), slovenský národohospodár a komunistický funkcionár. Od 20. rokov aktívny v komunistickom hnutí. Patril ku skupine DAV. Vyštudoval Vysokú školu zahraničného obchodu vo Viedni. V roku 1939 emigroval do Veľkej Británie. V rokoch 1944–1945 vedúci pracovník v exilovom ministerstve hospodárskej obnovy v Londýne. Po vojne (1945–1949) prednosta odboru na ministerstve zahraničného obchodu, neskôr námestník ministra. Člen národohospodárskej komisie ÚV KSČ.

dôverne mu oznámil, že prezident dostal oznámenie od vtedajšieho námestníka ministra zahraničných vecí ZSSR Andreja Vyšinského, v ktorom si sťažoval na Clementisovo správanie. Nič konkrétnejšie mu však povedať nemohol. O niekoľko dní ho v podobnom duchu informoval aj novinár André Simon, že „Vyšinskij má vážne výhrady proti Clementisovi“.³¹ V auguste 1948 a na jar 1949 si príslušníci sovietskeho spravodajstva vyžiadali od veliteľa československého politického spravodajstva hodnotenie vnútro politickej situácie so spravodajskými poznatkami o vedúcich funkcionároch KSČ. Medzi nimi bolo aj meno V. Clementisa, o ktorom už vtedy vyhlasovali, že „je považovaný za zrádca“.³² Bol to neklamný znak toho, že o osobu V. Clementisa začína byť záujem. Ako sa neskôr ukázalo, nebol to len záujem z kruhov politických, ale aj bezpečnostných.

Už v čase rokovania septembrového pléna ÚV KSS sa naplno rozbiehalo jedno z prvých stranícko-bezpečnostných vyšetrovaní, ktoré ŠtB nazvala „Akcia H“³³ a ktoré prebiehalo až do roku 1949. Nebolo však zamerané výhradne iba na slovenských komunistov, a teda ani na budúcich tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Dotýkalo sa rovnako českých a slovenských komunistických funkcionárov. Označenie akcie bolo inšpirované menom ústrednej postavy celého vyšetrovania – Viery Hložkovej³⁴. V roku 1947 sa jej stala osudnou pracovná návšteva Belgicka, kde sa stretla so synom generála Leva Prchala, ktorého ŠtB monitorovala.³⁵ Tak sa stala pre bezpečnostné orgány podozrivou. Zo začiatku však proti nej nepodnikli žiadne opatrenia. Počas pôsobenia v Bratislave sa V. Hložková pohybovala v okolí Ladislava Holdoša, G. Husáka, L. Novomeského a ďalších. Práve s pomocou L. Holdoša nastúpila po februári 1948 do pražskej

V novembri 1949 zatknutý a obvinený z velezrady a špionáže. V procese s R. Slánskym a spol. odsúdený na doživotie. V roku 1955 mu bol trest znížený na 25 rokov. V roku 1960 amnestovaný a v roku 1963 rehabilitovaný. Riaditeľ Štátnej banky československej v Bratislave (1963 – 1968). Po roku 1968 emigroval do Rakúska a neskôr do USA. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.* Praha 2003, s. 224.

31 LÖBL, E.: *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava 1968, s. 59.

32 KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 75.

33 Prípad V. Hložkovej a priebeh „Akcii H“ najpodrobnejšie opísal český historik Karel Kaplan, ktorý mal k dispozícii najdôležitejšie materiály o prípade: KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1953–1956*. Brno 2005, s. 326 – 363.

34 Viera Hložková (1923 – ?), po roku 1945 bola obvinená z kolaborácie s dvomi príslušníkmi gestapa, ľudový súd však jej vinu nepreukázal. Pracovala v Československej filmovej spoločnosti a po februári 1948 sa stala pražskou dopisovateľkou slovenského denníka Pravda. V auguste 1948 bola zatknutá a niekoľko rokov využívaná ako univerzálna svedkyňa ŠtB. Po prepustení z väzenia aj naďalej spolupracovala s ŠtB. V roku 1973 odišla do Rakúska. Tamže.

35 Tamže, s. 327 – 328.

redakcie denníka *Pravda*.³⁶ Prichádzala tu do styku s vysokopostavenými komunistickými politikmi a s viacerými udržiavala veľmi úzke kontakty (napríklad V. Široký, Václav Kopecký, Alexej Čepička a ďalší). V lete 1948 začala ŠtB pripravovať jej zatknutie, ktoré nakoniec uskutočnila 16. augusta 1948. Hlavným dôvodom jej zatknutia bolo to, že sa údajne „podezrelým spôsobom snažila vetiť do prízných niektorých vysokých stranických funkcionárov“.³⁷ Zároveň bola opäť obvinená z kolaborácie s príslušníkmi gestapa.³⁸

Krátko po začiatku výsluchov, na ktorých sa zúčastňoval aj samotný veliteľ ŠtB Jindřich Veselý³⁹, začala V. Hložková spontánne vypovedať o svojich stykoch s poprednými politickými funkcionármi, čím ich značne kompromitovala. Vypovedala veľmi podrobne aj o takých dôvernostiach intímneho charakteru, z ktorých boli vyšetrovatelia na čele s veliteľom ŠtB zdesení.⁴⁰ Viaceré podrobnosti si domýšľala alebo aj vymýšľala. Takýmto postupom miatla vyšetrovateľov a ich nadriadených, ktorí nevedeli rozoznať, čo je pravda a čo výmysel. Vo svojich výpovediach uviedla celkovo 78 osôb, väčšinou vysokých funkcionárov a úradníkov, s ktorými udržiavala spoločenské styky, či už viac alebo menej priateľské. Medzi týmito osobami sa objavili aj mená budúcich tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov – G. Husáka, L. Novomeského a L. Holdoša.⁴¹

O výpovediach V. Hložkovej boli okrem vysokých funkcionárov ŠtB informovaní aj K. Gottwald a Rudolf Slánský, ktorí pravidelne dostávali jej protokoly. Prekvapil ich síce počet funkcionárov, ktorý sa v nich objavil, ale inak ich považovali za nepravdivé a o osobe V. Hložkovej sa vyjadrovali veľmi neúctivo. Podľa J. Veselého K. Gottwald vraj vyhlásil, aby mu „s tou ženskou (mírný termín) dali pokoj“.⁴² S obsahom výpovedí dokonca oboznámil aj niektorých stránic

36 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ–02/1, 1962–1966 (ďalej 02/1, 1962–1966), šk. č. 11–12, a. j. 14, bod č. 3. Zpráva o činnosti státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce, s. 8.

37 Tamže.

38 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 326–327.

39 Jindřich Veselý (1906–1964), od roku 1933 pracovník Ústředního sekretariátu KSČ. V letech 1939–1945 bol väznený v koncentračnom tábore Buchenwald, v októbri 1945 vstúpil do služieb ZNB. V rokoch 1948–1950 bol veliteľom ŠtB (prednosta odboru BA Ministerstva vnútra). Krátko pred odvolaním z funkcie veliteľa ŠtB spáchal 5. marca 1950 neúspešný pokus o samovraždu. Po odvolaní z funkcie riaditeľa Ústavu dejín socializmu v marci 1964 spáchal samovraždu. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 227.

40 V roku 1963 J. Veselý označil rozsah priateľských a intímnych stykov V. Hložkovej s vysokými stranickými činiteľmi za katastrofu. KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 336 a 342.

41 Tamže, s. 337.

42 Tamže, s. 339.

kych funkcionárov, ktorých mená sa v protokoloch nachádzali, medzi inými aj G. Husáka.⁴³ Napriek takémuto postoju K. Gottwalda vyšetrowanie dostalo nový smer a impulz. Zaslúžil sa o to najmä vedúci evidenčného odboru ÚV KSČ Karel Šváb⁴⁴, ktorý 12. októbra 1948 prevzal vyšetrowanie.⁴⁵ Od začiatku prejavoval o V. Hložkovú eminentný záujem a na jeho príkaz sa začalo s jej vypočúvaním o jednotlivých vedúcich funkcionároch strany. K. Šváb si od J. Veselého vyžiadaval vyšetrowateľov Aloisa Samca⁴⁶ a Vladimíra Kohoutka⁴⁷, ktorí ju mali vypočúvať o osobách: Jozef Šoltész, L. Novomeský, L. Holdoš, V. Clementis, V. Kopecký, V. Široký, J. Ďuriš, K. Bacílek, A. Čepička a ďalší.⁴⁸

Obaja vyšetrowatelia sa od začiatku snažili V. Hložkovú prinútiť vypovedať tak, aby z jej výpovede vyplývalo, že jej styky so straníckymi funkcionármi mali špionážny účel. Toto však vyšetrowaná odmietala a trvala na tom, že styky s funkcionármi boli čisto priateľského až intímneho charakteru.⁴⁹ Podľa vyšetrowateľa

43 „Raz pri návšteve s. Gottwalda na hrade, dal mi tieto spisy [výpovede V. Hložkovej o osobe G. Husáka – pozn. B. K.] s. Gottwald prečítať. [...] Faktá boli zistené, mňa sa netýkali, až na škandalizačné tvrdenia o nejakých flámoch.“ NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 28.

44 Karel Šváb (1904–1952), pochádzal z lavicovo orientovanej rodiny (brat Marie Švermovej). Vyučený strojný zámočník. Zakladajúci člen KSČ. V rokoch 1939–1945 bol väznený v koncentračnom tábore Sachsenhausen. Po vojne sa stal vedúcim odboru a neskôr bezpečnostného oddelenia sekretariátu ÚV KSČ, kde sa zhromažďovali informácie o straníckych funkcionároch. Od októbra 1949 bol vedúcim bezpečnostného oddelenia pre odhaľovanie nepriateľov v KSČ. Od septembra 1950 námestník ministra národnej bezpečnosti. Vo februári 1951 bol zatknutý a v novembri 1952 odsúdený na smrť v procese s R. Slánskym a spol. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 183.

45 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 339.

46 Alois Samec (1909–1968), vedúci 3. oddelenia Sektoru BAD. Dlhoročný spolupracovník sovietskej spravodajskej služby, ktorý vykonával špeciálne operácie už v období občianskej vojny v Španielsku.

47 Vladimír Kohoutek (1912–?), vyučený predavač textilu a aranžér. V roku 1937 nastúpil k uniformovanej policii na území Podkarpatskej Rusi. V rokoch 1939–1945 pôsobil na policajnom riaditeľstve v Ostrave. V roku 1945 vstúpil do KSČ a do roku 1948 pôsobil ako veliteľ Oblastnej úradovne ŠtB v Ostrave. Neskôr pôsobil vo vyšetrowacích sektoroch ŠtB. Zúčastnil sa vyšetrowania Gejzu Pavlíka, bol referentom V. Clementisa na zámku Koloděje a výrazne sa podieľal na vyšetrowaní prípadu R. Slánský a spol. Vzhľadom na zdravotné problémy bol v roku 1954 preložený do trvalej výslužby. V roku 1955 zatknutý a o dva roky neskôr spolu s B. Doubkom odsúdený na 7 rokov väzenia. Po 7 mesiacoch prepustený. BLAŽEK, P. – BÁRTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: *Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. Paměť a dějiny*, roč. 6, 2012, č. 4, s. 70–71.

48 NA, f. 02/1, 1962–1966, šk. č. 11–12, a. j. 14, bod č. 3. Zpráva o činnosti státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce, s. 8–9.

49 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 342

A. Samca boli jej výpovede na prvý pohľad nedôveryhodné. Viackrát si jej tvrdenia overil a zistil, že svoje údaje skresľovala a zveličovala. Podľa výpovede Hedviky Sládkovej-Synkovej⁵⁰ aj pracovníci evidenčného oddelenia ÚV KSČ mali k jej výpovediam nedôveru, avšak vychádzali z názoru, že „není možné, aby si vymyslela úplne všetchno“.⁵¹ Napriek týmto pochybnostiam sa výsledky vyšetrovania prejavili aj na stránickej úrovni. Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČ 18. novembra 1948 bola zastavená plánovaná kooptácia vrcholných predstaviteľov KSS do ÚV KSČ a Predsedníctva ÚV KSČ⁵²: „Kooptaci slovenských soudruhů do ÚV KSČ odložit až po skončení disciplinárních řízení proti některým členům ÚV KSS.“⁵³ Tak sa aj stalo a kooptovali ich až na IX. zjazde KSČ v máji 1949, avšak s tým rozdielom, že v Predsedníctve ÚV KSČ zasadli iba V. Široký, J. Ďuriš a Štefan Bašťovanský. G. Husák a V. Clementis sa stali len radovými členmi ÚV KSČ.⁵⁴

Vyšetrovanie sa však nevyvíjalo podľa predstáv vyšetrovateľov. Po troch mesiacoch im došla trpezlivosť a K. Šváb, ktorý sa priamo zúčastňoval na vyšetrovaní, prikázal V. Hložkovú 23. novembra 1948 umiestniť do korekcie a nechal ju celú noc nahú v zime. V dôsledku týchto neludských podmienok dostala zápal pľúc a nemohla istý čas vypovedať. Počas liečenia však nastal u nej zlom a koncom decembra sa rozhodla pristúpiť na hru vyšetrovateľov.⁵⁵

Od tohto momentu začala pod ich vplyvom vypovedať o svojej „špionážnej“ činnosti a o tom, že sa ako „agentka IS vetřela do společnosti těchto funkcionářů, navazovala s nimi společenské i intimní styky a zjišťovala jejich názory a utajované poznatky“.⁵⁶ K. Šváb bol s týmto materiálom údajne veľmi spokojný.⁵⁷

50 Hedvika Sládková-Synková (1910 – ?), pôvodným povoláním krajčírka. Od roku 1937 členka KSČ. V roku 1939 odišla do Poľska a neskôr do Sovietskeho zväzu. Až do roku 1946 pracovala ako hlásateľka a prekladateľka v moskovskom rozhlase. Po návrate do Československa pracovala v odborovom oddelení pražskej oblasti a neskôr prešla do aparátu ÚV KSČ, odbor pre evidenciu, kde bola od roku 1950 vedúcou. V roku 1952 preradená do Ústrednej rady odborov. V OREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 238.

51 NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. č. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 3. Zpráva o činnosti státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce, s. 9.

52 Do Predsedníctva ÚV KSČ mali byť kooptovaní V. Široký, J. Ďuriš, Štefan Bašťovanský, G. Husák a V. Clementis. V ARTÍKOVÁ, M. (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava 1971, s. 703.

53 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ–02/1, 1945 – 1954 (ďalej 02/1, 1945 – 1954), šk. č. 6, a. j. 145. Zápis ze zvláštní schůze širšího Předsednictva ÚV KSČ z 18. 11. 1948, s. 1.

54 PEŠEK, J.: *Centralizmus po stránickej línii. Vzťah vedenia KSČ a KSS po februári 1948*, s. 42.

55 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 344 – 345.

56 NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. č. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 3. Zpráva o činnosti státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce, s. 9.

57 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 346.

Naopak, K. Gottwald jej výpovede naďalej odmietal ako nedôveryhodné a pod jeho vplyvom k podobnému záveru dospela aj ŠtB, ktorá ich nakoniec iba zaevidovala.⁵⁸ Na prípad V. Hložkovej to však nemalo žiaden vplyv. ŠtB začala na jar roku 1949 pripravovať jej proces, ktorý sa nakoniec uskutočnil 9. septembra 1949. V. Hložkovú uznali za vinnú a odsúdili na 12 rokov väzenia. Jej úloha vo vyšetrovaní sa však ani z ďaleka neskončila. ŠtB ju v nasledujúcom období využívala ako agentku v celách vyšetrovaných osôb (napr. Milada Horáková) a najmä ako univerzálnu svedkyňu.⁵⁹

„Akcia H“ však mala nakoniec aj politický ohlas. Na jar roku 1949 sa v súvislosti s prípadom V. Hložkovej začalo stranícke vyšetrovanie. Týkalo sa funkcionárov, ktorých mená sa najčastejšie objavovali v jej výpovediach. Vyšetrovanie vykonávala komisia v zložení: K. Šváb, Ladislav Kopřiva a Jarmila Taussigová.⁶⁰ K jej výpovediam museli zaujať stanovisko viacerí komunistickí funkcionári a komisia navrhovala, aby sa disciplinárne zaoberali nasledujúcimi: Bedom, Fricom Bihellerom, Dr. Burhoňom, Josefom Dubským, Michalom Falťanom, L. Holdošom, Dr. Jelenom, Františkom Novákom, Vilémom Novým, Františkom Píškom, Zdeňkom Rossmannom, Richardom Slánskym a J. Šoltészom.⁶¹ Komunistické vedenie však tento návrh neprijalo a vyšetrovanie viedlo dostratena.⁶²

Napriek tomu, že v súvislosti s prípadom V. Hložkovej nedošlo k preverovaniu budúcich členov skupiny tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov, podľa vysokých slovenských bezpečnostných pracovníkov materiály o G. Husákovi a L. Novomeskom zbierali pražské orgány MV už od leta 1949. Túto činnosť mal na starosti údajne istý „*orgán Huška, či Hoška*“⁶³, ktorý tieto materiály odovzdával

58 NA, f. 02/1, 1962–1966, šk. č. 11–12, a. j. 14, bod č. 3. Zpráva o činnosti státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce, s. 9.

59 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 358.

60 Tamže, s. 353.

61 NA, f. Komise II. – Baráková komisia (ďalej Komise II.), šk. č. 44, a. j. 659. Věra Hložková, s. 64–90.

62 Jediným významne postihnutým sa stal J. Šoltész, ktorého odvolali z postu povereníka priemyslu a obchodu a nastúpil do čela menej významného Povereníctva výživy. KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 356.

63 Pravdepodobne ide o Jaroslava Hoška (1905–?), účastníka bojov v Španielsku. V rokoch 1939–1945 pôsobil v ZSSR. Po návrate do Československa vstúpil do ZNB a nastúpil do Zemskej úradovne ŠtB v Prahe. Vytvoril zoznam interbrigadistov a vďaka tomu sa na jeseň 1949 stal vedúcim referátu 46b (interbrigadisti) na oddelení IIa. Od júla 1950 ho preložili na ministerstvo zahraničných vecí. V roku 1951 ešte tri mesiace pôsobil v ŠtB, ale v júli 1951 ho zbavili výkonu činnnej služby v ZNB. DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státní bezpečnostních složek)*. Praha 2007, s. 155–156.

mjr. Ladislavovi Zelenkovi, veliteľovi Sektoru II (politické spravodajstvo) Skupiny BAa (tzv. vnútorná ŠtB).⁶⁴ V tomto období sa opäť začal aktivizovať aj V. Široký, ktorý zaiste vedel o tom, že jeho meno sa vo výpovediach V. Hložkovej často objavovalo. Aby sa jeho osoba nestala predmetom záujmu bezpečnostných orgánov, rozhodol sa upriamiť ich pozornosť na iné osoby. Podľa T. Baláža, ktorý býval u V. Širokého v podnájme, sa ho predseda KSS už na jeseň roku 1949 „snažil naviesť proti tzv. buržoáznym nacionalistom, ktorých som tu menoval [Husák, Novomeský a Šmidke – pozn. B. K.]“.⁶⁵

Až do jesene 1949 nebola činnosť ŠtB proti G. Husákovi ničím výnimočná, a to aj napriek nespornej snahe V. Širokého upriamiť jej pozornosť práve na osobu a okolie G. Husáka. Jeho meno sa v materiáloch ŠtB objavovalo spolu s ďalšími desiatkami mien vysokých funkcionárov KSC a KSS, bez toho, aby to pre neho malo nejaké dôsledky. K skutočnému zintenzívneniu činnosti proti komunistickým funkcionárom v Československu, a teda aj proti G. Husákovi, došlo až v súvislosti s udalosťami v susednom Maďarsku.

GUSTÁV HUSÁK A HĽADANIE ČESKOSLOVENSKEHO RAJKA

Na jar roku 1949 maďarské bezpečnostné orgány začali rozsiahle vyšetrowanie proti vysokým straníckym činiteľom. Hľadanie nepriateľov vo vnútri maďarskej komunistickej strany riadili z Moskvy a jeho výsledkom bolo odhalenie rozsiahlej „protištátnej buržoáznonacionalistickej skupiny“ orientovanej na Juhosláviu a jej prostredníctvom na západné mocnosti. Do čela sprisahania postavili organizátori kampane ministra zahraničných vecí a vysokého straníckeho funkcionára Lászlóa Rajka.⁶⁶ V rámci vyšetrowania a počas príprav a samotného konania procesu sa objavili aj zmienky o Československu, najmä však o Slovensku. Z dnešného pohľadu to však nebolo vôbec prekvapujúce.

Povojnové vzťahy medzi Československom a Maďarskom negatívne poznačilo riešenie postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. Táto problematika

64 Túto informáciu sprostredkoval T. Balážovi bývalý zástupca veliteľa Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave Šimon Čermák. NA, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 44.

65 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorínom z 1. 10. 1963, s. 18.

66 V septembri 1949 L. Rajka odsúdili na trest smrti a popravili. Bližšie o procese s L. Rajkom a spol. pozri: VARGA, L.: Rajkúv proces. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 273 – 281.

sa odrazila aj vo vzájomných vzťahoch medzi predstaviteľmi KSČ, resp. KSS a maďarskej komunistickej strany. Už na ustanovujúcej schôdzi Informbyra komunistických strán v Szklarskej Porębe v septembri 1947 predstavitelia maďarskej komunistickej strany podrobili ostrej kritike postoje KSČ a KSS k maďarskej menšine. V jej oficiálnom stanovisku, ktoré tlmočil József Révai, obvinili československých komunistov z nacionalizmu.⁶⁷ Vo svojom prejave kritizoval slovanskú solidaritu, ktorá mala byť podľa neho predovšetkým solidaritou „*po-krokových národov... Preto zo zväzku slovanských národov netreba vylučovať iné demokratické národy len preto, že nie sú slovanské. Zdá sa mi, že každá iná interpretácia slovanskej spolupráce vedie k buržoáznemu nacionalizmu*“.⁶⁸ Maďarská strana sa tak snažila vytvoriť tlak na Československo a ten využiť pri riešení vzájomných vzťahov. Takéto postupy vyvrcholili v roku 1949, keď sa pri koncipovaní prípadu L. Rajk a spol. maďarské stranícke a bezpečnostné orgány snažili celú kauzu využiť vo svoj prospech.

Už od začiatku vyšetrovania prípadu L. Rajk a spol. maďarské bezpečnostné orgány úzko spolupracovali s československou ŠtB. V januári roku 1949 ju požiadali o spoluprácu pri vyšetrovaní prípadu amerického ľavicového novinára Noëla H. Fielda, ktorého maďarská bezpečnosť podozrievala zo špionáže. V máji 1949 ŠtB N. Fielda vylákala zo Švajčiarska do Prahy, kde ho zatkla a odovzdala maďarskej bezpečnosti.⁶⁹ Jeho zatknutím sa však spolupráca československých a maďarských bezpečnostných orgánov ani zďaleka nekončila. Už na IX. zjazde KSČ v máji 1949 sa medzi členmi maďarskej delegácie nachádzal aj minister obrany Mihály Farkas, ktorý sa podieľal na vyšetrovaní prípadu L. Rajk. S československými orgánmi sa dohodol na výmene materiálov z vyšetrovania. Posledný deň

67 BARNOVSKÝ, M.: Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945–1950. In: KÁRNÍK, Z–KOPEČEK, M.(zost.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Sv. III.* Praha 2004, s. 164.

68 Tamže, s. 218, poznámka č. 39. Vilém Nový, vtedajší člen československej delegácie, si v roku 1963 na toto zasadnutie spomínal: „*Rákosi tam mluvil jako gauleiter evropský, začal – vy se tam vezete na nacionální linii a pod. a já to půjdu hlásit Stalinovi...*“ NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 40. Mátyás Rákosi svoje vyhrážky splnil a 24. septembra 1948 v liste J. V. Stalinovi tvrdil, že KSS je rozdelená na frakcie: „*Jednu z nich vedie predseda Slovenského zboru povereníkov Husák. V tejto frakcii sú Clementis, Novomeský a celá slovenská inteligencia a študentstvo. Frakcia má ostrý nacionalistický, antisemitský a antičeský charakter.*“ MURÁŠKO, G. P. (otv. red.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Tom II 1949–1953 gg.* Moskva – Novosibirsk 1998, dokument č. 108, pozn. č. 2, s. 331.

69 ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích. (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968.) I.* Praha 1990, s. 47–48.

rokovania zjazdu sa nečakane objavil plukovník maďarskej bezpečnosti Szücs, ktorý požadoval zatknutie Gejzu Pavlíka⁷⁰, vtedajšieho riaditeľa Čedoku a priateľa N. Fielda, pre ktorého mal údajne pracovať ako spojka.⁷¹ Československá strana požiadavke vyhovelá a koncom mája 1949 ŠtB G. Pavlíka spolu s manželkou Charlottou zatkla a odovzdala maďarskej strane. Pod vplyvom hrubého fyzického násillia G. Pavlíka donútili k výpovediam, ktoré mali pravdepodobne usmerniť ďalšie vyšetrovanie prípadu v Československu. V jeho protokoloch sa postupne nahromadilo množstvo československých osôb, s ktorými sa poznal. Objavili sa tu mená, ako V. Nový, L. Frejka, Štefan Rais, E. Löbl, L. Holdoš, Josef Goldmann a Jaromír Dolanský.⁷² V jeho výpovedi sa hovorilo o tom, že „trockisti“ prenikli na vedúce miesta v KSČ a ovplyvňovali jej politiku vo všetkých otázkach. Jednou z nich malo byť aj podnecovanie k nacionálnym sporom a tu sa objavilo aj meno G. Husáka, ktorého „skupina zastáva nacionalistické stanovisko“.⁷³

Na základe výpovedí N. Fielda a manželov Pavlíkovcov maďarská bezpečnosť vypracovala zoznam približne šesťdesiatich vysokých československých stranických funkcionárov, ktorých mená sa objavili pri vyšetrovaní. Všetci boli podozriví z rôznej protistranickej činnosti. V zozname bolo aj meno G. Husáka (okrem neho sa tam zo slovenských funkcionárov nachádzali aj E. Friš, Július Horváth, M. Falán, L. Holdoš, František Zupka, Július Bránik a ďalší). V dňoch 21. až 24. júna 1949 prišla do Prahy maďarská vládna delegácia, ktorá tu mala podpísať spojeneckú zmluvu. Jej členom bol aj M. Rákosi, ktorý využil toto stretnutie a vypracovaný zoznam odovzdal K. Gottwaldovi.⁷⁴ Jeho reakcia na seba nenechala dlho čakať. Koncom júna zriadil prezident zvláštnu Komisiu T,

70 Gejza Pavlík (1894 – 1964), predvojnový komunistický funkcionár, ktorý žil v rokoch druhej svetovej vojny vo švajčiarskom exile. Tu sa zoznámil s N. Fieldom, ktorý bol vtedy vedúcim charitatívnej organizácie pomáhajúcej obetiam fašistickej perzekúcie. S vedomím vedúcich funkcionárov KSČ po vojne v tejto organizácii pracoval. Neskôr sa stal riaditeľom cestovnej kancelárie Čedok. Bol poslancom Národného zhromaždenia a tajomníkom Klubu poslancov KSS. Po zatknutí N. Fielda zatkli ako jeho spolupracovníka v máji 1949 aj Pavlíka a jeho manželku Charlottu. V Maďarsku a neskôr aj vo väznici ŠtB v Mladej Boleslavi ho brutálne vypočúvali. V júni 1950 bol odsúdený na 15 rokov a jeho manželka na 10 rokov väzenia. V roku 1956 mu trest prerušili a v roku 1963 bol rehabilitovaný. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 227.

71 Už 28. 2. 1949 Krajské veliteľstvo ŠtB v Prahe začalo proti G. Pavlíkovi prípravné vyšetrovanie. ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích I.*, s. 47 – 48.

72 Maďarskí vyšetrovatelia tieto osoby automaticky označovali za trockistov, nepriateľov a špiónov alebo v miernejšej forme ich považovali za osoby, ktoré chcú trockisti využiť pri svojich plánoch. KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 54.

73 Tamže, s. 55.

74 Tamže.

ktorá mala prešetriť prípad Field-Pavlík a preveriť osoby uvedené v maďarskom zozname. Rozhodujúce slovo mali v komisii L. Kopřiva, J. Veselý a K. Šváb (o jej činnosti pravidelne informovali K. Gottwalda a R. Slánskeho). Vyšetrovanie však neprineslo žiadané výsledky a manželia Pavlíkovci po návrate z Maďarska odvolali všetky svoje výpovede s tým, že boli vynútené hrubým fyzickým násilím.⁷⁵

Vedúci maďarskí a poľskí komunistickí funkcionári kritizovali neúspechy československých bezpečnostných orgánov pri „odhaľovaní československého krídla medzinárodného sprisahania“. Ku kritike sa pripojil aj generál Belkin, veliteľ sovietskej spravodajskej služby pre stredoeurópsku oblasť, ktorý riadil prípravu procesu s L. Rajkom a spol. Kritika a podozrenie, že v Prahe sa podceňuje nebezpečenstvo medzinárodného sprisahania a že tu na vedúcich miestach sedia osoby, ktoré nemajú záujem na odhalení nepriateľov, vystrašili K. Gottwalda. Preto 16. septembra 1949 zaslal do Moskvy žiadosť o „vyslanie niekoľkých odborníkov, ktorým sú výsledky súdneho vyšetrovania v Maďarsku známe a ktorí by nám pomohli previesť vyšetrovanie v tejto veci.“⁷⁶ Sovietska strana túto žiadosť akceptovala a koncom septembra 1949 prišli do Prahy dvaja poradcovia – M. T. Lichačov a N. I. Makarov, ktorí sa podieľali na organizovaní procesu s L. Rajkom a spol.

V deň, keď K. Gottwald žiadal o zaslanie sovietskych poradcov do Československa, v Budapešti sa začal proces s L. Rajkom a spol. (16. – 24. septembra 1949). Otázka údajnej juhoslovanskej špionáže v Československu sa objavila aj počas jeho priebehu. Konkrétne vo výpovedi Lázára Brankova, bývalého chargé d'affaires juhoslovanského vyslanectva v Budapešti. Na otázku, v ktorých ďalších krajinách vykonávali členovia juhoslovanského diplomatického zboru špionážnu činnosť, odpovedal: „Viem o tom, že takýmito metódami pracovali a dostávali aj podobné príkazy ako ja tu v Maďarsku aj v Albánsku, Bulharsku, Rumunsku, Poľsku, Československu.“ Ludový obžalobca ho následne vyzval, aby hovoril podrobnejšie o tejto činnosti práve v Československu. Brankov odpovedal: „Pamätám sa napríklad, že Rankovič spomenul Drndiča, ktorý bol v Prahe námestníkom vojenského ataše a súčasne hlavným rezidentom UDB [...] s Drndičom som sa raz stretol v roku 1947 v Belehrade. Spýtal som sa ho, ako pracuje v Československu. Povedal, že mal najväčšie úspechy na Slovensku, že sa tam opieral o slovenských nacionalistov a Hlinkových gardistov.“⁷⁷

Príchodom sovietskych poradcov sa práca pri odhaľovaní vnútorných nepriateľov v KSČ výrazne zintenzívnila. Ešte pred ich príchodom Komisia T 8. augusta 1949 rozhodla o zriadení zvláštného oddelenia pre hľadanie nepriateľov v KSČ,

75 ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích I.*, s. 48–50; DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 153.

76 KAPLAN, K.: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*. Praha 1993, s. 18–19.

77 *László Rajk a spolčníci pred ľudovým súdom*. Bratislava 1949, s. 161–162.

ktoré malo byť súčasťou rezortu bezpečnosti.⁷⁸ Na prelome septembra a októbra 1949 oznámil R. Slánský na porade s vedúcimi pracovníkmi MV, že „*bylo rozhodnuto vytvořit zvláštní vyšetřovací sektor pro stranické a politické delikty... že vedoucím tohoto sektoru bude Šváb, který v této funkci bude nadále zaměstnancem strany a nebude v ničem podléhat Ministerstvu vnitra. Strana poskytne Švábovi lidi a Ministerstvo vnitra mu dá k dispozici místnosti, vozidla a vše, co bude k výkonu své funkce potřebovat. Formálně bude Šváb veden jako zástupce velitele ŠtB*“.⁷⁹ Tak vzniklo oddelenie IIa, neskôr premenované na sektor IIa.⁸⁰

Až do vzniku tohto oddelenia sa nepriateľská činnosť v strane vyšetrovala v pôsobnosti ústredia KSČ. Teraz sa však vyšetrovanie prenieslo na pôdu ŠtB. Ihneď po svojom príchode na MV vytvoril K. Šváb dve skupiny a kľúčové pozície obsadil svojimi spolupracovníkmi (hlavne z komisie straníckej kontroly). Prvú, vyhodnocovaciú, viedla H. Sládková-Synková (neoficiálna zástupkyňa K. Švába). Jej úlohou bolo vyhodnocovať protokoly z výsluchov už zatknutých osôb (medzi nimi aj výsluchy G. Pavlíka a V. Hložkovej) a výsledky prostredníctvom K. Švába odovzdávať vyšetrovacím pracovníkom. Druhú skupinu, vyšetrovaciú, viedol absolvent Ústrednej politickej školy ÚV KSČ Bohumil Doubek.⁸¹ Pracovala presne podľa pokynov K. Švába, ktorému denne predkladala výsledky vyšetřovania. Ten disponoval oprávnením dávať príkazy v zastúpení veliteľa ŠtB všetkým podriadeným sektorom a skupinám. Jedným z jeho prvých opatrení bolo prispôsobenie väznice v Ruzyni tak, aby sa tam urýchlene mohol vybudovať vyšetrovací aparát.⁸²

Na porade K. Švába, V. Širokého a L. Kopřivu 10. októbra 1949 sa rozhodlo, že podobný útvar bude zriadený aj na Slovensku.⁸³ Jeho vedením bol poverený

78 DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 153.

79 ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích I.*, s. 56–57.

80 Oddelenie formálne patrilo pod prednostu II. sektoru L. Zelenku. Neskôr sa zmenilo na samostatný pracovný úsek a podliehalo priamo veliteľovi ŠtB a jeho nadriadeným. V januári 1950 bolo pretvorené na sektor IIa a až do jeho zrušenia v júli 1950 ho tvorilo 61 až 72 príslušníkov. DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 154.

81 Bohumil Doubek (1919–1975), pôvodným povoláním úradník. V roku 1945 vstúpil do KSČ a pôsobil v jeho ústrednom sekretariáte. Na jeseň 1949 si ho K. Šváb vybral do kádrového oddelenia Veliteľstva ŠtB, kde pracoval na vyšetrovaní zameranom na odhaľovanie nepriateľov v KSČ. Od januára 1950 bol preložený do vyšetrovacieho sektoru MV a bol hlavným vyšetrovateľom O. Šlinga. Od marca 1951 viedol najobávanejší sektor VI/A. Zohral kľúčovú úlohu v priprave procesu s R. Slánskym a spol. V októbri 1954 bol uvoľnený zo služieb MV. V roku 1955 zatknutý a o dva roky odsúdený na 9 rokov väzenia. Po niekoľkých mesiacoch prepustený. Potom pracoval v Čedoku. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 238.

82 ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích I.*, s. 57; DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 153–157.

T. Baláž, ktorému K. Šváb oznámil, že „*treba utvoriť skupinu, ktorá bude dľa príkazov min. vnútra prešetrovať stranické záležitosti*“. Rovnako vyzval Baláža, aby „*napísal, ako si predstavujem prácu tejto skupiny, jej obsadenie a organizáciu práce*“.⁸⁴ Organizačné prípravy prebiehali s vedomím V. Širokého, ktorý podľa tvrdenia T. Baláža „*bol o tom informovaný, ja som najprv jemu dal plán práce, takže v plnom kontakte s ním, s jeho udávaním línie sme začínali*“.⁸⁵ Prvý priamy príkaz od K. Švába znel „*rozpracovať Husáka, Rašlu a Novomeského*“, pričom nezabudol zdôrazniť, že „*je to príkaz s. Širokého*“. Konkrétne sa mal prešetrovať tzv. zájazd na Ukrajinu v lete 1941.⁸⁶ Podľa rozkazu sa malo vyšetriť, „*kto všetko sa na ňom zúčastnil, čo tam robili, aké články a reči na verejných vystúpeniach mali atď.*“. T. Baláž sa rozhodol, že najpodrobnejšie informácie získa priamo od G. Husáka, a preto ho v tejto veci navštívil. Ten mu „*rozpovedal podrobne o tomto zájazde a ja som to presne podľa jeho vyjadrenia poslal na ministerstvo vnútra*“.⁸⁷ Takýto postup nebol pri činnosti slovenských bezpečnostných orgánov vôbec výnimočný. Približne o mesiac odovzdal T. Baláž K. Švábovi ďalšiu vlastnoručne napísanú správu, ktorá však bola v pozitívnom, ba až v obdivnom duchu voči osobe G. Husáka.⁸⁸

V tomto období sa už naplno prejavili dôsledky procesu proti L. Rajkovi a spol. a odhalenia „*pravých nacionálnych úchyliet*“ v Albánsku a v Bulharsku. Na treťom zasadnutí Informbyra komunistických strán v Budapešti (16. až 19. november 1949) sa z týchto procesov vyvodilo ponaučenie pre všetky komunistické strany socialistického bloku. Prijala sa druhá rezolúcia o Juhoslávii s výstižným názvom *Juhoslovanská komunistická strana v moci vrahov a špiónov*,⁸⁹ ktorá mala

83 NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. č. 11 – 12, a. j. 14, b. č. 2. Zpráva o pŕezkumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. Opis záznamu o pohovore medzi V. Širokým, L. Kopřivom a K. Švábom z 10. 10. 1949, s. 70.

84 NA, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 4.

85 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 293. Rozhovor s T. Balážom a R. Viktorínom z 1. 10. 1963, s. 18.

86 V dňoch 16. až 26. 9. 1941 sa G. Husák a ďalší komunistickí intelektuáli nútene zúčastnili na propagandistickom zájazde do nacistami okupovanej Ukrajiny, ktorý organizoval vtedajší minister vnútra A. Mach.

87 NA, f. 03/10, šk. č. 1, a. j. 2. Teodor Baláž – Niektoré moje poznatky o udalostiach, súvisiacich s berijovskou akciou na Slovensku v rokoch 1949 a ďalších, s. 20 – 22.

88 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály Ministerstva vnútra o Gustávovi Husákovi (ďalej nezaranené materiály MV o G. Husákovi), Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Nedatovaná správa T. Baláža o G. Husákovi určená pre referát 46d. Z viacerých dokumentov vyplýva, že T. Baláž len veľmi neochotne zbieral materiály o G. Husákovi. (pozn. B. K.).

89 Rezolúcia bola pomenovaná podľa prejavu, ktorý na porade Informbyra predniesol rumunský zástupca Gheorgh Gheorghiu-Dej.

rozhodujúci ideologický a politický vplyv na hľadanie triednych nepriateľov vo vnútri KSČ. Rezolúcia konštatovala, že „*Titova a Rankovičova banda stala sa priamou agentúrou imperializmu a pomáhačom podnecovateľov vojny*“.⁹⁰ Jednou z najdôležitejších úloh komunistických a robotníckych strán bolo „*odhaliť a odstrániť z vlastných radov buržoázne-nacionalistické živly a všetkých agentov imperializmu, nech sa kryjú akoukoľvek zástavou*“.⁹¹ Na základe tejto rezolúcie boli tzv. buržoáznonacionalistické živly v komunistických stranách stotožnené s agentmi imperializmu. V rámci Československa sa výsledky rezolúcie v plnej miere prejavili najmä na Slovensku.

Sovietski poradcovia Makarov a Lichačov, ktorých prvoradou úlohou bolo nájsť československého Rajka, po príchode do Československa veľmi rýchlo opustili prípad G. Pavlíka a sústredili sa na vyšších funkcionárov z radov interbrigadistov a tzv. londýnskej skupiny. Ich pozornosť pújala hlavne druhá skupina, pretože plánovali pripraviť proces s britskou líniou špionáže, ktorá kvôli Československu vypadla z procesu s L. Rajkom a spol.⁹² Koncom novembra 1949 ŠtB zatkla prvých významnejších stranických funkcionárov – Eugena Löbla (24. novembra) a Viléma Nového⁹³ (26. novembra) ako komunistov, ktorí boli počas vojny v Londýne, a Ernesta Otta⁹⁴ (zatknutý 25. novembra) ako „juhoslovanského agenta“ na Slovensku. Práve na základe ich (ale aj ďalších) výpovedí sa neskôr zostavila koncepcia celého prípadu tzv. buržoáznonacionalistickej úchyľky vo vedení KSS. Sovietski poradcovia spoločne s československými vyšetrovateľmi ich však zo začiatku vypočúvali hlavne ako podozrivých z britskej a juhoslovanskej špionáže. Už od prvých výsluchov používali vyšetrovatelia ŠtB voči zatknutým osobám brutálne fyzické a psychické násilie. Napríklad vyšetrovateľ B. Doubek, ktorý sa priamo zúčastňoval na výsluchoch E. Otta, tvrdil, že ten „*měl nohy od stálého stání tak oteklé, že již musel být při výslechu opřen, jinak by upadl. Byl při tom však stále vyslýchán přesto, že měl od nevyspání již oteklá oční víčka a stěžil udržel otevřené oči. Byl při tom vyslýchán i s. Makarovem a po jednom výslechu*

90 *Pravda*, 10. 12. 1949, s. 8.

91 Tamže, s. 15.

92 KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 73–74.

93 Vilém Nový (1904–1987), novinár a predvojnový funkcionár KSČ. Počas vojny bol v britskom exile. Po vojne sa stal šéfredaktorom *Rudého práva*. Koncom novembra 1949 zatknutý a v roku 1953 odsúdený na sedem rokov väzenia. Už v nasledujúcom roku ho však prepustili a v roku 1963 rehabilitovali. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.*, s. 230.

94 Ernest Otto (1917–1962), v období 1. SR ilegálny pracovník KSS. Po vojne sa stal osobným tajomníkom poverenika L. Novomeského. Koncom novembra 1949 zatknutý ako juhoslovanský agent a v roku 1950 odsúdený v procese so Š. Kevičom a spol. na trest smrti. K. Gottwald trest zmenil na doživotie. Trest mu prerušili v roku 1960. O dva roky neskôr zahynul za záhadných okolností.

jím bylo nařízeno dát Ottovi dvacet ran obuškem, což provedli orgánové správy věznic.“ Po niekoľkých takýchto výsluchoch sa E. Otto, ktorého spočiatku vypočúvali pre obvinenie z juhoslovanskej špionáže, zlomil a začal vypovedať tak, že „přistoupil na vše, co mu bylo předestřeno“.⁹⁵ Koncom decembra 1949 sa priznal k „špionáži ve prospěch titovské imperialistické kliky a k nacionalismu“.⁹⁶

Podobne ako proti E. Ottovi postupovali vyšetrovatelia aj proti V. Novému a E. Löblvi. Obaja boli podozriví hlavne pre svoje styky s manželmi Fieldovcami, ktorých ŠtB považovala za amerických špiónov. E. Löbl bol navyše podozrivý aj z hospodárskeho záškodníctva.⁹⁷ Vyšetrovateľ B. Doubek potvrdil, že proti nim použili rovnaké metódy ako proti E. Ottovi: „*před tím, než začali o slovenském buržoazním nacionalismu hovořit, [...] byli vyslýcháni stejným způsobem jako ostatní. To znamená dlouhodobé vyčerpávající výslechy bez možnosti sedět nebo jakkoliv si řádně odpočinout.*“⁹⁸ Tieto metódy sa neminuli účinku a v decembri 1949 sa V. Nový postupne priznal k vlastnej špionážnej činnosti. Podobne aj E. Löbl, ktorý sa v druhej polovici decembra „*stal slovenským buržoáznym nacionalistom*“⁹⁹, sa v protokole z 24. decembra 1949 deklaratívne priznal k špionážnej činnosti, záškodníctvu a k buržoáznonacionalistickej úchylke.¹⁰⁰

Sovietskych poradcov však tieto výpovede neuspokojili a veľmi rýchlo zistili, že ani jeden z týchto zatknutých nebude československým Rajkom. Dôvodom bol aj fakt, že tieto osoby boli málo reprezentatívne. Preto zmenili koncepciu vyšetrovania. O tom, akým smerom viedli svoje úvahy sovietski poradcovia a ako došlo k zmene celej koncepcie sprisahania, vypovedal v roku 1955 vyšetrovateľ B. Doubek: „*Po zatčení Löbla a Nového, kteří měli určité spojení s Fieldem, bylo vidět, že ani jeden z nich oním hledaným Rajkem není. U ss. poradců, v přítomnosti Švába, který mně to tlumočil (a myslím, že ještě jiným orgánům), vznikla teorie, že Rajka je třeba hledat mezi Slováky, kteří měli do Maďarska blíže a měli také užší styky s Maďary. Bylo argumentováno i výpověďmi některých vyšetřovaných v souvislosti s Rajkem i výpovědí Fieldovou, že měli své sítle na Slovensku. Konkrétního*

95 KAPLAN, K.: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha, 2002, s. 56.

96 SNA, f. 1. tajomník ÚV KSS Gustáv Husák (ďalej ÚV KSS G. Husák), šk. č. 2404. Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu z 5. 12. 1963, obdobie 1948 – 1954 (ďalej Zpráva komise, 1948 – 1954), s. 45.

97 Tamže, s. 44.

98 KAPLAN, K.: *StB o sobě*, s. 59. Slová B. Doubek potvrdil aj V. Nový, ktorý pred barnabitskou rehabilitačnou komisiou tvrdil, že vyšetrovatelia ŠtB na ňom použili osvedčené metódy – dlhé výsluchy, kde musel celý čas stáť (počas prestávok čelom k stene) a v noci prerušovaný spánok. NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 16.

99 LÖBL, E.: *Svedectvo o procese*, s. 56.

100 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948 – 1954, s. 45 – 46.

však nebylo v oných výpovediach uvádzeno nic. Na základe této teorie bylo všechno vyšetřování v té době zaměřeno tímto směrem.“¹⁰¹ Podľa neho týmto spôsobom „došlo k podezření na V. Clementisa a při zkoumání jeho činnosti i na další slovenské pracovníky“.¹⁰² Slová B. Doubka potvrdzuje aj výpoveď K. Švába vo väznici v Ruzyni: „Oni [sovietski poradcovia – pozn. B. K.] sa prestali o tento případ [Nový, Löbl – pozn. B. K.] zaujímat a venovali sa naplno vyšetřování okolo Clementisa a skupiny slovenských nacionalistov“.¹⁰³ Za novú hlavu sprisahania tak sovietski vyšetrovatelia zvolili reprezentatívnejšiu osobu – ministra zahraničných vecí V. Clementisa.

Na prelome rokov 1949/1950 sa vyšetrovanie, resp. hľadanie československého Rajka dostalo do novej fázy. Potom ako sovietski poradcovia jasne vytýčili novú líniu vyšetrovania, začali zhromažďovať rozsiahle charakteristiky osôb, ktoré si vytypovali do okruhu budúcich tzv. slovenských buržoázných nacionalistov.¹⁰⁴ V jeho centre bol V. Clementis a popri ňom sa do pozornosti štátobezpečnostného vyšetrovania dostal o. i. aj G. Husák. Tak sa hlavnou úlohou oddelenia (sektoru) IIa stal „z hlediska bezpečnosti strany a státu materiál zkoumati, shrnovati další materiál a připravití jej k odstránění těchto funkcionářů [tzv. buržoázných nacionalistov – pozn. B. K.] z vedoucích míst či předati k soudnímu řízení“.¹⁰⁵ Ako prvý začal o vysokých funkcionároch KSS obšírnejšie vypovedať E. Otto, ktorého výpovede z decembra 1949 však prekvapivo viac vyznievali proti V. Širokému a Š. Baštovanskému a dokonca aj proti R. Slánskemu a Bedřichovi Geminderovi. Vo výpovediach sa o. i. zmienil aj o tom, že „pracovníci jugoslávského konzulátu v Bratislavě Kevič a Moravec mu řekli, že nacionalistického smýšlení jsou Šmidke, Faltan, dr. Pavlík, Novomeský, Friš a Takáč“.¹⁰⁶

V tomto období zbierala ŠtB o skupine okolo V. Clementisa v podstate tri druhy materiálov – výpovede zatknutých komunistických funkcionárov (V. Nový, E. Löbl), výpovede zatknutých a odsúdených politických protivníkov (A. Mach, J. Ursíny) a taktiež rôzne fantastické a vymyslené správy, ktoré mali škandalizovať jednotlivých členov skupiny (V. Hložková).

Úlohu prehovoriteľ, resp. donútiť vyšetrovaných, aby vypovedali proti osobám okolo V. Clementisa, zobraли na seba samotní sovietski poradcovia – Lichačov

101 KAPLAN, K.: StB o sobě, s. 57.

102 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 46.

103 KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, s. 73–74.

104 Podľa vyšetrovateľa V. Kohoutka bolo v tomto období „celé vyšetřování v Ruzyni zaměřeno k objasnění a kompromitování slovenských buržoázných nacionalistů“. SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 46.

105 NA, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministromi vnútra R. Barákovim z 2. 11. 1956, s. 1.

106 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 45.

a Makarov. Už na prelome rokov 1949/1950 si dali predvolať V. Nového: „*Podívej se, Ty nejsi žádný Rajk a z tebe žádného Rajka dělat nebudeme. To věří jinde. A bude v Tvém zájmu, když budeš mluvit.*“ Po týchto uisteniach mu naznačili, čo vlastne od neho očakávajú: „*A teď právě přišli s tím Clementisem. To pro mne bylo velké překvapení. Ty termíny buržoazního nacionalismu, to pochází od nich. Ta jejich koncepce byla asi takováhle. Že Clementis je hlavou skupiny, která se už vytvořila, která měla svůj zárodek před válkou v té skupině DAVu, a že Clementis při souhlase při tom uspořádání nového poválečného Československa dělal zrádcovskou politiku.*“¹⁰⁷ Táto taktika na V. Nového zaúčinkovala. Vyšetrovateľ B. Doubek, ktorý viedol jeho vypočúvanie, tvrdil, že V. Nový po rozhovore so sovietskymi poradcami (kde mu údajne ponúkli koňak) vyhlásil: „*No jo, to je pro mě docela nový aspekt.*“¹⁰⁸ Potom začal rozsiahlo vypovedať o V. Clementisovi, G. Husákovi a L. Novomeskom. Podrobne opísal program celej skupiny, ktorý údajne uplatňovala v SNP a v Československu po roku 1945, a ktorý mal podľa vyšetrovateľov smerovať „*k ustavení burž.[oázně] nacionalistického režimu na Slovensku*“. V jeho výpovedi sa objavilo tvrdenie, že v rámci KSS „*existuje v čele s Clementisem, Novomeským a Husákem skupina s dosti pevným ideologickým ohraničením, s vážnými burž.[oázně] nacionalistickými tendencemi, odlišující sa výrazně od vedení KSS, Širokého a Baštovanského a stojící mimo vedení KSC a KSS, že na Slovensku byly a jsou elementy titovštiny, že tato skupina představuje potenciální nebezpečí do budoucnosti, neboť může mít styky a spojení se zahraniční reakcí*“.¹⁰⁹ S takýmito výpovedami boli vyšetrovatelia ŠtB veľmi spokojní.¹¹⁰ Potom ako V. Nový prejavil ochotu vypovedať podľa ich predstáv, výsluchy zmiernili.¹¹¹ Napriek tomu nad

107 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 3.

108 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 58.

109 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 48–49. V. Nový v roku 1963 v súvislosti s jeho výpovedami proti G. Husákovi a spol. tvrdil, že v minulosti mal menšie výhrady k činnosti skupiny DAV, o ktorých hovoril aj pred vyšetrovateľmi. Tí ich preformulovali a na základe toho vytvorili z DAV-u zločineckú skupinu. Rovnako mal po vojne názorové rozpory aj s G. Husákom, hlavne počas dovolenky v Poľsku, kde mu vyčítal problémy v zásobovaní na Slovensku a neochotu zaviesť lístkový systém. NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 6 a 9.

110 Zo správy určenej ministrovi vnútra Rudolfovi Barákovi (8. 3. 1954) vyplýva, že V. Nový veľmi ochotne spolupracoval s vyšetrovacími orgánmi, a preto ho často využívali proti ostatným obvineným. Toto poslúžilo ako argument na jeho podmienené prepustenie v roku 1954. MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského bužoazního nacionalismu*. Diplomová práca. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovej, 2011, s. 99.

111 V roku 1963 sa G. Husák údajne vyjadril pred L. Holdošom, čo si o všetkých svedeckých výpovediach proti jeho osobe myslí a ako sa k nim stavia: „*On však jen mávl rukou a říkal: ‚To je v pořádku.‘ A že všechno chápe a na nikoho z nás se nezlobí.*“ Bola

ním aj naďalej visela hrozba, že ak svoje výpovede odvolá, vyšetrovatelia sa opäť vrátia k predchádzajúcim metódam vyšetrovania.¹¹²

Kľúčovú úlohu v tejto fáze vyšetrovania však zohrali výpovede E. Löbla. Jeho vylúčky viedol vyšetrovateľ V. Kohoutek, ktorý na začiatku roku 1950 dostal od sovietskych poradcov príkaz, „*abych s Löblem prohodil, zda by něco mohl vypovídat o činnosti slovenských buržoazních nacionalistů*“. Ešte predtým mu údajne ukázal protokol výpovede V. Nového, „*aby viděl, že Nový též o nacionalistech vypovídá*“.¹¹³ Potom, ako vyšetrovateľ Kohoutek predstrel túto požiadavku, E. Löbla niekoľkokrát predvolali pred sovietskych poradcov: „... *pri jednom z nočných výsluchov ma vyzvali, učitelia*‘ [sovietski poradcovia Lichačov a Makarov – pozn. B. K.], *aby som vypovedal o mojich zločinných stykoch s anglo-americkým agentom Vladom Clementisom*“.¹¹⁴ E. Löbl sa podvolil a v januári 1950 začal písať podrobnú výpoveď o osobách okolo V. Clementisa.¹¹⁵ Takto sa z neho postupne stal člen „*vedenia slovenskej buržoázno-nacionalistickej frakcie. Vedúcim bol Clementis a členmi vedenia boli Novomeský, Husák a ja*“.¹¹⁶

Najzaujímavejším a najdôležitejším z viacerých jeho dodatkov bol v poradí štvrtý dodatok k výpovedi z 11. januára 1950. V ňom E. Löbl podáva podrobné charakteristiky dvanástich funkcionárov KSS¹¹⁷ – G. Husáka, K. Šmidkeho, L. Novomeského, Daniela Okáliho, Michala Falšana, Kazimíra Bezeka, Antona Rašlu, J. Šoltésza, J. Bránika, Jána Púlla, Jána Poničana a Eduarda Friša.¹¹⁸ Všetci okrem K. Šmidkeho pôsobili v skupine DAV, v časopise *Šíp* alebo v Spolku socialistických akademikov. E. Löbl o činnosti týchto skupín vypovedal: „*Husák jako celá skupina kolem ‚Šípu‘ a ‚DAVu‘ byl pod rozhodujícím vlivem Clementise. Tento vliv byl zjevný v tom, že celá skupina byla odloučena od dělnického*

však jedna výnimka, a tou bol práve V. Nový: „... *jen to nikdy neprominu té svini Vilému Novému*.“ BARTOŠEK, K.: *Svědék Husákova procesu vypovídá*. Praha 1991, s. 113.

112 Raz, keď odmietol vypovedať podľa predstáv vyšetrovateľov, prišiel za ním samotný K. Šváb a povedal mu: „*podívej se, my si s tebou dlouho hrát nebudeme, mluv tady o těch Slovácích*.“ NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 42. Záznam z pohovoru s V. Novým (1963), s. 12.

113 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 46.

114 LÖBL, E.: *Svedectvo o procese*, s. 59.

115 Podľa B. Doubka E. Löbl vypovedal ochotne a tak, ako sa od neho očakávalo, a pristupoval aj na tie najostrejšie formulácie vyšetrovacích orgánov. NA, f. Komise II., šk. č. 33, a. j. 519. Zpráva gen. prokurátora a předsedy Nejvyššího soudu z 8. 11. 1962 o přeskoumání tr. věci proti slovenským buržoazním nacionalistům (Gustáv Husák a spol.), s. 12.

116 LÖBL, E.: *Svedectvo o procese*, s. 56.

117 Celkovo bolo týchto funkcionárov trinásť, ale charakteristika V. Clementisa bola súčasťou iného dodatku.

118 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Čtvrtý dodatek k zápisu o výpovědi zajištěného E. Löbla z 11. 1. 1950.

hnutí a neměla kontakt s dělnickou masou, nezúčastňovala se jiných stranických prací a hlavně sa celá její činnost vybějela v přednáškách, člancích a diskusích ponejvíce v kavárnách aneb „Pod věchýtkem“. Tím se stalo, že z celé skupiny se vytvořila typická intelektuální skupina, která nikdy nezakořenila v dělnickém hnutí a neměla aktivní účast na třídním boji dělníků a na stranické činnosti, organisující tento boj. Jinak byla celá skupina silně zaměřena literárně.“¹¹⁹ Ide o klíčové formulácie, ktoré dali základ celej budúcej kampani a tvorili podklad obvinení aj pri súdnom procese proti skupine tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov G. Husák a spol. v apríli 1954. Čo sa vlastne za týmito vetami skrývalo? Skupiny DAV a Šíp existovali už v 20., resp. 30. rokoch 20. storočia. Ich členovia zastávali po roku 1948 významné pozície v politickom a spoločenskom živote na Slovensku. Vtedajšia logika doviedla sovietskych poradcov k názoru, že ak sa niektorí členovia skupiny stretávajú aj v súčasnosti, tak skupina pretrváva aj naďalej, a to jedine s cieľom protistraníckej činnosti. Fakt, že skupiny DAV a Šíp boli v minulosti zamerané intelektuálne, ich viedol k záveru, že boli a stále sú odtrhnuté od robotníckej triedy. Vo výpovedi E. Löbla sa, samozrejme, objavil aj nacionálny faktor, ktorý bol pri kampani proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu v Československu¹²⁰ logický: „Tím, že skupina Clementise se nesúčastňovala dělnického hnutí, ale naopak toto isoloval, ztratila i kontakt s internacionalistickým obsahem dělnického boje, a v práci čistě mezi slovenskými intelektuály uklouzla celá naše skupina na buržoasně nacionalistické pole. Tak se stalo, že v boji proti hlinkovským fašistům jsme často konkurovali s nacionalistickými hesly Hlinkovců, při čemž jsme zdůrazňovali, že my jsme lepšími národovci, než oni. V celém našem boji proti fašismu ustoupil protifašistický prvek do pozadí a nacionální prvek do popředí.“¹²¹ Táto pasáž svedčí o tom, že ŠtB sa podarilo nájsť základ na vykonštruovanie buržoáznonacionalistického zamerania bývalých členov skupiny DAV a Šíp. Pre sovietskych poradcov išlo o kľúčový moment, pretože sa im pri hľadaní nepriateľov vo vnútri strany konečne podarilo odhaliť prvú tzv. nepriateľskú skupinu. Tá mala navyše svoje „historické korene“, a tak sa podarilo zasadiť korene súčasného buržoázneho nacionalizmu až do 20. a 30. rokov 20. storočia.

Podľa rozsahu E. Löbl sa venoval hlavne charakteristikám G. Husáka, J. Bránika a J. Púlla. Pri G. Husákovi opisoval, ako sa s ním zoznámil, a ďalej jeho činnosť v rokoch 1939–1944, pričom uviedol aj niektoré tvrdenia, ktoré

119 Tamže, s. 1.

120 V ponímaní tzv. buržoázneho nacionalizmu bol pre sovietsku stranu primárny nacionalizmus antisovietsky. Nacionalizmus antičeský, aplikovaný v Československu, bol pre nich sekundárny, resp. nezaujímavý.

121 Tamže, s. 2.

mali škandalizovať jeho osobu, a tie sa proti G. Husákovi používali počas celej kampane.¹²² Pri vypočúvaní E. Löbla údajne sovietski poradcovia postupovali „mimořádně korektně, dávali mu americké cigarety, s jeho výpovědí stejně jako s výpovědí Kopeckého ke slovenským buržoazním nacionalistům byli spokojeni a požadovali jen některé doplňky“.¹²³

Nemenej dôležitú úlohu v tejto fáze vyšetrovania však plnili aj výpovede E. Otta, cez ktorého sovietski poradcovia do celého prípadu okolo V. Clementisa vnášali vtedy neodmysliteľný a prepotrebný juhoslovanský faktor. V plánoch vyšetrovateľov mal E. Otto „sehrát ústřední roli v procese proti buržoazním nacionalistům, protože Otto byl agentem Tita a špionážní spojení buržoazních nacionalistů do Jugoslávie probíhalo přes jeho osobu“.¹²⁴ Začiatkom roku 1950 prevzal vedenie jeho výsluchov vyšetrovateľ Stanislav Zámečník. Prevzal ho „ve velmi zbědovaném stavu, byl na kraji svých sil. Měl již oteklé nohy a tváře plné vody“. Pri tejto príležitosti mu B. Doubek povedal, že E. Otto bude „jugoslávský agent, přes nějž má jugoslávská agentura spojení s Novomeským“.¹²⁵ Samozrejme, cez L. Novomeského mali byť prepojení aj ostatní – G. Husák a V. Clementis.¹²⁶

Podobným smerom sa vyšetrovatelia snažili viesť aj ďalšieho zatknutého – Josefa Trojana.¹²⁷ V jeho výpovedi sa prvýkrát objavuje rozsiahlejšia zmienka o K. Šmidkem, ktorý podľa neho „stojí za tím, zavést na Slovensku takový pořádek, jaký je v Jugoslávii“. Podobne hovoril aj o G. Husákovi, ktorý bol navyše „více než v dobrém poměru s členy jugoslávského generálního kon-

122 Napríklad E. Löbl uviedol, že G. Husák si v rokoch 1939 – 1944 „žil na vysokej nohe“. Tamže, s. 1.

123 NA, f. Komise II., šk. č. 33, a. j. 519. Zpráva gen. prokurátora a předsedy Nejvyššího soudu z 8. 11. 1962 o přeskoumání tr. věci proti slovenským buržoazním nacionalistům (Gustáv Husák a spol.), s. 12 – 13.

124 NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. č. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. zo 7. 3. 1963, s. 11.

125 NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 294. Záznam pohovoru se Stanislavem Zámečníkem dne 6. 9. 1963, s. 1 – 2.

126 Podľa S. Zámečníka bolo v tomto čase v Ruzyni všeobecne známe, že „budou vyšetřováni buržoazní nacionalisté Husák, Novomeský a jiní“. Tamže, s. 3.

127 Josef Trojan (1906 – 1953), v roku 1938 sa s manželkou presťahoval z Čiech na Slovensko. Bol zakladateľom a veliteľom partizánskeho oddielu Paviel, ktorý sa v októbri 1944 stal súčasťou 2. československej paradasantnej brigády. V roku 1944 vstúpil do KSS. Od roku 1945 generálny riaditeľ Baťových závodov v Baťovanoch, neskôr oblastný riaditeľ kožiarskeho a gumárskeho priemyslu, poslanec Národného zhromaždenia v Prahe. Dňa 21. 12. 1949 zatknutý, obvinený zo sabotáže, titoizmu a navádzania na vraždu. V roku 1953 odsúdený na smrť a popravený. LETZ, R. – MATULA, P. (eds.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.*, s. 58 – 59.

sulátu v Bratislavě“.¹²⁸ Výpovedami E. Otta a J. Trojana (ale aj výpovedami Vi-
liama Žingora) sa vyšetrovatelia snažili spojiť celú skupinu s juhoslovanským
vicekonzulom v Bratislave Šefikom Kevičom¹²⁹, ktorý udržiaval široké spoloč-
enské styky o. i. aj s funkcionármi KSS.¹³⁰ Napriek tomuto úsiliu sa sovietskym
poradcom, ktorí upravovali všetky výpovede E. Otta a J. Trojana, nepodarilo
vykonštruovať prepojenie skupiny tzv. slovenských buržoázných nacionalistov
s juhoslovanskou špionážou.¹³¹

Všetky poznatky z výsluchov zatknutých osôb sa zhromažďovali u K. Švába
na sektore IIa. Problematiku buržoázných nacionalistov mal na starosti referát
46d, ktorý viedol Oldřich Burian.¹³² Pri preberaní agendy buržoázných nacio-
nalistov bol podľa vlastných slov o pomeroch v strane a vo verejnom živote na
Slovensku informovaný len kuso. K. Švábovi údajne stačilo len to, že pochádzal
z moravsko-slovenského pomedzia a „*to ostatní poznáš v průběhu práce, bylo
mi řečeno Švábem a Synkovou*“. Jeho prvoradou úlohou bolo odhaliť buržoáz-
nych nacionalistov G. Husáka, L. Novomeského, K. Šmidkeho, V. Clementi-
sa a ďalších. Zo začiatku základ podozrenia tvorili iba poznatky o osobnom
živote týchto funkcionárov, o ich činnosti počas 1. ČSR, 1. SR, v období SNP
a v emigrácii. K. Šváb a H. Sládková-Synková mu hneď na začiatku zdôraznili,
že „*věc je obrovského významu a má na ní zájem soudruh Gottwald a Široký*“.¹³³

Referát 46d nezhrmažďoval len poznatky z výsluchov zatknutých osôb. Sna-
žili sa získavať aj správy prostredníctvom tajných spolupracovníkov – agentov.
Napríklad už 25. októbra 1949 získala skupina BAa správu od agenta „KVAPI-
LOVÁ“, ktorá informovala o stretnutí J. Horvátha (bývalý legačný radca Čes-
koslovenského veľvyslanectva v Belehrade a vo Varšave) s istým Balkom. Počas
ich rozhovoru J. Horváth spomenul situáciu v ÚV KSS, kde „... *jedině s. Široký
a Ďuriš jsou pravými internacionalisty. Největším nacionalistou je Husák a pak
též Pavlík.*“¹³⁴ Podobné správy získavala ŠtB aj od rôznych neznámych osôb.

128 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – cizí
spisy, protokoly. Úřední záznam sepsaný s Josefem Trojanem 11. 1. 1950, s. 3.

129 Š. Kevič bol 2. 9. 1950 odsúdený vo vykonštruovanom procese na doživotie.

130 V roku 1962 G. Husák tvrdil, že vyšetrovatelia tlačili na vicekonzula Š. Keviča, aby
ho „*označil za jugoslávského špióna*“. NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť
G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 9.

131 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 63.

132 Príslušníkmi referátu 46d boli Miloslav Kukla, Jaroslav Šmidrkal, Ivan Achremenko,
Antonín Strnad a Eliška Kindlová. DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–
1953*, s. 155.

133 NA, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministrovi vnútra R. Barákovi
z 2. 11. 1956, s. 1–2.

Napríklad 10. januára 1950 jej neznáma osoba zaslala správu, že začiatkom januára sa stretla s tajomníkom Zväzu priateľov ZSSR na Slovensku Mozolákom. Ten v rozhovore vyjadril veľkú nespokojnosť s niektorými vedúcimi činiteľmi na Slovensku, najmä z hľadiska ich „úprimného pomeru k Sovietskemu zväzu“. Mozolák spomínal najmä G. Husáka, o ktorom sa vyjadril, že „je to karierista, ktorý jde vždy s proudem“. Ďalej sa vyjadril, že „... medzi Husákom a sovietským generálnym konzulátom je napjatý poměr. Husák se prý k sovietskému gn. konzulovi Novikovi na oko staví přátelsky, však po straně se mu posmívá a Novik je o tom informován“. ¹³⁵ Celkovo však bola agentúrna práca na referáte 46d na veľmi nízkej úrovni. Podľa O. Buriana sa pri tejto činnosti „... pracovalo bez zkušeností v bezpečnostní práci, neexistoval systém agenturní práce. Osobně jsem žádného agenta neměl, ani neuměl v prostředí, v němž pracovali zmínění slovenští funkcionáři, zavázat“. ¹³⁶

Poznatky získavali aj z tlače. O. Burian zdĺhavo „celé týdny studoval časopisy KSČ a KSS z dob buržoasní republiky na Slovensku a ve člancích, psaných vyšetřovanými funkcionáři vyhledával nacionalistické tendence“. ¹³⁷

Prvým konkrétnym výsledkom činnosti v prípade tzv. buržoázných nacionalistov bola správa s názvom Poznatky o vedúcich funkcionároch KSS, ktorú 11. januára 1950 vypracoval K. Šváb spolu so sovietskymi poradcami. Podobala sa narýchlo zostavenému sumáru najrôznejších a málo hodnoverných údajov. ¹³⁸ Aj samotní autori správy si uvedomovali, že je až zúfalo nedostatočná, a preto ešte v ten istý deň požiadal K. Šváb ÚV KSČ, aby mu zaslali akékoľvek materiály o jedenástich funkcionároch KSS – G. Husákovi, K. Šmidkem, L. Novomeskom, D. Okálím, K. Bezekovi, A. Rašlovi, J. Šoltészovi, J. Bránikovi, J. Púllovi, J. Poničanovi a M. Falťanovi. ¹³⁹ Už na druhý deň zaslali K. Švábovi celkovo 21 spisov. ¹⁴⁰

Vyšetrovanie sa opäť zintenzívnilo a ŠtB vyhľadávala nové dôkazy, ktoré chcela použiť proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom. E. Löbl, E. Otto a V. Nový neboli ani zďaleka jedinými osobami, ktoré ŠtB vypočúvala proti

134 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Správa agenta „KVAPILOVÁ“ o situácii v KSS po Rajkovom procese z 25. 10. 1949.

135 Tamže. Záznam neznámej osoby o stretnutí s Mozolákom z 10. 1. 1950.

136 NA, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministromi vnútra R. Barákovi z 2. 11. 1956, s. 2.

137 Tamže, s. 3.

138 K A P L A N, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 83.

139 Tento zoznam vychádza zo štvrtého dodatku výpovede E. Löbla z 11. 1. 1950. Nenachádza sa tu iba meno E. Friša.

140 NA, f. 03/10, šk. č. 9, a. j. 197. Žádost MNB (K. Šváb) o zaslání poznatků k některým slovenským funkcionářům z 11. 1. 1950.

príslušníkom tejto skupiny. Ešte počas ich vyšetrovania postupne presúvala do väznice v Ruzyni novozatknuté, prípadne už dlhodobo odsúdené osoby, od ktorých si sľubovala, že by mohli vybraných funkcionárov KSS kompromitovať. Od decembra 1949 až do marca 1950 vypočúvali mnoho ďalších osôb: Václava Palečka, Vlastu Veselú, Teodora Florina (Herkeľ), Jaromíra Kopeckého, Evžena Klingera, Jaroslava Černého, Miladu Horákovú, Závaša Kalandru, A. Macha, V. Hložkovú a ďalších.¹⁴¹

Najrozsiahlejšie výpovede spomedzi týchto osôb zapísali vyšetrovatelia s J. Černým (Móric Mittelman). Napriek tomu, že ŠtB mu nevedela dokázať žiadnu nepriateľskú činnosť a viackrát boli podané návrhy na jeho prepustenie, naďalej zostával vo vyšetrovacej väzbe. Sovietski poradcovia totiž tvrdili, že J. Černý je „*lump a že nám pri vyšetrovaní môže byť ešte hodne platný*“.¹⁴² Toto očakávanie sa naplnilo a J. Černý, ktorý bol počas svojho pôsobenia na Slovensku v úzkom kontakte s viacerými osobami z okolia G. Husáka, postupne pred vyšetrovateľmi (vypočúval ho V. Kohoutek) rozsiahlo vypovedal o buržoáznych nacionalistoch. Vyšetrovacie metódy ŠtB nevydržal a postupne bol „*ochoten vypovedať všetno jen za trochu naděje, že bude propuštěn, a výhody, které mu mohly být ve vazbě poskytnuty*“.¹⁴³ Prvý vynútený protokol o výpovedi o problematike tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov s ním zapísali 12. januára 1950. Podáva tu charakteristiku osoby G. Husáka a približuje jeho činnosť počas štúdia na univerzite a po roku 1945. Protokol obsahuje viacero výmyslov a poloprávd.¹⁴⁴ Prvýkrát sú tu formulované niektoré obvinenia, ktoré sa objavili aj v obžalobe v rokoch 1953/1954. J. Černý tvrdil, že G. Husák sa už počas štúdia na univerzite „... v rozhovorech a ve styku a někdy i na schůzích projevoval jako šovinistický, zejména jako protičeský a protimaďarský živel. V této jeho politice ho podporoval i Dr. Vl. Clementis.“ Ďalej uviedol, že G. Husák „v Národní bezpečnosti jako poverník vnitřa nechal valnou část bývalého četnického fašistického sboru a že i na důležitá místa dosazoval lidi s fašistickou mi-

141 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 47.

142 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 157.

143 Rovnako ho využívali aj ako agenta v celách vyšetrovaných. Podľa B. Doubka sa ako agent „... postupem času zkazil, znal již příliš mnoho, a to, že často střídal vyšetřované, vytvářelo nebezpečí, že je bude orientovat pro vyšetřování podle svých znalostí. Jeho cela byla rovněž jako u Hložkové a Kacerovské spížirnou a současně knihovnou, protože Černý měl na cele neobvykle velké množství knih. Ale nikdo už nevěděl, co s ním a bylo mu skoro vše povolováno“. Tamže, s. 157–158.

144 Napríklad podáva informáciu, že otec G. Husáka „je velkým a bohatým sedlákem“, čo bolo vyslovené klamstvo. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Úřední záznam sepsaný s Jaroslavem Černým 12. 1. 1950, s. 2.

nulostí“.¹⁴⁵ O G. Husákovi vypovedal J. Černý ešte v ďalších troch dodatkoch k výpovedi. V prvom, datovanom 14. januára 1950, popisoval pozadie niektorých slovenských časopisov a vydavateľstiev, za ktorými mali stáť L. Novomeský, G. Husák, D. Okáli a Ivan Horváth.¹⁴⁶ Veľmi zaujímavý je v poradí tretí dodatok k výpovedi, kde J. Černý opisuje údajne veľmi dobré priateľstvo medzi Magdou Husákovou a Boženou Slabejovou (obe herečky na Novej scéne). Jej manžel Ladislav Slabej sa vraj vo Švajčiarsku zoznámil s Tiborom Szönyim, ktorý bol v roku 1949 v procese s L. Rajkom a spol. odsúdený na trest smrti.¹⁴⁷ Aj takýmto, doslova zúfalým spôsobom sa vyšetrovatelia ŠtB snažili prepojiť skupinu okolo G. Husáka s odsúdenými členmi skupiny L. Rajka. Posledný dodatok k výpovedi, ktorý sa venoval osobe G. Husáka, spísali vyšetrovatelia ŠtB s J. Černým 31. januára 1950. V ňom vypovedal hlavne o kontaktoch G. Husáka s Imrichom Karvašom. Reprodukoval tu slová redaktora *Pravdy* Jána Roznera, ktorý vraj mal dojem, akoby G. Husák zámerne „*vypuknutí povstání urychloval*“. Podľa neho si preto niektorí ľudia vysvetľujú tento postup tak, že „*Husákovi mohli íť i o to, aby tím snížil význam a rozhodující roli Rudé armády při osvobození Slovenska*“.¹⁴⁸

V januári 1950 vstúpila na scénu vyšetrovania opäť V. Hložková. Zatiaľ čo v rokoch 1948–1949 vyšetrovatelia hodnotili jej výpovede ako problematické a nedôveryhodné, začiatkom roku 1950 sa ich opäť rozhodli využiť a doplniť. V januári a februári 1950 dostala do svojej cely písací stroj a písala svoju výpoveď k „*trestné činnosti skupiny slovenských buržoazných nacionalistů*“.¹⁴⁹ Podľa jej výpovede v roku 1956 jej K. Šváb „*označil osoby Husáka, Novomeského a Šoltése a naláhal na ni, aby vypovídala o jejich protistátní činnosti*“.¹⁵⁰ Jej výsluchy viedol vyšetrovateľ V. Kohoutek, ktorý ju inštruoval „*o tom, co vše má být v protokole obsaženo [...] a dával si mne předvádět každý den do své kanceláře*“. Neustále sa jej vyhrážal, že „*nebude-li výpověď obsahovat vše, co je třeba, že bude proti mně použito opět různých poučných metod*“.¹⁵¹ Dokonale spracovaná V. Hložková sa tlaku podvolila, a tak vznikla jej prvá rozsiahla výpoveď, ktorá bola datovaná 25. februára 1950. V jej úvode, ktorý bol typickou ukážkou „*tvorby*“

145 Tamže, s. 2–3.

146 Tamže. Dodatek k úřednímu záznamu sepsaný s Jaroslavem Černým 14. 1. 1950, s. 1–4.

147 Tamže. Třetí dodatek k úřednímu záznamu sepsaný s Jaroslavem Černým 23. 1. 1950, s. 1–2.

148 Tamže. Čtvrtý dodatek k úřednímu záznamu sepsaný s Jaroslavem Černým 31. 1. 1950, s. 1.

149 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 352.

150 NA, f. Komise II., šk. č. 33, a. j. 519. Zpráva gen. prokurátora a předsedy Nejvyššího soudu z 8. 11. 1962 o přeskoumání tr. věci proti slovenským buržoazním nacionalistům (Gustáv Husák a spol.), s. 13.

151 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 352.

vyšetrotateľov ŠtB, konkrétne V. Kohoutka, uvádza: „*Já, Viera Hložková [...] rutinovaná špionka, která jsem se dala plně do služeb západních imperialistů a pracovala záměrně zpravodajsky v jejich prospěch proti lidově-demokratickému zřízení Československé republiky [...] považuji za svou povinnost, doplniti některé závažné části své původní protokolární výpovědi, které jsem za svých výsledků v r. 1948 a 1949 bezpečnostním orgánům Ministerstva vnitra úmyslně zatajila.*“ Zároveň deklarovala, že „*doplním a rozvedu nyní pravdivě a věrohodně všechny skutečnosti, které jsou mi známy a které tak přispějí k odhalení činnosti těchto nepřátelských živlů.*“¹⁵² V skutočnosti jej výpoveď bola plná lží, výmyslov, klebiet a poloprávď, ktoré mali ŠtB poslúžiť hlavne na diskreditáciu G. Husáka, V. Clementisa a L. Novomeského. Ústrednou postavou v jej vymyslených a vykonštruovaných výpovediach bol J. Šoltész. Značný priestor však venovala aj G. Husákovi a L. Novomeskému. ŠtB sa snažila jej výpoveďou dokázať, že „*požívačnost a lesk reprezentace byla smyslem politického života většiny slovenských pověřenců.*“¹⁵³ V. Hložková v tejto výpovedi označila aj osoby, ktoré mali patriť do tzv. frakcie v KSS: V. Clementis, G. Husák, L. Novomeský, K. Šmidke, J. Púll, J. Šoltész, D. Okáli, E. Friš, M. Falňan, J. Bránik, Púčik, E. Löbl, Bušniak, J. Poničan, K. Bezek, Ľudovít Kováčik a Kornel Haim. Podľa nej táto skupina nemala s „*dělnickou třídou nikdy nic společného a Komunistickou stranu Slovenska spolu s pověřenými resorty si změnil v zaopatřovací úřady neslýchaného přepychu a rozmařilosti.*“¹⁵⁴ Už v tomto protokole ŠtB niektoré výpovede V. Hložkovej formulovala tak, že v prípade tejto skupiny už nešlo o politickú (stranícku) úchylku, ale že ich „*postoj k ústřednímu vedení KSS se vyhroutil v trockistickou frakci.*“ V súvislosti s KSS samozrejme nemohla chýbať zmienka, že „*skupina buržoasních nacionalistů v KSS seskupená kolem Clementise nenáviděla Širokého a jemu oddané komunisty.*“¹⁵⁵ Je zaujímavé, že už v tejto výpovedi vyšetrotateľa ŠtB pripisovali skupine namiesto protisovietskeho, nacionalizmus protičeský: „*Všichni buržoasně nacionalisticky smýšlející Slováci se netajili svou neláskou k českému národu.*“¹⁵⁶ O celej tejto výpovedi neskôr V. Hložková vyhlásila, že jej prevažná časť bola „*smyšlena anebo přepsána Kohoutkem v mé přítomnosti tak, aby vyhovovala potřebám Státní bezpečnosti.*“¹⁵⁷

152 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), a. j. 62/1 MNB, Zvláštní příloha k č. j. B/4-V-1441. Protokol o výpovedi Viery Hložkovej z 25. 2. 1950, s. 1.

153 Tamže, s. 9.

154 Tamže s. 11.

155 Tamže, s. 14 a 26.

156 Tamže, s. 16.

157 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa*, s. 352.

Tento protokol doplnila V. Hložková 2. marca 1950 ďalšou rozsiahlou výpoveďou. V nej obsérne vypovedala o údajnej špionáži v kabinete V. Širokého, ktorú vykonávala na prospech G. Husáka a spol. a aj o ich kontaktoch s predstaviteľmi DS a snahe „*odtrhnúť Slovensko od historických krajín*“. Týmto sa vyšetrovatelia snažili vykonštruovať snahu celej skupiny o pripojenie Slovenska k Balkánskej federácii, čím chceli opäť zvýrazniť moment Juhoslávie.¹⁵⁸

Medzi vypočúvanými osobami boli aj Husákoví bývalí politickí protivníci – Ján Ursíny a Alexander Mach, od ktorých sa ŠtB snažila získať ďalšie kompromitujúce materiály najmä z Husákovho pôsobenia v rokoch 1939 – 1948. J. Ursíny bol v priebehu roku 1949 presunutý z väznice v Leopoldove do väznice v Ruzyni. Tu ho príslušníci ŠtB podrobili tvrdému vyšetrovaniu: „*Zo širokej ma začali vypočúvať, ako posudzujem jednotlivých členov vlády, hlavne komunistických [...] Opytovali sa ma potom na Clementisa, Husáka a Novomeského. Povedal som im, že sme mali medzi sebou len diferencie, ako má vyzeráť štruktúra novooslobodenej republiky.*“ J. Ursíny spočiatku netušil, čo znamená nové kolo vyšetrovania, keďže v tom čase si už odpykával trest.¹⁵⁹ Jeho vyšetrovanie viedol Karel Košťál, ktorý mu oznámil, že „*vždyť o vás se tak dalece nejedná, my chceme vlastně svědecky vás vyslechnout o Husákově a Novomeském*“. J. Ursíny sa na začiatku bránil a tvrdil, že „*o Husákově a Novomeskom nič trestného povedať nemůžem, lebo nič takého neviem*“.¹⁶⁰ Nakoniec však podľahol tlaku vyšetrovateľa a 2. marca 1950 podpísal protokol, v ktorom vypovedal hlavne o G. Husákoví a L. Novomeskom a ich činnosti na prípravách Povstania a počas neho. V protokole J. Ursíny tvrdil, že už v roku 1944 sa „*projevily Husákovy přehnané nacionalistické tendence nasvědčující tomu, že Dr. Husák nemá zájem na jednotě republiky a že hned na samém počátku obnovy republiky projevuje silné separatistické snahy*“.¹⁶¹ Nevyhol sa však ani ich činnosti po roku 1945, keď sa ich „*nepriateľská*“ činnosť ešte zintenzívnila a „*Gustav Husák a Laco Novomeský svým přehnaným nacionalismem a šovinismem, svými odstředivými tendencemi směřujícími k tomu, aby ze Slovenska utvořili stát v státě, dále pak, zvláště u Husáka, svými diktátorskými sklony byli prakticky v rozporu s politickou linií a zásadami komunistické strany*“.¹⁶² Táto výpoveď, podobne ako výpovede ostatných svedkov, bola plná poloprávd a vyslovených lží. Pri jej spisovaní sa J. Ursíny sťažoval K. Košťálovi, že ho núti

158 ABS, f. MNB, a. j. 62/1 MNB, Zvláštní příloha k č. j. B/4-V-1441. Protokol o výpovedi Viery Hložkovej z 2. 3. 1950.

159 J. Ursíny, bývalý predseda DS a podpredseda vlády ČSR, bol v roku 1948 odsúdený na 7 rokov väzenia.

160 URSÍNÝ, J.: *Z mōjho života*. Martin 2000, s. 164 – 165.

161 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o G. Husákoví, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Protokol o výpovedi Jána Ursínyho z 2. 3. 1950, s. 4 – 5.

162 Tamže, s. 10.

podpisovať nepravdivé veci. Ten mu na to povedal, že „v tej zápisnici vyzerám ,doceľa hezky“, a aby si z toho nič nerobil.¹⁶³

Podobný prípad ako J. Ursíny bol aj bývalý minister vnútra 1. SR A. Mach, ktorého v roku 1947 Národný súd v Bratislave odsúdil na tridsať rokov väzenia (trest mu neskôr zmiernili na 25 rokov). Na prelome rokov 1949/1950 ho premiestnili do väznice v Ruzyni, kde mal vypovedať proti G. Husákovi a L. Novomeskému a o ich činnosti v období 1. SR.¹⁶⁴ Obvinenia proti nim mu predkladali vyšetrovatelia a on ich mal iba potvrdiť: „*Horváth si ešte pokojne sedel v Budapešti ako veľvyslanec, Clementis v New Yorku ako minister zahraničia, Novomeský, Husák, Okáli ako povereníci a ja som od januára 1950 počúval o nich ako o zradcoch, zločincoch, agentoch. Celkom vážne sa ma pýtali, ako často chodieval za mnou do Leopoldova Novomeský. Keď som dokazoval, že ide o nezmysel, veď Novomeský nie je špendlík, aby ho nebolo vidieť, a predsa ho nikto u mňa na návšteve v Leopoldove nevidel, ovalili ma dôkazmi, zápisnicami svedkov, ktorí ho videli a vedeli, že išlo o obnovenie Slovenského štátu. Vraj presne deväť ráz bol za mnou a dával som mu rady, na koho sa obrátiť doma i v zahraničí, pokyny, ako odtrhnúť Slovensko.*“¹⁶⁵ A. Mach však s vyšetrovateľmi nespolupracoval. Na ich sklamanie tvrdil, že G. Husáka poznal „jenom z doslechu“. Jediné informácie, ktoré boli z výpovedí A. Macha pre ŠtB ako-tak použiteľné, súviseli so zatknutiami G. Husáka v rokoch 1940 – 1944.¹⁶⁶ A. Mach totiž pravdivo vypovedal, že „v dobĕ, kedy byl HUSÁK zatčen, intervenoval za něho guvernér národní banky KARVAŠ Imrich“. Dôvodom jeho prepustenia mal byť fakt, že Husákova „protistátní činnost za slovenského štátu byla nepatrná...“¹⁶⁷ Táto informácia bola tiež pravdivá, pretože G. Husák bol od novembra 1940 až do leta 1943 mimo komunistickej ilegality a práce v nej.¹⁶⁸ Machov referent sa takémuto postoju čudoval: „*Veď vám to nemôže škodiť, keď podpíšete. Čo ich bránite? A vlastne práve tým, že ich bránite, dokazujete, ako vám na nich záleží. Clementis mal mať so mnou spojenie za vojny. Husáka som dal prepustiť preto a preto... I Okáli bol prepustený.*“¹⁶⁹

163 URSÍNÝ, J.: *Z môjho života*, s. 166.

164 NA, f. Komise II., šk. č. 33, a. j. 519. Zpráva gen. prokurátora a předsedy Nejvyššího soudu z 8. 11. 1962 o přeskoumání tr. věci proti slovenským buržoazním nacionalistům (Gustáv Husák a spol.), s. 12.

165 MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2009, s. 228.

166 G. Husák bol za 1. SR zatknutý celkovo štyrikrát: november 1940, júl 1941, máj 1942 a marec 1944.

167 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Poznatzky z výpovedí Alexandra Macha z 9. 3. 1950.

168 ČERNÁK, T.: *Gustáv Husák v rokoch 1918 – 1948*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2008, s. 29.

169 MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, s. 228.

Jedným z dôkazových materiálov proti G. Husákovi mala byť aj jeho publikácia *Zápas o zajtrajšok*.¹⁷⁰ Koncom februára 1950 vypracoval historik a publicista Pavel Reiman pre potreby ŠtB posudok o tejto publikácii. V ňom sa G. Husákovi vyčíta, že „ani v jednom článku, venovaném Národnímu povstání [...] není podrobně hodnocena úloha SSSR, při osvobození Slovenska [...] v celku vyvolávají všechny tyto články dojem, že nový vývoj Slovenska byl určen Národním povstáním a dohodou mezi KSS a DS“. V článkoch sa údajne prejavovali protičeské tendencie a podľa P. Reimana bola publikácia súborom „průměrných novinářských článků, bez ladu a skladu nashromážděných, v nichž je marxisticko-leninský světový názor často skreslen v duchu buržoasního nacionalismu“.¹⁷¹

Na základe takto získaných poznatkov rôzneho druhu začali pracovníci sektoru IIa spracovávať podrobnú správu o činnosti tzv. buržoáznych nacionalistov. Vypracovaním správy bol poverený vedúci referátu 46D O. Burian: „Ku spracování memoranda k celému případu dostal jsem od Synkové konspekt, dle něho mělo být zpracováno.“ Správu zostavovali v časovej tiesni a „vlastní nástinn memoranda byl mi několikrát vrácen Švábem a Synkovou a netrpělivě urgován. Konečné spracování provedla Synková. Bylo sešito do rudých desek...“¹⁷² Podľa B. Doubka konečné znenie správy, ktorá dostala názov Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku, vypracovali sovietski poradcovia (Lichačov, Makarov) a K. Šváb.¹⁷³ Tvorilo ju 62 strán textu a dokončili ju 8. marca 1950 a následne odovzdali K. Gottwaldovi (po ňom so správou oboznámili aj R. Slánskeho a V. Širokého). Zostavili ju na základe výsledkov takmer trojmesačného vyšetrovania ŠtB a v priebehu niekoľkých dní odštartovala kritiku tzv. buržoázneho nacionalizmu na straníckej úrovni. Z hľadiska vyšetrovania G. Husáka ide o kľúčový dokument, ktorý je zároveň dokladom toho, akou logikou sa pri hľadaní nepriateľov v KSČ a KSS riadili sovietski poradcovia a vyšetrovatelia ŠtB. Z tohto dôvodu si túto správu a reflektovanie G. Husáka v nej priblížime podrobnejšie.

Správa na začiatku vymedzuje okruh podozrivých osôb, ktorý mali tvoriť príslušníci skupiny DAV. V tejto súvislosti konštatuje, že po zatknutí viacerých osôb¹⁷⁴ a po ich vypočúvaní vyšlo najavo, že „mezi vedoucími činiteli KSS se pro-

170 HUSÁK, G.: *Zápas o zajtrajšok*. Bratislava 1948.

171 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Posudok Pavla Reimana na publikácie *Zápas o zajtrajšok* a *O rolnickéj otázke na Slovensku* z 28. 2. 1950, s. 1–4.

172 NA, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministromi vnútra R. Barákovim z 2. 11. 1956, s. 3.

173 KAPLAN, K.: *StB o sobě*, s. 58.

174 V správe sú vymenovaní: V. Nový, E. Löbl, J. Kopecký, Z. Kalandra, J. Černý, V. Paleček, T. Florin, J. Trojan.

jevují silné buržoasní nacionalistické tendence, jejichž nositeli jsou zejména lidé z býv.[alé] skupiny ‚DAVU‘ v čele s V. CLEMENTISEM a L. NOVOMESKÝM“. Jej členovia podľa ŠtB okrem výnimiek „pochádzajú z malomestáckych alebo meštáckych, poväčšinou evanjelických rodín, sú doktormi práv s pozdžší vlastnú advokátnú praxú“. ¹⁷⁵ Keďže väčšina z nich zostala v rokoch 1938 – 1944 pôsobiť na Slovensku, ŠtB tento fakt účelovo využila a tvrdila, že nezostala preto „aby bojovala proti fašizmu, nýbrž aby sa nové situácii čo nejlépe prízpůsobila a aby si usprájala čo najpohodlněji svůj život“. ¹⁷⁶ Logicky tak dospeli k tomu, že činnosť celej skupiny odporuje tomu, že by „byli vyvíjeli nějakou vážnou ilegální činnost proti fašistickému státu“. Naopak, údajné nacionalistické tendencie, ktoré sa podľa ŠtB mali prejavovať v skupine DAV už počas 1. ČSR, „přerostly v období Slovenského státu v otevřenou spolupráci s tisoovským fašistickým režimem“. ¹⁷⁷ V tejto časti správy je osoba G. Husáka v úplnom úzadí a väčšej pozornosti sa jej nedostáva ani pri opise príprav a priebehu Povstania. ¹⁷⁸

Až v časti, ktorá opisuje činnosť bývalej skupiny DAV po roku 1948, ŠtB venuje G. Husákovi širšiu pozornosť. Činnosť celej skupiny sa vraj prejavovala v „denně uplatňovaných separatistických snahách, namířených proti koncepci ČSR, jakožto jednotného státu“ a jej členov ŠtB obviňovala, že „nečelili šíření protičeského šovinismu a antisemitismu, naopak svým postojem je ještě podporovali“. ¹⁷⁹

Samozrejme, správa nemohla pri jednotlivých členoch skupiny obísť ani hodnotenie ich pomeru k ZSSR, ktorý bol nielen pre ŠtB „zkušebním kamenem internacionalismu“. Zostavovatelia správy použili ako príklady prípad V. Clementisa a jeho kritiku sovietskej zahraničnej politiky v roku 1939 a G. Husáka, ktorý sa previnil svojou účasťou na tzv. zázjazde na Ukrajinu v roku 1941. ¹⁸⁰ Podobne

175 ABS, f. bývalý Studijní ústav MV, S – Zbierka rôznych písomností (ďalej S), 552 – 2. Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku z 8. 3. 1950, s. 1.

176 V prípade G. Husáka ŠtB tvrdila, že v období 1. SR „provodoval nerušeně svoji advokátní kancelář a německou speditérskou firmu Schenker“. Táto firma mala dokonca kryť nemeckú spravodajskú službu. Tamže, s. 12. V tomto prípade išlo o polopravdivé informácie, pretože v skutočnosti G. Husák od 1. mája 1942 zastával funkciu tajomníka Ústredného zväzu špeditéroov, ktorého členom bola aj firma Schenker. Advokátsku kanceláriu si otvoril v septembri 1943. ABS, f. S, 552 – 1. Zápisnica o výpovedi Dr. Augustína Husáka spísaná na Ústrední štátnej bezpečnosti 29. 3. 1944, s. 2.

177 ABS, f. S, 552 – 2. Zpráva o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku z 8. 3. 1950, s. 13 – 14.

178 Proti G. Husákovi je v súvislosti s Povstaním použitá iba jediná výčitka, ktorú ŠtB prevzala zo spomínaného posudku P. Reimana a v ktorom ho kritizuje, že ani v jednom článku venovanému Povstaniu „není podrobně hodnocena úloha SSSR při osvobození Slovenska“. Tamže, s. 20.

179 G. Husák tu bol kritizovaný za svoje postoje v otázkach zásobovania Slovenska a nezávislosti slovenského priemyslu. Tamže, s. 22 a 25.

180 Tamže, s. 26.

hodnotili aj ich vzťah k ostatným tzv. ľudovodemokratickým štátom – Poľsku, Bulharsku a hlavne Maďarsku. V tejto súvislosti najviac obviňovali V. Clementisa ako štátneho tajomníka a neskôr ministra zahraničných vecí, D. Okáliho ako povereníka vnútra a L. Novomeského ako povereníka školstva (G. Husák sa tu spomína len veľmi okrajovo).¹⁸¹

V ďalšej časti správy, ktorú ŠtB nazvala „*Prenikanie titovskej agentúry*“, sa snažila dokázať ich vrelý vzťah k tzv. titovskej Juhoslávii. Hlavné obvinenia sa sypali na hlavu V. Clementisa, ktorý mal ako tajomník MZV vplyv na personálne obsadenie československého zastupiteľstva v Belehrade. Prvýkrát sa tu zniesli obvinenia aj proti K. Šmidkemu ako predsedovi Zväzu slovenských partizánov. V tejto súvislosti sa G. Husák opäť takmer vôbec nespomína.¹⁸²

Veľmi zaujímavo pôsobí koniec správy, kde jej autori predstavujú výpoveď V. Hložkovej, ktorú podľa nich „*nutno bráť s určitou rezervou*“. Zároveň však tvrdia, že jej výpoveď obsahuje „*tolik a tak závažných kontrolovateľných faktů, že je nutno se jimi vážne zabývat*“. Vyšetровatelia vkladali do jej výpovedí veľké nádeje. Na rozdiel od výpovedí E. Löbla a V. Nového, ktorých „*tvrzení se většinou opírala o dedukce, jež nemohli podložit konkrétními fakty*“, sa výpoveď V. Hložkovej podľa ŠtB „*první opírá o dlouhou řadu otřásajících tvrzení, jejichž pravdivost však musí býti ověřena teprve dalším šetřením*“. Ak by sa tieto tvrdenia potvrdili, tak podľa zostavovateľov správy „*máme co činit s rozsáhlým spiknutím proti republice a komunistické straně*“.¹⁸³

Obdobie od príchodu sovietskych poradcov do Československa až do zostavenia Zprávy o výsledku šetření straně nepřátelských zjevů na Slovensku predstavuje kľúčovú fázu v činnosti ŠtB proti G. Husákovi v rokoch 1948 – 1950. Zároveň možno konštatovať, že bolo obdobím jej najintenzívnejšej činnosti. Počas necelých štyroch mesiacov boli položené základy budúcich obvinení tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov, z ktorých ŠtB vychádzala aj v rokoch 1953 – 1954. Jediným rozdielom bolo, že až do jari 1950 nebol G. Husák ani zďaleka ústrednou postavou vyšetrovania tejto skupiny. Tou bol V. Clementis, ktorý sa podľa plánov ŠtB mal stať československým Rajkom. G. Husák bol zatiaľ v akomsi úzadí a v bezpečnostných materiáloch vystupoval len ako radový člen skupiny. Dokazuje to najmä správa ŠtB z 8. marca 1950, v ktorej sa proti nemu vznieslo výrazne menej obvinení ako proti V. Clementisovi a dokonca aj L. Novomeskému. Ide o veľmi zaujímavé konštatovanie, pretože už o mesiac neskôr sa pod vplyvom širokého premyslených krokov postupne stala z G. Husáka ústredná postava straníckej kritiky tzv. buržoázneho nacionalizmu.

181 Tamže, s. 28 – 33.

182 Tamže, s. 33 – 47.

183 Tamže, s. 60 – 62.

GUSTÁV HUSÁK A KAMPAŇ PROTI TZV. SLOVENSKÝM BURŽOÁZNYM NACIONALISTOM

Politické dôsledky správy z 8. marca 1950 nenechali na seba dlho čakať. Potom, ako sa s ňou oboznámili najvyšší predstavitelia strany na čele s K. Gottwaldom, nabrali udalosti veľmi rýchly spád.¹⁸⁴ Do programu zasadnutia Predsedníctva ÚV KSČ 13. marca 1950 bol zaradený ako prvý bod prípad V. Clementisa. Referoval o ňom L. Kopřiva, ktorý ministra zahraničných vecí podrobil ostrej kritike a obvinil z buržoázneho nacionalizmu. Výsledkom zasadnutia bolo odvolanie V. Clementisa z jeho funkcie a výzva k písomnej sebakritike.¹⁸⁵ Kritika V. Clementisa a jeho odvolanie z funkcie ministra zahraničných vecí sa stali ústrednou témou aj na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS, ktoré sa uskutočnilo hneď na druhý deň v Prahe. O tomto prípade opäť referoval L. Kopřiva. Bol na ňom prítomný aj G. Husák, ktorý hneď na úvod svojej reakcie na prednesený referát povedal, že „*jsem překvapen osobně*“. Jeho vystúpenie bolo neutrálne a na záver konštatoval, že „... *považuji rozhodnutí strany za spravedlivé a uvážené. Bude mít vliv na přehlídku celé minulosti a myslím, že to může přispět k upevnění strany a dát příklad k ostráživosti*“.¹⁸⁶ Ani na jednom z týchto zasadnutí nezaznela kritika na osobu G. Husáka. V centre pozornosti bol zatiaľ iba V. Clementis. Avšak vzhľadom na charakter správy ŠtB bolo len otázkou času, kedy kritike podrobia aj osoby z jeho okolia.

Iniciatívy sa chopil V. Široký, pre ktorého bol na pôde KSS hlavným konkurentom G. Husák (spolu s ním aj L. Novomeský a K. Šmidke). To spôsobilo, že hlavným terčom Širokého straníckej kritiky na Slovensku sa zákonite musel stať práve G. Husák, pričom kritika V. Clementisa tým pádom zostala v úzadí. Tento proces, ktorý bol zároveň rozhodujúcou fázou politickej eliminácie dlhoročných straníckych konkurentov, odštartoval V. Široký 3. apríla 1950 v najužšom vedení strany na Slovensku – na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS. Už tu sa prvýkrát prejavila tendencia prezentovať G. Husáka ako ústrednú postavu celej skupiny tzv. buržoáznych nacionalistov. Keďže V. Clementis bol už v tomto čase politicky

184 O politických opatreniach proti skupine okolo G. Husáka sa údajne rozhodlo ešte pred zostavením samotnej správy. V. Kopecký v máji 1950 G. Husákovi povedal, že sa „*blamoval, keď mňa [G. Husáka – pozn. B. K.] vychvaloval verejne na zasadnutí ÚV KSČ koncom februára 1950, ačkoľvek bolo už rozhodnuté o postupe proti nám. Ale ,mne nic o tom neřekli, pripojil*“. NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 10.

185 NA, f. 02/1, 1945 – 1954, šk. č. 17, a. j. 212. Zápis ze schůze Předsednictva ÚV KSČ z 13. 3. 1950, s. 1.

186 NA, f. 03/10, šk. č. 9, a. j. 200. Zápis ze schůze Předsednictva ÚV KSS z 14. 3. 1950, s. 43 – 44.

eliminovaný, hlavná kritika sa na tomto zasadnutí zniesla na hlavy G. Husáka a L. Novomeského (K. Šmidke medzi kritizovanými zatiaľ nebol). V. Široký ich vo svojom referáte označil za „*nositeľov buržoázno nacionalistickej úchylky v KSS*“.¹⁸⁷ Kritika bola zasadená do širšieho rámca a smerovala hlavne k udalostiam do roku 1945. Väčšina členov predsedníctva a aj obaja kritizovaní zostali z takéhoto vývoja prekvapení.¹⁸⁸ L. Novomeský zaujal od začiatku sebakritický postoj.¹⁸⁹ G. Husák tiež vystupoval sebakriticky, no nie odovzdané. Pokúšal sa o obranu a snažil sa vyvrátiť niektoré tvrdenia, ktoré vyslovil V. Široký: „*Podívejte sa, súdruhovia, je v tom referáte s. Širokého celý rad otázok, ktoré neviem, či je celkom spravodlivé, hádzať mne na krk [...] Ja svoje chyby a nedostatky si veľmi sebakriticky priznať chcem, ale nerád by som akosi, aby sa mi toho dávalo na chrbát viac, než sa patrí [...] V otázke falošného chápania nacionálnej otázky má s. Široký plnú pravdu. Ja som v tom bol, bol som v tom po uši [...] Potom som trochu popletený z toho, neviem, neviem [...] Ja som sa s tým chcel vysporiadať, svoje chyby som videl, ale som hľadal fórum, kde by sa to prejednálo a povedal by som po katolícky, že som hľadal tú spovednicu, kde mi súdruhovia poradia, kde mi súdruhovia pomôžu, kde mi otvoria oči a povedia, tu si robil zle, ale mi ti veríme a ukáž, či vieš pre stranu robiť alebo nie.*“¹⁹⁰ Takýto postoj a obhajobu však jeho stranícki kolegovia prijali kriticky. G. Husák bol nútený na záver diskusie opäť vystúpiť a svoju obhajobu mierniť: „*Keď som tú diskusiu teraz počúval, vidím, že tie niektoré i ďalšie súvislosti, ktoré v referáte s. Širokého boli a ktoré sa mi na prvý pohľad zdali príliš tvrdé, príliš prísne, že sú vlastne prirodzené konzekvencie tej základnej chyby [...] a že je tá kritika v celej šírke uvážená a správna.*“¹⁹¹ V. Široký dosiahol prvotný cieľ a nastolil kritiku G. Husáka a spol. presne v tej podobe, v akej potreboval. Jeho ďalším zámerom bolo jej vystupňovanie, a to najmä jej zverejnením, resp. prezentovaním na širšom straníckom fóre. Tým

187 SNA, f. ÚV KSS G. Husák, šk. č. 2404. Zpráva komise, 1948–1954, s. 65.

188 „*Práve preto som bol tak prekvapený, keď jedného večera koncom marca 1950 bolo narýchlo zvolané Predsedníctvo ÚV KSS pod titulom prejednávania zásobovacích problémov, a tam na miesto riešenia zásobovacích problémov, s. Široký, ktorý prišiel z Prahy, vytiahol napísaný referát, v ktorom obvinil mňa a Novomeského z buržoázneho nacionalizmu. Len pár osôb vedelo o tom vopred, ostatní nechápali práve tak ako ja, čo to má byť a prečo.*“ NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 8.

189 L. Novomeský už v prvom diskusnom príspevku žiadal, aby bol zbavený funkcií: „*... prosím, aby som bol zbavený funkcií, ktoré mi strana zverila, či už v strane alebo mimo strany a potom podľa tých okolností, ktoré posúdite, podľa toho uvážte, čo mám robiť ja.*“ SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 795, a. j. 10. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 3. 4. 1950, s. 3.

190 Tamže, s. 12–14.

191 Tamže, s. 55.

sa malo stať nasledujúce zasadnutie pléna ÚV KSS. V. Široký odporučil na budúcom zasadnutí „rozvinúť problematiku tak, aby sme ju rozvinuli, nebáť sa, že kritika a sebakritika môžu nedobre pôsobiť na rozvoj strany alebo môžu takým alebo onakým vplyvom pôsobiť na postavenie jednotlivých súdruhov“.¹⁹² G. Husák a L. Novomeský mali na zasadnutí vystúpiť so sebakritikou.

Zasadnutie pléna ÚV KSS sa konalo 6. a 7. apríla 1950 a na jeho programe bol len jediný bod – príprava IX. zjazdu KSS. Hlavný referát opäť predniesol V. Široký. V ňom v podstate zopakoval a vysvetlil kritiku V. Clementisa a v súvislosti s ňou aj kritiku G. Husáka a L. Novomeského. Obvinenia voči skupine vychádzali jednoznačne zo správy ŠtB z 8. marca 1950. V. Široký vyhlásil: „Ústredný výbor ani dnes nemôže konštatovať, že súdr. Husák a Novomeský už pochopili, že základnou otázkou všetkých problémov, teda aj v nacionalistickej otázke, je otázka moci, je otázka, v rukách ktorej triedy je politická moc v štáte.“ Zároveň skonštatoval, že „nacionalistická úchylka v našej strane spočíva dnes predovšetkým v preceňovaní vlastných úspechov socialistickej výstavby našej krajiny a v podceňovaní obrovských výsledkov českej robotníckej triedy“.¹⁹³ Širokého kritika bola identická s kritikou z predchádzajúceho zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS. Avšak tým, že bola prednesená verejne, nabrala na údernosti. Pripojilo sa k nej množstvo členov pléna ÚV KSS, čím získala masový charakter. Tomu už ťažšie čelili aj samotní kritizovaní. G. Husák a L. Novomeský predniesli sebakritiky, v ktorých už odovzdane priznávali chyby a nedostatky, z ktorých ich obviňovali.¹⁹⁴ Bolo len otázkou času, kedy táto kritika dopadne aj na ich politické funkcie.

Niekoľko dní po tomto zasadnutí, 12. apríla 1950, dostala ŠtB správu od 5. oddelenia hlavného štábu Ministerstva národnej obrany (MNO), ktorá popisuje pomery na Ústredí predsedníctva ZP a zároveň sa snaží o diskreditáciu G. Husáka, vtedy ešte predsedu ZP. Správa hovorí o nezdravých pomeroch, ktoré sa vraj prejavovali v „anarchii práce, nedôvere, špatne chápané stranické činnosti, diktátorstvi určitých osôb a nesprávnom hodnotení členů strany“. Predseda ZP G. Husák sa údajne o tieto pomery nezaujímal a nesnažil sa ich ani riešiť. Podľa správy dôvodom jeho nečinnosti bolo, že bol vedome „určitými osobami odťahovaný od zájmu o tyto skutečnosti...“ alebo, čo bolo pre neho ešte horšie, „jest si vědom své nedostatečné ostráživosti a dokonce, že vědomě nechává věcem volný

192 V závere V. Široký objasnil svoje konanie, keď konštatoval, že svojím vystúpením „tento cieľ som tým sledoval, aby som nešiel do pléna ÚV zákerne, aby súdruhovia mali dost času, aby uvážili všetko aj priebeh diskusie“. Tamže, s. 60.

193 SNA, f. PL ÚV KSS, šk. č. 1823, a. j. 11. Referát V. Širokého na zasadnutí ÚV KSS 6. a 7. 4. 1950, s. 13.

194 SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 795, a. j. 12. Sebakritické prejavy G. Husáka a L. Novomeského na zasadnutí pléna ÚV KSS 6. a 7. 4. 1950.

průběh, sledujíc tak zatím neznámý cíl“.¹⁹⁵ Tieto tvrdenia sú jednoznačným dôkazom, že už v tomto období sa pripravovali personálne zmeny v ZP, ktoré mali byť dôsledkom stránickej kritiky G. Husáka a spol. V správe, samozrejme, nechýbali ani rôzne nepreverené informácie, ktoré mali škandalizovať osobu G. Husáka. Uvádza sa tu, že podľa nepreverených agentúrnych správ predseda ZP často navštevoval vináreň „Moderna“, kde sa po záverečnej hodine organizovali bujaré zábavy.¹⁹⁶ Túto správu, hlavne návštevy vinárne, dal sektor IIa ihneď na druhý deň preveriť T. Balážovi. ŠtB sa domnievala, že G. Husák sa tu spolu s ďalšími dvanástimi osobami z predsedníctva ZP, vydavateľstva Obroda a z redakcie časopisu *Týždeň* stretáva s istou britskou štátnou príslušníčkou.¹⁹⁷ V priebehu ďalšieho mesiaca zaslal T. Baláž K. Švábovi negatívnu odpoveď – G. Husák vináreň nenavštevoval. Podarilo sa mu však zistiť, že častým návštevníkom tu bol jeho tajomník Gustáv Palášty.¹⁹⁸

To, čo správa MNO naznačovala, sa potvrdilo koncom apríla 1950. V Široký kampaň proti G. Husákovi a L. Novomeskému naďalej vyhocoval. Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 29. apríla 1950 ich sebakritické prejavy podrobili novej kritike, pričom ich označili za nedostatočné. Prijalo sa uznesenie, podľa ktorého mali do 10. mája 1950 predložiť Predsedníctvu ÚV KSS prepracovanú a doplnenú sebakritiku, ktorá už mala poslúžiť potrebám pripravovaného IX. zjazdu KSS.¹⁹⁹ Toto zasadnutie zároveň predstavovalo začiatok politického konca G. Husáka a L. Novomeského. Po prerokovaní ich sebakritických prejavov a vlne novej kritiky V. Široký pristúpil k ich prvej politickej degradácii. Na záver diskusie si položil otázku, či „*má strana dať možnosť súdruhom, aby napravili svoje chyby a škody, ktoré spôsobili strane na doterajšej funkcii, alebo na iných úsekoch?*“ Navrhoval „*dať súdruhom možnosť na iných úsekoch, aby*

195 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Správa o pomeroch na Ústredí predsedníctva Zboru povereníkov z 12. apríla 1950, s. 1.

196 Tamže.

197 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Žiadosť o prešetrenie stykov G. Husáka z 13. 4. 1950.

198 Okrem toho T. Baláž veľmi podrobne preveroval ďalších trinásť osôb z bezprostredného okolia G. Husáka: primátora Bratislavy Ladislava Kurtáka, zamestnancov ZP Oldřicha Tošera, Rudolfa Kubu, Ruth Kučerovú, Albinu Chrapovú, Jána Lisého, Františka Martinoviča, Františka Luknára, Juraja Pavloviča, Viktora Harmanna, zamestnancov časopisu *Týždeň* Jána Adámyho, Ludovíta Schweinzpachera a zamestnanca vydavateľstva Obroda Alexandra Floriša. Tamže. Správa o stykoch G. Husáka z 15. 5. 1950.

199 SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 795, a. j. 12. Zápis a protokol zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 29. 4. 1950, s. 1.

svoje chyby napravili a to za plnej podpory a pomoci strany“.²⁰⁰ Vzhľadom na jeho dlhodobé plány na definitívne odstránenie konkurentov z KSS boli jeho slová prejavom vrcholného cynizmu. Pretavili sa však do návrhu na odvolanie G. Husáka z funkcie predsedu ZP a L. Novomeského z funkcie povereníka školstva, vied a umení.²⁰¹ Takýto postup potvrdilo 2. mája 1950 aj Predsedníctvo ÚV KSČ.²⁰² Neskôr bolo rozhodnuté, že svoje „chyby“ mal G. Husák naprávať vo funkcii vedúceho roľníckeho oddelenia ÚV KSS a L. Novomeský vo vede-ní Slovenskej akadémie vied a umení.²⁰³

V. Širokému však ani toto nestačilo, pretože G. Husák a L. Novomeský naďalej zostali členmi Predsedníctva ÚV KSS a členmi ÚV KSS a ÚV KSČ, ako aj poslancami Národného zhromaždenia a SNR. Navyše, kritike zatiaľ nebol podrobený ani Širokého ďalší konkurent – predseda SNR K. Šmidke, ktorý ako posledný mohol reálne ohroziť jeho výhradné postavenie na Slovensku. Záverečné kolo politickej eliminácie bývalého tzv. povstaleckého vedenia KSS preto naplánoval na blížiaci sa IX. zjazd KSS, ktorý sa uskutočnil v Bratislave 24. – 27. mája 1950 a ktorý rozhodoval o novom obsadení funkcií v KSS.

Priebeh IX. zjazdu bol v úplnej réžii V. Širokého, ktorý mal na zjazde hlavný referát *So súdruhom Gottwaldom smelšie a rýchlejšie vpred k vybudovaniu socializmu v našej vlasti* a v ktorom sa obširne venoval aj kritike buržoázneho nacionalizmu v KSS.²⁰⁴ Obvinenia proti skupine G. Husáka aj naďalej vychádzali z marcovej správy ŠtB a v zásade sa od nej nelíšili, čo potvrdili aj niektorí vysokí funkcionári ŠtB.²⁰⁵ Kritika G. Husáka a L. Novomeského už odznela ako prvá a hlavná, zatiaľ čo V. Clementisovi V. Široký venoval len minimálny priestor,

200 G. Husák na návrh V. Širokého reagoval nasledovne: „Myslím, že je to správne po takejto kritike [...] ani strana by to nepochopila, keby som zostal v tej funkcii, nehovoriac o tom, že človek je tak trochu roztrasený.“ Tamže, s. 60.

201 Tamže, s. 1.

202 NA, f. 02/1, 1945 – 1954, šk. č. 19 a. j. 221. Zápis ze schůze Předsednictva ÚV KSČ z 2. 5. 1950, s. 2.

203 SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 796, a. j. 13. Uznesenie zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS z 3. 6. 1950. Tento návrh 12. 6. 1950 definitívne schválilo Predsedníctvo ÚV KSČ. NA, f. 02/1, 1945 – 1954, šk. č. 19, a. j. 227. Zápis ze schůze Předsednictva ÚV KSČ z 12. 6. 1950, s. 2 – 3.

204 Pritom prvý variant Správy k IX. zjazdu KSS z 27. 3. 1950 ešte neobsahoval žiadnu zmienku o buržoáznom nacionalizme. KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 83.

205 B. Doubek o niekoľko rokov tvrdil, že „... zpráva byla hlavním podkladem pro jednání sjezdu KSS o buržoazně nacionalistických úchylnkách a hlavní příčinou kritiky a odvolání z funkcí Clementise, Husáka, Novomeského a dalších. [...] Pamatuji se také, že když jsem v tisku četl referát s. Širokého, že některé pasáže byly doslovným zněním zprávy předané Švábem“. KAPLAN, K.: *StB o sobě*, s. 58 – 59.

aj to iba v závere referátu o buržoáznom nacionalizme.²⁰⁶ Úplnou novinkou však bola ostrá kritika K. Šmidkeho, ktorou si V. Široký pripravoval pôdu na jeho politickú elimináciu. G. Husák, L. Novomeský, V. Clementis a K. Šmidke vystúpili počas zjazdu s rozsiahlymi sebakritikami. Prijali však iba sebakritiku prvých dvoch menovaných. Neprijatie sebakritiky K. Šmidkeho bolo prostriedkom, ako zabrániť jeho zvoleniu za člena ÚV KSS, čo sa V. Širokému aj podarilo. Tým politicky eliminoval aj posledného konkurenta v KSS. Nik z trojice G. Husák, L. Novomeský a K. Šmidke nebol na zjazde zvolený do ÚV KSS²⁰⁷ (K. Šmidkeho odvolali aj z funkcie predsedu SNR) a bývalé povstalecké vedenie stratilo akýkoľvek vplyv na smerovanie politických udalostí v KSS a na Slovensku.²⁰⁸ Politická eliminácia Širokého konkurentov tým bola dokončená. Ten napriek tomu v záverečnom prejave zjazdu predniesol slová, ktoré mali byť výstrahou a hrozbou pre kritizovaných súdruhov: „S úchylkou buržoázne-nacionalistickou každý z nás podáva prst triednemu nepriateľovi a vy viete, že triedny nepriateľ chopí celú vašu ruku. Máme uvažovať a do všetkých dôsledkov domysliť možné katastrofálne následky, ak príslušník Komunistickej strany podľahne vplyvu ideológii buržoázneho nacionalizmu.“²⁰⁹ Tieto slová boli znamením, že V. Široký sa neštíti ani trestnoprávnej eliminácii svojich konkurentov, ktorá v podmienkach začiatku 50. rokov mohla znamenať aj fyzickú likvidáciu.

V období vrcholiacej kampane proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom došlo v československej ŠtB k výrazným zmenám, ktoré zasiahli aj do vyšetrovania skupiny okolo G. Husáka. Vývoj medzinárodnej politickej situácie a zvyšujúci sa vplyv ZSSR v Československu mal dosah aj na jeho bezpečnostné zložky, ktoré mali byť organizačne usporiadané podľa sovietskeho modelu. Na základe tohto bola ŠtB (Skupina I – Bezpečnosť) vyňatá z MV a stala sa základom Ministerstva národnej bezpečnosti (MNB), ktoré bolo zriadené 23. mája 1950. Na jeho čele stál L. Kopřiva spolu so svojim námestníkom K. Švábom.²¹⁰ Kým sa nevyriešila definitívna organizačná štruktúra nového ministerstva, tak sektor IIa pod vedením K. Švába naďalej existoval a vykonával svoju činnosť. Lenže v lete 1950 sovietski poradcovia odporučili vedeniu MNB tento sektor zrušiť. Na jeseň roku 1950 nebol prevzatý do vznikajúceho Veliteľstva ŠtB (V ŠtB) a zanikol.

206 SNA, f. Zjazdy a konferencie KSS, šk. 22. Protokol IX. zjazdu KSS 24. – 27. mája 1950, s. 56 – 66; Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. Ústredný výbor KSS, Bratislava, 1950, s. 64 – 73.

207 SNA, f. Zjazdy a konferencie KSS, šk. 22. Protokol IX. zjazdu KSS 24. – 27. mája 1950, s. 431.

208 Členmi ÚV KSČ však zostali až do svojho zatknutia v roku 1951.

209 Tamže, s. 419.

210 FROLÍK, J.: Nástin organizačného vývoje štátbezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. 41, 1991, s. 462.

Časť jeho agendy prevzalo 1. oddelenie II. sektoru V ŠtB, kde aj naďalej fungoval referát buržoázni nacionalisti.²¹¹ Avšak čoraz významnejšiu úlohu pri vyšetrovaní G. Husáka a spol. začal zohrávať neslávne známy VI. sektor (vyšetrovací) V ŠtB, ktorý bol zriadený v októbri 1950. Jeho základ vytvorili príslušníci vyšetrovacích skupín sektoru IIa. Veliteľom VI. sektoru sa stal pplk. Lumír Kročák a jeho zástupcami boli škpt. Milan Moučka a škpt. B. Doubek.²¹²

Pre budúci vývoj hľadania nepriateľov v radoch KSČ a KSS však mali rozhodujúci význam personálne zmeny v skupine sovietskych poradcov. Ich príčinou bola nespokojnosť Moskvy s tým, akým smerom sa pokračovalo v hľadaní československého Rajka. Pretože na IX. zjazde KSS podrobili kritike hlavne G. Husáka, L. Novomeského a K. Šmidkeho, kritika tzv. buržoázneho nacionalizmu vyznela až príliš protičesky a nebola v súlade so snahou odhaliť československého Rajka, ktorým sa mal stať V. Clementis. Jej zameranie tak bolo z pohľadu Moskvy bezcenné a z propagandistického hľadiska neplnilo úlohy, ktoré vyplývali zo záverov rezolúcie Informbyra z novembra 1949. Takto koncipovaný proces by ani zďaleka nedosahoval parametre maďarského procesu s L. Rajkom a spol. a z propagandistického hľadiska by nepotvrdil jeho závery o Československu ako o centre medzinárodného sprisahania. Nespokojnosť Moskvy odrážajú aj vtedajšie hlásenia sovietskych diplomatov. V správe N. G. Novikova, generálneho konzula ZSSR v Bratislave, z 11. júna 1950 sa konštatuje „nedostatočné principiálne nastolenie otázky buržoázneho nacionalizmu, jeho zredukovanie na osobnosti G. Husáka, L. Novomeského a K. Šmidkeho, ktorých nacionalistické chyby mali protičeské zameranie“. Týmto sa vraj dostalo do úzadia „odsúdenie antisovietskych chýb Clementisa, hoci táto otázka podľa dôležitosti a aktuálnosti neustupuje prvej, ale prevyšuje ju“.²¹³ V podobnom duchu sa niesla aj správa korešpondenta TASS V. Medova, ktorú v polovici júla 1950 zaslal Ministerstvu zahraničných vecí ZSSR L. F. Teplov, sovietsky chargé d'affaires: „Na zjazde [IX. zjazd KSS – pozn. B. K.] sa hovorilo iba o slovenskom buržoáznom nacionalizme, ale nikto nič nepovedal o celoštátnom nacionalizme, hoci tento je škodlivejší, nebezpečnejší a jeho korene siahajú oveľa hlbšie.“²¹⁴ Na jar 1950 preto z Československa odvolali poradcov Lichačova a Makarova, ktorí nespĺnili svoje poslanie a nevyrobili veľký proces

211 FROLÍK, J.: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. 52, 2002, s. 382–383.

212 DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 180.

213 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými slovenskými buržoáznyimi nacionalistami. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, s. 166.

214 Tamže.

s československým Rajkom.²¹⁵ Už v máji 1950 prišla na MNB nová skupina poradcov na čele s Vladimírom Bojarským (vo funkcii pôsobil až do júla 1951), ktorý sa stal zároveň aj poradcom ministra.²¹⁶ Dôsledkom ich príchodu bola zmena koncepcie celého vyšetrovania. Postupne opustili teóriu, že československým Rajkom je V. Clementis. Hlavnou úlohou nových poradcov bolo vyrobiť proces celoštátneho a medzinárodného významu so skupinou straníckych funkcionárov, ktorých hlava by sedela priamo v najvyššom vedení KSČ.²¹⁷

Táto zmena sa prejavila aj navonok – náhlym prerušením kampane proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. Zároveň to bol aj hlavný dôvod, prečo zatiaľ G. Husák, L. Novomeský, V. Clementis a K. Šmidke nedostali nálepku zradcov a nepriateľov a prečo ich po takej intenzívnej a ostrej kampani nezatkli.

Napriek tomu, že kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu, resp. proti G. Husákovi a spol. po IX. zjazde KSS utíchla, ŠtB aj naďalej pokračovala v zbieraní materiálov proti týmto osobám. Napriek záverom IX. zjazdu KSS sa činnosť kritizovaných „ani Švábem ani ss. poradci, jako úchytky nehodnotila a bylo rozhodnuto pokračovat ve vyšetřování, aby jejich činnost byla odhalena jako záměrně nepřátelská“.²¹⁸ Ešte pred začiatkom IX. zjazdu KSS informoval T. Baláž K. Švába o tom, že podľa jeho zistení sa u G. Husáka konali od roku 1946 do konca roku 1948 raz týždenne schôdzky. Zvolával ich telefonicky Ladislav Saučin, alebo Štefan Jančí. Išlo však iba o zasadania redakčnej rady časopisu *Nové slovo*.²¹⁹ Pražská centrála ŠtB sa však aj takúto informáciu snažila využiť. V dňoch 18. až 26. mája 1950 bola do Bratislavy, pravdepodobne v súvislosti s konaním IX. zjazdu KSS, vyslaná skupina pracovníkov MV. Po príchode na Povereníctvo vnútra sa o. i. zaujímali aj o prípad G. Husáka: „Žádali jsme o ověření výpovědi vězně, že v bytě Husáka se každé úterý konají schůzky. Zjištění bylo provedeno tím způsobem, že předvolali soudružku, která se měla schůzek zúčastňovati, vyslechli ji a propustili. Když jim bylo vytknuto, že takovou věc mohli zjistiti tak, že v uvedený den mohli býti byt Husáka pozorován orgánem, chybu plně uznali, ale omlouvají jí tím, že mají mnoho práce a nestačí úkoly zvládnout.“ Takýto postup pracovníci MV ostro kritizovali. Slovenským kolegom vytýkali, že pri prípravnom vyšetrova-

215 KAPLAN, K.: *Sovětsí poradci v Československu 1949–1956*, s. 22.

216 DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 152.

217 KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 87.

218 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 64.

219 Na týchto zasadnutiach sa pravidelne zúčastňovali nasledujúce osoby: Anton Rašla, Ladislav Šimovič, Félix Vašečka, Ludovít Kováčik, Tamara Kováčiková, Alexander Kalina, Štefan Bednár, Ondrej Pavlík, Ján Čech, a nepravidelne E. Friš, Ján Bakoš a Dalibor Hanes. NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Správa o schôdzkach v byte G. Husáka z 16. 5. 1950, s. 1.

ní nepostupujú správne, a to tým, že osobu, o ktorú majú záujem predvolajú k výsluchu a z obsahu jej výpovede vypracujú správu. Túto osobu podľa nich takýmto postupom varovali a ďalšie vyšetrovanie sťažili. Dokonca uvažovali o tom, že takýto postup je zámerný, avšak nemali na to žiadne dôkazy.²²⁰

Počas IX. zjazdu začala ŠtB využívať na získavanie informácií o skupine tzv. buržoázných nacionalistov aj technické prostriedky, hlavne odpočúvacie zariadenia. Potvrdil to O. Burian, ktorého počas zjazdu vyslal K. Šváb do Bratislavy, kde sa mal spojiť s T. Balážom a vyžiadať si pomoc „jeho techniků ku zřízení odpouslouchacího zařízení v hotelovém pokoji Clementise“. Zariadenie však V. Clementis údajne objavil a kábel prerezal.²²¹ Podľa tvrdenia B. Doubka však odpočúvali aj ďalšie osoby z okolia V. Clementisa.²²² Podľa zachovaných dokumentov od augusta do decembra 1950 odpočúvali telefonické rozhovory L. Novomeského, G. Husáka, K. Šmidkeho a povereníka zdravotníctva Milana Poláka. Ich prepisy však neobsahovali takmer žiadne informácie, ktoré by ŠtB mohla použiť proti podozrivým.²²³

Hlavným zdrojom nových informácií pre ŠtB aj naďalej zostali výpovede zatknutých osôb. V zachovaných archívnych dokumentoch je ich však výrazne menej ako v predchádzajúcom období, čo možno pripísať zmene koncepcie vyšetrovania. Poslednou rozsiahlou výpoveďou, ktorou sa vyšetrovatelia snažila získať nové poznatky o G. Husákovi, tak bola výpoveď Jozefa Reicha²²⁴, ktorého ŠtB podozrievala zo špionáže v prospech americkej spravodajskej služby. Koncom júla 1950 poskytlo obranné spravodajstvo (Sektor BAa-I) skupine B. Doubka správu z jeho vypočúvania, ktoré uskutočnili útvary KV ŠtB v Košiciach. Počas neho totiž J. Reich vyhlásil, že G. Husák je, podobne ako on, agentom americkej spravodajskej služby. Vyšetrovatelia ŠtB vycítili príležitosť a urýchlene premiestnili J. Reicha do väznice v Ruzyni. Ešte pred samotným začiatkom jeho vyšetrovania mala byť zvolaná porada skupiny, ktorú mal tvoriť zástupca

220 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) v Bratislave, f. Sekretariát FMV v Prahe A 2/1 (ďalej A 2/1), šk. č. 2, a. j. 23. Zpráva ze zájezdu skupiny ministerstva vnitra na Slovensku v dnech 18.–26. 5. 1950, s. 2.

221 NA, f. Komise II., šk. č. 1, a. j. 1. List O. Buriana ministrovi vnútra R. Barákovi z 2. 11. 1956, s. 3.

222 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*, s. 71.

223 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o G. Husákovi, Husák Gustáv. Telefonné rozhovory.

224 Jozef Reich (1924–?), začiatkom apríla 1949 odišiel ilegálne do Rakúska a po piatich dňoch sa vrátil. Pri prechode hranice ho pri obci Heinburg zadržali sovietske bezpečnostné orgány. Neskôr ho vydali do Československa a odsúdili na 6 mesiacov väzenia. Po odpykaní trestu bol zamestnaný na viacerých miestach. V júli 1950 ho znovu zatkli. Tamže, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Zápis o výpovedi Josefa Reicha zo 7. 8. 1950, s. 1–2.

sektoru BAa-I, zástupca referátu 46-d, zástupca realizačnej skupiny (predpokladala sa prítomnosť kpt. B. Doubka) a vyšetrovateľ, ktorý viedol vypočúvanie J. Reicha na Slovensku.²²⁵ Začiatkom augusta sa začala séria jeho výsluchov. Najzaujímavejšou bola výpoveď zo 7. augusta 1950, v ktorej sa vyšetrovatelia snažia vykonštruovať a dokázať špionážnu činnosť G. Husáka v prospech USA. Okrem toho obsahovala aj množstvo fantastických a vymyslených tvrdení, ktoré mali slúžiť na diskreditáciu jeho osoby. Na tejto výpovedi možno ilustrovať „logiku“ vyšetrovacích postupov ŠtB. J. Reich sa prvýkrát ocitol v spoločnosti G. Husáka v septembri 1948 v rekreačnom dome v Tatranskej Lomnici, kde boli K. Šmidke a G. Husák na dovolenke. Tu J. Reich údajne videl, ako „Husák... prudce stal od stolu, otočil sa ke stěně, kde visely obrazy Gottwalda a Stalina, vzal láhev od vína ze stolu a mrštil jí po těchto obrazech. Zasáhl obraz presidenta Gottwalda a zničil ho... ŠMIDTKE se činu HUSÁKA smál...“ Z tohto si J. Reich (reálne však vyšetrovatelia ŠtB) vyvodil nasledovné: „Tímto činem jsem byl přesvědčen o tom, že HUSÁK na veřejnost vystupuje jako stoupenec a obhájce komunistické strany Slovenska, avšak ideově, že jest nepřitelem komunistické strany a, že svůj poměr ke KSČ jenom předstírá.“²²⁶ Vyšetrovatelia zaujímavo prepojili túto udalosť s údajnou Husákovou špionážou. J. Reich tento zážitok údajne opísal aj svojmu riadiacemu pracovníkovi. Ten ho požiadal, aby sa pokúsil získať G. Husáka a K. Šmidkeho „pro špionážní a výzvědné práce pro Američany“. J. Reich však odmietol. Začiatkom decembra 1948 sa vraj opäť stretol s G. Husákom v kaviarni Carlton v Bratislave. Tu si údajne všimol jeho „podozrivé“ správanie, z čoho usúdil, že G. Husák už spravodajsky pracuje pre Američanov. Hlavným dôkazom jeho špionážnej činnosti však bola udalosť z februára 1949. Vtedy J. Reich navštívil americký konzulát a pri rozhovore s konzulom vybehla z miestnosti s vysielacími stanicami zamestnankyňa konzulátu a „zvolala na konsula anglicky radostným hlasem, Volal HUSÁK“.²²⁷ V novembri 1949 sa opäť stretol so svojím riadiacim pracovníkom, ktorý mu údajne povedal, že „nejlepší typ lidí (jména lidí), které jsem mu doposavad dal, byli typy dr. HUSÁK a K. ŠMIDTKE“. Aj takáto neuveriteľná konštrukcia vyšetrovateľom ŠtB stačila a z celej výpovede J. Reicha vyvodili záver, že K. Šmidke a G. Husák „pracují pro výzvědnou americkou službu“.²²⁸ Následne sa vyšetrovatelia snažili overiť, resp. získať ďalšie poznatky, ktoré by potvrdili závery z tejto výpovede.²²⁹ Výsledky

225 Tamže, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Správa z výpovedi Josefa Reicha z 26. 7. 1950.

226 Tamže, Dr. Gustáv Husák – cizí spisy, protokoly. Zápis o výpovedi Josefa Reicha zo 7. 8. 1950, s. 8.

227 Tamže, s. 9 – 10.

228 Tamže, s. 11 – 12.

tohto vyšetrovania nepoznáme. Vzhľadom na budúce obvinenia G. Husáka, v ktorých sa špionáž nespomínala, však môžeme predpokladať, že vyšetrovanie bolo neúspešné. ŠtB sa na základe pochybnej a môžeme predpokladať, že aj vynútenej výpovede J. Reicha špionážnu činnosť G. Husáka v prospech USA vykonštruovať nepodarilo.

Dokumenty z vyšetrovania z augusta 1950 sú na dlhý čas poslednými zachovanými. Akoby sa od polovice augusta do začiatku decembra 1950 okolo G. Husáka nič nedialo. Aj toto možno považovať za dôkaz, že v období zmeny koncepcie v hľadaní československého Rajka došlo aj k istému tápaniu v prípade tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Až v súvislosti s prípravami na rozsiahle zatýkanie v radoch funkcionárov KSČ a KSS sa zintenzívnila činnosť aj okolo G. Husáka, ktorý sa tiež mal nachádzať medzi zatknutými osobami. A z tohto pohľadu treba vnímať aj správu, ktorú ŠtB získala 7. decembra 1950 a ktorá vytvárala dôvody na zatknutie G. Husáka. Správa pochádzala od agenta 6075, ktorý približoval názory Ivana Pietora a šéfredaktora *Katolíckych novín* Špánika. V správe sa objavilo tvrdenie I. Pietora, že kým „*NOVOMESKÝ je rozpačitý a deprimovaný, HUSÁK se tváří tak, jako by celý život nedělal nic jiného než funkcií zemědělského tajemníka KSS. Je v tom mnoho herectví a švejkoviny. Jeho pokání bylo afektované, aby každý viděl, že mu bylo nadiktováno*“. Tvrdenia ďalších osôb mali dokazovať spojenie G. Husáka s domácou reakciou – Špánik hovoril údajne o tom, že „*slovenská veřejnost – nekatolická i katolická HUSÁKOVI odpustila to, co mu dříve vyčítala. Především se pamatuje na to, že to byl právě on, kdož učinil velmi mnoho pro rozvoj Slovenska a Bratislavy*“ a podľa názoru Dr. Chorváta sa „*v očích nekomunistické veřejnosti jeví HUSÁK jako oběť, jednak jako nacionalistický komunista, jenž vždy nalezne společnou věc i s bývalými Hlinkovci i s luterány – národníary*“.²³⁰ Na základe týchto tvrdení si ŠtB vyvodila nasledujúci záver: „*Nelze ještě nic říci o tom, zda G. HUSÁK skutečně už podniká něco proti straně či nikoliv. Je však isté, že má k tomu nejlepší předpoklady. Z výbojného a útočného komunistického politika, jenž měl spoustu nepřátel na všech stranách, stal se najednou sympatickou postavou, se kterou lze jednat a s níž se počítá jako s možným partnerem – a to na podkladě lokálního patriotismu. Jinými slovy – je to cesta, která jednak vytváří alibi a jednak vede k titovštině. Setrvání HUSÁKA na Slovensku znamená posílení titovských tendencí a nadějí netolika mezi slovenskými komunisty, nýbrž v celé reakční veřejnosti vůbec*“.²³¹ Posledná veta tohto citátu jednoznačne odkrýva plánované

229 Tamže, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Žiadosť o vyšetrovanie viacerých osôb v súvislosti s overením výpovede J. Reicha z 11. 8. 1950.

230 Tamže. Správa agenta 6075 o G. Husákovi z 11. 12. 1950, s. 1 – 2.

231 Tamže, s. 2.

zámery ŠtB, pre ktorú nepredstavovalo problém Husákovo zotrvanie na Slovensku, ale jeho zotrvanie na slobode.

Od tohto momentu sa činnosť ŠtB okolo G. Husáka opäť výrazne zintenzívnila. Koncom roku 1950 sa ŠtB snažila získať na spoluprácu herca Ctibora Filčíka, ktorého považovala za milenca M. Husákovvej.²³² ŠtB sa pohrávala s myšlienkou „zda by jej bylo možno použít jako agenta proti Husákovi přes Husákovou, nebo zda jsou předpoklady nabourat přímo Husákovou“. Zároveň sa prostredníctvom C. Filčíka snažili zistiť, aký vzťah panuje medzi manželmi Husákovcami.²³³ Tieto opatrenia sú jednými z posledných, ktorými sa ŠtB snažila získať ďalšie kompromitujúce materiály o G. Husákovi. Jej činnosť už čoraz viac smerovala k zabezpečeniu dostatočných dôkazov na jeho zatknutie. Získavanie nových poznatkov o G. Husákovi tak prestalo byť pre ŠtB prioritou.

Obdobie od jari 1950 až do zatknutia G. Husáka 6. februára 1951 bolo v znamení zníženej činnosti ŠtB v okolí G. Husáka. Bolo spôsobené náhlym prerušením kampane proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu a aj zmenami v ŠtB, resp. zmenou koncepcie v hľadani československého Rajka. V stránickej kritike osoba G. Husáka vystupovala ako ústredná postava. Takýto vývoj však neovplyvnil ďalšiu činnosť, resp. zameranie bezpečnostných orgánov v problematike tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Hlavou skupiny aj naďalej zostával V. Clementis a G. Husák bol v úzadí. Napriek tomu, že ho odvolali zo všetkých významnejších funkcií na Slovensku a získal nálepku „úchyľkára“, nerezignoval. Možno bol aj sám prekvapený, že napriek takej ostrej kampani naďalej zostával na slobode. Veľmi rýchlo sa udomácnil vo funkcii vedúceho roľníckeho oddelenia ÚV KSS a snažil sa pracovať pre stranu. Táto „idylka“ sa však rozhodnutím najvyšších funkcionárov KSČ skončila 6. februára 1951.

232 Medzi C. Filčíkom a M. Husákovou sa už od roku 1948 postupne vyvíjal intímny vzťah. LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*. Bratislava 2008, s. 54.

233 Rovnako plánovali získať pre spoluprácu aj Husákových priateľov Štefana Struhárika a L. Saučina. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Dr. Gustáv Husák – záznamy a zprávy. Návrh na rozpracovanie G. Husáka a jeho okolia (nedatované, pravdepodobne koniec decembra 1950).

Gustáv Husák vo výpovediach Imricha Suckého

Martin Mocko

Imrich Sucký bol už pred rokom 1938 skúsený a úspešný policajný inšpektor na spravodajskom oddelení policajného riaditeľstva. V službách polície zostal i po vyhlásení autonómie na jeseň 1938 a vzniku samostatného Slovenského štátu v marci 1939, keď všetku politickú moc na seba strhla Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), proti ktorej predtým neraz zasahoval. Očista policajných a bezpečnostných orgánov prebiehala postupne. Do roku 1940 štátno-bezpečnostné poslanie naďalej plnilo najmä policajné riaditeľstvo. V roku 1940 vznikla samostatná Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) a do jej spravodajského oddelenia nastúpil aj I. Sucký.¹ Asi koncom roku 1940 prešiel ako posila do tzv. protikomunistického oddelenia ÚŠB, ktoré viedol Jozef Beňuška.² Tu sa stal vedúcim skupiny detektívov a rozhodujúcou mierou sa zapájal do odhaľovania komunistickej ilegality.

O I. Suckom bolo známe, že nie je politicky či ideologicky vyhranený.³ Po porážke nacizmu a zániku Slovenského štátu podľa vlastného tvrdenia spolupracoval

-
- 1 Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály ministerstva vnútra o Imrichovi Suckom (ďalej nezaradené materiály MV o I. Suckom). Protokol o výpovedi I. Suckého zo dňa 7. 12. 1957. Všetky ďalej citované protokoly a vlastnoručne písané spomienky pochádzajú z tohto zdroja.
 - 2 Tamže. Protokoly o výpovedi I. Suckého zo dňa 12. 12. 1957 a 27. 12. 1957.
 - 3 Napríklad Otto Krajňák, člen druhého ilegálneho ÚV KSS, Suckého vyšetrovanec a neskôr vedúca osobnosť straníckej historiografie ho vo svojich spomienkach hodnotil takto: „Keď bol agent Sucký sám v izbe, vystupoval ako protinemec. No zrejme to

aj s NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennich del – ľudový komisariát vnútra). Čoskoro ho slovenská bezpečnosť zatkla a začalo sa proti nemu retribučné konanie. Aj ako väzeň spolupracoval s československou rozviedkou. Azda i vďaka tomu ho v retribučnom procese odsúdili len na 20 mesiacov. Po prepustení sa znovu snažil zapojiť do spravodajskej činnosti. Avšak po Februári 1948 sa retribučné konanie proti nemu obnovilo a I. Sucký tesne pred vynesením rozsudku na dvadsaťpäť rokov väzenia emigroval do Rakúska.⁴

V emigrácii udržiaval spravodajské kontakty na obidve strany. Československej strane vraj za „väčší finančný obnos v dolároch“ ponúkal, že vyzradí svojich bývalých konfidentov z ilegálnej Komunistickej strany Slovenska (KSS), čo sa ale nestalo. Neskôr pristúpil na spoluprácu s čs. rozviedkou ako agent v zahraničí, avšak podľa známych údajov len s nepatrnými výsledkami a neskôr ju I. Sucký prerušil. Československá rozviedka dlhšie uvažovala o únose I. Suckého. Jej rozhodnutie urýchlila návšteva pracovníka Slobodnej Európy I. Kružliaka u I. Suckého, pri ktorej vraj požadoval kompromitujúce údaje proti slovenským komunistom. Definitívne rozhodnutie o únose padlo na najvyšších miestach KSČ v auguste 1957 a uskutočnil sa 13. septembra 1957.⁵

I. Suckého niekoľko rokov vypočúvali o jeho činnosti v exile a najmä na protikomunistickom oddelení ÚŠB. Z týchto výsluchov sa zachovalo takmer 500 strán vlastnoručne písaných výpovedí a 750 strán tzv. otázkových protokolov. Ich obsah dlho zostával verejnosti prakticky neznámy. Až v roku 2007 Matej Medvecký publikoval knihu *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*, v ktorej množstvo Suckého výpovedí syntetizoval do súvislej podoby a porovnal so základnými historickými dielami o tomto období.⁶ Vo svojich výpovediach sa I. Sucký veľmi často vyjadruje aj o činnosti G. Husáka v ilegálite. Niektoré z vyjadrení sú veľmi vážne, napríklad obviňujú G. Husáka zo spolupráce s ÚŠB.

bola od neho iba taká pretváarka. Rozhovory s ním, ako aj s ostatnými, nevedli však k žiadnym výsledkom. Boli to ľudia bez osobnej cti, bez zásad. [...] Ak by som bol mal k dispozícii väčšie finančné prostriedky, bolo by možné Suckého vari aj vtedy pred Stalingradom získať pre vykonanie niektorých úloh.“ Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, fond (f.) Pisomná pozostalosť O. Krajňáka, archívna jednotka (a. j.) 126; Tamže, a. j. 236. Za mrežami fašistického žalára, s. 30, s. 43.

4 MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007, s. 172.

5 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o I. Suckom, Podsvazek zpráv a protokolů. Správa J. Bruchu o únose Suckého, s. 1–5; Tamže, zväzok (zv.) 12. Záznam plk. Molnára k prípadu Emerich Sucký.

6 MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu*. Kolegovi M. Medveckému ďakujem za ústretovosť a poskytnutie niektorých vlastných pomôcok zo štúdia Suckého prípadu. Bez nich by táto štúdia nemohla byť napísaná.

Myslím, že také vážne obvinenia si vyžadujú hlbšiu analýzu. Touto prácou rozhodne tému nevyčerpám. Chcem len poukázať na dobový kontext, ktorý treba brať do úvahy pri posudzovaní tvrdení I. Suckého o G. Husákovi nachádzajúcich sa v protokoloch, prispieť k hodnoteniu dôveryhodnosti týchto výpovedí všeobecne, aj konkrétne zhodnotiť niektoré jeho hlavné tvrdenia o G. Husákovi.

SLOVENSKÁ OTÁZKA V ROKOCH 1957 – 1958

I. Sucký mohol byť zaujímavý z niekoľkých stránok: komunistická ilegality počas druhej svetovej vojny, ktorú vtedy I. Sucký odhaľoval; Slovenský štát ako symbol slovenskej otázky; okolnosti v emigrácii priamo bojujúcej proti režimu. Hoci to nemusí byť zrejmé, v týchto rokoch boli všetky tieto otázky horúcou témou prvoradej dôležitosti.

„Tajomstvá“ komunistickej ilegality a činnosti za Slovenského štátu, hoci odvtedy uplynulo viac než desaťročie, boli stále silnou politickou zbraňou. Už v prvej polovici päťdesiatych rokov sa stalinské monsterprocesy s komunistami začínali hľadaním „škvŕn v minulosti“. Obdobie druhej svetovej vojny bolo najvdčačnejším zdrojom takýchto „škvŕn“. Medzi najbežnejšie patrili povinné radové členstvo v niektorej režimovej organizácii, legálna existencia počas režimu vyžadujúca formálne prejavy súhlasu s ním, absencia ilegálnej činnosti, výpovede o ilegálnej činnosti po zatknutí atď. V atmosfére 50. rokov sa už na realitu existencie za ľudáckeho režimu vôbec neprihliadalo a v spoločnosti sa rozšírili také meradlá, podľa ktorých sa každý mal čoho obávať. Uvediem niekoľko príkladov, ako málo stačilo.

Štefan Bašťovanský bol ako železničiar organizovaný v Hlinkovej dopravnej garde (HDG), stavovskej organizácii Hlinkovej gardy. Železničiarov v tom čase, keď spojenia medzi regiónmi nefungovali hladko, prísnejšie strážili a preverovali ich vernosť režimu. Š. Bašťovanský patril medzi hŕstku komunistov, ktorí neboli všeobecne známi pre svoju legálnu činnosť pred rokom 1938, a tak si mohol udržať túto pozíciu. Skutočne ju využíval na prospech komunistickej strany. Ako „spoľahlivý“ mal napríklad možnosť v roku 1941 cestovať do Prahy, a tak udržiavať spojenie s druhým ilegálnym Ústredným výborom Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ). Ľudí, ktorí vykonávali takéto služby komunistickej ilegality, by sme zráтали na prstoch. Daň za to bola – zostať nenápadným, čo samozrejme zahŕňalo aj vstup do HDG. V tom čase by žiaden komunist voči tomu neprotestoval, práve naopak. Avšak v 50. rokoch udávali atmosféru v strane ľudia ako Pavol David, ktorý celú vojnu strávil v Sovietskom zväze pod vplyvom tamojších štruktúr. P. David bol známy tým, ako podobnými „odhaleniami“ vydieral mnohých komunistických funkcionárov a posilňoval svoju pozíciu vo vedení komunistickej strany na Slovensku. V Bašťovanského prípade sa to skončilo samovraždou v roku 1952.

Podobné nebezpečenstvo predstavovali aj výpovede na polícii. Málokto bol takej náture, aby vydržal výsluch, ktorý niekedy mohol byť mierny, ale inokedy až príliš pripomínal metódy nacistického gestapa. Polícia často proti zatknutým našla usvedčujúce materiály, ktoré sa nedali zaprieť. Niektorých jednotlivcov sa podarilo zlomiť celkom a vypovedali všetko, čo vedeli. Väčšinu sa podarilo prinútiť prezradiť aspoň niečo, v nádeji že si tak vykúpia pokoj a zataja zvyšok. Následne začala polícia takéto čiastkové výpovede jednotlivcov medzi sebou konfrontovať a dopĺňať, takže zvyčajne sa nakoniec podarilo utajiť len málo. Pre históriu sa výpovede zachovali iba z protokolov, ktoré sa zapisovali až vtedy, keď už sa celý tento kolotoč skončil. V nich zdanlivo vypovedal každý, aj ten, kto v skutočnosti bezpečnosti celkom nič nové neprezradil. Totiž, keď zatknutý komunista videl, že bezpečnosť už o nejakej konkrétnej veci vie (napríklad keď sa jeho spolupracovník počas konfrontácie pred ním priznal), už neexistoval žiaden dôvod trpieť pre čosi, čo už „prasklo“. Naopak, bola to možnosť priznať niečo, čo už aj tak bezpečnosť vie, odpútať pozornosť od vecí, ktoré nezistila, a mať aspoň na čas pokoj. A samozrejme, veľmi mnoho ľudí sa v takejto situácii stávalo do svetla, že podporujú režim či štát, že im ide len o sociálne zmeny a podobne.

Lenže v atmosfére 50. rokov takéto vysvetlenia, vyžadujúce akceptovanie dobových reálií, neprichádzali do úvahy. Príkladom je zápisnica o výpovedi Júliusa Ďuriša (vedúceho prvého ilegálneho ÚV KSS) na ÚŠB z 21. októbra 1941. V nej J. Ďuriš nespomína ani jedného významnejšieho pracovníka ilegálnej KSS, ktorý by nebol už dávnejšie zatknutý, mŕtvy, v emigrácii, alebo preukázateľne známy ÚŠB. Napriek tomu, keď sa začiatkom roku 1953 táto zápisnica dostala do rúk pracovníkov bezpečnosti, hodnotili ju tak, že Ďuriš vypovedal „*všetko, čo vedel, čím ulahčil prácu policajných orgánov Slovenského štátu v boji proti ilegálnej KSS*“.⁷ Aj J. Ďuriš sám bol v 50. rokoch predstaviteľom takéhoto myslenia.⁸ V tomto prípade mal šťastie, čoskoro sa vrátil do najvyššieho stranického vedenia a stal sa ministrom financií.

Rovnako citlivou otázkou ako komunistická ilegalita bolo aj postavenie Slovenska v republike. Už na samom začiatku čistiek v sovietskej sfére vplyvu stál ako argument nacionalizmus. Nešlo len o skutočný nacionalizmus, v slovenských podmienkach historicky asociovaný s režimu nepriateľským katolicizmom a ľudáctvom rokov 1939 – 1945. Za „buržoázny nacionalizmus“ sa od roku

7 NA, f. ÚV KSČ–100/24 – Klement Gottwald 1938 – 1953 (ďalej 100/24), šk. č. 104, a. j. 1217. Zpráva o obsahu protokolů sepsaných na Ústředně štátní bezpečnosti v Bratislavě se soudruhem Juliusem Ďurišem z 28. 1. 1953.

8 Napríklad až do smrti zostal presvedčený o oprávnenosti kritiky Bašťovanského členstva v HDG. Archív Múzea SNP (ďalej AMSNP) v Banskej Bystrici, f. XII, prírastkové číslo (prír. č.) 47/2004. Spomienky J. Ďuriša, s. 915 – 916.

1948 označovala neochota komunistickéj Juhoslávie podriaďiť sa Stalinovmu diktátu. Táto odštartovala konštruovanie procesov, ktoré mali zabrániť podobnému vývoju v ostatných krajinách sovietskej sféry. V každej z nich sa začal pohon na komunistov, ktorí by čo i len hypoteticky mohli vyžadovať väčšiu mieru národnej nezávislosti a neakceptovať úplné podriadenie sa centralizmu. V Československu sa symbolom tejto hrozby stali najmä Vladimír Clementis, Gustáv Husák a Ladislav Novomeský, ktorých v roku 1950 odvolali z funkcií a v roku 1951 zatkli.

Nezaškodí stručne pripomenúť aj ďalšie obeť týchto čistiek z okruhu komunistických intelektuálov prenasledovaných za „buržoázny nacionalizmus“, pretože v Suckého výpovediach sa mená niektorých z nich vyskytujú nepomerne často. Títo komunisti sa vo významnej miere zúčastňovali na práci v komunistickej ilegalite, dokonca v období IV. ilegálneho ÚV KSS tvorili okruh vedúcich pracovníkov takmer výhradne oni. Po roku 1945 zväčša predstavovali menej radikálne a menej centralistické krídlo komunistov, okrem iného požadujúce väčšiu mieru národnej nezávislosti. Po eskalácii studenej vojny a roztržke ZSSR s Juhosláviou, keď sa vo vedení KSS presadila radikálna a centralistická politika, prakticky všetkých obvinili z „titoizmu“ alebo „buržoázneho nacionalizmu“.

Medzi úplne prvými obeťami tejto čistky bol Ernest Otto. Po roku 1945 bol Novomeského zástupcom na Povereníctve školstva, vied a umení. Okrem iného aj pre príliš otvorenú kritiku politiky vedenia KSČ ho zatkli tesne po príchode poradcov na jeseň roku 1949 a jeho ďalší osud bol výnimočne tragický.

Zatknutiu sa nevyhol ani ďalší človek z toho okruhu, Anton Rašla. Rašla je známy už z komunistickej ilegality, keď ukrýval vedúceho predstaviteľa KSS Júliusa Ďuriša a neskôr patrilo do okruhu spolupracovníkov štvrtého a piateho ilegálneho vedenia KSS. Azda najviac sa preslávil v rokoch 1946 – 1947 ako jeden z prokurátorov na procese s Jozefom Tisom a spol. V rámci toho chodieval aj za I. Suckým, v tom období väzneným v Bratislave, a vypočúval ho v súvislosti s jeho odhaľovaním komunistickej ilegality. Po februári 1948 sa neúspešne snažil presadiť, aby komunistický režim namiesto prenasledovania využil I. Suckého, tak ako predtým ľudácky režim. Aj to bolo jedno z obvinení, za ktoré ho odsúdili.⁹

Po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda kontrolu nad bezpečnosťou a vykonávanie straníckej bezpečnostnej politiky prebral minister vnútra Rudolf Barák a začal „likvidovať“ prípady uväznených osôb obvinených za politickú činnosť. Odsúdení v niektorých menších prípadoch sa dostali na slobodu (napr. Husákov kamarát Félix Vašečka), ale vo významnejších kauzách vrátane A. Rašlu a G. Husáka sa obnovila príprava procesu. Proces so slovenskými „buržoázny

9 RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998, s. 207.

nacionalistami“, t. j. G. Husákom a spol. sa uskutočnil až v roku 1954. Udalosti z obdobia Slovenského štátu tvorili veľkú časť obžaloby. V súvislosti s týmto procesom boli z vplyvnejších stranických funkcií odstránení aj ďalší komunisti tohto okruhu ako Michal Falčan a Ján Púll.

Z funkcie musel odísť aj Ondrej Pavlík. Toho ešte ako člena Predsedníctva ÚV KSS vydieral Pavol David pre radové členstvo v režimových organizáciách.¹⁰ Napriek tomu O. Pavlík opakovane kritizoval pomery v stranickom vedení. Po vylúčení z politickej funkcie sa stal predsedom Slovenskej akadémie vied, kde sa mu podarilo umiestniť väčšiu časť komunistických intelektuálov odstránených z politického života.

V rokoch 1955 – 1956 prebiehala v Sovietskom zväze destalinizácia, ktorú vedenie KSČ prijímalo neochotne. Ustanovilo komisiu na čele s R. Barákom, ktorá podľa pokynov stranického vedenia prepustila len niekoľko komunistov, u ktorých nehrozilo, že sa budú politicky angažovať. Vo väčšine politických procesov s komunistami iba preformulovala pôvodnú obžalobu a zmenila výšku trestu. Ondrej Pavlík sa opäť ozval s kritikou vedenia a vylúčili ho za to zo strany.

V roku 1957 funkcionár orientovaný na hospodárske otázky Štefan Šebesta presadzoval ekonomický program, ktorý požadoval istú mieru nezávislosti Slovenska. Stranícke vedenie to charakterizovalo ako prejav buržoázneho nacionalizmu a odstránilo ho z funkcie.¹¹

Koncom roku 1956 prepustili Antona Rašlu. Stalo sa tak preto, že odvolací súd neuposlúchol stranické inštrukcie. Už v septembri 1957 A. Rašlu znovu zatkli. Podľa jeho spomienok sa ho bezpečnosť najprv pomocou provokatéra¹² snažila prilákať na stretnutia dôstojníkov zo SNP (Jozef Marko, Vojtech Kováč, Ján Malár), ktorých neskôr zatkla a odsúdila vo vykonštruovanom prípade. A. Rašla sa stretnutiu vyhol. Čoskoro ho ale zatkli pre „neoznámenie trestnej činnosti“ v procese s iným známym, Michalom Tušerom, komunistom vylúčeným zo strany, ktorý začal verejne požadovať rehabilitácie.¹³

10 Ako učiteľ si povinne podal prihlášku za člena Hlinkovej gardy a zúčastnil sa školenia Hlinkovej mládeže. PAVLÍK, O.: *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*. Bratislava 1968, s. 30 – 31; NA, f. ÚV KSČ–03/10 – Barnabitská komisia (ďalej 03/10), škatuľa číslo (šk. č.) 27, a. j. 281. Záznam o pohovoru s Ondrejem Pavlíkom z 1. 10. 1963, s. 20 – 25.

11 Rozhovory autora so Š. Šebestom ml. Archív autora. Z publikácií pozri napríklad LONDÁK, M.: *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia*. Bratislava 2012, s. 101 – 105.

12 Mal ním byť Ján Stanek, počas Slovenského štátu vedúci spravodajského oddelenia MNO, neskôr sa zapojil do odboja, v SNP legendárny ako „železný kapitán“.

13 RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*, s. 169 – 185, 215 – 218. Zaujímavosťou je, že v oboch prípadoch figurovala aj Katarína Lazarová, spisovateľka židovského pôvodu,

Na jeseň 1957 z Rakúska uniesli I. Suckého. Ako hlavný dôvod jeho únosu sa vo vyšetrovacích spisoch uvádzajú jeho vedomosti o komunistickej ilegalite, ktoré by mohla zneužiť západná emigrácia na kompromitáciu komunistov.¹⁴ O únose rozhodlo najvyššie stranické vedenie.¹⁵ Krátko pred I. Suckým uniesli z Rakúska aj aktívneho organizátora emigračnej spravodajskej a propagačnej činnosti proti ČSR Jozefa Vicena.¹⁶

Zameranie bezpečnosti na históriu Slovenského štátu a „slovenskú otázku“ (v kontexte boja proti „recidíve buržoázneho nacionalizmu“) dokladuje rozhodnutie Politbyra ÚV KSS z 2. decembra 1957. Vtedy prerokovalo správu ministra vnútra Rudolfa Baráka *O niektorých problémoch bezpečnosti na Slovensku* a uznieslo sa tvoriť komisiu „7 súdruhov, ktorí rozpracujú a vykonajú vedecké zhodnotenie SNP“.¹⁷ Okrem toho rozhodlo sústrediť všetky trestné spisy „bývalých exponentov tzv. slovenského štátu a iných nepriateľov nášho zriadenia súdených po oslobodení“ na ministerstve vnútra.¹⁸ Ihneď po tomto rozhodnutí sa začal presun obrovského množstva historických materiálov z archívov, okrem iného napríklad aj kompletných spisov z procesu s Tisom a spol. Tieto spisy sa sústredili u Jaroslava Sedláčka, pracovníka kancelárie ministra vnútra R. Baráka.¹⁹ U J. Sedláčka sa postupne sústredili nielen retribučné spisy, ale aj podstatná

ktorá sa počas ľudáckeho režimu vyhla deportáciám vďaka tomu, že pracovala na Ústredni židov. V tomto období udržiavala kontakty aj so Suckým. Podľa Ferdinanda Hoffmana-Dvorína, ktorý pracoval na Ústredni židov, patrila medzi tzv. „hausjude“, teda Židov, ktorých ochraňoval niektorý prominent režimu. AMSNP, f. XII, príř. č. 304/64. Spomienky F. Hoffmana-Dvorína, s. 52. V roku 1957 patrila k opozične ladenej inteligencii a Rašla spomína, že bola podozrievaná z konfiditstva.

14 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek, listy 1 – 5. Správa J. Bruchu z 19. 11. 1957.

15 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, zv. 12. Záznam k prípadu Imrich Sucký od plk. Molnára.

16 Podľa tvrdenia Antona Rašlu práve Jozef Vicen využíval extrémnu podozrievavosť komunistickej bezpečnosti a spravodajskou hrou vyprovokoval zatýkanie niektorých „buržoáznych nacionalistov“. Vicen sám sa podľa Rašlu mal k tomu priznať v článku v časopise Svedectvo. RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*, s. 124 – 128; To isté o Vicenovi napísal vo svojich spomienkach aj pracovník bezpečnosti Matej Běl, odsúdený v decembri 1953. BĚL, M.: *Črty spoza mreží*. Bratislava 1969.

17 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) v Bratislave, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229. List 419 – 421.

18 Tamže.

19 V správe o likvidácii materiálov v Sedláčkovej kancelárii je charakterizovaný ako „pomocník ministra vnútra“. Tamže, s. 499. Nemenovaní členovia tzv. Barákovej komisie neskôr Sedláčka charakterizovali ako človeka, o ktorého sa R. Barák opieral, pretože bol „ťažko kompromitovaný“, a tým mu zaviazaný. KAPLAN, K.: *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, s. 446. K jeho osobe tiež pozri: ŠOLC, J.: *Útěk a návraty – Bohumil Laušman – osud českého politika*. Praha 2008.

časť najcitlivejších a zvlášť utajovaných materiálov týkajúcich sa nedávnej histórie: trestné spisy komunistických prominentov z Ústredne štátnej bezpečnosti a krajského súdu, väčšia časť „zvláštnych operatívnych“ spisov na prominentných komunistov (predchodca známeho „fondu Z“), materiály prenasledovaných nekomunistických odbojárů, materiály Ministerstva národnej bezpečnosti, rôzne materiály z Ústavu dejín KSS, spisy nemeckých súdov v protektoráte a podobne.²⁰ Začiatkom roku 1958 sústredili do Ruzyně z ostatných väzňov v republike bývalých prominentov. Tam ich vypočúvali a spisovali rôzne vyjadrenia a spomienky na ich činnosť v období Slovenského štátu. J. Sedláček sa postupne snažil materiály spracovať, o čom svedčia jeho výpisky²¹ a doplnky do chronologickej kartotéky zatknutých komunistov. Väčšia časť kartotéky sa zachovala a naznačuje, že ju používala osoba (pravdepodobne J. Sedláček) v zajatí dobových ideologických šablón.²² Na viacerých kartách sú rukou dopísané poznatky z výpovedí I. Suckého o odhaľovaní komunistickej ilegality.²³ Takisto nájdeme jeho poznámky týkajúce sa najmä Suckého ponechané v materiáloch ÚŠB, ktoré študoval.²⁴ V poznámkach ku komunistickej ilegality nenachádzame takéto výpisky z výpovedí iných osôb, len I. Suckého. O Suckého výpovediach bola dokonca vypracovaná samostatná menná kartotéka.²⁵ To všetko naznačuje, že rozhodujúce kruhy ministerstva vnútra sa v skúmaní histórie komunistického odboja prednostne sústredili práve na Suckého výpovede a menej ich konfrontovali s výpoveďami ostatných účastníkov udalostí. Tomu zodpovedá aj rádovo vyššie množstvo protokolov od I. Suckého, než je známe od ktoréhokoľvek iného vyšetrovaného tohto obdobia.

20 AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229.

21 Tamže. Zpráva o průběhu likvidace materiálu na sekretariátu ministra vnitra, s. 2.

22 Štyri z pôvodných piatich škatúl kartotéky sú uložené v AÚPN, f. A1, šk. č. 3 – 6, a. j. 38. V nich sú významné záznamy zvýraznené červenou značkou na vrchu karty. Za takéto významné dátumy sú označené zatknutia jednotlivých členov ÚV KSS, sovietska protiofenzíva pri Stalingrade a aj príchod V. Širokého na Slovensko (hoci v ilegality žiadnu rolu nezohral). Medzi členov štvrtého ÚV KSS je rukou (rukopisom totožným s poznámkami z rokov 1957 – 1959) dopísaný Handera (šk. č. 3, srpen 1942) a spojenie na východ s Michalom Krajiňákom, ktoré mal iba Handera. V kartotéke je citát z obžaloby proti IV. ilegálnemu ÚV KSS (Bašťovanský a spol.) zdôrazňujúci úlohu „intelektuálov“ (šk. č. 3, srpen 1942, IV. ilegální Ústřední výbor KSS). Karol Bacílek (v roku 1958 prvý tajomník ÚV KSS) je uvedený ako člen piateho ústredného vedenia KSS, hoci v skutočnosti prišiel iba ako radista. Časť kariet tvoria výpisky z dobových propagandistických publikácií o komunistickom odboji.

23 Informácie zo Suckého výpovedí sú pripísané napr. na kartách zo šk. č. 3, karta o zatknutí P. Stahla 11. 1. 1941, V. Širokého 4. 7. 1941, J. Ďuriša 30. 8. 1941, karta o vzniku IV. ilegálneho ÚV KSS z augusta 1942; šk. č. 4, karta o úteku Ďuriša a Širokého z 5. 2. 1945.

24 Napríklad SNA, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti – 209 (ďalej ÚŠB – 209), šk. č. 919, spis 8, list 102.

25 AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229, list č. 331. Žiaľ, nie je známe, že by sa táto kartotéka zachovala.

O ďalších súvisiacich krokoch stranického vedenia sa dočítame aj v dobovej literatúre: „*Na Slovensku sa v januári 1958 konalo významné zasadnutie ÚV KSS, ktoré sa zaoberalo otázkami ideovej práce. Toto zasadanie zdôraznilo potrebu definitívne prekonať všetky zvyšky nacionalizmu a zdôraznilo závažnosť dôslednej výchovy pracujúcich v duchu československého vlastenectva.*“²⁶

Významným počinom bezpečnosti v „slovenskej otázke“ boli dva narýchlo pripravené procesy s Pohotovostnými oddielmi Hlinkovej gardy (POHG) na jar 1958. Podľa historikov, ktorí sa otázke venujú, boli tieto procesy (nezávisle od skutočnej viny súdených) čiastočne vykonštruované podľa dobových politických potrieb.²⁷ Na proces požičieval materiály aj J. Sedláček a v rámci jeho prípravy vypočuli aj I. Suckého.²⁸

V máji 1958 zatkli a neskôr odsúdili aj Imricha Karvaša. Počas Slovenského štátu ako vysokoškolský profesor, guvernér Slovenskej národnej banky a neskôr predseda Najvyššieho úradu pre zásobovanie pomáhal viacerým komunistickým intelektuálom, dokonca bol rodinný priateľ s Husákovcami. Významne sa podieľal na hospodárskych prípravách SNP. Odsúdili ho spolu s ďalšími významnými predstaviteľmi demokratického a vojenského odboja – vrátane tých, ku ktorým sa predtým bezpečnosť provokáciou snažila pričleniť aj Antona Rašu. Čo je dôležité, I. Karvaš ako jedna z hlavných osobností tohto procesu bol napriek vážnym zdravotným problémom ešte aj v roku 1958 „vyšetrovaný“ metódami, ktoré ho zlomili a donútili nepravdivo vypovedať podľa želania vyšetrovateľov.²⁹ Pritom v jeho výpovediach odznelo aj viacero závažných obvinení voči G. Husákovi v súvislosti s jeho ilegálnou činnosťou.³⁰ Prirodzene, aj v tomto prípade vypočuli I. Suckého.³¹

26 *Dejiny Komunistickej strany Československa. II. zväzok. Bratislava 1961, s. 129 – 130.*

27 Napríklad v každom procese bol súdený aj jeden kňaz, ktorý mal gardistom pomáhať v ich trestnej činnosti. Záznam z diskusného večera ÚPN o Pohotovostných oddieloch HG, konaného 21. 3. 2013. Dostupné na: [28 AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229. Listy č. 418, 424, 425. Sucký k POHG vypovedal okrem iného v protokoloch z 31. 1. 1958, 10. 2. 1958, 11. 2. 1958 a v ďalších; Krajská správa ministerstva vnútra v Žiline žiadala vydať Suckého na vyšetrovanie k tomuto prípadu, čo však vedúci vyšetrovania J. Brucha rázne zamietol. NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek, listy č. 226 až 232.](http://www.youtube.com/watch?v=K-c6Taky3riY; sOKOLOVIC, P.: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej Gardy v roku 1958. Pamät národa, roč. 6, 2010, č. 3, s. 20.</p></div><div data-bbox=)

29 KARVAŠ, M.: *Môj otec Imrich Karvaš*. Bratislava 2001; ZAŤKO, P. – TEREN, Š.: *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994. Archív autora. Rozhovory autora s Milanom Karvašom, synom Imricha Karvaša.

30 Materiály z tohto procesu som zatiaľ nepreštudoval. Avšak vychádzal z nich televízny dokument *Financoval som Slovenské národné povstanie* (réžia Alois Ditrich, 2004), ktorý viaceré takéto obvinenia reprodukoval.

31 Protokol o výpovedi I. Suckého zo 16. 7. 1958.

V lete roku 1958 dokonca nastal spor o retribučné spisy medzi zložkami režimu. Pracovník Generálnej prokuratúry Ladislav Gešo žiadal, aby ich Ministerstvo vnútra vydalo, „*aby všetky trestné spisy prominentov tzv. slovenského štátu boli preštudované za účelom využitia týchto pre stranické účely*“. L. Gešo bol významnou postavou konštruovaných procesov tohto obdobia: vystupoval ako hlavný prokurátor už v procese s G. Husákom v roku 1954, taktiež s A. Rašlom v roku 1958, jemu doručili materiály na proces s POHG a podobne. Spor nakoniec muselo riešiť najvyššie stranické vedenie.³²

V tomto historickom kontexte teda musíme vnímať Suckého výpovede. Otázky komunistickej ilegality alebo Slovenského štátu nepredstavovali len vzdalujúcu sa históriu, ale páľčivú tému prvoradého politického významu. Obzvlášť citlivé boli otázky akokoľvek sa dotýkajúce slovenských národných požiadaviek v rámci ČSR. Na tie sa sústredili nielen rôzne prejavy nespokojnosti širokej verejnosti, ale aj latentná opozícia odstavených komunistických funkcionárov označených za nacionalistov. Takisto stranickým vedením odkladané rehabilitácie komunistov odsúdených vo vykonštruovaných procesoch sľubovali znovuotvorenie otázky národných práv Slovákov, keďže tieto vystupovali ako hlavný argument pri ich odsúdení. Preto neprekvapuje, že stranické vedenie do tejto otázky zapojilo aj svoju najefektívnejšiu zložku – vnútro. Hoci navonok išlo o samostatné kauzy, iniciovali ich však, riadili a usmerňovali tí istí ľudia ako súčasť jednej širšej akcie bezpečnosti, ktorá zase iba vykonávala politiku stranického vedenia.³³ Únos I. Suckého a jeho vypočúvanie bolo významnou zložkou tohto úsilia.³⁴

Toto všetko nabáda ku kritickému pohľadu na obsah Suckého výpovedí. A to obzvlášť v extrémne citlivej téme „buržoázneho nacionalizmu“, ktorý pre režim stelesňoval Gustáv Husák.

VYPOČÚVANIE IMRICH A SUCKÉHO

Ihneď po únose ŠtB začala I. Suckého vypočúvať.³⁵ Kým z výsluchov o exile sa od začiatku zapisovali vtedy bežné „otázkové protokoly“³⁶, výpovede

32 AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229.

33 Pozri MARUŠIAK, J.: Niektoré prípady politických perzekúcií a snahy o rehabilitáciu obetí politických procesov v druhej polovici 50. rokov. In: *SNP 1944. Vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999.

34 Napríklad v Suckého spisoch nachádzame vložené aj vyjadrenie J. Vicena o pohľad exilu na SNP, protokoly A. Macha o Husákoví, protokoly A. Rašlu (odsúdeného v procese Tušera a spol.) o J. Markovi (odsúdenom v procese Karvaš a spol.), atď.

35 Prvý protokol je datovaný 15. 9. 1957.

36 Niektoré uložené vo zväzku Materiál půjčený komisi. O existencii ostatných (25. 9. 1957 a všetky po 15. 10. 1957) vieme z AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229. List 480 – 483.

o činnosti na ÚŠB boli zaznamenané oveľa menej typickou formou, ktorú vyšetrovatelia nazývali „vlastnoručne písaná výpoveď“. Je to viac než 460 strán písaných Suckého rukou. Prečo ŠtB zvolila takúto neobvyklú metódu, keď o exile ho vypočúvali vtedy bežnou formou „otázkových protokolov“?

Podobnú metódu komunistickí vyšetrovatelia používali už pri procesoch v 30. rokoch v ZSSR³⁷ alebo v najkrutejšom období československého komunistického režimu do roku 1953. Napríklad aj G. Husák čoskoro po zatknutí napísal flagelantskú 84-stránkovú „výpoveď“, kde v prvej osobe opisuje svoje politické chyby a „zločiny“.³⁸ Samozrejme, nemožno tieto obdobia porovnávať s predsa len menej zverským a menej manipulačným obdobím roku 1957, ale istá paralela napriek tomu existuje.

Naopak, v rokoch 1958 – 1959 dala Štátna bezpečnosť (ŠtB) možnosť napísať spomienky zatknutým bývalým prominentom. Podľa jedného svedectva im sľúbila beztrestnosť za ich obsah.³⁹ Domnievam sa, že toto písanie spomienok bolo až dôsledkom citovaného uznesenia Politbyra ÚV KSS z 2. decembra 1957 o preskúmaní dejín Slovenského štátu a SNP.⁴⁰ Sucký začal svoje výpovede písať ešte pred týmto uznesením. Aj samotný názov „vlastnoručne písaná výpoveď“, ktorý vyšetrovatelia používali, označuje text za výpoveď, nie spomienky.

Aby sme mohli ohodnotiť spoľahlivosť týchto Suckého výpovedí, je dôležité aspoň približne vedieť, akou formou boli písané – do akej miery ich obsah udával I. Sucký podľa vlastných spomienok a do akej miery mu ho určovali jeho vyšetrovatelia.

Suckého „vlastnoručne písané výpovede“ netvoria súvislý štruktúrovaný celok ako iné známe spomienky z rokov 1958 – 1959. Ide o sériu nesúvislých pomerne stručných vyjadrení k najrôznejším otázkam, v drvivej väčšine o okolnostiach zatknutia toho-ktorého komunistu a informácie o tom, čo polícii vypovedal. K mnohým podstatným veciam sa tu I. Sucký vyjadruje minimálne alebo vôbec, iné témy sa veľakrát opakujú a upravujú predchádzajúce vyjadrenia.

37 MEDVEDEV, R.: *Stalin a stalinizmus*. Bratislava 1990, s. 159.

38 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Zvláštni príloha k č. j. B/4-V-1441. Listy 9 – 96.

39 <http://web.archive.org/web/20040730132353/http://svedectvo.com/2001marec/S3-04~1.htm>. Prameň prevzatý z: MEDVECKÝ, M.: Spomienky sudkyne a odbojárky Zdenky Fenclovej. In: *Posledné a prvé slobodné (?) voľby*. Bratislava 2006, s. 167. Autor citovanej spomienky nemá pravdu v tom, že Kutlvašr a Lichner nenapísali spomienky – oboje sú spomenuté v AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229. Aj Mach zapísal alebo nadiktoval rôzne vyjadrenia, ktoré možno pomenovať spomienkami.

40 Prokop Drtina datuje začiatok zapisovania spomienok na koniec januára 1958. DRTI-NA, P.: *Československo mŕj osud. Svazek II, Kniha 2*. Praha 1992, s. 658.

Mnoho nám prezrádza to, na ktoré osoby sa Suckého výpovede zameriavajú. Je pochopiteľné, že veľmi často spomína svojho nadriadeného J. Beňušku, ministra vnútra Alexandra Macha, významných konfidentov Štefana Handera a Františka Vavra či hlavnú osobnosť prvých troch ilegálnych ústredných výborov KSS Jána Osohu. Je tiež pochopiteľné, že sa zameriava na vedúceho prvého ilegálneho ÚV KSS Júliusa Ďuriša a jeho člena Ludovíta Benadu, ktorí v rokoch 1957 – 1959 patrili do úzkeho stranického vedenia. Príliš neprekvapuje ani to, že často spomína vyslanca Kominterny Viliama Širokého, hoci ho ÚŠB zatkla skôr, než stihol zasiahnuť do ilegality. Avšak nadmerne často sa vracia aj k osobám, ktoré sa neskôr stali obeťami stalinských procesov, ako napr. G. Husák, Ernest Otto alebo Anton Rašla. G. Husák je po J. Beňuškovi, Š. Handerovi a J. Osohovi najčastejšie spomínanou osobou. Objavuje sa omnoho častejšie než komunisti, ktorých postavenie v ilegalite bolo v preberaných súvislostiach podstatne významnejšie. K E. Ottovi sa I. Sucký vo výpovediach niekoľkokrát vrátil, niekedy v celkom nezmyselných súvislostiach, inokedy zase s neobvykle osobnou charakteristikou. Anton Rašla síce poskytol úkryt J. Ďurišovi a spolupracoval so štvrtým ÚV KSS, ale spomína ho častejšie než samotného J. Ďuriša alebo kohokoľvek iného zo štvrtého ÚV KSS. Na základe tohto trendu môžeme s veľkou mierou istoty konštatovať, že témy výpovedí I. Suckému priebežne udávali vyšetrovatelia. A to skôr podľa dobových politických záujmov než podľa dôležitosti danej osoby v ilegalite.⁴¹

Ďalšia otázka je, do akej miery I. Sucký písal tieto výpovede samostatne. Klasické výsluchové protokoly v praxi formuluje vyšetrovateľ a vyšetrovaný ich len podpisuje. Napriek tomu bývajú písané v prvej osobe v mene vyšetrovaného, teda ako keby priamo zaznamenávali jeho výpoveď. V skutočnosti zaznamenávajú iba to, čo vyšetrovateľ považuje za potrebné. V takýchto protokoloch, písaných počas konfrontácie vyšetrovaného s vyšetrovateľom, často nachádzame charakteristické prvky tejto konfrontácie. Bežne sa stáva, že len čo vyšetrovaný niečo vypovie, vyšetrovateľ žiada vysvetlenie nezrovnalostí, alebo dodatočné detaily k vypovedanému. V priebežne písanom protokole sa zaznamená len odpoveď vyšetrovaného, a to vytvára vetné konštrukcie, ktoré sa v bežnom texte

41 Pre hrubú predstavu uvádzam, koľkokrát je vo vlastnoručne písaných spomienkach spomenuté meno niektorých najčastejšie sa vyskytujúcich osôb: vedúci protikomunistického oddelenia ÚŠB Jozef Beňuška 240-krát, konfident Štefan Handera 132-krát, vedúci prvých troch ÚV KSS Ján Osoha 95-krát, G. Husák 82-krát, minister vnútra Alexander Mach 72-krát, vyslanec Kominterny Viliam Široký 72-krát, vedúci oblasti a neskôr konfident ÚŠB František Vavro 59-krát, člen prvého ÚV KSS Ludovít Benada 52-krát, spolupracovník štvrtého ÚV KSS Anton Rašla 51-krát, vedúci prvého ÚV KSS Július Ďuriš 50-krát, vedúci štvrtého ilegálneho ÚV KSS Štefan Baššovský 35-krát a Miloš Hrušovský 16-krát.

vyskytujú málokedy: dodatočné doplnenie detailov prerušujúce tok myšlienok, konštatovanie na ktoré podrobnosti si už vyšetovaný nepamätá, vysvetľovanie zdanlivých nezrovnalostí v práve vypovedanom a podobne. V Suckého „vlastnoručne písaných výpovediach“ takto pôsobiacie konštrukcie naozaj nachádzame.⁴² Celkovo teda „vlastnoručne písaná výpoveď“ skôr pripomína protokol z výsluchu než samostatne písané spomienky. To by zároveň vysvetľovalo, prečo sa I. Sucký v každej možnej súvislosti vracia ku G. Husákovi a ďalším osobám, ktoré boli v centre záujmu vyšetrovateľov. Toto je však samozrejme len záver založený na subjektívnych kritériách.

Okrem toho mal I. Sucký niekedy vo výpovediach tendenciu „kádrovat“ ľudí, o ktorých vypovedal. Napríklad 21. septembra 1957 vypovedal, že J. Osoha bol „skromný a určite poctivý pracovník komunistickej strany“ a Ludovít Benada „presvedčený straník a poctivý, nezištný pracovník komunistickej strany“. Takéto hodnotiace vyjadrenia I. Sucký zvyčajne uvádzal práve v súvislosti s G. Husákom a jeho údajným nacionalizmom. Tak ako chválil komunistov, niekedy odsudzoval prospechárstvo u demokratov: napríklad, že Rudolf Fraštacký „by za peniaze bol urobil všetko“, alebo že Matej Josko bol „chamtivý a ješitný“ a „sestru Ursínyho si zobral za manželku len preto, že mala majetok“. Pri charakteristikách prekvapivo často uvádza aj negatívny postoj demokratov ku komunizmu: J. Lettrich bol „pre politiku západných mocností a ostro zaniatený proti politike kom. strany, ktorú ako inteligent nenávidel a staval sa proti tejto“, M. Josko „bol veľmi proti politike ZSSR, t. j. proti komunizmu“, P. Zaťko bol „zaujatým nepriateľom komunizmu“, R. Fraštacký „bol veľmi zaujatý proti ľudovodemokratickému režimu“, atď. I. Sucký tiež uvádzal hodnotenia komunistického a občianskeho odboja, podľa ktorých komunistická strana až do SNP stále viedla propagandistickú

42 „Je síce pravda, že Baxa mňa niekoľkokrát navštívil v úrade, ako na ÚŠB, tak aj na polícii pred 1939 ale mimo prípadu Neumanna neurobil oznámenie.“ (17. 12. 1957).
„Kopenich, ktorý mi udal, že u dr. Púlla v byte, ako i v kaviarni Savoj v Bratislave, sa stretávajú Dr. Husák, dr. Faltan, Novomeský a ešte aj iných menoval, čo si však teraz nespomeniem, i dr. Rašlu.“ (21. 9. 1957).
„Horeuvedení boli dlhšiu dobu pozorovaní a keď sa našiel archív komunistickej strany, našiel sa i proti hore menovaným materiál a boli zadržaní, ale už sa nepamätám, či všetci hore menovaní.“ (18. 9. 1957).
„Je síce pravdou, že dr. Husák, dr. Púll, dr. Faltan, Novomeský, dr. Vašečka, dr. Daxner boli veľmi často videní v spoločnosti takzvaných čechoslovákov dr. Lettricha, dr. Josku a iných po kaviarňach, ale viem, že žiadnu činnosť nevyvíjali.“ (1. 12. 1957).
„Bolo síce pozorované, že sa vedúci funkcionári hlavne agrárnej strany ako aj soc. dem. často stretávali vo verejných miestnostiach hlavne v kaviarňach [...] Tiež bolo známe, že sa títo vedúci členovia býv. pol. strán [...] vzájomne navštevujú v ich bytoch [...] Tiež bolo známe, že táto skupina má spojenie na čl. vládu v Londýne a to cez švajčiarsky konzulát v Bratislave, ale že by prevádzali širšiu organizačnú alebo propagačnú činnosť sa nezistilo.“ (nedatované).

činnosť alebo sabotáže, aj keď jej predstaviteľov zatýkali, zatiaľ čo predstavitelia demokratického smeru len diskutovali po kaviarňach a až na výnimky ich nezatýkali a keď, tak po pár týždňoch ich prepustili. Nemožno povedať, že by išlo o vylžené nepravdy, mnohé tieto tvrdenia majú istý reálny základ. Avšak to, ako selektuje a opakovane zdôrazňuje pozitíva komunistov a negatíva demokratov, až príliš pripomína dobovú komunistickú propagandu.

Tieto veci naznačujú, že Suckého výpovede prinajmenšom čiastočne vychádzali v ústrety tomu, čo si jeho vyšetrovatelia želali počuť. Bohužiaľ, nevieme bližšie posúdiť, akou formou a do akej miery sa tak dialo.

Rovnako dôležitou otázkou je, nakoľko dôveryhodný je vecný obsah Suckého výpovedí o konkrétnostiach odhalovania ilegality. Pätnásťročný časový odstup sám osebe znamená, že Sucký mal mnohé veci popletené a na mnohé detaily zabudol. Naozaj, jeho výpovede sú obzvlášť zo začiatku vyslovene plné rôznych chronologických a vecných chýb, aké sú pri takomto spomínaní po rokoch bežné.⁴³

Okrem toho, pokiaľ Sucký chcel, mal možnosť fabulovať. Ako vedúci skupiny detektívov dobre poznal metódy ako efektívne klamať vyšetrojúcich. Mohol tvrdiť, že sa nepamätá. Mohol tvrdiť nepravdy s tým, že o tom vedel iba on a ľudia mimo dosahu ŠtB – najmä jeho nadriadený Jozef Beňuška, ktorý zomrel v nacistickom koncentráku, konfident Štefan Handera, ktorý emigroval do Južnej Ameriky, či dokonca popravený prezident Jozef Tiso. Mohol tvrdiť, že komunisti vyzradili bezpečnosti veci mimo protokolu. Takéto tvrdenia si vyšetrojúci nemali ako overiť, a tak I. Sucký mohol na ne zviať skoro čokoľvek. Istotne tiež rýchlo zistil, že jeho vyšetrojúci majú len veľmi povrchné poznatky o problematike, ku ktorej ho vypočúvajú, a tak si môže dovoliť vypovedať všeličo. A iste mal aj dôvod robiť to, keďže režim ho uniesol a nútil vypovedať o veciach, ktoré predtým ponúkal draho predať.

V tomto zmysle zvlášť vynikajúť prvé Suckého výpovede. Vo výpovedi z 18. septembra písal o okolnostiach zatknutia vedúcich komunistov. Tvrdil, že istý konfident Kopenich vyzradil pobyt prvého vedúceho KSS J. Ďuriša, aj ďalšieho vedúceho J. Osohu o rok neskôr, ako aj „opozičnú skupinu v KSS“ okolo G. Husáka. V ďalších výpovediach I. Sucký pripísal Kopenichovi vyzradenie aj ďalších komunistov. Napríklad medzinárodnej spojky Alžbety Rossovej alebo vedúceho komunistickej organizácie Solidarita Pavla Fendta. V podstate Sucký na úplnom začiatku vyšetrovania skoro všetko, na čo sa ho pýtali, zvedol na nejakého konfidenta

43 Porovnaj diskusiu o problematike nespoľahlivosti povojnových výpovedí vyšetrovateľov gestapa (s podstatne menším časovým odstupom): HÁJKOVÁ, A.: Rekonstrukce vedení krajů od přechodu KSČ do ilegality a zatčení I. ÚV. In: *Odboj a revoluce*. Zprávy, roč. 7, 1969, č. 2, s. 43 – 44.

Kopenicha. Okolnosti zatknutia týchto osôb sú dostatočne objasnené a s istotou môžeme konštatovať, že táto Suckého výpoveď nebola pravdivá. V nasledujúcich dňoch a týždňoch svoje výpovede postupne dopĺňal a opravoval, vcelku ich približoval skutočnosti. Nemožno sa tu podrobne zaoberať všetkým, čo I. Sucký vypovedal. Na ilustráciu uvediem aspoň, ako postupne vypovedal o zatknutí dvoch najvýznamnejších vedúcich ilegálnej KSS, J. Osohu a J. Ďuriša.

Pôvodne 18. septembra 1957 I. Sucký vypovedal, že Osohov byt prezradila Kopenichova manželka a tam ho zatkli. O deň neskôr priznal, že J. Osohu zatkli na základe výpovede zatknutého partizána Hlinenského, ktorý prezradil miesto v Slávičom údolí, kde J. Osoha mával schôdzky. Príbeh s Kopenichom pozmenil tak, že Kopenich síce zistil Osohov byt, a ten pozorovali, ale J. Osoha sa práve nenachádzal doma, a tak ho na základe pozorovania nezatkli. 3. apríla 1958 zase tvrdil, že Kopenich len sľúbil zistiť Osohovu adresu, ale nepodarilo sa mu to. Osohov byt mal podľa tejto verzie prezradiť Vincent Škrabala. 30. júla 1958 zase povedal, že J. Osohu zatkli, keď pozorovali manželku zatknutého partizána Alexandra Markuša, ktorá išla na schôdzku s J. Osohom. Z týchto posledných výpovedí sa Kopenich už postupne celkom vytratil.

O J. Ďurišovi najprv 18. septembra 1957 vypovedal, že Kopenich zistil jeho pobyt u A. Rašlu, odkiaľ sa medzičasom odsťahoval. Čoskoro Kopenich vypátral aj jeho nový pobyt u Ferdinanda Kunkela. 20. septembra túto verziu zopakoval. 6. októbra už vypovedal pravdivo, že Ďurišovu adresu zistili od Vojtecha Kohna.⁴⁴ Ale 3. decembra zopakoval, že Ďurišovu adresu zistili od Kopenicha. 17. decembra zase zopakoval, že J. Ďuriša prezradil Kohn, pričom udal ďalšie pravdivé detaily o spôsobe, ako si dohovárali schôdzky. Takisto vypovedal aj v otázkovom protokole zo 16. januára 1958. V protokoloch zo 17. a 20. januára 1958 konečne tieto dve verzie zjednotil. Vypovedal, že pár dní pred zatknutím J. Ďuriša sa Kopenich ozval a že konečne zistil Ďurišov pobyt u A. Rašlu. Rašlov byt bol sledovaný, ale J. Ďuriša v ňom neobjavili a medzitým ho zatkli pomocou Kohna.

V obidvoch prípadoch teda I. Sucký postupne nakoniec priznal, ako dotýčnych naozaj zatkli. Ale v obidvoch prípadoch v príbehu udržal aj Kopenicha, a to tvrdením, že Kopenich vždy vypátral miesto ich pobytu tesne pred tým, ako ich ÚŠB zatkla inou cestou. U J. Osohu dokonca neskôr opustil aj toto tvrdenie. Čo si o tom myslieť? Zdá sa krajne nepravdepodobné, aby ten istý konfident, o ktorom inde nenachádzame žiadnu zmienku, mal možnosť len tak zistiť pobyt dvoch najvýznamnejších predstaviteľov komunistickej ilegality – ibaže vždy

44 V skutočnosti od Kohna zistili spôsob, ako si dohovárал schôdzku s J. Ďurišom a na tejto schôdzke v byte Kunkela J. Ďuriša zatkli. Kohn sa k tomu vo väzení priznal svojim spoluväzňom. JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*. Bratislava 2006, s. 474.

práve tesne pred tým, ako ich ÚŠB zatkla inou cestou. Pritom J. Ďuriš až chorobne dodržiaval konšpiráciu. A. Rašla, u ktorého J. Ďuriš býval, tiež spomína, ako prísne sa jeho pobyt utajoval.⁴⁵ J. Osoha síce konšpiráciu občas zanedbával, čo sa mu nakoniec stalo osudným, ale miesto jeho pobytu bolo aj tak dosť prísne utajované. V rozpore s jednou Suckého verziou miesto jeho pobytu nepoznal dokonca ani člen II. ilegálneho ÚV KSS Vincent Škrabala, vďaka čomu J. Osoha zostal na slobode aj po jeho zatknutí.

Mne sa javí najpravdepodobnejšie, že I. Sucký na začiatku výsluchu použil starý trik, ktorý veľmi dobre poznal z opačnej strany: všetko pripísal nejakej vymyslenej osobe, prípadne skutočnej osobe, ktorá bola mimo dosahu ŠtB (po smrti alebo v emigrácii).⁴⁶ Samozrejme, Kopenich vyšetrovateľov zaujímal, a tak sa I. Sucký vo výpovediach dookola vracia k údajom, ktoré by ho mohli identifikovať. Spomenul ich pomerne mnoho,⁴⁷ avšak nemáme vedomosť o tom, že by sa ho ŠtB podarilo vypátrať.⁴⁸ Čoskoro síce I. Sucký priznal, ako skutočne odhalili

45 RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*. Bratislava 1967, s. 80 – 87; SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 544, s. 4 – 5.

46 Takto J. Osoha a Szabó vo výpovediach pripisovali mnohé veci vymyslenému „Gregorovi“, J. Osoha tiež vymyslenej „Ruženke“ a mŕtvej Zuzane Čechovej, Krajiňák emigrovanému Gejzovi Eislerovi, komunistickí študenti mŕtvemu Jánovi Kováčovi atď.

47 V prvej výpovedi 18. septembra hovoril, že išlo o Nemca z Bratislavy, ktorý vlastnil obchod s detskou bielizňou „Bambi“ na Sedlárskej ulici, resp. Rybnej bráne. Jeho žena bola Slovenka, členka ilegálnej KSS. Ešte v tej istej výpovedi sa rozpamätal, že dotýčny sa volal Kopenich. Doplnil, že bol členom Deutsche Partei. 20. septembra doplnil, že obchod bol arizovaný a že aj otec jeho manželky bol komunista. Kopenich sa ponúkol za konfidenta, lebo celá jeho rodina bola v Deutsche Partei a brat študoval na diplomatickej škole v Berlíne. 21. septembra doplnil, že Kopenich mal dobré spojenie s Jánom Púllom, ktorý vo svojom byte vraj organizoval veľké hostiny. Od J. Púlla sa vraj dozvedel aj o Ďurišovom ilegálnom byte u A. Rašlu. Od 3. decembra ho už vo vlastnoručne písaných spomienkach uvádzal ako Kopeniča, nie Kopenicha. Doplnil o ňom, že vraj mal veľmi dobré styky s celou skupinou komunistických intelektuálov „Dr. Husák a spol.“ (zvlášť menoval Michala Falšana) a že prezradil aj medzinárodnú spojku komunistických strán, Alžbetu Rossovú. V otázkovom protokole zo 17. 1. 1959 zhrnul tieto informácie a doplnil, že Kopenichova manželka bola predvojnovou aktívnou členkou KSČ, vydala sa za neho v roku 1940. V nadväzujúcom protokole z 20. januára doplnil, že Kopenich odmietal povedať od koho má informácie, aby dotýčného nezatkli. 24. januára vypovedal, že sa s J. Púllom a ďalšími členmi KSS poznal zo študentských čias, pretože boli skoro rovnako starí (Púll sa narodil 2. 7. 1914, od leta 1933 študoval na Právnickej fakulte UK v Bratislave, školský rok 1936/1937 absolvoval v Prahe). Okrem toho vypovedal, že Kopenich pravdepodobne emigroval na západ, keďže ku cencu vojny predával len za zlato (detskú bielizeň?) a nakupoval zlato, pretože to má cenu v každej krajine.

48 Ani ja som na žiadneho Kopenicha nenarazil nikde v obsírných spomienkach J. Púlla, A. Rašlu, ani inej historickej literatúre. Nenašiel som ho ani v zozname absolventov Univerzity Komenského z týchto rokov, ani v zozname arizátorov ÚPN.

osoby, čo pôvodne pripísal na konto Kopenichovi, ale svoje staršie výpovede o ňom zmenil tak, že s pravdou nekolidovali.

Obzvlášť zaujímavý zlom vo vyšetrovaní I. Suckého o jeho činnosti na ÚŠB nastal v novembri 1957. Načas posledná vlastnoručne písaná výpoveď je datovaná 28. októbra. Z novembra sa nezachovala ani jedna. Pritom vyšetrovanie o činnosti v exile pokračovalo formou bežných protokolov normálne aj počas novembra. Zachoval sa ešte plán vyšetrovania I. Suckého z 12. novembra 1957.⁴⁹ Úlohy si v ňom rozdeľujú Josef Šmíd, ktorý viedol Suckého výsluchy, náčelník správy vyšetrovania Josef Lédl a už spomínaný Barákov spolupracovník J. Sedláček, u ktorého sa sústredili materiály na skúmanie dejín Slovenského štátu, odboja a SNP. Ďalší dokument z novembra je správa o vyšetrovaní I. Suckého, datovaná 19. novembra 1957.⁵⁰ Nasledujúca vlastnoručne písaná výpoveď je datovaná až 1. decembra 1957 a jej obsah je prinajmenšom šokujúci. I. Sucký píše, že Jozef Trojan bol konfidentom ÚŠB. Naznačuje, že aj G. Husák bol konfidentom ÚŠB a prezradil viacerých komunistov vrátane vyslanca z Moskvy Karola Bacílka. V silnejšej formulácii opakuje, že L. Novomeský „veľmi často“ navštevoval Macha, a cituje údajný výrok istého farára v exile, že L. Novomeský „*nebol nikdy pravým komunistom, ale vždy miernym človekom*“, pretože po vojne pomáhal Machovej manželke. Hoci 21. septembra a 6. októbra 1957 I. Sucký napísal, že J. Ďuriš mnoho neprezradil, v tejto výpovedi svoje tvrdenie „*opravil a doplnil*“, že J. Ďuriš bez bitky udal J. Osohu, A. Rašlu, G. Husáka, M. Falfána, J. Púlla a ďalších a že gestapo vyrazil aj komunistov v Čechách. Už predtým 22. septembra 1957 I. Sucký vypovedal, že V. Široký na gestape po ťažkom týraní prezradil mikrobodky ukryté v mydle na holenie. 1. decembra 1957 k tomu pridal tvrdenie, že Široký prezradil celú sieť Kominterny v Európe, že vďaka jeho výpovedi gestapo zhabalo vysielačky vo Francúzsku a v Belgicku a zachytilo stopu komunistickej strany vo Švajčiarsku, Poľsku a Juhoslávii.

Táto výpoveď je napísaná celkom jasným rukopisom stalinských procesov prvej polovice 50. rokov. Môžeme si len domýšľať, čo sa odohralo v novembri 1957,

49 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. Listy 208 – 212. M. Medvecký omylom uviedol dátum 12. októbra 1957. MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*, s. 195.

50 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek. List 1 a nasledujúce; Tamže, Podsvazek zpráv a protokolů. List 38 a nasledujúce; Druhý exemplár správy je perom opravovaný veľmi zaujímavým spôsobom. Okrem iného, je z nej vyškrtnuté, že I. Sucký pri vyšetrovaní používal hrubé a násilné metódy, že A. Rašla mu na stretnutí v roku 1948 odmietol pomoc a opatrná formulácia „*Sucký vypovedal že zistil*“ zmenená na „*Sucký zistil*“. Podľa dátumu mohla táto správa slúžiť ako podkladový materiál pre Barákovú správu o bezpečnostnej situácii na Slovensku, ktorú politbyro ÚV KSS prerokovalo 2. 12. 1957.

že Sucký tak radikálne zmenil svoje výpovede. Nevie, do akej miery má zmysel dokazovať falošnosť alebo prekrútenosť jednotlivých tvrdení. G. Husákovi sa budem podrobnejšie venovať ďalej, tak rozoberiem aspoň prípad J. Ďuriša. Podľa tejto Suckého výpovede J. Ďuriš po zatknutí udal J. Osohu, A. Rašlu, G. Husáka, M. Falšana, J. Púlla a ďalších. J. Ďuriš síce v policajnej zápisnici z 21. októbra 1941 naozaj „udal“ J. Osohu, lenže vtedy o ňom ľudácka bezpečnosť už aspoň dva roky vedela.⁵¹ J. Ďuriš o J. Osohovi nepovedal nič také, čo by ho pomohlo dolapiť, a preto do jeho zatknutia uplynulo ešte ďalších 11 mesiacov. J. Ďuriš býval v byte Antona Rašlu a polícia ho zatkla s kľúčmi od jeho bytu vo vrecku, takže bolo ťažko zapierať. J. Ďuriš ale bezpečnosti povedal vopred dohodnutú legendu, že A. Rašla ho ubytoval len ako starého kamaráta a nevedel o jeho úlohe v komunistickej strane. Iba vďaka tomu sa A. Rašla mohol už o necelý mesiac ocitnúť na slobode.⁵² Michal Falšan a Ján Púll sa v Ďurišovej zápisnici nevykytujú a nie sú známe ani žiadne iné doklady o tom, že by im polícia bola už vtedy na stope. Zostali na slobode ešte dlho po zatknutí J. Ďuriša a nepretržite ilegálne pracovali až do apríla 1943. Keby J. Ďuriš naozaj políciu na nich upozornil, mohla ich zatknúť alebo ich sledovať a priamo na schôdzke s J. Púllom zatknúť hľadaného J. Osohu, ako aj takmer celú garnitúru neskoršieho štvrtého ÚV KSS.⁵³ Podobne je to aj s ostatnými tvrdeniami v tejto vlastnoručne písanej výpovedi, pokiaľ ich možno overiť.

Bolo by potrebné hlbšie preskúmať, či existuje a aká je súvislosť medzi novembrovou prestávkou v zapisovaní výpovedí, správou o vyšetrovaní Suckého z 19. novembra, Barákovou správou *O niektorých problémoch bezpečnosti na Slovensku*, ktorú Politbyro ÚV KSS prerokovalo 2. decembra a touto bombasticou výpoveďou I. Suckého, datovanou 1. decembra. Núkajú sa aj fantastickjšie možnosti, napríklad súvis s voľbou nového prezidenta, hlavným kandidátom bol až do 17. novembra práve V. Široký, avšak po návšteve v Moskve namiesto neho 19. novembra zvolili Antonína Novotného.

V nasledujúcich vlastnoručne písaných výpovediach I. Sucký už v tomto trende nepokračuje. V podstate sa vracia k predchádzajúcim výpovediam a formuláciám. Napríklad už 17. decembra píše, že J. Ďuriš zo začiatku všetko popieral a niektoré veci priznal, až keď ho usvedčili výpovede iných zatknutých. O V. Širokom znovu píše vyhýbavo, tak ako pred 1. decembrom 1957. Namiesto

51 J. Osoha sa spomína v správe Policajného riaditeľstva Veliteľstvu četníckej stanice vo Vranove nad Topľou z 25. 8. 1939. Dokumenty k dejinám KSS, s. 185 – 189.

52 RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*, s. 96 – 100; NA, f. 100/24, šk. č. 104, a. j. 1 217. Zápisnica s J. Ďurišom na ÚŠB z 21. 10. 1941, s. 24 – 25.

53 AMSNP, f. XII, sign. 37/96. Spomienky J. Púlla – Ilegálna činnosť v r. 1938 – 1944; AMSNP, f. XII, sign. 27/66. Spomienky M. Hrušovského.

konkrétnych údajov o jeho výpovedi spomína len okrajové veci, ako napríklad jeho odsudzovanie politiky Slovenského štátu a dôveru vo víťazstvo ZSSR.

Táto Suckého výpoveď z 1. decembra 1957, podobne ako jeho prvá výpoveď, v ktorej všetko zvažuje na Kopenicha, je skôr výnimkou. Väčšina ostatných výpovedí nie je taká jednoznačne nepravdivá alebo účelovo prekrútená. Mnohokrát konkrétne okolnosti opisuje pravdivo, a to aj niektoré málo známe kauzy.⁵⁴ Samotná existencia takýchto zmanipulovaných výpovedí však vrhá veľmi zlé svetlo na celé vyšetrovanie a nabáda k veľkej opatrnosti pri využívaní Suckého výpovedí ako historického prameňa, obzvlášť pri takej politicky veľmi citlivej téme, akou bol vtedy G. Husák.

Posledná datovaná vlastnoručne písaná výpoveď je zo 17. decembra 1957. Po nej ešte I. Sucký napísal asi 200 strán „vlastnoručne písaných výpovedí“, avšak už bez uvedenia dátumu. Najmä ku koncu jeho výpovede pôsobia, ako keby prerazoval všeobecnú politickú históriu Slovenského štátu. Často pri tom opisuje veci, o ktorých mohol vedieť nanajvýš z novin alebo z počutia. Popri tom s ním vyšetrovatelia od 7. decembra 1957 začali spisovať aj normálne otázkové protokoly o činnosti na ÚŠB.

V nasledujúcich približne dvoch rokoch s I. Suckým zapísali udivujúce množstvo protokolov – takmer 750 strán. V niektorých obdobiach s ním zapisovali protokoly takmer denne. Na rozdiel od vlastnoručne písaných výpovedí tieto protokoly pôsobia menej chaoticky a ucelenejšie, jednotlivým témam sa venujú podrobnejšie a vo výbere tém badať istú štruktúru.

Pri zapisovaní protokolov už vyšetrovatelia mali k dispozícii niektoré pôvodné spisy ÚŠB, prokuratúry a súdov z obdobia Slovenského štátu. Vďaka tomu už mali možnosť Suckého výpovede s niečím konfrontovať, a tak sa v nich už nachádza oveľa menej očividných chýb. Zdá sa však, že vyšetrovatelia niekedy nechávali I. Suckého jednoducho potvrdiť to, čo našli v materiáloch a zapísali to ako jeho výpoveď. Uvediem jeden príklad, kde je to celkom očividné.

V protokole z 25. marca 1958 I. Sucký vypovedá o okolnostiach zatknutia Ernesta Rosenthala a Jozefa Ivaniča vo februári 1942. Výpoveď formuluje ako svoju spomienku: „Z vyšetřování IVANIČE vím ...“ Avšak zaujímavá je jedna časť: „[Ivanič – pozn. M. M.] sám přešel jako člen okresního vedení KSS v Bratislavě a v této funkci spolupracoval se Štefanem SABO [správne Szabó – pozn. M. M.], Oto KLEINEM, Ernestem KLEINEM a VRÁNOU.“ Chyták je v osobe

54 Napríklad zatknutie skupiny komunistov, ktorí tlačili ilegálne letáky priamo v tlačiarňach novin *Slovák*. Zatkli ich, avšak neskôr museli zatýkanie zastaviť a časť z nich prepustiť, pretože bolo ohrozené vydávanie *Slováka*. AMSNP, f. XII, sign. 105/92 (pôvodne 114/III). Pohovor s Jozefom Labudom. Suckého vlastnoručne písaná výpoveď z 26. 9. 1957.

„Vranu.“ J. Ivanič skutočne na ÚŠB vypovedal o spolupráci s týmito ľuďmi: „*Já som sa určený deň [...] odobral na Szabóm určené miesto, kam prišli nasledujúce osoby: Štefan Szabó, Ernest Klein, istý Vrana.*“ Na základe jeho výpovede sa „istý Vrana“ spomína ako člen bratislavského rajónneho a neskôr oblastného vedenia ilegálnej KSS aj v trestnom oznámení na J. Ivaniča z toho istého mesiaca.⁵⁵ Vo februári 1942 ešte bezpečnosť nevedela, že „Vrana“ je krycie meno Ferdinanda Zimbauera.⁵⁶ Ivanič čoskoro motákom vedeniu KSS oznamoval, čo vypovedal: „*Vranu som opísal ako vyzerá, ale nič bližšieho neviem.*“⁵⁷ Avšak už v októbri 1942 Zimbauera zatkli a odhalili aj jeho funkciu v bratislavskom vedení KSS. Teda museli vedieť, že on sa skrýval pod prezývkou „Vrana“.⁵⁸ Bolo by zvláštne, keby si Sucký zapamätal prezývku človeka, ktorý s J. Ivaničom spolupracoval, ale zabudol, že to nie je jeho pravé meno a že dotčného neskôr odhalili a zatkli. Omnoho pravdepodobnejšie sa mi zdá, že vyšetrovateľ si uľahčoval prácu a nevediac, že ide o falošné meno, jednoducho Vranu z materiálov z februára 1942 prepísal do „Suckého výpovede“. I. Sucký na to očividne pristúpil, či už vedel, kto bol Vrana a nechal si to pre seba, alebo si jednoducho nepamätal.

Nie vždy veci zistené z materiálov vkladali do úst I. Suckému. Bežne je priamo v otázke vyšetrovateľa zaznamenané, že I. Suckému predložili nejaký dokument, ktorý potom on vysvetľuje. Avšak, ako vidieť z hore citovaného, rovnako to prebiehalo aj v prípadoch, keď sa výsledok zaznamenal explicitne ako Suckého spomienka. Vďaka takejto praxi sú protokoly (na rozdiel od vlastnoručne písaných výpovedí) oveľa menej v rozpore s tým, čo poznáme z historických prameňov. Ibaže takto sú zároveň pre nás čiastočne znehodnotené ako nezávislý historický prameň, pretože nemôžeme vedieť, kedy len mechanicky prepisujú iný materiál, ako v prípade Vranu.

Okrem toho v niektorých prípadoch akoby Suckého protokoly kopírovali jeho vlastnoručne písané výpovede aj v tom, ako I. Sucký postupne odhaľoval a pridával jednotlivé tvrdenia. Opäť uvediem príklad. Vo vlastnoručne písanej

55 SNA, f. ÚŠB-209, šk. č. 577, spis 56 – J. Ivanič. Trestné oznámenie bolo publikované v HORVÁTH, V. (ed.): *KSC v Bratislave 1921 – 1945. Dokumenty*. Bratislava 1981, s. 317 – 318.

56 Potvrdzujú to v spomienkach jeho vtedajší spolupracovníci Otto Klein a Ernest Klein. SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 169. List 15; KLEIN, E.: Bratislavskí komunisti v boji proti fašizmu. In: *Pamäť ľudu 1. Spomienky na činnosť komunistickej strany v protifašistickom národnooslobodzovacom zápase*. Bratislava 1989, s. 73 – 86.

57 SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 169. List 5.

58 Bohužiaľ, nemám k dispozícii Zimbauerovu zápisnicu ani trestné oznámenie, v ktorých by krycie meno malo byť uvedené, len stručnú obžalobu. V nej sa jeho funkcia v ilegálnej KSS aj jej datovanie uvádza zhodne s Ivaničovou výpoveďou. SNA, f. Písomná pozostalosť O. Krajňáka, a. j. 105. Obžaloba na O. Kleina a spol., s. 5.

ných výpovediach sa zo začiatku vyhýbal obsahu Širokého výpovede na gestape. 19. septembra 1957 napísal len veľmi stručne, ako ho zadržal strážnikom na základe udania nejakej ženy. 21 – 22. septembra to už opísal podrobnejšie, spomenul, ako bol V. Široký vydaný gestapu, kde ho veľmi zbili. Namiesto informácie o tom, čo V. Široký vypovedal, obširne rozpísal historku, ako osobne V. Širokého odviedol na pohreb jeho sestry. O čosi ďalej v tej istej výpovedi sa k téme vrátil a doplnil, že V. Široký po krutom týraní na gestape prezradil, že má v holiacom mydle ukryté dokumenty z Kominterny v „mikrobodke“. V podozrivom protokole z 1. decembra 1957 I. Sucký zmenil výpoveď v tom zmysle, že V. Širokého netýrali, len mu ukázali popravu na šibenici a po tom vyzradil celú štruktúru Kominterny v Európe, spôsobil zatýkanie komunistov vo viacerých krajinách a zhabanie dvoch vysieláčiek.

Zvláštne je, že takáto postupnosť podávania informácii o V. Širokom sa opakuje aj v otázkových protokoloch, zapisovaných po 7. decembri 1957. V protokole z 9. januára 1958 sa o V. Širokom píše to, čo vo vlastnoručne písanej výpovedi z 21. – 22. septembra 1957. O podstatných veciach, ktoré I. Sucký dodal 1. decembra 1957, tam nie je ani zmienka. I. Sucký spomína aj vyšetrovanie na gestape a tvrdí, že V. Širokého bili, a nevie, v akom rozsahu presne vypovedal. A naopak, v protokole z 25. novembra 1958 reprodukuje to, čo písal vo vlastnoručne písanej výpovedi 1. decembra 1957, ako V. Široký na gestape obširne vypovedal. Zdá sa, akoby vyšetrojúci pri zapisovaní protokolu z 9. januára 1958 vychádzal len z výpovede z 21. – 22. septembra 1957 a pri zapisovaní protokolu z 25. novembra 1958 zase len z výpovede z 1. decembra 1957 – bez toho, aby si predtým usporiadal informácie o jednotlivých témach.

To isté sa opakuje aj v prípade G. Husáka: 24. januára 1958 opakoval výpoveď o G. Husákovi zo 17. septembra 1957, že stretávanie „jeho skupiny“ udal Kopenich. 21. augusta 1958 o ňom vypovedal pomerne normálne so správnym datovaním, pravdepodobne na základe dobových materiálov. Tvrdil, že si nepamätá, čo G. Husák vypovedal. 26. novembra 1958 (deň po tom, ako opakoval výpovede o V. Širokom) zase opakoval a upravoval svoje tvrdenia z 1. decembra 1957. Svedčí to v lepšom prípade o amatérskom spôsobe vedenia výsluchu a je zaujímavé, že aj Sucký tomu nechával voľný priebeh. 9. januára 1958 si predsa musel pamätať na osobitne závažné tvrdenia o V. Širokom, ktoré napísal 1. decembra 1957!

Dokonca sa zdá, že takéto „preberanie starších materiálov“ sa dialo už v rámci spisovania vlastnoručne písaných výpovedí. Schválne uvediem príklad so silným politickým podtónom. V jednom z úplne prvých protokolov o exile zo 17. septembra 1957 I. Sucký odbočuje aj k zatýkaniu sovietskej spravodajskej skupiny Fomferra-Schwarz vo februári 1942. Tu píše: „na základě toho jsme potom zatkli německého Komunistu z Berlína Ernesta OTTU (??), krycím jménem SCHRECK.“ Vo vlastnoručne písanej výpovedi z 22. septembra 1957 znovu píše

o tejto skupine: „... pričom sa Schreck priznal, že je nemeckým štátnym občanom, rodom z Berlína a že jeho pravé meno je Ernest Otto (myslím).“ Schreck sa pravým menom volal Hans Schwarz a so slovenským komunistom Ernestom Ottom nemal nič spoločné. Prečo sa I. Sucký takto pomýlil?

Ernest Otto patril medzi významnejších spolupracovníkov IV. ilegálneho ÚV KSS. ÚŠB sa po zatknutí prvej časti tohto vedenia podarilo od E. Otta dozvedieť veľa nového.⁵⁹ Bol jedným zo štyroch z tejto skupiny, ktorých štvrt' roka po zatknutí odmietli prepustiť, aby bol stíhaný na slobode. Tým skôr by si ho Sucký mohol pamätať, a nie si ho popliesť so sovietskym špiónom nemeckej národnosti. Ako si teda mohol popliesť Hansa Schwarza s Ernestom Ottom? Osobne som presvedčený, že osoba Ernesta Otta rezonovala skôr u vyšetrovateľov než u I. Suckého. E. Otto bol odsúdený a ešte stále väznený za titoizmus, ktorý medzitým aj samotný Sovietsky zväz vyhlásil za nezmysel. Bol jednou z kľúčových osôb v počiatočnom vykonštruovaní slovenského buržoázneho nacionalizmu, vtedajšie vedenie sa ho snažilo udržať. Pritom súčasťou vykonštruovania jeho viny bola výpoveď Ottovho kamaráta Jozefa Hagaru, že E. Otto pri výsluchu popíjal pivo s prednostom ÚŠB J. Beňuškom, čo v očiach vtedajších vyšetrovateľov nepochybne hraničilo s konfidentstvom.⁶⁰ Jediný spôsob, ako si tento omyl viem vysvetliť je, že vyšetrovatelia tlačili na I. Suckého, aby vypovedal o E. Ottovi a on si pri jeho mene v nejakej súvislosti vybavil Schrecka (alebo naopak). Vyšetrovateľ, ktorý sa vôbec nevyznal v okolnostiach, sa toho chytil a dovedol Suckého až k tomu, že Schreck „mohol byť“ onen Ernest Otto. Už o deň neskôr, 23. septembra 1957, Sucký uviedol záležitosti Ernesta Otta na pravú mieru a vypovedal o ňom správne. Vo vlastnoručnej výpovedi zo 6. decembra však znovu píše „Schreck (Otto)“. Nevie si predstaviť, ako inak než celkom mechanickým preberaním starších výpovedí by tento omyl mohol nastať dvakrát, a to práve s osobou Ernesta Otta, hoci medzitým ho už identifikoval správne.

Našli by sa ešte ďalšie oblasti, ktoré by bolo možné vytknúť vecnej stránke Suckého vlastnoručne písaných výpovedí a protokolov. Napríklad jeho neochotu priznávať, ako riadil týranie a bitky pri vyšetrovaní, či neochotné odhaľovanie svojej konfidentskej siete. A naopak, časté neoveriteľné tvrdenia, že niektorí komunisti vypovedali kľúčové veci mimo protokolu, že ÚŠB takto kontrolovala veľkú časť ilegálnej činnosti atď. To však pre účely tejto štúdie nie je kľúčové.

59 SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 424. Zápisnice E. Ottu na ÚŠB; NA, f. 03/10, šk. č. 27, a. j. 281. Záznam o pohovoru s O. Pavlíkom 1. 10. 1963, s. 18 – 20.

60 Archív bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. bývalý Studijní ústav MV, S – Zbierka rôznych písomností (ďalej S), 40 – 1, s. 53 a nasledujúce.

Nakoniec je logické, že Sucký určité veci popieral. Bol v rukách režimu, ktorý ho v roku 1948 bez výčitiek odsúdil na 25 rokov práve za túto činnosť, hoci predtým už raz bol za ňu odsúdený.

TVRDENIA O GUSTÁVOVI HUSÁKOVI

I. Sucký o G. Husákovi vypovedal toľko, že nie je možné spomenúť všetko. Nemožno ani rozoberať konkrétne tvrdenia do detailov, pretože I. Sucký svoje tvrdenia viackrát upravoval a bolo by treba reagovať na každý variant zvlášť. Je otázne, či to pri takto upravovaných tvrdeniach vôbec má význam. Skúsím preto vybrať aspoň najzávažnejšie všeobecné tézy, ktoré sa v Suckého výpovediach opakovali a ktoré nesúhlasia s doteraz známymi poznatkami o G. Husákovi počas Slovenského štátu.

V protokole z 1. decembra 1957 I. Sucký vypovedal, že keď G. Husáka v roku 1941 zatkli, pri výpovedi plakal, vedúci J. Beňuška si ho zobral do kancelárie a čoskoro ho prepustili na slobodu. Neskôr vraj G. Husák dával J. Beňuškovi správy a vyzradil aj Karola Bacílka, vyslaného z Moskvy: „Keď pricestoval na Slovensko zo ZSSR Bacílek, aby urovnal pomery v ilegálnej komunistickej strane na Slovensku viem, že o tom mi prvý povedal dr. Beňuška, ktorý sa toto dozvedel, ako mi sám hovoril, od dr. Husáka. Preto som presvedčený, že dr. Husák s určitosťou dával správy o činnosti ilegálnej komunistickej strany dr. Beňuškovi, lebo tento mal častejšie správy o ilegálnej činnosti komunistickej strany a hlavne z kruhu intelektuálov. Či priamo dr. Husák dával správy dr. Beňuškovi, alebo či ich dostal cestou dr. Bugára (u ktorého bol dr. Husák vtedy zamestnaný a dr. Bugár veľmi často navštevoval dr. Beňušku) neviem. Viem však s určitosťou, že keď mi dr. Beňuška o Bacílkovi hovoril, keď som náhodou prišiel do jeho kancelárie vychádzal od neho práve dr. Bugár. O príchode Bacílka sa Beňuška v roku 1941 dozvedel od Husáka.“

V tejto výpovedi, podobne ako v mnohých ďalších, nesedí chronológia. K. Bacílek odišiel do emigrácie na jar 1939. Prvý raz sa vrátil „urovnať pomery v KSS“ na Vianoce roku 1940, druhý raz prišiel len ako radista Karola Šmidkeho v lete 1943. G. Husáka prvý raz internovali (nezatkli) od 8. do 28. novembra 1940 a potom od 22. júna do 12. júla 1941.⁶¹ Pokiaľ teda predpokladáme, že išlo o prvý Bacílkov príchod, muselo ísť o zatknutie v novembri 1940, nie v roku 1941. Sucký v novembri 1940 pravdepodobne ešte ani nepracoval na protikomunistickom oddelení ÚŠB.⁶²

61 Tamže, 552 – 1. Spis ÚŠB o G. Husákovi (pôvodne 5634/45, neskôr 209-677-97).

62 Sám to tvrdí napríklad v protokole z 21. 8. 1958.

Je krajne nepravdepodobné, aby K. Bacílka prezradil G. Husák. K. Bacílek v spomienkach svoju cestu opísal veľmi podrobne: hranice prekročil na Vianoce 1940, rýchlo sa dostal do Zvolena. Cez manželku Rudolfa Blažovského, Jána Paškaya a maliara Edmunda Gwerka poslal svoj portrét Irene Blühovej, ktorá ho spojila s J. Osohom.⁶³ Bezpečnosť a utajenie prítomnosti K. Bacílka v Bratislave mali na starosti pracovníci bratislavskej oblasti Štefan Szabó a Otto Krajňák. Obidvaja patrili medzi ľudí, ktorí mali averziu voči G. Husákovi. Podľa O. Krajňáka mohol K. Bacílek byť ubytovaný len u komunistov, ktorí ho nepoznali, pričom jeho bydlisko často menili.⁶⁴ Asi v marci 1941 sa ilegálnou cestou vrátil do ZSSR. G. Husák bol koncom novembra 1940 prepustený z Ilavy a práve v tomto období (od 22. októbra 1940 do 3. januára 1941) pod policajným dozorom.⁶⁵ Navyše vieme, že polícia sa o K. Bacílkovi dozvedela ešte pred tým, než prišiel do Bratislavy. V zatykači na K. Bacílka z 3. januára 1941 sa píše, že K. Bacílek sa pohybuje na strednom Slovensku a podrobne sa v ňom opisuje, ako K. Bacílek vyzeral a čo mal oblečené na schôdzke s manželkou Rudolfa Blažovského vo Zvolene.⁶⁶ O K. Bacílkovi vo Zvolene vypovedali mýtnik Štefan Tompa a obchodník s papierom Vojtech Haas.⁶⁷ Tých vraj zase udal konfident ÚŠB stolár Jozef Hanuška.⁶⁸ Aj samotný I. Sucký v niektorých výpovediach potvrdzoval túto verziu,⁶⁹ v iných zase tvrdil, že o K. Bacílkovi sa ÚŠB dozvedela od istého roznášača letákov, zatknutého koncom roku 1940 vo Zvolene.⁷⁰ Na základe týchto poznatkov teda možno jednoznačne konštatovať, že citované Suckého tvrdenie o G. Husákovi je nepravdivé.

V protokole z 26. novembra 1958, v ktorom I. Sucký „opakoval“ svoju výpoveď o G. Husákovi z 1. decembra 1957, tieto tvrdenia upravil do prijateľnejšej verzie. Výpoveď o K. Bacílkovi zaradil k zatknutiu na jar 1942 a jej obsah upravil takto:

-
- 63 SNA, f. Písomná pozostalosť K. Bacílka, šk. č. 2, a. j. 34 (predtým 27). Obsah týchto spomienok je pomerne podrobne reprodukován a kriticky posúdený v publikácii: ŠT V R T E C K Á, A.: *Ján Osoha*. Bratislava 1970, s. 126 a nasledujúce.
- 64 AMSNP, f. XII, sign. 101/92. Spomienky O. Krajňáka, s. 25; K R A J Ň Á K, O.: *Komunisti bratislavskej oblasti*. Bratislava 1959, s. 107.
- 65 Vila, v ktorej býval, bola od 22. októbra 1940 do 3. januára 1941 sledovaná. ABS, f. S, 552-1. Spis ÚŠB o G. Husákovi.
- 66 SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938-1945, a. j. 310. Zatykač na K. Bacílka; SNA, f. Písomná pozostalosť K. Bacílka, šk. č. 2, a. j. 34.
- 67 SNA, f. ÚŠB-209, šk. č. 918, spis 5, s. 25.
- 68 Podľa výpovede príslušníka ÚŠB Mikuláša Švrčka. Štátny archív (ďalej ŠA) v Bratislave, f. Okresný ľudový súd v Bratislave (OLS BA), 59/46, s. 13. To isté vypovedal aj ďalší príslušník ÚŠB Pavel Gajarský. M E D V E C K Ý, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu*, s. 85.
- 69 Protokol o výpovedi I. Suckého z 27. 12. 1957, s. 4.
- 70 Vlastnoručne písaná výpoveď z 25. septembra 1957.

„HUSÁK vysvětlil účel a cestu Karla BACÍLKA na Slovensko ze Sovětského svazu.“ Vzhľadom na hore spomenuté utajovanie Bacílkovej prítomnosti v Bratislave a Husákovu izoláciu od komunistickej ilegality sa aj toto javí nepravdepodobné, lenže už ťažšie vyvrátiteľné. Podstatné fakty o Bacílkovej ceste opísal Július Ďuriš vo svojej výpovedi už pol roka pred zatknutím G. Husáka. J. Ďuriš bol vedúcim KSS, s K. Bacílkom sa v Bratislave stretol, a keďže K. Bacílek bol už mimo dosahu ÚŠB, J. Ďuriš o ňom vypovedal pomerne otvorene.⁷¹ Je preto otázne, čo nové by G. Husák vo svojej izolovanosti od ilegality mohol bezpečnosti prezradiť.

Jedným z často sa opakujúcich Suckého tvrdení o G. Husákovi bolo, že G. Husák spolu s ďalšími komunistickými intelektuálmi (J. Púll, A. Rašla, M. Falčan, F. Vašečka a ďalší) tvorili nacionalisticky orientovanú opozíciu voči J. Osohovi. J. Osoha ako rodák z Moravy mal podľa I. Suckého presadzovať v KSS československú líniu. Toto je jedno z najočividnejšie nepravdivých tvrdení. Popri dokumentoch vydaných Osohovými vedeniami⁷² či správach napísaných pre moskovské vedenie KSČ ešte cez vojnu⁷³ ho vyvracajú aj prakticky všetky povojnové spomienky Osohových spolupracovníkov vrátane G. Husáka, J. Ďuriša, E. Benadu, P. Stahla, K. Bacílka, Š. Baššovského, V. Širokého, O. Krajňáka, A. Dubčeka, M. Hrušovského, J. Púlla a mnohých ďalších. Len vymenovanie týchto spomienkových prameňov by zabralo niekoľko strán. Dokonca v roku 1950, keď G. Husáka kritizovali za „buržoázny nacionalizmus“, dávali mu za vinu presný opak – že on naviedol J. Osohu na separatistické myšlienky samostatného sovietskeho Slovenska.⁷⁴

Aká bola pravda? G. Husák na začiatku ilegality s Osohom osobne spolupracoval. Neskôr sa však nezhodli vo viacerých rovinách: vylúčenie V. Clementisa, neochota G. Husáka na propagandistické akcie, možno neochota G. Husáka

71 NA, f. 100/24, šk. č. 104, a. j. 1 217. Zápisnica s J. Ďurišom na ÚŠB z 21. 10. 1941, s. 26 – 27. Bacílek neskôr túto jeho výpoveď hodnotil takto: „A celkove možno říci, že Ďuriš mluvil pravdu [...] při výslechu v tomto protokolu. To co říkal, byla pravda. Tam si on pusu trochu na špacír pustil, pokud se týkalo mně, ale to bylo odůvodněné proto, neboť já jsem na Slovensku nebyl.“ NA, f. 03/10, šk. č. 26, a. j. 251. Záznam o pohovoru s Karlem Bacílkem, s. 152.

72 Originály sú dostupné v SNA vo fonde Ilegálne ÚV KSS 1938 – 1945.

73 Najznámejšia je od K. Bacílka a Černockého. CHREŇOVÁ, J. (ed.): *Dokumenty k dejinám KSS*. Bratislava 1988, s. 510 – 521. Po príchode do Moskvy napísali viacero týchto správ, ďalšie sú spomenuté napríklad v *Historie a vojenství*, roč. 1969, č. 3, s. 425 a nasledujúce; ŠUCHOVÁ, X.: *Kominternu, KSČ, KSS a komunisti na Slovensku po Mnichove a na začiatku vojny*. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek III*. Praha 2004, s. 87, 93, pozn. 104.

74 Pozri SNA, f. Plénum ÚV KSS, šk. č. 1 823. Úplný protokol zo zasadania pléna ÚV KSS, s. 160; J. Ďuriš o tom zostal presvedčený až do smrti. AMSNP, f. XII, sign. 47/2004. Spomienky J. Ďuriša, s. 821.

akceptovať sovietsko-nemecký pakt. Tieto viedli k tomu, že G. Husák v lete až jeseni 1940 prestal byť činný v ilegalite. J. Osoha, ktorý bol vo svojich názoroch vždy radikálny, začal G. Husáka označovať za „dezertéra“, „renegáta“ a dokonca „zradcu“. Išlo však výlučne iba o G. Husáka. Ostatní komunistickí intelektuáli, jeho kamaráti v ilegálnej činnosti pokračovali na čoraz vyšších úrovniach. Napríklad M. Falťan zohnal vedúcemu I. ilegálneho ÚV KSS J. Ďurišovi byt u A. Rašlu⁷⁵, J. Púll dodával hospodárske správy priamo J. Osohovi⁷⁶, F. Vašečka spojil člena II. ilegálneho ÚV KSS O. Krajňáka so študentskými bunkami⁷⁷ a podobne. Popri tom sa stretávali aj s G. Husákom, ale len spoločensky, a do priamej ilegálnej činnosti ho nezapájali. ÚŠB o spoločenskom stretávaní vedela a snáď ich mohla poznať ako partiu intelektuálov inklinujúcich ku komunizmu, ktorí zastávajú čiastočne odlišné názory než väčšina „robotníckych“ komunistov. Formulácia o „opozícii proti vedeniu strany“ presahuje tento rámec a vyznieva skôr v duchu dobovej kritiky buržoázneho nacionalizmu.

Je možné, že J. Osoha na ÚŠB kritizoval G. Husáka za jeho politické postoje. G. Husák bol vtedy polícii známy a v dobe zatknutia J. Osohu už bolo na neho podané trestné oznámenie. Takou kritikou by J. Osoha G. Husákovi skôr pomohol. Ale nemohol kritizovať ostatných, ktorých I. Sucký zaraďuje do „Husákovej skupiny“ a nemohol ich už v čase svojho zatknutia vydávať za „straníku opozíciu“, pretože tým by priznal, že v ilegálnej strane pracovali. V takom prípade by nemohli na slobode ďalšieho tri štvrté roka rozvíjať činnosť nového ilegálneho vedenia. Aby sme mohli zosúladiť Suckého výpovede so známou históriou odboja, museli by sme vytvoriť dosť fantastickú konštrukciu, v ktorej ÚŠB mesiace až roky vedome nechávala niektorých komunistov vykonávať významnú protištátnu činnosť, nezatýkala ľudí v ilegalite, po ktorých vyhlásila pátranie, nechávala komunistov zhromažďovať zbrane a výbušniny a podobne.⁷⁸ Myslím, že by to bola dosť násilná konštrukcia, umelo sa pokúšajúca skĺbiť skutočnú históriu ilegality so Suckého popletenými výpoveďami. I. Sucký napríklad veľmi dlho ani nerozlišoval, že vtedy, keď ostatní z tzv. „Husákovej skupiny“ aktívne pracovali

75 RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*, s. 82.

76 AMSNP, f. XII, sign. 37/96. Spomienky J. Púlla – Ilegálna činnosť v r. 1938–1944, s. 21, 27; SNA, f. ÚŠB–209, šk. č. 697, Spis 1–J. Púll. Dodatok z 20. 5. 1943 k zápisnici zo 4. 5. 1943 s Jánom Púllom na ÚŠB.

77 SNA, f. ÚŠB–209, šk. č. 717, Spis 30–F. Vašečka. Dodatok z 18. 6. 1943 k zápisnici z 18. 4. 1943 s F. Vašečkom na ÚŠB.

78 Takáto hypotéza by istotne bola zaujímavá, ale musela by byť popísaná do dôsledkov a v podobe konzistentnej so známou históriou odhaľovania komunistickej ilegality. Nie vo forme vnútorne rozporuplných výpovedí Suckého, kde o každej udalosti vypovedá niekoľko rôznych verzii, a nie vo forme nekonkrétnych náznakov, ako ju prezentoval napríklad Alexander Mach.

v ilegalite, G. Husák bol pasívny, keď ich zatýkali, on bol na slobode a naopak. Opakovane ho nesprávne zaradovoval medzi nich v datovaní ilegality aj zatýkania.⁷⁹

Ďalšieho člena I. ilegálneho ÚV KSS Ludovíta Benadu I. Sucký ohodnotil „pozitívne“: „Benada bol ostro proti skupine dr. Husák a spol. a jeho politika bola vtedy zameraná nie pre samostatné Slovensko ale pre celé ČSR ako to bolo predtým.“⁸⁰ Opäť to neseďí. L. Benada síce v niektorých prípadoch podporil J. Ďuriša proti J. Osohovi, ale v otázke samostatnosti Slovenska stál jasne na strane J. Osohu. Sám o tom „sebakriticky“ hovoril na zasadaní ÚV KSS v apríli 1950: „Bolo nám doručené heslo z Prahy: ‚Boj za nové Československo v slobodnej Európe‘. Nuž vychádzajúc z tých ťažkostí, ktoré sme tu mali na Slovensku, lebo slovenský národ bol vtedy zachvátený, priamo opitý národným socializmom, videli sme vtedy, že toto heslo by sa nebolo uplatnilo. Ale nebolo by sa uplatnilo, lebo u nás situácia bola taká, že heslo, ktoré čo i len páchlo čechoslovakizmom, nebolo by sa v tej dobe uplatnilo.“⁸¹

Naopak, vedúceho I. ilegálneho ÚV KSS J. Ďuriša hodnotí I. Sucký negatívne. V najradikálnejšej verzii, vo výpovedi z 1. decembra uvádza: „Viem tiež, že vtedy Ďuriš hájil slovenských komunistických separatistov a bol prívržencom dr. Husáka a spol.“

V skutočnosti J. Ďuriš bol presný opak toho, ako ho I. Sucký opísal v tejto výpovedi. Bol vysloveným radikálom, ktorý celé svoje súkromie podriadil boju za komunistické myšlienky. Neuznával umiernený „salónny“ prístup väčšiny komunistických intelektuálov a bojoval proti nemu.⁸² Konkrétnou spomienkou to dokladá napríklad aj Husákov kamarát Ján Púll.⁸³ G. Husák s J. Ďurišom spolupracoval len v začiatkoch ilegality. Ale už vtedy sa medzi nimi prejavovala

79 Ešte aj v protokole zo 4. 9. 1958 vypovedal, že Husák bol zavretý spolu so IV. vedením KSS. 18. 11. 1958 ho zase implicitne zaradil medzi nich v kontexte prepúšťania na vyšetrovanie na slobode.

80 Vlastnoručne písaná výpoveď zo 17. 12. 1957.

81 SNA, f. Plénum ÚV KSS, šk. č. 1 823. Časť protokolu zo zasadania pléna ÚV KSS 6. – 7. 4. 1950, s. 150.

82 Svoje zmyšľanie neskôr opísal takto: „K čemu mám byť právnikom? Já nechci být ani Sekaninou, ani Clementisem. Ti jsou advokáti a co dělají? Já chci být profesionálním revolucionářem...“ Často spomínal aj príhodu, keď si ho L. Novomeský v prítomnosti V. Clementisa a Poničana doberal: „Julo, ty už s nami nechod, my sme už skazení.“ J. Ďuriš to v spomienkach bral vážne a hovoril, že s nimi ani nešiel a od roku 1933 bojoval proti omylom a praxi tejto skupiny. AMSNP, f. XII, sign. 47/2004. Spomienky J. Ďuriša, s. 533, 539 – 540, 807, 823, 853; NA, f. 03/10, šk. č. 26, a. j. 256. Záznam o pohovoru s J. Ďurišom 16. 10. 1963, s. 9, 43.

83 J. Púll: „G. Husák ma požiadaval, aby som s ním išiel, išlo o spornú teoretickú otázku postavenia inteligencie v spoločnosti. Ja som pôsobil k tomu, aby sa spor nevyostroval. No Ďuriš a Husák nepopustili a tým sa začal ich vzájomný pomer, ktorý bol od počiatku zlý a vyostroval sa najmä v ilegalite a potom i po oslobodení, plný obviňovania a nenávisťi.“ Archív autora. Spomienky J. Púlla na J. Ďuriša, s. 6.

animozita, čo nepochybne prispelo k Husákovmu dištancovaniu sa od ilegality v lete, jeseni 1940.⁸⁴ Dokonca sa zachovali aj ilegálne listy, ktoré J. Ďuriš v roku 1940 písal z Prahy J. Osohovi na Slovensko. V nich v súvislosti s aférou vylúčenia V. Clementisa píše: „*Pozor na Gustu a spol.*“ V ďalšom takom liste varuje pred „*chorobným vplyvom Clementisa*“.⁸⁵

Rovnako nezmyselné je zaradenie J. Ďuriša k „separatistom“. Podľa meradiel roku 1958 bola celá KSS najneskôr od jari 1940 „separatistická“, keďže bola proti obnoveniu ČSR a za samostatné Slovensko.⁸⁶ Práve J. Ďuriš bol v tom období ten, kto sa snažil vo vedení KSS presadzovať podriadenie sa ÚV KSČ, kto na jeseň 1939 z Prahy doniesol heslo „nové Československo“ a keď toto bolo odmietnuté, bol to on, kto presadil aspoň kompromis „slobodné Slovensko v slobodnom Československu“. Proti nemu stál J. Osoha, ktorý chcel, aby KSS bola riadená a pracovala celkom samostatne. Opäť to popri množstve svedectiev dokazujú aj Ďurišove listy z roku 1940.⁸⁷

Mohlo by sa zdať, že I. Suckého uviedli do tohto omylu Ďurišove výhovorky pri vyšetrovaní. J. Ďuriš totiž na ÚŠB vypovedal, akoby bol zástancom samostatného Slovenska. Ibaže J. Ďuriš v tejto výpovedi za rovnakých zástancov samostatnosti Slovenska označil aj J. Osohu a L. Benadu. To značí, že I. Sucký v tomto chybnom zaradení musel vychádzať z niečoho iného než z Ďurišovej výpovede.⁸⁸

To, že vyšetrovatelia nechali I. Suckého takéto veci opakovane vypovedať do protokolov, znovu potvrdzuje, že v lepšom prípade im chýbali základné znalosti o histórii slovenskej komunistickej ilegality. Navyše, nemali ani ambíciu ich získať štandardným spôsobom. Keby išlo o osvetlenie histórie, malo byť samozrejmosťou osloviť vedúceho Ústavu dejín KSS Bohuslava Gracu, alebo ešte lepšie jeho zástupcu Otta Krajňáka, ktorý s Osohom priamo spolupracoval ako člen

84 G. Husák na jeseň 1939 odmietol Ďurišovu požiadavku napísať v mene komunistických študentov leták o udalostiach v Prahe 17. novembra 1939. J. Ďuriš ho za to obviňoval zo zbabelosti, Husák sa obhajoval nezmyselnosťou takéhoto upozorňovania na skupinu komunistických študentov a Ďurišovými „feldvéblovskými“ a „plantážnickými“ spôsobmi a neochotou vypočuť pripomienky druhých. NA, f. 03/10, šk. č. 2, a. j. 25. Záznam o pohovoru s G. Husákom 27. 8. 1963, s. 9 – 11. Spomenuté Ďurišove charakterové črty, potvrdzujú vo svojich spomienkach aj mnohí ďalší jeho spolupracovníci.

85 SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 122 a 122b.

86 K. Gottwaldom zaslaná smernica z marca 1940 hovorí: „*Heslo ,obnovení Československa' dnes skrýva imperialistické a protisovětské plány [...] U Slováků bojovat za úplnou svrchovanost nynějšího slovenského státu. [...] Slovenský stát je danou základnou pro boj za úplnou svobodu Slováků.*“ *Dejiny Slovenského národného povstania 3. Dokumenty*. Bratislava 1984, s. 50.

87 SNA, f. Ilegálny ÚV KSS 1938 – 1945, a. j. 122 a 122b.

88 NA, f. 100/24, šk. č. 104, a. j. 1 217. Zápisnica s J. Ďurišom na ÚŠB z 21. 10. 1941, s. 13 – 14.

II. ilegálneho ÚV KSS. Nepochybne by im vysvetlili a dokumentárne doložili, že ide o nezmysel a oboznámili ich so základnými faktami. Mohli im to potvrdiť aj K. Bacílek, L. Benada, či dokonca priamo V. Široký a J. Ďuriš, všetci v tej dobe poprední stranícki funkcionári.

Nedá sa vyhnúť dojmu, že tieto výpovede o postoji jednotlivých funkcionárov k „Husákovej seperatistickej skupine“ pôsobia, akoby mali politický účel – diskreditovať J. Ďuriša v kontraste s ostatnými. Tým by sa vysvetľoval celý komplex problémov: prečo nesedia tvrdenia v Suckého výpovedi, prečo sa I. Sucký pri vybraných osobách tak veľmi zaoberal ich vzťahom ku G. Husákovi, prečo si vyšetrovatelia nezistili ani najzákladnejšie historické fakty, prečo I. Sucký používa terminológiu kampane proti tzv. buržoáznym nacionalistom, atď. Pokiaľ žiaden takýto zámer neexistoval, potom vyšetrovatelia jednoducho vykonali neveriteľne zlú prácu.

Menej jednoznačná je situácia pri hodnotení Suckého tvrdení o G. Husákovi týkajúcich sa odhaľovania V. ilegálneho ústredného vedenia KSS. Medzinárodná situácia vtedy už spôsobovala, že aktivita ÚŠB poľavovala. Naopak, veľká časť jej členov si hľadala alibi tým, že pomáhala ilegalite.

Z tohto obdobia je známy jeden konkrétny prípad preniknutia ÚŠB do vedúcich skupín ilegality. Bolo to zatknutie bývalého sociálneho demokrata a odborárskeho funkcionára Ferdinanda Hoffmana-Dvorína. F. Dvorín spolu s ďalšími známymi podobného politického zmýšľania tvorili voľnú skupinu, ktorá v lete 1943 nadviazala kontakt so Šrobárovou skupinou a na jeseň k jeho memorandu poslanému do Londýna pripojili vlastné memorandum. Niektorí členovia tejto skupiny mali spojenie aj s KSS. Hoffman bol v styku s Jozefom Šoltészom, ktorý s G. Husákom spolupracoval. Ibaže Dvorínova skupina G. Husáka pokladala za alibistu a netušila, že je znovu zapojený do štruktúr KSS. Mali spojenie aj na niektoré staršie uličné bunky KSS v Bratislave. Touto cestou ku skupine prenikol konfident ÚŠB Handera. V máji 1944 F. Dvorína spolu s ďalšími ľuďmi zatkli. V zápisnici vraj vypovedal o týchto stykoch. Lenže prednosta J. Beňuška túto zápisnicu zadržal a zatajil, za čo ho neskôr nacisti zatkli a popravili. Zápisnica sa dodnes nenašla a jej presný obsah je neznámy. Podľa spomienok F. Dvorína a ľudí, ktorí s jeho zápisnicou prišli do styku, bolo v nej aj veľa mien ľudí, ktorí v druhej polovici roku 1943 mali kontakty so Šrobárovou skupinou a neskôr s ilegálnou SNR.

Jedným z nových tvrdení v Suckého protokoloch je, že ÚŠB mala pod kontrolou nielen Dvorínovu a Šrobárovu skupinu, ale aj celú skupinu okolo ilegálnej SNR.

V podobnom duchu hovoril aj Alexander Mach. Pri rôznych príležitostiach naznačoval alebo priamo hovoril, že o práci SNR mal vedomosti, ale konkrétne detaily a mieru vedomostí opisoval rôzne. Stručné vyjadrenie v podobnom

zmysle zanechal napríklad aj Ján Mikula.⁸⁹ Analýza týchto tvrdení by si vyžadovala samostatnú štúdiu. Tvrdenie o tom, že G. Husák a SNR vykonávali činnosť s vedomím A. Macha, sa v extrémnejšej podobe veľmi využívalo pri vykonštruovaní procesu proti G. Husákovi.

Podozrivé je, že aj A. Mach aj I. Sucký v tejto súvislosti často spomínajú ľudí, ktorí v ilegálnej SNR nepôsobili, najčastejšie Vavra Šrobára. Je pochopiteľné, že bezpečnosť alebo minister vnútra nemohli rozlišovať jednotlivé prúdy a skupiny ilegality, najmä keď mnohí ľudia boli súčasťou viacerých z nich. Bohužiaľ, preto je veľmi problematické zo spomienkových materiálov zistiť, čo presne bezpečnosť vedela. Viacero tvrdení o pozorovaní zakladajúcej schôdzky ilegálnej SNR nielen spomína Vavra Šrobára, ale umiestňuje túto schôdzku do Slovenskej banky.⁹⁰ Nemám vedomosti o tom, že by sa na tomto mieste schádzali ľudia, ktorí stáli pri vzniku ilegálnej SNR. Naopak, je známe, že v Slovenskej banke sa konala schôdzka V. Šrobára so skupinou Ferdinanda Hoffmana-Dvorína. F. Dvorín v spomienkach naznačoval podozrenie, že túto schôdzku pozorovali: „*Keď sme vošli do predsedie, mali sme dojem, že v ďalších miestnostiach sedí tiež nejaká ilegálna porada, bolo na vešiaku veľa širákov, ba aj dôstojnícka čiapka.*“⁹¹ Neskôr pri vypočúvaní mu vraj I. Sucký hovoril: „*Nás nezaujímajú veci okolo Šrobára, to my všetko už dávno vieme, nás zaujímajú vysielacky a zbrane.*“⁹² Aj A. Mach, hoci v niektorých prameňoch hovorí jednoznačne, že ÚŠB pozorovala schôdzku SNR, na ktorej bola podpísaná Vianočná dohoda, inde pripúšťa, že išlo o nejakú schôdzku nejakej „lavej skupiny“ s V. Šrobárom a nevie presnejšie povedať ktorej.⁹³ Podľa týchto náznakov sa zdá, že v spomienkach sa často zamiňajú informácie o schôdzke Dvorín-Šrobár so schôdzkami budúcej ilegálnej SNR. Navyše do Dvorínovej skupiny prenikol aj konfident Handera, ktorého v tejto súvislosti spomína I. Sucký.

Sucký navonok vo svojich výpovediach medzi F. Dvorínom a členmi ilegálnej SNR rozlišuje. Podľa jeho tvrdenia ÚŠB mala činnosť ilegálnej SNR pod kontrolou prostredníctvom konfidenta, ktorého k nim priviedol Handera nezávisle

89 MIKULA, J.: „*Povstanie*“ s legendou. Trenčín bez roku vydania, s. 14 – 15.

90 Sucký tak napríklad tvrdil v nedatovanej vlastnoručne písanej výpovedi a protokole z 5. 3. 1959.

91 AMSNP, f. XII, sign. 304/64. Spomienky F. Hoffmana-Dvorína, s. 65.

92 Tamže, s. 84.

93 Z nedatovaného záznamu o Machových výpovediach z Leopoldova: „*Už od vianočného obdobia r. 1943 min. vnútra mal zpravu od šéfa ÚŠB, že bola spoločná schôdza ľavých i pravých ilegálnych pracovníkov za účelom spolupráce. Dnes sa vie, že vtedy bola založená rada alebo výbor, o ktorom sa tvrdí, že bol základom Nár. rady, ale či to vedelo min. vnútra alebo ÚŠB už r. 1943, teraz ťažko povedať s určitosťou.*“ ABS, f. S, 501 – 4. Výpovede A. Macha, s. 23.

od odhalenia skupiny Hoffmana-Dvorína. Tento konfident bol vraj v spojení s časťou občianskeho odboja okolo Rudolfa Fraštackého. Prvýkrát ho I. Sucký spomenul už vo svojich prvých výpovediach, konkrétne 18. septembra 1957. V ďalších výpovediach už uviedol aj jeho meno Jozef Klčo (alebo Klečo, Hrčo, Hrčko...) a ďalšie detaily o ňom. Podobne ako v prípade Kopenicha, Klčo nie je známy z historickej literatúry.⁹⁴ Obsah jeho výpovedí okrem I. Suckého mali poznať len J. Tiso a J. Beňuška, obaja v roku 1958 mŕtvi. Overiť či vyvrátiť toto Suckého tvrdenie je náročné. Môže byť pravdivé. Avšak vzhľadom na to, že ide o tému prvoradého politického významu a tvrdenie, ktoré vyznievalo v prospech dobových téz o občianskom odboji a buržoázných nacionalistoch, treba zachovávať veľkú opatrnosť. Je možné, že I. Sucký si Klča alebo jeho činnosť vymyslel, tak ako si v ten istý deň (18. septembra 1957) vymyslel odhalenie J. Osohu, J. Ďuriša, „Husákovskej skupiny“ a ďalších prostredníctvom Kopenicha. Je možné, že I. Sucký preniesol veci súvisiace s odhalením skupiny Hoffmana-Dvorína na skupinu ilegálnej SNR, podobne ako v niektorých prípadoch Alexander Mach. Napríklad podľa Suckého tvrdenia Klčo pre ÚŠB demonštroval spojenie s londýnskym rádiovým vysielaním. Ibaže Suckého nadriadený Príkopa toto pripisoval Hoffmanovi-Dvorínovi.⁹⁵ Nad rámec popísaných pochybností neviem Suckého tvrdenie overiť, preto tému naďalej nechávam otvorenú.⁹⁶

Posledné tvrdenie, ktoré rozoberiem, sa týka krátkeho zadržania G. Husáka v marci 1944, keď už boli prípravy SNP v plnom prúde.

Najprv zrekapitulujem, čo vieme o Husákovom zatknutí z ostatných prameňov. Husákovu činnosť z rokov 1939 – 1940 odhalila ÚŠB až vo februári 1942 z výpovede J. Ivaniča. Zatknutý a obžalovaný bol v máji 1942. Veľmi rýchlo po odovzdaní Štátnemu zastupiteľstvu ho prepustili na stíhanie na slobode. Po zatknutí J. Osohu v lete 1942 nastúpil IV. ilegálny ÚV KSS, ktorého spolupracovníkov z veľkej časti tvorili Husákoví kamaráti, resp. členovia študentských buniek, ktoré

-
- 94 Pavol Plánovský, odbojár z východu, spomína advokáta Dr. Klča, ktorý zahynul počas bombardovania prešovského gestapa. PLÁNOVSKÝ, P.: Odbojová činnosť na východnom Slovensku za II. svetovej vojny. In: *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*. Toronto 1976, s. 259; V jednom zozname členov HSLS a HG z Bratislavy je uvedený Michal Klčo, bývajúcí na Poštovej 2/a (približná zhoda s Klčovým pracoviskom ako ho uviedol Sucký). SNA, f. Hlinkova slovenská ľudová strana – 609 (ďalej HSLS–609), šk. č. 369. Spis 1, s. 34. V súvislosti s ilegálnou KSS bol zatknutý a neskôr prepustený obuvník Jozef Frčo, u ktorého pracoval komunista Daniel Schwarz. SNA, f. ÚŠB–209, šk. č. 916. Spis 19, s. 19; Tamže, f. ÚŠB–209, šk. č. 917. Spis 9, s. 36; AÚPN, f. A1, šk. č. 6, a. j. 38; ŠA Bratislava, f. OLS BA, 59/46, s. 29.
- 95 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Svědecké protokoly. P R Í K O - P A, P.: *Moja odbojová činnosť*. s. 15.
- 96 Porovnaj MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák za II. světové války. In: *Slezský sborník*, roč. 110, 2012, č. 3 – 4, s. 256 – 257.

viedol v rokoch 1939 – 1940. V apríli 1943 takmer celé vedenie zatkli. ÚŠB sa od nich dozvedela oveľa viac o Husákovvej činnosti v rokoch 1939 – 1940, než čo bolo známe v máji 1942 a za čo G. Husáka žalovali.⁹⁷ Správne mala ÚŠB zaslať Štátnemu zastupiteľstvu nové zistenia a doplniť nimi staršiu obžalobu, prípadne predvolať G. Husáka, aby vypovedal o nových zisteniach. Nie je známe, že by sa v roku 1943 stalo čokoľvek z tohto. Príčiny mohli byť rôzne. Možno ÚŠB už jednoducho nemala záujem ďalej rozpitvávať tri roky starú činnosť dávno obžalovanej osoby. Možno svoju rolu zohralo to, že už bolo po Stalingradskej bitke a opadala iniciatíva v prenasledovaní komunistov. Možno si bezpečnosť vypočítaním Husákových kamarátov overila, že G. Husák je dlhodobo mimo ilegálnej činnosti a u časti komunistov zle zapísaný, čo jej skôr bolo sympatické.⁹⁸ Možno bolo príčinou niečo iné a možno to bola kombinácia viacerých faktorov. Nevieme.

Zachoval sa stručný záznam o tom, že v lete 1943 sa o G. Husáka zaujímal nemecký policajný radca Franz Goltz.⁹⁹ Príčiny opäť možno len hádať. Samozrejmom možnou príčinou je, že sa jeho meno objavilo v zápisniciach zatknutých, ale on sám zostal na slobode. Jeho meno sa v tomto čase začalo objavovať aj v správach činiteľov občianskeho odboja do Londýna, ktoré mohla nemecká spravodajská služba zachytiť.¹⁰⁰ Takisto mohol na jeho prebúdzajúcu sa protirežimovú činnosť niekto upozorniť po nemeckých spravodajských linkách.

Na konci leta 1943 takmer všetkých zatknutých z okruhu IV. vedenia KSS prepustili na slobodu. Keďže zostávali pod policajným dohľadom, boli izolovaní od činnosti KSS, v ktorej vedení sa ocitol G. Husák. Na jeseň 1943 sa konečne konal proces s G. Husákom (ešte podľa trestného oznámenia z mája 1942). Bol oslobodený a zostal na slobode až do jari 1944. Koncom marca 1944 ho zadržali. V tomto čase bol už druhým mužom vo vedení KSS a členom ilegálnej SNR, bol v spojení s odbojovými kruhmi v armáde, vedúcimi kruhmi slovenského hospodárstva i s občianskym odbojom spojeným s londýnskou emigráciou. Jeho

97 ŠA Bratislava, f. Krajský súd v Bratislave, Tk-940/43; Tamže, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave, Šz-2272/43.

98 Peter Starinský, ktorý bol v čase Husákovho zatknutia prednostom ÚŠB, po vojne vypovedal: „Postoj aj chovanie Dr. Husáka voči novým štátoprávnym zmenám bol známy a nevybočoval z rámca povoleného príslušníkom býv. pol. strán. Dr. Husák bol komunistom, ktorý už ako vysokoškolák sa ideologicky pripravoval na prácu v tejto strane. Mal som dojem, že patril do skupiny síce ideologicky dobre pripravenej, ale pre organizovaný boj ešte nevyzbrojenej a len postupom času k činnosti pripravenej. Pohyboval sa v spoločnosti svojich klientov a ideologicky blízkych priateľov. Choval sa taktne, ale obozretne.“ NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek, s. 38.

99 ABS, f. S, 552 – 1. Spisy ÚŠB o G. Husákovi, s. 56, 58.

100 Tamže. Spisy ÚŠB o G. Husákovi. Lustrácia z 21. 1. 1959, odkaz na 37-91/6/354.

zatknutie bolo teda udalosťou mimoriadneho významu, a preto jeho okolnosti opíšem podrobnejšie:

Úradný záznam z 20. marca 1944 hovorí: „Dnešného dňa pán minister vnútra dáva mi príkaz, aby bol ihneď zatknutý Dr. Husák, známy komunistický pracovník a jeho manželka nech je prísne pozorovaná, aby sa vedelo, ku komu ide o pomoc a intervencie. [...] Je o ňom známe, že [je] ideovým vodcom komunistov a že stojí za každou akciou kom. strany. Menovaný má byť držaný vo väzbe až do ďalšieho rozkazu.“¹⁰¹ Toto sú veľmi zaujímavé tvrdenia. G. Husáka rozhodne nebolo možné nazvať „ideovým vodcom komunistov“. Nanajvýš mohol byť považovaný za ideového vodcu komunistických intelektuálov, ktorí boli prakticky všetci pred rokom zatknutí spolu so IV. ilegálnym vedením KSS. Rovnako zaujímavé je tvrdenie, že G. Husák „stojí za každou akciou kom. strany“. Čo mali byť tie akcie? G. Husák bol síce po K. Šmidkem druhým mužom vo vedení KSS. Lenže samotnú ilegalitu organizoval najmä K. Šmidke, a to tak, že zakazoval akcie, ktorými by komunisti dávali najavo svoju existenciu.

Trochu viac svetla na vec vrhá hlásenie prednostu ÚŠB J. Beňušku ministromi A. Machovi z 28. marca 1944: „Dr. Husák bol zatknutý z toho dôvodu, lebo je dôvodne podozrivý, že sa stýka s rozličnými osobami lavičiarkeho zmýšľania a tiež s osobami, ktoré boli už pre protištátnu kom. činnosť trestané. O menovanom je známe, že je ich ideovým vodcom a že všetky akcie, ktoré ileg. kom. strana poriadala, smerovali k nemu. Na všetky tieto okolnosti menovaný u tunajšieho úradu je prísne vypočúvaný, dosiaľ však všetko popiera [...] Pokiaľ sa týka ostatných intelektuálov komunistov prepustených na slobodu (Dr. Faltan, Puhl [J. Púll – pozn. M. M.], Dr. Vašečka, Dr. Hemelka a iní), títo sú postavení pod prísny policajný dozor, ktorý dozor je kontrolovaný a dosiaľ ho dodržujú, sú občas aj nenápadne pozorovaní, doteraz nezistilo sa nič, ale neni vylúčené, či nevyvíjajú naďalej vzdor tomu protištátnu kom. činnosť.“¹⁰² Tu sa už jasnejšie udáva, že naozaj ide len o „ideové vodcovstvo“ komunistických intelektuálov zo štvrtého ilegálneho vedenia KSS. O akciách, ktoré „smerovali k nemu“, sa píše v minulom čase. Podozrievanie Husáka, že stál za akciami svojich kamarátov zo IV. ilegálneho vedenia, je celkom logické, lenže – ako dnes už vieme – nesprávne. Vo svetle tohto dokumentu sa teda nezdá, že by išlo o Machove poznatky o piatom ústrednom vedení KSS, ale skôr o podozrenie, že bol zapletený do činnosti svojich kamarátov odhalenej pred rokom.

G. Husák v čase, keď ho prišli zatknúť, nebol doma, zatkli ho až po návrate, 27. marca 1944. Následne ňo vykonali prehliadku doma i v kancelárii, odňali mu telefón a sledovali jeho manželku. 29. marca s G. Husákom spisali zápisnicu,

101 Tamže. Spisy ÚŠB o G. Husákovi, s. 65, 78.

102 SNA, f. 203, šk. č. 35. Spis 41, list 10.

v ktorej ho vypočúvajú prevažne o stykoch s komunistami, zatknutými o rok skôr. G. Husák popiera organizovanie vysokoškolských skupín v rokoch 1939 – 1940, pripúšťa len kamarátske debaty. Navyše tvrdí, že asi od leta roku 1941 sa s nimi prestal stretávať. Na jednom exemplári zápisnice je pri tomto tvrdení rukopisná poznámka „overiť“ a pod ňou dopísané „overené“.¹⁰³

30. marca prednosta ÚŠB J. Beňuška hlási A. Machovi: „*Napriek usilovnému stopovaniu nepodarilo sa menovanému dokázať, že by bol vo spojení s osobami, ktoré boli v minulom roku zatknuté pre činnosť ileg. kom. strany, tiež sa mu nepodarilo dokázať, že by sám vyvíjal nejakú protištátnu komunistickú činnosť, alebo že by bol vo spojení pomocou čiernej vysielačky buď s Moskvou alebo Londýnom. [...] Preto láskave prosím, ako má byť s menovaným naložené.*“ Pravdepodobne J. Beňuška podľa Machovho pokynu na toto hlásenie rukou dopísal: „*Pozorovať na slobode. Prísne stopovať.*“¹⁰⁴ Ešte počas návštevy u A. Macha J. Beňuška telefonoval na ÚŠB a prikázal prepustiť G. Husáka na slobodu.¹⁰⁵

I. Sucký sa vo svojich výpovediach dlho nevyjadroval k tomuto zatknutiu. Až do konca roku 1958 vypovedal tak, ako keby G. Husáka zatkli o rok skôr spolu s ostatnými intelektuálmi zo IV. ilegálneho vedenia. Správne datoval toto Husákovu zatknutie až v protokole z 23. apríla 1959, po tom ako vyšetrovatelia získali hore citované Husákovy spisy z ÚŠB.¹⁰⁶ O pozadí tohto Husákovho zatknutia I. Sucký vypovedal, že ho vyvolal prípis nemeckého policajného radcu F. Goltza A. Machovi, v ktorom sa bez konkrétnych údajov hovorilo o Husákovvej ilegálnej činnosti. I. Sucký sa podľa svojho tvrdenia opýtal J. Beňušku, či má G. Husáka vypočúvať aj o jeho činnosti okolo SNR, o ktorej sa dozvedeli od Klča. „*Dr. BEŇUŠKA mi řekl, že HUSÁKA nesmím k celé jeho ilegalitě vyslýchat, ale jen k přípisu a to tak, že budu od něho požadovat vysvětlení jeho legální práce a o přípravách převratu a při tom se nebude k výpovědi nutit, nesmím předeštrít ani jedno jméno jeho spolupracovníků a ani místa schůzek případně problémů, které zde projednávali. Z tohoto pokynu jsem si udělal závěř, že je zájem, aby Dr. HUSÁK nebyl z jeho ilegality usvědčený, ale byl propuštěný na slobodu, jak již dřívě dostal Dr. BEŇUŠKA pokyn od Dr. TISO i MACHA. Zatčení a výslech HUSÁKA však bylo třeba provést, aby německé úřady viděly, že bylo proti Dr. HUSÁKOVI zakročeno a též, aby se jim na jejich přípis mohla podat zpráva o výsledku vyšetřování.*“ Potom sa I. Sucký mal dohodnúť s Pavlom Príkopom, ktorého o tomto

103 ABS, f. S, 552 – 1. Spisy ÚŠB o G. Husákovi, s. 8.

104 Tamže, s. 65, 75.

105 Tamže, s. 146.

106 Pri Husákových spisoch z ÚŠB, ktoré boli medzi materiálmi v Sedláčkovej kancelárii, zostala založená aj lustrácia fondov Študijného ústavu ministerstva vnútra na G. Husáka z 21. 1. 1959. V nej sa upozorňuje aj na Husákov spis z ÚŠB. Možno sa domnievať, že Suckého vyšetrovatelia Husákov spis získali niekedy po tomto dátume.

postupe výsluchu už J. Beňuška informoval, že G. Husáka budú vypočúvať len o starých veciach, ktoré odhalili pri zatknutí IV. vedenia KSS pred rokom. Podľa toho s ním spísali protokol a prepustili ho na slobodu.

Opäť v tomto prípade môže byť I. Suckého výpoveď pravdivá. Vieme, že nemecká spravodajská služba sa prostredníctvom Goltza o G. Husáka zaujímalá v lete 1943. Ich spravodajské možnosti netreba podceňovať. Z prípadu Hoffmana-Dvorína zase vieme, že na jar 1944 už bola v ÚŠB značná ochota pomáhať alebo aspoň neškodiť ilegality, a pritom ju zatajovať pred Nemcami.

Napriek tomu mám voči Suckého výpovedi niekoľko výhrad. I. Sucký tvrdí, že ÚŠB dostalo od Goltza úlohu vyšetrovať Husákovu činnosť smerujúcu k príprave prevratu a vypočúvanie o komunistických intelektuáloch bola zásterka vymyslená na pôde ÚŠB medzi I. Suckým a jeho nadriadeným P. Příkopom. Lenže dôkaz proti komunistickým intelektuálom, ktorých „ideovým vodcom“ mal byť G. Husák, je už v úradnom zázname o Machovom pokyne na zatknutie G. Husáka z 20. marca 1944, v rukopisných poznámkach na kópii Husákovej zápisnice, ako aj v Beňuškovvej správe o priebehu vyšetrovania z 28. marca 1944. To by znamenalo, že v rozpore so Suckého tvrdením sa tejto zásterky zúčastňoval už aj A. Mach. Taktiež je zvláštne, aby si niekto v ÚŠB dával námahu falšovať rukopisné poznámky na pracovnej kópii zápisnice, ktorá zostala na ÚŠB. Navyše o veci, ktorá mala byť len zásterkou voči Nemcom.

Aj Pavel Příkopa, ktorý bol Novomeského vzdialený bratranec a neskôr v roku 1944 priamo spolupracoval s KSS, prežil vojnu v dosahu ŠtB. Po vojne zanechal spis, kde obšírne a konkrétne, možno prehnane opisuje svoju pomoc ilegálnym pracovníkom na pôde ÚŠB. Otvorene písal, ako chránil Hoffmana-Dvorína. Spomína priamu spoluprácu s G. Husákom (v čase písania predsedom Zboru povereníkov) v auguste 1944. Opisuje aj ďalšie rôzne kauzy najmä z rokov 1943–1944, pri ktorých ÚŠB nezakročovala. Neuvádza však nijaké informácie od Klča, pred ktorými mal podľa Suckého tvrdenia kryť G. Husáka. Pripisuje si zásluhy, že viacerým zatknutým pomohol dostať sa na slobodu, pri čom v dlhom zozname mien na prvom mieste uvádza G. Husáka, ale v súvislosti s rokom 1944 konkrétne uvádza len záležitosti dotýkajúce sa prípadu Hoffmana-Dvorína. Bolo by zvláštne, aby nespomenul ochránenie G. Husáka pred takými dôkazmi, o akých hovorí I. Sucký v prípade Klča, ak by o nich vedel a kryl pred nimi G. Husáka v marci 1944.¹⁰⁷ P. Příkopu vypočúvali aj v rámci retribučných procesov v rokoch 1951 a 1953 v rámci prípravy procesu proti G. Husákovi a spol., aj v roku 1958 v rámci tej istej akcie ako I. Sucký. Nie je známe, že by podporil tieto Suckého tvrdenia, hoci vyšetrovateľom by sa to istotne hodilo.

107 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o I. Suckom, Svědecké protokoly. P R Í K O P A, P.: *Moja odbojová činnosť*. s. 17–20.

Suckého verzia je teda síce možná, ale vzhľadom na celý popísaný komplex podozrivých faktorov ju podľa mňa opäť treba brať s veľkou rezervou. Dobové materiály napovedajú, že dôraz na rok starý prípad komunistických intelektuálov je skutočný, nie vymyslený, ako tvrdil I. Sucký. Podobne dôraz kladený na pozorovanie Husákovej manželky a zisťovanie, koho pôjde žiadať o intervenciu, poukazuje skôr na Machov záujem zistiť Husákove spojenia než na jeho krytie pred Nemcami. Treba spomenúť aj to, že A. Machovi prichádzali intervencie od vplyvných osôb (I. Karvaš, Bugár) za prepustenie G. Husáka, pokiaľ proti nemu nie sú usvedčujúce dôkazy a A. Mach, naopak, prejavy dobrej vôle využíval na presvedčanie potenciálnej opozície, aby na Slovensku zachovala pokoj.¹⁰⁸ Pochybnosti o úzko súvisiacej otázke konfidenta Klča som už rozobral v predchádzajúcom bode. Nad rámec týchto indícií nevieme Suckého tvrdenia overiť.

G. Husák sám mal na posledné zatknutie vysvetlenie, ktoré počul od partnerov z občianskeho odboja. Podľa tohto ÚŠB hľadala istého „doktora“, ktorý mal spojenie s partizánmi na východnom Slovensku (Michala Barbariča), a podozrievala ho. Zatkla G. Husáka, ale medzitým odhalila skutočného hľadaného „doktora“, a preto jeho len formálne vypočula a prepustila.¹⁰⁹ Myslím, že dobové dokumenty ÚŠB túto verziu skôr vyvracajú.

Celkovo možno povedať, že podobne ako v prípade P. Príkopy aj I. Suckého tvrdenia pomerne málo konfrontovali s ďalšími osobami, ktorých sa týkali. Napríklad G. Husáka na I. Suckého tvrdenia protokolárne vypočuli len raz, 17. marca 1959. On ich v zásade poprel a vypovedal v súlade s ostatnými nám známymi prameňmi. Uviedol, že I. Suckého spoznal pri prepúšťaní z internácie v roku 1940¹¹⁰, keď ho I. Sucký eskortoval z Ilavy na ÚŠB: „*V rozhovore nám Sucký výpráveľ různé jeho zážitky z doby, kdy pracoval v kriminální problematice a také o tom, že doprovázel jako policejní orgán ministra zahraničí Dr. BENEŠE a snad ještě další podobné historky.*“ Druhý raz sa s ním stretol pri výsluchu v roku 1942, ktorého sa prerušovane zúčastňoval aj I. Sucký. Tretí raz sa stretli pri zatknutí v marci 1944.¹¹¹

Po roku 1945 bol G. Husák krátko poverenikom vnútra. Možno špekulovať, že zo svojej pozície mal dosah na spisy ÚŠB o jeho osobe a mohol z nich odstrániť

108 Z menej známych prameňov to potvrdzujú napríklad: AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1, a. j. 4. Rukopisné poznámky A. Macha o I. Karvašovi; Pred súdom národa 1. Začiatok konca. Bratislava 1947, s. 96; NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi. Protokol s Husákom z 17. 3. 1959, s. 67–72.

109 H U S Á K, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964, s. 53; NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, Husák Gustáv I. Protokol s G. Husákom z 28. 4. 1953.

110 Je otázne, či sa G. Husák nemýli a nejde o rok 1941.

111 NA, f. ÚV KSČ, Nezaradené materiály z Ministerstva vnútra o Gustávovi Husákovi, Husák Gustáv, s. 67–72.

kompromitujúce materiály. Proti takejto špekulácii však silne hovorí fakt, že Husákove spisy mala bezpečnosť v päťdesiatych rokoch k dispozícii a ešte v roku 1959 sa nachádzali riadne zaradené vo fondoch ÚŠB.¹¹² Zostali v nich aj dosť „kompromitujúce“ výpovede, ktoré proti nemu aj naozaj použili. Napríklad také, kde G. Husák popiera že bol komunista, alebo vyjadrenie, že „*je ochotný všetko robiť, len aby nebol upodozrievaný z komunistickej činnosti*“.¹¹³ Pochybujem, že by G. Husák niečo podobné v spisoch nechal, ak by sa pokúšal odstraňovať materiály, ktoré by mohli byť použité na jeho kompromitáciu.

DOHRA

Súčasťou aktivít bezpečnosti zameraných na slovenskú otázku bolo prirodzene aj vyšetrovanie ďalších väzňov. Zvláštny záujem vyšetrovateľa prejavovali napríklad o vyjadrenia Alexandra Macha o G. Husákovi, jeho výpovede proti G. Husákovi použili už v roku 1950¹¹⁴ a na procese v roku 1954¹¹⁵. Od 16. januára 1959 k A. Machovi nasadili do cely agenta. Bol ním už viackrát spomenutý Jozef Vicen. Jednou z jeho prvých úloh bolo vypytovať sa na G. Husáka. Približne od 19. januára sa J. Vicen opakovane snažil zvrátiť rozpravu na G. Husáka, avšak A. Mach sa držal svojho presvedčenia, podľa ktorého G. Husák a komunistická strana s prípravami Povstania nemali nič spoločné. Nakoniec sa Vicen musel prestať na neho vypytovať, aby nebol príliš nápadný. Neskôr sa zameral na ďalšie okolnosti ilegality, ktoré bezpečnosť zaujímali, napríklad fungovanie ÚŠB, prípad V. Širokého a J. Ďuriša, demokratov a iné. 27. januára dostal J. Vicen za úlohu opýtať sa A. Macha aj na I. Suckého. A. Mach povedal, že „*upodozrieva Suckého, že pravdepodobne tu pri výsluchoch mnoho hovoril*“.¹¹⁶ To sa dá chápať rôzne. Jednoznačné vyjadrenie nachádzame až v agentúrnej správe J. Vicena o Machovom správaní v dňoch 4. – 7. júna 1959, keď A. Macha

112 ABS, f. S, 552 – 1. Lustrácia z 21. 1. 1959.

113 Tamže. Zápisnica s G. Husákom na ÚŠB z 23. 6. 1941.

114 Kópie Machových protokolov z roku 1950 boli založené v Suckého spisoch a ukázkovo demonštrujú postupnú „formulírovku“, proces, ktorým A. Macha prinútili účelovo skreslovať svoje výpovede tak, aby vyzneli čo najviac v neprospech „buržoázných nacionalistov“. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek, s. 90 – 133.

115 ABS, f. Ministerstvo národnej bezpečnosti (ďalej MNB), a. j. 62/2 MNB. Zápisnica z hlavného pojednávania, s. 229 a nasledujúce. Keďže bolo publikované tvrdenie, že A. Mach v procese proti G. Husákovi vypovedal pravdivo, treba to uviesť na pravú mieru. Prisne vzaté, A. Mach nevypovedal vyslovenú nepravdu. Ale stačilo, že jeho výpoveď bola selektívna a skreslená, aby vyznela jednoznačne v neprospech G. Husáka. To platí o väčšine svedkov, nie len o A. Machovi.

116 AÚPN, f. A2/1, šk. č. 1, a. j. 4. Agentúrne správy J. Vicena z cely A. Macha.

vypočúvali o tvrdeniach zo Suckého protokolov: „*Mach podotkol, že hlavnou oporou argumentov pri výsluchu sú zápisnice spísané so Suckým [...] Mach dokonca podozrieva, že Sucký fantazíruje, že si vymýšľa.*“ A. Mach sa vraj z výsluchu vrátil značne rozrušený. Výsluchu sa vraj zúčastnil nejaký agresívny „pán z ministerstva“, ktorý naznačoval, že A. Mach mu zatajuje veci a vyhrážal sa, že „*keď nebude hovoriť, môže to mať pre neho veľmi zlé následky*“.¹¹⁷ Témou boli opäť V. Široký, G. Husák a L. Novomeský. A. Mach si po svojich bohatých skúsenostiach s komunistickým vyšetrowaním vcelku správne domyslel, že sa pripravuje „*nejaké nové prehodnotenie pozadia SNP*“, čo sa týka úlohy Čechoslovákov, umelcov a komunistov okolo G. Husáka a L. Novomeského, ku ktorým môžu pribudnúť aj V. Široký a J. Ďuriš. Správne sa domnieval, že „*jeho výsluch zapadá do systému výsluchov ľudí obžalovaných v rámci hore uvedených troch alternatív, že viaceré osoby z prv menovaných okruhov sú zavreté a pravdepodobne vyslúchané v tomto istom väzení*“. Pritom sa spoluväzňovi J. Vicenovi zastrájal, že sa „*nedá zlákať ku skresleniam, ktoré vznikli [...] na základe falošných výrokov iných ľudí (podozrieva Suckého)*“.¹¹⁸

Na rok 1959 pripadali dve výročia súvisiace so slovenskou otázkou: 20. výročie vzniku Slovenského štátu a 15. výročie SNP. Tohto politického problému sa opäť ujala aj bezpečnosť. Už koncom roku 1958 začala pripravovať verejné vystúpenie I. Suckého na 14. marca 1959. Účel tejto akcie bol v návrhu charakterizovaný takto: „*Celý komplex otázek, ke kterým by SUCKÝ hovořil, by v souhrnu měly dokázat, že neexistovala žádná samostatnost Slovenského státu.*“¹¹⁹ V pláne „konferencie“ sa neskrývane píše: „*Na konferenci nebudou pozváni zahraniční dopisovatelé a novináři. Konferenci povede soudruh ministr vnitra Barák. Potom bude následovat prohlášení Imricha SUCKÉHO, které bude číst (přiloženo). Dotazy novinářů omezit pouze na několik a předem je připravit.*“¹²⁰ Zachoval sa niekoľkokrát opravovaný a škrtný koncept prejavu na túto konferenciu, pravdepodobne Barákovho.¹²¹ Prirodzene, nechýba v ňom ani pochválenie činnosti ilegálnej KSS, kritika nečinnosti demokratov zastávajúcich výhodné posty v ľudáckom režime a odsúdenie buržoázných nacionalistov G. Husáka a L. Novomeského, všetko v duchu pôvodných konštrukcií z roku 1950. Časť o buržoázných nacionalistoch je osobitne škrtnaná a prepisovaná. Takisto text

117 Tamže.

118 Tamže.

119 NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o I. Suckom, Sucký – podsvazek, s. 285. Predtým v staršom stručnom návrhu sa zámer staval užšie: „*Ústřední otázkou by bylo ukázání Ferdinanda ĎURČANSKÉHO jako zavázaného nacistického agenta.*“ Tamže, s. 289.

120 Tamže, s. 234.

121 Tamže, s. 248 – 269.

pripraveného Suckého vystúpenia má veľmi podobný obsah. Kritike občianskeho odboja a obvineniam G. Husáka sa v ňom venuje asi dve a pol strany z trinástich.¹²²

Dňa 27. februára 1959 J. Sedláček vypracoval správu o prípade V. Širokého počas Slovenského štátu. V správe upozorňoval, že tieto informácie o ňom sú známe aj na Západe. Reprodukuje veľkú časť jeho zápisnice na ÚŠB, najmä o Kominterne. Zrejme pravdivo popisuje, ako Široký prezradil inštrukcie Kominterny ukryté technológiou „mikrobodky“ a že jeho výpoveď bola prvá nitka nadväzujúca na väčšie zatýkanie v Banskej Bystrici a zaistenie dvoch členov prvého ilegálneho ÚV KSS na čele s J. Ďurišom. Nekriticky však zaznamenáva aj Suckého nanajvýš podozrivé tvrdenia z vlastnoručne písanej výpovede z 1. decembra 1957 a protokolu 25. novembra 1958, ako aj Machovo prehnané vychvalovanie sa pred spoluväzňom Vicenovi o tom, ako ÚŠB kontrolovala Širokého motáky. Jediné, k čomu správa pristupuje kriticky, je podozrenie, že nad útekem V. Širokého a J. Ďuriša mala patronát ÚŠB. Takáto správa bola v dobovej atmosfére pre Širokého zničujúca. Pravdepodobne zostala na čas v Barákových rukách nevyužitá.¹²³

Nepoznám akcie a opatrenia bezpečnosti k 15. výročiu SNP. Spomeniem aspoň, ako prebiehali prípravy naň po straníckej línii, v rézii prvého tajomníka ÚV KSS Karola Bacílka. Pre neho bola história SNP záľubou. Jeho názory úplne zodpovedali dobovej oficiálnej verzii, zvlášť vo vzťahu voči „buržoáznym nacionalistom“.¹²⁴ V reakcii na Barákovu správu zo začiatku decembra 1957 inicioval K. Bacílek vznik Komisie pre dejiny SNP pri Ústave dejín KSS, ktorá začala podrobnejšie skúmať súvisiace otázky. Jej činnosť sa v mnohom prelínala s opísanou činnosťou ministerstva vnútra.¹²⁵ Už rok vopred, na stretnutí s historikmi 6. augusta 1958, K. Bacílek priamo nadiktoval tézy na „vedeckú konferenciu“ k 15. výročiu SNP. Ako hlavný cieľ opäť odznelo „*aby bolo raz navždy jasno v základných otázkach*“. Väčšia časť z Bacílkom nastolených „základných otázok“ súvisela s problematikou tzv. buržoázneho nacionalizmu.¹²⁶

122 Tamže, s. 235 – 247.

123 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené materiály MV o I. Suckom. Správa o V. Širokom z 27. 2. 1959. Na správe je rukopisná poznámka „*Správa predána Barákom v r. 1960*“.

124 Archív Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied (ďalej AÚPVSAV) v Bratislave. Spomienky J. Uhera, časť 3, s. 67. Toto Uherovo tvrdenie potvrdzujú napríklad stovky strán kvázi historických prác napísaných Bacílkom v roku 1963 a zaslaných A. Novotnému na podporu udržania tézy o buržoáznom nacionalizme. Pozri NA, f. 03/10, šk. č. 25, a. j. 250.

125 Podrobnejšie o komisii pozri pripravovaný zborník Múzea SNP z konferencie k 70. výročiu SNP.

126 AÚPVSAV. Spomienky J. Uhera, časť 3, s. 68 a nasledujúce.

Výstup z konferencie a kampaň k výročiu zodpovedala Bacílkovým pokynom a dokladá dôležitosť, ktorú politické vedenie ČSR stále prikladalo otázke slovenského nacionalizmu.¹²⁷

V priebehu roku 1959 aktivita bezpečnosti zameraná na slovenskú otázku postupne opadala. Niektorých prominentných väzňov opäť previezli do normálnych väznic na výkon trestu, výsluchy I. Suckého boli čoraz sporadickejšie, konal sa zmanipulovaný politický proces s osobami zatknutými v roku 1958 (I. Karvaš a spol.) a pokiaľ je mi známe, žiadne nové procesy tohto zamerania sa už nezačali. Nevieam, čo spôsobilo túto zmenu. Mohla to byť skorá predzvesť politiky, ktorá viedla až k veľkej amnestii v máji 1960. Mohlo to mať nejaké iné, prozaickejšie príčiny. Mohlo to byť spôsobené aj nechutou zvyšku stranického vedenia voči týmto Barákovým metódam, ktorých pochybné výsledky iba hrozili kompromitovaním vedúcich funkcionárov – lenže je otáznne, nakoľko detailne bolo o nich vedenie KSČ už teraz informované.¹²⁸ Keď R. Barák neskôr predniesol stranickému vedeniu správu o V. Širokom, zožal neúspech, pretože väčšina jeho členov odmietla kompromitáciu na základe „*nepreverených a neprevertelných výpovedí dôstojníka fašistickej polície*“.¹²⁹

Z 15. až 18. júna 1961 pochádza ešte Suckého „*vlastnoručne písaný záznam z cesty po Slovensku*“, ktorú s ním absolvovali Lédl a J. Sedláček. V tomto Sucký dookola chváli „*veľký pokrok v každom smere*“, ktorý Slovensko v rôznych oblastiach od roku 1945 vykonalo. Chváli napríklad aj správanie zamestnancov väznic k väzňom, ktoré sa vraj „*nedá porovnať k bývalej dobe*“. Politický účel správy azda možno naznačiť citátom z nej: „*A toto je hlavne najdôležitejšie pre Slovensko, aby národ mal stále zamestnanie a tak odpadli hlavné starosti a nesváry.*“

Dňa 20. júna 1961 R. Baráka odvolali z funkcie ministra vnútra. Vo februári 1962 ho navyše zatkli a odsúdili. Podľa už vtedy rozšírenej verzie príčinou odvolania, ak nie aj zatknutia, bolo zneužívanie funkcie ministra vnútra pre osobný prospech, rastúce osobné ambície, vlastná mocenská politika a ohrozo-

127 Pozri: 15. výročie Slovenského národného povstania. *Materiály z vedeckej konferencie k 15. výročiu Slovenského národného povstania konanej v Banskej Bystrici* 11. – 13. mája 1959. Bratislava 1959; *Slovenské národné povstanie významná etapa národnooslobodzovacieho boja československého ľudu. Materiál pre lektorov a propagandistov k 15. výročiu Slovenského národného povstania*. Bratislava 1959.

128 Podľa neskoršieho tvrdenia A. Novotného mal byť R. Barák odvolaný už v roku 1959. Pritom zbieranie kompromitujúcich materiálov nebol jediný „prechmat“ vyčítaný R. Barákovi. Malo ísť napríklad aj o svojvoľné odpočúvanie stranických funkcionárov a iné. *ТОМЕК, P.: Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha 2009, s. 110; AMSNP, f. XII, sign. 47/2004. Spomienky J. Ďuriša, s. 1087.

129 Porovnaj MEDVECKÝ, M.: *Kauza Imrich Sucký*, s. 194 a nasledujúce. Matej Medvecký tu vychádza z opisu v KAPLAN, K.: *Mocní a bezmocní*, s. 153 – 155, 195, 230. Z tohto však nie je celkom jasná chronológia udalostí.

vane ostatných „súdruhov“.¹³⁰ R. Baráka nahradil Lubomír Štrougal, ktorému dal A. Novotný hneď na začiatku najavo, že po skúsenostiach s R. Barákom už minister vnútra nebude môcť byť zároveň členom najvyššieho politického orgánu Predsedníctva ÚV KSČ.¹³¹

Za zmienku stojí, že vyšetrovali aj už viackrát spomenutého Jaroslava Sedláčka – za vynášanie informácií z ministerstva vnútra pre R. Baráka.¹³²

L. Štrougal sa čoskoro po nástupe do funkcie dozvedel o obrovskom množstve materiálu, ktorý sa od roku 1957 zozbieral v Sedláčkovej kancelárii. Niekoľko nasledujúcich rokov tento materiál triedili a postupne vracali na miesto, do pôvodných archívov.¹³³ Výnimku tvorili materiály z najvýznamnejších politických procesov a káuz. Tieto postúpili do „zvláštni úložie“ vo fonde prvého tajomníka ÚV KSČ A. Novotného.¹³⁴ L. Štrougal sa v spomienkach vyjadril aj k obsahu Suckého výpovedí: „*Nejasná a všeobecne formulovaná obvinění vycházela od doživotně odsouzeného Suckého, bývalého vysokého policejního důstojníka za Slovenského státu. Ten v padesátých letech v brněnské vyšetřovací vazbě, vážne nemocný a sklerotický, vypovídal ke všemu a tak, jak byl žádan, jak mu vyšetřovatel napověděl. Barák musel vědět, co lze od Suckého očekávat. Při jeho rozhledu nebylo hodno se Suckého výroky vůbec zabývat. Naopak, bylo potřebné zabývat se vyšetřovatelem, který provokace se Suckým organizoval. To jsem také udělal.*“¹³⁵

V tom čase zapísal záznam o tomto prípade aj Bohumír Molnár¹³⁶, pracovník rozvedky, ktorý organizoval Suckého únos. V tomto zázname napísal: „*Při podávání návrhu jsem osobně upozornil s. BARÁKA na to, že po prostudování materiálu jsem došel k závěru, že přítomnost SUCKÉHO v ČSR může značně komplikovat situaci, zejména ve straně na Slovensku, protože zvolí-li SUCKÝ taktiku pošpinit kde koho, zamotá nám hlavu, protože není vedle něho v ČSR svědek, který by jeho výpovědi buď potvrdil nebo vyvrátil. S. BARÁK po chvíli*

130 TOMĚK, P.: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 109; J. Ďuriš vo svojich spomienkach uvádza trochu konkrétnejšie príklady toho, ako ďaleko zašiel Barákov mocenský syndróm. Popri politických záležitostiach spomína napríklad aj (s odvolaním sa na tvrdenie A. Novotného) organizovanie prostitútok a „*podnik s 12-letými děvčaty*“. AMSNP, f. XII, sign. 47/2004. Spomienky J. Ďuriša, s. 1087. Pozri tiež s. 1091, 1094 – 1097.

131 ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*. Praha 2009, s. 97 – 98.

132 TOMĚK, P.: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 121.

133 AÚPN, f. A2/2, šk. č. 6, a. j. 229; ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*, s. 104.

134 Medzi nimi sa nachádzali aj spisy k prípadom Sucký a Husák.

135 ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*, s. 125. L. Štrougal si s odstupom 45 rokov viaceré konkrétne detaily pamätal nesprávne: I. Sucký bol odsúdený na 25 rokov, nie na doživotie; vyšetrovali ho v Prahe, nie v Brne; jeho výpovede nekompromitovali A. Novotného, ale V. Širokého.

136 Krstné meno uvádzam podľa MEDVECKÝ, M.: *Kauza Imrich Sucký*, s. 182, pozn. 535.

váhání návrh nepodepsal s tím, že věc ještě zvaží. Asi za 3 dny na to nám vrátil podepsaný návrh s poznámkou: ‚S. NOVOTNÝ s provedením souhlasí.‘ [...] V závěru bych chtěl upozornit, že za provedení únosu SUCKÉHO jsem byl vyznamenan. Ukáže-li se v průběhu šetření, že únos SUCKÉHO sledoval cíl, který poškodil, anebo měl poškodit stranu, potom pochopitelně nemohu za takovou věc vyznamenání nosit a prosím, aby mi k této otázce bylo sděleno jasné stanovisko strany.‘¹³⁷ Tento záznam jasne potvrdzuje tvrdenie zo Štrogualových spomienok, že Suckého výpovede boli v tomto období na ministerstve vnútra hodnotené ako nespoľahlivé a účelové.¹³⁸

V rokoch 1962 – 1963 tzv. Kolderova komisia rehabilitovala komunistov odsúdených v politických procesoch päťdesiatych rokov.¹³⁹ V slovenskej otázke, resp. kauze buržoázneho nacionalizmu však vedenie nechcelo ustúpiť. Prinútilo Kolderovu komisiu zmeniť svoje závery tak, aby obvinenie zostalo v platnosti.¹⁴⁰ Proti tomu sa zdvihla vlna nevôle, stranické vedenie muselo ustúpiť a vytvorilo ďalšiu, tzv. barnabitskú komisiu. Jej úlohou bolo posúdiť kauzu tzv. buržoázneho nacionalizmu. Komisia preštudovala obrovské množstvo materiálu vrátane veľkej časti toho, ktorý bol v Sedláčkovej kancelárii.¹⁴¹ Dovtedy najdôkladnejšie preskúmala históriu Slovenského štátu, komunistickej i nekomunistickej ilegality a SNP. Výsledkom jej práce bolo zrušenie tézy o buržoáznom nacionalizme v KSS. Jej obsahla správa pre stranické vedenie síce zostala tajná, ale nový pohľad na tieto udalosti bol publikovaný v knihe *Dejinná križovatka*, ktorá bola fakticky výsledkom práce barnabitskej komisie.¹⁴² Barnabitská komisia dostala na posúdenie aj časť materiálov z vyšetrovania I. Suckého. Myslím, že jej posudok Suckého výpovedí stojí za obširnejší citát: „Po prostudovaní výpovedi Suckého došla komise k závěru, že údaje v ní obsažené nelze brát za hodnověrné, zvláště tam, kde je nebylo možno konfrontovat s výslechovými protokoly a jinými originálními materiály. Kritické posuzování a ověřování jednotlivých údajů Suckého výpovedi je nezbytné i proto, že na mnoha místech nese silné a naprosto zjevné stopy tendenčního dobového výkladu odpovídajícího mimo jiné i doznávající [doznávající – M. M.] kampani proti tzv. buržoazním nacionalistům. Tak např. [...] Sucký vypovídá, že s. Osoha si mu

137 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o I. Suckom.

138 Porovnaj MEDVECKÝ, M.: *Kauza Imrich Sucký*, s. 198.

139 Podľa Štrogualovho tvrdenia k tomu prispela aj jeho iniciatíva, ktorú vyvinul potom, ako si preštudoval Sedláčkove materiály a dozvedel sa z nich skutočné fakty o procesoch a Barákovkej rehabilitácii z roku 1958. ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*, s. 104.

140 UHER, J.: *Zo zákulisia rehabilitácii*. Bratislava 2001, s. 121 a nasledujúce.

141 NA, f. 03/10, šk. č. 24, a. j. 236.

142 *Dejinná križovatka. Slovenské národné povstanie – predpoklady a výsledky*. Bratislava 1964. Napríklad aj rozhovory citované v tejto knihe sú rozhovory vedené barnabitskou komisiou.

po svém zatčení stěžoval, že svou pročeskoslovenskou orientaci musel probíjovat proti skupině komunistických intelektuálů (Husák, Falán, Novomeský, Púll, Rašla, Baštovanský). Tato myšlenka se v jeho výpovědi v různých obměnách několikrát opakuje. Ze soudruha Osohy, autora a největšího stoupence ‚sovětského Slovenska‘, respektive samostatného Slovenska, byl udělán obhájce čs. linie a z komunistických intelektuálů její odpůrci. Nesprávnost tohoto tvrzení je dokumentárně bezesbýtků prokázána již v první části zprávy komise (1939–1945). Podobných tvrzení je ve výpovědi více. Kromě toho výpověď obsahuje řadu zjevných, časových i prostorových nepřesností a zkomolenin. Ze všech těchto důvodů nelze údaje z výpovědi Suckého bez dalšího důkladného ověřování a srovnávání s dokumenty prvního řádu považovat za hodnověrné. Současně se však domníváme, že jejich všestranné prozkoumání a ověření by mělo značný význam, a to nejen historický, ale i politický.¹⁴³

Pokiaľ je známe, všestranné preskúmanie Suckého výpovedí sa neuskutočnilo. Materiály z jeho vyšetrovania odoslali do „zvláštni úlože“ vo fonde prvého tajomníka ÚV KSČ. Ani v neskoršej historickej tvorbe sa Suckého výpovede nespomínali, ak, tak len veľmi stručne ako nedôveryhodný prameň.¹⁴⁴

Samotný I. Sucký nebol rehabilitovaný ani amnestovaný a zostal vo väzení až do roku 1968. Podľa naďalej pretrvávajúcich zvyklostí ho naverbovali za informátora na svojich spoluväzňov. Pri tom vznikali fantastické kombinácie. Sucký bol postupne v cele nielen s A. Machom, ktorému vyšetrovatelia nechceli veriť, keď popieral Suckého výpovede, ale aj so samým exministrom R. Barákom, ktorý organizoval jeho únos a vypočúvanie. A. Mach neskôr v spomienkach opísal, čo mu v cele I. Sucký hovoril o svojom vypočúvaní v rokoch 1957–1959: „Predviedli ho k samotnému ministrovi vnútra Barákovi. Tu vyšlo, že na únose nezáleží. O tom jednoducho nič nevieme. Boli ste právoplatne odsúdený a budete sedieť triadvadsať rokov, dva roky vám súd započítal. Budete sedieť, ak nám nepoviete všetko, čo viete. No Sucký nevedel. Nevedel nič o Širokého prípade, nič o tom, čo on vyzradil alebo nevyzradil a prečo dostal taký malý trest za takú veľkú vec. Bola predsa vojna, prišiel z nepriateľskej krajiny s poslaním, za ktoré všade na svete je len jeden trest, trest smrti a Široký si žil pekne ako nejaký ‚ouřada‘, chodil na krajský súd ‚úradovať‘, mohol ísť do mesta, vy ste vedeli všetko, čo on vedel! Odkiaľ, od koho? No Sucký sa už nerozpamätal. ‚Odsúdili ste ma, som väzeň!

143 NA, f. 03/10, šk. č. 12, a. j. 229. Závěrečná správa. K protokolům soudruhů V. Širokého a J. Ďuriše a agenta Suckého, s. 5.

144 Jozef Jablonický napísal „Jeho výpovede obsahovali aj polopravdy a lož.“ JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004, s. 500. Pri osobnom rozhovore 18. júna 2012 mi už J. Jablonický nevedel povedať, z čoho vychádzal. Predpokladám, že z informácii od kolegov z barnabitskej komisie. J. Jablonický sa s I. Suckým stretol a debatoval v Rakúsku v roku 1968, kým ho Suckého družka nevyhodila v domnienke, že je z československej bezpečnosti.

Dajte mi pokoj – alebo ma obeste. ‘Všetko bolo márne. Muselo sa nájsť iné riešenie celého plánu. Bolo to v rokoch 1957 – 1958. Neskoršie sa od Baráka Sucký dozvedel, o čo vlastne išlo. To bude zasa román, hotová politická detektívka a nebude treba vymýšľať. S Barákom totiž sedel dva roky v Opave.’¹⁴⁵

V roku 1968 I. Suckého prepustili a opäť emigroval do Rakúska.

Suckého výpovede naposledy využil Rudolf Barák v roku 1990. Azda v snahe dištancovať sa od minulého režimu, citoval v rozhovore pre *České noviny* Suckého výpovede o Husákovom zbabelom správaní sa na ÚŠB. Tvrdil, že sa o týchto veciach dozvedel najmä počas spoločného pobytu v cele.¹⁴⁶ Lenže v tejto veci R. Barák nehovoril pravdu. Ako vieme, obvinenia, ktoré citoval, vznikali ešte v čase, keď on bol ministrom a keď Suckého vypočúvali jeho podriadení podľa jeho inštrukcií.

Suckého písomné výpovede vznikali v období zvýšeného záujmu politického vedenia ČSR o „riešenie slovenskej otázky“. Jedným z jej kľúčových bodov naďalej zostával G. Husák, hoci bol vo výkone trestu. Vedenie KSČ sa úzkostlivo pridŕžovalo jeho obvinení a snažilo sa ich potvrdiť proti silnejúcim hlasom volajúcim po destalinizácii a rehabilitáciách. Hoci bezpečnosť už nepoužívala najkrutejšie donucovacie prostriedky z obdobia stalinizmu, Karvašov prípad dokazuje, že neváhala vnútiť svoju verziu ľuďom, ktorí jej nevládali vzdorovať. Množstvo uvedených všeobecných i konkrétnych faktov o Suckého výpovediach naznačuje, že aj v jeho prípade išlo o niečo podobné. Potvrdzujú to aj neskoršie spomienky niektorých zúčastnených osôb a k rovnakému záveru prišlo v šesťdesiatych rokoch aj nové vedenie ministerstva vnútra a barnabitská komisia. Preto Suckého výpovede o tejto otázke nemožno brať ako spoľahlivý prameň, ani ako rovnocenné tvrdenie proti tvrdeniu, ale len ako nespoľahlivé účelovo manipulované tvrdenia z dielne Barákovho ministerstva vnútra.

Skúmaná téma úzko súvisí s celkovým politickým dianím v ČSR v rokoch 1957 – 1963. Dotýka sa otázky postavenia Slovenska v republike, vlny politických procesov okolo roku 1958, rehabilitácií v réžii Barákovvej, Kolderovej i barnabitskej komisie, Barákovho politického pádu, aj vývoja dobovej historiografie, ktorá v šesťdesiatych rokoch zohrala významnú úlohu v reformnom procese.

Táto štúdia tému nevyčerpáva, bolo by treba systematicky preskúmať súvislosti s kampaňou proti „recidíve buržoáznemu nacionalizmu“, okolnosti vyšetrovania I. Suckého po línii ministerstva vnútra (obzvlášť osobu J. Sedláčka), zachované materiály ostatných vyšetrovaných v rovnakej vlne a súvislosti s vnútrostraníckym bojom vo vedení KSČ.

145 MACH, A.: *Z ďalekých ciest*. Martin 2008, s. 246 – 247.

146 ŠIŠKA, M.: Ze vzpomínek ministra vnitra. Svědectví o Gustávu Husákoví. *České noviny*, 1990, č. 27, s. 7. Za poskytnutie kópie ďakujem kolegovi M. Macháčkovi.

Návrat Gustáva Husáka z vězení a jeho první léta na svobodě (1958–1962)

Zdeněk Doskočil

DOPIS ANTONÍNU NOVOTNÉMU
Z 23. ZÁŘÍ 1959

Letní měsíce roku 1959 zastihly odsouzeného Gustáva Husáka v ruzyňské věznici. Měl za sebou teprve třetinu vyměřeného trestu, který právě vykonával v zostřených podmínkách izolace na zvláštním oddělení pro bývalé politické prominenty.¹ I po vynesení rozsudku v dubnu 1954 odmítal přijmout jakoukoliv trestněprávní odpovědnost a setrvale se domáhal revize svého případu. Několika elaboráty se obracel na vedení Komunistické strany Československa (KSČ), prezidenta a justiční orgány. Poukazoval v nich na brutální vyšetřovací metody, věcnou nesprávnost obžaloby i rozsudku a žádal o obnovu trestního řízení. Poprvé tak učinil dokonce již měsíc před procesem, v březnu 1954, kdy mu bylo dovoleno napsat dopisy Antonínu Zápotockému a Generální prokuratuře, ve kterých upozornil na nezákonnost vyšetřování a své věznění bez dokázání

1 Amnestií prezidenta republiky z 9. 5. 1955 byl Husákův doživotní trest snížen na 25 let žaláře. Na svobodu měl být propuštěn 6. 2. 1976. Národní archiv (dále NA) v Praze, fond (f.) Ústřední výbor Komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ), nezařazené materiály Ministerstva vnitra o Gustávu Husákovi (dále nezařazené materiály MV o G. Husákovi), Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Usnesení okresní prokuratury v Praze o změně výše trestu odnětí svobody Gustáva Husáka z 10. 5. 1955.

viny.² Pod vlivem XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) koncipoval 27. dubna 1956 novou žádost o přešetření své kauzy a zrušení protiprávního rozsudku. Zároveň požádal, aby Ústřední výbor (ÚV) KSČ znovu posoudil otázku jeho vyloučení z KSČ a opět mu umožnil pracovat ve straně.³ Jeho podání zůstalo bez odpovědi. V květnu 1957 G. Husák vypracoval asi šedesátistránkovou zprávu o metodách práce bezpečnosti a justice. Nejprve měl přislíbeno, že bude postoupena Generální prokuratuře nebo Nejvyššímu soudu. O několik dní později mu však vedení věznice oznámilo, že text nemohl být odeslán, neboť jeho rozsah překračoval povolené čtyři strany. Měsíc poté sepsal další, tentokrát stručnou žádost o revizi svého případu s prosbou, aby byl vyslechnut. Nedověděl se ani to, zda byla vůbec odeslána. V létě roku 1958 stylizoval pro bezpečnostní orgány rozsáhlou informaci o poměrech ve věznicích. Její osudy však nejsou známé. Na Husákova podání nikdo nereagoval, s jeho záležitostmi se nic nedělo.⁴

Po dalším roce, 23. září 1959, dostal G. Husák povolení znovu napsat Antonínu Novotnému.⁵ V úvodu svého podání zrekapituloval historii svých před-

-
- 2 NA, f. Komise I. – Kolderova komise (dále Komise I.), svazek (sv.) 35, archivní jednotka (a. j.) 879. Opis dopisu G. Husáka prezidentu republiky – stížnost na protizákonné způsoby vyšetřování z 18. 3. 1954.
 - 3 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu zaslaná ÚV KSČ, prvému tajomníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému z 27. 4. 1956.
 - 4 Ke genezi Husákových žádostí srovnej jeho dopis Antonínu Novotnému z 23. 9. 1959. Viz NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Dále ještě NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962; Tamtéž, f. ÚV KSČ–03/10 – Barnabitská komise (dále 03/10), sv. 3, a. j. 68. Záznam z pohovoru s Gustávem Husákem z 25. 2. 1963; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (dále ÚSD), f. Sbirka komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970 (dále SKV), a. j. D IV/26. Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 29. 5. – 1. 6. 1968, stenografický záznam, s. 29; Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR) v Praze, f. Kancelář prezidenta republiky (dále KPR), sign. PT103/61 – T3082/59 (Gustáv Husák, přešetření v trestní věci), Dopis náměstka ministra vnitra Jindřicha Kotala z 17. 11. 1959. Z literatury ještě KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956–1968*. Brno 2008, s. 253; *Potlačená zpráva: Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949–1968*. Wien 1970, s. 125; MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazního nacionalismu*. Diplomová práce. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 150, 169–170.
 - 5 Původní rukopisná podoba Husákova listu se nachází v NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka; dále ještě AKPR, f. KPR, sign. PT103/61 – T3082/59 (Gustáv Husák, přešetření v trestní věci). Obě verze rukopisu jsou obsahově identické a zjevně psané Husákovou rukou. Nelze ovšem určit, která z nich je původní a která pouhým opisem. Strojopisný přepis s chybami ve slovenštině viz NA, f. Politické byro ÚV KSČ–02/2, 1954–1962 (dále 02/2, 1954–1962),

chozích žádostí a následně vylíčil tvrdé podmínky za jakých byl držen ve vězení. Z necelých devíti let žaláře strávil šest let v samovazbě a důsledné izolaci, aniž by mu byly vysvětleny důvody těchto opatření.⁶ Zacházelo se s ním tvrději než s ostatními politickými a kriminálními vězni, byl téměř zbaven možnosti vycházek a řady jiných výhod (např. četba tisku či poslech rozhlasu), které obvykle ulehčovaly vězeňský život. Po většinu času nemohl pracovat. Pouze v Leopoldově vykonával nejprve v izolaci na cele drobné domácí práce (čištění cibule, draní peří), posléze, když byl zařazen mezi ostatní vězně, vystřídal dílny několika podniků (např. Konopa, Agrostroj). Ve druhém z nich pracoval nejdéle jako dispečer a plánovač, přičemž na železném lisu vyráběl součástky do zemědělských strojů.⁷

G. Husák v dopise prezidentovi sdělil, že v březnu 1958 byl přesunut z Leopoldova do pražských věznic a opětovně dán do izolace a samovazby. Důvody tohoto kroku mu dosud nikdo neobjasnil. Na vlastní případ nebyl nikým dotazován. Znovu mu bylo znemožněno pracovat a finančně podporovat rodinu. S vycházkami to dopadlo obdobně.

Z dostupných dokumentů lze v hrubých rysech rekonstruovat příčiny Husákovy separace. Na Pankrác byl převezen na pokyn Rudolfa Baráka.⁸ Tehdejší

sv. 241, a. j. 332, bod (b.) 14–8. 12. 1959; jeho přetisk uveřejnili KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2008, s. 233–236.

- 6 Po zatčení 6. 2. 1951 vyšetřovala StB Husáka v ruzyňské věznici, s výjimkou několika týdnů, kdy byl uvržen do sklepení kolodějského zámku. Po procesu, který se konal v Bratislavě, byl G. Husák od 25. 4. do 11. 7. 1954 umístěn na Pankráci ve zvláštním oddělení pro odsouzené k trestu smrti, kde byl držen v izolaci. Následně ho převezli do samovazby v Leopoldově vyhrazené bývalým politickým prominentům (12. 7. 1954–29. 4. 1955). Odtud byl od 30. 4. do 1. 6. 1955 vyreklamován zpět na Pankrác pro potřeby Barákovy rehabilitační komise, která ho vyslychala. Následoval další, téměř tříletý, pobyt v leopoldovské pevnosti (2. 6. 1955–27. 3. 1958), při němž byl zařazen do standardní cely, kde měl možnost kontaktu s dalšími spoluvězni. Poté byl přesunut opět na Pankrác (28. 3. 1958–22. 1. 1959) a nakonec do Ruzyně (od 23. 1. 1959). V obou věznicích se znovu ocitl v izolaci. NA, f. ÚV KSČ, Kancelář prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného (dále jen AN), nezpracovaná část. Zpráva o pobytu odsouzeného Gustáva Husáka ve výkonu trestu z 7. 12. 1959.
- 7 Viz NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Posudek náčelníka NPT Leopoldov na Gustáva Husáka z 5. 5. 1956; Tamtéž, f. ÚV KSČ, AN, nezpracovaná část. Zpráva o pobytu odsouzeného Gustáva Husáka ve výkonu trestu z 7. 12. 1959.
- 8 R. Barák vycházel z usnesení politického byra ÚV KSČ z 26. 11. 1957, kterým se vytvořila sedmičlenná komise za účelem vědeckého zhodnocení Slovenského národního povstání. Souběžně s tím bylo rozhodnuto soustředit všechny trestní spisy „bývalých exponentů tzv. slovenského státu a jiných nepřátel našeho zřízení souzených po osvobození“ na ministerstvu vnitra. V jejich rámci byly shromažďovány také trestní spisy

ministr vnitra nařídil soustředit 25–30 odsouzených bývalých politických činitelů, kteří měli pro účely Státní bezpečnosti (StB) napsat vzpomínky na svou dřívější veřejnou činnost, zvláště v období Slovenského státu. S vybranými adepty byl proveden pohovor, zda jsou ochotni se na daném úkolu podílet. Ti, co souhlasili, byli následně drženi v přísné izolaci, aby o sobě navzájem nevěděli. Husáka následně několikrát navštívil pracovník StB, který ho požádal o sepsání svých poznatků týkajících se přípravy a průběhu Slovenského národního povstání.⁹ V průběhu léta 1958 bývalý předseda Sboru pověřenců vypracoval objemnou studii, kterou po částech odevzdával k přepsání.¹⁰ Finální text byl pak předán sekretariátu ministra vnitra.¹¹ Dá se říci, že šlo o jakousi prvotní verzi jeho pozdějšího *Svedectva*.¹² Husákovy vzpomínky odevzdal v březnu 1963 Ba-

komunistických prominentů z Ústředny státní bezpečnosti a Krajského soudu v Bratislavě, větší část „zvláštní operativních“ spisů na prominentní komunisty, materiály ministerstva národní bezpečnosti atd. Viz МОСКВО, М.: *Gustáv Husák vo výpovediach Imricha Suckého*. Bratislava 2013, s. 5. Rukopis.

- 9 Dalším podnětem ke psaní vzpomínek na Povstání mohla být také Husáková svědecká výpověď týkající se ztracených zpravodajských depeší kapitána Jaroslava Krátkého (krycí jméno Zdena), kterého na Slovensko vyslala v březnu 1944 londýnská vláda. O Husákův výslech v této věci požádal historik Miloš Gosiorovský, podle něhož měl právě Husák mít tyto materiály naposledy k dispozici. Slovenský národní archiv (dále SNA) v Bratislavě, f. Ústředný výbor Komunistické strany Slovenska (dále ÚV KSS), Tajomník ÚV KSS Karol Bacílek, sv. 2, a. j. 11. Protokol o výsluchu Gustáva Husáka dňa 30. júla 1958 o jeho pôsobení počas SNP, s dôrazom na udržovanie spojenia s Londýnom; Dopis Miloše Gosiorovského Karolu Bacílkovi z 8. 7. 1958.
- 10 Kromě toho na Pankráci ještě příležitostně pracoval jako překladatel.
- 11 Ve fondu Antonína Novotného se dochoval pouze strojopisný přepis o 155 stranách v českém jazyce, který nesl název *Poznámky a vzpomínky k politickým událostem na Slovensku v letech 1938–1945*. Původní, pravděpodobně rukopisná, verze zatím nebyla nalezena. Viz NA, f. ÚV KSČ, AN, nezpracovaná část; srovnej tamtéž, 03/10, sv. 24, a. j. 236. Archivní dokumenty zkoumané komisí pro přezkoumávání IX. sjezdu z hlediska buržoazního nacionalismu. K okolnostem jeho vzniku více NA, f. Komise I, sv. 35, a. j. 883. Vyjádření ministerstva vnitra z 30. 11. 1962 ke stížnosti Gustáva Husáka; Tamtéž, f. Komise II. – Barákova komise (dále Komise II.), sv. 21, a. j. 487. Dopis s. Mejdra Správě nápravných zařízení MV Praha z 14. 11. 1962; Tamtéž, 03/10, sv. 3, a. j. 68. Záznam pohovoru s Gustavem Husákem z 25. 2. 1963; NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Sdělení náčelníka NPT Mírov o Gustávu Husákovi z 5. 12. 1959.
- 12 Stejným způsobem byl například izolován také bývalý národně socialistický ministr spravedlnosti Prokop Drtina, který tak začal tvořit první verzi svých několikadílných memoárů. Viz DRTINA, P.: *Československo: můj osud. Svazek II, kniha 2*. Praha 1992, s. 658; КОУТЕК, О.: *Prokop Drtina: Osud českého demokrata*. Praha 2011, s. 369–370, 378. Na rozdíl od Husáka obdržel Drtina část rukopisu od Státní bezpečnosti krátce po propuštění z vězení. KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*. Brno 2002, s. 43.

rákův nástupce Lubomír Štrougal Antonínu Novotnému.¹³ O pár měsíců později postoupil prezident materiál k dispozici historikům působícím v barnabitské komisi, kteří jednu kopii asi v druhé polovině roku 1963 pod rukou pravděpodobně předali právě rehabilitovanému G. Husákovii.¹⁴

Opětovný zájem vyšších míst o jednoho z uvězněných předáků KSS úzce souvisel s kauzou zpravodajského důstojníka Imricha Suckého, bývalého vedoucího čtvrtého (protikomunistického) oddělení Ústředny státní bezpečnosti Slovenského státu. Toho v září 1957 unesla StB z vídeňského exilu. Následující dva roky byl Sucký intenzivně vytěžován ke svému působení v politické policii za války, kdy se výrazně podílel na většině zásahů, které ľudácký režim učinil proti ilegální KSS. I. Sucký znal četné nelichotivé podrobnosti z minulosti mnoha slovenských stranických funkcionářů, čehož A. Novotný a R. Barák chtěli využít například k diskreditaci Viliama Širokého a zároveň k propagandistickým účelům. Bývalý zpravodajec byl vícekrát dotazován také na G. Husáka. V obsáhlých výpovědích uvedl některé podrobnosti k jeho chování na ÚŠB v letech 1940–1944, které mohly G. Husáka kompromitovat a podepřít vykonstruovaná obvinění vznesená vůči němu na počátku 50. let.¹⁵ Zřejmě proto vydal R. Barák na přelomu let 1958–1959 několik příkazů k dalšímu soustředění „bývalých prominentních osob“, jež měly být k dispozici v ruzyňské věznici „z hlediska potřeb operativy a vyšetřování“.¹⁶ G. Husáka převezli 22. ledna 1959 z Pankráče do Ruzyně, kde byl několikrát vyslýchán.¹⁷ Opět se ocitl v separaci. Nepracoval

-
- 13 V doprovodném dopise prezidentovi ministr vnitra Husákův text ohodnotil následovně: „*Rukopis je psán z marxistických pozic a obsahuje i přes některé nepřesnosti a subjektivní hodnocení poměrně cenné politicko-historické údaje.*“ Viz NA, f. ÚV KSČ, AN, nezpracovaná část. Dopis Lubomíra Štrougala Antonínu Novotnému z března 1963.
- 14 Na závěr svého textu G. Husák uvedl, že dva a půl měsíce týral „*svůj unavený mozek a otupělou paměť.*“ Při psaní vycházel jen ze svých vzpomínek, ale takřka osmileté životní ve vězení a pankrácká zcela přísná samovazby mu poskytovaly jen „*minimální podmínky pro intenzivní duševní práci.*“ Přesto se snažil psát co neobjektivněji a doufal, že z jeho poznámek nebylo patrné, jak mu „*vzpomínání na ta léta stranické práce rvala srdce.*“ Tamtéž. Poznámky a vzpomínky k politickým událostem na Slovensku v letech 1938–1945, II. část, s. 134.
- 15 Blíže k tomu MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007, s. 8–10, 87, 120, 139, 150–151, 154–156, 189–195; МОСКО, М.: *Gustáv Husák vo výpovediach Imricha Suckého*, s. 1–30. Oba autoři poukazují na značnou problematičnost Suckého výpovědi jak ve vztahu k Husákovii, tak obecně.
- 16 NA, f. AN, nezpracovaná část. Zpráva o pobytu odsouzeného Gustáva Husáka ve výkonu trestu z 7. 12. 1959.
- 17 V jediném výslechu k tématu Sucký Husák stručně reprodukoval průběh svého vyšetřování na ÚŠB v letech 1940, 1942 a 1944. Viz NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o Gustávu Husákovii. Protokol o výpovědi svědka Gustáva Husáka z 17. 3. 1959.

a většinu času strávil pod lékařským dohledem na nemocniční cele.¹⁸ V dubnu 1959 prodělal zápal plic.¹⁹

Permanentní lhostejnost vedení KSČ k Husákovým opakovaným žádostem o nápravu spojená s dlouholetým vězněním v tvrdých podmínkách se výrazně podepsaly na jeho psychickém rozpoložení. Propadal stále častěji depresím a beznaději. Postupně přestával věřit, že se ještě někdy dostane na svobodu.²⁰ Do jeho uvažování se vkrádaly dokonce i myšlenky na sebevraždu.²¹ Dopis A. Novotnému ze září 1959 velmi plasticky ilustroval Husákův momentální duševní stav: „A tak trčím zase celé dni sám na vězenskej cele – zasa vyše 500 dní – bez práce, bez vyšetřovania, bez možnosti rozptýlenia a prakticky bez prístupu na čerstvý vzduch. Hovorím si každý deň, musím byť trpezlivý, čakať, veriť, že sa aj moja vec vyrieši. Ale ľudské sily majú hranice. Deväť rokov väzenia, aké som ja zažil, zvlášť keď je človek istý, že bol odsúdený nevinne, justičným omylom, šesť rokov izolácie a samoväzby a mnoho iných okolností, ktoré mi tie roky väzenia zvlášť zhoršovali, to všetko nutne ruinuje každý nervový systém, vážne podlomí zdravotný stav. Keď som bol uväznený, bolo mi 38 rokov, a cítil som sa mladý a plný telesných a dušev-

-
- 18 NA, f. AN, nezpracovaná část. Zpráva o pobytu odsouzeného Gustáva Husáka ve výkonu trestu z 7. 12. 1959.
- 19 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Průvodní zdravotnický záznam. Dýchací obtíže Husáka trápily už v roce 1958. Na Pankráci žádal o vydání bačkor, svetru, teplých ponožek a kapesníku ze svých věcí ve skladu, neboť „mám chronický zánět průdušek a po zánětu citlivou pohrudnici. Bez teplého oblečení v chladné cele dostávám kašel a komplikace.“ Tamtéž.
- 20 Nasvědčuje tomu například informace náčelníka krajské správy ministerstva vnitra z února 1958 zasláná Karolu Bacilkovi a Pavlovi Davidovi. Uváděla, že G. Husák se měl před svými příbuznými, kteří ho nedávno v Leopoldově navštívili, vyjádřit v tom smyslu, že „on sa už nikdy neoslobodí a vo väzení aj zahynie“. Zpráva StB dále upozorňovala na jistého Dominika Šimečku, „ktorý je v Dúbravke považovaný za silného zástancu Husáka“. Ten prý požádal jednoho ze zaměstnanců JZD v Dúbravce, reemigranta z Jugoslávie, „či by nemohol prostredníctvom juhoslovanskej vlády, aby bol z väzenia prepustený“. Na závěr sdělení byli slovenští předáci ujištěni, že „poznatku je venovaná pozornosť a bude skúmané či sa toto hnutie za oslobodenie Husáka nebude aj ďalej rozširovať“. SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2250, a. j. 461. Správa o odsúdenom Gustávovi Husákovi z 26. 2. 1958. Vedení KSS bylo značně znepokojeno sérií požadavků na rehabilitaci slovenských buržoazních nacionalistů, které se v letech 1956–1957 objevily v řadách slovenské inteligence. Obávalo se jejich rozšíření mezi další vrstvy obyvatelstva. Nelze proto vyloučit, že G. Husák mohl být z Leopoldova do pražských žalářů přesunut také na jeho žádost, aby byl zbaven jakéhokoliv kontaktu se slovenským prostředím a nebyl tamější veřejnosti tolik na očích. Srovnej PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly: Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953–1970*. Bratislava 2000, s. 76.
- 21 S odstupem let tuto možnost opatrně naznačuje i sám G. Husák. Viz HUSÁK, G.: *Spomienka. Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 9, s. 6.

ných síl. Tých 9 rokov väzenia je trest viac ako dvojnásobný vzhľadom na prísne podmienky. Dnes, po tom všetkom, som starý človek, s podlomeným zdravím, so schátralým a vyčerpaným telesným organizmom, duševne podlomený a ubitý. To vedie u mňa stále častejšie k nervovým krízam, depresiám a zúfalstvu. Začínam cítiť, že sa mi už niekedy nedostáva síl znášať tento osud.“²²

Z dopisu je zjavné, že Husákovu tradičnú houževnatost vystřídal otupělost a rezignace. Nesporně k tomu přispěla také ztráta iluzí, které G. Husák spojoval s výsledky XX. sjezdu KSSS. Naděje, že opatrná kritika tzv. kultu osobnosti by mu mohla přinést svobodu, se nenaplnila. Zatímco ve své žádosti z dubna 1956 psal o tom, „že s hlbokým pohnutím som čítal zprávy o XX. sjazde KSSS a o zasadnutí ÚV KSČ, ktorý je odhodlaný vyvodit' dôsledné závery z poučení sjazdu, napraviť omyly a prechmaty z minulosti“²³ o tři roky později na vývoj v Sovětském svazu vůbec neodkazoval a nevíšim si ani domácích politických souvislostí. Naopak, zdůrazňoval lidský rozměr své záležitosti.²⁴ Stejně jako v předchozích podáních sice nezpochybňoval svou stranickou sebekritiku z roku 1950 a odmítal jen hodnocení vlastní politické práce jako protistátní činnosti. Na rozdíl od dřívějších dopisů ovšem již striktně netrval na revizi procesu a prosil A. Novotného, aby využil svého amnestijního práva a odpustil mu zbytek trestu. Ujišťoval o svém trvajícím komunistickém přesvědčení: „Snáď som za tých deväť rokov ťažkého väzenia svoje politické chyby už odpýkal, aby som mohlo zbytok života dožiť na slobode. Veci socializmu, marx-leninskému učeniu, ku ktorým som priľnul vo svojich 16 rokoch, som zostal verný po celý svoj život, aj vo väzení. Strane som nikdy nechcel škodiť a nikdy nebudem. Preto sa obraciam na Vás, pán prezident, s prosbou o pomoc, [...] aby som sa mohol vrátiť k svojim deťom a rodine.“²⁵ V závěru dopisu požádal A. Novotného o zmírnění přísných podmínek samovazby, než bude jeho případ definitivně rozřešen.

G. Husák psal A. Novotnému ponížným tónem, což pro něj osobně muselo být velmi trpké. Přestože zjevně byl ve špatné psychické kondici, nabízí se otázka, nakolik stylizace dopisu odrážela jeho skutečné rozpoložení a do jaké míry se do ní promítala snaha cíleně vyzdvihnout humanitární rozměr své záležitosti, když

22 Viz poznámka č. 5.

23 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu zaslaná ÚV KSČ, prvému tajomníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému z 27. 4. 1956.

24 Uvádí: „Chápem, že pri posudzovaní môjho prípadu môžu byť rôzne politické aspekty, neodvislé od mojej osoby a situácie. Domnievam sa však, že nemožno obísť ani prosté ľudské hľadisko, hľadisko tragickej situácie človeka, do ktorej sa dostal v súhre mnohých okolností bez osobnej viny.“ Viz poznámka č. 5.

25 Tamtéž.

k politickým argumentům zůstala vládnoucí moc doposud hluchá.²⁶ Pokud se jednalo o kalkul, pak je třeba dodat, že nebyl zcela bez efektu.

NA MÍROVĚ (LISTOPAD 1959 – KVĚTEN 1960)

Správa ruzyňské věznice zaslala začátkem listopadu 1959 Husákův dopis prostřednictvím náměstka ministra vnitra Jindřicha Kotala prezidentské kanceláři. A. Novotný sice rozhodl, že „žádost o milost zatím nebude vyřizována“ a 23. listopadu předal celou záležitost k posouzení Generální prokuratuře, která měla vypracovat stanovisko k Husákovu procesu. Ještě předtím ale požádal ministerstvo vnitra, aby zjednalo nápravu a zmírnilo vězeňský režim bývalého předsedy Sboru pověřenců.²⁷ Reakce bezpečnostních orgánů byla rychlá. Po několikadenním transportu se G. Husák 11. listopadu 1959 ocitl v Nápravně pracovním táboře Mírov. Zde byl umístěn na společných ubikacích a zaměstnán v provozu podniku Tatra, kde pracoval jako vrtač.²⁸ Vězeňské posudky hodnotily jeho pracovní morálku vcelku pozitivně: „Stanovenou pracovní normu plní v průměru na 115 až 120 %. Za dobu svého zařazení na tomto pracovišti již zpevnil svoji pracovní normu. [...] Udělal to bez závazku, který považuje za formalitu, a mezi takové prý on si závazek nepodá.“²⁹

Několik sporých záznamů v osobním vězeňském spisu nám umožňuje postihnout tehdejší Husákovy názory i jeho psychický stav. Trvale se odmítal zapojit do politické převýchovy vězňů: „K táborovým relacím má výhrady, jak co do formy, tak i do osob, které tyto relace píší apod. Chápe tuto činnost vedení a snahu o převýchovu, ale odezva je prý často opačná, než se sledovalo tou či onou relací, zvláště se mu zdá, že některé jsou ‚přehnané‘. Na otázku, proč tedy on nepřijde s lepší relací či závazkem, odpověděl, že je tak ochotný učinit, bude-li vyzván či požádán o podání připomínek. [...] Po stránce politické se do převýchovné činnosti

-
- 26 Krátce po bývalém předsedovi Sboru pověřenců se na Novotného obrátil s opětovnou prosbou o řešení svého případu také Daniel Okáli, jenž, na rozdíl od L. Novomeského a L. Holdoše, kteří již byli propuštěni na svobodu, byl stále držen ve valdické věznici. NA, f. 03/10, sv. 3, a. j. 43. Žádost o přešetření odsouzení z 2. 1. 1960; více k tomu GAŚSIOR, G.: *Stalinowska Słowacja: Proces „burżuazyjnych nacionalistów“ w 1954 roku*. Warszawa 2006, s. 215.
- 27 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Předložení žádosti Gustáva Husáka z 2. 11. 1959; AKPR, f. KPR, sign. PT103/61 – T3082/59 (Gustáv Husák, přešetření v trestní věci).
- 28 Podle jedné z táborových relací byl umístěn také v dílně podniku MEZ Mohelnice. NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Gustáv Husák – sdělení z 5. 12. 1959.
- 29 Tamtéž. Posudek staršiny Janíka na Gustáva Husáka z 30. 3. 1960; Posudek náčelníka NPT Mírov z 7. 4. 1960.

odsouzených nezapojuje. Když s ním bylo v této záležitosti hovořeno, odpověděl, že by taková činnost nebyla u něho nic platná, neboť by se mu stejně nevěřilo.³⁰ Krom apriorní nedůvěry ze strany vězeňské správy zdůvodňoval G. Husák svou pasivitu nikoliv zatrpklostí, ale rostoucí únavou.³¹ I přes patrné vysílení a zjevnou psychickou deprivaci však neustále lpěl na své nevině. V tomto směru byl naprosto neústupný: „Svou trestní činnost v rozhovoru nepřiznal, ale řekl, že i když se dopustil omylů ve své práci, toto nemohlo být trestné a že je zavřen proto, že se v té době zavírali funkcionáři strany.“³² Stejně jako v předchozích žalářích se choval ukázněně a vůči svým spoluvězňům se snažil vystupovat jako disciplinovaný komunista, což vedení věznice reflektovalo s jistou skepsí: „V průběhu výkonu trestu nebylo dosud zjištěno, že by se přátelil s reakčně zaměřenými odsouzenými nebo, že by projevoval nepřátelský postoj vůči našemu státnímu zřízení. [...] Stýká se jen se sobě podobnými vězni. [...] Lze však předpokládat, že jeho poměr [k našemu zřízení] po delší době se změní v náš prospěch.“³³

O Husákově nedobřím duševním rozpoložení cosi prozradila také jeho osobní vzpomínka na poslední Vánoce za mřížemi, které na Mírově prožil: „Pred nedávnými rokmi bol tiež Štedrý večer. V jednej väznici bol taký zvyk rozhádzať ľudí, popremiestňovať ich. Vraj to psychologicky vedie k upokojeniu ‚situácie‘. Stratíš ťažko nadviazané nitky hovoru a života s ľuďmi, vyležané miesto. Nová cela má do 40 ľudí, nepoznáš nikoho. Voľný zostal len jediný slamník pod povalou, hore na trojitom lôžku. Po horolezeckej túre ležíš, rozmyšľaš a počúvaš hlasy v sebe a hlasy z tohto cudzieho sveta. Nič iného nezostáva. O čom hovoria ľudia v takýto večer? Že neboli povolené balíky, čo píšú či nepíšú z domova, či sú to posledné Vianoce v krimináli, zle-nedobre o politike a svete, spomienky, zážitky, hlúposti. Spoločná je roztrasená nitka túžby po blízkych ľuďoch, po slobode, po normálnom živote. Tenká niť ilúzií a nádejí toľko ráz sklamaných a popretíhaných. V utrpení môžeš

30 Tamtéž.

31 Podle posudku náčelníka NPT byl G. Husák po dobu svého pobytu na Mírově stížen nízkým krevním tlakem, malátností a únavou. Když se v roce 1968 stal místopředsedou vlády, obrátil se na něj dopisem tehdejší spoluvězeň Vladimír Kubec, který mu připomněl, že oba leželi na ošetřovně se stejnou diagnózou – zánětem pohrudnice. NA, f. Úřad předsednictva vlády ČSSR (dále ÚPV), místopředseda vlády Gustáv Husák, sv. 737, listy došlé, č. 383/1968. Dopis Vladimíra Kubce z Lomnice nad Popelkou z 3. 6. 1968.

32 Dozorci si o tom mysleli své: „Je samozřejmé, že nepřiznává-li svou trestnou činnost, nevyrovnal se ještě ani s otázkou viny a rovněž své názory nepovažuje za nesprávné a natolik závadné, že by mohly ohrožovat naše zřízení.“ NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákově, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Posudek staršíny Janíka na Gustáva Husáka z 30. 3. 1960; srovnej Posudek náčelníka NPT Mírov z 7. 4. 1960; Husák Gustáv – Hlášení o propuštění z trestu z 10. 5. 1960.

33 Tamtéž.

vidieť vždy iba konkrétneho človeka, jeho prípad, jeho bolesť i nádej. V čistom stave, lebo tu niet únikov, žien a alkoholu, príležitostí, v ktorých si ľudia vonku utápajú pobúrené alebo aj zlé svedomie. Celé roky pozoruješ takto ľudí, to dobré i zlé, čo je v nich, slabosti i silu, žiaľ a sem-tam i radosť. Celý tento neskutočný, pokrivený obraz sveta.“³⁴ Letmé střípky z několika dokumentů prozrazují, že drobná ulehčení vězeňského života, kterých se G. Husákovi v severomoravské pevnosti dostalo, nijak neoslabilo jeho zklamání ze série neúspěšných pokusů o přešetření svého případu. Téměř devítiletá vězeňská anabáze se však již chýlila ke svému závěru.

VELKÁ AMNESTIE V KVĚTNU 1960

Na začátku prosince 1959 zaslala Generální prokuratura A. Novotnému své vyjádření k procesu s buržoazními nacionalisty. Doporučila neprovádět jeho revizi, neboť kromě nesprávných vyšetřovacích metod nebyly zjištěny žádné skutečnosti vyvracející oprávněnost rozsudku. Své argumenty opírala o závěry Barákovy rehabilitační komise z roku 1955, která navrhla ponechat soudní verdikt beze změny. Souběžně ovšem prokuratura upozornila na možnost udělit G. Husákovi milost či provést jeho podmíněčné propuštění po odpykání poloviny trestu v srpnu 1963.³⁵ Prezident vzápětí předložil stanovisko prokuratury společně s Husákovým dopisem k projednání politickému byru ÚV KSČ. Hned v úvodu navrhl, aby se řešení celé záležitosti zatím odložilo a spojilo s chystanou amnestií k 15. výročí osvobození Československa. Husákovu vinu nijak nezpochybňoval.³⁶ Debata ve stranickém vedení byla více než stručná. Všichni diskutující, mezi nimiž nechyběli činovníci mající osobní podíl na Husákově perzekuci (Václav Kopecký, Viliam Široký, Pavol David), Novotného postoj podpořili.³⁷ Pouze Zde-

34 HUSÁK, G.: O rokoach a ľudoch. *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 52, s. 3.

35 NA, f. ÚV KSČ, AN, nespracovaná část. Informační zpráva k případu Gustáva Husáka z 7. 12. 1959 (další exemplář lze nalézt také v Komise I, sv. 35, a. j. 882).

36 Po více než deseti letech A. Novotný alibisticky vysvětloval svůj tehdejší postoj členům poslední rehabilitační komise v čele s Josefem Kempným, kterou v dubnu 1971 ustanovilo Husákově vedení KSČ. „V roce 1959 jsem dostal dopis, který jsem předložil předsednictvu ústředního výboru. Neměl jsem důvodu nevěřit, pokud jde o s. Husáka, Clementise a další. Proč, když to tvrdili takoví soudruzi, kteří ho znali léta, léta s ním jednali, a když ho obviňovali, tak asi k tomu měli právo, proč bych tomu nevěřil? [...] A já ty slovenské věci neznal. Dlouho jsem se o věci nezajímal. To nebyla moje záležitost.“ Viz KAPLAN, K.: *Antonín Novotný: Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. Brno 2011, s. 307.

37 Dokládá to například vyjádření Pavla Davida, který měl na organizaci procesu s buržoazními nacionalisty v roce 1954 nemalý podíl. Když o devět let později rekapituloval svou tehdejší úlohu, napsal: „O vine súdruha Husáka a Novomeského boli – podľa

něk Fierlinger vznesl opatrný dotaz, proč byl G. Husák tak dlouho v samovazbě. Odpovědi se zřejmě nedočkal.³⁸

A. Novotný nespojil Husákův osud s rozsáhlou politickou amnestií náhodou. O jejím provedení vládnoucí garnitura již určitou dobu uvažovala. Příčin může nalézt několik. Na stranické i justiční orgány se po roce 1956 v rostoucí míře obraceli neprávem odsouzení a jejich rodinní příslušníci se žádostmi o revizi nebo obnovu soudního řízení, které už nebylo možné nechat bez povšimnutí. Ve většině zemí socialistického tábora totiž probíhaly rehabilitace obětí politických procesů. Mnozí z postižených komunistických funkcionářů se vraceli do veřejného života a někdy pronikli i na nejvyšší místa stranické hierarchie (například Władysław Gomułka či János Kádár). Situace se pro vedení KSČ pomalu stávala neudržitelnou. Provedení rehabilitací, které by obviněné očistily, se ale Novotného režim chtěl vyhnout za každou cenu, neboť by se tím nastolily otázky odpovědnosti některých jeho předáků za organizování nezákonných represí a jejich setrvání ve vedoucích funkcích. Východisko z nouze viděl v pouhé amnestii umožňující propustit většinu politických vězňů na svobodu, aniž by byli zbaveni viny a udělených trestů. Amnestie měla být velkorysým milostivým gestem, které by politicky i propagandisticky demonstrovalo sílu mocenské elity a zároveň zabránilo zpochybňování její legitimacy k vládnutí.³⁹

V době přípravy amnestie se již někteří z pětice odsouzených slovenských buržoazních nacionalistů nacházeli venku ze žaláře. Brány věznic opustil nejprve Ladislav Novomeský, kterému 22. prosince 1955 Generální prokuratura nejprve přerušila výkon trestu a posléze ho krajský soud v Praze 20. února 1956 podmínečně propustil na svobodu. Svůj krok prokuratura odůvodnila tím, že se během soudního přelíčení choval dobře a ve věznici poctivě pracoval.⁴⁰ Omilostněnému

mojej mienky – presvedčení všetci členovia politického byra ÚV KSČ ešte v období pred amnestiou. Svedčí o tom skutočnosť, že nikto z jeho členov nežiadal prerokovať dopis s Husáka, ktorým sa obrátil na s. Novotného o preskúmanie jeho prípadu, i keď bol rozdáný v materiáloch pre politbyro.“ SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS (ďalej PR ÚV KSS), šk. č. 1105, 24. 5. 1963, b. 16. Výjadrenie s. Pavla Davida ku kritike vznesenej k jeho osobe na zasadnutí ÚV KSS dňa 8. apríla 1963, dodatok, s. 6.

38 NA, f. 02/2, 1954–1962, sv. 241, a. j. 332, b. 14–8. 12. 1959.

39 Více k tomu KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968*, s. 40; MARUŠIAK, J.: *Udalosti v roku 1960 ako demonštrácia sily komunistického režimu. Politické vedy*, roč. 2, 1999, č. 4, s. 132.

40 Viz NA, f. 02/2, 1954–1962, sv. 76, a. j. 93, b. 29; 02/2, sv. 92, a. j. 110, b. 22. Přerušení výkonu trestu a podmíněné propuštění Laco Novomeského (obojí také tamtéž, Komise II, sv. 7, a. j. 106). Podkladové materiály viz Archiv Ústavu paměti národa (ďále AÚPN) v Bratislavě, f. Sekretariát FMV v Praze A 2/1 (ďále A 2/1), šk. č. 151; KAPLAN, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*. Praha 1994, s. 185. O propuštění L. Novomeského po odpykání poloviny trestu rozhodl politický

básníkovi byl ovšem zakázán trvalý pobyt na Slovensku. Musel zůstat v Praze a začal pracovat jako referent pro oblast výstavnictví v Památníku národního písemnictví. Zpočátku byl nucen se pravidelně hlásit na policii a až do roku 1962 nemohl publikovat.⁴¹ V dubnu 1957 se z jáchymovského tábora dostal ven Ladislav Holdoš, kterému na pokyn politbyra udělil Antonín Zápotocký prezidentskou milost. Na rozdíl od L. Novomeského mu bylo dovoleno vrátit se do Bratislavy, kde byl přidělen do Novinářského studijního ústavu.⁴² Do třetice spatřil světlo svobody také spisovatel Ivan Horváth, o jehož osudu zřejmě rokovalo stranické vedení v souvislosti s Husákovým dopisem. Po omilostnění z 21. prosince 1959 opustil na prahu následujícího roku vězeňskou celu a nastoupil jako právník na úřad sociálního zabezpečení. Na následky dlouholetého žalářování však už 4. září 1960 zemřel.⁴³ V okamžiku, kdy se začala velká amnestie připravovat, zůstávali z původní pětice za mřížemi jen Gustáv Husák a Daniel Okáli, jejichž budoucnost zůstávala, jak si ještě ukážeme, poměrně nejistou.

K přípravě amnestie se přikročilo již v prosinci 1959.⁴⁴ Její prvotní koncept předložili ministr vnitra Rudolf Barák, ministr spravedlnosti Václav Škoda a generální prokurátor Jan Bartuška. Politické byro ÚV KSČ se jím zabývalo 12. ledna 1960. Návrh počítal v případě kriminálních deliktů se všeobecnou amnestií.⁴⁵

sekretariát ÚV KSČ už v březnu 1954. Stalo se tak ještě před vynesením rozsudku, kterým byl básník odsouzen k desetiletému žaláři. Stranické vedení tak ocenilo fakt, že L. Novomeský po zatčení nekladl vyšetřovatelům odpor a doznával se k vykonstruovaným obviněním. Viz NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ–02/5, 1951–1954 (dále 02/5, 1951–1954), sv. 79, a. j. 205, b. 41. Zpráva o organizačním zabezpečení procesu proti Gustávu Husákovi a spol. (skupina buržoazních nacionalistů) z 26. 3. 1954; *Potlačená zpráva*, s. 125; МАЧАЇЧЕК, М.: *Густав Хусак*, s. 158; КИНОК, Б.: *Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoaznými nacionalistami: Proces s Gustávom Husákom a spol. Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 42.

- 41 K osudům L. Novomeského po roce 1956 viz například NA, f. 03/10, sv. 3, a. j. 40. Záznam o pohovoru s L. Novomeským ze dne 5. 9. 1963, s. 92–93; Archiv autora, rozhovor autora s Elenou Bútorovou-Novomeskou z 8. 12. 2010; GAVURA, J.: *Laco Novomeský: Básne a úvahy*. Bratislava 2010, s. 443–444, 514, 530.
- 42 NA, f. 02/2, 1954–1962, sv. 133, a. j. 173, b. 6. Udělení milosti L. Holdošovi z 19. 3. 1957; dále k tomu 03/10, sv. 2, a. j. 19. Ladislav Holdoš – Žádost o stranickou a politickou rehabilitaci z 2. 12. 1962; a. j. 20. Správa komise Predsedníctva ÚV KSČ pre preskúmanie politických procesov z 21. 2. 1963.
- 43 КАПЛАН, К.: *К политickým процесам*, s. 185; РОСЕНБАУМ, К.: *Nad životom a dielom Ivana Horvátha. Kultúrny život*, roč. 19, 1964, č. 30, s. 1 a 7.
- 44 РОКОСКÝ, J.: *Amnestie nepoddajného vězně Gustáva Husáka*. In: МИХАЛЕК, С. – ЛОНДАК, М. a kol.: *Gustáv Husák – Moc politiky – politiky moci*. Bratislava 2013, s. 430.
- 45 Samotný akt amnestie byl odůvodněn následovně: „Úspěchy lidově demokratického zřízení vytvořily příznivé podmínky, které umožňují propustit z výkonu trestu odnětí svobody osoby, které se dopustily nejzávažnějších trestných činů, směřujících proti základům republiky, a dát jim příležitost odčinit svou vinu poctivou prací. Provedením

U pachatelů protistátních trestných činů mělo jít o amnestii individuální, která by byla podmíněna žádostí odsouzených o milost, t. j. faktickým pokáním a závazkem loajality vůči režimu. Zásady připouštěly i možnost propuštění těchto osob bez předchozí žádosti, pokud by to bylo politicky účelné. Na svobodu se měli dostat všichni předváleční členové KSČ bez ohledu na to, jakého trestného činu se dopustili. Amnestováni však neměli být jedinci, kteří před odsouzením zastávali význačné politické a hospodářské funkce (jmenováni byli například Prokop Drtina, Jan Syrový, Ján Lichner, biskup Ján Vojaššák). Zároveň byl stanoven okruh trestných činů, na něž se amnestie nevztahovala. Propuštění vězni měli být zbaveni udělených vedlejších trestů (například ztráta občanských práv, peněžité tresty, úhrada nákladů trestního řízení a výkonu trestu) s výjimkou propadnutí majetku. Po projednání materiálu stranického vedení nařídilo vypracovat do 15. března 1960 jmenné seznamy prominentních osob, na něž by se amnestie mohla vztahovat. Jejich součástí mělo být kromě charakteristiky pachatele také společné stanovisko ministerstva vnitra, ministerstva spravedlnosti a Generální prokuratury k případnému propuštění.⁴⁶ O pět týdnů později, 16. února 1960, se politbyro věnovalo připravovanému velkému pardonu znovu. Schválilo jeho definitivní podobu ve formě všeobecné politické amnestie. Zrušilo návaznost aktu omilostnění na předchozí individuální žádost, protože by se tím zeslabil význam amnestie jako politického gesta.⁴⁷ Zároveň spojilo odpuštění trestu s desetiletou podmínkou, během níž se propuštění vězni nesměli dopustit úmyslného trestného činu. Nad všemi amnestovanými včetně G. Husáka se tak vznášela dlouhodobá hrozba návratu do žaláře. Stranické vedení dále nařídilo předložit jmenný seznam bývalých členů KSČ přijatých do strany před rokem 1945. Podle předběžné kontroly členské evidence zahrnoval 18 osob. Vedle toho měl být předložen také podrobný soupis 199 vězňených tzv. prominentů.⁴⁸

amnestie bude učiněno politické gesto, které dokazuje sílu a humanitnost lidové demokratického zřízení.“ NA, f. Komise II., sv. 21, a. j. 473. Návrh zásad amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou.

46 Tamtéž.

47 Pracovníci stranického aparátu v čele s tajemníkem ÚV KSČ Oldřichem Černíkem místo toho doporučovali, aby jednotliví odsouzení byli nuceni podepsat prohlášení, „v němž zejména uvedou, jak si hodlají uspořádat po případném propuštění z výkonu trestu další svůj život a [jak] poctivou prací pro společnost odčiní svou vinu“. NA, f. 02/2, 1954–1962, sv. 245, a. j. 326, b. 5. Přípomínky II. a XIV. oddělení ÚV KSČ k návrhu amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou z 11. 1. 1960.

48 NA, f. Komise II, sv. 21, a. j. 473; 02/2, sv. 248, a. j. 331, b. 10. Návrh textů k vyhlášení amnestií z 16. 2. 1960. K amnestii roku 1960 v širším kontextu více KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968*, s. 40–41; MARUŠIAK, J.: *Udalosti v roku 1960*, s. 132–134.

Zhotovené seznamy projednávalo vládnoucí grémium 12. dubna 1960. Gustáv Husák se ocitl mezi řadou jmen bývalých spolustraníků i politických protivníků, kteří měli být propuštěni na svobodu. Kromě něj byli do amnestie zařazeni komunisté Teodor Baláž, Jan Bárta, Daniel Okáli, Andrej Kaboš, Mikuláš Landa, Oskar Langer, Eugen Löbl, Ervín Polák, Jaroslav Příbyl, Jarmila Taussigová-Potůčková, Oskar Valášek,⁴⁹ ale také nekomunisté Ján Bečko, Prokop Drtina, Imrich Karvaš, Antonie Kleinerová, Jaromír Kopecký, Karel Kutlvašr, Ján Lichner, Jan Syrový, Ján Ševčík, Štěpán Trochta či Františka Zemínová.⁵⁰ Podkladové materiály k Husákovu případu však svědčí o tom, s jakou nechutí a váháním tehdejší garnitura k jeho omilostnění přistoupila. Bývalý „kavárenský komunist“ byl v jisté fázi přípravy amnestie vnímán hůře než ministr vnitra slovenského státu Alexander Mach.⁵¹ Novotný si uvědomoval, že propuštění jednoho z vedoucích představitelů „farské republiky“ by pro jeho mocenské postavení

-
- 49 Finální verze přehledu odsouzených předválečných komunistů obsahovala 17 jmen, z nichž pouze 10 bylo nakonec omilostněno. V seznamu chyběl Daniel Okáli, přijatý do KSČ až v roce 1945, a také Oskar Langer, který prokazatelně vstoupil do strany již před rokem 1938. NA, f. Komise II, sv. 21, a. j. 473. Seznam odsouzených pro protistátní a kriminální trestné činy, kteří byli členy KSČ před rokem 1945.
- 50 Amnestie se netýkala například politických předáků Jozefa Tida Gašpara, Bohumila Laušmana, Alexandra Macha, Josefa Nestávala, Antonína Suma, ale třeba i biskupů Pavla Gojdiče, Jána Vojtaššáka a Stanislava Zely.
- 51 Podle Karla Kaplana ministři spravedlnosti, vnitra a generální prokurátor nejprve vyjmulí z amnestie Teodora Baláže, Jana Bárty, Gustáva Husáka, Eugena Löbla, Daniela Okáliho, Jarmilu Taussigovou-Potůčkovou a Oskara Valáška. Naopak doporučili omilostnit biskupa Vojtaššáka a překvapivě také Alexandra Macha. KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968*, s. 41. Nasvědčují tomu dochované dvě varianty posudků na jednotlivé vězně, které se sice textově shodují, ale odlišují se v dodatečných rukopisných zásazích učiněných zřejmě více osobami. Podle obou verzí se amnestie neměla původně vztahovat na výše jmenované komunisty. V jedné z variant posudků je ovšem prvotní negativní stanovisko změněno na kladné zatřazením jména nejprve modrou fixou, a pak ještě jednou obyčejnou tužkou. Pouze u G. Husáka je nejdříve modrou fixou napsán otazník a posléze je jeho jméno ještě zatřeno černou tužkou, kterou je zároveň připsáno „ano“. NA, f. Komise II, sv. 21, a. j. 473. Ve druhé verzi personálních podkladů se otazník červenou tužkou nejprve nacházel u Bárty, Husáka, Löbla, Příbyla a Valáška. Ve všech případech je původní záporné stanovisko překvalifikováno přeškrtnutím slabiky „ne“ ve slově „nevztahuje“. Tamtéž, 02/2, 1954–1962, sv. 255, a. j. 339, b. 14. Seznam významných vězňů. Červenou tužkou při čtení dokumentů zpravidla používal Antonín Novotný, svědčí o tom mnoho dokumentů z jeho fondu. O prezidentově osobním angažmá při posuzování jednotlivých vězňů se zmiňuje KAPLAN, K.: *Mocní a bezmocní*. Toronto 1989, s. 132. Z posudků je zřejmé, že v žaláři měl zůstat také D. Okáli. Naopak, u A. Macha se v obou alternativách nacházel nejprve otazník, který byl v prvním případě přeškrtnut tužkou, za níž bylo slovensky dopsáno slovo „nie“, v druhém případě bylo různou pastelkou doplněno „ne“. A. Mach byl nakonec propuštěn na svobodu až v květnu 1968.

nepředstavovalo vážnější překážku. U G. Husáka, ačkoliv spolu osobně zatím nikdy neměli co do činění, si už tak jistý nebyl.⁵² Následující léta měla ukázat oprávněnost prezidentových rozpaků.

Politické byro ÚV KSČ schválilo 12. dubna 1960 také definitivní termín amnestie. Vybíralo mezi 1. májem a 9. květnem. Nakonec se přiklonilo ke druhé variantě, neboť po skončení celostátních oslav počítalo s klidnější dopravní a bezpečnostní situací. Zároveň chtělo „lépe zajistit kontrolu amnestovaných osob po jejich návratu do svých bydlíšť bezpečnostními orgány, které ve dnech kolem 1. – 9. května budou pověřeny jinými úkoly“.⁵³ Propouštění vězňů se mělo uskutečnit ve dnech 10. – 12. května 1960. Kolečka policejní a justiční mašinerie se dala do pohybu. K provedení amnestie byly vytvořeny ústřední a krajské komise složené ze zástupců ministerstev vnitra a spravedlnosti. Náčelník NPT Mírov zaslal 7. dubna 1960 Husákův posudek ústřední komisi, která o osm dní později definitivně rozhodla o jeho omilostnění.⁵⁴ O tři týdny později, 7. května, G. Husáka eskortovali do bratislavské vazební věznice.⁵⁵ Zde došlo 9. května ráno k vyhlášení amnestijního rozhodnutí. Příslušný projev přednesl zástupce krajského soudu nebo krajské prokuratury. Poté byli trestanci rozděleni do menších skupinek a postupně propouštěni na svobodu. Na G. Husáka se dostalo hned první možný den, 10. května 1960. Vězeňská správa mu odevzdala osobní věci⁵⁶ a v hotovosti vyplatila část peněz, které si v žaláři vydělal. Zbylý obnos poukázala poštou. Služební automobil ho posléze odvezl k domu v ulici Obrancov mieru 10a (dnešní Štefánikova 18), kde bydlela manželka Magda s oběma syny.⁵⁷ V žaláři strávil celkem 9 let, 3 měsíce a 4 dny.⁵⁸ Z výkonu trestu

-
- 52 Na zasedání politbyra 12. 4. 1960 ale A. Novotný podpořil Husákovo omilostnění („udělat gesto“). Také K. Bacílek, P. David, V. Kopecký a dokonce i V. Široký se vyslovili pro propuštění. Viz KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956–1968*, s. 253.
- 53 NA, f., 02/2, 1954–1962, sv. 255, a. j. 339, b. 13. Stanovení termínu vyhlášení amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou, příloha III.
- 54 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Rozhodnutí Ústřední komise v Praze z 15. 4. 1960. Samotné propuštění posléze formálně provedla krajská komise při Krajském soudu v Olomouci. Tamtéž. Rozhodnutí krajské komise v Olomouci z 9. 5. 1960.
- 55 Tamtéž. Eskortní příkaz náčelníka NPT Mírov z 7. 5. 1960.
- 56 Jejich poslední kontrola proběhla 8. května 1960. Tamtéž. Seznam osobních věcí a civilních svršků.
- 57 K okolnostem propuštění obecně SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2244, a. j. 59. Ohlas k amnestii vyhlášené dne 9. 5. 1960 – Informácia z 16. 5. 1960; srovnej ještě tamtéž, f. PR ÚV KSS, šk. č. 1035, 3. 6. 1960, b. 15b. Informatívna správa o prevedení amnestie prezidenta republiky zo dňa 9. 5. 1960.
- 58 Z pětice odsouzených buržoazních nacionalistů pobyl za mřížemi nejdéle D. Okáli, celkem 9 let, 3 měsíce a 6 dní, tedy o dva dny více než Husák. I. Horváth seděl 9

mu bylo odpuštěno 15 let, 8 měsíců a 28 dní.⁵⁹ Jeho vězeňská „kalvárie“ definitivně skončila.

Oproti původním předpokladům nebyl G. Husák amnestií zbaven vedlejších trestů, jež nad ním soud vyřkl v dubnu 1954. Jednalo se především o trest zbavení státního občanství, který v sobě zahrnoval ztrátu čestných občanských práv, vyloučení z vojska a propadnutí celého jmění, a dále o povinnost uhradit náhradu soudních výdajů a nákladů vzniklých obhájčům.⁶⁰ Teprve rozhodnutím politického byra ze 7. února 1961 se G. Husák, aspoň formálně, opět zařadil mezi plnoprávné občany.⁶¹ Zabavení majetku ovšem zůstalo nadále v platnosti.⁶²

V rámci amnestie opustilo brány věznic kromě několika bývalých komunistických prominentů také velké množství politických odpůrců režimu i někteří váleční zločinci. Skutečnost, že byl postaven na roveň právě s těmito osobami, vnímal G. Husák, který ani v žaláři neztratil nic ze své neochvějné komunistické víry, jako neobyčejné pokoření. Vždy byl přesvědčen o své nevině, zatímco ti druzí, ať už šlo o luďáky nebo příslušníky nekomunistických stran poražených v únoru 1948, si v jeho očích svůj osud právem zasloužili. A dával to svým spoluvězňům najevo. Políček z uštědrěného ponížení ho pálił ještě řadu let.⁶³

let, 1 měsíc a 3 dny, L. Holdoš 6 let, 2 měsíce a 11 dní, L. Novomeský 5 let a 14 dní.
Viz KAPLAN, K.: *K politickým procesům*, s. 184–186.

- 59 NA, f. ÚV KSČ, nezařazené materiály MV o G. Husákovi, Osobní vězeňský spis Gustáva Husáka. Rozhodnutí Ústřední komise v Praze z 15. 4. 1960.
- 60 G. Husák byl ovšem nevoják, takže tato část trestu se na něj nevztahovala. Při procesu byl společně s D. Okálím a I. Horváthem odsouzen ještě k zákazu výkonu funkcí ve státních a hospodářských orgánech na dobu deseti let. Tamtéž. Rozsudok z 24. 4. 1954, s. 40.
- 61 Státní občanství politbyro vrátilo také D. Okálimu a posmrtně i I. Horváthovi. Důvodová zpráva uváděla, že tento trest zrušila novelizace trestního zákona z roku 1956 a setrvalé lpění na něm tak ztratilo své opodstatnění. NA, f. 02/2, 1954–1962, sv. 295, a. j. 378, b. 17 (7. 2. 1961). Prominutí vedlejších trestů osobám, které se dopustily trestných činů proti republice a byly předčasně propuštěny z výkonu trestu v době od 1. 1. 1953 do 9. 5. 1960. L. Novomeský a L. Holdoš byli vedlejších trestů zbaveni již dříve.
- 62 O tři měsíce později vedení KSČ souhlasilo také s tím, aby amnestovaným osobám byly odpuštěny dosud neuhrazené náklady výkonu vazby a trestu odnětí svobody pod podmínkou, že se do deseti let nedopustí úmyslného trestného činu. Zda se toto rozhodnutí vztahovalo také na G. Husáka, nelze z podkladových materiálů s určitostí zjistit, je to ale pravděpodobné. Tamtéž, sv. 306, a. j. 389, b. 15 (2. 5. 1961).
- 63 Ve své žádosti o rehabilitaci z 20. 12. 1962 popsal postavení vězňených komunistů následovně: *„Boli sme hodení na pospas politicky sfanatizovaným skutočným nepriateľom strany a štátu, ktorí tvorili väčšinu osadenstva väznic a ktorí si svoju nenávisť k režimu a ku komunizmu vybíjali na nás, ktorí sme sa aj naďalej hlásili k svojmu komunistickému presvedčeniu. Dni a noci prežívať v tomto prostredí, plnom zloby a nenávisťi ku komunizmu a komunistom, pri vlastných starostiach a depresiach*

V hlubinách doutnající vztek se čas od času prodral na povrch. Vyhřezl z něj ještě v květnu 1968, kdy na zasedání ÚV KSČ pomáhal politicky popravovat Antonína Novotného: „*Seděli jsme do roku 1960, do května, deset let, deset let, prvního tajemníkování‘ a ‚prezidentování‘ Novotného sedělo několik set nevinných komunistů, starých funkcionářů ve vězení. A potom nás pustili na amnestii současně s esesáky, s gardisty, s národními socialisty, špióny apod. na svobodu [...] Mně a několik bývalých starých funkcionářů si zavolal Bacílek, nějaké mravní naučení nám chtěl dát – tedy člověk, se kterým jsem dvacet let nebo více ve straně dělal – a mně říká: ‚Pane Husáku, buďte rád, že jste na svobodě, neboť předsednictvo strany ve všech ostatních případech se shodlo‘ – rozumějte, okolo gardistů, esesáků atd. – jen o dvou byla diskuse – o Šaňovi Machovi a Husákovi, zda je možno je pustit.‘ Ptám se Antonína Novotného, zda je to pravda.“⁶⁴*

Po devíti letech tedy mohl Gustáv Husák spatřit světlo svobody. Zářilo ovšem dosti ponuře a temně. Ocitl se totiž politicky i sociálně ve výrazně horším postavení, než v jakém se nacházel před svým zatčením. Stal se občanem druhé kategorie. Byl podmínečně propuštěným trestancem, nad kterým se neustále vznášela hrozba návratu do věznice. O cestě na politické výsluní, po němž v skrytu duše toužil, si ale mohl nechat jen zdát. Vykonstruované obvinění ze slovenského buržoazního nacionalismu zůstávalo nadále v platnosti nejen jako stranická úchylnka, ale také v trestněprávní oblasti.

BOJ PROTI BURŽOAZNÍMU NACIONALISMU POKRAČUJE

Po Chruščovově odhalení Stalinových zločinů se v roce 1956 ozvaly na Slovensku hlasy zpochybňující legitimitu politických procesů, zvláště soudního řízení s G. Husákem a jeho společníky. Objevily se požadavky rehabilitace slovenských komunistických intelektuálů, kteří se před druhou světovou válkou

mimoriadne sťažovalo i tak ťažké roky väzenia. Reakční väzni vysmievali, ponižovali i bili bývalých komunistických funkcionárov a ochrany nebolo. Pomoci nebolo. Boli sme pánoci, páriami i medzi väzňami. Väzenské orgány sa správali neutrálne – väzeň ako väzeň. A tak reakčníci mali voľné pole k provokáciám a násilnostiam.“ Archiv autora, Žiadosť o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 45 – 46; též NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884.

64 ÚSD, SKV, a. j. D IV/26, Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 29. 5. – 1. 6. 1968, stenografický záznam, s. 29. Podobný styl argumentace volil G. Husák rovněž ve Slovenské akademii věd, když obhajoval *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní* jako kandidátskou práci. Ústřední archiv Slovenskej akademie vied (dále ÚASAV) v Bratislavě, f. Historický ústav SAV (dále HÚ), šk. č. 61. Obhajoba dr. Gustáva Husáka „Svedectvo o SNP“ z 26. 3. 1965 – Tézy práce „Svedectvo o SNP“ – Gustáv Husák z 13. 3. 1965, s. 2.

soustředili okolo časopisu *DAV* a na začátku 50. let byli obviněni z buržoazního nacionalismu, a jejich návratu do literatury i politického života. Kritické názory vyslovovali jednotlivci (např. Ondrej Pavlík, Anton Rašla, Edo Friš, Juraj Špitzer, Ivan Kupec, Ctibor Štítnický, Dominik Tatarka, Ladislav Mňačko, Vladimír Mináč), skupiny (např. okruh tzv. trockistů okolo Michala Tušery) a občas i základní stranické organizace (kupř. ve Svazu slovenských spisovatelů nebo ve Slovenské akademii věd). Přestože kritické postoje formuloval jen relativně úzký okruh intelektuálů, vládnoucí moc se cítila značně ohrožena nejen v politické, ale i osobní rovině. Obávala se, že pokud by došlo k rehabilitaci slovenských buržoazních nacionalistů, zcela logicky by následovala i rehabilitace jejich politických pohledů na otázku státoprávního postavení Slovenska, která by ve východní části republiky nezůstala bez výrazné odezvy ve společnosti. Souběžně s tím působil také strach ze ztráty vlastních mocenských pozic. Vedení KSČ mělo před očima především případ Polska a Maďarska, kde se někdejší oběti (Władysław Gomułka či János Kádár) dostaly do čela komunistických stran, zatímco jejich někdejší pronásledovatelé museli z funkcí odejít. Na zjiřtenou situaci proto reagovalo nejprve polovičatými ústupky, například kosmetickým posílením pravomocí Slovenské národní rady v červenci 1956. Po porážce maďarského povstání postupně přešlo do protiútoků a vyřizovalo si účty s nespokojenci z řad komunistické inteligence. Nejvzpornější z nich byli vyloučeni ze strany a existenčně postiženi (O. Pavlík, E. Friš).⁶⁵

V otázce buržoazního nacionalismu ovšem stranická garnitura v průběhu roku 1956 neustoupila ani o píd. Karol Bacílek i Viliam Široký na několika zasedáních ÚV KSS veřejně zopakovali svá stará obvinění. Leitmotivem jejich proslovů bylo tvrzení, že G. Husák a spol. se ocitli v žaláři zcela po právu, neboť jim byla dokázána celá série trestných činů. Naopak, jejich nesprávné politické názory se nikdy nestaly předmětem soudní represe. První tajemník ÚV KSS ve svém vystoupení 10. května 1956 argumentoval následovně: „*Sú hlasy, či bolo odsúdenie buržoaznych nacionalistov správne. Či neboli súdení alebo odsúdení za svoje chybné názory, za svoje nacionalistické úchylky. Či ich odsúdenie nebolo dielom niekoľkých ich ideových odporcov. Byro ÚV KSS je toho názoru, že odsúdenie buržoaznych nacionalistov a ich spoločníkov bolo správne. Predovšetkým neboli súdení*

65 Dané problematice se v různé míře věnovalo již vícero prací, například: BARNOVSKÝ, M.: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957)*. Brno 2002, s. 71–74, 78, 82; KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956–1968*, s. 167–168; MARUŠIAK, J.: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno 2001, s. 21, 23–29; PEŠEK, J.: *Slovensko v rokoch 1953–1957: Kapitoly z politického vývoja*. Brno 2001, s. 18–24; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: Československé vzťahy 1945–1992*. Bratislava – Praha 1998, s. 167–168, 173–177.

a odsúdení za svoje zmyšľanie. Ich nesprávnymi názormi sa zaoberal IX. sjazd KSS, ideologicky ich odhalil a izoloval. Boli zo svojich funkcií v strane a Sbere povereníkov odvolaní a na základe ich sebakritiky na IX. sjazde im bolo umožnené pracovať na iných pracoviskách a svoje nesprávne názory zmeniť a chyby napraviť. Husák a ostatní slovenskí buržoázni nacionalisti boli súdení za to, že v spolupráci so slovenskou reakciou ohrozovali výdobytky robotníckej triedy i jednotnosť Československej republiky. [...] Vydanie Husáka a spol. na súdne stíhanie nebolo dielom niekoľkých jednotlivcov, ale kolektívneho orgánu strany. Predsedníctvo ÚV KSS s vydaním na súdne stíhanie súhlasilo.⁶⁶ Premiér V. Široký promluvil o den později v podobnom duchu.⁶⁷ Vládnoucí předáci však zřejmě cítili, že na stranické řady i slovenskou veřejnost jejich slovní ekvilibristika přestávala působit. Neváhali se proto zaštitit autoritou nejvyššího stranického orgánu, který poslušně schválil rezoluci, v níž mimo jiné stálo: „ÚV KSS zdôrazňuje, že odsúdenie buržoáznych nacionalistov bolo zákonné. Súdení a odsúdení neboli za svoje nesprávne názory, ale za sabotáž v zásobovaní pracujúcich, [...] pre sabotovanie zákona o pozemkovej reforme, za marenie zákonov SNR, [...] pre marenie zákona o právomoci NV znovuvytvorením funkcie notárov. Husák a spol. v spolupráci s reakciou ohrozovali jednotu a bezpečnosť republiky a výdobytky robotníkov a roľníkov v SNP.“⁶⁸ Nehodlali se ale spoléhat jen na „sílu“ svých argumentů. Pochybovače měly o správnosti dosavadní linie „přesvědčit“ také mocenské prostředky.⁶⁹

66 SNA, f. Plénium ÚV KSS (dále PL ÚV KSS), šk. č. 1834, Zasadnutie ÚV KSS 10. – 11. 5. 1956, stenografický záznam.

67 Uvedl mimo jiné následující: „V súvislosti s prerokovávaním otázok porušovania socialistickej zákonnosti sa na Slovensku nezriedka vznáša dotaz, či bolo správne odsúdenie Husáka, Clementisa a Novomeského. [...] Žiaden z týchto ľudí nebol odsúdený za to, že mal odlišné ideologické a politické názory. [...] Trestaní a odsúdení [boli] preto, že svojou faktickou činnosťou, svojimi skutkami ohrozovali výdobytky Slovenského národného povstania, ohrozovali plody víťazstva českého a slovenského ľudu nad hitlerovským fašizmom, ohrozovali cestu socialistickej výstavby.“ Tamtéž. Na ďalšom plénu ÚV KSS, 13. 7. 1956. K. Bacílek znovu hovořil o zradě G. Husáka a jeho spojenců. V souvislosti s připravovaným rozšířením kompetencí SNR použil absurdní tezi, že „pod falešnými hesly rozšiřování pravomocí národních výborů omezovali práva slovenských národních orgánů“. Viz *Potlačená zpráva*, s. 125.

68 SNA, f. PL ÚV KSS, šk. č. 1834, Zasadnutie ÚV KSS 10. – 11. 5. 1956, stenografický záznam.

69 Gustáv Husák o sedm let později ohodnotil počínání slovenské stranické garnitury s neskrývaným pohrdáním: „Toto zasadnutie ÚV KSS a táto rezolúcia sa znovu vysmiali verejnej pravde a spravodlivosti. [...] Vinníci znovu obvinili svoje obete, využili svoje stranické funkcie na to, aby náš prípad nebol riešený [...] Ako by mohli pripustiť, že sa oni ‚mýlili‘. [...] Bolo ‚jednoduchšie‘ – pravda pre nich – nechať Husáka, Okáliho, Horvátha ešte ďalšie štyri roky v kriminálu [...] a tak udržať svoju osobnú prestíž, svoju pozíciu, svoju povest neomylnosti aj naďalej.“ NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranickú rehabilitáciu z 1. 5. 1963.

Oficiální boj proti slovenskému buržoaznímu nacionalismu tak po roce 1956 nadále pokračoval, jen jeho charakter se začal měnit. Z útočného tažení se stával obranný zápas.⁷⁰ Přesto, nebo možná právě proto došlo v souvislosti s opětovným utužením režimu v letech 1957 – 1958 k jisté recidivě jeho intenzity.⁷¹ Postiženi byli nejprve slovenští ekonomové v čele s místopředsedou Sboru pověřenců Štefanem Šebestou, kteří prosazovali rozšíření kompetencí slovenských orgánů při řízení hospodářství na Slovensku.⁷² Následoval zákrok vedení KSS, které Šebestu obvinilo z podléhání buržoaznímu nacionalismu, zbavilo funkcí a nakonec vyloučilo ze strany.⁷³ To však byl jenom prolog k nové kampani, jejíž vrchol představovala nová série justičních procesů. Nejprve stanuli před soudem bývalí příslušníci Pohotovostních oddílů Hlinkovy gardy, kteří byli obviněni ze zločinů proti lidskosti spáchaných na zajatých povstalcích po potlačení SNP a rasově pronásledovaných osobách. Tento proces neměl vykonstruovaný charakter, obžalovaní byli souzeni za trestné činy vyloženě kriminální povahy, kterých se skutečně dopustili. Problematické bylo jeho načasování, neboť StB o zločinech gardistů věděla přinejmenším od počátku padesátých let,

70 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956 – 1968*, s. 168.

71 Karol Bacilek dal již v říjnu 1956 na zasedání byra ÚV KSS najevo, že slovenský buržoazní nacionalismus nadále považuje za hlavní nebezpečí, kterému je třeba čelit: „Jedným z najslabších našich ideologických úsekov sú problémy súvisiace s nacionalizmom. [...] Nie je možné si myslieť, že odsúdením Husáka, Novomeského [...] sme vplyv buržoázneho nacionalizmu plne odstránili.“ SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 931, 18. 10. 1956. Niektoré ideologické problémy práce strany na Slovensku.

72 K Šebestově kauze více PEŠEK, J.: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*. Brno, 2005, s. 12–15; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 144–145, 168.

73 Ve svém referátu na plénu ÚV KSS 9. 1. 1958 K. Bacilek tvrdil, že mezi Husákovým a Šebestovým počínáním fakticky existovala přímá kontinuita. Oprávněnost svých tvrzení se snažil znovu podtrhnout tradičními argumenty: „Počas Slovenského národného povstania vnikli do našej strany ideológie buržoázneho nacionalizmu, ktorých nositeľom bol Husák a spol. Činnosť tejto skupiny spôsobila veľké škody už v národnooslobodzovacom boji v Slovenskom národnom povstaní. [...] Skupina buržoáznych nacionalistov neprestala sabotovať uskutočňovanie generálnej línie KSČ ani v oslobodenej ČSR, čím spôsobila strane a slovenskému pracujúcemu ľudu obrovské škody. [...] Vlastné skúsenosti nás teda učia, že boj proti buržoáznemu nacionalizmu má v živote našej strany a našej krajiny zásadný význam. [...] Hoci IX. zjazd KSS definitívne ideologicky odhalil a politicky rozbil dlho šarapatiacu buržoázno-nacionalistickú skupinu Husáka, Novomeského a spol., stretli sme sa s buržoázno-nacionalistickými recidívami aj neskoršie. [...] Buržoázno-nacionalistické tendencie sa v poslednom období prejavili aj [...] na niektorých povereníctvach a dokonca aj v Komisii Zboru povereníkov, ktorej predsedom bol s. Šebesta. [...] Komisia pri svojich úvahách vychádzala v podstate z inej nesprávnej buržoázno-nacionalistickej koncepcie rozdelenia československého hospodárstva na dva samostatné ekonomické celky.“ SNA, f. PL ÚV KSS, šk. č. 1839. Zasadnutie ÚV KSS 9. – 10. 1. 1958, stenografický záznam.

kdy ovšem nic nepodnikla.⁷⁴ Následoval proces už vyloženě politické povahy, jehož aktéry byli bývalí nekomunističtí národohospodáři (Imrich Karvaš, Peter Zaťko) a armádní důstojníci (gen. Vojtech Kováč, gen. Jozef Marko, plk. Ján Malár) podílející se na přípravě SNP. Jako záminka k jejich zatčení a odsouzení posloužily jejich privátní rozhovory o politické situaci, které byly nyní hodnoceny jako trestné činy. Bezpečnostní orgány na jejich základě vytvořily protistátní skupinu, jež měla po vzoru Maďarska usilovat o svržení komunistického režimu a vytvoření samostatného slovenského státu. Do této konstrukce byl nepřimo vpleten i G. Husák, který s obviněnými v odboji za války spolupracoval.⁷⁵ Podle obžaloby krajské prokuratury v Praze z října 1958 měl generál J. Marko navštívit bývalého generála A. Rašlu, u něhož měl sondovat, „za jakých podmínek by bylo možno dosáhnout rehabilitace Gustáva Husáka, bývalého předsedy Sboru pověřenců“. Nejednalo se ovšem o běžnou nebo zanedbatelnou návštěvu za účelem rehabilitace, neboť „v Gustávu Husákovi jako bývalém vedoucím funkcionáři KSS viděli totiž obžalovaní vhodnou osobu, která by mohla na Slovensku sehrát podobnou úlohu, jako Imre Nagy v Maďarsku v roce 1956“.⁷⁶ V březnu 1959 vynesl krajský soud v Bratislavě soud nad obžalovanými vysoké tresty.⁷⁷

- 74 K dané problematice více např. BARNOVSKÝ, M.: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*, s. 122; PEŠEK, J.: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 34; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 168.
- 75 Blízko měl zvláště ke I. Karvašovi, bývalému guvernérů Slovenské národní banky. I. Karvaš byl učitelem jeho manželky Magdy na právnické fakultě bratislavské univerzity, na její popud několikrát za války intervenoval u ministra vnitra Slovenského státu Alexandra Macha za Husákovu propuštění z vězení. V letech 1941 – 1944 se s G. Husákem stýkal i soukromě. V předvečer Povstání poskytoval komunistům cenné informace z ľudáckých kruhů a nechal do Banské Bystrice predisponovat tři miliardy korun v hotovosti, které povstalci posléze využili. Po vypuknutí Povstání byl Němci v Bratislavě zatčen a následně v Berlíně odsouzen k trestu smrti. Od vykonání rozsudku ho uchránil pád nacistické říše. Po skončení války byl Národním soudem souzen za kolaboraci, nakonec byl ale zproštěn viny. U soudu vystoupil jako svědek také G. Husák, který ovšem odmítl potvrdit, že by se I. Karvaš nějak angažoval u ÚŠB v jeho prospěch, čehož se bývalý guvernér dovolával. Cítil, že by mu to mohlo ublížit v další politické kariéře, a tak se k padlému představiteli ľudáckého režimu už neznal. V roce 1949 byl I. Karvaš poprvé zatčen, obviněn z vlastizrady a nakonec odsouzen na dva roky „za neoznámení trestného činu“. Po propuštění byl i s rodinou v roce 1953 vystěhován z Bratislavy. Více k jeho osudu např. vlastní memoáry KARVAŠ, I.: *Moje pamäti: V pazúroch gestapa*. Bratislava – Banská Bystrica 1994.
- 76 JABLONICKÝ, J.: *Glosy o historiografii SNP: Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 36 – 38.
- 77 Imrich Karvaš byl odsouzen na 17 let za velezradu a špionáž, generál J. Marko na 14 let. Peter Zaťko dostal „pouze“ tři roky za podvracení republiky. S výjimkou J. Marka byli všichni propuštěni na amnestii v roce 1960. JABLONICKÝ, J.: *Glosy o historiografii SNP*, s. 37; PEŠEK, J.: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 34; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 169.

Text rozsudku jaksi mimoděk prozradil špatné svědomí a obavu vedení KSS z případné Husákovy odplaty, pokud by se ještě někdy vrátil do politického života.⁷⁸ Obvinění z nacionalistických tendencí bylo přítomné i v dalších, do značné míry vykonstruovaných kauzách z této doby, např. v případě tzv. trockistů (lékař Michal Tušera, filozof Karol Terebessy) odsouzených v roce 1957 nebo v záležitosti sestavovatelů *Průručného encyklopedického slovníku* v čele se sociologem Alexandrem Hirnerem o dva roky později.⁷⁹ Série těchto procesů měla přinést důkazy, že boj proti buržoaznímu nacionalismu je na Slovensku nadále aktuální, neboť v různých vrstvách společnosti stále dřímá separatismus a ľudáctví, a proto tvrdý politický kurz doprovázený centralizací neztratily své opodstatnění.⁸⁰

Na oficiálním stanovisku režimu se nic nezměnilo ani na počátku 60. let. Vlna procesů sice ustala, ale propaganda s tezí o existenci buržoazního nacionalismu ustavičně operovala. Dobovým politickým a ideologickým potřebám se přizpůsoboval i výklad nedávné minulosti. Publikované memoáry a historiografická produkce týkající se válečných událostí, ľudácké diktatury a Slovenského národního povstání poslušně přebíraly argumenty formulované stranickými a bezpečnostními orgány na počátku padesátých let. V jejich duchu následně reinterpretovaly historické události a hodnotily úlohu jednotlivých politických osobností a směrů, nekomunistů i komunistů. Otázku buržoazního nacionalismu tato literatura nijak blíže nevysvětlovala, pracovala s ním jako s nezpochybnitelným faktem.

V roce 1960 vzbudila značnou pozornost kniha Václava Kopeckého *ČSR a KSČ*. Slovenské problematice se v ní sice jeden z předních stranických ideologů věnoval vcelku okrajově, ale zato s mimořádnou demagogií kořeněnou neobyčejně sugestivním a štavnatým jazykem. Jeho líčení událostí spjatých se Slovenským národním povstáním také podle toho vypadalo. V. Kopecký v zásadě zopakoval všechny očeňující teze na adresu domácího demokratického i komunistického odboje, které ještě doplnil svými vlastními originálními vývody a svědectvími pamětníka. Podle něj si V. ilegální vedení KSS představovalo SNP jako pouhý „palácový převrat“, který měl být proveden v součinnosti s domácí buržoazií i ľudáky tak, aby nový režim byl přijatelný pro západní spojence a samostatný sloven-

78 Rozsudek vmetl obžalovaným do tváře, že hodnotili G. Husáka jako vhodného člověka, „*ktorý, vzhľadom k jeho nacionalistickým názorom a postoju, k jeho osobnej samolúbosti a ambicionizmu, v prípade uskutočnenia jeho rehabilitácie by urobil potrebný poriadok a pomstil sa tým, ktorí nesú vinu na jeho uväznení a odsúdení.*“ JABLONICKÝ, J.: *Glosy o historiografii SNP*, s. 37.

79 K jeho kauze zatím nejobsáhleji MARUŠIAK, J.: *Slovenská literatúra a moc*, s. 141–158.

80 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 169.

ský stát zůstal nadále zachován.⁸¹ Slovenskou národní radu následně zesměšnil jako skupinu oportunistů a bratislavských salonních a palácových „spiklenců“. G. Husáka vykreslil jako „samozvance“, který „před válkou nezastával žádnou vedoucí politickou funkci v komunistickém hnutí na Slovensku. Byl znám jen jako blízký druh Clementisův.“⁸² Husák si sám vzal právo vést jako by jménem strany jednání s Ursínym, Lettrichem a Kvetkem. Sám si dělal věhlas komunistického politického vůdce. Strana, ani na Slovensku, a tím méně vedení KSČ mu nedalo žádné právo jednat za stranu a cítit se vedoucím činitelem strany.“⁸³ Pořádě za vyučenou dostal také L. Novomeský, který podle V. Kopeckého díky stykům s lidmi jako J. Ursíny, J. Lettrich, M. Kvetko, P. Zaťko, I. Karvaš i A. Mach propadl již v roce 1944 „vlivům buržoazního nacionalismu“.⁸⁴ Vytkl mu také to, že „chodil ještě tři neděle po 29. srpnu 1944 do bratislavské kavárny a bavil se tam i s luďáckými kamarády“⁸⁵ v duchu svého známého hesla „Co politika rozdojuje, slivovice spojuje“.⁸⁶ Dále V. Kopecký předhodil buržoazním nacionalistům celou sérii dalších hříchů:

- 81 Celou záležitost popsal následovně: „Soudruh Šmidke nám [v Moskvě] podrobně líčil plány, které pod titulem ‚Slovenského národního povstání‘ sjednávali v Bratislavě Husák, Novomeský, Ursíny, Lettrich, Kvetko. Byly to plány jakéhosi palácového převratu, který se měl v Bratislavě provést ve chvíli, kdy Sovětská armáda, pochodující na západ v předkarpatském haličském území, dojde ke Krakovu. Do těchto plánů palácového převratu v Bratislavě byli zasvěceni také generálové Čatloš, Malár a zřejmě také Mach a pravděpodobně i Tiso. Cílem tohoto palácového převratu bylo: převrátit in dané chvíli režim v Bratislavě, nastolit režim, zosobněný Husákem, Novomeským, Ursínym, Lettrichem, Kvetkem a i Ferjenčíkem, Karvašem, Zaťkem apod., za účasti i jiných slovenských osobností, také luďáckých, rychle pak přebarvit slovenský stát barvou demokratickou, a pak povolát anglické a americké vojenské mise a opřít se o západní mocnosti v dalším vývoji událostí.“ KOPECKÝ, V.: KSČ a ČSR: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960, s. 348 – 349.
- 82 V tomto ohledu měl V. Kopecký do jisté míry pravdu.
- 83 KOPECKÝ, V.: KSČ a ČSR, s. 351.
- 84 Paradoxně právě V. Kopeckému L. Novomeský neprávem přičítal velkou zásluhu na svém předčasném propuštění z vězení. NA, f. 03/10, sv. 3, a. j. 40. Beseda se s. Novomeským z 5. 9. 1963, s. 92.
- 85 L. Novomeský se skutečně zdržoval v Bratislavě až do poloviny září 1944. Na povstalecké území přešel až poté, co byl nepřímo varován Alexandrem Machem, že mu hrozí zatčení německými orgány. Viz JABLONICKÝ, J.: Samizdat o odboji. Bratislava 2004, s. 23, 98 – 99.
- 86 Na tomto místě V. Kopecký poněkud inovoval sortiment lihovin, který měli buržoazní nacionalisté s oblibou popíjet. Jiří Hendrych dával ve svých vývodech na zasedání ÚV KSS v lednu 1958 přednost vinnému destilátu: „Zatiaľ čo najlepší pracovníci a funkcionári strany sedeli v krimináloch, boli prenasledovaní, dávali svoje životy, tí druhí, ako Husák, Novomeský, sedeli s rôznymi exponentmi luďákov v kaviarňach, hrali s nimi šachy a pili s nimi koňak.“ Viz PAVLÍK, O.: Svedectvo dokumentov o akadémikovi Pavlíkovi a tých ďalších. Bratislava 1968, s. 126. Kopeckého přírůbek o politice

za povstání záměrně oslabovali autoritu Karola Bacílka, předčasně sloučili sociální demokracii s KSS, během moskevských jednání v březnu 1945 v koalici s Demokratickou stranou prosazovali dualismus po vzoru Rakouska-Uherska, přezíravě se chovali k Vavro Šrobárovi, zavinili volební porážku KSS roku 1946 atd.⁸⁷ Závěrečný odsudek na jejich adresu byl lakonický: „*Husák, Novomeský a [jejich] společníci se z komunistů vyvíjeli v buržoazní nacionalisty. A jako buržoazní nacionalisté představovali komunisty zvláštního zbarvení, komunisty barvy rudo-zeleno-černé, až ta rudá barva vybledla a až se do vlivů buržoazního nacionalismu dostali tak hluboko, že to s nimi pak tak dopadlo.*“⁸⁸ Kopeckého kniha vyšla v mimořádně vysokém nákladu a dostalo se jí značné publicity. Čtenář tak dostal do rukou svérázně čtivo, které v době normalizace získalo až nádech jisté pikanterie, jakmile bývalý „samozvanec“ stanul na dlouhá léta v čele KSČ.

Stejným směrem se ubírala v témže roce vydaná vzpomínková kniha Bohuslava Laštovičky *V Londýně za války*. Zatímco V. Kopeckého líčení nepostrádalo jistou osobitost vyplývající z autority člena moskevského vedení KSČ a příslušníka nejužšího mocenského establishmentu, Laštovičkův text takovou původností nepřekypoval. Jako funkcionář nižšího řádu (byl tehdy hlavním redaktorem časopisu *Nová mysl*) si nemohl dovolit zaujímat samostatná stanoviska. Navíc s výjimkou moskevských jednání v březnu 1945 nepsal B. Laštovička o slovenských záležitostech na základě vlastní autopsie. O to více poslušně přebíral všechny absurdity vyřčené V. Širokým a K. Bacílkem v éře politických procesů, které doplňoval vlastními odsudky.⁸⁹ Povstaleckou garnituru KSS vykreslil jako skupinu oportunistů „*koketující s darlanovským křídlem slovenských fašistů*“, kteří zapříčinili porážku SNP, neboť „*pochybená souhra SNR se slovenskými fašisty se skončila fiaskem. Katastrofální následky měla oportunistická politika husákovské vedoucí skupiny v KSS. [...] Husákovský oportunismus zeslaboval akceschopnost strany, uvolňoval cestu buržoaznímu nacionalismu, snižoval autoritu ústředního vedení KSČ v Moskvě, brzdil rozmach revoluční aktivity a povzbuzoval buržoazní politiku*“.⁹⁰ B. Laštovička napadl G. Husáka za to, že za Povstání ustupoval slovenským agrárikům, neorientoval se na partyzánský způsob boje, neprováděl stranickou

a slivovici se dostal do obecného povědomí, k čemuž přispěli i další autoři, kteří toto rčení s oblibou přebírali, zvláště historik Václav Král.

87 Každá Kopeckého teze by si zasloužila podrobný kritický rozbor, ale to už přesahuje možnosti tohoto textu.

88 KOPECKÝ, V.: *KSČ a ČSR*, s. 351–352.

89 B. Laštovička si při psaní kapitoly o SNP vypomáhal citáty z vystoupení Širokého na zasedání ÚV KSS 18. 4. 1951, Bacílkovými články v *Pravdě* (8. 4. 1951) a *Tvorbě* (č. 35, 30. 8. 1951) i jeho osobním vyprávěním, a také hanopisy historika Miloše Gosiorovského (*Slovenské národné povstanie*, Bratislava 1954).

90 LAŠTOVIČKA, B.: *V Londýně za války: Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Praha 1960, s. 400, 413, 538.

agitaci v armádě, nezajistil osvobození komunistických předáků z nitranské věz-nice, koncipoval Národní frontu jako pouhou koalici komunistické a demokratic-ké strany bez účasti společenských organizací, což „*nebyla orientace revolučního vůdce dělnické třídy, nýbrž oportunistická kalkulace na získání politického vlivu cestou koaličního soupeření*“.⁹¹ B. Laštovička své závěry týkající se slovenského komunistického odboje zcela přizpůsobil momentálním mocenským potřebám novotnovského vedení KSČ. Velmi plasticky o tom svědčí také další osud jeho opusu. K povstalecké problematice se totiž autor vrátil ještě jednou v roce 1978, kdy uveřejnil třetí, přepracované a doplněné vydání své knihy. V úvodu nijak nezastíral, že ho k tomuto účelovému kroku vedly především politické důvody. Buržoazní nacionalisté byli mezitím rehabilitováni a jeden z nich se dostal až na vrchol mocenského piedestalu. Staré interpretace se tak staly neudržitelnými. B. Laštovička proto svůj výklad obrátil o 180 stupňů, předáci KSS už pro něj nebyli agenti buržoazie, nesabotovali Povstání atd. O G. Husákovi psal neobyčejně uznale a jeho činnost vysoce hodnotil. Zřekl se zdiskreditovaných vzorů – V. Širokého a K. Bacilka, naopak se mnohokrát odvolával na Husákovo *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*.⁹² Přidal se tak k nové sérii dobově poplatných historických prací, které na rozdíl od minulosti roli generálního tajemníka v komunistické rezistenci systematicky zveličovaly.⁹³

V. Kopecký a B. Laštovička psali své memoáry z pozic politických činitelů a účastníků zahraničního odboje. Dogmatickou optiku ovšem přebíraly také četné odborné monografie a studie. Nechvalnou proslulost mezi nimi získala především Králova *Pravda o okupaci*, která spatřila světlo světa ještě v roce 1962 (!), kdy se již klopotně rozbíhaly rehabilitace komunistických obětí politických procesů a podobné výtvary i mezi historiky pomalu přestávaly být salonfähig.⁹⁴ Král nicméně své soudy o SNP formuloval se zjevnou sebejistotou,

91 Tamtéž, s. 561.

92 Laštovička svou názorovou „konverzi“ vysvětloval svým několikaměsíčním působením v barnabitské rehabilitační komisi roku 1963. Viz LAŠTOVIČKA, B.: *V Londýně za války: Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Praha 1978 s. 5–6. Do značné míry však čtenáře mystifikoval, neboť do komise ho jako kádrovou posilu vyslal A. Novotný, který se snažil aspoň něco z konstrukce o slovenském buržoazním nacionalismu udržet v platnosti. Loajální B. Laštovička vystupoval v jeho intencích a G. Husáka na zasedáních komise neustále kritizoval, zvrátit závěry komise se mu však nepodařilo. NA, f. 03/10, sv. 28, a. j. 297–300.

93 Novou verzi memoárů *V Londýně za války* výstižně zhodnotil JABLONICKÝ, J.: *Glosy o historiografii SNP*, s. 98–99.

94 V nelichotivém světle, byť už v poněkud jemnějším tónu, hodnotila G. Husáka také například publikace slovenské historičky Marty Vartíkové o událostech na Slovensku v letech 1945–1948. VARTÍKOVÁ, M.: *Roky rozhodnutia: K dejinám politického boja pred Februárom 1948*. Bratislava 1962.

neboť si byl jistý, že za ním stojí stranický aparát. V kapitole *Ludácký fašismus jde s Hitlerem až do konce* se při hodnocení buržoazních nacionalistů zjevně inspiroval Kopeckého stylem argumentace i frazeologií. Možná se ho dokonce snažil pomyslně přetrumfnout květnatostí svých jedovatých slin. Samotného G. Husáka ovšem zmiňoval jen málo, většinou psal v obecnějším duchu, popřípadě očerňoval spíše L. Novomeského. Oba charakterizoval jako kolísavce, „kteří byli zcela v zajetí slovenského nacionalismu“ či jako samozvance „potulující se po bratislavských vinárnách a kavárnách“.⁹⁵

G. Husák se po návratu z vězení postupně seznamoval s dopadem tažení proti buržoaznímu nacionalismu na slovenskou společnost i deformovaným výkladem SNP. Obojí na něj působilo frustrujícím dojmem. Sám o tom zanechal s několikaletým odstupem svědectví: „S hrôzou som zbadal, že to, čo som poznal v rokoch väzenia ako brutálne násilnícke falzifikácie bezpečnostných a justičných orgánov, tvorí vlastne oficiálnu históriu SNP. [...] Priznám sa, že štúdium tejto literatúry a článkov o SNP mi žralo nervy oveľa viac ako odrážanie surových útokov bezpečnostných orgánov za 1200 dní a noci vyšetrovacej väzby v Ruzyni.“⁹⁶ Vnitřně s nimi polemizoval, ale veřejně reagovat samozřejmě nemohl. Po svém propuštění ze žaláře řešil mnohem prozaičtější záležitosti. Hledal práci a povolna přivýval všednímu každodennímu životu, o němž po mnohaleté izolaci věděl jen velmi málo.

ZAMĚSTNANEC POZEMNÍCH STAVEB

Jako propuštěný trestanec mohl G. Husák počítat jen s podřadným zaměstnáním, ale ani to si nemohl svobodně vybrat. Vládnoucí moc neponechala nic náhodě. Do Bratislavy se z vězení mělo vrátit celkem 116 politických vězňů. Ještě před provedením amnestie proto sekretariát ÚV KSS vydal pokyn, aby tito lidé byli „vhodne rozmiestňovaní z hľadiska politického i štátobezpečnostného tak, aby sa nesústredovali vo väčších počtoch na jednom alebo niekoľkých miestach“.⁹⁷ Na základě doporučení II. oddělení ÚV KSS mělo o pracovním zařazení bývalých vysokých komunistických funkcionářů rozhodovat přímo byro ÚV KSS. Stranický aparát počítal s tím, že převážná většina propuštěných bude pracovat manuálně ve stavebnictví, cihelnách, kamenolomech či podnicích potravinářského a spotřebního průmyslu. Následně došlo při bratislavském krajském výboru KSS ke zřízení komise složené z funkcionářů KV KSS, KNV,

95 KRÁL, V.: *Pravda o okupaci*. Praha 1962, s. 307, 310.

96 ÚASAV, f. HÚ, šk. č. 61. Obhajoba dr. Gustáva Husáka „Svedectvo o SNP“ z 26. 3. 1965 – Tězy práce „Svedectvo o SNP“ – Gustáv Husák z 13. 3. 1965, s. 2.

97 MARUŠIAK, J.: *Udalosti v roku 1960*, s. 134.

bezpečnosti, prokuratury a soudu, která předběžně vybrala jednotlivá pracovní místa. Bezprostředně před vyhlášením amnestie obvodní výbory KSS svolaly aktivity vedoucích pracovníků, předsedů ZO KSS a ZV ROH jednotlivých podniků, kam měli propuštěnci nastoupit. Jejich cílem bylo seznámit tyto funkcionáře s přidělenými osobami, ale především „zabezpečit ich správne prijatie a ich ďalšiu výchovu v kolektíve zamestnancov“.⁹⁸

O tom, jak G. Husák po návratu z vězení reflektoval svou profesní perspektivu, víme relativně málo. Situační zpráva StB pocházející ještě z května 1960 uváděla, že „je plný elánu a hovorí, že pôjde manuálne pracovať, avšak zatiaľ nevie kam. Hovorí, že on sa práce nebojí, že vo väzení pracoval 10 rokov a získal tam i odbornosť na rôzne práce“.⁹⁹ Další informace se zmiňovala o tom, že „vidí dobré perspektívy pre svoju existenciu“.¹⁰⁰ Skutečnost ale pravděpodobně nevyhlížela tak, jak se ji informátoři tajné policie snažili předestřít. G. Husák nezačal pracovat hned po příchodu domů, do zaměstnání nastoupil asi až po několika týdnech.¹⁰¹ Neobešlo se to bez komplikací. Na městském národním výboru mu nejprve oznámili, že nemá žádnou kvalifikaci a přidělili ho do krejčovského závodu VKUS jako nekvalifikovaného dělníka-balice s platem 800 Kčs měsíčně.¹⁰² Pokořený G. Husák tuto pracovní pozici odmítl a pokusil se sám převzít iniciativu při hledání aspoň trochu důstojného zaměstnání.¹⁰³

98 SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 1035, 3. 6. 1960, b. 15b. Informatívna správa o prevedení amnestie prezidenta republiky zo dňa 9. mája 1960; f. Sekretariát ÚV KSS (ďalej S ÚV KSS), šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajúcich z amnestie prezidenta republiky z príležitosti 15. výročia oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

99 SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2244, a. j. 59. Ohlas k amnestii vyhlásenej dňa 9. 5. 1960 – Informácia z 19. 5. 1960.

100 Tamtéž. Informácia z 18. 5. 1960

101 Materiál zpracovaný stranickým aparátem uváděl, že amnestovaní trestanci „sa iba v nepatrnom počte bezprostredne po svojom prepustení hlásili na ONV. Väčšina z nich sa o prácu uchádzala po jednom – dvoch týždňoch. V tomto čase si riešili svoje osobné a rodinné pomery, bytové záležitosti, navštevovali príbuzných a podobne.“ Lze předpokládat, že G. Husák se také takto choval. SNA, f. S ÚV KSS, šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajúcich z amnestie prezidenta republiky z príležitosti 15. výročia oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

102 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962; ÚSD, SKV, a. j. D IV/26. Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 29. 5. – 1. 6. 1968, stenografický záznam, s. 29. S největší pravděpodobností se jednalo o proslavený salon Michala Hantabala na Šafárikově náměstí, který byl sice po znárodnění přejmenován na Zakázkové závody VKUS, ale pod vedením bývalého majitele si i nadále udržoval vysoký standard služeb a orientoval se především na movitou klientelu. Více o něm ŠBO, J.: *Budovatelské 50. roky*. Bratislava 2010, s. 288 – 289.

103 Přítelkyně Husákovy manželky Magdy Stanislava Vaničková celou situaci komentovala následovně: „Když ho pustili z té basy, tak oni mu nabízelí balení obleků

Obrátil se v této záležitosti na Karola Bacílka, kterého požádal o osobní audienci v budově ÚV KSS. Tento jeho krok byl zřejmě motivován také snahou, „*aby měl vodítka, jak se vlastně má chovať*“.¹⁰⁴ Stranický šéf s velkým přemáháním Husákově prosbě vyhověl. O okolnostech jejich setkání zanechal vzpomínku tehdejší pracovník oddělení školství a vědy ÚV KSS Ján Uher: „*Keď vypustili Husáka v roku 1960 podmienčne [...] z basy a Bacílek bol prinútený (pretože mu to uložili – dobre sa na to pamätám) prijať ho v Bielom dome na Hlbokej a zabezpečiť mu pracovné, zaradenie, [...] nebol voči nemu schopný prekonať dávnu averziu. Viem o rozhovore, ktorý sa vtedy medzi nimi odohral. Interpretoval mi ho osobne sám Husák. Bacílek s ním údajne hovoril ako s omilosteným zločincem.*“¹⁰⁵ Nebyl to první případ, kdy první tajemník ÚV KSS přijal amnestovaného buržoazního nacionalistu na jeho vlastní žádost. V letech 1957–1958 ho dvakrát navštívil také Ladislav Holdoš. K. Bacílek mu při této příležitosti sdělil, že politbyro se rozhodlo ho „*nechať žiť*“ a pokud jde o jeho poměr ke straně, bude „*považovaný za komunistu mimo strany*“. Zároveň L. Holdoš ale varoval, aby si v žádném případě nepodával žádost o stranické přešetření svého případu, neboť „*keby našu skupinu [teraz] znovu súdili, rozsudok by bol ešte prísnejší. Bolo to v čase príprav procesov proti bývalým príslušníkom POHG. Súvislosť som nechápal, ale z kategorického stanoviska súdruha Bacílka som usúdil, že nie je príhodný čas*“.¹⁰⁶ Lze předpokládat, že s G. Husákem jednal první tajemník ÚV KSS v podobném stylu, ale mnohem tvrději a rozhovor se patrně neobešel bez zastrašování, které mělo bývalého předsedu Sboru pověřenců odradit od úsilí domáhat se své rehabilitace. Husákově žádosti o změnu pracovního místa K. Bacílek sice vyhověl, jednalo se však jen o malé ulehčení.¹⁰⁷

u Hantabala, což byl takový noblesní salon v Bratislavě a tam chodili ti potentáti. A on měl těm potentátům balit to, co si tam nechali ušít. Víte, ta ponižující forma, tak on to odmítl.“ Archiv autora. Rozhovor autora se Stanislavou Vaničkovou z 15. 7. 2009.

104 SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2244, a. j. 59. Ohlas k amnestii vyhlášené dne 9. 5. 1960 – Informácia z 27. 5. 1960. K návštěvě tedy zřejmě muselo dojít až po tomto datu.

105 Archiv Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied (dále AÚPV SAV) v Bratislavě, UHER, J.: *Pamäti, III. časť: V bielom dome*, s. 69. Srovnej Husákův vlastní popis návštěvy na s. 298–299 a poznámku 63.

106 NA, f. 03/10, sv. 2, a. j. 19. Žádost Ladislava Holdoše o stranickou a politickou rehabilitaci z 2. 12. 1962; a. j. 20. Správa komisii Predsedníctva ÚV KSČ pre preskúmanie politických procesov z 21. 2. 1963.

107 Ze zprávy pro sekretariát ÚV KSS lze vyčíst, že takových případů existovalo patrně více. Uvádí, že někteří bývalí prominenti se obraceli se žádostmi o pracovní zařazení i na ÚV KSS. Menší části amnestovaných osob, které projeví nespokojenost s navrženým pracovním umístěním, bylo v odůvodněných případech ONV nabídnuto jiné přiměřené zaměstnání. SNA, f. S ÚV KSS, šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajících z amnestie prezidenta republiky z příležitosti 15. výročí oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

G. Husák byl přidělen do podniku Pozemní stavby, závod Stavovýroba v Bratislavě, kde pracoval až do května 1963.¹⁰⁸ O jeho tříletém působení v tomto provozu máme k dispozici jen velmi málo pramenů, jejichž obsah je navíc dosti torzovitý a neumožňuje tak rekonstruovat celistvější obraz.¹⁰⁹ Mnohé informace už nelze ověřit z jiných zdrojů.¹¹⁰ Stavovýroba se zřejmě nacházela v Elektrárnské ulici, která leží v průmyslové části Bratislavy na rozhraní čtvrtí Nové Mesto a Trnávka.¹¹¹ Vyráběly se zde nejspíše panely.¹¹² G. Husák zde nastoupil jako skladník v odbytovém skladu.¹¹³ Po několika měsících byl v rámci tohoto pracoviště převeden na pozici administrativního úředníka.¹¹⁴ V zaměstnání neunikl různým diskriminačním omezením. Pobíral relativně nízký plat 1192 Kčs čistého měsíčně, ze kterého musel přispívat na domácnost a výživu dvou dospívajících synů. Protože mu nebyly započítány dosud odpracované roky, dostal jen minimální dovolenou jako začínající učeň, a to až po 11 měsících. Jeho žádost o nápravu, kterou podal v roce 1961 na městskou odborovou radu (?) zůstala bez účinku, ačkoliv vstoupil do ROH a SČSP. V podniku se patrně příliš neprojevoval a nenavazoval hlubší společenské kontakty. Uvědomoval si, že vzhledem k jeho postavení podmíněčně propuštěného vězně by to pro něj nemuselo být bez rizika. Zpráva předložená sekretariátu ÚV KSS, která se zabývala chováním

-
- 108 Historik Jozef Jablonický mi sdělil, že Husákovo konkrétní pracovní zařazení dostal na starost tehdejší tajemník ÚV KSS Jozef Lenárt, jeho tvrzení se mi ale nepodařilo nijak ověřit. Archiv autora. Rozhovor autora s Jozefem Jablonickým z 17. 10. 2008.
- 109 Většina informací pochází z NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962.
- 110 Např. Husákovy pozdější oficiální životopisy toto období zcela vynechávaly (např. *Rudé právo*, roč. 49, 1969, č. 92, s. 2; roč. 68, 1988, č. 6, s. 2), popřípadě nekonkrétně uváděly, že pracoval „v jednom bratislavském závodě“. (*Rudé právo*, roč. 54, 1973, č. 8, s. 3; roč. 55, 1975, č. 125, s. 3; roč. 63, 1983, č. 7, s. 2).
- 111 Vycházím z výpisu Obchodného registru Okresného sídu Bratislava I. Dostupné na <http://orsr.sk/vypis.asp?ID=2257&SID=2&P=1> (staženo 2. 8. 2013). Husákův syn Vladimír podnik lokalizoval do blízkosti bývalé Dynamitky ze strany Rožňavské ulice, což by dané lokalitě zhruba odpovídalo. Bývalý ředitel Ústavu štátu a práva SAV Ladislav Košta, který ho v Pozemních stavbách navštívil, uvedl, že se podnik nacházel směrem na Raču. Archiv autora. Rozhovor autora s Vladimírem Husákem z 23. 4. 2010; Rozhovor autora s Ladislavem Košťou z 22. 5. 2009.
- 112 Vladimír Husák uvedl, že se zde měly vyrábět nové typy hliníkových panelů, ze kterých byla později postavena nemocnice na Kramároch. Archiv autora. Rozhovor autora s Vladimírem Husákem z 23. 4. 2010.
- 113 NA, f. 03/10, sv. 2, a. j. 25. Zápis z pohovoru se soudruhům Gustavem Husákem provedeného na barnabítkách dne 28. 8. 1963.
- 114 Pozici administrativní úředník uvádí „*Prehľad pracovného začlenenenia niektorých amnestantov z radov bývalých politických prominentov*“ z prosince 1960. SNA, f. S ÚV KSS, šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajúcich z amnestie prezidenta republiky z príležitosti 15. výročia oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

amnestovaných osob na pracovištích, v obecné rovině konstatovala, že se „*správajú slušne a pracujú svedomite. O svojej trestnej činnosti nehovoria, niektorí však naznačujú, že boli odsúdení nevinne, spravidla však sa snažia iba zmenšovať svoju vinu. Niektorí sú zdržanliví a uzavretí*“.¹¹⁵ S jistou rezervou je možné říci, že G. Husák se pohyboval v mantinelech této charakteristiky.

Vykonávání podřadného zaměstnání bývalého trestance iritovalo, neboť zdaleka neodpovídalo nejen jeho kvalifikaci, ale především vlastní představě o smysluplné životní náplni a poslání. K Husákově nespokojenosti přispívala také nemilosrdná konfrontace vyznávaných komunistických ideálů s každodenní realitou počátku šedesátých let. Sám o tom později napsal: „*Pozoruješ chod závodu, vidíš, ako kolieska neraz škrípu a nezapadajú do seba. Ako sa neraz potláča dobrá snaha jednotlivca, ako postupne rezignujú niektorí ľudia usilujúci sa o nápravu.*“¹¹⁶ Uráželo ho, když mu v práci rozkazovali nekompetentní lidé, jejichž schopnosti dalece převyšoval.¹¹⁷ Roztrpčovaly ho rovněž jejich politické názory či minulost. Podle zprávy StB z listopadu 1961 si přál, „*aby měl důstojné zaměstnání a nemusel poslouchat bývalé luďáky*“.¹¹⁸ Nelibě pocítil patrně zesilovalo i nepřítelství kulturní prostředí samotného skladu, kde G. Husák, který byl odchovaným v prvorepublikové eleganci, musel používat nevzhledné pracovní oblečení.¹¹⁹ Navíc jen stěží zde mohl nalézt osoby, již by odpovídaly jeho intelektuální úrovni. Všechny tyto okolnosti nakonec podnítily G. Husáka k hledání nového zaměstnání.

Na sklonku ledna 1962 napsal dopis Karolu Bacílkovi, v němž vylíčil své existenční problémy. První tajemník ÚV KSS mu odpověděl v tom smyslu, že nejsou námitky proti tomu, aby byl zařazen na místo, které by odpovídalo jeho znalostem a kvalifikaci. G. Husák se posléze pokusil získat nový post v rámci Pozemních staveb. Neuspěl, neboť v podniku byl pro něj „*prikázaný rang*“

115 Tamtéž.

116 H U S Á K, G.: O rokoach a ľudoch. In: *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 52, s. 3.

117 Dané věci se letmo dotkl na zasedání Předsednictva ÚV KSS 19. 3. 1964, na něž byl přizván: „*Keď som tri roky bol v tom závode, ja som bol taký znechutený, keď som videl, ako sa veci neriešia – ani stranícka organizácia, vedenie závodu, ROH – neriešilo sa. [...] Bol tam vedúci robotnícky káder. Ničomu nerozumel, o nič sa nezaújímal. Hambálek sa volal, každý sa z toho smial. A zabíjal tento závod s vyše 300 ľuďmi. Na nič iné som nemyslel, [ako že] inde to môže byť dobré.*“ SNA, f. PR ÚV KSS, šk. č. 1124, 19. 3. 1964, b. 1. Zhodnotenie priebehu Mestskej konferencie KSS v Bratislave.

118 NA, f. ÚV KSČ, AN, nezpracovaná část. Informace StB z 21. 11. 1961.

119 Ladislav Košťá ve svých pamětech popisuje, jak zastihl ve stavebním podniku zkorouceného G. Husáka, který právě v hnědém pracovním pláští vydával zaměstnancům klíče. F Ů L E, J. (sest.): *Život s ľudskou tvárou*. Prešov 2007, s. 59. Totéž potvrdil i při osobním setkání. Archiv autora. Rozhovor autora s Ladislavem Košťá z 10. 6. 2009.

malého úradníka so mzdovým stropom“.¹²⁰ Následně hledal zaměstnání jinde. V daný okamžik mu nabídli podpůrnou ruku lidé z divadelního prostředí, kteří měli blízko k Husákově manželce Magdě – režisérce bratislavské Nové scény. Možná tak učinili přímo na její popud.¹²¹ Našli pro něj místo vedoucího výrobních dílen Slovenského národního divadla, kde by měl zajištěny lepší pracovní i platové podmínky. Podle svědectví Stanislavy Vaničkové to byla především iniciativa scénografa Ladislava Vychodila, tehdejšího šéfa výpravy SND, do jehož kompetence výrobní dílny spadaly. G. Husák měl mít na starosti „všecky dílny, co k divadlu patří, od truhlářů, malíren, rekvizitáren, vlásenkáři, to byl obrovský kolos“.¹²² Věc však měla jeden háček. K přijetí do divadla byl potřebný souhlas strany. G. Husák se v této záležitosti 27. května 1962 opět obrátil na Karola Bacilka. Tentokrát ale narazil na jednoznačný odpor slovenských předáků, kterým se jeho přechod do kulturní sféry ani trochu nezamlouval. Dobře vycítili, že některé osobnosti z intelektuálního prostředí opět projevují soucit s Husákovým osudem. Souhlas s jeho novým umístěním by v těchto kruzích mohl být vykládán jako projev slabosti vládnoucí garnitury, který by jen posílil existující opoziční nálady. Nechtěli však zbytečně vířit vodu. Zvolili proto taktiku, aby celá záležitost, pokud možno bez hluku vyšuměla do ztracena. S několikaměsíčním odstupem G. Husák celou věc zhodnotil následovně: „Odpoveď znela: Vec prerokovalo byro ÚV KSS – súdruhovia nemali síce námietky proti zamestnaniu, ktoré som si našiel, ale ,odporučili hľadať možnosti na úseku stavebníctva‘. Výsledok tohto pokusu o zlepšenie mojej existenčnej situácie je tento: musel som naďalej zostať pracovať na tom samom mieste, kde som bol prikázaný roku 1960, iba mi zvýšili plat o 130,- Kčs brutto, čiže existenčná diskriminácia prakticky pokračuje i naďalej.“¹²³ Ačkoliv Husákova kádrová charakteristika, kterou si Předsednictvo ÚV KSČ nechalo předložit 30. března 1968, když schvalovalo jeho nominaci na funkci místopředsedy vlády, uváděla, že v letech 1962 – 1963 pracoval jako vedoucí výrobních dílen SND, skutečnost

120 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962.

121 G. Husák ve své žádosti napsal, že si nové místo našel sám. Pravděpodobnější však bude, že si pouze nenápadně přivlastnil úsilí jiných, což udělal i v mnoha jiných případech.

122 Archiv autora. Rozhovor autora se Stanislavou Vaničkovou z 15. 7. 2009.

123 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962. Pokud budeme věřit informacím StB, realita možná nemusela být až tak truchlivá. Zpráva o chování bývalých buržoazních nacionalistů ze srpna 1962 uváděla, že „Husák je t. č. spokojný so zamestnaním a najmä finančnými náležitostami, pretože mu bol zvýšený mesačný plat na 1800,- Kčs.“ SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2251, a. j. 626. Správa o bývalých buržoazných nacionalistoch z 14. 8. 1962.

byla jiná.¹²⁴ Z místa subalterního úředníčka ve stavebním podniku G. Husáka vysvobodila až částečná stranická rehabilitace v dubnu 1963.

V HLEDÁČKU STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Kromě podřadného zaměstnání ztrpčovalo G. Husákovi život také sledování tajné policie. Na základě pokynů stranického vedení se bývalí političtí prominenti, kterých se do Bratislavy vrátilo celkem dvacet, stali objektem jejího intenzivního zájmu. Státní bezpečnost pro amnestované politické vězně dokonce zavedla speciální označení – „amnestanti“. Zpráva sekretariátu ÚV KSS z prosince 1960 varovala: „*Tieto osoby, niektoré viac, iné menej podliehajú svojim predchádzajúcim nesprávnym názorom. [...] Nie sú zriedkavé prípady, [...] že chovanie niektorých amnestovaných osôb hraničí s trestnou činnosťou.*“ Z těchto důvodů bylo bezpečnosti nařízeno věnovat „amnestantům“ mimořádnou pozornost, aby „*bolo zabezpečené dokonalé poznanie ich činnosti a stykov a aby zavčas bolo zabránené prípadnému spáchaniu trestnej činnosti. [...] Bude správne, aby stranické orgány boli ako dosiaľ informované funkcionármi bezpečnosti o chovaní a stykoch amnestovaných osôb. [...] Osobitnú pozornosť treba venovať týmto osobám najmä v meste Bratislava. Orgány bezpečnosti musia naďalej prehlbovať a skvalitňovať svoje opatrenia voči amnestovaným osobám tak, aby každý pokus o nepriateľskú činnosť bol v zárodku odhalený a páchatelia nekompromisne potrestaní.*“¹²⁵ Tito lidé měli být obklopeni agenty tajné policie a zároveň soustavně sledováni. Stranický aparát dal zároveň pokyn ke zdokonalení forem a metod sledování i zvýšení počtu tajných spolupracovníků.¹²⁶

S přípravou dohledu nad „amnestanty“ se však začalo už před jejich propuštěním z vězení. V únoru 1960 odsouhlasil první náměstek ministra vnitra plk. Josef Kudrna návrh na uskutečnění tzv. akce „MÁJ“. Během následujících dvou měsíců se příslušníci StB vypravili do jednotlivých věznic, aby prověřili všechny trestance, kteří měli být propuštěni, z hlediska jejich možného agenturního využití na svobodě. Některé odsouzené pobyt v žaláři zlomil, a tak bezpečnostní orgány vhodné kandidáty jistě našly.¹²⁷ Po vyhlášení amnestie provedly jednotlivé krajské správy ministerstva vnitra sérii bezpečnostních opatření, aby

124 NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ, 1966 – 1971, sv. 66, a. j. 77, b. 1. Návrh některých kádrových změn ve vládě – 30. 3. 1968.

125 SNA, f. S ÚV KSS, šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajúcich z amnestie prezidenta republiky z príležitosti 15. výročia oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

126 MARUŠIAK, J.: *Udalosti v roku 1960*, s. 136.

127 KOUTEK, O.: *Prokop Drtina*, s. 370.

získaly náležitý přehled o stycích, názorech a jednání amnestovaných osob. Mimořádnou péči věnovaly bývalým politickým exponentům, kde „*bolo zabezpečené dokonalé poznanie ich činnosti*“.¹²⁸ Mezi zvláště hlídané „amnestanty“ patřil s jistotou i G. Husák. Státní bezpečnost využila k jeho kontrole svou rozvětvenou agenturní síť, zpravodajsko-technické úkony (odposlechy atd.) i přímé sledování. Usilovala zjevně o soustavný dohled. Pokusila se pravděpodobně také proniknout do Husákova nejbližšího okolí, kde vyhledávala informátory ochotné ke spolupráci. Mnohé poznatky o jeho chování získávala rovněž nepřímo z operací zaměřených proti osobám, s nimiž se G. Husák po propuštění z vězení stýkal. Rekonstruovat podrobnější obraz je však krajně obtížné. Relevantních informací máme k dispozici velmi málo. Mnohé operativní materiály Státní bezpečnosti byly v letech 1968 i 1989 záměrně zničeny, nebo se čas od času dostávaly do rukou politických předáků KSČ, kteří je využívali podle svých potřeb a nevraceli je do archivů. Často nám tedy nezbyvá nic jiného, než se spokojit s pouhými náznaky či hypotézami, popřípadě ponechat některé otázky nezodpovězené.

Jisté ale je, že se v Husákově okolí pohybovalo několik lidí, kteří buď se Státní bezpečností spolupracovali, nebo naopak byli objektem jejího pozorování. Patřila mezi ně například spisovatelka Katarína Lazarová, která se jako partyzánska zúčastnila Slovenského národního povstání a později se podílela na činnosti Svazu protifašistických bojovníků. Měla tak poměrně blízko k celé řadě osob, již se Povstání zúčastnily a byly později postiženy. V roce 1956 náležela k opozičně naladěným intelektuálům kriticky se vyjadřujícím na adresu režimu. Zároveň však byla zřejmě agentkou StB.¹²⁹ Právě u ní se často scházeli amnestovaní funkcionáři KSS a StB (např. Oskar Valášek, Teodor Baláž), kteří se občas setkávali také s G. Husákem, Danielem Okálím, Ervínem Polákem nebo Antonem Rašlou. Orgány bezpečnosti i vedoucí činovníci KSS tak měli pravděpodobně z první ruky četné informace o jejich chování či názorech na vnitropolitickou i mezinárodní situaci.¹³⁰ Podle jedné ze zpráv StB K. Lazarová fungovala jako „*úplná centrála pro amnestované bývalé komunisty*“. Spisovatelka omilostněné vězně někdy navštěvovala a snažila se jim pomáhat při návratu do normálního života.

128 SNA, f. S ÚV KSS, šk. č. 209, 9. 12. 1960, b. 1. Správa o zabezpečení úloh vyplývajúcich z amnestie prezidenta republiky z príležitosti 15. výročia oslobodenia ČSR Sovietskou armádou.

129 Někteří z jejich známých ji dlouhodobě podezřívali z konfidentství. Ladislav Mňačko na její adresu uvedl: „*Tušil som, že niečo má s eštabákmi, vždy sa okolo nej obšmietali všelijakí ľudia, o ktorých som bol presvedčený, že sú tajní. Dávnejšie som mal na nich nos.*“ LEIKERT, J.: *Taký bol Ladislav Mňačko*. Bratislava 2008, s. 134. Opatrně tuto možnost naznačuje ve svých vzpomínkách také Anton Rašla. Viz RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998, s. 177, 182.

130 PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly*, s. 46.

Inkriminovaná zpráva k tomu uváděla: „Na příkaz své ženy našel Lazar místo Balážovi, Valáškoví a hledá ještě dalších. Lazarová běhá sem a tam, aby pro ně něco vybavila. Když byla vyhlášena amnestie, Lazarová skoro nespala. Má na bezpečnosti, nebo na prokuratuře nějakého známého [...], který jí oznamoval, kdo již byl a kdo nebyl propuštěn. Kata opravdu pro ty lidi dělá zázraky. Ale je strašně nahněvaná pro to, že současně s komunisty propustili i lůdaky.“¹³¹ Pro své nekonformní postoje byla K. Lazarová od roku 1958 sledována jako „nepřátelská osoba“. Důvodem měly být její osobní styky s Imrichem Karvašem a s partyzánským velitelem Ernestem Bielikem.¹³²

Tajná policie kroužila také okolo generála Antona Rašly, který navázal kontakt s G. Husákem bezprostředně po jeho propuštění ze žaláře. A. Rašla byl v průběhu 50. let dvakrát neoprávněně uvržen do vězení (o příčinách a okolnostech tohoto kroku se ještě zmíním později). V Leopoldově mu pracovník vojenské kontrarozvědky nabídl spolupráci výměnou za předčasné propuštění na svobodu. Generál, jenž své druhé věznění špatně psychicky snášel, po určitém váhání souhlasil a v říjnu 1958 mohl opustit svou celu. Nějakou dobu měl klid. Krátce po vyhlášení amnestie však kontrarozvědka začala vymáhat plnění závazku. A. Rašla ve svých memoárech popsal vzniklou situaci následovně: „Kontráš ma začal poučat, že [...] len ‚ich‘ zásluhou som bol podmienenčne prepustený z Leopoldova, a tak získal poldruha roka ‚fóršprung‘ pred mojimi známymi a priateľmi, ktorí sa dostali až teraz na slobodu. Mám ho vraj informovať o správaní sa osôb, o ktoré má bezpečnosť záujem. Otvorene povedal, že ide o ‚buržoáznych nacionalistov‘, ktorí sa teraz na základe amnestie dostali na slobodu, a sú vraj poznatky, že chcú pokračovať ďalej tam, kde prestali. [...] Kontráš mi sebaisto povedal: ‚My víme, že Husák na druhý den po svém propuštění [...] byl u vás na návštěvě v bytě, a víme i to, že se s ním často scházíte.‘ [Ja] som mu rezolútne [...] dal najavo, že nikoho a najmä nie jeho mienim informovať o svojich rozhovoroch s komunistami: ‚Pokiaľ ide o Husáka, nejde tu len o citový vzťah ako ku kamarátovi, ale bol som vždy presvedčený, že Husák vždy bol, je a bude opravdový komunista.‘ Pamätám sa na jeho poznámku: ‚No, to se ještě ukáže! Vidím, že s vámi není [rozumná řeč]. Připíšte si následky jen sám sobě.‘“¹³³

Jisté indicie ovšem naznačují, že generálovo odmítnutí nemuselo být tak jednoznačné. A. Rašla v pamětech přiznal, že se z Leopoldova vrátil „duševne nalomený, ponížený a pokorený, definitívne okradnutý o ideály mladosti, [...]

131 SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 22.44, a. j. 59. Ohlas k amnestii, vyhlásenej dňa 9. 5. 1960 – správa.

132 AÚPN, f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (dále KS ZNB S-ŠtB), Taktický fond, a. č. T – 611 (Katarína Lazarová).

133 R A Š L A, A.: *Spomienky spoza mreží*, s. 241 – 242.

psychicky som sa cítil zdeptaný“.¹³⁴ I jeho přátelé zaznamenali tuto proměnu.¹³⁵ Snad právě zde lze nalézt příčinu jeho možné ochoty vyjít tajně policii vstříc. Podle prověrky Krajské správy SNB v Bratislavě uskutečněné v roce 1968 měla mít pražská centrála StB v hlavním městě Slovenska svou vlastní agenturu nepodléhající tamějším policejním orgánům. Mezi její tajné spolupracovníky měl patřit i A. Rašla evidovaný pod krycím jménem „ANTON“ (reg. č. 9427). Jeho činnost řídili starší referent 1. oddělení 8. odboru II. správy MV (Hlavní správa Státní bezpečnosti) kpt. Ladislav Klokočník a náčelník téhož oddělení kpt. Jiří Krumhanzl, který měl generála úkolovat ještě na jaře roku 1964.¹³⁶ V Národním archivu se dochovala jedna zpráva tajného spolupracovníka „ANTON“, jež popisuje Husákovy názory a činnost. Pochází ovšem až z 13. srpna 1963.¹³⁷ Hypoteticky je tedy možné říci, že A. Rašla se zpočátku nátlaku StB bránil, ale nakonec podlehl. Jisté světlo snad do celé záležitosti vnáší vyjádření historika Viliama Plevzy. Generál podle něj G. Husákovi o své spolupráci s tajnou policií okamžitě řekl a následně „*vážšinu týchto hlásení robili spolu, diktoval mu ich Husák. No a eštebáci údajne po nejakom roku zistili, že teda je to somarina, že nič nového sa nedozvedajú, tak prestala táto práca*“.¹³⁸ V. Plevza ještě uvedl, že když

134 Tamtéž, s. 174, 222.

135 Povšimla si jí například tehdejší redaktorka *Kultúrneho života* Agneša Kalinová: „*Rašla sa vždy vyznačoval tým, že bol strašne výrečný, stále rozprával nejaké vtipy, robil si z kadečoho posmech. [...] Keď sa Rašla potom vrátil [po druhý raz] z väzenia, už to nikdy nebol celkom on. Nezlomili ho, ale nalomili. Počas celých šesťdesiatych rokov ho nebolo výrazne počuť, nijako výrazne sa neprejavoval.*“ KALINOVÁ, A.: *Mojich 7 životov*. Bratislava 2011, s. 210.

136 Navíc v jedné z písemností vzniklých během inkriminované prověrky se uvádí, že „s. [majoru] *Daškovi* [z krajské správy SNB v Bratislavě], je známe, že pod krycím heslom „ANTON“ bol centrárou využívaný ako spolupracovník Rašla, ktorý sa dôverne stýkal so s. *Husákom*“. NA, f. ÚV KSC, Kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka (dále GH), šk. č. 251, a. j. 6880. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, příloha č. 2, Záznam o pohovore so s. Daškom z 7. 8. 1968; srovnej ŽÁČEK, P.: Husák jako objekt zájmu Státní bezpečnosti. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák: Moc politiky – politik moci*. Bratislava 2013, s. 477 – 478. Jistou relevantnost této informace nepřímo potvrzuje samotný A. Rašla, když ve svých vzpomínkách popsal nebývalý zájem, který o jeho osobu jevil v roce 1959 složky bratislavské StB: „*Od dobrého priateľa, ktorý ešte pracoval v bezpečnosti [...], som sa dozvedel, že bratislavská štátna bezpečnosť ma má na muške, že akciou proti mne je poverený istý Daško. Ten nasadil svojich informátorov do okruhu osôb, s ktorými sa stýkam. Moje styky boli naozaj obmedzené – ak malo ísť o intelektuálov, ktorí za SNP a aj potom mali nejaké postavenie, mohol to byť iba Vašečka, [Michal] Faltan a Pavlík. Iba s nimi som sa ako s kamarátmi stýkal.*“ RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*, s. 240.

137 NA, f. ÚV KSC, GH, šk. č. 251, a. j. 6 880. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, příloha č. 2a, Agenturní záznam TS „Anton“, Dr. Gustáv Husák – poznatky, 13. 8. 1963.

138 Archiv autora. Rozhovor autora s Viliamem Plevzou z 15. 12. 2009.

se v roce 1968 stal G. Husák místopředsedou vlády, přinesl mu bývalý ministr vnitra Lubomír Štrougal celý fascikl s těmito hlášeními, „*aby vedel, kto [a] ako o ňom písal*“, na což prý vicepremiér reagoval úsměvným komentářem, kterým celou věc uvedl na pravou míru.¹³⁹ Svědectví bývalého ředitele Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSS jsem nemohl nijak ověřit.¹⁴⁰ A. Rašla zemřel v roce 2007 a jeho agenturní zprávy se mi nepodařilo nalézt. Každopádně Husákův vztah k A. Rašlovi jeho eventuální konfidentsství příliš nepoznamenalo. Přátelské vazby mezi nimi přetrvaly až do sklonku šedesátých let¹⁴¹ a ani v době normalizace nehrozil generálovi výraznější postih, byť „bdělé oko matky policie“ ho stále nespouštělo z očí.¹⁴²

Objektem mimořádného zájmu bezpečnostních složek byl na počátku šedesátých let rovněž akademik Ondrej Pavlík. Po svém vyloučení z KSS roku 1957 pokračoval aspoň mezi svými známými v ostré kritice oficiální politiky a nelichotivě se vyjadřoval na adresu vedoucích slovenských funkcionářů. Vládnoucí kruhy i příslušníci StB jeho chování neobyčejně iritovalo. Z těchto důvodů se O. Pavlík stal objektem rozsáhlé akce „VÝZKUMNÍK“ zahájené na jaře 1960. Řídila ji Krajská správa ministerstva vnitra v Bratislavě.¹⁴³ Šlo v té době o největší operaci StB zaměřenou do prostředí slovenských komunistických intelektuálů. Za pomoci agentury, sledování a technických úkonů byl v jejím rámci monitorován široký okruh osob z řad bývalých politiků, vědeckých a kulturních pracovníků, s nimiž se Pavlík stykal. Vesměs se jednalo o lidi přímo či nepřímo postižené v souvislosti s kampaní proti tzv. slovenskému buržoaznímu nacionalismu (G. Husák, L. Novomeský, A. Rašla, Michal Falťan, Michal Chorváth, Juraj Špitzer, Pavol Pollák aj.). Spuštění samotné operace bylo

139 Tamtéž.

140 V jeho prospěch nepřímo vyznívá krátký odstavec ve Štrougalových memoárech, v němž bývalý ministr vnitra píše o tom, jak v době Pražského jara G. Husákovi prozradil, že byl s jeho vědomím odposloucháván během svých návštěv v redakci *Kultúrneho života*. ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*. Praha 2009, s. 178. Možná přidal i něco dalšího.

141 Ještě v roce 1968 uveřejnil v tisku gratulační článek k Husákovým 55. narozeninám. Viz RAŠLA, A.: K neokruhlemu výročí. *Kultúrny život*, roč. 23, 1968, č. 2, s. 5.

142 Rašlu StB v šedesátých letech rozpracovávala v rámci akce „SEKTA I“ a zároveň ho odposlouchávala. NA, f. ÚV KSČ, GH, šk. č. 251, a. j. 6880. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava. Na počátku normalizace ho Státní bezpečnost prověřovala v souvislosti s vyšetřováním humoristy Jána Ladislava Kaliny a jeho ženy Agneši, s nimiž se přátelil. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, Taktický fond, a. č. T-1693 (Anton Rašla); KALINOVÁ, A.: *Mojich 7 životov*, s. 210–211, 305.

143 Policejní složky ovšem začaly Pavlíka sledovat již v roce 1957. Viz NA, f. ÚV KSČ, GH, kr. 251, a. j. 6880, Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, Příloha č. 2. Správa o nasazování operativnej techniky zo strany pracovníkov 6. odboru Správy ŠtB – KS ZNB Bratislava z 14. 8. 1968.

mimo jiné odůvodněno Pavlíkovými vazbami k G. Husákovi a L. Novomeskému, kteří podle StB měli mít podobné politické názory, za něž byli kritizováni a potrestáni, a o nichž se O. Pavlík vyjadřoval jako o politicích, kterým bylo ukřivděno.¹⁴⁴ Počet lidí kontrolovaných prostřednictvím akce „VÝZKUMNÍK“ se postupně rozšiřoval. Některé osoby dokonce StB začala sledovat samostatně. Například spisovatel Michal Chorváth se od srpna 1961 stal objektem zvláštní akce „PERO“.¹⁴⁵ U O. Pavlíka v bytě i na pracovišti byl zabudován odposlech. Z jednotlivých záznamů se vypracovávaly souhrnné zprávy, které byly zasílány do Prahy na ministerstvo vnitra.¹⁴⁶ Nejvíce informací bylo získáno patrně v roce 1963, kdy akce „VÝZKUMNÍK“ získala charakter zvláštní operace řízené přímo prvním náměstkem ministra vnitra plk. Kudrnou, jenž dostával relace z Bratislavy každý den písemně a často i telefonicky. Jeho prostřednictvím byl o celé věci spravován také A. Novotný. Zájem prezidenta o to, co se děje okolo O. Pavlíka, lze s jistotou vypořádat až roku 1963, kdy dění na Slovensku nabralo na dynamice. Zda byly materiály z akce „VÝZKUMNÍK“ předávány vůdci KSČ už v letech 1960–1962, není možné z dostupných pramenů určit. Naprostá většina zasílaných zpráv se nedochovala. Spíše je pravděpodobné, že na počátku šedesátých let měli o inkriminované dokumenty prvořadý zájem slovenští straníční funkcionáři (K. Bacílek, P. David), kteří O. Pavlíka nepokrytě nenáviděli a s podezřením sledovali dění v kruzích bratislavské inteligence. Jeho sledování však pokračovalo i v pozdějších letech (tzv. akce „CHARITAS“) a bylo ukončeno teprve v lednu 1968.¹⁴⁷

144 V materiálech StB bylo Pavlíkovo počínání hodnoceno následovně: „*Akademik Ondrej Pavlík se [...] soustavně dopouští pobuřování, hanobení představitelů strany a vlády, je šířitelem revizionismu a nacionalismu. [...] Udržuje styky s kompromitovanými osobami, ako sú bývalý poverenik Michal Chorváth, bývalý predseda Zboru poverenikov Gustáv Husák a iní. Na svojich posedeniach rozoberajú politickú situáciu, ohovárajú straníckych a vládnych činiteľov a poukazujú na nemohúcnosť politického a hospodárskeho vývinu v ČSSR. [...] Kritizujú podľa nich prílišnú centralizáciu a otvorene prejavujú buržoázny nacionalizmus. [...] Jde v podstatě o hrubé protičeské tendence, objevující se u některých [...] příslušníků inteligence, už v minulosti se nacionalisticky projevujících (akademik Ondrej Pavlík, Michal Chorváth, Michal Faltan a další).*“ NA, f. ÚV KSČ, GH, šk. č. 251, a. j. 6 880. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, Příloha č. 3, Akademik Pavlík Andrej – zpráva (konec roku 1961); AÚPN, f. A 2/1, a. j. 187. Rozbor štátobezpečnostnej, hospodárskej, poľnohospodárskej situácie na Slovensku – podkladové správy k vypracovaniu správy pre ÚV KSS; Tamtéž, f. A 2/2, a. j. 195. Zhodnocení činnosti KS MV Bratislava za rok 1960.

145 Viz NA, f. ÚV KSČ, GH, šk. 251, a. j. 6880, Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava.

146 Tamtéž. Příloha č. 2, Záznam o pohovore so s. Pařčom.

147 Tamtéž. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava; srov. Ž Á Č E K, P.: *Husák jako objekt zájmu Státní bezpečnosti*, s. 473; K A P L A N, K.: *Antonín Novotný*, s. 213–217.

Dá se tedy předpokládat, že nejvíce poznatků o chování a názorech G. Husáka bylo nejspíše získáno právě z akce „VÝZKUMNÍK“ a operací s ní souvisejících. Pro bývalého předsedu Sboru pověřenců představovala tato skutečnost nemalé riziko. Orgány StB hodnotily Pavlíkovo jednání jako trestnou činnost a doporučovaly vůči němu tvrdý postup.¹⁴⁸ Na sklonku roku 1961 doporučovaly jeho aktivity zdokumentovat pomocí výslechů celé řady svědků, mezi nimi Gustáva Husáka, Antona Rašly, Dominika Tatarky či Michala Chorvátha. Nenašel jsem však žádný doklad, jestli k těmto výslechům opravdu došlo. Pracovní skupina realizující v roce 1968 prověrku krajské správy SNB v Bratislavě dospěla ve svém elaborátu k závěru, „že *nebýt obrodného procesu* [v roce 1963], *rozpracování* [Pavlíka] *by nutně vedlo k novému postihu již dříve nezákonně postižených osob i osob dalších*“.¹⁴⁹ Ačkoliv v kontextu počátku šedesátých let se dané tvrzení jeví jako zveličené a podmíněné dobou vzniku, jistou relevanci mu není možno upřít. Vrcholné posty v KSS tehdy stále zastávalo mnoho lidí, kterým by postih O. Pavlíka a jeho přátel přišel velmi vhod.

Státní bezpečnost zjevně hledala informátora i v Husákově rodině. Pokusila se zlomit ke spolupráci hospodyni Helenu Kyselicovou. Ta žila s Husákovými nepřetržitě již od počátku války. Jelikož se nikdy nevdala, jeden z příslušníků měl sehrát roli jejího „nápadníka“. O dané situaci zanechala letmý postřeh Stanislava Vaníčková, přítelkyně Husákovy manželky Magdy Lokvencové: „[Magda mi řekla,] *„představ si, že o Helenku mně tady usiloval nějaký... Nevím už přesně, jak ho pojmenovala, ale prostě ji pozval do Krymu, což byla hospoda naproti tomu domu v ulici Obránců míru. A říkala: „On ji chce prostě získat, aby mu dávala informace“*“.¹⁵⁰

G. Husáka ze spárů tajné policie zčásti vyrvala až jeho trestněprávní rehabilitace na jaře 1963. Bývalý zástupce náčelníka krajské správy MV pplk. Eduard Pafčo se tehdy v Praze zúčastnil služebního aktivu, na němž ministr vnitra L. Štrougal upozornil, že je od nynějška „zakázané rozpracovávat rehabilitované osoby“.¹⁵¹ Poté byl vydán rozkaz ministra vnitra č. 28/1963 nazvaný *Prověrka některých spisových materiálů a vynětí nezákonně stíhaných a rehabilitovaných osob z operativní evidence StB*. Nařizoval prověřit zákonnost rozpracování všech

148 Například svodka o Pavlíkově chování z konce roku 1961 označovala jeho činnost jako „pobuřování“, které „podrývá autoritu strany a vlády a narušuje jednotu našeho lidu“. NA, f. ÚV KSČ, GH, šk. č. 251, a. j. 688o. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, Příloha č. 3, Akademik Pavlík Andrej – zpráva (konec roku 1961).

149 Tamtéž. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava

150 Archiv autora. Rozhovor autora se Stanislavou Vaníčkovou z 15. 7. 2009. Relevantnost daného svědectví mi potvrdil také Husákův syn Vladimír.

151 NA, f. ÚV KSČ, GH, šk. č. 251, a. j. 688o. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava, Příloha č. 3, Záznam o pohovore so s. Pafčom.

druhů operativních svazků vycházejících z materiálů, jež měly souvislost s právě revidovanými politickými procesy. Dále ukládal vyřadit soudně rehabilitované jedince z evidence tzv. bývalých lidí a vyjmout z operativní evidence všechny archivované poznatky, které se jich týkaly.¹⁵² Ani změna přístupu k rehabilitovaným komunistům však neznamenal konec zájmu tajné policie o Husákovy aktivity. Od jara 1964 jeho sledování opět nabralo na intenzitě, ale to už je jiný příběh.

Prameny z provenience Státní bezpečnosti jsou jedním ze zdrojů, s jehož pomocí se dají rekonstruovat Husákovy názory a reflexe politických poměrů na počátku šesté dekády. Vzhledem k jejich torzovitosti a problematické výpovědní hodnotě je ovšem nutno k nim přistupovat více než kriticky. Jejich konkrétní obsah už ale není předmětem této studie.

G. Husák po návratu z vězení nitky, které kolem něj bezpečnostní orgány ovíjely, registroval. Sám se k tomu po třech desítkách let vyjádřil následovně: „*Eštébé pracovala. Prehliadky mi síce nerobili, ale fízlovali. Vyhýbali sa surovostiam, ale dávali mi znať, že žijú. Politická polícia vždy robila svinstvá, na Slovensku bola – navyše – dosť negramotná.*“¹⁵³

Měl strach, aby nepadl do nějaké její léčky, která by ho opět mohla přivést do žaláře. Na sklonku roku 1962 se o své nejistotě zmínil v dopise prezidentu A. Novotnému: „*V situácii, v akej som sa vrátil na slobodu, keď mi visí na krku hrozba 15 rokov väzenia pri možnosti rôznych provokácií – a boli už také pokusy – úmyselne som sa od všetkého izoloval, a ani spoločenské styky prakticky žiadne nemám.*“¹⁵⁴ S přihlédnutím ke kontextu let 1960–1962 můžeme tedy dospět k závěru, že zájem StB o G. Husáka a další amnestované vězně byl v dané etapě poněkud přehnaný. Tito lidé byli tehdy v zásadě rádi, že žijí. Jen obtížně se integrovali do společnosti, o níž po mnohaletém odloučení věděli jen málo. Byli většinou uzavření a neměli zatím ambice se veřejně politicky projevat.

Pokud zohledníme výše zmíněné okolnosti, můžeme konstatovat, že G. Husák po propuštění ze žaláře příliš nevyhledával širší společnost. Netoužil po nových známostech, neboť si dobře uvědomoval s tím spojená rizika. Báł se lidí.¹⁵⁵ Kromě strachu z policejních provokací ho svíraly především pochybnosti,

152 Tamtéž. Zpráva o výsledku prověrky u KS SNB Bratislava. Nelze vyloučit, že právě s vydáním tohoto rozkazu mohla souviset likvidace celé řady písemností, které s Husákovým sledováním souvisely.

153 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 88.

154 NA, f. Komise I., sv. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962.

155 Šéfredaktor *Kultúrneho života* z roku 1968 Jozef Bob například tvrdil, že G. Husák měl strach navazovat kontakty se sousedy v domě, kde bydlel. Nedůvěra byla ale vzájemná. Nájemníci se s ním také nestýkali a vyhýbali se rozhovorům. Archiv autora.

zda může důvěřovat lidem, s nimiž se v minulosti stýkal a s nimiž sdílel podobný osud. Svě tehdejší rozpoložení s odstupem několika let beletrizoval ve vzpomínce na poslední vězeňské Vánoce na Mírově: „*Prihovoril sa mi starý človek, redaktor z Prahy, vraj ma skadesi pozná. Tiež prežíva už deviate Vianoce vo väzení. Budú posledné? Zase sa hovorí o amnestii. Chcel by domov, ešte pár rokov požiť na slobode. Bežné reči. Zarazili ma však jeho ďalšie slová: Bojí sa sveta vonku, bojí sa ľudí, ako sa to všetko asi pomenilo. Jeho slová a mračná dymu dlho nedovolia spať. Ak sa vrátiš, s čím sa doma stretneš? Čím prešli a ako sa pomenili ľudia, ktorých si poznal či nepoznal? Pracujú, milujú sa, pijú, o čo sa usilujú? Existuje aj čistý, nezištný vzťah človeka k človeku? Treba sa báť ľudí, alebo im možno zase veriť? Otázky ako pred cestou do cudzej krajiny.*“¹⁵⁶ Zůstával proto ostražitý. V prvních dnech na svobodě se setkával téměř výhradně se členy své rodiny, o čemž referovala i jedna ze zpráv StB, která uváděla: „*Od návratu z väzenia sa Husák venuje iba svojim deťom, ktoré má veľmi rád a celé dni sa zabáva iba s nimi. Von takmer nevychádza a sedí len doma.*“¹⁵⁷

Gustáv Husák své obavy překonával jen pozvolna. Pravidelně se začal stýkat s několika svými generačními vrstevníky a politickými souběžci, kteří byli v padesátých letech odstaveni z veřejného života nebo naráželi na potíže. Sblížil se především s Ondrejem Pavlíkem, Michalem Chorváthem a Antonem Rašlou.¹⁵⁸ S nimi diskutoval o nedávné minulosti, každodenní realitě socialistického Československa i vlastních politických perspektivách. K možnosti své rehabilitace se ovšem až do podzimu roku 1962 stavěl skepticky. Zároveň musel překonávat obtížné peripetie v osobním životě, neboť jeho manželství s Magdou Lokvencovou skončilo rozvodem. Těmto otázkám se však zde z prostorových důvodů nemůžeme už podrobněji věnovat. Budou podrobněji rozebrány v samostatné studii.

Rozhovor autora s Jozefem Bobem z 9. 11. 2009. Pro úplnost dodávám, že J. Bob reprodukoval pozdější vyprávění obyvatel domu, neboť v sedmdesátých letech žil v bytě na ulici Obrancov mieru, který předchází dvě dekády patřil Husákovým.

156 H U S Á K, G.: O rokokoch a ľudoch. *Kultúrny život*, roč. 21, 1966, č. 52, s. 3.

157 SNA, f. ÚV KSS, Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. 2244, a. j. 59. Ohlas k amnestii, vyhlášenéj dňa 9. 5. 1960 – správa.

158 Příležitostně se v letech 1960 – 1962 setkával také s Edo Frišem, Félixem Vašečkou, Jánem Roznerem, Zorou Jesenskou, Jurajem Špitzerem či Ladislav Mňackem. S dalšími tzv. buržoazními nacionalisty (L. Novomeský, L. Holdoš, D. Okáli) až do rehabilitace komunikoval jen sporadicky.

Rehabilitácia tzv. slovenských buržoázných nacionalistov a slovenská otázka

Valentina Marjina

V dňoch 21. – 24. apríla 1954 sa v Bratislave uskutočnil súd s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami.¹ Tento proces zakončoval rad „monsterprocesov“, ktoré v Československu prebiehali na konci 40. a začiatkom 50. rokov. Na lavici obžalovaných bola skupina slovenských komunistov, ktorá predtým zaujímala vysoké štátne a stranícke pozície: predseda Zboru povereníkov (slovenskej vlády) Gustáv Husák, splnomocnenci (povereníci) Ladislav Novomeský (vo veciach osvety), Daniel Okáli (vnútra), Ladislav Holdoš (cirkvi) a bývalý veľvyslanec v Budapešti Ivan Horváth. Títo všetci boli uväznení ešte začiatkom roku 1951, teda pred procesom strávili vo väzení tri roky. V Československu vtedy dostal zelenú proces s generálnym tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) Rudolfom Slánskym, šéfom, podľa terminológie vtedajšieho obdobia, „protištátneho sprisahaneckého centra“. Jedenásť zo štrnástich účastníkov tohto procesu odsúdili na trest smrti a v decembri 1952 popravili. Bol medzi nimi aj bývalý minister zahraničných vecí Československa

1 Pozri podrobnejšie UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. In: BARNOVSKÝ, M. (ed.): *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava 1995, s. 105 – 115; BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 158 – 170; KINČOK, B.: Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamät' národa*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 35 – 51.

Slovák Vladimír Clementis, ktorého organizátori procesov už v predstihu určili za vedúceho skupiny tzv. slovenských buržoázných nacionalistov.²

Súd so „slovenskými buržoáznymi nacionalistami“ bol na rozdiel od predchádzajúcich procesov neverejný, čo je pochopiteľné. Konal sa viac než rok po smrti Josifa Vissarionoviča Stalina a Klementa Gottwalda a takmer pol roka po zverejnení trestných činov Lavrentija Pavloviča Beriju, o čom sa mnoho písalo v sovietskej tlači a o čom bolo veľmi dobre informované vtedajšie vedenie Československa. Keďže práve so súhlasom vedenia sa uskutočňovali všetky politické procesy, vedenie sa rozhodlo poistiť – uskutočniť súdny proces s vylúčením verejnosti. Informácie, ktoré československé stranícke a štátne vedenie dávkovalo občanom, boli minimálne, aj keď kritika „slovenského buržoázneho nacionalizmu“ neprestala. Za vodcu a symbol tohto nacionalizmu bol spolu s V. Clementisom určený G. Husák.

Všetci účastníci procesu v „prípade Husák“ (budeme používať tento skrátený názov) boli obvinení z vlastizrady a zo sabotáže. L. Holdoš a I. Horváth boli navyše obvinení zo špionáže v prospech cudzieho štátu. Všetci, okrem G. Husáka, priznali vinu (boli k tomu prinútení fyzickým alebo psychickým násilím), ale následne svoje priznania odvolávali. G. Husák nepodpísal ani jeden z vyšetrovacích protokolov, v ktorom boli zapísané jeho priznania, a ihneď odvolával svoj podpis pod protokolmi, v ktorých boli priznania vynútené pod fyzickým alebo duševným nátlakom. Neprijal súdom určeného advokáta a ako právnik uprednostnil možnosť obhajovať sa sám. Nepomohlo mu to, v priebehu súdneho procesu mu totiž takmer neumožnili hovoriť.

Všetci obvinení boli uznaní vinnými za to, že ako „buržoázno-nacionalistickí zradcovia a nepriatelia pracujúceho československého ľudu, ľudovodemokratického zriadenia a socializmu, slúžiac západnému imperializmu, boli prepojení s protištátnym sprisahaneckým centrom v čele so Slánskym. Buržoázni nacionalisti vytvorili na Slovensku podvratnú skupinu, a tým sa dopustili najťažších zločinov proti ľudovodemokratickému zriadeniu a pracujúcemu ľudu“. G. Husák, L. Novomeský, D. Okáli a I. Horváth sa podľa rozsudku: „a) ako členovia buržoázno-nacionalistickej skupiny sa spojili s reakčnou buržoáziou a pod jej vedením a so záväzkami voči nej sa votreli do vedenia Slovenského národného povstania s cieľom brzdiť boj pracujúceho ľudu za oslobodenie československého štátu; b) po oslobodení sa spolochovali s ďalším obvineným Holdošom okolo Clemen-

2 O organizácii procesov pozri podrobnejšie: VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – POKIVAJLOVA, T. A.: *Moskva i Vostočnaja Evropa. Stanovlenie političeskich režimov sovetskoho tipa, 1949 – 1953. Očerki istorii*. [Moskva a Východná Európa. Ustanovenie politických režimov sovietskeho typu, 1949 – 1953. Črty histórie]. Moskva 2002, s. 495 – 591.

tisa a všemožnými možnými spôsobmi sabotovali napĺňanie Košického vládneho programu na Slovensku³, napĺňanie Ústavy a [ďalších] zákonov republiky a výstavbu ľudovodemokratického zriadenia. Svoje pozície v SNR a v Zbore povereníkov zločinne využívali proti národným a štátnym záujmom slovenského národa tým, že sa usilovali o izoláciu slovenského ľudu od českého pracujúceho ľudu a od výstavby socializmu. Rovnako tak na Slovensku podporovali zvyšky kapitalistických pozícií a snažili sa vytvárať podmienky na reštaurovanie kapitalizmu. Týmto spôsobom ohrozovali samobytnosť slovenského ľudu, garantovanú ľudovodemokratickým zriadením; c) zločinným spôsobom sabotovali uskutočňovanie Košického vládneho programu a pri rokovaníach o Ústave 9. mája [1948] a taktiež brojili proti národnej jednote založenej na rovnoprávnosti Čechov a Slovákov; d) na Slovensku nezákonne vytvárali aparát [štátnej] bezpečnosti, sabotovali vytváranie národných výborov ako vládnych orgánov pracujúceho ľudu a sabotovali jasné odcudzenie ľudácko-fašistických zradcov a ďalších nepriateľov slovenského ľudu; e) v rôznych oblastiach pôsobili proti hospodárskemu a kultúrnemu rozvoju Slovenska a chránili hospodárske pozície kapitalizmu. Osobitne brzdili výstavbu ľudovodemokratického školstva, sabotovali zavedenie poriadku v systéme zásobovania pracujúcich, pomáhali spomaľovať znárodňovanie a pôsobili škody národnému hospodárstvu tým, že vystupovali proti vytvoreniu inštitútu znárodneného podnikového riadenia a rýchlej konfiškácii pôdy triednych nepriateľov a proti pozemkovej reforme. Tým, že obsadili pozície v štátnom a hospodárskom aparáte, brzdili rozvoj najdôležitejších odvetví hospodárstva; f) okrem toho po víťazstve pracujúcich vo februári 1948 obvinení umožnili predstaviteľom reakčnej buržoázie utiecť do západných imperialistických štátov a bránili uskutočneniu očisty na Slovensku; g) obvinení Okáli pomáhal sionistom a židovským kapitalistom nelegálne odchádzať do zahraničia. Nelegálnym prevodom majetku týchto kapitalistov vznikla republike obrovská škoda; h) okrem toho obvinení Horváth a Holdoš uskutočňovali rozsiahlu špionáž pre západných imperialistov. Všetci obvinení [...] vykonávali svoju zločinnú činnosť v zhode s nepriateľskými plánmi protištátneho sprisahaneckého centra Rudolfa Slánskeho, v rámci boja západných imperialistov proti ZSSR a ľudovodemokratickým krajinám...“⁴

Všetkých obvinených odsúdili na vysoké tresty: G. Husáka na doživotie, I. Horvátha na 22 rokov, D. Okáliho na 18, L. Holdoša na 13 a L. Novomeského

- 3 Program Národného frontu Čechov a Slovákov, vyhlásený v apríli roku 1945 v Košiciach. V časti, ktorá sa venovala národnej otázke, bol kvalifikovaný ako „Veľká Charta“ (Magna charta) slovenského národa.
- 4 Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, fond (f.) Komise I. – Kolderova komisia (ďalej Komise I.), škatuľa číslo (šk. č.) 35, archívna jednotka (a. j.) 889. Rozsudok Prezídia Najvyššieho súdu v Prahe z 28. 6. 1963, 9/63, s. 4 – 5.

na 10 rokov väzenia. Okrem toho stratili G. Husák, D. Okáli a I. Horváth československé občianstvo, L. Holdošovi a L. Novomeskému bolo skonfiškované ich osobné vlastníctvo a stratili občianske práva na 5 rokov. G. Husákovi, D. Okálimu a I. Horváthovi bolo na obdobie 10 rokov zakázané zastávať pozície v štátnych inštitúciách a hospodárskych orgánoch.

Po dvoch mesiacoch od procesu so „slovenskými buržoáznymi nacionalistami“ sa v júni 1954 uskutočnil 10. zjazd KSČ. Zjazd potvrdil správnosť generálnej línie strany zameranej na budovanie socializmu v krajine. Nikita Sergejevič Chruščov, ktorý bol ako hosť na udalosti prítomný, informoval vedenie KSČ o porušeníach „socialistickej zákonnosti“ v Zväze sovietskych socialistických republík (ZSSR), pričom vinu za ne zhodil na L. P. Beriju. V súvislosti s tým zjazd poukázal na škodlivosť kultu osobnosti (bez objasnenia pojmu) a na potrebu dodržiavania socialistickej zákonnosti. V praxi sa však právny poriadok neobnovil. Protizákonné politické procesy neprehodnotili a odsúdení neboli rehabilitovaní. 10. januára 1955 Predsedníctvo ÚV KSČ vytvorilo komisiu „na prehodnotenie a doplňujúcu kontrolu niektorých súdnych prípadov z roku 1948 z pohľadu dĺžky trestu odsúdených za protištátnu činnosť“. Na konci roka 1954 minister vnútra Rudolf Barák na stretnutí s prezidentom ČSR Antonínom Zápotockým a prvým tajomníkom ÚV KSČ Antonínom Novotným podal na ÚV KSČ návrh⁵ na preskúmanie a prehodnotenie „niektorých súdnych prípadov z pohľadu dĺžky trestu“. R. Barák v mene Ministerstva vnútra (MV) ČSR zdôrazňoval: „*Táto revízia nemá za cieľ jednorazový akt oslobodenia, ale postupné prehodnotenie jednotlivých prípadov, osobitne starších s tým, aby bola odstránená možná nespravodlivosť v rozsudkoch. Ministerstvo sa domnieva, že súčasná situácia a osobitne skutočnosť, že orgány vládnej moci boli posilnené a ich činnosť sa všestranne zlepšila, umožňuje takéto prehodnotenie.*“⁶ Pracovné skupiny, ktorým prináležalo prehodnocovať jednotlivé prípady, mali byť zložené výlučne z pracovníkov MV, justície a prokuratúry. V takom prípade by revízia nebola pod kontrolou stranického vedenia. Rozhodnutie prezídia v tejto súvislosti ohlasovalo, že žiaden štátny, stranický orgán alebo niekto iný, okrem politického byra ÚV KSČ, nemôže

-
- 5 Dôvodom zrodu návrhu boli „*pripomínky niektorých sovietskych poradců v bezpečnosti. Ti totiž po Berijovej odsouzení a za počínající rehabilitace ve vlastní zemi Baráka upozornili, že v československých procesech se vynášeli příliš vysoké tresty, a v některých případech považovali i kvalifikace viny za problematickou.*“ Bližšie pozri KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 368.
 - 6 „*Tímto přehodnocením není sledována jednorázová propouštěcí akce, nýbrž postupné přezkoumání jednotlivých případů, zejména starších, tak, aby byli odstraněny případné křivdy v rozsudcích. Ministerstvo se domnívá, že současná situace, zejména pak skutečnost, že orgány státní moci byli posíleny a jejich činnost všestranně zkvalitněna, takovéto přehodnocení dovoluje.*“ Tamže.

rozhodovať o revízii trestných prípadov, uvedených v návrhu MV: „*Túto úlohu prešetrovania vykonáva iba komisia, odsúhlasená ÚV KSČ.*“ Tak vznikla komisia na čele s R. Barákom spolu s ďalšími zodpovedným za zorganizovanie a realizáciu procesu s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Do komisie a jej pracovných skupín boli rozhodnutím politického byra ÚV KSČ zaradení pracovníci stranického aparátu. Komisia mohla navrhovať iba dve možné rozhodnutia: ponechať trest v platnosti, alebo trest skrátiť.

Komisia začala svoju činnosť v polovici januára 1955 a rýchlo predstavila predsedníctvu prvé návrhy na preskúmanie. R. Barák svoje návrhy prerokoval s A. Novotným, ktorý ani sám nemal záujem na stiahnutí obvinení. V záujme dodržania litery zákona na základe výsledkov revízie navrhoval, aby milosť udelil prezident, to jest jednoduchší spôsob. Komunistické vedenie rozhodlo, že prípady treba znova prešetriť na základe žiadostí o ich revíziu v dôsledku porušenia socialistickej zákonnosti a v jednotlivých prípadoch postupovať cestou milosti.⁷ Tak napríklad na základe amnestie z 9. mája 1955 bol trest G. Husákovi znížený na 25 rokov. Zvyšné tresty v „prípade Husák“ ostali bezo zmien. L. Novomeský bol rozhodnutím Krajského súdu v Prahe z 18. februára 1956 podmienene prepustený na slobodu pod podmienkou, že nevycestuje za hranice. Jeho prípadu sa rehabilitácia netýkala.⁸ Slánskeho prípad sa neprehodnocoval, pretože by to ohrozilo „zjemnenie“ všetkých s ním spojených prípadov. Vedenie KSČ rávalo s tým, že sa mu podarí všetko „brzdiť a blokovat“.

A tu náhle, úplne nečakane začali situáciu ovplyvňovať rozhodnutia 20. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ). Tie nebolo možné ignorovať. Šokovali celý komunistický svet, a teda aj KSČ. Vedenie strany bolo prevrapené. Počas zjazdu (čo bolo najdôležitejšie) v neverejnom hodnotení N. S. Chruščov odsudzoval kult osobnosti Stalina a hovorilo sa o nevyhnutnosti prekonania jeho následkov. V marci a apríli 1956 sa uskutočnili pléna KSČ. Z materiálov plén vyplývalo, že strategický kurz na ukončenie výstavby základov socializmu v krajine zostáva prioritou. Osobitnú pozornosť venovali otázke kultu osobnosti – bol označený za systém deformujúci socializmus. Vinnými za kult osobnosti boli všetci stranícki funkcionári, vedenie strany. Kritizovala sa stalinská „*teória o zostrení triedneho boja počas prechodu od kapitalizmu k socializmu*“. Potvrďovalo sa, že boj pokračuje, aj keď sa zužuje sociálna báza reakcie. Hovorilo sa o porušení socialistickej zákonnosti a využívaní „nesprávnych“

7 Tamže, s. 369 – 370

8 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 889. Rozsudok Prezídia Najvyššieho súdu v Prahe z 28. 6. 1963, 9/63, s. 6 – 7. L. Novomeský sa v dôsledku pokračujúcej kampane proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom rozhodol nevracať na Slovensko a do roku 1963 žil v Prahe a zriekol sa aktívnej účasti v politickom živote.

metód vyšetrovania. Uvádali sa príklady revízie niektorých predtým vynesených trestov. Pritom zodpovedného za vykonávanie procesy označili v roku 1952 popraveného R. Slánskeho a niekoľkých pracovníkov orgánov Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorí „*sa dostali spod kontroly kolektívneho orgánu strany*“. Počas diskusie sa objavovala otázka zodpovednosti za deformácie Václava Kopeckého a významných straníckych funkcionárov na Slovensku Vasila Biľaka (tajomník KV KSS v Prešove a člen ÚV KSČ), Pavla Davida, O. Jeleňa, E. Sýkoru a ďalších. V. Biľak, aj keď si udržal pozície, musel vystúpiť so sebakritikou na plénach ÚV KSS a ÚV KSČ.

Počas vnútrostraníckej diskusie, ktorá v štáte vznikla, sa na Slovensku z radov inteligencie ozývali žiadosti prehodnotiť otázku „buržoázných nacionalistov“ a revidovať politický proces v ich prípade, ako aj žiadosti o rozšírenie právomoci slovenských národných orgánov. V tejto súvislosti bol osobitne aktívny predseda Slovenskej akadémie vied (SAV) Ondrej Pavlík. Časť slovenských spisovateľov taktiež nezostala pozadu a vystupovala kriticky voči vládnucej elite a pomerom v krajine. Konkrétne na plenárnom zasadnutí Zväzu slovenských spisovateľov v júni 1956 jeho predseda Ctibor Štítnický obhajoval zrušenie cenzúry a rehabilitáciu L. Novomeského.⁹

Podľa hodnotenia politického sekretariátu ÚV KSČ, ktorý analyzoval priebeh diskusie o materiáloch 20. zjazdu KSSZ, boli medzi účastníkmi diskusie ľudia, ktorých tvrdenia šli „*nad rámec straníckej kritiky a často odrážali názory triedneho nepriateľa*“. Hovorilo sa o aktivizácii trockistov, bývalých sociálnych demokratov a slovenských separatistov a buržoázných nacionalistov. Výsledky celoštátnej straníckej konferencie (jún 1956), ktorá potvrdila kurz na zavŕšenie výstavby základov socializmu v strane, boli podporené, každopádne aspoň navonok, veľkou časťou spoločnosti. Aj tak sa našli jednotlivci, ktorí nesúhlasili. Napr. stranícka skupina Zväzu slovenských spisovateľov požadovala, aby sa povolilo otvorene písať o polemike v otázkach kultúry a politiky, aká sa už viedla v Poľsku, Maďarsku, Číne a vo Francúzsku. Konkrétne I. Kupec spochybnil marxistický charakter KSČ, hovoril o prehodnotení úlohy štátu vo výstavbe socializmu, čo považoval za opustenie leninskej teórie. Spolu s Vladimírom Mináčom a Dominikom Tatarkom sa vyslovili za prehodnotenie procesu s G. Husákom. O. Pavlík varoval pred náladami proti inteligencii a snahami vlády „*po krátkom období slobodnej výmeny názorov... vrátiť všetko do pôvodného stavu*“. V tejto súvislosti upozornil A. Novotný na „*nerovnomerný vývoj chápania výsledkov*“ 20. zjazdu KSSZ na Slovensku a v českých krajinách,

9 M A R U Š I A K, J.: Slovenské postoje počas krízy komunistického systému v rokoch 1956 – 1957. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989 (Historicko-politologické pohľady)*. Banská Bystrica 1997, s. 182, 184.

kde „do otvoreného útoku proti strane sa neodvážia, avšak na Slovensku toto pokračuje“.¹⁰

S cieľom „priškrtiť“ opozičné aktivity určitej časti slovenského obyvateľstva, predovšetkým inteligencie, bol koncom júla 1956 prijatý ústavný zákon o slovenských národných orgánoch, Slovenskej národnej rade a o Zbore povereníkov. Tento zákon určitým spôsobom rozširoval ich právomoci a oslaboval závislosť od centra. Aj tak zostávala zachovaná podriadenosť slovenských orgánov ústrednej vláde a Národnému zhromaždeniu. Na Slovensku bol zákon prijatý s určitým zadostučiniením, ale v praxi bol, podľa Jana Rychlíka, realizovaný minimálne. Zdôvodňovalo sa to novým „priťahovaním skrutiiek“ v ČSR v súvislosti s udalosťami v októbri a novembri roku 1956 v Maďarsku.¹¹

Aj keď z mnohých dôvodov česká aj slovenská verejná mienka zostala „hluchou“ voči udalostiam v Maďarsku¹², no v prostredí inteligencie, predovšetkým českých a slovenských spisovateľov, sa objavila tendencia solidarity s maďarskými povstalcami a nesúhlas s ich odsudzovaním. Objavenie týchto tendencií na Slovensku vláda spájala s oživením tamojších nacionalistických postojov, čím potvrdzovala principiálnu správnosť odsúdenia „slovenských buržoáznych nacionalistov“. Za politické centrum sústredenia opozičných nálad vyhlásili SAV a osobne O. Pavlíka. A. Novotný radil ÚV KSČ „dať opozičníkom na vedomie, kde môžu a čo môžu kritizovať. Ak budú iné robiť, [treba] urobiť opatrenia“.¹³ V. Biľak na zasadnutí ÚV KSČ v decembri 1956 hovoril o nebezpečenstve, ktoré môže vzniknúť, „keď vnútri strany a vo verejnosti nadobudnú prevahu večne kolísajúci intelektuáli, ktorí nikdy nechápali, ani nechápajú zákony dialektiky, ktorí vo svojej kolísavosti dnes do neba vyzdvihujú jedno, aby to zajtra zavrhlí, a ktorí sa ľahko stávajú hračkou, nástrojom kontrarevolúcie“.¹⁴

V straníckom prostredí narástol počet neo-stalinistov, prívržencov „tvrdého kurzu“, tvrdej línie proti tým, ktorí hlásali nemarxistické a „nepriateľské“ názory. Predsedníctvo ÚV KSČ prikázalo Generálnej prokuratúre neoslobodzovať politických väzňov, ale pritvrdiť tresty za protištátnu činnosť. Zvláštna pozornosť sa venovala názorom a aktivitám inteligencie. Stav v radoch slovenskej inteligencie sa hodnotil na zasadnutí politbyra ÚV KSČ v apríli 1957. Na zasadnutí šlo o vznik opozičnej a frakčnej skupiny v radoch slovenských komunistov. V. Kopecký

10 Tamže, s. 187–188.

11 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1945–1992*. Bratislava 1998, s. 174–178.

12 Pozri podrobnejšie MARJINA, V. V.: 20 sjezd KPSS i Kommunističeskaja partija Českoslovačkij [20. Zjazd KSSZ a Komunistickej strany Československa]. In: *1956 god. Rossijsko-bolgarskije diskussie. Sbornik statej*. Moskva 2008, s. 182–220.

13 BARNOVSKÝ, M.: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957)*. Brno 2002, s. 104.

14 Tamže, s. 111.

vyzýval k tvrdosti a rozhodnosti v činnosti proti tejto skupine: „je treba, aby sme v postupe proti tejto frakcii boli odvážni ako levy, prefikani ako zmije a čistí ako holuby“. Zdeněk Fierlinger poukázal na nacionalizmus O. Pavlíka a na silné nacionalistické prúdy medzi slovenskými spisovateľmi.¹⁵

G. Husák napísal v liste ÚV KSČ z 1. mája 1963: „Na zjazde KSS 26. 4. 1957 vo svojom referáte K. Bacílek o prípade s[úduhu] Pavlíka povedal: „podstata jeho protistraníckej činnosti je v tom, že O. Pavlík nesúhlasil s rozhodnutiami strany pri aplikácii výsledkov 20. zjazdu KSSZ na naše pomery, vyhlasoval, že naša strana nevyvodila žiadne závery z rozhodnutí 20. zjazdu... Vyhlásil, že považuje proces s Husákom za nezákonný a tvrdil, že Husák sa dopustil len určitých politických omylov a nie zločinov, a ďalej, že jeho [Pavlíka – pozn. V. M.] vystúpenie na zasadnutí ÚV KSS v r. 1951, v ktorom odsúdil činnosť buržoáznych nacionalistov, bolo omylom, a že ľutuje, že tak vystúpil [...] Byro ÚV KSS vyzvalo O. Pavlíka k sebakritike. On však odmietol predniesť akúkoľvek sebakritiku a vyhlásil, že na svojich názoroch trvá. V dôsledku toho bol O. Pavlík vylúčený zo strany.“ Dôsledkom toho, podľa G. Husáka, O. Pavlíka v rovnakom čase odvolali zo všetkých postov a zakázali mu publikovať vedecké texty a stále mu neobnovili členstvo v strane. Podľa Husáka, „strach, že oni [organizátori politických procesov – pozn. V. M.] sa budú zodpovedať pred stranou za svoje protistranícke činy, za porušovanie socialistickej zákonnosti, viedol týchto ľudí k obnoveniu metód z obdobia kultu osobnosti“.¹⁶ Bolo taktiež rozhodnuté o straníckom potrestaní a odvolaní z funkcií Juraja Špitzeru a C. Štítnického, ktorí viedli týždenník *Kultúrny život* a Zväz slovenských spisovateľov.

Na zasadnutí ÚV KSČ v júni 1957 sa prehodnocovali otázky ideologickej činnosti strany. Tajomník ÚV Jiří Hendrych za hlavné nebezpečenstvo vyhlásil revizionizmus, ktorý sa viedol pod heslom boja proti stalinizmu. V. Biľak vyčítal spisovateľom a umeleckým dejateľom nemorálnosť, pretože sú platení ľuďom, za čo mu však nevracajú, čo treba. Biľak povedal: „Staré príslovie hovorí: *koho chleba ješ, toho pieseň spievaj. Myslím, že dostávajú dostatok chleba na to, aby aspoň o trochu vhodnejšie spievali.*“ Útok na inteligenciu v Československu určitým spôsobom reflektoval sovietsku politiku v tejto oblasti, kde boli ostro kritizovaní spisovatelia Vladimir Dudincev, Boris Pasternak a básnik Andrej Voznesenskij.

15 Tamže, s. 113 – 114.

16 Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) v Prahe, f. bývalý Studijní ústav MV, S – Zbierka rôznych písomností (ďalej S), 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. mája 1963, s. 130. Bohužiaľ, Husák, ktorý sa po auguste roku 1968 stal prvým (neskôr generálnym) tajomníkom ÚV KSČ a potom prezidentom ČSSR, sám používal metódy, ktoré predtým kritizoval.

V decembri 1957 Predsedníctvo ÚV KSČ rozhodlo o triednej a politickej previerke pracovníkov ministerstiev, vedecko-výskumných a iných inštitútov. Počas tejto čistky boli mnohí preradení na nižšie pozície a museli odísť do dôchodku. Niektorí činitelia mali byť prevychovaní fyzickou prácou vo výrobe. Uskutočňovala sa masová čistka knižníc od tzv. bezcennej a škodiacej literatúry. Výsledky rehabilitácie a prehodnotenia politických procesov začiatku 50. rokov sa ukázali nedostatočné. Zo 6978 prípadov, ktoré prehodnocovala Baráková komisia, bola v 6715 prípadoch potvrdená správnosť vynesených rozsudkov. Vládne štruktúry uprednostňovali namiesto skutočného prehodnotenia a zmeny súdnych procesov oslobodzovať odsúdených potichu, udeľovať amnestie alebo milosti. Revízia politických procesov (uskutočnená v rokoch 1955 – 1957) bola, podľa Karla Kaplana, v skutočnosti len druhým kolom protizákonných rozsudkov, pretože väčšina žiadostí, ktoré podali obvinení, bola hodnotená ako neopodstatnená. Potvrďovala sa správnosť predošlých obvinení a rozsudkov. Mocenská skupina zodpovedná za politické procesy predchádzajúcich rokov sa nechcela vzdať pozícií. R. Barák v informácii, schválenej Predsedníctvom ÚV KSČ, tvrdil: „*Naša strana nešla cestou všeobecnej rehabilitácie, čo by mohlo diskreditovať politiku strany, predovšetkým jej vedenia.*“ Okrem toho sa vedenie KSČ bálo možnosti návratu rehabilitovaných do politického života, ako sa to stalo v Poľsku (Władysław Gomułka), Maďarsku (János Kádár). 19. novembra 1956 Predsedníctvo ÚV KSČ rozhodlo o dočasnom zastavení podmieneného oslobodenia od trestov a pri osobách, ktoré už boli prepustené, avšak nesprávali sa politicky vhodne, rozhodlo znova obnoviť výkon trestu. A. Novotný prikazoval krajským a okresným funkcionárom sledovať rehabilitovaných a podmiennečne prepustených, pretože dostával správy o ich nespokojnosti s formou nápravy nezákonností a o ich požiadavkách na dôslednú rehabilitáciu vrátane ich návratu do funkcií. Novotný požadoval za potrebné rozhodne brániť podobným tendenciám. Charakterizoval ich ako protistranícku činnosť a navrhoval tvrdo zakročiť proti jej nositeľom. Na zasadnutí ÚV KSČ 19. novembra 1956 povedal: „*Musíme byť tvrdí, pretože, súdruhovia, ak by sme teraz ustúpili, tak neviem, aké dôsledky by to malo.*“¹⁷

V liste ÚV KSČ z 1. mája 1963 písal G. Husák o metódach boja s dôsledkami kultu osobnosti v Československu po 20. zjazde KSSZ: „*U nás sa tiež začal proces znovuzrodenia, celá strana ožila. Spomenutý pohľad ÚV KSČ vytvoril nádej, že aj u nás sa skoncuje s nezákonnosťami, nespravodlivosťami budú napravené [...] Na zasadnutí ÚV KSČ koncom marca 1956 v referáte s. Novotného bolo povedané: „Trebá jasne povedať, že i v našej strane sme kultu osobnosti všetci bez výnimky sami [...] nielen podliehali, že sme ho tiež šírili [...] Táto prax vychádzala*

17 KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 377.

zo samého vedenia strany a postupne sa vytváral celý systém [...] Neboli do-
držované základné princípy socialistickej zákonnosti... zistilo sa, že v prípade
radu ľudí nevinne odsúdených [...] previerka nie je dosiaľ skončená [...] Znovu
a znovu sme písali na ÚV KSČ a štátne úrady a požadovali sme nápravu. Jed-
nako náš proces obrody sa zabrzdil, s nápravami krívd obdobia kultu osobnosti
sa prestalo a všetko zostalo po starom. Rozhodnutie v našom prípade bolo odlo-
žené. Predchádzajúci pohľad zostal v platnosti. „Pravda“ 12. 5. 1956 publikovala
vystúpenie Širokého na ÚV KSČ deň predtým. Široký nás namiesto sebakritiky
[...] začal znovu obviňovať. Vo svojom vystúpení povedal: „V súvislosti s posú-
dením otázok o narušení socialistickej zákonnosti na Slovensku často vzniká
otázka, či bolo správnym odsúdenie Husáka, Clementisa, Novomeského. Tu treba
osobitne zdôrazniť, že na základe faktov známych ÚV [! – pozn. V. M.] nebol
nikto z nich odsúdený za to, že mal odlišné ideologické a politické pohľady. Bolo
správne, že strana proti ich buržoázno-nacionalistickej koncepcii viedla ostrú
kampaň. Boli odsúdení a potrestaní nie za tieto svoje chyby, nie za nesprávny
vzťah k tomu alebo onomu, hoci aj vážnemu problému. Boli odsúdení za to, že
svojou aktivitou a krokmi ohrozili Slovenské národné povstanie, ohrozili plody
víťazstva českého a slovenského národa nad hitlerovským fašizmom, ohrozili
cestu výstavby socializmu, ktorý jediný môže vytvoriť podmienky pre úplný ná-
rodný rozvoj Slovenska...“

V rezolúcii, podľa G. Husáka, prijatej ÚV KSS po Širokého správe sa hovorilo:
„... ÚV KSS zdôrazňuje, že odsúdenie buržoázných nacionalistov bolo zákonné...
Husák a spol. v spolupráci s reakciou ohrožovali jednotu a bezpečnosť republiky
aj výdobytky robotníkov a roľníkov v SNP.“ Husák napísal, že rozhodujúce slovo
na zasadnutí mali tí, ktorí organizovali proces s buržoáznymi nacionalistami:
V. Široký, K. Bacílek, P. David, R. Strechaj. „Vinníci znovu obvinili svoje obete,
využili svoje stranícke funkcie na to, aby náš prípad nebol riešený, aby zaviazali
ÚV KSS prijať nesprávne a nespravodlivé stanovisko. Všetci títo boli vo vysokých
štátnych pozíciách, všetci boli členmi ÚV KSČ [...] bola proti nám rozvinutá nová
kampaň, ktorú začalo spomenuté vystúpenie Širokého na zasadnutí ÚV KSS.“
K. Bacílek na zasadnutí ÚV KSS 13. júla 1956 „znovu opakoval staré lži a vymýšľal
nové proti tzv. buržoáznym nacionalistom“.¹⁸

V novembri po smrti A. Zápotockeho sa stal prezidentom ČSR A. Novotný,
ktorý bol zároveň prvým tajomníkom ÚV KSČ. Pripomeňme, že N. S. Chruš-
čov približne rovnako na jeseň 1957 bol prvým tajomníkom ÚV KSSZ a taktiež
aj predsedom vlády. S podporou Moskvy sa vedeniu KSČ podarilo prekonať

18 ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranickú rehabilitáciu z 1. mája
1963, s. 127 – 128.

krízu komunistického režimu v ČSR, ktorá vyvrcholila v roku 1956.¹⁹ V rokoch 1958 – 1960 pokračoval boj proti „nepriateľom ľudu“. Slovenskom sa prevalila vlna nových spoločensko-politických procesov. Nemala taký rozsah a nebola spravidzaná takými krutosťami ako začiatkom 50. rokov. Procesy boli vykonštruované proti širiteľom takzvaných „izmov“, t. j. trockizmu, sociál-demokratizmu a nacionalizmu. Na rozdiel od 50. rokov procesy neprebíhali s členmi strany, ale s nestraníkmi. Osobitne bohatým na procesy bol rok 1958. Podľa názoru slovenského historika Jana Peška vlna politických procesov na Slovensku v tomto období bola výrazne vyššia než v českých krajinách.²⁰

Slovensko začalo byť opäť považované za slabé miesto ČSR. Na konci roku 1957 orgány Štátnej bezpečnosti odhalili v Bratislave neformálnu skupinu trockistov. V skupine boli osoby rôznych profesií. Medzi jej vedúcimi boli filozof, lekár, bankový úradník, robotník a ďalší. Stretávali sa, aby besedovali o situácii v štáte po 20. zjazde KSSZ. Kritizovali pomalý proces destalinizácie, považovali za nevyhnutné oslobodiť obeť politických represíí a rozširovali letáky so svojimi názormi. Taktiež šírili na písacom stroji napísaný elaborát, ktorý sa nazýval *Lekcie 20. zjazdu u nás*. V informácii (určenej mestskému výboru strany v Bratislave) o členoch tejto skupiny sa tvrdilo, že skupina hrubo útočila na líniu našej strany, na straníckych a štátnych funkcionárov a pod zámienkou destalinizácie požadovala zmenu politického kurzu strany a rezignáciu jej funkcionárov. Požadovala tiež oslobodenie G. Husáka a ostatných s ním odsúdených, vítala udalosti v Poľsku a Maďarsku. Vyjadrovala súhlas s týmito udalosťami a tvrdila, že podobné udalosti by bolo vhodné realizovať aj v Československu. V auguste 1957 členov tejto skupiny zadržali a uväznili. V ich procese bol osobitne aktívny tajomník ÚV KSS Pavol David aj prvý tajomník ÚV KSS Karol Bacílek. V decembri 1957 členov skupiny odsúdili ako „trockistických renegátov“, ktorí sa pod zámienkou boja proti dosahom kultu osobnosti usilovali rozložiť morálno-politickú jednotu spoločnosti a podlomiť ľudovodemokratický režim. Členov skupiny odsúdili na tresty odňatia slobody od 2,5 do 9,5 roka. Spolu s nimi opätovne odsúdili aj Antona Rašlu, vojenského prokurátora, ktorý sa zúčastnil na procese s J. Tisom v roku 1947. A. Rašlu odsúdili v novembri 1954 ako vojnového a štátneho zločincina a špióna. Z väzenia ho prepustili v decembri 1956. Následne, v nových politických podmienkach, vedenie KSČ došlo k záveru, že jeho oslobodenie bolo jednou z „nedbalostí“, ktoré sa stali po 20. zjazde KSSZ.

19 Pozri *Čechija i Slovákija v XX veke. Očerki istorii. Kn. 2* [Česko a Slovensko v 20. storočí. Črty histórie. Zv. 2]. Moskva 2005, s. 135 – 161.

20 Pozri podrobnejšie PEŠEK, J.: Vlna politických procesov na Slovensku koncom 50. rokov. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (Ed.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 179 – 191.

V lete 1958 sa konal proces s bývalými sociálnymi demokratmi, ktorí chceli údajne vytvoriť sociálnodemokratickú stranu, pre prípad štátneho prevratu, tak ako sa to stalo v Maďarsku. Obvinených odsúdili na tresty väzenia (od 1,5 do 11 rokov). Vykonštruovaným a politicky motivovaným bol aj proces so zostavovateľmi *Príručného encyklopedického slovníka* a pracovníkmi vydavateľstva Osveta v Martine, kde mali slovník vydať. Týchto ľudí obvinili z ideologicky nesprávneho a protimarxistického výberu hesiel pre slovník, kde sa málo priestoru venovala osobám zo ZSSR a ľudovodemokratických krajín. Do slovníka vraj zaradili tzv. zradcov robotníckej triedy a osoby vylúčené z KSČ. Ich prípad sa posudzoval taktiež na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS. Prípad obsahoval aj obvinenia zo sabotáže a podkopávania republiky. Člen Predsedníctva ÚV KSČ Václav Kopecký považoval prípravu slovníka za prejav slovenského buržoázneho nacionalizmu.

Na jar r. 1958 ŠtB odhalila v Bratislave „skupinu pripravujúcu zvrhnutie komunistického režimu v ČSR“ a vytvorenie samostatného slovenského štátu, „ktorý by bol ekonomicky včlenený do únie stredoeurópskych krajín“. Na čele tejto skupiny, ktorá udržiavala kontakty s pofebruárovou slovenskou emigráciou, vraj mal byť bývalý československý generál Vojtech Kováč a bývalý riaditeľ Slovenskej národnej banky vo vojnovom období Imrich Karvaš. Do tejto skupiny ŠtB zaradila aj viacerých ďalších bývalých generálov a dôstojníkov (gen. Jozef Marko, plk. Ján Malár a ďalší). Gen. Marko údajne „prostredníctvom klebiet znížoval úlohu KSČ a partizánov v SNP“, zisťoval možnosti rehabilitácie G. Husáka, pretože v jeho osobe, ako vedúceho predstaviteľa KSS, videl osobu, ktorá by vraj mohla zohrať podobnú úlohu, akú zohral I. Nagy v Maďarsku v roku 1956. Tým, že obvinení požadovali širokú rehabilitáciu, sa usilovali vplyvať na spoločenskú mienku na Slovensku prostredníctvom, podľa nich správneho, prehodnotenia SNP. Proces s nimi sa konal v marci r. 1959 v Bratislave. Imrich Karvaš bol odsúdený na 17 rokov väzenia, Marko na 14 rokov. Na slobodu sa dostali v roku 1963, ostatní po amnestii v roku 1960. Cieľom procesu bolo dokázať, že separatizmus na Slovensku zdvíha hlavu a že je potrebné proti nemu bojovať tak ako proti tzv. buržoáznym nacionalistom. Všetko organizovalo a riadilo Predsedníctvo ÚV KSS a na tento účel špeciálne vytvorilo komisiu, ktorá organizovala „účasť“ spoločnosti, propagandistické kampane v tlači, rozhlase a televízii.

Podľa pražského vedenia Slovensko zostávalo, tak ako predtým, akýmsi slabým miestom, pre ktoré bol typický „nárast nepriateľskej činnosti“. Napríklad v správe MV, ktorá bola prerokovaná na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS v auguste 1959, sa hovorilo o raste nacionalistických názorov medzi tzv. bývalými ľuďmi, o ich aktivite a zintenzívnení ideologického a organizačného boja voči existujúcemu režimu. Orgány ŠtB prišli k záveru, že razantné kroky proti nim v predchádzajúcom období viedli k tomu, že „oni neprerušili nepriateľskú činnosť, ale stali sa opatrnejšími a ich podvrtná činnosť sa stala konšpiratívnejšou“. Podľa

hlásenia, spracovaného MV na konci roku 1960, bol stav na Slovensku katastrofálny, takmer ako v predvečer štátneho prevratu. Tendencia ŠtB zdôrazňovať rast nepriateľskej činnosti však nezodpovedala politickej orientácii pražského vedenia smerom „na dosiahnutie víťazstva socializmu v Československu“. Preto bolo treba zastaviť fabrikovanie spoločensko-politických procesov.²¹ To bolo síce zastavené, ale začali sa „roztáčať“ cirkevno-politické procesy.

11. zjazd KSČ (1958) určil za cieľ postupný prechod ku komunizmu. Tento cieľ potvrdila aj celoštátna stranícka konferencia (júl 1960), ktorá načrtla konkrétny program „všestranného rozvoja socialistickej spoločnosti“. Základy takejto spoločnosti už mali byť vytvorené. Národné zhromaždenie odsúhlasilo 11. júla novú ústavu, ktorá Československo charakterizovala ako socialistický štát. ČSR bola premenovaná na Československú socialistickú republiku (ČSSR). Ústava vyhlásila republiku za štát dvoch rovnoprávných národov – Čechov a Slovákov. Vychádzajúc z nepravdivého predpokladu, že nevyhnutné zblíženie národov v podmienkach socializmu bude mať v najbližšom období za následok ich splynutie, ústava značne obmedzovala právomoci a kompetencie slovenských národných orgánov. Zbor povereníkov sa zjednotil so Slovenskou národnou radou, ktorého výkonným orgánom sa stalo jeho predsedníctvo.

Týmto spôsobom sa začiatkom 60. rokov zavádzali do praxe uznesenia vedenia KSČ o zámere nasledovať kurz ohlásený 20. zjazdom KSSZ. Medzitým sa v októbri roku 1961 uskutočnil 22. zjazd KSSZ. Ten okrem iného opäť potvrdil smerovanie 20. zjazdu KSSZ – pokračujúci boj s dôsledkami kultu osobnosti a na obnovenie socialistickej zákonnosti. Spolu s tým zjazd vyzval na dôsledný a neústupný boj na dvoch frontoch – proti revizionizmu a proti sektárstvu a dogmatizmu v medzinárodnom komunistickom a robotníckom hnutí. Zjazd odsúhlasil smerovanie k ďalšiemu rozvoju socialistickej demokracie, smerovanie na posilnenie družby medzi národmi, na zblíženie a všestranné vzájomné obohatenie kultúry sovietskych socialistických národov. Bol prijatý nový program KSSZ, ktorý potvrdzoval, že v roku 1980 bude v ZSSR dosiahnutý komunizmus. Napriek odvolávaniu na nevyhnutnosť pokračovať v boji s dôsledkami kultu osobnosti, zjazd názorne demonštroval rast kultu osobnosti samotného N. S. Chruščova, ktorého delegáti zjazdu nazývali ako „neoblomného leninovca“. V tom istom duchu sa niesol svojou servilnosťou bezprecedentný prejav Novotného na zjazde. Povedal, po tom ako sa oboznámil s projektom programu KSSZ: „Program [aj] my považujeme za svoj, vychádzajúc z konkrétnych podmienok krajiny v činnosti našej strany. Týmto programom sa budeme dôsledne riadiť vo svojej práci, keďže obsahuje základné črty aj našej budúcnosti. Aj v Československu bude

21 Tamže, s. 186 – 187.

súčasnú pokolenie žiť v komunizme.“ A. Novotný tiež znova zdôraznil význam rozhodnutí 20. zjazdu KSSZ pre činnosť KSČ.

V praxi sa však rehabilitácia odsúdených v procesoch 50. rokov nepohla z mŕtveho bodu. Dokonca naopak, v novembri roku 1961, teda ihneď po 22. zjazde KSSZ, na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČ A. Novotný varoval pred zbytočnými výzvami na rehabilitáciu.²² Odpor komunistického vedenia vrátane samotného Novotného kardinálne prehodnotiť a odsúdiť vykonštruované politické procesy 50. rokov bol veľký. Vedenie strany malo strach priznať si vinu a zodpovednosť za organizovanie procesov. Vedenie KSČ a KSS tak ako predtým uprednostňovalo iný, „tichý“ spôsob riešenia otázky: postupné oslobodenie odsúdených cestou amnestie a prezidentskej milosti. Do začiatku 60. rokov bolo takýmto spôsobom prepustených na slobodu dosť veľa ľudí, avšak všetkých prepúšťali podmienene, so zákazom vycestovať a neustále ich sledovali orgány ŠtB. To sa týkalo aj odsúdených v prípade tzv. buržoáznych nacionalistov. Na amnestiu z 9. mája 1960 prepustili na slobodu G. Husáka. 17. februára 1961 mu na základe individuálnej milosti prezidenta prinavrátili československé občianstvo, ale skonfiškovaný majetok mu nevrátili. To sa týkalo aj D. Okáliho. Dňa 6. januára 1960 na základe individuálnej prezidentskej milosti prepustili z väzenia I. Horvátha, ktorému taktiež vrátili občianstvo. Zomrel 4. septembra 1960. L. Holdoša prezident omilostil už v roku 1957. Novomeskému na prezidentskú milosť zrušili 17. februára 1961 trest straty občianskych práv.²³

Proces rehabilitácie rýchlo nabral akýsi „druhý dych“ 9. mesiacov po 22. zjazde KSSZ, v auguste 1962, na základe Novotného návrhu odsúhlasilo predsedníctvo vytvorenie komisie na „*prehodnotenie najvýznamnejších politických procesov proti osobám, ktoré zaujímali vysoké politické pozície*“. Na jej čele bol tajomník ÚV KSČ Drahomír Kolder. Čo to spôsobilo? Predovšetkým, podľa názoru K. Kaplana, tlak zdola, aktivita a nespokojnosť s výsledkami revízií procesov s ľuďmi, ktorých prepustili na slobodu. Dôležitú úlohu zohrala nová vlna odhalení stalinských zločinov v ZSSR a nakoniec aj objavenie nového obetného baránka za nedôslednosť rehabilitácií, konkrétne ambiciózneho ministra vnútra Rudolfa Baráka. Začiatkom roku 1962 odštartoval konflikt v Predsedníctve ÚV KSČ, konkrétne proti A. Novotnému. R. Baráka zadržali, uväznili a na základe rozhodnutia prezidenta odsúdili na 15 rokov väzenia.²⁴ Jeho odsúdenie bolo zámerkou na nové prehodnotenie politických procesov, pretože, ako sa najprv zdôrazňovalo na zasadnutí ÚV KSČ 30. augusta 1962 a potom na 12. zjazde KSČ

22 KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 378.

23 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 889. Rozsudok Prezídia Najvyššieho súdu v Prahe z 28. 6. 1963, 9/63, s. 7.

24 V júli roku 1968 Najvyšší súd zrušil rozsudok v prípade R. Baráka ako protizákonný.

v novembri 1962, R. Barák mnohé záležitosti tajil pred vedením strany. Jeho cieľom bolo posilniť vlastnú pozíciu na MV a zneužívať informácie, ktorými disponoval.

Začalo sa nové kolo prehodnocovania prípadov a vedenie KSČ sa tak ako predtým chystalo potvrdiť správnosť politických hodnotení začiatku 50. rokov a „opraviť“ iba niektoré z nich. Takýmto spôsobom išlo iba o „kozmetickú revíziu“ predchádzajúcich rozhodnutí. Táto revízia sa uskutočňovala pod heslom prekvalifikovania a prehodnotenia závažnosti vykonaných zločinov. S výsledkami komisie sa najprv oboznamoval A. Novotný a potom, s jeho súhlasom, o nich boli informované ďalšie stranické orgány. Stalo sa, že v Kolderovej komisii a jej podkomisiách mali významnú prevahu tí, ktorí neboli priamo zviazaní s vykonštruovaním politických procesov. V komunistickom vedení, zvolenom na 12. zjazde KSČ, taktiež narástol počet prívržencov rehabilitácie. Z dvanásťich kandidátov a členov Predsedníctva ÚV KSČ boli len štyria priamo spojení s vykonštruovaním politických procesov. Komisia dosiahla uskutočnenie rehabilitácií. Jej správa bola prerokovaná a odsúhlasená na zasadnutí ÚV KSČ 3. – 4. apríla 1963. Pozornosť sa v prvom rade obrátila na proces s R. Slánskym. Tento proces sa vyhodnotil ako úplne vykonštruovaný. „*Táto v mnohom neúplná správa spôsobila medzi komunistami silné politické otrasy, možno povedať aj vnútrostranícku krízu,*“ píše K. Kaplan. Vo všetkých diskusiách sa vynárali otázky: ako je to možné, a kto je zodpovedný za hrôzy a nepravosti, za politické procesy a popravy?²⁵

Pri určovaní zodpovednosti za „porušenie zákonnosti“ bola Kolderova komisia nedôsledná a za hlavných vinníkov označila orgány bezpečnosti a justície. Členovia vedenia KSČ a KSS (Viliam Široký, Bruno Köhler, Karol Bacílek a ďalší), ktorí boli priamo zapletení do organizovania procesov obdobia rokov 1948 – 1954, tvrdo trvali na tom, že o ničom nevedeli a o mnohých veciach počujú prvýkrát. Hoci A. Novotný trval na sebakritike „starých“, no zároveň sa usiloval udržať ich vo vedení. Nebral ohľad na požiadavky členov komisie zosadiť z pozícií prvého tajomníka ÚV KSS K. Bacílka, jeho neoficiálneho nástupcu P. Davida, B. Köhlera. Novotný bol nakoniec prinútený ustúpiť²⁶, ale podarilo sa mu udržať ich pozície ako členov ÚV KSČ i ako poslancov. „Starí“ vo vedení sa chceli uspokojiť s obvinením zo zodpovednosti už mŕtvych činiteľov (K. Gottwalda, A. Zápotockého) alebo „politických mŕtvov“ (A. Čepičku, R. Baráka, G. Bareša, L. Kopřivu). V. Širokému a K. Bacílkovi pripisovali iba bezvýznamnú úlohu.

25 KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 380 – 381.

26 Funkciu K. Bacílka zaujal A. Dubček, ktorý bol na zjazde KSS 24. – 25. novembra 1962 zvolený za člena Predsedníctva ÚV KSS a v apríli roku 1963 sa stal plnoprávnym členom ÚV KSČ.

V značnej miere sa im to aj podarilo a za hlavných vinníkov boli označení mŕtvi, ktorí tak nemuseli niesť stranícky trest.

Kolderova komisia presadila, aby z orgánov bezpečnosti a spravodlivosti prepustili najaktívnejších účastníkov vykonštruovaných politických procesov, teda tých, ktorí vykonštruovali procesy s významnými komunistickými činiteľmi. Obviňovaní pracovníci týchto orgánov na svoju obhajobu a ospravedlnenie tvrdili, že sa riadili príkazmi komunistickej strany a chránili stranícku líniu, naplňajúc príkazy ministra. O zákonnosti v tej dobe vraj vôbec nikto nehovoril. Začalo sa o nej hovoriť až neskôr. Bezprostredných vykonávateľov buď preradili na nižšie pozície, alebo sa uplatnili na iných ministerstvách, organizáciách, vedeckých inštitútoch, v štátnom aparáte, redakciách atď.

Nedôslednosť výsledkov spomínanej komisie bola zjavná, najmä pokiaľ išlo o tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Napr. obvinenie G. Husáka, L. Novomeského a ďalších z buržoáznonacionalistickej úchyľky zostávalo v platnosti. Hoci v apríli 1963 im obnovili členstvo v strane, požadovali úplnú rehabilitáciu tak po straníckej, ako aj po občianskej línii. Táto požiadavka sa objavila taktiež na konferencii slovenských spisovateľov v Bratislave 4. apríla 1963 aj na zjazde Zväzu československých spisovateľov v Prahe 22. – 24. mája 1963. Ostré otázky sa kládli aj na zjazde Zväzu slovenských novinárov 27. – 28. mája 1963. Napr. Roman Kaliský povedal: „Českému občanovi, českému politikovi, českému straníckemu funkcionárovi v tých rokoch hrozilo, že bude odhalený a stíhaný ako agent imperialistickej rozviedky, ako slanskovec, ako kozmopolitný element, ako sionista, trockista [...] Slovák, slovenský komunistický politik alebo aj radový občan mal však navyše tú smolu, že ak by sa bol zo všetkých spomínaných obvinení nejak vymotal, nemohol by sa vymotať z obvinenia z buržoázneho nacionalizmu, lebo bol okrem toho všetkého ešte aj Slovák.“ Správa Mieroslava Hyska sa vyznačovala konkrétnosťou: z organizovania kampane proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom obvinil predsedu vlády V. Širokého. M. Hysko povedal: „Referát súdruha Širokého na 9. zjazde KSS – pokiaľ ide o tzv. odhalenie tzv. buržoáznych nacionalistov v našej strane – nie je výsledkom objektívneho rozboru skutočnosti, ale – ako to vtedy bolo pre celú našu propagandu charakteristické – naopak: vychádzal z apriórnej tézy o nevyhnutnosti buržoáznonacionalistického nebezpečenstva v našej strane a tejto téze sa museli podriaďiť všetky skutočnosti.“ To bola podľa J. Rychlíka nepriama výzva na odvolanie Širokého. Zjazd taktiež vyjadril želanie, aby G. Husák, L. Novomeský a E. Friš mohli verejne obhájiť svoje názory a zaslal im pozdravné a ospravedlňujúce listy.²⁷

27 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 192 – 193.

Tlak zdola bol taký silný, že A. Novotnému nezostávalo nič iné, než súhlasiť s vytvorením špeciálnej komisie na prešetrenie prípadu tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. V Prahe začala činnosť komisia známa pod názvom barnabitská (pracovala v budove kláštora barnabitiiek). A. Novotný očakával, že komisia (tak ako predchádzajúce komisie) potvrdí správnosť dovtedajších rozhodnutí. Mýlil sa, výsledok z roku 1963 bol opačný a Novotnému sa nepodarilo zabrániť návratu G. Husáka do politiky. Naopak, G. Husák vstúpil na politickú scénu ako protivník A. Novotného a bol na Slovensku veľmi aktívny. Na konci roku 1963 bol Novotný prinútený pod tlakom zdola zbaviť V. Širokého všetkých stranických (člen Predsedníctva ÚV KSČ) a štátnych (predseda vlády ČSSR) postov. Pod týmto rozhodnutím sa neoficiálne skrývalo odsúdenie aktívnej účasti V. Širokého v realizácii procesu so „slovenskými buržoáznymi nacionalistami“.

Nemalú úlohu v tom, že slovenská spoločnosť, a predovšetkým inteligencia, sa vo veci angažovali, mali materiály tzv. samizdatu. Na jeseň roku 1963 som bola na vedeckom pobyte na Slovensku a oboznámila som sa s názormi slovenských historikov, spolupracovníkov Historického ústavu SAV a Ústavu dejín KSS v Bratislave. Práve vtedy sa v budove SAV uskutočnilo moje stretnutie s G. Husákom, ktoré zorganizoval profesor M. Gosiorovský. G. Husák vtedy spolupracoval s Ústavom štátu a práva SAV a pracoval na knihe o SNP. Debata, ktorá trvala okolo dvoch hodín (je mi ľúto, že som sa hanbila ju zapísať), sa týkala histórie Slovenska v rokoch 1944 – 1948, teda témy, o ktorú som sa vtedy zaujímala. Otázky spojené s rehabilitáciou sme nerozoberali. G. Husák, ktorý bol jedným z organizátorov SNP a po vojne vykonával vysoké štátne funkcie na Slovensku (po parlamentných voľbách v roku 1946 sa stal predsedom Zboru povereníkov), ochotne odpovedal na všetky otázky, ktoré ma zaujímali. Ospravedlňoval a obhajoval svoju činnosť v tom čase, čo je pochopiteľné. Počas deviatich rokov strávených vo väzení (1951 – 1960) ho ako slovenského buržoázneho nacionalistu očierňovali a ohovárali do takej miery, že bol nútený obhajovať sa tvrdením, že jeho činy nikdy nešli proti príkazom strany, K. Gottwalda. Ak aj s niečím nesúhlasil, tak ako disciplinovaný člen strany sa podriadil jej rozhodnutiam.

Po 12. zjazde KSČ, ktorý prijal rozhodnutie, aby sa v priebehu štyroch mesiacov prehodnotili otázky najvýznamnejších politických procesov, G. Husák, ktorý sa už nachádzal na slobode, adresoval list ÚV KSČ so žiadosťou o rehabilitáciu.²⁸ Po tom, ako v apríli 1963 A. Dubček vrátil G. Husákovi stranickú legitimitáciu, napísal G. Husák obsiahlu správu (134 strán textu napísaného na

28 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962.

písacom stroji)²⁹, v ktorej požadoval úplnú rehabilitáciu a oslobodenie spod všetkých obvinení po straníckej a štátnej línii. Po 12. zjazde KSČ napísal list A. Novotnému aj Novomeský.³⁰ Komisii prehodnocujúcej politické procesy predložili aj správu L. Holdoša³¹. „Samizdat“ publikoval aj rozhodnutie Najvyššieho súdu z 28. júna 1963 o zbavení G. Husáka a ostatných odsúdených s ním všetkých obvinení.³² Všetky tieto materiály sa rozširovali po Slovensku (v každom prípade v Bratislave) medzi inteligenciou. Materiály som dostala aj ja ako predstaviteľka krajiny, ktorej názor mal v tom čase ešte vplyv a o ktorej sa mnohí domnievali, že rehabilitácia politických väzňov v nej prebiehala veľmi dobre.

Podľa všetkého tieto materiály, bezpochyby vplývajúce na spoločenské náklady, viedli k tomu, že generálny prokurátor 9. apríla 1963 požiadal o znovuotvorenie prípadu tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov, v ktorom nebol dodržaný zákon. Dňa 18. apríla boli materiály „prípady Husák“ vrátené na prokuratúru, aby ich prešetrila. Už 13. mája odovzdal generálny prokurátor výsledky vyšetrovania prezídiu Najvyššieho súdu a navrhol zrušenie trestov pre G. Husáka a ostatných s ním odsúdených z 24. apríla 1954. V priebehu doplnujúceho vyšetrovania, písalo sa v rozsudku prezídia Najvyššieho súdu z 28. júla 1963, sa vyjasnilo, že dôkazy viny „boli vytrhnuté zo všetkých objektívnych aj subjektívnych súvislostí [...] a boli usporiadané do umelo vytvorených prepojení, prekrútených a skomolených v takom rozsahu, že ich nie je možné považovať za dôkazy skutočných krokov obvinených“. Prezídium Najvyššieho súdu na svojom neverejnom zasadnutí došlo k záveru, že rozsudkom aj vyšetrovaním v tomto prípade došlo k porušeniu zákona, a preto zrušil daný rozsudok, ktorý videl „hlavnú vinu všetkých odsúdených v tom, že pri službe západným imperialistom a v spojení s protištátnom sprisahaneckým centrom na čele s Rudolfom Slánskym vytvorili na Slovensku rozvratnú buržoázno-nacionalistickú skupinu, ktorej cieľom bola likvidácia samostatnosti alebo ústavnej celistvosti republiky a jej ľudovo-demokratického zriadenia“.

Prezídium Najvyššieho súdu uviedlo, že materiálmi Najvyššieho súdu (1963) v prípadoch Rudolfa Slánskeho, Karla Švába a Bedřicha Reicina je dostatočne potvrdená skutočnosť, že žiadne Slánskeho sprisahanecké centrum neexistovalo. „Tvrdenie o existencii takého centra bolo v rozpore so skutočnosťou, bolo umelo

29 ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. mája 1963, s. 130.

30 NA, f. ÚV KSČ – 03/10 – Barnabitská komisia (ďalej 03/10), šk. č. 3, a. j. 39. List L. Novomeského Antonínovi Novotnému.

31 Správa Ladislava Holdoša pre komisiu Predsedníctva ÚV KSČ pre preskúmanie politických procesov. In: Archív autora, strojopisná kópia, samizdat.

32 ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranícku rehabilitáciu z 1. mája 1963, s. 130.

vykonštruované, všetci odsúdení v rámci tohto sprisahaneckého centra boli oslobodení spod obvinení z protištátnej činnosti.“³³ Popri tom Najvyšší súd odvolal aj obvinenie Vladimíra Clementisa, ktorý „podľa pôvodného rozsudku v prípade Gustáva Husáka nemal byť iba spojkou buržoázných nacionalistov s protištátnym Slánskeho centrom, no mal tejto skupine [burž. nacionalistov] neustále šéfovať a smerovať ju k protištátnej činnosti“. Podľa dokumentu „obvinení Husák a spol. nemohli byť paralelným centrom, pobočkou, subjektívnym aj objektívnym pomocníkom Slánskeho skupiny na Slovensku, čo tvrdil pôvodný rozsudok, proti ktorému sa odvolali. Taktiež nemohli byť spojení s hocikým členom tohto neexistujúceho centra, teda ani s Vladimírom Clementisom [...] Rozsudok sa opieral o všeobecné frázy a priznania sa niektorých odsúdených, pričom sa nedá upozorniť na fakt, že priznania sa neopierali o žiaden reálny základ a boli vynútené nezákonne vedeným vyšetrovaním a hrubým fyzickým a psychologickým nátlakom“.³⁴ Ďalej boli krok za krokom vyvracané konkrétne obvinenia, predkladané voči G. Husákovi a ďalším na 9. zjazde KSS, v priebehu vyšetrovania aj na súde v apríli 1954. Porovnanie dôkazov nevinu z listov G. Husáka, L. Novomeského, L. Holdoša a dôkazov, ktoré obsahuje rozsudok prezídia Najvyššieho súdu z 28. júla 1963, sa odlišovali len málo. Rozsudok prezídia Najvyššieho súdu podpísaný Josefom Literom bol konečný a nebolo možné sa voči nemu odvolať.

G. Husák, ako som už spomenula, ani v priebehu vyšetrovania a ani na súde nepriznal svoju vinu. L. Novomeský a L. Holdoš, o čom svedčia ich listy, odvolali svoje priznania, vynútené pod fyzickým a psychickým nátlakom. V Husákovom liste ÚV KSČ (december 1962) o prešetrení prípadu tzv. buržoázných nacionalistov sa píše: „Naša strana odčinením tejto krivdy len získa na autorite a dôvere, ako tomu bolo v podobných prípadoch v SSSR, Poľsku, Maďarsku, Bulharsku a iných bratských stranách [...] Vždy som stál po boku SSSR, propagoval a obhajoval politiku sovietskej strany [...] Mnohí súdruhovia ma považovali za skôr príliš pravoverného, príliš tvrdého v prebojovávaní smerníc strany. Nikdy som sa nedostal do konfliktu so straníckymi orgánmi, nikdy som sa nepostavil proti prijatým straníckym usneseniam. Nechápal som toto obvinenie.“ G. Husák

33 Krátko predtým boli R. Slánský a spol. občiansky rehabilitovaní. No ako je autorke známe, ani vtedy a ani neskôr R. Slánský, O. Šling, B. Reicin, O. Fischl, K. Šváb, J. Taussigová neboli rehabilitovaní po straníckej línii a nebolo im obnovené členstvo v KSČ. Obvinenie z organizovania procesov začiatku 50. rokov voči R. Slánskemu nebolo stiahnuté. Pred popravou R. Slánský povedal: „Mám to, co jsem si zasloužil.“ KÝR, A.: Výkon vyšetrovací vazby a trestu smrti v „případu Slánský a spol.“ In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (Eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, s. 386.

34 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 889. Rozsudok Prezídia Najvyššieho súdu v Prahe z 28. 6. 1963, 9/63, s. 8–9.

nepopieral svoje možné chyby, ktoré zdôvodňoval mladosťou a neskúsenosťou pri riešení zložitých úloh: „V tých rokoch bolo mnoho improvizácie a mnoho nedostatkov v našich i mojich riešeniach.“ Uznával aj svoje osobné nedostatky: „veľa sebavedomia, prudkú povahu, často nedeľnosť, prílišné nároky na ľudí, atď.“ G. Husák, odpovedajúc na obvinenia voči nemu, napísal: „Celý politický život Slovenska po r. 1950 bol poznačený kampaňou proti ‚slovenskému buržoáznemu nacionalizmu‘, rozkvitela pretváarka a snaha uchrániť si vlastnú kožu a teplé miestečka.“

Svoj vzťah k ZSSR G. Husák charakterizoval takto: „V medzinárodnom komunistickom hnutí je pomer k SSSR [ZSSR – pozn. V. M.], k sovietskej strane považovaný za skúšobný kameň proletárskeho internacionalizmu jak pre celú stranu, tak i pre jednotlivcov. Chcem pár slov povedať o sebe v tejto súvislosti. Od mojich mladých rokov bol som oddaným priateľom Sov. sväzu, horlivým propagátorom myšlienok Októbrovej revolúcie a Komunistickej strany SSSR. Nikdy ani na chvíľu som v tomto mojom vzťahu k SSSR nepoľavil, nezakolísal. Ani v priebehu mojej aktívnej politickej činnosti, ani vo väzení, ani dnes. Keď ma roku 1950 kritizovali, od r. 1951 vyšetrovali a neskoršie súdili, nemohli nájsť nič, v čom by mohli ukázať môj nesprávny pomer k SSSR. A usilovali sa o to naozaj zo všetkých síl [...] Môj celý život bol preniknutý láskou a oddanosťou ku všetkému sovietskemu a ruskému, od politických vzťahov, ku kultúre, literatúre a osobným vzťahom.“ O význame rozhodnutí 20. a 22. zjazdu KSSZ G. Husák napísal: „Vždy som bol a navždy zostanem oddaným stúpencom SSSR.“ Veľký priestor v liste dostal opis nezákonných metód vedenia vyšetrovania a výsmechu voči uväzneným. Ťažko povedať, či Husák vtedy vedel o používaní rovnakých metód v ZSSR. Dá sa domyslieť, že ak by o nich nevedel presne, mohol ich predpokladať.

Svoj vzťah k otázke nacionalizmu na Slovensku prezentoval nasledovne: „Ako starý člen strany poznám samozrejme marx-leninské učenie o národnostnej otázke a plne s ním súhlasím. Nejde však o teoretický súhlas. Ide o správny postup v praxi. Dobré som si vždy uvedomoval reakčnú podstatu nacionalizmu na Slovensku, zvlášť v tmárskej kombinácii s klerikalizmom [...] Bol som vždy zástancom spoločného štátu Čechov a Slovákov a bojoval som proti ľudáckemu separatizmu [pred aj počas vojny, v priebehu SNP aj po oslobodení – pozn. V. M.].“ „Bojovali sme s Benešom a jeho falošnou koncepciou čechoslováctva [...] Pokiaľ ide o konkrétnu štátoprávnu úpravu pomerov Čechov a Slovákov v rámci ČSR – bola táto otázka v rôznych etapách predmetom rokovaní a dohôd [...] Zúčastnil som sa na týchto rokovaníach, stanovisko strany bolo aj mojím stanoviskom. Pokiaľ sa o niektorej otázke diskutuje, domnievam sa, není zločinom povedať svoj osobný názor. Akonáhle strana v ktorejkoľvek, i v nacionálnej otázke prijala uznesenie, pevne som sa stanoviska strany vždy držal [...] V rokoch obnovenia ČSR bola tzv. slovenská otázka jednou z najcitlivejších. I J. V. Stalin radil začiatkom r. 1945

v rozhovore súdruhovi Gottwaldovi pristupovať k riešeniu tejto otázky obzvlášť rozumne a taktne. J. Dimitrov na začiatku r. 1945 radil pristupovať k riešeniu tejto otázky s najväčšou múdrosťou a delikátnosťou. S. Dimitrov začiatkom roku 1945 radil, aby sa u nás riešili tieto problémy federatívnym spôsobom, atď. Proste riešenie sa hľadalo a postupne nachádzalo. Hotový recept nemal nikto, jedine Beneš, a ten chcel všetko po starom. Strana na Slovensku, keď viedla ľud do národno-oslobodzovacieho zápasu a neskoršie, keď v boji s reakciou usilovala získať čo najväčší politický vplyv na masy, nemohla ignorovať historický vývoj a preskakovať etapy v riešení národnostnej otázky. To všetko sa odzrkadlilo tiež v politickej praxi strany tých rokov, keď som bol i ja vo vedení strany [...] Jednal som vždy ako uvedomelý komunista, verný myšlienke proletárskeho internacionalizmu.“

„Súhlasím so závermi 20. a 22. zjazdu KSSZ a vyhláseniami komunistických a robotníckych strán, súhlasím s generálnou líniou našej strany, ako bola schválená 12. sjazdom KSCĽ,“ napísal G. Husák. Prosil: „aby ÚV KSCĽ, po prešetrení celého prípadu, zrušil rozhodnutie z 21. februára 1951 o mojom vylúčení z KSCĽ a obnovil moje riadne členstvo v KSCĽ. V strane, v ktorej som od mladých rokov vyrástol, chcel by som znovu pracovať, ako jej verný a disciplinovaný člen. Svojimi skromnými silami chcel by som strane pomáhať v jej veľkých dnešných a budúcich úlohách.“ Na záver Husák napísal: „Nechápal som dobre, prečo sa riešenie otázky procesov so straníckymi funkcionármi u nás tak pretahuje. Na 12. sjazde bolo povedané, že to zapríčinil Barák, ‚dobrodruh a karierista‘, ktorý nesprávne preveroval tieto procesy [...] V dobe nášho procesu bol Barák 8 mesiacov ministrom vnútra [...] Od 20. zjazdu KSSS som šesť rokov čakal na riešenie týchto otázok, z toho 4 roky vo väzení. A nielen ja, desiatky starých členov a funkcionárov strany. Predkladám túto žiadosť v nádeji, že ÚV KSCĽ po prešetrení nášho prípadu rozhodne o mojej trestno-právnej i politickej rehabilitácii, vráti mi členstvo v strane a možnosť pre vec socializmu čestne pracovať.“³⁵

V ďalšom, mimoriadne podobnom liste z 1. mája 1963 sú presvedčivo (bod po bode, celkovo ich je 16) vyvracané všetky výmysly týkajúce sa činnosti slovenských buržoáznych nacionalistov, začínajúc v predvojnovom období a končiac na začiatku 50. rokov. G. Husák nešetrí kritikou osôb, ktoré sa zúčastnili na vykonštruovaní prípadu, z ktorých mnohí boli aj na začiatku 60. rokov pri moci a zastávali významné funkcie. V prvom rade išlo o V. Širokého, Rudolfa Slánskeho, Štefana Baššovanského (spáchal samovraždu v r. 1952), V. Kopeckého, K. Bacílka atď. V liste, pravdepodobne z taktických dôvodov, nepísal o vine A. Novotného. Okrem toho treba mať na pamäti, že vtedy Husák ťažko mohol vedieť o „ruke

35 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 60 – 64.

Moskvy“ pri organizovaní politických procesov konca 40. a začiatku 50. rokov a o úlohe sovietskych poradcov v ich realizácii. Nie je známe, aký vplyv by táto informácia bola bývala mala na celú jeho ďalšiu činnosť.

Detailne kriticky G. Husák hodnotí pozíciu V. Širokého: „*Široký na 9. sjazde KSS neskúmal národnostnú otázku z pozícií leninského učenia, ale z pozície sily, moci, z pozície silnejšieho voči slabšiemu. Na 9. zjazde Široký proste proklamoval obvinenia proti ‚buržoáznym nacionalistom‘ tak ako rímsky pápež – vychádzajúc zo svojej neomylnosti – vyhlasuje urbi et orbi svoje osobné názory veriacim. Lebo za kultu osobnosti táto neomylnosť patrila k osobnostiam vodcov. Neomylný vodca mal monopol na pravdu. Povinnosťou ostatných bolo takýmto vyhláseniam veriť.*“ Na konkrétnych prípadoch Husák vyvracal výmysly Širokého na adresu tzv. slovenských buržoázných nacionalistov. Obvinil ho, že „*úmyselne nestavia otázku jasne, lebo by sa odhalilo, že pri riešení národnostnej otázky u nás [...] zastával vždy centralistické stanovisko, vyhovujúce ašpiráciám predtým utláčajúceho, väčšieho národa*“. Podľa G. Husáka bol „*triumf Širokého na 9. zjazde KSS triumfom kultu osobnosti na Slovensku, kultom jeho osoby*“.

Spolu s tým G. Husák písal o ďalších funkcionároch, ktorí sa zúčastnili na organizácii politického procesu s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami, konkrétne aj o R. Slánskom: „*R. Slánský, spolu so Širokým hlavný režisér prípadu ‚slovenských buržoázných nacionalistov‘, vo svojom referáte [na 9. zjazde KSS – pozn. V. M.] nijako nezaostával za ostatnými ani v strašných obvineniach, ani v urážkach a klebetách.*“ R. Slánský podľa G. Husáka povedal: „*Odhalenie sprisahania ukázalo, že sa usilovali o návrat starého panského režimu, režimu bankárov, fabrikantov a veľkostatkárov, režimu hladu a nezamestnanosti, národnostného útlaku a rozoštvávania...*“ R. Slánský podľa G. Husáka spája aktivity slovenských buržoázných nacionalistov s činmi českých nacionalistov M. Švermovej a O. Šlinga, ktorí „*sa vždy pokúšali štváť český národ proti slovenskému ľudu [...] Clementis, Husák a Novomeský zase štváli slovenský ľud proti českému, Slovákov proti Prahe a hovorili o tom, že by bolo najlepšie, keby pražská vláda nemala vôbec nijakú moc na Slovensku*“. R. Slánský podľa G. Husáka nazýva ich „*piatou (záškodníckou) kolónou*“ a domnieva sa, že po ich odhalení sa už „*začal zlatý vek slovenského národa*“. V. Široký, ako písal G. Husák, „*v záverečnom slove veľmi pochvaloval ‚skvelú reč Slánskeho‘ a ohlásil ‚započatie boja proti buržoázno-nacionalistickým zvyškom v spoločenskom živote, štátnom aparáte, hospodárskom živote, oblasti kultúry‘, slovom, vo všetkých oblastiach života Slovenska. Ako som sa neskoršie do počul, bol naozaj ‚tento boj‘ surovo uskutočňovaný na všetkých úsekoch a doplatili na to tisíce ľudí.*“³⁶

36 ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť Gustáva Husáka o úplnú stranickú rehabilitáciu z 1. mája 1963, s. 81, 89 – 90, 109, 120 – 121.

Na záver vyjadril G. Husák nádej, že časy nezákonnosti sa skončili a teraz je čas na obnovu „*dôvery širokých mas ku strane a jej vedeniu nevyhnutné dôsledne a bezozbytku sa vysporiadať so všetkými pozostatkami*“ kultu osobnosti: „*Polovičatosť a kompromisy v týchto – tak zásadných otázkach života a práce strany by nepriniesli strane osoh, ale škodu. Náš prípad – ,prípád slovenských buržoáznych nacionalistov‘ – ako jeho inšpirátori a režiséri ho pomenovali, zasiahol príliš hlboko do myslenia ľudí, najmä na Slovensku. Jednak preto, že vyše 10 rokov sa viedla verejná, takmer nepretržitá kampaň proti nám osobne a proti ,nacionalistickému nebezpečenstvu na Slovensku‘ vo všeobecnosti. Ďalej preto, že náš prípad v tejto kampani bol sústavne spojovaný s riešením národnostnej otázky u nás, s riešením tzv. slovenskej otázky. Táto 10-ročná kampaň [...] priniesla strane a republike vážne škody, najmä v oblasti vzájomnej dôvery oboch našich národov. V českom národe táto kampaň nutne vyvolávala nedôveru voči Slovákom a Slovensku [...] A táto kampaň vyvolala na Slovensku práve opačný účinok, než aký chceli jej iniciátori a režiséri. Zasiaevala po 10 rokoch semeno nedôvery do vzťahu slovenského a českého národa, vážne naštrbila dôveru medzi našimi bratskými národmi. Opakujúca sa ,mobilizácia strany na boj proti nacionalizmu na Slovensku‘ [...] vyvolávala v slovenských ľuďoch pocit krivdy, nerovnoprávnosti a nespravodlivosti [...] Spomenutá kampaň okolo nášho prípadu je jednou z príčin hrubých deformácií v riešení národnostnej otázky u nás v období kultu osobnosti. Pri odstraňovaní dôsledkov kultu osobnosti u nás je nevyhnutné odstraňovať deformácie v oblasti národnostnej otázky. Tak okrem osobných sú tu i širšie príčiny, pre ktoré považujem za naliehavé doriešiť i náš prípad.“*

ÚV KSČ na zasadnutí 3. – 4. apríla 1963 podľa G. Husáka „*ponechal v platnosti rozhodnutie z 21. 2. 1951 o našom vylúčení z ÚV, resp. toto rozhodnutie potvrdil. Tomu nemožno rozumieť inak, ako že zotrval na obvineniach z ,buržoázneho nacionalizmu‘, ako ich predniesol s. Široký na 9. zjazde KSS. V tomto smere považujem náš ,prípád‘ za nedoriešený, preto podávam túto žiadosť, aby obvinenia z 9. zjazdu a jeho závery proti nám boli revidované, aby bolo pozmenené i vyššie uvedené rozhodnutie ÚV KSČ o našom pozbavení členstva v ÚV, a tak celý prípad doriešený. Je to jedným z dôležitých predpokladov odstraňovania deformácií v národnostnej otázke z obdobia kultu osobnosti [...] Som presvedčený, že dôsledné vyriešenie nášho prípadu podstatne môže prispieť k náprave škôd, o ktorých som hovoril. Posilňovanie dôvery medzi našimi dvoma národmi, všestranné zlepšenie ich vzájomného vzťahu považujem za jednu z najdôležitejších politických úloh u nás [...] Dúfam, že moje slová nie sú chápané tak, ako by som mal na mysli nejaké bezzásadové zatajovanie chýb v ktorejkoľvek oblasti, i v oblasti národnostnej politiky. Naopak, čím otvorenejšie a konkrétnejšie budeme kritizovať skutočné chyby a nedostatky, či v minulosti, či v prítomnosti aj v tejto oblasti, tým správnejší a objektívnejší pohľad na vec dostaneme [...] Opakujem i v tejto žiadosti,*

čo som povedal 17. 4. 1963 súdruhovi Dubčekovi, keď mi odovzdával stranícku legitimáciu: *„Všetky svoje sily, schopnosti a skúsenosti dávam plne k dispozícii našej strane v jej obrovskom úsilí o výstavbu socialistickej a komunistickej spoločnosti u nás. Za osobitnú povinnosť si považujem všemožne prispievať k obnoveniu a prehĺbeniu vzájomnej dôvery medzi našimi národmi, prispievať k jednote, sile, rozkvetu nášho štátu [...] Ubezpečujem Ústredný výbor mojou naprostou oddanosťou strane“*.³⁷

Z listu L. Novomeského je zjavné, ako ho trápila myšlienka zrady, v prvom rade vo vzťahu k V. Clementisovi, jeho priateľovi, s ktorým spolupracoval ešte pred vojnou v ľavicovom spoločensko-politickom časopise DAV, blízkom komunistickej strane. L. Novomeský sa podľa listu dištancoval od svojich výpovedí na súde v Prahe v roku 1952 (v prípade R. Slánskeho) a v Bratislave v roku 1954 (v prípade tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov) už v rokoch 1955 a 1956 pred komisiou ÚV KSČ. Ešte raz zdôraznil, že výpovede boli vynútené bezprecedentným fyzickým a psychologickým nátlakom. Podľa L. Novomeského to však neboli metódy predbežného vyšetrovania vynútené vyšetrovateľmi, čo ho primäli podpísať priznanie. Bola to skutočnosť, že *„som stál pred vyšetrojúcimi, potom justičnými orgánmi delegovanými tou stranou, ktorej som bol starým členom“*. Všetci vyšetrovatelia ho *„nútili ako starého člena strany, aby som si uvedomil, že reprezentujú stranu... a vykonávajú jej zámery [...] A tak som po všetkých skúsenostiach došiel k poznatku, že ak mám dokázať, že ozaj nie som nepriateľ a zradca, a že aj po tejto skúške mám aj naďalej dobrý a disciplinovaný vzťah k strane [...] musím sa vzdať každej obrany, stotožniť s obvineniami a ,pomôcť strane‘ [doslovný a častý výrok – pozn. V. M.] tým, že prijmem jej postuláty ,bez oslabovania‘, tvrdo‘, ,bez ohľadu na seba a na iných‘, skrátka tak, ako boli naformulované“*.³⁸

Tak ako v Husákových listoch aj v liste L. Novomeského je veľký priestor vyčlenený národnostnej otázke v povojnovej ČSR. L. Novomeský píše: *„Kritika tzv. buržoázneho nacionalizmu v strane a na Slovensku v r. 1950 tvrdila, že predfebruárové spory o právomoc slovenských národných orgánov hnali vodu na mlyn protičeským reakčným náladám na Slovensku,“* a preto V. Clementis, G. Husák aj L. Novomeský *„prijali túto kritiku. Táto kritika a sebakritika bola pre vyšetrojúce a justičné orgány východiskom pre tvrdenie, že tu šlo o zámerné a ďalekosiahle protištátne sprisahanie (spiknutí) s úmyslom odtrhnúť Slovensko od ostatných častí Republiky, zreštaurovať kapitalizmus atď. [...] S Clementisom a Husákom som sa opravdu často schádzal, pred i po oslobodení a mnoho a mnoho sme rozprávali*

37 Tamže, s. 131 – 134.

38 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 39. List L. Novomeského Antonínovi Novotnému List L. Novomeského Antonínovi Novotnému, s. 1 – 2 a 7.

o postavení Slovenska, t. j. o takom jeho postavení v Československej republike, ktoré by raz a navždy zbavilo živnej pôdy na Slovensku separatizmus, šovinizmus, protičeskú, či protipražskú zahorklosť, áno, buržoázny nacionalizmus.“ L. Novomeský týmto otázkam skutočne venoval veľkú časť svojej publicistickej činnosti. O čo išlo? Podľa jeho slov: „Realita predmníchovskej republiky nás učila, že autonomistické a neskôr separatistické hnutie na Slovensku bolo živené vzťahom českej buržoázie k slovenskému národu a autonomistickému hnutiu, jej koncepciou čechoslovakizmu, hospodárskou politikou neprispievajúcou k hospodárskemu rozvoju Slovenska a jej [českej buržoázie – pozn. V. M.] politickým, administratívnym a kultúrnym centralizmom. Na Slovensku existoval všeobecný nesúhlas s touto politikou vlády [Československej] republiky... Tak ako zo dňa na deň rástla nádej na porážku fašizmu a jeho klérofašistických nasledovníkov na Slovensku, rástlo aj nebezpečenstvo, že obnova Republiky bude znamenať jednoduchý návrat k predmníchovským poriadkom s ich čechoslovakizmom a centralizmom, s úmorným vedením rozhovorov so Slovenskom o všetkých malichernostiach [...] Treba obrátiť pozornosť na to, že do samotného Slovenského národného povstania, presnejšie do priletu delegácie SNR do Londýna, t. j. do októbra r. 1944, iba jeden korešpondent londýnskeho rozhlasu (súдруh Hron – Clementis) hovoril o dvoch národoch, aj o slovenskom národe, všetci ostatní hovorili o československom národe, pretože slovenskú národnú svojbytnosť považovali za prikyvovanie slovenskému separatizmu. Bolo jasné, že komunistická strana mohla posilniť svoju autoritu a získať dôveru širokej spoločnosti iba v tom prípade, ak vyhlási, že obnovená Republika bude inou, novou [...] Republikou Čechov a Slovákov, založenou na rovnocennosti oboch národov. Strana to mala urobiť aj preto, že v straníckej aj nestraničkej spoločnosti sa z obáv pred návratom predmníchovských vzťahov šírili rozličné periférne tendencie, požadujúce začlenenie Slovenska do SSSR, na čo bola jedinečná možnosť vzhľadom k skutočnosti, že Slovensko malo byť oslobodené Červenou armádou.³⁹ Príklad pre novú organizáciu pomerov sme videli v SSSR, a teda sme si želali federatívny zväz Čechov a Slovákov. Rád by som vedel meno hoci aj jedného slovenského komunistu, funkcionára alebo radového člena strany, ktorý by vtedy, pred aj počas povstania, bol proti takej koncepcii obnovy Republiky. Rozdiely medzi nami boli iba v stupni horlivosti, s ktorou bolo nové zriadenie spoločného štátu Čechov a Slovákov uznávané a propagované. Jediné súdruh Široký mal najprv taký pohľad, že o budúcom štátnom usporiadaní nestojí za to hovoriť, Republiku treba najprv obnoviť a naplniť ju novým obsahom. No on tiež uznával, že schopnosť strany mobilizovať široké vrstvy ľudu by bola oslabená, ak by nebolo jasne povedané, že republika v tejto otázke nebude ako republika

39 Tohto názoru sa pridrižovali ešte v lete roku 1944 mnohí komunisti.

predmníchovská. Ako z vyššie uvedeného vyplýva, nejednalo sa o „žiadne tajné intrigy buržoázných nacionalistov proti Republike“. A čo by som chcel osobitne zdôrazniť, nebolo to ani chybou, ktorá by protirečila duchu marxizmu-leninizmu. V období pobytu v Moskve v decembri 1944 sme podrobne hovorili o situácii na Slovensku so súdruhmi Dimitrovom a Kopeckým, ako aj o už spomenutých otázkach budúceho postavenia Slovenska v obnovenej republike. Moja správa o náladách na Slovensku už v tej dobe nebola pre moskovských súdruhov žiadnou novinkou. Na základe iniciatívy s. Gottwalda sme všetci, väčšinou účastníci takých rokovaní, boli prijatí súdruhom J. Dimitrovom na ÚV VKS(b). Boli tam súdruhovia Gottwald, Kopecký, Valo, ktorý bol ako člen československej vládnej delegácie na Slovensku, Friš a ja. Súdruh Dimitrov veľmi pozorne vypočul naše názory a vyvrátil názory, že vzhľadom k politike SSSR sa môžu vôbec brať do úvahy tendencie smerujúce k začleneniu Slovenska do SSSR. A čo sa týka budúcnosti, ukončil diskusiu nasledovne (citujem spamäti, slová sa mohli líšiť, ale význam bol presne takýto): Povinnosťou Vás, slovenských komunistov, bude priznať vyššiu zrelosť a úroveň českého národa a práve preto sa s ním zblížiť čo možno najbližšie. Povinnosťou českých komunistov bude usilovať o čo najrýchlejšie zmazanie všetkých rozdielov existujúcich medzi českými krajinami a Slovenskom. Čo sa týka štátoprávneho usporiadania, treba, aby existoval slovenský a český snem a nad nimi ústredný snem republiky. Takisto by mala existovať slovenská aj česká vláda a nad nimi vláda ústredná. Táto konštrukcia, ktorá nás skutočne nadchla, bola realizovaná iba sčasti (pozri čl. 1 Košického vládneho programu), a my sme uznali opodstatnenosť argumentov s. Gottwalda, že nie je možné v plnom objeme ju zrealizovať s ohľadom na nepripravenosť českej verejnej mienky. Následne v rokoch 1945 – 1948, keď sa určil a vymedzil objem právomocí slovenských národných orgánov, pretože ich predstavitelia DS využívali na sabotáže vládnych rozhodnutí, sme disciplinovane bránili a uskutočňovali rozhodnutia Národného frontu a do r. 1950, ako vyššie spomínam, sa neobjavil žiaden vážny dôvod myslieť si, že tzv. buržoázni nacionalisti realizujú inú politiku než ostatní členovia KSS a KSČ, politiku odlišujúcu sa od politiky KSČ. Je pravda, že sme si dobre uvedomovali byrokratickú neohladupnosť a snahu vyliat' z vane spolu so špinavou vodou aj dieťa, teda v mene boja proti reakcii likvidovať alebo obchádzať národné orgány a znižovať ich význam a vyprázdňovať ich.“⁴⁰

Otázka štátoprávneho postavenia Slovenska v ČSSR, vzájomných vzťahov českého a slovenského národa, ktoré sa spomínali v listoch G. Husáka a L. Novomeského, bezpochyby spôsobila živú reakciu v slovenskej spoločnosti na začiatku 60. rokov. Svedčí o tom aj článok profesora Miloša Gosiorovského *K nie-*

40 Tamže, s. 20 – 23.

ktorým otázkam vzťahu Čechov a Slovákov v politike KSČ. Článok bol pripravený na uverejnenie v časopise ÚV KSČ Nová mysl a taktiež bol odoslaný vedeniu KSČ a KSS. V rovnakom čase bol publikovaný aj ako „samizdat“.⁴¹ V článku autor objasňuje, ako KSČ v rôznych etapách svojej existencie, od vzniku v roku 1921 do vtedajšieho obdobia, pristupovala k štátoprávnomu postaveniu Slovákov v Československu. V svojich hodnoteniach a záveroch sa autor opiera o práce klasikov marxizmu-leninizmu, o rozhodnutia 20. a 22. zjazdu KSSZ. Opiera sa aj o skúsenosti ZSSR a Juhoslávie ako mnohonárodného (okrem ZSSR) slovenského štátu socialistického tábora pri riešení národnej otázky. M. Gosiorovský analyzoval vtedajší stav v ČSSR a zamýšľal sa nad tým, či „*aj pre nás môže byť sovietska skúsenosť riešenia národnej otázky príkladom a v čom je náš problém špecifický*“. V článku sa píše: „... Sovietsky zväz sa označuje právom za vzor viacnárodného socialistického štátu a práve preto sa ostatné komunistické strany, ktoré pôsobia tiež vo viacnárodných štátoch, učia a ustavične musia učiť od SSSR, od KSSS.“

M. Gosiorovský, charakterizujúci stav spoločenských nálad v Československu, napísal: „*Za uplynulých 13 – 15 rokov [po februári 1948 – pozn. V. M.] situácia dospela tak ďaleko, že priemerný český človek si stále myslí [...], že na Slovensku sú samí ľudia a buržoázni nacionalisti, že existencia slovenských národných orgánov je iba akýmsi pozostatkom tzv. slovenského štátu, že akýkoľvek návrh na zvýšenie právomocí týchto orgánov je iba cesta k rozbitiu republiky, cesta k odtrhnutiu Slovenska od republiky. Na druhej strane priemerný slovenský človek si pri tomto ustavičnom pätnásťročnom nebezpečenstve len slovenského nacionalizmu i ‚nacionalizmu‘ myslí a myslí, že je treba veľmi opatrne sa vyjadrovať o slovenskej národnej hrdosti, o národných právach a pod., ak sa chce vyhnúť puncovaniu za buržoázneho nacionalistu. Slovom: za obdobie od jari 1950 až do 12. zjazdu KSČ v decembri 1962, ba až do rehabilitácie popredných slovenských súdruhov na jar 1963 žilo [...] všetko to, čo v slovenskom národe tvorivo myslí, všetko to, čo akokoľvek prichádza častejšie do styku s celoštátnymi činiteľmi, v tieni strachu pred obvinením z buržoázneho nacionalizmu, ktoré z takéhoto obvinenia môžu vyplynúť. Tento stav strachu pred obvinením z buržoázneho nacionalizmu zhoršovala skutočnosť, že Slovensko sa po svojom zbavení mysliaceho výkvetu v rokoch 1951 – 1954 dostalo pod bezprostredné vedenie takých ľudí, ako boli súdruhovia Karol Bacílek, Pavol David, Rudolf Strechaj a pod.... Z obavy, aby sa ani oni nedopustili voľajakých ‚nacionalistických‘ úchyliet,... takmer úplne ochromili činnosť Slovenskej národnej rady a Sboru povereníkov.*“ V štúdiu sa konštatovalo, že sa „slovenský národ ocitol v postavení jediného národa socialistického tábora,

41 GOSIOROVSKÝ, M.: K niektorým otázkam vzťahu Čechov a Slovákov v politike Komunistickej strany Československa. *Historický časopis*, 1968, č. 3, s. 354 – 406.

ktorý na svojom etnickom území nemá také orgány socialistickej štátnej moci, aké by boli primerané jeho doterajšiemu vývinu, jeho dnešnej úrovni, jeho početnosti a najmä potrebám naozaj (v každom ohľade) rovnoprávneho postavenia s bratským národom českým.“

Vzhľadom na dosiahnutý vývin socializmu sa podľa M. Gosiorovského vytvorili všetky podmienky na realizáciu federatívneho usporiadania republiky, no nestalo sa tak: „Takto to pociťuje prevažná väčšina nielen slovenskej inteligencie, ale aj slovenskí robotníci a roľníci, takto to pociťujú všetci tí, čo v slovenskom národe tvorivo myslia.“ Na zjazde KSS v novembri 1962 však K. Bacílek charakterizoval podobné nálady nasledovne: „Z úzkych nacionálnych hľadísk posudzujú novú územnú organizáciu a úlohy slovenských národných orgánov v systéme štátnej moci a správy...“

M. Gosiorovský napísal: „No postavme si – bez ohľadu na to, že nám hrozí nebezpečenstvo obviniť nás z úzkeho nacionálneho pohľadu [...] – otázku, či dnešná úprava vzťahu Čechov a Slovákov, ako je zakotvená v Ústave ČSSR z júla 1960, naozaj najvyhovujúcejším spôsobom zabezpečuje štátnu jednotu Čechov a Slovákov, ich všestranný rozkvet na jednej strane a ich vzájomné ovplyvňovanie sa na strane druhej, a či sa na naše pomery naozaj sovietsky vzor [...] nehodí.“

Autor predložil na posúdenie tri varianty riešenia otázky o štátoprávnom zriadení ČSSR:

- „1) Federatívne riešenie ako v SSSR a SFRJ [Socialistická federatívna republika Juhoslávie – pozn. V. M.]. To by znamenalo, že celý systém organizácie štátnej správy a ľudovej moci zdola nahor (od národných výborov) by na etnickom území českého národa vyúsťoval v českých národných orgánoch (zákonodarných aj výkonných) a na etnickom území slovenského národa zasa v slovenských zákonodarných a výkonných národných orgánoch, nad ktorými by ako naozaj celonárodné stáli také orgány, ktoré sú nevyhnutne potrebné pre zabezpečenie jednotného plánovania a jednotného riadenia československého hospodárstva, pre zabezpečenie naozaj účinného vzájomného ovplyvňovania a obohacovania sa oboch bratských národov v ich spoločnej socialistickej vlasti.
- 2) Návrat (pravda, s prihliadnutím na ten stupeň sociálno-ekonomického vývinu, aký sa dosiahol za roky 1945 – 1963) k ‚Magne charte‘ slovenského národa z jari 1945, ktorá bola [...] fakticky špecifickou formou československej federácie bez toho, že by sa to ‚hrôzostrašné‘ slovo ‚federácia‘ bolo použilo. To by znamenalo, že napríklad jednotlivé povereníctva (Zbor povereníkov) by boli na Slovensku konečnými administratívnymi ustanovizňami, okrem tých prípadov, ktoré by aj v ‚nešpecifickom‘ prípade federácie museli riešiť celoštátne [...] orgány (Národné zhromaždenie a vláda), ktoré by mali dvojakú právomoc: a) v celoštátnych otázkach celoštátnu, b) v českých národných a regionálnych otázkach

právomoc vymedzenú na etnické územie českého národa [M. Gosiorovský sa odvoláva na Program KSSZ – pozn. V. M.].

- 3) *Návrat k úprave, ako ju riešila Ústava z 9. mája 1948 (resp. ústavný zákon z júla 1956), ktorá bola špecifickou československou formou socialistickej autonómie a ktorú ochromila deformácia vo vzťahu medzi našimi bratskými národmi v období kultu osobnosti a porušovania socialistickej zákonnosti vo vzťahu k najvyznikajúcejším predstaviteľom slovenského národa (a slovenskej organizácie KSČ). To by znamenalo, že zákonodarným orgánom vo veciach národnej a regionálnej povahy [...] by bola Slovenská národná rada (slovenské národné zhromaždenie), no orgánom všetkej vládnej a výkonnej moci na etnickom území slovenského národa by bol opäť osobitný Zbor povereníkov (slovenská národná vláda) ako výkonný orgán celoštátnej vlády.*“

Podľa M. Gosiorovského bol pre ČSSR najvhodnejší prvý variant. Ale pretože podľa neho len nedávno prijatá ústava nemohla byť tak rýchlo zmenená, zatiaľ treba začať širokú súdružskú diskusiu o všetkých daných otázkach a pri určovaní ďalších úloh rozvoja spoločnosti sa opierať o výsledky vedeckej práce.⁴²

Časopis *Nová mysl* sa rozhodol štúdiu⁴³ neuverejniť, avšak vďaka „samizdatu“ sa s ňou oboznámili dosť široké kruhy slovenskej spoločnosti. Slovenská otázka, bez ohľadu na jej formálne vyriešenie, potvrdené Ústavou ČSSR z roku 1960, a možno práve preto, stále sprevádzala politický život Československa. Populárnou sa stala myšlienka federalizácie a revízia Ústavy z roku 1960. A. Novotný sa rozhodol prejsť do útoku. Začiatkom júna 1963 uskutočnil, sprevádzaný A. Dubčekom, cestu po Slovensku, 12. júna vystúpil pred komunistickým aktívom v Košiciach s principiálnym vyhlásením, ktoré sa podľa slov historika J. Rychlíka malo stať začiatkom rozhodujúcich udalostí proti opozičníkom.⁴⁴ Kritizoval článok M. Hyska a iných autorov, ktoré sa objavili v časopise *Kultúrny život*. Povedal: „Hovoríme týmto otvorene, že nepripustíme, aby sa orgán ÚV KSS ‚Pravda‘ stal platformou nesprávnych pohľadov a hysterických výpadov proti strane a aby sa s pomocou podobných článkov publikovaných v tomto orgáne nesprávne vplývalo nielen na slovenskú, ale aj na českú spoločnosť.“ O tzv. buržoáznych nacionalistoch sa vyjadril nasledovne: „Až do r. 1948 strana rozhodne vystupovala za jednotu ľudu našich národov, tak proti českej, tak aj slovenskej buržoázii, ktorú predstavovala Demokratická strana. Popri tom sa na Slovensku objavili aj súdruhovia [teda komunisti – pozn. V. M.], ktorí úplne nepochopili túto politiku našej strany a postavili vec takto: bez ohľadu na politické presvedčenie sme

42 Tamže, s. 4, 18, 70 – 71, 73 – 75, 91 – 95.

43 Štúdia M. Gosiorovského bola uverejnená až v roku 1968 v *Historickom časopise Historického ústavu SAV*.

44 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s.195.

všetci Slováci... Môj názor je taký, že na 9. zjazde KSS bola kritika nacionalizmu na Slovensku vo všeobecnosti správnu.“ A. Novotný odmietol právomoci slovenských národných orgánov určených Ústavou z roku 1960 tým, že vraj v budúcej komunistickej spoločnosti je nevyhnutné postupné splynutie všetkých národov a pretože Česi a Slováci sú si najbližší zo všetkých národov, tak sa ich splynutie uskutoční vraj veľmi rýchlym tempom. Slovenská inteligencia dala otvorene najavo, že ideu splynutia hodnotí ako asimiláciu alebo ako upravenú verziu jednotného československého národa. Snaha A. Novotného posilniť svoje pozície na Slovensku sa podľa J. Rychlíka ukázala ako neúspešná, ba naopak, posilnila na Slovensku opozíciu proti nemu.⁴⁵ Popri A. Dubčekovi sa jedným z jej lídrov stal G. Husák, ktorý v roku 1964 publikoval monografiu *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, za ktorú získal titul kandidáta historických vied (v roku 1969 bola preložená do ruštiny).⁴⁶ Reformátorské hnutie na Slovensku prebiehalo pod heslom federalizácie ČSSR. Jeho úspechy do roku 1968 neboli výrazné. Všetko sa urýchlilo, keď sa G. Husák v apríli 1968 stal podpredsedom československej vlády a táto otázka sa dostala do jeho pôsobnosti. Po auguste 1968 bol, presne za dva mesiace, vypracovaný a pri príležitosti 50. výročia vzniku ČSR prijatý (28. októbra 1968) ústavný zákon o federatívnom usporiadaní štátu. Do platnosti vstúpil 1. januára 1969.

45 Tamže, s. 195 – 196.

46 H U S Á K, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964.

Gustáv Husák a pád komunistického režimu v Československu

Peter Jašek

V druhej polovici 80. rokov nastávala postupne zmena v geopolitickej aj vnútrospoločenskej situácii Československa. Faktorov, ktoré sa pod túto zmenu podpísali, bolo viac a kryštalizovali sa už na prelome 70. a 80. rokov. Vtedy štáty sovietskeho bloku nezachytili vlnu vedecko-technickej revolúcie s nástupom mikroelektroniky, v dôsledku čoho zaostávali v oblasti moderných technológií, čo sa premietlo v zaostávaní hospodárstva. Už aj tak bolo negatívne ovplyvnené centrálnym plánovaním, ktoré sa od začiatku 80. rokov definitívne ukázalo ako neefektívne, a nedokázalo dostatočne zásobovať domáci trh. Výrazné zaostávanie sa prejavovalo aj v oblasti dodržiavania ľudských práv, keď normalizačný režim používal represie proti oponentom ako bežnú metódu. Tieto faktory sa prenášali do vnútro politickej roviny.

K dôležitým zmenám prišlo aj v geopolitickej situácii. Nástup Ronalda Reagana do funkcie prezidenta USA znamenal zostrenie vzájomných vzťahov medzi znepriatelenými superveľmocami a smeroval ku konfrontácii oboch mocenských blokov. Sovietskemu zväzu však v tejto konfrontácii dochádzal dych a pod tlakom prehlbujúcej sa vnútornej krízy musel ísť cestou reforiem. V roku 1985 nastúpil na post generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov a odštartoval politiku perestrojky a glasnosti s cieľom zreformovať vnútornú aj zahraničnú politiku Sovietskeho zväzu. Nová sovietska politika sa zásadne odzrkadlila v medzinárodných vzťahoch, kde namiesto konfrontácie kládol Gorbačov dôraz na zlepšenie vzájomných

vzťahov so Západom a voči satelitným štátom strednej a východnej Európy presadzoval politiku nezasahovania do ich vnútorných vecí. To sa prenieslo do vnútornej politiky jednotlivých štátov východného bloku, z ktorých najmä Poľsko a Maďarsko rýchlo hľadali cestu k čo najsamostatnejšej politike, smerujúcu pozvoľna od komunizmu k demokracii.

V Československu bola situácia iná, ale Gorbačovove reformy pomaly prichádzali aj sem. Normalizačné vedenie bolo závislé od Sovietov a pre ich politiku nezasahovania sa dostávalo do vnútornej izolácie, keďže väčšina obyvateľstva ho nikdy neakceptovala. Pod vplyvom Sovietskeho zväzu však Československo pristúpilo na určité zmeny a vo verbálnej rovine sa prihlásilo k politike perestrojky, ktorej československým ekvivalentom bol termín prestavba. Integrovanou súčasťou prestavby sa stali personálne výmeny. Veď stranícke vedenie, ktoré sa sformovalo ako dôsledok okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1968, vládlo takmer 20 rokov! Väčšina funkcionárov bola v dôchodkovom veku a politicky sa skompromitovala nielen kolaboráciou s okupantmi, ale aj strnulým pridržaním sa ideologického kánonu normalizácie, smutne známeho *Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* z roku 1970. Ako prvá a najdôležitejšia prišla zmena na pozícii najmocnejšieho muža v straníckej hierarchii. V decembri 1987 odišiel z funkcie generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) Gustáv Husák a na jeho miesto nastúpil Miloš Jakeš.¹ Ďalšie personálne zmeny potom pokračovali prakticky až do pádu režimu v novembri 1989.

GUSTÁV HUSÁK AKO PREZIDENT 1988 – 1989

G. Husák odchodom z pozície najmocnejšieho muža v straníckom aparáte neodíšiel z vrcholovej politiky. Zostali mu stále dve významné funkcie: predovšetkým bol prezidentom Československa a zároveň aj členom najmocnejšieho straníckeho orgánu, Predsedníctva ÚV KSČ, ktoré rozhodovalo o všetkom podstatnom, čo sa v štáte dialo. Stále teda patril k najvyššej straníckej nomenklatúre, hoci medzi straníckymi špičkami sa hovorilo, že „*bol odsunutý na Hrad*“ a jeho mocenské postavenie aj vzhľadom na vysoký vek a zdravotný stav viditeľne zoslablo. Natíska sa preto otázka, prečo v tomto momente neodíšiel z politiky

1 Blížšie pozri BLEHOVÁ, B.: Od Husáka k Jakešovi: zmena na čele KSČ v decembri 1987. *Kultúra. Časopis závislý od etiky*, roč. 10, 2007, č. 17, s. 10; KOUDELKA, F.: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: *Soudobé dějiny*, roč. 7, 2000, č. 3, s. 473 – 525.

úplne. Podľa interpretácie jedného z jeho najbližších spolupracovníkov Viliama Plevzu takéto riešenie volil preto, lebo veril v zmenu k lepšiemu.²

Jednou z hlavných príčin odchodu G. Husáka z pozície najmocnejšieho muža v štáte bol vysoký vek. V januári 1988 oslavoval 75. narodeniny. Sám ešte ako generálny tajomník predniesol v Predsedníctve ÚV KSČ návrh, aby sa jeho životné jubileum pripomínalo skromnejšie a neprepožičiavali mu žiadne československé vyznamenania. Aj komunistické strany ďalších štátov sovietskeho bloku boli informované, aby mu neudeľovali vyznamenania.³ Stranícki súdruhovia však na jeho životné jubileum nezabudli. Dňa 7. januára 1988 sa konalo na Pražskom hrade veľké stretnutie členov a kandidátov Predsedníctva ÚV KSČ, tajomníkov a členov sekretariátu ÚV KSČ, na ktoré pozvali aj popredných vedcov, športovcov či kultúrnych pracovníkov. Nový generálny tajomník Miloš Jakeš po štvrtýkrát prepožičal G. Husákovi Rad Klementa Gottwalda „za mimoriadne zásluhy o KSČ a budovanie socializmu v našej vlasti“.⁴ Členovia Predsedníctva ÚV KSČ mu odovzdali blahoprajný list. Slávnosť otvoril príhovorom Miloš Jakeš, ktorý sa G. Husákovi poďakoval za jeho prácu: „*Tvůj život je příkladem oddanosti věci strany a lidu, tvůrčího přístupu k úkolům, věrnosti leninským principům.*“⁵ Blahoželania prišli aj zo zahraničia. Zo Sovietskeho zväzu dostal najvyššie sovietske vyznamenanie Leninov rad „za zásluhy o rozvoj bratského priateľstva a spolupráce medzi národmi Československa a Sovietskeho zväzu a za veľký osobný prínos k upevneniu mieru a socializmu“.⁶ Vyznamenania prišli aj z ďalších socialistických štátov.⁷ V Kórejskej ľudovodemokratickej republike (KĽDR) dokonca vydali zborník Husákových prejavov. Okrem toho prišlo mnoho blahoželaní od obyvateľov Československa, podľa správy v *Rudom práve* dokonca toľko, že G. Husák na všetky nemohol odpovedať, preto vyšla v tlači osobitná noticka s poďakovaním.⁸

2 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 151.

3 Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, fond Predsedníctvo ÚV KSČ (ďalej PÚV KSČ), signatúra (sign.) P51/87, bod rokovania 1. Žiadosť generálneho tajomníka ÚV KSČ Gustáva Husáka v súvislosti s jeho 75. narodeninami.

4 NA, f. PÚV KSČ, P54/88, bod 2. Uctenie životného jubilea – 75. narodením Gustáva Husáka.

5 Setkání k 75. narozeninám soudruha Gustáva Husáka. *Rudé právo*, roč. 68, 1988, č. 6, s. 1.

6 Blahopřání z bratských zemí. *Rudé právo*, roč. 68, 1988, č. 8, s. 1.

7 Z Bulharska G. Husáka vyznamenali Radom 13. storočia Bulharska so stuhou, z Nemeckej demokratickej republiky Radom Karola Marxa, z Poľska Veľkou stuhou Radu za zásluhy o Poľskú ľudovú republiku, z Rumunska Radom víťazstva socializmu, z Kórejskej ľudovodemokratickej republiky Radom štátneho práporu I. stupňa, z Mongolska Süchbaratovým radom, blahoželania prišli aj z Vietnamu, od Kádára či Fidela Castra. Blahopřání z bratských zemí. *Rudé právo*, roč. 68, 1988, č. 6, s. 6.

8 Poďěkování soudruha Gustáva Husák. *Rudé právo*, roč. 68, 1988, č. 16, s. 1.

Ako prezident vykonal v posledných dvoch rokoch svojej politickej kariéry viaceré štátnické akty, ktoré zásadne ovplyvnili posledné dva roky existencie komunistického režimu v Československu. Dotýkali sa predovšetkým personálnych zmien. Dňa 12. októbra 1988 vymenoval nového predsedu federálnej vlády, keď namiesto Lubomíra Štrougala nastúpil Ladislav Adamec. G. Husák túto výmenu zrejme vnútorne neschvaľoval, keďže L. Štrougal bol jedným z jeho najbližších spolupracovníkov, s ktorým mal spoločné názory na vývoj situácie v komunistickom Československu. V tomto období odvolali z funkcií aj ďalších Husákových dlhoročných politických súputníkov, ako napr. ministra zahraničných vecí Bohumila Chňoupka či predsedu slovenskej vlády Petra Colotku.⁹ Treba povedať, že odchod niektorých bol nielen dôsledkom generáčnej obmeny, ale aj vnútrostraníckeho boja. Do popredia sa dostávali ľudia, ktorí mali v predchádzajúcom období s G. Husákom konflikty, ako Rudolf Hegenbart,¹⁰ ale napokon aj Ladislav Adamec, ktorý na zasadnutí predsedníctva v roku 1987 navrhol odstúpenie G. Husáka. Personálne výmeny mali podporiť novú politiku prestavby, tá však v konečnom dôsledku stroskotala aj preto, lebo tieto výmeny nepriniesli ľudí s novým myslením a v kľúčových pozíciách zostalo mnoho dogmatikov spätých s okupáciou v roku 1968 a následnými rokmi normalizácie. Na druhej strane si personálne zmeny v KSČ a KSS koncom 80. rokov vyžadujú podrobnú a dôkladnú analýzu, čo nepochybne prinesie mnoho zaujímavých informácií a nových skutočností, ktoré ovplyvnili vývoj v rokoch 1988 – 1989.

K novej politickej línii bolo treba prihlásiť sa nielen preto, že pochádzala zo Sovietskeho zväzu, ale aj preto, lebo kríza v spoločnosti bola čoraz viditeľnejšia a nahromadené problémy nebolo možno skrývať. Politici v predsedníctve sa podľa svojho postoja k prestavbe, resp. sovietskej perestrojke, rozdelili do niekoľkých skupín a názorových prúdov. Viditeľnou bola skupina dogmatikov, odmietajúcich prestavbu a zdôrazňujúcich „československé špecifiká pri prijímaní perestrojky“. Do tejto skupiny patrila väčšina politikov na najvyšších postoch, spojených s okupáciou Československa v roku 1968 na čele s V. Biľakom. G. Husák patril skôr ku skupine opatrne podporujúcej prestavbu, najviac však vo verbálnej rovine, podobne ako L. Štrougal. Obaja sa v tom období zhodovali, že vývoj smeroval k pádu režimu. Podľa Štrougalových spomienok G. Husák „beznádejný vývoj odhadoval podobne ako ja, len mi to výslovne nepotvrdil“.¹¹ Ešte v októbri 1989 na zasadnutí

9 Pozri napríklad ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava 2009, s. 47.

10 VANĚK, M. – URBÁŠEK, P.: *Vítězové? Poráženi? Životopisní interview. Politické elity v období tzv. normalizace*. Praha 2005, Rozhovor s Rudolfom Hegenbartom, s. 120.

11 ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*. Praha 2009, s. 7.

predsedníctva varoval súdruhov, aby niečo robili, pretože sa rúčia do záhuby.¹² Miroslav Štěpán v jednom z ponovembrových rozhovorov spomínal, ako sa v septembri 1989 stretol počas rokovania predsedníctva s G. Husákom na chodbe medzi štyrmi očami. M. Štěpán mu hovoril, aby prestal s fajčením, na čo mu G. Husák odpovedal, že aj on začne fajčiť, keď ho zavrú do väzenia a vylúčia z KSČ. Tak sa skutočne o štyri mesiace stalo, čomu vtedy M. Štěpán nechcel veriť.¹³ G. Husáka za jedného z hlavných stúpcov perestrojky považoval aj M. S. Gorbačov.¹⁴ Ten ho na základe vzájomných stretnutí v druhej polovici 80. rokov charakterizoval nasledovne: „[...] *presvedčil som sa o jeho neobyčajných schopnostiach a o takých ľudských vlastnostiach, ktoré mi imponovali. Husák hneď a jednoznačne vyjadril svoju podporu politike prestavby a obnovy.*“¹⁵

G. Husák však prestavbu podporoval predovšetkým vo verbálnej rovine, a nie realizovaním systematických krokov vedúcich k zmenám. Na základe terajšieho stavu výskumu nie je známe, či G. Husák priamo podporoval tých členov straníckej špičky, ktorí boli proreformne orientovaní, skôr sa však zdá, že nie. Neschopnosť G. Husáka presadzovať politickú líniu prestavby aj v rovine konkrétnych opatrení odôvodňoval M. S. Gorbačov jeho zlým zdravotným stavom a vyšším vekom. Verbálnu podporu prestavbe G. Husák deklaroval napr. vo svojom novoročnom prejave k obyvateľom Československa 1. januára 1989: „*Tak ako aj ďalšie bratské socialistické štáty uskutočňujeme stratégiu urýchľovania sociálno-ekonomického rozvoja, prestavby všetkých oblastí života spoločnosti a prehlbovania socialistickej demokracie. Je to odpoveď na požiadavky novej doby. [...] Je to cesta, ako čo najlepšie využiť tvorivý potenciál socializmu, rozvinúť jeho demokratickú podstatu a humanistický obsah. Chcem v tejto súvislosti znovu vysoko vyzdvihnúť skutočne historický význam novátorských myšlienok a smelého postupu sovietskych komunistov pri revolučnej prestavbe spoločnosti. Aj pre nás sú príkladom, zdrojom skúseností a posilou pri riešení našich úloh.*“¹⁶

V praktickom živote zmeny prebiehali pomalšie, i keď niektoré prestavbové kroky režim postupne uvádzal do praxe. Prejavili sa napr. v uzákonení 28. októbra (vznik Československa) za štátny sviatok, na čom mal podiel aj G. Husák.

12 Výpoveď Lubomíra Štrougala. [Citované 15. mája 2013]. Dostupné na URL <http://eu-parlament.nilisty.cz/Articles/9080-gustav-husak-v-rijnu-89-nevidite-ze-kolem-nas-to-vsetko-ide-do-hajzlu-robte-nieco-predani-moci-v-roce-1989-jak-to-skutecne-bylo.aspx>.

13 Rozhovor s Miroslavom Štěpánom. *Lidové noviny*, roč. 17, 2004, č. 259.

14 PREČAN, V.: Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“. Ukázky z memoárů Michaila Gorbačova, Vadima Medvědeva a Valerije Musatova. In: *Soudobé dějiny*, 1998, č. 4, dok. č. 1, GORBAČOV, M. S.: *Žizň i reformy*, s. 520.

15 Tamže, s. 522.

16 Udělejme vše pro rozkvet naší vlasti. *Rudé právo*, roč. 68, 1988, s. 1.

Ako prezident vyhlásil pri príležitosti osláv 70. výročia vzniku Československa rozsiahlu amnestiu, na základe ktorej prepustili 4665 osôb, 630 osobám skrátili trest a proti 15 339 ľuďom zastavili trestné stíhanie. Amnestia sa vzťahovala aj na občanov, ktorí v minulosti emigrovali, ak „*neprejavovali nepriateľský vzťah k štátnemu zriadeniu*“.¹⁷ Vďaka tejto amnestii boli napr. zastavené trestné stíhanie proti účastníkom Sviečkovej manifestácie, najväčšej protirežimovej manifestácii na Slovensku od roku 1969. Pri tomto výročí mal G. Husák rozsiahly prejav, v ktorom bilancoval dejiny Československa a názorne ukázal limity uskutočňovania politiky prestavby. Hoci sa opäť verbálne k prestavbe prihlásil, okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy z roku 1968 hodnotil z pozície normalizačnej terminológie a označil ju ako „internacionálnu pomoc“. O samotnom roku 1968 a vtedajšom politickom vývoji, podobnom sovietskej perestrojke, povedal: „*Podcenilo sa nebezpečenstvo pravice a činnosti protisocialistických síl. [...] Pripustilo sa narušenie ideovej a organizačnej jednoty strany, oslabenie jej akcieschopnosti a vedúcej úlohy v spoločnosti.*“¹⁸ Táto kritika ukazuje, že G. Husák to zrejme s prestavbou nemyslel tak vážne, ako o tom na verejnosti rozprával. Dôvodom jeho postoja mohli byť aj jeho predchádzajúce politické skúsenosti, predovšetkým spomienky na obrodný proces z roku 1968, podobný perestrojke. Ako skúsený politik iste aj koncom 80. rokov taktizoval a čakal, ako sa vyvinie situácia pri novom prerozdelení síl.

Pre postavenie G. Husáka (ale v konečnom dôsledku aj pre celú jeho politiku) je charakteristické, že keď roku 1987 chcel ísť pri príležitosti 50. výročia Masarykovho úmrtia položiť vence k jeho hrobu, Predsedníctvo ÚV KSČ mu to nedovolilo a G. Husák jeho rozhodnutie akceptoval. Viliam Plevza apologeticky píše, že G. Husák sa tomuto rozhodnutiu, ako aj ďalším, s ktorými nesúhlasil, podvolil „*v mene veľkého mýtu jednoty strany*“.¹⁹ Ukazuje však aj jeho zásadný limit, ktorý ani v posledných rokoch vo vrcholných funkciách nebol ochotný a asi ani schopný prekročiť – podriadenie sa momentálnej politickej línii KSČ, hoci viditeľne smerovala k prehlbovaniu politickej krízy, o čom podľa mnohých svedectiev G. Husák veľmi dobre vedel. Po páde komunizmu G. Husák skonštatoval, že vedenie strany ovládli bifakovci a jakešovci, ktorí dovedli stranu a štát ku krachu a on, hoci bol členom vedenia, nemohol do veci hovoriť.²⁰

Ako prezident sa G. Husák vo veľkej miere venoval prijímaniu významných zahraničných delegácií. Ešte v decembri 1987 prijal na Pražskom hrade

17 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 49 – 50.

18 Tamže, s. 50.

19 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 147.

20 Tamže, s. 152.

veliteľa strednej skupiny vojsk Sovietskeho zväzu generálplukovníka Viktora F. Jermakova, ktorý odchádzal z Československa. Na stretnutí ho vyznamenal Radom Červenej zástavy, ktorý mu prepožičal „za zásluhy o upevňovanie a rozvoj internacionálnych zväzkov medzi ČSSR a ZSSR“. Zároveň privítal novovymenovaného veliteľa strednej skupiny sovietskych vojsk generálporučíka Eduarda A. Vorobiova.²¹ G. Husák vítal na Pražskom hrade v tomto období aj viacerých najvýznamnejších svetových štátnikov druhej polovice 80. rokov. V dňoch 26. – 27. januára 1988 privítal v spoločnosti predsedu vlády Lubomíra Štrougala a generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša nemeckého kancelára Helmutha Kohla. Jedným z výsledkov ich rozhovorov bola dohoda, podľa ktorej Československo prestalo rušiť české rozhlasové vysielanie stanice Deutschlandfunk.²² V dňoch 26. – 28. júna 1988 prijal počas oficiálnej návštevy Prahy rakúskeho kancelára Franza Vranitzkého, v júli 1989 nemeckého ministra zahraničných vecí Hansa-Dietricha Genschera.

Dňa 8. decembra 1988 hostil počas oficiálnej návštevy Československa francúzskeho prezidenta François Mitterranda, s ktorým rokoval o vzájomných československo-francúzskych vzťahoch. Na stretnutí hovorili o budúcich zmenách vo východnom bloku, ľudských právach či o prípadnom nebezpečenstve možného spojenectva konzervatívnych komunistických režimov vo východnej Európe. Preberali československo-francúzske vzťahy v kultúrnej oblasti, rozhovor sa dotkol aj problematiky rozšírenia vyučovania francúzskeho jazyka na slovenských školách či zriadenia francúzskeho kultúrneho centra v Prahe a Bratislave. S G. Husákom sa F. Mitterrand zhodol na všeobecnom trende amerikanizácie kultúry, ktorá prebiehala najmä prostredníctvom televízie a pop-kultúry. Aj preto chceli zintenzívniť spoluprácu v oblasti kultúry. G. Husák videl možnosť rozšírenia vyučovania francúzštiny v plánovanej školskej reforme, ktorá sa mala dotknúť aj výučby cudzích jazykov.²³ F. Mitterrand sa nevyhol otázke dodržiavania ľudských a občianskych práv v Československu, pričom vyjadril svoje presvedčenie, že aj v Československu by bolo možné rozprávať, písať a cestovať tak, ako to umožňujú západné demokratické systémy. Mitterrandova návšteva sa stala pamätnou aj preto, že počas nej sa stretol s predstaviteľmi Charty 77 a kardinálom Tomáškom. Špičky komunistického režimu vzali na vedomie, že sa F. Mitterrand stretne s disidentmi, požiadali ho však, aby sa nestretol s Alexandrom Dubčekom.²⁴

21 G. Husák přijal delegaci. *Rudé právo*, roč. 68, 1987, č. 288, s. 1.

22 СУК, J. a kol.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu*. Praha 1999, s. 29.

23 BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. Wien 2004, s. 72.

24 СУК, J. a kol.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu*, s. 46 – 47.

Zaujímavé boli Husákové stretnutia s predstaviteľmi štátov sovietskeho bloku, od ktorých mal dobré informácie o vývoji v jednotlivých štátoch. Začiatkom júla 1988 prijal predsedu sovietskej vlády Nikolaja Ryžkova. S predsedom poľskej vlády generálom Wojciechom Jaruzelským sa stretol 1. februára 1989, v atmosfére rúcajúceho sa komunistického režimu v Poľsku. Jaruzelski na stretnutí priznal ťažkú situáciu v Poľsku, potrebu rokovať s opozíciou a umožniť jej podiel na moci. O situácii v Poľsku G. Husáka koncom septembra 1989 informoval aj prvý tajomník poľskej komunistickej strany Mieczyslaw Rakowski, ktorý ho oboznámil s politikou novej poľskej vlády, už nekomunistickej.²⁵ V máji prijal šéfa rumunských komunistov Nicolae Causeasca, ktorý mu opisoval situáciu v Rumunsku v ružových farbách, a dokonca deklaroval, že ciele vytýčené sovietskou perestrojkou už Rumunsko dosiahlo.²⁶ Causescova návšteva vyvolala protesty formujúcej sa opozície, ale aj západných štátov, keďže v Rumunsku v tom období prebiehali represie proti obyvateľstvu búriacemu sa proti vystáhovaniu dedín v Sedmohradsku.

Z návštev a ciest do zahraničia mala najväčší význam tá do Sovietskeho zväzu v dňoch 11. – 14. apríla 1988, kam Husák šiel na oficiálne pozvanie Najvyššieho sovietu ZSSR v spoločnosti ministra zahraničných vecí Bohuša Chňoupka a vedúceho kancelárie prezidenta Františka Šaldu. Počas návštevy ho prijal Gorbačov a rokoval aj s predsedom Prezídia Najvyššieho sovietu Andrejom Gromykom.²⁷ Najdôležitejšie bolo, pochopiteľne, stretnutie s M. S. Gorbačovom. Podľa Gorbačovových spomienok bola schôdzka srdečná, G. Husák mal v jej priebehu veľmi dobrú náladu a vyzeral lepšie ako počas posledného stretnutia v roku 1987, keď sa hovorilo o jeho možnej výmene na čele ÚV KSČ.²⁸

Pri vzájomnom rozhovore M. S. Gorbačov ocenil Husákové „*uvážlivé kroky*“ pri voľbe nového generálneho tajomníka, keďže sa „*nezvyšovalo politické napätie v Československu*“, ako aj prínos G. Husáka pre rozvoj socializmu a upevňovanie priateľstva a spolupráce oboch krajín.²⁹ G. Husák (podľa Gorbačovových spomienok) nelutoval rozhodnutie odstúpiť a o Jakešovom vedení sa vyjadril, že zatiaľ koná správne a energicky. M. S. Gorbačov sa živo zaujímal o situáciu v Československu v súvislosti s naplňaním programu prestavby a v neformálnej debata najviac pozornosti venoval výsledkom prestavby v oboch štátoch. Podľa správy prednesenej Predsedníctvu ÚV KSČ rokovania prebiehali v srdečnom

25 Tamže, s. 86.

26 Tamže, s. 51 a 66.

27 NA, f. PÚV KSČ, sign. P67/88, bod 2. Informace o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy člena PÚV KSČ a presidenta Gustáva Husáka v Sovětském svazu.

28 PREČAN, V.: *Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“*, dok. č. 1, GORBAČOV, M. S.: *Žizň i reformy*, s. 525.

29 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 27.

ovzduší a vyznačovali sa plným vzájomným porozumením. Hovorilo sa tiež o medzinárodnej situácii, Afganistane, vzťahoch medzi európskymi štátmi či americko-sovietskych vzťahoch.³⁰ Podľa G. Husáka ľudia v Československu predstavbu vítali, ale ak by do nej nešlo sovietske vedenie, „*bolo by veľmi ťažké presadiť zmenu*“.³¹ Na záver vystúpenia M. S. Gorbačovovi povedal: „*Vy ste vniesli novú kvalitu do vzťahov s bratskými stranami. Máte odvahu, talent aj dostatok času, aby ste veľké začaté dielo dotiahli do konca.*“³² Pri stretnutí rezonoval aj rozhovor A. Dubčeka uverejnený v tlačovom orgáne talianskych komunistov *L'Unita*, v ktorom porovnával perestrojku s reformami v roku 1968. G. Husák sa preto obával, či nepríde k spochybneniu sovietskej politiky v roku 1968. M. S. Gorbačov ho však ubezpečil, že Sovieti stoja za rozhodnutím intervenovať a povedal, že cesta, ktorú Československo prekonalo od tejto krízy, potvrdila správnosť vtedy zvolenej politiky.³³

G. Husák vo funkcii prezidenta dostal mnoho výziev od predstaviteľov disentu či občanov žiadajúcich nápravu pomerov či prepustenie politických väzňov, zmiernenie trestov či zastavenie trestného stíhania. Nie je známe, že by na niektorý z týchto listov G. Husák reagoval pozitívne, hoci sme vyššie spomenuli jeho amnestiu z októbra 1988. Uvedieme aspoň niekoľko takýchto prípadov a Husákovu reakciu. V júni 1988 mu kardinál Tomášek adresoval stanovisko katolíckej cirkvi k pripravovanej ústave, v ktorom vyjadril názor, že demokracia je najlepším štátnym zriadením a pre kresťanov je neprijateľné, aby súčasťou ústavy bolo ustanovenie o marxizme-leninizme ako oficiálnej ideológii. Naopak, požadoval zakotviť právo každého občana žiť podľa svojej viery a verejne ju vyznávať. G. Husák v odpovedi oznámil, že postúpi jeho námety komisii pre prípravu novej ústavy.³⁴

V marci 1989 hovorcovia Charty 77 poslali list vyzývajúci G. Husáka, aby zastavil trestné stíhanie proti účastníkom demonstrácií tzv. Palachovho týždňa a odpustil už vynesené rozsudky. Týkalo sa to aj Václava Havla, ktorý bol odsúdený na 9 mesiacov nepodmienečného väzenia. Odsúdených bolo ďalších sedem českých disidentov, väčšina z nich na podmienečné tresty a pokuty. Hovorcovia Charty vyzývali G. Husáka, aby „*v záujme pokojných a potrebných zmien v Československu, ako aj dôstojného postavenia Československa vo svete*“ použil

30 NA, f. PÚV KSČ, sign. P67/88, bod 2. Informace o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy člena PÚV KSČ a presidenta Gustáva Husáka v Sovětském svazu.

31 PREČAN, V.: *Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“*, dok. č. 1, GORBAČOV, M. S.: *Žizň i reformy*, s. 525.

32 Tamže, s. 526.

33 BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus*, s. 153.

34 SUK, J. a kol.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu*, s. 70

svoje právomoci a zastavil trestné stíhania.³⁵ Výzva však dopadla podobne ako list amerického lekára profesora R. Lawrenca so žiadosťou navštíviť politického väzňa Pavla Wonku – nedostali žiadnu odpoveď.³⁶

Viacero českých a slovenských disidentov písalo G. Husákovi protestný list, keď v roku 1988 uväznili vydavateľa a tlačiaru samizdatovej literatúry Ivana Polanského. Súd odsúdil I. Polanského na 4 roky nepodmienečne a až na základe amnestie z októbra 1988 mu odpustili polovicu trestu.³⁷ Zo slovenského disentu bol najvýznamnejší takýto list, ktorý G. Husákovi adresovali 30. augusta 1989. Disidenti z rozličných skupín a prúdov v ňom apelovali na G. Husáka, aby prepustil členov bratislavskej päťky, odvolávajúc sa na právny poriadok Československa.³⁸ V súvislosti s procesom proti bratislavskej päťke dostal G. Husák viacero podobných listov, trestné stíhanie však zastavil až za celkom iných okolností 25. novembra 1989, uprostred demonštrácií Nežnej revolúcie. Nateraz však nie je známe, či G. Husák intervenoval za prenasledovaných na základe niektoej zo žiadostí, minimálne v uvedenom období rokov 1988 – 1989.

V súvislosti s jeho postojom voči výzvam, žiadostiam, apelom a petíciám, ktoré mu adresovali politickí väzni a prenasledovaní, spomeňme stanovisko predstaviteľov Klubu Obroda z decembra 1989, v ktorom požadovali Husákovu abdikáciu z prezidentského úradu. Ako jeden z dôvodov uvádzali: „[...] *neprojevil veľkodušnosť a milosrdenstvá ani k tým, ktorí boli pronásledovaní, nespravodlivo trestaní a odsuzovaní do žaláre. Nevyslyšal ani naléhavé prosby o milosť.*“³⁹ Aj skúsenosti z prostredia slovenského katolíckeho disentu, ktorého reprezentanti sa na G. Husáka obracali, hovoria, že prezidentská kancelária na podobné prosby zväčša vôbec neodpovedala a v niektorých prípadoch ich posunula nižšej zložke.⁴⁰

35 CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Svazek 2.* Praha 2007, dok. č. 531, s. 1093.

36 Tamže, dok. č. 444, s. 973.

37 Bližšie o jeho prípade pozri BALUN, P.: Štátnobezpečnostná situácia na Slovensku v roku 1988 (Línia vnútorného nepriateľa). In: BALUN, P. (ed.): *1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty.* Bratislava 2009, s. 15–18.

38 List podpísali predstavitelia prakticky zo všetkých prúdov slovenského disentu. Medzi signatármi boli zástupcovia katolíckeho disentu Ján Chryzostom Korec, Silvester Krčméry či František Mikloško, tzv. šesťdesiatosmičkári ako Alexander Dubček a okruh jeho známych, disidenti ako Milan a Martin Šimečkovci, Ivan Hoffman, ochranári na čele s Jánom Budajom a Ladislavom Snopkom, ale aj herci a literáti ako Milan Kňažko. Protest odovysielalo aj Rádio Slobodná Európa. Ž A T K U - L I A K, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 102.

39 KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S.: *Obroda. Klub za socialistickou prestavbu. Dokumenty.* Praha 1996, dok. č. 89, s. 180.

40 Za poskytnutú informáciu autor ďakuje Jánovi Šimulčíkovi, PhD.

Popri prezidentskej funkcii G. Husák zostal ako člen Predsedníctva ÚV KSČ v kruhu najvyššej straníckej nomenklatúry a aktívne sa zapájal do kľúčových politických debát a vyjadroval sa k všetkým zásadným otázkam.⁴¹ Jeho slovo malo v predsedníctve veľkú váhu. Predseda slovenskej vlády Peter Colotka sa o ňom vyjadril v roku 1987: „Je stále najvyššou autoritou. Prevyšuje nás všetkých o dve hlavy.“⁴² Jeho názor potvrdil aj jeden z najlepšie informovaných ľudí v komunistickom Československu, šéf obávanej Štátnej bezpečnosti Alojz Lorenc, podľa ktorého „je nesporné, že Husák intelektom aj politickými skúsenosťami výrazne prevyšoval ostatných členov predsedníctva“.⁴³ Vzájomné vzťahy vo vnútri predsedníctva boli koncom 80. rokov veľmi zlé, čo tiež pomáhalo eskalovať politickú krízu v Československu. Jeden z členov označil predsedníctvo ako „klbko hadov“ a na veľmi zlých vzájomných vzťahoch sa zhodli všetci jeho vtedajší členovia.⁴⁴

Záber tém, o ktorých sa G. Husák vyjadroval, bol mimoriadne široký, vrátane kľúčových hospodárskych otázok. Keď sa na 112. schôdzi Predsedníctva ÚV KSČ v marci 1989 preberala otázka nového hospodárskeho mechanizmu, G. Husák podporoval návrhy, aby si KSČ podržala centrálny vplyv. Keď sa v roku 1989 dostala na program otázka aktualizácie cien, ktoré boli umelo držané a v nevykonnom a zastaranom hospodárstve sa reálnym cenám len približovali, G. Husák navrhoval výšku cien držať na aktuálnej úrovni, pretože sa obával, aby pohyb cien nezasiahol celú spoločnosť.⁴⁵ Vyjadroval sa aj o geopolitických otázkach, veď na vyššie spomínanej schôdzke sa na prerokovanie dostala aktuálna situácia v strednej a východnej Európe. G. Husák mal názor, že Sovietsky zväz nemôže mať záujem na tom, aby v Československu došlo ku krajnej situácii. Kolegov v najvyššom straníckom orgáne upokojoval, že aj keď sa aktivizujú protisocialistické sily, nie je tu paralela s rokmi 1956 a 1968.

Po odchode z funkcie generálneho tajomníka sa G. Husák vytratil z pozornosti najširšej verejnosti a v médiách dostával čoraz menej priestoru. Zdeněk Hoření, šéfredaktor straníckeho denníka *Rudé právo*, ho charakterizoval ako človeka príliš nevyhľadávajúceho novinárov ani popularitu. Napr. v roku 1989 pri príležitosti okrúhleho výročia SNP plánovalo *Rudé právo* vydať s G. Husákom rozsiahly rozhovor o SNP. G. Husák ho dokonca so šéfredaktorom

41 JAKEŠ, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*. Praha 1996, s. 90.

42 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 148.

43 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca*. Bratislava 1992, s. 139 – 140. Ako dôvod Husákovho odchodu z politiky Lorenc uvádza, že G. Husákovi rýchlo ubúdali fyzické sily a nemohol efektívne zastávať najvyššiu stranícku aj štátnu funkciu súčasne.

44 VANĚK, M. – URBÁŠEK, P.: *Vítězové? Poráženi?*, Rozhovor so Zdeněkem Hořením, s. 161.

45 NA, f. PÚV KSČ, sign. 112/89. Diskusia predsedníctva na 112. schôdzke.

Z. Hořením aj napísal, ale nechcel ho autorizovať a Z. Hořeního odbil s tým, že výročie SNP sa zaobíde aj bez neho.⁴⁶

G. Husákovi sa koncom 80. rokov viditeľne zhoršoval zdravotný stav. V marci 1989 jeho zdravotné problémy oznámili oficiálne. G. Husáka postihla mozgová mŕtvica a ešte predtým absolvoval operáciu očí. Na to zareagovala aj opozícia. Klub za socialistickú prestavbu Obroda poslal Federálnemu zhromaždeniu výzvu, že ak by v súvislosti so zhoršujúcim sa Husákovým zdravotným stavom uvažovali o voľbe nového prezidenta, mali by zväziť možnosť voľby Alexandra Dubčeka.⁴⁷ G. Husák sa však obdivuhodne rýchlo vrátil k práci. Vývoj v roku 1989 rýchlo akceleroval a smeroval k pádu komunistických režimov v celej strednej a východnej Európe. Už v priebehu roku 1989 postupne padli režimy v Poľsku a Maďarsku, začiatkom novembra padol aj Berlínsky múr a v Československu sa udalosti dali do pohybu po brutálnom zásahu proti študentskej demonštrácii v Prahe 17. novembra 1989.

PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Už prvé hodiny po demonštrácii na Národnej triede študenti vysokých škôl vstúpili do protestného štrajku, ku ktorému sa pridali herci a umelci. Dňa 19. novembra sa v Bratislave sformovala Verejnosť proti násiliu (VPN) a v Prahe Občanské fórum (OF) ako dve platformy protikomunistickej opozície. Situácii po demonštrácii na Národnej triede sa venovalo aj Predsedníctvo ÚV KSČ, v dôsledku mimoriadnej situácie a šíriacich sa informácií o štrajku zvolané na nedeľu 19. novembra 1989. G. Husák sa zúčastnil na tomto stretnutí. Popri iných opatreniach sa členovia predsedníctva uzniesli, aby niektorý predstaviteľ KSČ vystúpil v televízii s prejavom, ktorým by upokojil obyvateľstvo a čelil postupujúcemu štrajku. Členovia predsedníctva túto úlohu ponúkli G. Husákovi. Ten ju odmietol, pretože sa na to necítil disponovaný.⁴⁸

Okruh Husákových najbližších spolupracovníkov, ktorý tvorili predovšetkým slovenskí komunisti akademik Viliam Plevza a Pavol Kanis s Petrom Weissom, ho napriek tomu počas nasledujúcich dvoch dní presviedčal, aby vystúpil buď v televízii alebo priamo na Václavskom námestí (!), ale G. Husák to rovnako odmietol. Dokonca pripravili podklady na takéto vystúpenie, G. Husák však bol neoblomný a počas Nežnej revolúcie nevydal žiadne stanovisko či vyhlásenie a okrem svojej abdikácie v decembri ani verejne nevystúpil. Podľa zatiaľ

46 VANĚK, M. – URBÁŠEK, P.: *Vítězové? Poráženi?*, Rozhovor se Zdeňkem Hořením, s. 148 – 149.

47 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 76.

48 JAKEŠ, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*, s. 111.

dostupných prameňov osobných svedectiev sa prikláňal k politickému riešeniu situácie,⁴⁹ nie je známy prameň, že by G. Husák hovoril o silovom riešení.

Prvé dni Nežnej revolúcie G. Husák plnil svoje štátnické povinnosti. Ešte 20. novembra prijímal na Pražskom hrade ministra zahraničných vecí Kostariky, avšak omnoho významnejšie veci sa prerokúvali na zasadaniach Predsedníctva ÚV KSČ. Dňa 20. novembra vo večerných hodinách sa konali prvé masové demonštrácie proti režimu v Prahe a Bratislave, ktoré ďalšie dni pokračovali a naberali na intenzite, pričom sa vlna rozlievala do všetkých českých a slovenských miest. Medzi heslami proti komunistickému režimu našli svoje miesto aj pokriky proti G. Husákovi. Lídri formujúcej opozície sa dožadovali jeho odstúpenia z funkcie prezidenta, veď už v prvom vyhlásení OF z 19. novembra sa hovorilo o odstúpení „najsakompromitovanejších politikov“, medzi ktorých patrilo aj G. Husák. Verejne túto požiadavku predniesol na veľkej demonštrácii na Václavskom námestí Jan Ruml 21. novembra 1989 a podporilo ju nielen OF, ale aj Verejnosť proti násiliu.⁵⁰ Dňa 23. novembra adresovali členovia Klubu Obroda výzvu všetkým členom KSČ, aby sa zbavili vedenia KSČ na čele s G. Husákom. G. Husáka vymenovali do skupiny ľudí, „*ktará spůsobila stagnaci a ekonomický i morální úpadek naší společnosti*“.⁵¹ Na politických rokovaniach táto požiadavka odznela 26. novembra počas stretnutia predstaviteľov OF s Ladislavom Adamcom a znova ju dôrazne zopakovali počas rokovaní 28. novembra, deň po úspešnom generálnom štrajku.⁵² Predstavitelia OF precizovali mená „najsakompromitovanejších politikov“ na tri: Gustáv Husák, Alois Indra (v tom čase predseda Federálneho zhromaždenia) a Miroslav Štěpán (vedúci tajomník Mestského výboru KSČ Praha).

Český historik Jiří Suk upozorňuje na jednu zaujímavú skutočnosť. G. Husák, hoci bol ako prezident oficiálnym predstaviteľom štátu, nebol pre lídrov OF prijateľný ako kandidát na politické rokovania. Tí potrebovali s niekým rokovať na politickej úrovni, keďže v prvej fáze odmietali rokovať s predstaviteľmi KSČ. Napokon ako partnera na rokovania vybrali predsedu federálnej vlády Ladislava Adamca, ktorý sa chcel profilovať do úlohy československého Gorbačova ako človek perestrojkového zmýšľania. Podľa Sukovej interpretácie lídri OF považovali G. Husáka za príliš sakompromitovaného politika.⁵³ Iný variant ponúka

49 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s.162.

50 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 121.

51 KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S.: *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu*, dok. č. 80, s.170.

52 Tamže, s.127.

53 SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Akteři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha 2003, s. 45 – 46.

člen najvyššieho štábu OF Petr Pithart, ktorý sa na margo rokovaní so štátnymi predstaviteľmi vyjadril, že po demisii ÚV KSČ sa s novým straníckym vedením dalo ťažko rokovať, lebo K. Urbánek bol až príliš servilný. Podľa Pitharta vláda ako súbor prakticky neexistovala a „Husák doslova zmizel – nejspíše pri své inteligenci pochopil, že je konec“.⁵⁴ Tak podľa neho zostal iba L. Adamec, ktorý „hral sám za sebe nebo za nějaké budoucí reformní křídlo komunistické strany“.

G. Husák sa tak ocitol mimo rozhodujúcich politických rokovaní.

Keď stranícke vedenie videlo, ako rastie počet demonštrantov na námestiach, zvolalo pod tlakom ulice na 24. novembra mimoriadne zasadnutie ÚV KSČ s cieľom prerokovať ďalšiu stratégiu KSČ, resp. nájsť takú, ktorá zachráni aspoň niektoré z rúcajúcich sa pozícií. Na tomto zasadnutí sa zúčastnil aj G. Husák. Ako jeden z prvých bodov sa prerokoval návrh, aby boli G. Husák aj A. Indra na vlastnú žiadosť uvoľnení z funkcií v predsedníctve, zároveň však mali zostať v štátnych funkciách. Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš ocenil ich prácu nasledujúcimi slovami: „*Ich pevné postoje, ich obrovskú pracovitost, úsilie, ktoré vynakladali po celý svoj život na to, aby strana splnila svoje historické poslanie a aby sa upevnil socializmus v našej krajine. Na tomto mieste treba oceniť ich prácu a popriať im, aby naďalej v zdraví mohli vykonávať tie funkcie, ktoré sú im zverené na splnenie tých úloh, ktoré vzídu aj z tohto zjazdu.*“⁵⁵ Po týchto slovách sa ozval potlesk. Husákov odchod z predsedníctva komentoval Vasil Biľák, podľa ktorého odchod zaslúžených funkcionárov vrátane G. Husáka mal mať primeranú formu.

Celé mimoriadne zasadnutie dostalo iný smer, ako bolo pôvodne plánované, pretože počas rokovania niektorí členovia navrhli, aby odstúpilo celé predsedníctvo aj s tajomníkmi. Prekvapujúco takéto návrhy podávali aj najdogmatickejší komunisti a ľudia z nižších stupňov straníckeho aparátu slovami „*svoji bitvu prohráli na Václaváku*“. Keď sa rokovalo o kolektívnom odstúpení predsedníctva, G. Husák bol proti, napokon sa však pod tlakom zdola presadil práve tento variant.⁵⁶ Komunisti verili, že výmenou skompromitovaných funkcionárov za mladšie kádre aspoň pribrazia nevyhnutné zmeny. Avšak pod tlakom demonštrujúcich obyvateľov sa začala KSČ vnútorne rozkladať a demisia predsedníctva 24. novembra, len týždeň po udalostiach na Národní třídě, bola toho jasným dôkazom.

Hneď po odstúpení Predsedníctva ÚV KSČ sa na program rokovaní dostala kľúčová otázka, kto bude po M. Jakešovi novým generálnym tajomníkom. Do

54 PITHART, P.: *Devětaosmdesátý*. Praha 2009, s. 109.

55 *Poslední hurá! Tajné stenografické záznamy z posledních zasedání ÚV KSČ v listopadu 1989*. Praha 1992, s. 13.

56 JAKEŠ, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*, s. 117.

diskusie sa kvôli jej významu prihlásil aj G. Husák. Ako sám povedal, pôvodne na tomto zasadnutí vystupovať nechcel, ale cítil povinnosť vyjadriť sa k takej zásadnej otázke. K vystúpeniu ho podľa všetkého prinútili predchádzajúce názory, keď viacerí funkcionári navrhli za nového generálneho tajomníka dlhoročného predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala. G. Husák pripomenul dlhé roky, ktoré pôsobil v politike a za ten čas „pozná aj ľudí, aj dobré a zlé veci“. Preto nesúhlasil s Antonínom Kapkom, ktorého argumenty v prospech L. Štrougala sa dali ľahko vyvrátiť. O Husákovom správaní počas rokovania o novom generálnom tajomníkovi podal zaujímavý postreh Ivan Knotek, ktorý viedol ako moderátor diskusiu a keďže sedel vedľa G. Husáka, často s ním rozprával o obsahu jednotlivých vystúpení. G. Husák neodporučil L. Štrougala preto, lebo podľa neho mal zásadný podiel na situácii, aká bola, hlavne v ekonomickej oblasti.⁵⁷ Svoj názor na nového kandidáta vyjadril slovami: „*Proste tak: Začíname novú etapu podľa môjho názoru. Podľa mojich skúseností začnime s novým človekom. Podporujem Urbánka.*“ Reakciou bol potlesk prítomných delegátov.⁵⁸ Bolo to napokon aj Husákov vystúpenie ako rešpektovaného straníka, ktoré získalo väčšinu delegátov na stranu K. Urbánka. Ten však ako generálny tajomník nezvládol úlohu, s ktorou ho súdruhovia do funkcie delegovali, a generálnym tajomníkom bol iba jeden mesiac.

G. Husáka k jeho rozhodnutiu podporiť radšej nevýrazného K. Urbánka namiesto dlhoročného priateľa L. Štrougala viedla najmä proklamovaná snaha dosadiť do čela KSČ mladého a minulostou neskompromitovaného politika. Tvrdil, že toto rozhodnutie bolo motivované presvedčením, že novú politiku nemôžu robiť starí a bývalí politici. K. Urbánka, na podporu ktorého vystúpil, bližšie nepoznal, ale veril, že ako nový človek bude dynamickejší a pomôže strane dostať sa z krízy.⁵⁹ Jeho vystúpenie prekvapilo viacerých straníkov, veď G. Husák vystúpil proti L. Štrougalovi, s ktorým dlhé roky spolupracoval a považoval ho za schopného politika.⁶⁰ S L. Štrougalom si tieto stanoviská vysvetlili počas osobného stretnutia o dva týždne neskôr. Podľa Štrougalových spomienok G. Husák mu dôvodil, že ak by nevystúpil, „*bolo by jasné, že by ťa zvolili. Strane by to nepomohlo, a tebe by to uškodilo. Na všetko, o čom sme spolu v minulých rokoch premýšľali, bolo už neskoro.*“⁶¹ L. Štrougal to zrejme G. Husákovi veľmi nevyčítal, lebo aj z jeho publikovaných memoárov cítiť voči G. Husákovi veľký rešpekt.

57 KNOTEK, I. – HRUŠOVSKÝ, B.: *Kto koho zradil? Rozhovory s Ivanom Knotekom o páde socializmu v Československu*. Bratislava 2001, s. 209.

58 *Poslední hurá!*, s. 116.

59 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 163.

60 JAKEŠ, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*, s. 117.

61 ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*, s. 273.

G. Husák ako prezident navštívil 29. novembra Federálne zhromaždenie, kde poslancom spomenul, že jeho zotrvanie vo funkcii bude závisieť od stanoviska Federálneho zhromaždenia, vedenia KSC a Národného frontu, pretože delegácia Klubu komunistických poslancov Federálneho zhromaždenia (FZ) ho požiadala, aby vo funkcii zostal.⁶² G. Husák sa vyslovil za všeobecný dialóg počas prebiehajúceho politického zápasu a prisľúbil, že bude rešpektovať jeho výsledky.⁶³ Dôkazom toho bol jeho podpis pod prijatý zákon, ktorým sa z ústavy vypustil článok 4 o vedúcej úlohe KSC v spoločnosti a modifikoval sa článok 6 tak, že sa vypustila formulácia o dominancii marxizmu-leninizmu vo výchove a vzdelávaní.⁶⁴

Úspech generálneho štrajku rozhodol o politickej prehre komunistov, ktorí boli nútení robiť jeden ústupok za druhým a na rad sa dostal aj G. Husák a prezidentský úrad. O svojom rozhodnutí rezignovať z funkcie prezidenta neskôr hovoril: „*Sám som sa rozhodol. Pred reorganizáciou predsedníctva po 17. novembri mi volal Jakeš a po informácii, že predseda Federálneho zhromaždenia Alois Indra položil funkciu, sa ma opýtal, či o rovnakom kroku neuvažujem aj ja. Otvorene so mu povedal, že v situácii, aká sa vytvorila, nevidím zmysel zotrvať v predsedníctve strany a ani vo funkcii hlavy štátu.*“⁶⁵ Toto jeho tvrdenie však treba brať s rezervou, pretože prakticky od začiatku bol na G. Husáka vyvíjaný tlak, výzvy na jeho odstúpenie sporadicky zaznievali od 19. novembra. Navyše ani jeho praktické kroky veľmi nesvedčili o tom, že by chcel dobrovoľne abdikovať, a odmietol takýto návrh svojich spolupracovníkov. Napokon, jeho pozícia nemusela byť taká beznádejná, akoby sa na prvý pohľad mohlo zdať. Veď aj v Poľsku zostal prezidentom generál W. Jaruzelski a opozícia prevzala pozíciu predsedu vlády. S niečím podobným mohol kalkulovať aj G. Husák.⁶⁶ Jeho abdikácia bola predovšetkým výsledkom politických rokovaní okrúhleho stola, na ktorých sa síce G. Husák priamo nezúčastnil, ale KSC sa na nich nepodarilo ubrániť post prezidenta.

Dňa 2. decembra 1989 vydali zástupcovia Klubu Obroda po celoštátnom stretnutí ich predstaviteľov požiadavku na odchod G. Husáka z funkcie pre-

62 HOLUBEC, P. a kol.: *Kronika sametové revoluce*. Praha 1991, s. 21.

63 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 130.

64 HLAVOVÁ, V. – ŽATKULIAK, J.: *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod. Od česko-slovenskej federácie k samostatnej demokratickej slovenskej štátnosti. Výber dokumentov a prejavov november 1989 – december 1992*. Bratislava 2002, dok. č. 4, Ústavný zákon č. 100/1989, ktorým sa mení Ústavný zákon č. 100/1960, Ústava ČSSR, s. 35.

65 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 160.

66 BUDAJ, J.: Na križovatke dejín: päť dní potom... In: SNOPKO, L. (Ed.): *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava 2009, s. 31.

zidenta, ktorú spájali s odchodom ľudí spojených s inváziou vojsk Varšavskej zmluvy a normalizáciou. Podľa nich práve G. Husák bol najväčšou mierou zodpovedný za politiku normalizácie, ktorá „vniešla do spoločnosti surové medziľudské vzťahy, viedla k morálnemu úpadku a hospodárskej stagnácii a je príčinou súčasnej politickej krízy“. Vyčítali mu, že neurobil nič, čo by odvrátilo túto krízu, a nesplnil sľuby, ktoré vyhlasoval v čase svojho nástupu.⁶⁷ Požiadavku na Husákovu abdikáciu vyslovili aj kľúčoví predstavitelia opozície 3. decembra, keď požadovali do 10. decembra Husákovu odstupenie z funkcie.⁶⁸

G. Husák 3. decembra 1989 vymenoval novú vládu, ktorá do dejín vstúpila ako „vláda 15:5“. Zostavil ju komunistický predseda federálnej vlády Ladislav Adamec a jej zloženie pobúrilo nielen predstaviteľov OF a VPN, ale aj väčšinu českej a slovenskej verejnosti. Pod hrozbou druhého generálneho štrajku bol L. Adamec donútený vládu rekonštruovať, čo odmietol. I keď treba dodať, že niektorí predstavitelia Koordináčného centra OF boli ochotní túto vládu podporiť, lebo sa báli ústavnej krízy, ktorá by vznikla abdikáciou G. Husáka ako prezidenta a L. Adamca ako predsedu vlády súčasne.⁶⁹ Zároveň G. Husáka požiadali o prepustenie politických väzňov, ktorých zoznam dodali prostredníctvom Ladislava Adamca. G. Husák ich prepustil 5. decembra a 8. decembra vyhlásil všeobecnú amnestiu s odôvodnením: „V súvislosti s demokratizačným procesom, prebiehajúcim v spoločenskom a politickom živote ČSSR, došlo k zníženiu spoločenskej nebezpečnosti celého radu trestných činov a prečinov...“⁷⁰

Počas decembrových rokovaní „okružných stolov“, nadväzujúcich na krach vlády „15:5“, sa do popredia dostala aj otázka nástupníka po G. Husákovi, úzko spojená s postom nového predsedu vlády. L. Adamec a jeho poradcovia chceli presadiť usporiadanie, v ktorom by sa predsedom federálnej vlády stal slovenský komunista Marián Čalfa a prezidentom by sa mohol stať Ladislav Adamec. Aby podporili tento návrh, prezentovali delegácii OF, že takéto usporiadanie

67 KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S.: *Obroda. Klub za socialistickou prestavbu*, dok. č. 89, s. 180.

68 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 135.

69 SUK, J.: *Labyrintem revoluce*, s. 58.

70 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty*. Bratislava 1999, dok. č. 127. Rozhodnutie prezidenta ČSSR o amnestii, s. 413. Amnestia sa týkala zastavenia trestného stíhania pre nasledujúce trestné činy: podvracanie republiky, poškodzovania štátu svetovej socialistickej sústavy, poburovania podľa § 100, zneužívania náboženskej funkcie, hanobenia republiky a jej predstaviteľov, hanobenia štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstaviteľov, opustenie republiky, poškodzovanie záujmov republiky v cudzine, nedovoleného podnikania, útoku na štátny orgán a orgán spoločenskej organizácie, sťažovanie výkonu právomoci verejného činiteľa, marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami, hanobenia národa a presvedčenia.

podporuje Moskva a rozšírili informáciu, že G. Husák odmieta Abdikovať a urobiť tak iba v prípade, ak na jeho miesto nastúpi L. Adamec.⁷¹ Keď sa v istej chvíli zdalo, že rokovania vedú do slepej uličky, V. Havel vyhlásil, že zástupcovia OF pôjdu na Hrad za G. Husákom a navrhnú mu svojho kandidáta na funkciu predsedu vlády. To ale nevyhovovalo ani L. Adamcovi a rokovania pokračovali, až napokon zástupcovia opozície súhlasili s voľbou M. Čalfa a za prezidenta navrhli Václava Havla.⁷²

Za najpriateľnejšie riešenie v tej chvíli považoval aj G. Husák variant s M. Čalfom a V. Havlom. Ako jedno z vysvetlení sa ponúka úvaha, že chcel zmariť možnosť kandidatúry Alexandra Dubčeka na post prezidenta. Keby bol M. Čalfa ako Slovak predseda vlády, prezident musel byť Čech. Podľa tézy profesora Ivana Lалуha, blízkeho priateľa Alexandra Dubčeka, M. Čalfa agitoval za podporu V. Havla medzi poslancami s Husákovým vedomím. G. Husák by podľa jeho názoru „nebol prežil, aby sa po ňom Dubček stal prezidentom. On by sa hádam nebol ani vzdal, keby bol Dubček ako oficiálny kandidát“.⁷³ Skutočnosť, že G. Husák nechcel, aby sa prezidentom Československa stal A. Dubček, potvrdzuje vo svojich pamätiach aj Lubomír Štrougal a v tejto súvislosti spomína „niektoré osobné postoje z minulosti vzájomných vzťahov“.⁷⁴ Medzi oboma politikmi panovala priam nenávisť. Ešte začiatkom 90. rokov, aj pod dojemom Dubčekovho pôsobenia v politike po roku 1989, G. Husák na margo A. Dubčeka nechcel dlho spomínať, iba skonštatoval: „Nechcem pridávať klínce do jeho politickej rakvy. Nebol to a ani dnes nie je žiaden hrdina, žiaden bojovník. Každý ho využíva a zneužíva, a on súhlasí a usmieva sa.“⁷⁵ G. Husák zrejme z prestížnych dôvodov nemohol pripustiť, aby na jeho miesto zasadol práve A. Dubček, ktorého v apríli 1969 vystriedal vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ. Navyše A. Dubčeka v období normalizácie, keď sa G. Husák stal najmocnejším mužom v Československu, nielen že vylúčili z KSČ, ale aj odsunuli do pozície občana druhej kategórie, denne sledovaného Štátnou bezpečnosťou.

Inú tézu rozvíja v jednom z biografických rozhovorov bývalý popredný funkcionár KSČ Miroslav Štěpán. Podľa neho sa G. Husák len veľmi ťažko zmieroval so svojou výmenou na poste generálneho tajomníka v roku 1987 a zostal v ňom pocítiť krivdy. Podľa M. Štěpána za tým, ako pokojne sa vzdal funkcie prezidenta, bolo aj to, že nechcel pomáhať politikom podieľajúcim sa na jeho odstránení, najmä Ladislavovi Adamcovi. G. Husák nemal rozhodujúcu kompetenciu, ale

71 S U K, J.: *Labyrintem revoluce*, s. 120.

72 Tamže, s. 124 – 133.

73 Rozhovor s Ivanom Lalahom z 1. októbra 2012 v Bratislave. Archív autora.

74 Š T R O U G A L, L.: *Jěště pár odpovědí*. Praha 2011, s. 168.

75 P L E V Z A, V.: *Vzostupy a pády*, s. 166.

mohol situáciu minimálne skomplikovať, veď bol skúseným technokratom moci. Keby bol v čase prelomových udalostí v lepšom zdravotnom stave, nepochybne by sa do politických rokovaní zapojil oveľa intenzívnejšie a ťažko predvídať, aké to mohlo mať následky vzhľadom na jeho autoritu v prednovembrovej KSČ.

Ak by režim nepadol, G. Husák by bol z politického života zrejme odišiel po XIX. zjazde KSČ, plánovanom na rok 1990. Opozícia považovala jeho zotrvanie za prietah, ktorý počas rokovania robili komunisti úmyselne, aby ich zdržovali. Veď po krachu vlády 15.5 zostal G. Husák posledným normalizačným funkcionárom vo vrcholnej pozícii. Komunisti sa totiž nechceli zadarmo vzdať tejto kľúčovej a prestížnej funkcie. Dňa 6. decembra, počas vzájomných rokovaní medzi K. Urbánkom a V. Havlom, generálny tajomník ÚV KSČ dokonca spomínal V. Havlovi argumenty, pre ktoré mal G. Husák zostať prezidentom buď do konca svojho mandátu (končil v lete 1990 – pozn. P. J.), alebo aspoň do januára 1990. Predstavitelia opozície ale kategoricky spájali menovanie novej vlády s voľbou nového prezidenta a oboje chceli uskutočniť čo najskôr. Dôrazne žiadali, aby G. Husák do 10. decembra abdikoval a za nového prezidenta mal byť zvolený Václav Havel. Zástupcovia KSČ pod tlakom plných námestí súhlasili a tlmočili túto požiadavku G. Husákovi. Ten ju napokon prijal a vyhlásil, že 10. decembra po vymenovaní novej vlády odstúpi, aby vyhovel prianiu politických síl a nebránil v ďalšom politickom vývoji.⁷⁶

Ešte predtým mal na Hrade asi trojhodinový rozhovor s Václavom Havlom, Valtrom Komárkom a Václavom Klausom. Absolvoval aj niekoľko stretnutí so straníckymi súdruhmi, ktorí sa ho ešte snažili prehovoriť, aby vo funkcii zostal. Niekoľko dní pred abdikáciou telefonoval s Milošom Jakešom, ktorý ho odhovára, aby sa v takej ťažkej dobe nevzdával kľúčovej funkcie, ale nepresvedčil ho. G. Husák argumentoval tým, že „*nechce dopadnúť ako Novotný*“.⁷⁷ Na Hrade ho 7. decembra navštívil nový generálny tajomník ÚV KSČ Karel Urbánek spolu s Ivanom Knotekom, ktorí mu prišli oznámiť výsledky rokovania predstaviteľov KSČ s opozíciou. Informovali ho o všeobecnej situácii, aká vládla v štáte. Podľa spomienok I. Knoteka bolo pre K. Urbánka veľmi ťažké povedať G. Husákovi, že KSČ už nie je schopná udržať ho vo funkcii prezidenta a jeho odchod kládie opozícia ako jednu z hlavných podmienok spoločenskej konsolidácie. G. Husák skočil K. Urbánkovi do reči ešte predtým, ako mu stihli predložiť návrh na odstúpenie s tým, že vie, že ho prišli požiadať o abdikáciu. Komentoval to slovami: „*Som na to pripravený. A chcel som to už urobiť skôr. Domnieval som sa však, že sa vám podarí aspoň sčasti zvrátiť situáciu.*“⁷⁸ G. Husák pokračoval

76 S U K, J.: *Labyrintem revoluce*, s. 164.

77 J A K E Š, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*, s. 120 – 121.

78 K N O T E K, I. – H R U Š O V S K Ý, B.: *Kto koho zradil?*, s. 232.

monológom, v ktorom bilancoval svoj politický život a dotkol sa aj momentálnej situácie. Podľa I. Knoteka „vecne posúdil, že tu nejde len o Československo, ale o socializmus“. G. Husák myslel, že boj proti socializmu bol koordinovaný z USA, a priznal opozícii, že „to nerobí zle, kým my robíme školácke chyby“. A jeho ďalšia vízia: „Bude to tvrdý politický zápas. Aj keď v tejto etape prehráme. Chybou je, že sme za 40 rokov zabudli na formy politického boja s opozíciou. Vzdávať sa, by však bolo nemúdre...“⁷⁹

Dňa 9. decembra vystúpil naposledy v televízii a oznámil, že poveril zostavením novej vlády Mariána Čalfu a po jej vymenovaní odstúpi z funkcie prezidenta. Ako hlavný dôvod uviedol snahu uľahčiť ďalší vývoj. V prejave sa vyjadril nielen o najdôležitejších úlohách, ktoré čakajú na spoločnosť: „... všade vytvárať podmienky pre normálny život, zakotviť v zákonoch nové demokratické zásady nášho štátu, zabezpečiť normálny beh hospodárskej sféry, kde nás čakajú aj veľmi vážne úlohy. Uchovať životnú úroveň ľudí, ktorí o ňu už prejavujú obavy, pripraviť podmienky na lepšie sociálne zabezpečenie, zachovať naše medzinárodné väzby a záruky slobodného štátu, zabezpečiť jeho všestranný rozvoj, rozvoj národov a ľudí.“⁸⁰ A ako zhodnotil obdobie komunizmu? „Podľa môjho názoru boli veci dobré, menej dobré aj zlé. To vyžaduje objektívnu, svedomitú analýzu, ktorú nie je možné urobiť za 24 hodín a ktorá sa prirodzene dotkne aj viacerých osôb, vrátane mňa.“ Na záver prejavu povedal svoje politické krédo: „Ja osobne som od mladých rokov veril svetlým ideálom socializmu. Kde boli chyby, boli chyby ľudí, a nie základných myšlienok socializmu. Nevidím ani dnes vo svete lepšie základné myšlienky, základné orientácie. Preto im zostávam i naďalej verný.“⁸¹ Dňa 10. decembra 1989 vykonal svoj posledný štátnický akt, keď vymenoval novú vládu na čele s komunistom Mariánom Čalfom, a následne abdikoval. Dňa 13. decembra potom osobným listom požiadal vtedajšieho generálneho tajomníka ÚV KSČ Karla Urbánka o uvoľnenie z funkcie člena ÚV KSČ.⁸² V priebehu mesiaca odstúpil zo všetkých politických a verejných funkcií. Gustáv Husák sa vrátil do Bratislavy ešte pred Vianocami 1989 a utiahol sa do súkromia svojej bratislavskej vily.

Jeho politický pád sa však odchodom do ústrania neskončil. Na mimoriadnom zjazde KSČ 20. – 21. decembra 1989 mu delegáti zjazdu pozastavili členstvo v KSČ,⁸³ začalo sa totiž prehodnocovať vládnutie počas rokov normalizácie. To

79 Tamže, s. 232.

80 Odstoupil prezident ČSSR. *Rudé právo*, roč. 70, 1989, č. 291, s. 3.

81 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády*, s. 165.

82 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 144.

83 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty*, dok. č. 140, Uznesenie mimoriadneho zjazdu KSČ na posúdenie politickej zodpovednosti bývalých vedúcich funkcionárov KSČ, s. 433. Okrem neho podobne skončili aj ďalší poprední normalizátori, ako boli Šalgovič, Chňoupek, Colotka či Lenárt.

však nebolo všetko. Rozhodnutím ÚV KSCŽ zo dňa 18. februára 1990 bol Gustáv Husák, ktorý celý svoj život zasvätil práci v komunistickom hnutí a o ideách komunizmu nepochyboval ani v časoch svojho zatknutia a väznenia v 50. rokoch, vylúčený z KSCŽ.⁸⁴ To musela byť pre G. Husáka iste trpká skúsenosť po tom, čo všetko ako politik KSCŽ zažil. Mieru jeho zodpovednosti za vládnutie v období normalizácie posudzoval nový ústredný výbor a jeho verdikt bol neúprosný: „[ÚV] si je plne vedomý, že sa významne podieľal na národnooslobodzovacom zápase a budovaní základov socialistickej spoločnosti. V 50. rokoch sa stal obeťou nezákonných procesov a bol väznený. Vo funkcii 1. tajomníka ÚV KSCŽ sa snažil zabrániť ešte tvrdšiemu účtovaniu s tými, ktorí sa podieľali na politike v rokoch 1968 – 1969. Neskôr však pripustil, aby bola potlačovaná vnútrostranícka demokracia a namiesto nej postupne uplatňované také prístupy a metódy práce, ktoré viedli k rastu neobmedzenej moci skupiny funkcionárov vo vedení strany a štátu, k odtrhnutiu KSCŽ od spoločnosti, k neschopnosti riešiť dozreté problémy. Má značný podiel na súčasnej hlboknej kríze v strane a spoločnosti. I napriek jeho nepopierateľným zásluhám, s ohľadom na jeho komplexnú zodpovednosť za politický vývoj, najmä v posledných desiatich rokoch, ho [ÚV] vylučuje z radov členov KSCŽ.“⁸⁵

84 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti*, s. 160.

85 ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty*, dok. č. 169, Uznesenie ÚV KSCŽ o politickej zodpovednosti za krízový vývoj v strane a v spoločnosti, s. 481.

Trestnoprávne aspekty obžaloby a rozsudku v prípade Gustáv Husák a spol. (1954)

Ján Štefanica

Proces so skupinou slovenských buržoázných nacionalistov sa konal od 21. do 24. apríla 1954 pred kolégiom Najvyššieho súdu Československa v Bratislave.¹ Funkciu prokurátora zastával Ladislav Gešo (vtedajší námestník generálneho prokurátora) a funkciu predsedu súdu Juraj Uhrín (pôsobiaci ako predseda Krajského súdu v Bratislave). Na vedenie procesu bola ustanovená zvláštna politická komisia vedená členom Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) Pavlom Davidom. Ďalšími členmi komisie boli: Jan Melichar, Milan Moučka, Augustín Michalička, Ondrej Klokoč a zmienený Ladislav Gešo.² Prepojenie justičnej a politickej moci v osobe L. Geša ako prokurátora, ale zároveň i člena politickej komisie procesu bolo zjavným prejavom spolitizovania celej súdnej kauzy. Konanie pred súdom tak dostalo charakter, keď mal súd svojím rozsudkom pretransformovať stranické rozhodnutie do právnej formy.

Trestný proces so slovenskými buržoáznymi nacionalistami, evidovaný pod názvom „G. Husák a spol.“, sa riadil zákonom č. 87 zo dňa 12. júla 1950 o trest-

1 Táto štúdia bola spracovaná v rámci projektu Kontinuita a diskontinuita práva na Slovensku v 20. storočí a jej vplyv na právny poriadok SR, ktorý bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, APVV-0607-10.

2 ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích. (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 – 1968.)* I. Praha 1990, s. 94.

nom konaní súdnom (trestný poriadok) a trestným zákonom č. 86/1950 Zb. Charakteristickou črtou tohto trestného zákona boli ideologické tézy obsiahnuté v Ústave 9. mája, ktoré zákonodarcovia do neho implementovali, a tak celý jeho obsah výrazne poznamenala aktuálna spoločenská i politická klíma, vyjadrená postupným „zostrením triedneho boja“ v spoločnosti. Zákon sa stal v dejinách československého práva prvým unifikovaným trestným zákonom.

Nový trestný zákon rušil zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a fakticky ho nahradzoval, keďže ustanovenia tohto zákona boli prenesené do prvej hlavy trestného zákona a stali sa jej ústrednou časťou. Okrem toho, že boli označené ako „trestné činy proti republike“, došlo aj k ich čiastočným úpravám a sprísneniu niektorých sankcií. Tento zákon poznal iba jeden druh deliktu, a to trestný čin. Účelom zákona zjavne nemala byť prevýchova a náprava páchatela. Primárnym cieľom malo byť nekompromisné vyrovnanie sa s „nepriateľom pracujúceho ľudu“ ako takým, čo sa teda nemuselo apriórne vzťahovať na všetkých delikventov a odsúdených. Zákon v štvrtej hlave § 17 ods. 1 písmeno a) doslova uvádza, že účelom trestu je „znehodniť nepriateľa pracujúceho ľudu“.³ Keďže išlo o záujmy pracujúceho ľudu a tie mali byť celonárodným záujmom, zákonodarca sa ani nesnažil zakryť triedny charakter zákona. Dostatočne široké formulácie jednotlivých trestných činov ponechávali voľný priestor následnej neprímerane tvrdej aplikácii zákona v praxi. Charakteristickým znakom tohto právneho systému bolo, že zjavne opustil pôvodnú stredoeurópsku právnu kultúru a zreteľne ho ovplyvnilo sovietske právo s jeho triednym prístupom k jednotlivcovi.⁴ V rámci objektivity však treba konštatovať, že niektoré reformné ustanovenia zavedené týmto zákonom pretrvali až dodnes.⁵ V dovtedajšom československom zákonodarstve bolo unikátnym špecifikom tohto zákona, že zakotvil materiálne chápanie trestného činu.⁶

Podobne ako zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb. aj trestný čin velezrady podľa § 78 a trestný čin sabotáže podľa § 85 sa v trestnom zákone najviac aplikovali.⁷ Na základe analýzy činnosti

3 § 17 zákona č. 86/1950 Zb. trestného zákona.

4 К U K Л Í К, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha 2008, s. 153.

5 Išlo napríklad o možnosť podmieneného prepustenia či podmieneného odsúdenia so skúšobnou lehotou, poľahčujúce okolnosti a ďalšie.

6 Na to, aby sa spáchaný skutok stal trestným činom, bolo potrebné, aby bol zavinený, protiprávny a aby bol nebezpečný pre spoločnosť – ak chýbal niektorý z uvedených znakov, nešlo sa o trestný čin.

7 Napríklad v procese Rudolf Slánský a spol. boli z trestného činu velezrady obžalovaní všetci obvinení. Z toho podľa § 1 zákona č. 231/1948 Z. na ochranu ľudovodemokratickej republiky Eugen Löbl a ostatní podľa § 78 trestného zákona č. 86/1950 Zb. Rovnako Antona Rašlu v jeho procese žaloval vojenský prokurátor za trestný čin velezrady, ako aj mnohých ďalších.

Štátneho súdu z roku 1952 vychádzajú nasledovné štatistické údaje: z celkového počtu 3623 obžalovaných bolo 1607 osôb žalovaných zo spáchania trestného činu velezrady, čo tvorilo 44,3 %, a 717 osôb (19,8 %) bolo žalovaných zo spáchania trestného činu vyzvedačstva.⁸

Podľa konštrukcie v § 78 ods. 1 trestného zákona č. 86/1950 Zb. mohol byť trestný čin velezrady naplnený štyrmi druhmi konaní: a) pokusom o zničenie samostatnosti alebo ústavnej jednoty republiky; b) pokusom o odtrhnutie časti územia od republiky; c) pokusom o zničenie alebo rozvrátenie ľudovodemokratického štátneho zriadenia alebo spoločenského poriadku republiky, ktoré sú zaručené ústavou; d) znemožnením ústavnej činnosti prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodarného zboru, vlády alebo zboru povereníkov, a to násilím alebo pod hrozbou násilia.⁹ Za naplnenie skutkovej podstaty ktoréhokoľvek z uvedených konaní hrozil páchatelovi trest odňatia slobody vo výške 10 až 20 rokov, alebo v prípade mimoriadnych okolností až doživotie. Rovnako mala byť potrestaná aj tá osoba, ktorá sa s cieľom spáchania trestných činov s niekým spolčila, dostala do aktívneho kontaktu s cudzou mocou, alebo s cudzími činiteľmi.¹⁰

Rozdiel medzi sankciou uvedenou v zákone na ochranu republiky a sankciou, ktorú neskôr z veľkej miery prevzali do trestného zákona, spočíval vo formulovaní zákonnej možnosti udelenia trestu smrti.¹¹ Zatiaľ čo v pôvodnom znení zákona na ochranu republiky sa vinník trestal smrťou vtedy, keď spáchal uvedený čin za okolností brannej pohotovosti či ozbrojeného napadnutia štátu, po implementácii do trestného zákona boli tieto okolnosti vypustené a nahradené termínom „zvýšené ohrozenie vlasti“.¹² Táto formulácia uvedená v § 78 ods. 3 písm. a) spolu s posledným písm. f), ktoré dovoľovalo udeliť trest smrti aj v prípade, ak bude prítomná „iná zvlášť priťažujúca okolnosť“¹³, umožnila nejednoznačný výklad zákona a zjednodušila možné udelenie trestu smrti. V procesoch so slovenskými buržoáznymi nacionalistami (kauzu G. Husák a spol. nevynímajúc) bolo pri udeľovaní trestu smrti najčastejšie aplikované písmeno b) ods. 3, ktoré dovolilo trestať páchatela smrťou v prípadoch, ak spáchaním trestného činu velezrady bola zvláštnou mierou ohrozená samostatnosť, ústavná jednota, územná celistvosť, ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská či hospodárska sústava Československa.

8 VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. – BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, díl II*. Praha 2004, s. 161–162.

9 § 78 ods. 1 zákona č. 86/1950 Zb. trestného zákona.

10 § 78 ods. 2 zákona č. 86/1950 Zb. trestného zákona.

11 § 78 ods. 1 zákona č. 86/1950 Zb. trestného zákona.

12 § 78 ods. 3 zákona č. 86/1950 Zb. trestného zákona.

13 Tamže.

Druhý oddiel prvej hlavy zákona trestných činov proti bezpečnosti republiky v § 86 formuluje trestný čin vyzvedačstva. Jedným z hlavných účelov tohto zákona bola ochrana záujmov štátu, najmä: štátne tajomstvo a jeho zachovanie, obrana republiky. Vyzvedačstvo bolo kvalifikované ako trestný čin, ktorého sa dopustil ten, kto vyzvedel štátne tajomstvo (teda skutočnosť, ktorú vláda v dôležitom záujme republiky tají) s úmyslom odovzdať ho cudzej moci, priamo i nepriamo, alebo sa s niekým s takým cieľom spojil. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Rt 26/51 zo dňa 25. septembra 1950 však konštatuje, že štátnym tajomstvom je aj to, čo je známe širšej verejnosti, ale čo je potrebné, aby sa cudzia štátna moc nedozvedela, pretože aj z jednotlivostí je možné urobiť si celkový obraz o pomeroch v republike. Z tohto rozhodnutia Najvyššieho súdu možno vyvodiť záver, že pojem štátneho tajomstva bol definovaný ako neprimerane široký, ba až nejasný a ako štátne tajomstvo mohla byť chránená prakticky akákoľvek skutočnosť.

OBŽALOBA

Materiál a forma obžaloby v kauze G. Husák a spol. sa pri porovnaní s ďalšími obžalobami¹⁴ nevymykajú spomedzi iných politických procesov svojej doby, keď bol žalovaný „slovenský buržoázny nacionalizmus“. Obžaloba, formálne prezentovaná ako vypracovaná na Generálnej prokuratúre v Prahe, nesie dátum 13. marca 1954.¹⁵ Štátny zástupca na jej základe navrhol prerokovať kauzu G. Husák a spol. pred Najvyšším súdom. Zároveň požadoval vypočuť osoby uvedené v osobitnom zozname pripojenom k obžalobe. Navrhol tiež, aby sa vykonali dôkazy prečítaním svedeckých výpovedí a materiálu uvedeného v osobitnom zozname.

Obžaloba proti obvineným Ivanovi Horváthovi, Ladislavovi Holdošovi, Gustávovi Husákovi, Ladislavovi Novomeskému a Danielovi Okálimu bola postavená na základe súčinnosti politických funkcionárov Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) a ÚV KSS. Finálny variant návrhu obžaloby v skutočnosti predstavil Rudolf Barák, vtedajší minister vnútra, na politickom sekretariáte ÚV KSČ. Až po jej prerokovaní a schválení týmto politickým orgánom 8. marca 1954 putovala na Generálnu prokuratúru, kde dostala oficiálnu formu. Na základe konštatovania správy Pillerovej komisie, zaoberajúcej sa politickými procesmi 50. rokov, pri zostavovaní obžaloby

14 Obžaloba proti Vladimírovi Clementisovi, Antonovi Rašlovi a i.

15 V zápise zo 14. schôdze Predsedníctva ÚV KSČ zo dňa 26. marca 1953 nájdeme návrh žaloby, ktorú predložil predsedníctvu vtedajší minister vnútra Rudolf Barák, trestné oznámenie bolo vznesené až 23. 4. 1953. Národní archiv (ďalej NA) v Prahe, fond (f.) Predsedníctvo ÚV KSČ–02/1, 1962–1966 (ďalej 02/1, 1962–1966), škatuľa číslo (šk. č.) 11, archívna jednotka (a. j.) 14. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol., s. 9.

vyšetrujúce orgány i politické byro využili výpovede pomerne veľkého množstva vedúcich stranických funkcionárov. Pri tvorbe obžaloby sa prihliadalo aj na pokyny a smernice politického sekretariátu ÚV KSČ a Predsedníctva ÚV KSS.¹⁶

Pri rozbere skutkov I. Horvátha, L. Holdoša, G. Husáka, L. Novomeského a D. Okáliho sa obžaloba zamerala na dokázanie „úchytky“ slovenského buržoázneho nacionalizmu, ktorá sa prejavovala v konaní obvinených. Trestnosť ich činnosti bola špecifikovaná ako poškodzovanie národnooslobodzovacieho boja, zrada Slovenského národného povstania (SNP), spolčovanie sa so slovenskou buržoáziou (rozumej funkcionári Demokratickej strany Jozef Lettrich, Ján Ursíny a ďalší). So slovenskou buržoáziou sa mali spolčovať proti českému národu a proti jeho robotníckej triede a mali mať nestály postoj voči Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR). Najmä už odsúdený Vladimír Clementis, preto doménu dokazovania malo byť prepojenie obvinených s jeho osobou a hlavne mali vyjadriť súhlas s jeho trestným konaním „preukázaným“ v procese s Rudolfom Slánskym a spol. Celá koncepcia slovenského buržoázneho nacionalizmu a zároveň aj jeho obžaloba bola v základoch formulovaná ako „zrada voči pracujúcemu ľudu Slovenska“¹⁷, ktorú mali páchať pokusom o „izolovanie Slovenska od pracujúceho českého ľudu“¹⁸, navyše z pozícií vysokých ústavných funkcií.¹⁹ Spoločensky nebezpečné konanie obžalovaných rozdeľuje prokurátor na trestné činy proti základom republiky a trestné činy namierené proti bezpečnosti republiky, upravené v druhom oddiele prvej hlavy trestného zákona.

I. Trestné činy proti základom republiky mali spočívať v uzatvorení dohody obvinených, že sa budú snažiť o „znemožnenie vytvorenia jednotného štátu Čechov a Slovákov s ústredným zákonodarstvom a ústrednou vládou a neprípustia zásahy centrálnej vlády do vecí na Slovensku“.²⁰ Podľa konštrukcie ob-

16 O procesech a rehabilitacích. I. Zpráva „Pillerovej komisie“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 – 1968. s. 94.

17 „Ideologický koreň ich zrady voči pracujúcemu ľudu Slovenska tkvie v tom, že národnostnú otázku slovenského národa nechceli riešiť v spojení s českou robotníckou triedou, s českým pracujúcim ľudom, ale postavili si ju ako otázku, ktorá má byť riešená predovšetkým v spojení s buržoáziou slovenskou.“ NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ–02/5 (ďalej 02/5), šk. č. 77, a. j. 201, bod č. 19. Žaloba na skupinu buržoasných nacionalistů na Slovensku (Husák a spol.), s. 3.

18 Tamže, s. 3

19 „Svojich pozícií v Slovenskej národnej rade a Sboru povereníkov zneužili zločinným spôsobom, aby izolovali Slovensko od českého pracujúceho ľudu a od výstavby socializmu [...] Cielom zločineckej činnosti obvinených bolo teda rozbitie jednotného československého ľudovodemokratického štátu a vydanie Slovenska do rúk reakčnej buržoázie a na pospas zahraničných imperialistom.“ Tamže. s. 4.

20 Tamže, s. 9.

vinení na tento účel obnovili organizovanú skupinu slovenských buržoázných nacionalistov, ktorej počiatky pôsobnosti siahajú do obdobia prvej republiky. Ich trestná činnosť mala byť ešte závažnejšia a objektívne nebezpečnejšia v období, keď táto skupina pôsobila pri kreovaní ľudovodemokratického štátu, ktorý bol práve v počiatkoch svojho vzniku najzraniteľnejší. Obžaloba ich činnosť klasifikovala ako sabotovanie Košického vládneho programu (KVP), ústavy i zákonov. Svojím konaním mali ohroziť samotnú existenciu republiky a jej základy, pod čím sa chápal najmä jej ľudovodemokratický poriadok. Na to mali zneužiť svoje funkcie v Slovenskej národnej rade (SNR) a Zbore povereníkov (ZP).

Konanie obvinených obžalobca zaradil pod trestné činy proti republike a klasifikoval v piatich oblastiach/úsekoch: štátneho aparátu, očisty od fašistických a zradcovských živlov, hospodárstva, národnej politiky, školstva a kultúry.

- a) Na úseku štátneho aparátu sa za trestné pokladalo, že ponechali niektoré personálne štruktúry vojnovnej Slovenskej republiky v orgánoch obnovenj republiky. Akékoľvek prevzatie a schválenie noriem, ale aj začlenenie personálnych zložiek činných vo vojnovnej Slovenskej republike bolo žalované ako úmysel či pokus obvinených o obnovenie jej fungovania. Podriadenie novovzniknutého Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) pod právomoc povereníka vnútra obžaloba interpretovala ako zámer obvinených, aby ovládli mocenskú zložku, a tým získali úplnú mocenskú kontrolu Povereníctva vnútra nad Slovenskom.
- b) Na úseku očisty od fašistických a zradcovských živlov bola žalovaná činnosť zameraná na očistenie významných činiteľov fašistického štátu a zároveň sabotovanie potrestania zradcov a fašistov na celom území Slovenska. Obžaloba ako dôkaz uvádzala kontakty L. Novomeského s A. Machom, čo Novomeský priznal vo výpovedi.²¹
- c) Na úseku školstva a kultúry obžalobca za trestné považoval konanie L. Novomeského v postavení povereníka na Povereníctve školstva, ktoré sa malo stať jeho príčinou „útočnosťou kolaborantských elementov“²² vo vede, literatúre a školstve (napríklad Tido J. Gašpar, Andrej Šubík Žarnov, Jozef Cíger Hronský, Milo Urban a ďalší). L. Novomeskému spolu s L. Holdošom obžaloba dávala na tomto úseku za vinu aj ich konanie vo vzťahu k cirkvám, kde mali svojimi zásahmi posilňovať pozíciu cirkví a zneužívať na to aj štátne finančné

21 „Podnikal som po oslobodení rôzne zákroky v prospech ministra vnútra, Slovenského štátu Alexandra Macha v procese s Dr. J. Tisom a jeho spoločníkmi. Vo svojom svedectve som uviedol m. i., čo všetko vykonal Mach vo funkcii ministra vnútra, Slovenského štátu v môj prospech a v prospech mojich priateľov [...] Nepamätám sa už na všetky prípady, pri ktorých som týmto spôsobom úspešne zasahoval. Bol to môj systém pomáhať nepriateľom, ktorí mali byť potrestaní.“ Tamže, s. 16.

22 Tamže.

prostriedky, L. Novomeský vyplácaním kongruy kňazom naladeným proti režimu, L. Holdoš spreneverou finančných prostriedkov.

- d) Na úseku hospodárskom klasifikovala obžaloba ako trestné vykonávanie suverénnej moci Slovenskej národnej rady, a to vydaním nariadenia č. 11/1944 Zb. nariadení Slovenskej národnej rady (SNR) o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov, ktoré upravovalo dispozičné a užívacie práva pri nakladaní so zaisteným vlastníctvom.²³ Podľa obžaloby sa obvinení presadením vydania tohto nariadenia postavili proti dekrétu prezidenta republiky²⁴ preto, aby mohli ponechať rozhodovanie v „rukách buržoázie“²⁵, a tak zabrániť celoštátnej platnosti dekrétu prezidenta republiky o konfiškácii a rozdelení pozemkového majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov z 21. júna 1945. Zároveň obžaloba žalovala obvinených ako predstaviteľov slovenskej výkonnej a zákonodarnej moci zo zavedenia vlastného zásobovacieho systému a hospodárskej sústavy, ktorá mala brať ohľad na hospodárske zvláštnosti Slovenska v spoločnej republike. Obžaloba to pokladala za skryté snahy (v spolupráci so „slovenskou buržoáziou“) o hospodársku autonómiu jednej časti centralistického štátu.²⁶ Táto trestná činnosť v podobe sabotáže mala podľa obžaloby pretrvávať aj po februári 1948, keď mali naďalej presadzovať budovanie hospodárskej sústavy Slovenska podľa vlastnej koncepcie. Táto kládla dôraz na špecifiká a postavenie slovenského hospodárstva v Československu, čo však bolo paradoxne žalované ako znemožnenie akéhokoľvek hospodárskeho rozvoja Slovenska.²⁷

23 Nariadenie zakazovalo vydávať a vykonávať opatrenia, ktoré by narušili alebo zmenili majetkovú podstatu podnikov alebo ohrozili ich riadny chod. Dovtedajším vlastníkom a správcom týchto podnikov sa ukladala povinnosť viesť a spravovať ich so starostlivosťou riadneho obchodníka v súlade s hospodárskymi, národnými a inými verejnými záujmami štátu. Zavedenie a zrušenie nútenej správy sa zapisovalo do príslušnej knihy alebo do firemného registra. Dočasní správcovia a nútení správcovia vymenovaní Poverenictvom SNR pre veci hospodárske a zásobovanie nemohli narušiť ani zmenšiť majetkovú podstatu týchto podnikov, ani ohroziť ich chod. Porušenie tohto nariadenia sa trestalo vysokými trestnými sadzbami.

24 Dekrét o národnej správe majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a o neplatnosti niektorých majetkovoprávných konaní z doby okupácie z 19. mája 1945.

25 Bol tým myslený vtedajší poverenik pre veci hospodárske a zásobovanie Ján Ursíny.

26 „Prípravy k tomu činili buržoázni nacionalisti ešte v období bojov za oslobodenie. V uznesení SNR zo dňa 2. marca 1945 bol daný delegácii SNR, vyslanej k jednaniu o zložení vlády do Moskvy, pokyn tohto znenia: Pre rozdielny vývoj a oddelený štátny život slovenského a českého územia trvá Slovenská národná rada na tom, aby na prechodný čas zostalo Slovensko samostatnou hospodárskou colnou a menovou jednotkou, a to do toho času, pokiaľ nebude možné vzájomné vzťahy jednotne upraviť.“ Tamže, s. 18.

27 „[...] ešte aj po februári 1948 v zločineckej snahe sabotovať prevádzanie budovateľského programu vlády, industrializácie Slovenska a prevádzanie hospodárskeho plánu, bojovali [...] za takú organizáciu priemyslu a hospodárstva, ktorá by znemožňovala celoštátne plánovanie a rozvoj výrobných síl na Slovensku.“ Tamže, s. 19.

- e) V oblasti národnostnej politiky bolo súhrnne žalované konanie obvinených na všetkých predchádzajúcich úsekoch, keďže uvedené skutky mali byť vykonané s nacionalistickým podtónom a s úmyslom obžalovaných vyvolávať nepriateľstvo medzi slovenským a českým národom²⁸, zároveň boli žalovaní aj z pokusu marenia medzištátnych československo-maďarských vzťahov s dôrazom na činnosť D. Okáliho ako predsedu Československej presídľovacej komisie a I. Horvátha ako československého veľvyslanca v Maďarsku, ktorí mali sabotovať riešenie postavenia osôb maďarskej národnosti na Slovensku.²⁹

II. Za trestné činy proti bezpečnosti republiky boli obvinení žalovaní za vyzvedačskú činnosť a aj pomáhanie a organizovanie úteku nepriateľov štátu do cudziny.

Vyzvedačstvo vykonávali podľa obžaloby obvinení L. Holdoš a I. Horváth, ktorí mali zneužiť svoje funkcie s úmyslom priamo alebo nepriamo vyzradiť štátne tajomstvo cudzej moci. L. Holdoš mal vyzrádzať štátne tajomstvá kultúrnemu pridelenkovi francúzskeho konzulátu v Bratislave Cholletovi, vicekonzulovi Michelotovi, Manac'hovi a obžaloba ho spojila aj s Noëlom Fieldom odsúdeným z Rajkovho procesu. „*Horváth bol aktívnym spoločníkom Clementisa pri vytváraní a budovaní špionážnych sietí v ľudovodemokratickom Maďarsku, na ktorej mali záujem imperialistické agentúry.*“³⁰ Obidvom priťažovali ich minulé verejné funkcie, L. Holdošovi fakt, že bol interbrigadistom v Španielsku, a I. Horváthovi bývalý post veľvyslanca v Maďarsku.

Pomoc a organizovanie úteku nepriateľov štátu do cudziny ako konanie, ktorého sa mali podľa obžaloby dopustiť všetci obvinení, malo spočívať najmä v tom, že umožnili tzv. nepriateľským osobám, medzi ktorých obžaloba zaradila „sionistov“ (označených ako osoby židovského pôvodu činné v židovských organizáciách v Československu) a činiteľov Demokratickej strany (Jozef Lettrich, Rudolf Fraštacký a i.) opustiť územie Československej republiky (ČSR).

Obvinení tak boli na základe uvedeného súhrnne žalovaní:

- Po prvé, zo spolčenia s členom protištátneho sprisahaneckého centra Vladimírom Clementisom a ďalšími osobami, z pokusu zničiť samostatnosť i ústavnú jednotu Československej republiky a jej ľudovodemokratické štátne

28 „*Prispievala k tomu nielen rozvratná činnosť na úseku štátnej administratívy a na poli hospodárskom, ale aj rad prejavov a výrokov, ktorými mali byť vyvolané pocity národnostnej nenávisťi medzi pracujúcimi českej a slovenskej národnosti.*“ Tamže, s. 20.

29 „*Obvinený Okáli zneužil svojej funkcie [...] aby používal úradovien komisie k nepriateľskej činnosti proti Maďarskému štátu [...] podnikali rôzne protiopatrenia v nacionalistickom duchu. Tým bolo sabotované vyriešenie otázky maďarskej menšiny a bola vyvolávaná národnostná nenávisť...*“ Tamže.

30 Tamže, s. 21.

zriadenie, ktoré boli zarúčené ústavou. Teda pokúsili sa zničiť ústavnú jednotu spoločného štátu Čechov a Slovákov, čo malo prameniť z nacionalistického postoja obžalovaných. Pokus o deštrukciu štátneho zriadenia vyplýval podľa obžaloby z ich buržoáznej úchyľky.³¹

Podľa prokuratúry týmto všetci obvinení spáchali trestný čin velezrady³². Toto ustanovenie vychádzalo z ústavy a zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb. Ústava z roku 1948 v ustanovení § 37 vyhlasovala za trestné všetky prejavy a skutky, ktorými mohlo dôjsť k ohrozeniu ľudovodemokratického zriadenia, samostatnosti, celistvosti a jednoty štátu, zároveň zakazovala šírenie nacionálneho šovinizmu.³³ Na kvalifikáciu dokonaného velezradného spolčenia nemalo vplyv ani to, že zostalo iba pri spolčení obvinených, ktoré malo smerovať k zničeniu či rozvráteniu ľudovodemokratického zriadenia³⁴, a preto ich činnosť nebola posudzovaná ako združovanie proti republike³⁵. Síce išlo len o pokus, ale podľa prokuratúry aj tak obžalovaní týmto pokusom ľudovodemokratické „zriadenie značnou mierou ohrozili“.³⁶ Pre posudzovanie takéhoto konania ako zvlášť nebezpečného sa velezrada považovala za dokonaný čin už samotným pokusom, respektíve prípravami obvinených na takýto pokus o dokonanie následkov uvedených v § 78. Za zničenie bolo považované úplné odstránenie podstaty chránenej inštitúcie³⁷ a rozvrátenie znamenalo „vnesenie rozkladu do chránenej inštitúcie v takej miere, že by dotknutá inštitúcia nemohla účinne fungovať ako celok“.³⁸ To korešpondovalo s čl. 1 ústavy, kde bola republika vyhlásená za ľudovodemokratickú a jej jediným zdrojom moci bol ľud. Za neoddeliteľnú súčasť ľudovodemokratického zriadenia sa považoval aj vzťah medzi slovenským a českým národom upravený v čl. 2 ods. 1 ústavy. Za útoky na

31 Tamže, s. 21.

32 Podľa § 78 ods. 1 písm. a) c), ods. 2 písm. a) a ods. 3 písm. b) trestného zákona č. 86/1950 Zb.

33 § 37 ústavy hovorí: „(1) Projevy a činnosť směřující k tomu, aby byla ohrožena samostatnost, celistvost a jednota státu, ústava, republikánská státní forma a lidově demokratické zřízení, jsou trestné. (2) Zneužívat práv a svobod občanských k těmto zájmům je nepřipustné. Zejména se zakazuje šířit jakýmkoli způsobem a v jakékoli podobě nacismus a fašismus, rasovou a náboženskou nesnášenlivost a nacionální šovinismus.“

34 Podľa § 78 ods. 2 trestného zákona č. 86/1950 Zb.

35 Podľa § 79 a § 80 trestného zákona č. 86/1950 Zb.

36 NA, f. 02/5, šk. č. 77, a. j. 201, bod č. 19. Žaloba na skupinu buržoasních nacionalistů na Slovensku (Husák a spol.), s. 25.

37 Bolo tým myslené: ľudovodemokratické spoločenské zriadenie, celistvé územie republiky či jej spoločenský poriadok.

38 GLOGAR, R. a kol.: *Trestný zákon. Komentář*. Praha 1958, s. 272.

zriadenie a celistvosť boli, respektíve mohli byť považované aj snahy o zlepšenie jestvujúcej situácie, či už z vnútro politickej alebo národnej stránky. Za útoky sa tak mohli považovať aj záujmy na „*lepšom budovaní socializmu*“ či „*rovnoprávnom postavení štátotvorných národov*“.³⁹ Keďže pri páchaní uvedených skutkov malo dôjsť k značnému ohrozeniu chránených záujmov, na základe týchto zvlášť pritažujúcich okolností⁴⁰ mali byť obvinení potrestaní smrťou.⁴¹

- Po druhé, obvinení boli žalovaní, že porušením povinnosti vyplývajúcej z ich povolania sa dopustili činov, ktorými sa sťažilo plnenie jednotného hospodárskeho plánu v obzvlášť dôležitých úsekoch a takým konaním mala byť spôsobená vážna porucha v zásobovaní.⁴²

Čím mali podľa prokuratúry spáchať všetci obvinení trestný čin sabotáže⁴³. Sabotáž vyžadovala akékoľvek konanie páchatela smerujúce k nesplneniu alebo porušeniu povinnosti, čím sa ale sabotáž neodlišovala od iných trestných činov prejavujúcich sa objektívne podobnými následkami či v podobných formách činnosti a umožňovala tak štátnym orgánom postihnúť široké masy obyvateľstva.

- Po tretie, osobitne žalovaní boli I. Horváth a L. Holdoš z toho, že sa spojili s inými osobami a vošli do kontaktu s cudzou mocou, alebo cudzími činiteľmi v úmysle vyzradiť štátne tajomstvo a tiež úmyselne štátne tajomstvo vyzradili. Za obzvlášť závažnú sa považovala v tomto bode skutočnosť, že im bola výslovne uložená povinnosť zachovávať štátne tajomstvo, no oni prezradili dôležité tajomstvá a dopustili sa toho zvlášť nebezpečným spôsobom, v značnom rozsahu a dlhší čas.⁴⁴

Obvinení I. Horváth a L. Holdoš mali týmto konaním spáchať trestný čin vyzvedačstva⁴⁵. Prokuratúra sa zamerala najmä na I. Horvátha a jeho činnosť proti Maďarskej republike, pokúsila sa ju charakterizovať ako vyzvedačstvo namierené proti spriatelnému štátu Československa. Zákon na ochranu republiky a ani trestný zákon ho priamo nepostihovali, ale napriek tomu bolo toto konanie chápané, že súčasne ním poškodil aj Československú republiku

39 „Útoky na lidově demokratické zřízení se mohou provádět i pod různými revizionistickými hesly lepšího budování socializmu.“ Tamže. s. 273.

40 Uvedených v odst. 3 písm. b) trestného zákona č. 86/1950 Zb.

41 § 78 ods. 3: „Smrtí bude pachatel potrestán...“ zákona č. 86/1950 Zb.

42 NA, f. 02/5, šk. č. 77, a. j. 201, bod č. 19. Žaloba na skupinu buržoasných nacionalistů na Slovensku (Husák a spol.), s. 25.

43 Podľa § 85 ods. 1 písm. a) b), ods. 2 písm. a) b) c) a ods. 3 písm. b) trestného zákona č. 86/1950 Zb.

44 Tamže, s. 26.

45 Podľa § 5 ods. 1 a ods. 2 písm. b) c) d) e) zákona na ochranu republiky č. 231/1948 Zb.

a jej záujmy, ktoré mali byť spoločné s dotýčným spriatelým štátom. Na naplnenie skutkovej podstaty sa vyžadovalo, aby páchatel týmto konaním namiereným proti štátnemu tajomstvu spojencu súčasne nevyhnutne poškodil aj samotnú Československú republiku. Nevyžadovalo sa však, aby poškodenia republiky a jej spojencu boli rovnakého druhu.⁴⁶

ROZSUDOK

Predseda Krajského súdu v Bratislave a predseda kolégia Najvyššieho súdu Juraj Uhrín vyniesli rozsudok v trestnej veci rozvratnej skupiny buržoázných nacionalistov na Slovensku na čele s Gustávom Husákom dňa 24. apríla 1954. Súd sa snažil čo najpodrobnejšie odôvodniť rozhodnutie, v ktorom uznal vo svojom výroku všetkých obžalovaných za vinných. Je rozčlenený na štyri základné časti: Vývoj skupiny buržoázných nacionalistov, Činnosť jednotlivých obvinených, Súhrnné hodnotenie a Výrok.

Súd v rozsudku konštatoval, že už Slovenské národné povstanie sa uskutočnilo v prostredí triedneho zápasu proti „triednemu nepriateľovi“⁴⁷, ktorým boli nielen štruktúry vojnovnej Slovenskej republiky, ale aj „agenti buržoázie“.⁴⁸ Ich konečným cieľom mala byť reštaurácia prvej ČSR s jej kapitalistickým zriadením, ktorú chceli dosiahnuť: zničením ústavnej jednoty a ľudovodemokratického zriadenia⁴⁹, odtrhnutím ČSR od mierového tábora ZSSR, rozbitím jednoty robotníckej triedy a pracujúceho ľudu, rozniecovaním nacionalistickej nenávisťi (slovenského ľudu voči ľudu českému, maďarskému a po prvýkrát je spomenutý aj ukrajinský ľud). So zámerom dosiahnuť tento cieľ sa obžalovaní chceli spojiť so slovenskou buržoáziou, ktorú pre súd symbolizovala jej „najreakčnejšia

46 „Tak může takové vyzvědačství poškozovat přímo vojenské zájmy spojence, kdežto naše zájmy mohou být přitom poškozeny třeba v jiném směru.“ GLOGAR, R. a kol.: *Trestný zákon*, s. 316.

47 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), a. j. 62/2 MNB, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Gustávu Husákovi a společníkům, č. j. B/4 – V – 1441. Rozsudok v mene republiky, s. 3.

48 Tamže.

49 „Obv. Husák a spol. sa s predstaviteľmi buržoázie dohodli na dualistických a separatistických zásadách, presadzovanie ktorých zahalili do zdanlivo pekne znejúcej koncepcie ochrany výdobytkov Slovenského národného povstania. Prakticky by to znamenalo uskutočnenie separatistickej politiky reakčnej HSES v nových podmienkach [...] Heslo „aj za cenu republiky“ znamenalo prakticky rozbiť jednotu československej robotníckej triedy vedenej KSČ na čele s gottwaldovským Ústredným výborom izolovať Slovensko od ‚Prahy‘ ako posmešne nazývali obvinení, najmä Husák ústredný výbor KSČ...“
Tamže.

časť predstavovaná separatistickou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou⁵⁰ a potom skupinou bývalých politikov Demokratickej strany reprezentovaných v terminológii rozsudku „*Lettrichom a spol.*“⁵¹ Toto spolčenie znamenalo pre súd preukázanie spoločensky veľmi nebezpečnej trestnej činnosti obvinených slovenských buržoáznych nacionalistov. Spolčenie zamedzilo „*dôkladnej očiste verejného života a štátneho aparátu od zradcov, kolaborantov a iných fašizmom kompromitovaných elementov*“⁵², čo následne prispelo k silným mocenským pozíciám Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov voči centralizovanej vláde v Prahe.⁵³

Súd chápal spoločenskú nebezpečnosť ich trestnej činnosti v jej namierení proti základom republiky, najmä pokiaľ ide o ústavnú jednotu republiky. Paradoxom však bolo, že práve vynesením takéhoto rozsudku súd sám potlačil inštitút rovnoprávnosti, ktorý v rozsudku zdôraznil.⁵⁴ Rozsudok svoju vstupnú časť zakončuje poukázaním na gradáciu mocenského zápasu o víťazstvo pracujúceho ľudu v republike, ktoré zasadzuje do obdobia Slovenského národného povstania tak, aby mohol na túto časť plynulo nadviazať prvým bodom zaoberajúcim sa vývojom skupiny buržoáznych nacionalistov.

V rozsudku súd individuálne rozoberá trestnú činnosť obžalovaných. Začína G. Husákom, u ktorého hodnotí ako trestnú jeho činnosť počas obdobia Slovenskej republiky a počas SNP. Dokazuje to konkrétnym trestným konaním obžalovaného G. Husáka, za ktoré súd považuje: zamestnanie v Zväze slovenských špeditérov; prepustenie zatknutého G. Husáka po intervencii I. Karvaša a jeho popretie členstva v KSČ pri výsluchu na Ústredni štátnej bezpečnosti (ÚŠB); účasť na zájazde do ZSSR, do oblastí obsadených Nemcami; priateľské styky s predstaviteľmi vtedajšieho režimu; po vytvorení ilegálnej SNR v roku 1943 dohoda s J. Lettrichom a J. Ursínyom na federalistickom usporiadaní pomerov v obnovenej povojnovej ČSR; to, že zverili vojenskú stránku Povstania do rúk Jána Goliana, ktorý bol podľa konštrukcie súdu „benešovským agentom“⁵⁵; ochrana zaistených „fašistických elementov“⁵⁶ a príkazy, aby sa s nimi

50 Tamže, s. 4.

51 Tamže.

52 Tamže.

53 Podľa Najvyššieho súdu sa spoločne snažili „*obmedziť vplyv vlády a ministerstiev na Slovensku*“ totiž, keby nemali tento záujem „*neboli by s Lettrichom a spol. bojovali proti Prahe, ale spolu s Prahou, t.j. v spolupráci s vyspelejšou a skúsenejšou českou robotníckou triedou a pod jej vedením...*“ Tamže.

54 Ústavná jednota bola chápaná ako „*bratské spolunažívanie Čechov a Slovákov ako dvoch rovnoprávných národov*“. Tamže.

55 Tamže, s. 11.

56 Tamže.

zaobchádzalo mierne (na jeho zásah mali byť prepustení Michal Klimko a Pavol Čarnogurský); zneužitie funkcie poverenika, keď sa pričínil o popravu troch partizánov⁵⁷. Všetky uvedené skutky súd uznal za preukázané v plnom rozsahu na základe svedeckých výpovedí najmä Imricha Karvaša a Jozefa Lietavca.

Súd pri vymenúvaní trestnej činnosti G. Husáka pokračuje hodnotením jeho činnosti po potlačení Povstania a povojnovým obdobím, kde zdôraznil podstatné „závadové“ konania. Medzi nimi najmä to, že v referáte na konferencii KSS v Košiciach dňa 28. februára 1945 presadzoval nacionalistické požiadavky, aby ČSR bola federatívnym štátom⁵⁸; uzavrel dohodu s „J. Lettrichom a spol.“, aby opatrenia ministrov ČSR platili na Slovensku len po súhlase príslušných povereníkov, *de facto* tým obmedzili kompetencie centrálnej vlády a ministerstiev na území Slovenska; ponechali, prevzali alebo zaviedli štruktúry vojnového Slovenského štátu⁵⁹; schádzali sa na tajných ilegálnych schôdkach s nepriateľským zámerom⁶⁰; dal poverenie Viere Hložkovej vyzvedáť u Viliama Širokého, aký má názor na buržoáznych nacionalistov; prispel k voľnému odchodu Jozefa Lettricha, Jána Ambruša a ďalších do zahraničia; snaha o zabránenie zavede-

-
- 57 „[...] zneužívajúc funkciu poverenika vnútra sa pričínil o popravu troch partizánov, ktorí z rozhorčenia nad jeho benevolentnosťou voči fašistom odstrelili fašistického poslanca Šaláta.“ Tamže. Masová vražda civilných osôb v Hájnikoch sa odohrala v noci zo 16. na 17. 9. 1944. Na Hájnिकom moste dvaja partizáni z Veličkovej brigády v spolupráci s jedným členom Revolučného národného výboru v Hájnिकoch postrieľali 11 občanov (siedmich zo Zvolena, hájnického dekana a poslanca Slovenského snemu A. Šaláta a predsedu obilnej spoločnosti J. Klinovského, ktorý zabezpečoval hospodárske prípravy SNP). Pred zavraždením ich o všetko olúpili. Na 6. zasadaní pléna SNR vystúpil P. Zaľko a informoval o vraždách partizánov na Sliachi, ktorí na hájnickom moste zastrelili a orabovali 11 civilných osôb a mŕtvolu hodili do Hrona. Predsedníctvo SNR sa uznieslo odporučiť, aby partizánske jednotky boli začlenené do armády a aby v nich zaviedli prísnu disciplínu. Pre odpor najmä sovietskych partizánskych veliteľov sa tento návrh nerealizoval. Avšak všetci traja vinníci hromadnej vraždy, príslušníci Veličkovej partizánskej brigády a člen RNV v Hájnिकoch, boli súdení a na základe rozsudku popravení na tom istom moste dňa 22. septembra 1944, za hromadnej účasti partizánskych jednotiek a civilného obyvateľstva.
- 58 Rozsudok o tom priamo poznamenáva, že sa týmto „prakticky snažil rozbiť jednotu republiky a jej pracovného ľudu“. Tamže.
- 59 Išlo o nasledovné formy rozvedené ďalej v rozsudku: ponechanie v platnosti ustanovení „tisoovského zákona o žandárstve“, čím znemožňoval očistu dôstojníckeho zboru ZNB, nechal rozpustiť „revolučné formácie – milície“, ktoré mali byť jadrom bezpečnostného zboru na Slovensku, nezrušil bývalé notárstva a práve tým, že rozhodnutia národných výborov nadobudli platnosť len spolu s podpisom notára, obmedzil právomoc národných výborov. Tamže, s. 12.
- 60 „Ov. Husák spolu so svojimi spoločníkmi sa schádzal s Clementisom na tajných poradiach, na ktorých sa radili o tom, ako presadzovať svoje buržoáznonacionalistické požiadavky v orgánoch KSS a vo vláde.“ Tamže.

nia jednotného výkupného a distribučného systému; snaha prostredníctvom Eugena Löbla presadiť, aby Slovensko „*malo neprimeraný podiel na výnosoch zo zahraničného obchodu s úmyslom ochromiť československý zahraničný obchod*“.

Za najväčšie „napáchané škody“ slovenských buržoáznych nacionalistov a G. Husáka Najvyšší súd v rozsudku na záver výpočtu Husákových skutkov označil „*riešenie otázky maďarského obyvateľstva na Slovensku*“.⁶¹

Uvedené Husákovy konania podľa súdu v plnom rozsahu vyčerpali skutkovú podstatu trestných činov velezrady podľa § 78 a sabotáže podľa § 85. V priebehu procesu G. Husák síce pripúšťal omyly a pochybenia počas výkonu verejných funkcií, neprestajne však odmietal akékoľvek obvinenia svojej osoby z trestných činov. Žiadal súd o vypočutie 63 svedkov, súd však pripustil len jedného – Jozefa Štaudingera.

U obvineného D. Okáliho súd konštatuje, že bol rovnako ako ostatní obvinení, s výnimkou osoby L. Holdoša, členom skupiny DAV⁶² a že v období Povstania nevyvíjal žiadnu politickú činnosť. Medzi rozborom skutkov D. Okáliho nájdeme analógiu s Husákovou činnosťou. D. Okálimu súd priznával tieto trestné konania: účasť na trencianskoteplickom zjazde, kde mal hlavný referát v „*nacionalistickom a separatistickom duchu o národnostnej otázke*“⁶³; pri prepustení z väznice v Ilave podpísal záväzok, že nebude nič podnikat' proti vojnovjej Slovenskej republike; po oslobodení sa stal členom „*znovu sformovaného DAVu*“⁶⁴

61 „*Obv. Husák svojimi nepriateľskými akciami proti maďarskému obyvateľstvu zapríčinil prehĺbenie šovinizmu na južnom Slovensku. Kulaci a iné buržoázne elementy boli vynechaní z deportácie a presídľovania, kým drobný maďarský pracujúci ľud poškodzoval. Sústreďovanie maďarského obyvateľstva sa prevádzalo [...] bez ohľadu na sociálne rozvrstvenie a zapríčinilo obyvateľstvu maďarskej národnosti veľké škody na majetku.*“ Tamže, s. 13.

62 V roku 1922 vzniklo v Prahe Voľné združenie študentov zo Slovenska. Deklarovalo ľavicovú, sociálne orientovanú politiku. Zakladateľmi Voľného združenia boli: Daniel Okáli, Andrej Sirácky, Vladimír Clementis, Eduard Urx, Jozef Tomášik-Dumín, Ján Poničan. V Bratislave sa k nim pripojili Peter Jilemnický, Laco Novomeský, Jarko Elen a Jozef Zindr. Svoje diela uverejňovali v mesačníku Mladé Slovensko a v novinách Pravda chudoby s prílohu Proletárska nedela. Skupina sa sústredila okolo časopisu DAV vydávaného v rokoch 1924 – 1937. Išlo o ľavicovo zmysľajúcu slovenskú inteligenciu a tvorcov literatúry v duchu socialistického realizmu. Názov DAV vznikol z prvých písmen zakladateľov tejto skupiny: Daniel Okáli – Andrej Sirácky – Vladimír Clementis. Po vojne sa DAV ako skupina neobnovil. Z členov DAVu bol v koncentračnom tábore Mauthausen za ilegálnu činnosť popravený Eduard Urx, po politickom procese v päťdesiatych rokoch bol popravený Vladimír Clementis, Daniel Okáli s Lacom Novomeským boli väznení. G. Husák sa k davistom nikdy nezaraďoval, obnovenie DAVu a Husákov členstvo v predvojnovom DAVe boli teda úplne vykonštruované.

63 Tamže, s. 18.

64 Tamže.

pod vedením V. Clementisa a G. Husáka; na rôznych pozíciách plnil výhradne Husákovy príkazy; vedel o trestnej činnosti G. Husáka i L. Novomeského; na základe intervencie L. Holdoša prepustil 13 kňazov z nováckeho tábora; spolu s G. Husákom a L. Novomeským sa postaral, aby neboli revidované retribučné rozsudky v prípadoch V. Beniaka, A. Žarnova, E. B. Lukáča, M. Urbana a ďalších; vykonával „záškodnícku činnosť na úseku organizovania ilegálnych transportov židovských kapitalistov do zahraničia“.⁶⁵

Podobne ako u všetkých obvinených aj tu súd kládol dôraz na nepriateľskú činnosť voči Maďarsku a osobám maďarskej národnosti žijúcimi na území Slovenska.⁶⁶ Súd tak v rozsudku perzekvoval zákonný postup D. Okáliho vo funkciách vedúceho presídľovacej komisie a povereníka vnútra, keď konal úplne legálne a legitímne, paradoxne bol tak postihnutý za konanie v štátoprávnom záujme Slovenska či Československa.

Najvyšší súd v rozsudku na základe rozboru skutkov D. Okáliho dospel k názoru, že svojou činnosťou úplne vyčerpал skutkové podstaty § 78 velezrady a § 85 sabotáže uvedených v trestnom zákone. Za poľahčujúcu okolnosť v Okáliho prípade súd uznal jeho priznanie, naopak, za priťažujúce okolnosti považoval: páchanie trestných činov dlhší čas a so „zvláštnou ľstou a nízkosťou pohnútok“⁶⁷, spôsobenie vážnej škody, porušenie osobitnej povinnosti vyplývajúcej z postavenia a ohrozenie osobitných záujmov republiky.

V prípade obvineného I. Horvátha súd pri hodnotení jeho činnosti primárne poukazoval na jeho pôvod (buržoázny), a tým aj charakterizoval jeho konanie na trenčianskoteplíckom zjazde slovenskej mladej inteligencie ako člena skupiny DAV.⁶⁸ Súd našiel v Horváthovom konaní tieto závažné skutky: ako člen

65 Tamže. Bolo tým myslené umožnenie vystahovania občanov Československa židovského pôvodu do zahraničia vrátane povolenia vývozu ich hnutelného majetku.

66 „Z príkazu Clementisa ako vedúci československej presídľovacej komisie v Maďarsku rôznym spôsobom sa snažil kaliť dobrý pomer medzi Maďarskom a ČSR, hrubým spôsobom zasahoval do vnútorných vecí Maďarska a štváľ proti ľudovodemokratickému zriadeniu tým, že cestou zložiek presídľovacej komisie nechal rozširovať letáky, v ktorých hanobil ľudovodemokratické zriadenie Maďarska. Konečne ako povereník vnútra po vydaní zákona o zrovnoprávnení Maďarov úmyselne nepovolil ani jeden maďarský časopis, alebo kultúrnu organizáciu, naopak, aby maďarské obyvateľstvo zastrašil od uplatňovania si práv na časopisy, kultúrne organizácie a školy, zneužíval funkciu povereníka vnútra tak, že do obcí na južnom pohraničí vysielal bezpečnostné orgány za tým cieľom, aby vo forme neodôvodnených výsluchov a predvážaní odstrašovali občanov maďarskej národnosti od uplatňovania týchto svojich zákonných práv.“ Tamže, s. 18.

67 Tamže, s. 19.

68 „[...] pochádzajúci z buržoázneho prostredia, naladený malomeštiackym radikalizmom, obdivovateľ západu, predstaviteľ reformistického a oportunistického krídla sociálnej demokracie [...] zúčastnil sa trenčianskoteplíckeho zjazdu [...] kde hlasoval za prijatie ľudáckej rezolúcie o separatizme a autonómii.“ Tamže, s. 19.

ilegálnej SNR „presadzoval líniu Clementisa a Husáka“⁶⁹ – aby nová ČSR bola rozdelená na dva samostatné od seba nezávislé celky – aby ústredná vláda nemala možnosť blahodarne zasahovať do politických a hospodárskych záležitostí na Slovensku; plne súhlasil s odovzdaním velenia SNP J. Golianovi a pričínal sa, aby boli v revolučných národných výboroch odovzdané významné pozície buržoázii; zúčastňoval sa tajných porád u V. Clementisa; pričínal sa o sabotovanie vybudovania nového bezpečnostného aparátu a očisty štátneho aparátu od kolaborantov; podporoval predstaviteľov buržoázie J. Lettricha a spol. v snahe rozbiť jednotu republiky; snažil sa presadiť zákony oslabujúce právomoc vlády na Slovensku⁷⁰; pričínal sa o nezavedenie jednotného zásobovacieho systému⁷¹; nadviazal špionážne spojenie s generálnym konzulom Francúzska Manac'hom a odovzdával mu správy a iné podrobnosti.

Aj v Horváthovom prípade výpočet trestných skutkov súd ukončil problematikou Maďarska a právneho postavenia osôb maďarskej národnosti v ČSR. Špecifikom obvinenia I. Horvátha je jeho trestná činnosť voči Maďarsku. Podľa súdu spočívala vo vyzvedačstve a špionáži v Maďarsku a bola namierená proti Maďarsku v prospech západných krajín.⁷² Tieto mali vyčerpať skutkové podstaty trestných činov § 78 a § 85 trestného zákona a na dôvažok aj zločinu vyzvedačstva. Z poľahčujúcich okolností súd zobral do úvahy len priznanie a, naopak, I. Horváthovi podľa zváženía súdu priťažovalo konanie uskutočnené so „zvláštnou ľstou a iných nízkych pohnútok“⁷³ a to, že ním ohrozil politické i hospodárske záujmy ČSR a porušil osobitnú povinnosť plynúcu z jeho postavenia vo verejnej funkcii.

U obžalovaného L. Holdoša súd konštatoval, že síce pochádza z chudobných pomerov a zúčastnil sa španielskej občianskej vojny, ale po internácii vo Francúzsku

69 Tamže.

70 Najvyšší súd vymenúva ako príklady pozemkovú reformu a prípady štátnych lesov, poľnohospodárstva, štátnych majetkov a ďalších. Tamže, s. 21.

71 Čo súd pokladal ako zámer I. Horvátha, ktorým „smeroval k rozniecovaniu nacionalistických tendencií a nepriateľskej nálady proti bratskému českému národu“. Tamže, s. 22.

72 „... [I. Horváth] v r. 1949 a 1950 podal Manac'hovi ďalšie správy o priebehu výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, o metódach práce v maďarských bezpečnostných orgánoch proti americkým špiónom, o hospodárskej situácii v Maďarsku, ktorá nastala v dôsledku hospodárskej diskriminácie Maďarska na poli zahraničného obchodu západnými imperialistami, nezverejnené podrobnosti, súvisiace s prípadom kardinála Minszenyho [Mindszenty – pozn. J. Š.], o zlúčení maďarskej sociálnej demokracie s Komunistickou stranou Maďarska, o priebehu čsl.- maďarských obchodných rokovanií [...] pomáhal Clementisovi s jeho špionážnou sieťou v Maďarsku tým, že prinášal pre Clementisa z Maďarska pri úradných diplomatických cestách do Prahy správy týkajúce sa pomerov v Maďarsku.“ Tamže, s. 25.

73 Tamže.

sa dostal do kontaktu s Arturom Londonom, ktorý vytvoril „trockistickú skupinu“.⁷⁴ Súd kládol dôraz na nasledovnú trestnú činnosť obvineného: od zoznamenia sa s „buržoázno-nacionalistickou koncepciou na žilinskej konferencii KSS konanej v roku 1945“⁷⁵ sa plne podieľal na rozbižajských plánoch tejto skupiny⁷⁶, vedel a súhlasil s činnosťou ostatných členov skupiny buržoázných nacionalistov, najmä G. Husáka, intervenoval u D. Okáliho za prepustenie trinástich kňazov s úmyslom dosadiť ich do farností.⁷⁷

Na záver výpočtu skutkov, rovnako ako u ostatných, súd venoval zvýšenú pozornosť „maďarskej otázke“.⁷⁸ L. Holdošovi uznal spoluzodpovednosť za „perzekúciu“⁷⁹ osôb maďarskej národnosti na Slovensku⁸⁰, ku ktorej navyše pridal špionáž v spojení s predstaviteľmi Francúzska (Manac'h, Chollet) a Spojených štátov amerických (N. Field) spolu so spreneverou celkovej sumy približne 660 000,- Kčs. L. Holdoš, podľa vyjadrenia Najvyššieho súdu, týmto konaním naplnil skutkové podstaty trestného činu velezrady podľa § 78, sabotáže podľa § 85 a zločinu vyzvedačstva podľa § 5 zákona č. 231/1948 Zb. Podobne ako u ďalších obvinených, s výnimkou G. Husáka, mu poľahčovalo priznanie, naopak, priťažovalo mu ohrozenie záujmov republiky, porušenie povinnosti vyplývajúcej z jeho zodpovedného postavenia a spôsobenie väčšej škody spolu

74 Tamže.

75 Tamže. Íšlo o česloslovenskú konferenciu KSS, ktorá sa konala v auguste 1945 v Žiline. Práve tam za prítomnosti Klementa Gottwalda (zámerne prišiel, aby váhou svojej autority a funkcie presadil V. Širokého za predsedu KSS) bolo odstavené povstalecké vedenie KSS (v zložení K. Šmidke, G. Husák a L. Novomeský) z vedenia Komunistickej strany Slovenska.

76 „[...] separovanie vývoja na Slovensku od vývoja ostatných častí republiky [...] snažil sa obmedziť právomoci ústredných orgánov na Slovensku až na minimum, vytvoril z ČSR dva úplne samostatné celky, a tým dopomôcť buržoázii získať späť stratené pozície.“ Tamže.

77 Ponechanie bezpečnostného aparátu Slovenskej vojnovkej republiky, znemožnenie ústavného zabezpečenia krajinského zriadenia, snaha o vnesenie ustanovenia obmedzujúceho právomoci vlády na Slovensku do Ústavy 9. mája, spoluzavinil problémy v zásobovaní atď. Tamže, s. 26 – 27.

78 Tamže. s. 26.

79 Tamže.

80 L. Holdoš podľa Najvyššieho súdu „nesie spoluzodpovednosť za to, že táto skupina [...] napáchala pri riešení tzv. ‚maďarskej‘ otázky mnohé krivdy na maďarskom obyvateľstve, a tým ohrozovala jednotu pracujúceho ľudu republiky, uskutočnenie internacionalistických princípov, ako aj dobré susedské vzťahy medzi ľudovodemokratickým Maďarskom a ČSR. Spolu zavinil, že tzv. maďarská otázka bola riešená nie na úkor maďarskej iredentistickej a nacionalistickej buržoázie, ale na úkor maďarských pracujúcich, pričom sa stávalo, že na maďarských pracujúcich boli páchané surovosti a násilia s plným vedomím a súhlasom všetkých členov buržoáznonacionalistickej skupiny.“ Tamže.

s páchaním trestnej činnosti dlhší čas. Špecifikom u L. Holdoša bola priťažujúca okolnosť „zrady zvláštnej dôvery pracujúceho ľudu, ktorú požíval ako účastník boja na strane Španielskej republiky“.⁸¹ Súd teda túto „interbrigadistickú“ skúsenosť L. Holdoša zobral do úvahy ako priťažujúcu, aj keď ju mohol vyložiť naopak, v jeho prospech.

V poslednom rade sa Najvyšší súd zamerl na činnosť L. Novomeského. Súd konštatoval, že L. Novomeský: bol od začiatku členom skupiny DAV, v období vojnovnej Slovenskej republiky bol v kontakte s exponentmi vtedajšieho režimu, najmä A. Machom, I. Karvašom, P. Zaťkom, Š. Klinovským a zaujal vlašný postoj k existencii režimu, čím „vnášal zmätok a rozklad do radov antifašistov“⁸²; v rámci ilegálnej SNR sa snažil presadzovať nacionalistické koncepcie a súhlasil s dualistickou koncepciou štátoprávneho usporiadania ČSR⁸³; ponechával v školskom aparáte staré kádre, exponentov „tisoovského“ režimu; vyplácal peňažné čiastky tým duchovným, ktorým boli zastavené pre ich činnosť proti republike; pričinił sa o prepustenie exponentov Slovenského štátu z väzenia; vyvolával „šovinistické trenice“⁸⁴ na južnom pohraničí, smerované voči osobám maďarskej národnosti. Uvedené skutky podľa súdu vyčerpali skutkové podstaty § 78 a § 85 trestného zákona. Avšak vzhľadom na jeho „slabú ideologickú vyspelosť“⁸⁵ a na fakt, že bol pod vplyvom G. Husáka, ktorý usmerňoval jeho trestnú činnosť, podľa rozhodnutia súdu nesie menšiu zodpovednosť za činnosť skupiny a súd uznal, že vo svojich konaniach z objektívnej i subjektívnej stránky nenaplnil skutkovú podstatu písm. b) ods. 3 § 78 trestného zákona.⁸⁶ Novomeskému priťažilo pri rozhodovaní súdu o jeho trestnej činnosti ohrozenie záujmov republiky súvisiace s jeho konaním, porušenie povinnosti vyplývajúcej z jeho zodpovedného postavenia, a páchanie trestnej činnosti dlhší čas.

81 Tamže, s. 28.

82 Tamže, s. 29.

83 „[...] s Clementisom sa dohodol, aby v budúcej republike bolo Slovensko spravované vlastnými národnými orgánmi, vybavenými takou právomocou, ktorá by znemožnila zasahovanie ústredných orgánov do vývoja udalostí [...] v spolupráci s Husákom, Clementisom [...] snažil sa presadiť tzv. ‚jednotretinová‘ kvótu slovenských poslancov v NS [...] pristúpil spolu s Husákom na platformu reakčných predstaviteľov DS, podľa ktorej jeden z najvyšších troch predstaviteľov štátu mal byť Slovák [...] pri jednaní o Ústave 9. mája [...] snažil sa spolu s Husákom presadzovať čo najširšiu kompetenciu pre slovenské orgány, ako aj to, aby poverenictva boli premenované na ministerstvá a postupne sa úplne osamostatnili od vlády NF.“ Tamže, s. 29 – 30.

84 „Na južné pohraničie, aby vyvolával šovinistické trenice, dosadzoval kompromitované a kolaborantské učiteľské kádre [...] úmyselne zanedbával vytváranie maďarských škôl a pobočiek.“ Tamže, s. 30.

85 Tamže, s. 33.

86 Teda, že by svojou činnosťou spôsobil vážnu poruchu v zásobovaní obyvateľstva.

Zvláštnosťou je stanovisko a vysvetlenie súdu, pokiaľ ide o časovú pôsobnosť ním použitého zákona v tejto kauze. Na väčšinu trestnej činnosti, ktorú súd v rozsudku rozoberá, sa vzťahuje starý trestný zákon, ale použil sankcie nového trestného zákona, ktoré boli omnoho tvrdšie. Súd však porušil túto zásadu s odôvodnením, že obvineným zabránilo páchať trestné činy iba zatknutie. Síce uznáva, že po odstránení obvinených zo stranických funkcií nemali možnosti páchať trestné činy rovnakého rozsahu, ale ako kompaktná skupina v ich páchaní a v rámci svojich možností pokračovali. Najvyšší súd v rozsudku kvalifikuje trestné činy velezrady a sabotáže obvinených ako jednočinný súbeh týchto trestných činov a podľa jeho odôvodnenia „*nemožno oddeliť ktorýkoľvek úsek trestnej činnosti od ostatných a kvalifikovať ho osobitne podľa iného ustanovenia zákona*“.⁸⁷ Podľa konštrukcie súdu boli jednotlivé časové úseky nedeliteľne spojené a prepojené v jeden celkový plán skupiny, a tak vychádzal Najvyšší súd zo súhrnu trestných skutkov obvinených, ktoré kvalifikuje ako velezradu a sabotáž podľa vtedajšieho nového trestného zákona. Skupinu buržoázných nacionalistov súd konštruuje ako „odnož“⁸⁸ Slánskeho protištátneho centra a vyzvedačstvo I. Horvátha a L. Holdoša prepojil so spravodajskými agentúrami tajných služieb kapitalistických štátov.

Najvyšší súd rozhodol, že obvinení G. Husák, L. Holdoš, I. Horváth, D. Okáli a L. Novomeský sú vinní: zo spolčenia sa a pokusu⁸⁹ zničiť samostatnosť, ústavnú jednotu a ľudovodemokratické zriadenie Československa, pričom obvinení, okrem L. Novomeského, ľudovodemokratické zriadenie svojimi skutkami podľa súdu aj ohrozili, čím spáchali trestný čin velezrady podľa § 78 ods. 1 písm. a) c) ods. 2 písm. a), všetci okrem Novomeského aj podľa ods. 3 písm. b). Za konanie smerujúce k pokusu zničiť samostatnosť, nezávislosť štátnej moci a orgánov ČSR, teda konanie s cieľom úplne odstrániť podstatu tejto nezávislosti, ktorú chápal súd v prijatom ľudovodemokratickom zriadení. Súd pokladal toto konanie obžalovaných za posilňovanie „*zvýškov kapitalistických pozícií a snahy o vytvorenie predpokladov pre reštauráciu kapitalizmu*“⁹⁰, čím by mohli uviesť republiku do závislosti a jej (ekonomického, či politického) podriadenia sa systému iného štátu. Za pokus o zničenie ústavnej jednoty Československa sa považovala akákoľvek snaha o zmenu centralistického, unitárneho štátu, teda najmä snahy o federatívne usporiadanie či posilnenie právomocí slovenských orgánov. Tým sa na základe obžaloby generálneho prokurátora ako trestné činy velezrady a sabotáže klasifikovali konania, „*ktorými Slovenská národná rada realizovala svoje*

87 Tamže.

88 Tamže.

89 Pri velezrade zákon stíhal pokus identicky ako dokonaný čin.

90 Tamže, s. 33.

*právomoci v zmysle dohôd najskôr s prezidentom a emigračnou vládou, potom len s ústrednou vládou, garantované ústavným zákonom č. 65 Zb. z roku 1946 o Ústavodarnom národnom zhromaždení*⁹¹

Za pokus zničiť ľudovodemokratické zriadenie súd pokladal najmä snahu obžalovaných nahradiť toto zriadenie takým, ktoré by bolo v rozpore s ústavné vyjadrenými zásadami ľudovej demokracie. U obvinených, okrem L. Novomeského, súd konštatuje zvlášť priťažujúcu okolnosť, a teda udelenie trestu smrti. Celkom paradoxne v súvislosti s tónom vedeným v rozsudku súd pri potrestaní smrťou použil § 29 ods. 2 trestného zákona, ktorý umožňuje súdu uložiť trest odňatia slobody na doživotie alebo na pätnásť až dvadsaťpäť rokov, keby bol „trest smrti vzhľadom k osobe páchatela alebo k závažnosti polahčujúcich okolností neprímerane prísny“.⁹²

Obžalovaní boli uznaní vinní z porušovania povinnosti svojho povolania v úmysle mariť a sťažovať plnenie jednotného hospodárskeho plánu v obzvlášť dôležitých úsekoch, obvinení, vyjmúc L. Novomeského, spôsobili vážne problémy v zásobovaní značného počtu obyvateľstva – čím spáchali trestný čin sabotáže podľa § 85 ods. 1 písm. a) b) ods. 2 písm. a) b) c) a všetci okrem L. Novomeského aj podľa ods. 3 písm. b) trestného zákona.

L. Holdoš a I. Horváth boli uznaní vinnými zo spolčenia sa s inými osobami a styku s cudzou mocou s úmyslom vyzradiť štátne tajomstvo a toto im aj vyzradili, hoci mali povinnosť uchovávať štátne tajomstvo výslovne uloženú, čím spáchali zločin vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1 a ods. 2 písm. b) c) d) e) zákona č. 231/148 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

Najvyšší súd ich preto odsúdil nasledovne: Gustáva Husáka na trest odňatia slobody na doživotie, stratu štátneho občianstva a zákaz vykonávať funkcie v štátnych úradoch a hospodárskych orgánoch na obdobie desiatich rokov; Ivana Horvátha na trest odňatia slobody na dvadsaťdva rokov, stratu štátneho občianstva a zákaz vykonávať funkcie v štátnych úradoch a hospodárskych orgánoch na obdobie desiatich rokov; Daniela Okáliho na trest odňatia slobody na osemnásť rokov, stratu štátneho občianstva a zákaz vykonávať funkcie v štátnych úradoch a hospodárskych orgánoch na obdobie desiatich rokov; Ladislava Holdoša na trest odňatia slobody na trinásť rokov, prepadnutie celého majetku a stratu čestných občianskych práv na obdobie päť rokov. Ladislava Novomeského na trest odňatia slobody na desať rokov, prepadnutie celého majetku a stratu čestných občianskych práv na obdobie päť rokov. Zároveň boli všetci povinní

91 BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 – 1967. In: *Česko-Slovenská historická ročenka*. Brno 1998, s. 69.

92 § 29 ods. 2 trestného zákona č. 86/1950 Zb.

nahradiť trovy trestného konania. Proti rozsudku Najvyššieho súdu nebol prípustný žiadny riadny opravný prostriedok.

ZÁVER

Pofebruárové zmeny viedli k zmenám aj v právnom poriadku a fungovaní justície. Právny rozmer procesu ovplyvnili konštrukcie charakteristické pre vtedajšie politické procesy a prax tzv. kabinetnej justície. Jej zavedením sa do popredia súdneho sporu dostal prokurátor ako hlavný činiteľ, úloha sudcu tak bola často zdegradovaná do pozície vykonávateľa návrhu prokurátora. Z hmotnoprávneho hľadiska bolo trestné akékoľvek prirodzené právo slovenského národa na jeho adekvátne štátoprávne postavenie v unitárnom Československu. Českí nacionalisti to chápali ako „podkopanie unitarity“ a slovenskí komunisti ako „zreformovanie“ neúmernej centralizácie spoločného štátu, čo sa automaticky pokladalo za predpoklad rozpadu existujúceho systému štátu. Práve táto predikcia bola začiatkom perzekúcie väčšiny podozrivých z tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu.

V tomto kontexte zostáva hypotetická otázka, či by mohlo dôjsť k procesu, v ktorom by bol žalovaný „buržoázny nacionalizmus“ aj vo federatívnom Československu 50. rokov. Zrejme by to možné bolo, najmä vzhľadom na vtedajšiu politickú situáciu, avšak s tým rozdielom, že by nemal také ďalekosiahle dôsledky na život národa, jeho inteligenciu a sebavedomie ako v prípade žalovania slovenských národných komunistov v unitárnom štáte. Týmto dôsledkom sa skúmaný proces odlišuje od ostatných, viac medializovaných, ako napríklad „R. Slánský a spol.“ či „M. Horáková a spol.“ Práve dôsledkami na široké vrstvy obyvateľstva rozvíjajúceho sa národa, ktoré pretrvali v podvedomí jeho spoločnosti počas dvoch desaťročí, pretože „*právna konštrukcia, ktorá vyplývala z obžaloby a z rozsudku principiálne blokovala ústavnoprávne riešenie až do roku 1968*“.⁹³

Platformu, ktorá proces G. Husák a spol. umožnila, vytvorila činnosť politických a justičných orgánov. Samotné justičné orgány vstúpili do prípadu na záver celej „inscenácie“ v záujme jeho zlegalizovania. Môžeme konštatovať, že súdy len interpretovali už nalinkované rozhodnutia prijaté orgánmi KSČ.

Tresty udelené v procese G. Husák a spol., hoci stále veľmi tvrdé, pôsobili jemnejšie vo svetle trestov smrti udelených odsúdeným v Slánskeho či Horákovvej procese. S udelenými trestami nakoniec vyjadrovali svoju nespokojnosť aj iniciátori kauzy z radov maďarských komunistov.⁹⁴

93 BEŇA, J.: *Rozsudok nad slovenskými „buržoáznyimi nacionalistami“ z roku 1954*, s. 71.

94 M. Farkas v rozhovore s ministrom vnútra ČSR Noskom: „*slovenských buržoáznych nacionalistov ste len poštekli, mali ste ich však obesit*“, svedkom rozhovoru bol

Kľúčový význam v celej kauze malo priznanie obžalovaných L. Novomeského, D. Okáliho, I. Horvátha a L. Holdoša. Pokladalo sa za najhlavnejší a preukázaný dôkaz trestnej činnosti nielen ich samých, ale najmä G. Husáka, ktorý všetky obvinenia odmietal a priznal maximálne niektoré pochybenia, ktoré však nenapĺňali skutkové podstaty žiadneho trestného činu. K odhaleniu mali viesť protokoly svedeckých výpovedí, konfrontácie, dôkazný materiál a iný operatívny materiál, ale kľúčovú úlohu zohrávalo práve vypočúvanie. To sa stalo základnou prípravou obžalovaných k zinscenovanému súdnemu konaniu. Nasledujúce trestné oznámenie bolo skomponované tak, aby sa zmenilo na obžalovací spis. V prípade G. Husák a spol. bol vypracovaný doslovný scenár a aj keď sa nakoniec neuskutočnil verejný proces, jeho scenár dosahoval rozmery iných, vtedy známych veľkých procesov. Príslušníci ŠtB obstarávali a usmerňovali odborné expertízy, komunikovali s prokurátorom o trestných činoch a možných komplikáciách na súde.⁹⁵ Obžalovaní boli až do vynesenia rozsudku v zadržavacej väzbe, kde sa s nimi robili tzv. udržiavacie výsluchy, ktoré mali zaručiť, že budú odpovedať podľa scenára. Zo zaužívaných zvyklostí prípravy sa vymykal len G. Husák, ktorý odmietol pristúpiť na takýto spôsob výsluchov. Súčasťou prípravy na proces bol tiež výber svedkov a ich príprava. Na procese so slovenskými buržoáznymi nacionalistami osobne vystupovalo deväť svedkov, z toho V. Nového, E. Löbla, V. Hložkovú, A. Macha a J. Ursínyho na ich výpovede pripravovala Štátna bezpečnosť už od roku 1949.

Nedostatky vyšetrovania a súdneho procesu sa prejavovali aj v tom, že súd potlačil právo obvineného na obhajobu, vypočul len jediného zo 63 svedkov, ktorých Husák navrhoval. Zodpovednosť justičných orgánov spočívala taktiež v tom, že pripustili možnosť stať sa výkonným útvarom politických orgánov a orgánov Štátnej bezpečnosti. Posväcovali tak celý proces zdaním legálnosti a odbornosti. Pritom všetkom práve vedúci pracovníci justície boli nevyhnutne informovaní o celej kauze. Rola sudcov a prokurátorov tak bola nedôstojná. Súd si mal, a bolo mu to uložené aj zákonom, zakladať na zistení objektívnej pravdy. Na línii vyšetrovateľ – štátny zástupca – sudca dochádzalo k zmanipulovanému procesu nie pre zlyhanie jednotlivca, pretože k tomu môže dôjsť v každom politickom systéme, ale pre zlyhanie štátnej moci. Na dôvažok sám Najvyšší súd sa dostal do pozície, keď nevyvíjal žiadnu iniciatívu na nápravu, ale bol len

E. Polák. NA, f. ÚV KSČ–03/10 – Barnabitská komisia (ďalej 03/10), šk. č. 33, a. j. 385. Žiadosť o úplnú stranícku rehabilitáciu Gustáva Husáka z 1. 5. 1963, s. 60.

95 Podľa zákona č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii sú bezpečnostné orgány povinné predkladať súdu takzvaný operatívny materiál a zápisnice o vypočúvaní osôb, ktoré sa pôvodne k spisom neprikladali, a z nich možno zistiť, ako obvinených postupne privádzajú do takého stavu, že sa sami priznajú.

vykonávateľom stranických a vládnych príkazov. Do fungovania KSČ bol záujem zaviesť ešte prísnejšiu jednotnú komunikáciu a centrálné riadenie, proti čomu sa národne orientovaní slovenskí komunisti bránili. Podľa vtedajšej oficiálnej rétoriky spojenej s politickými klišé, bolo treba, aby slovenskej spoločnosti podal „pomocnú ruku“ bratský český národ, historicky a politicky vyspelejší⁹⁶, teda klišé pomerne často zaužívané najmä v čechoslovakistickej historiografii.

Politický systém Československa nielen že nezabránil politickým procesom, ale poskytol podporu i prostredie samému mechanizmu na ich „výrobu“. Nastavený politický systém nebol schopný zabrániť tomu, aby vonkajšie a vnútorné impulzy prerástli do takých rozsiahlych politických procesov. Jeho vznik súvisel s centralizáciou a fungovaním i štruktúrami KSČ. Medzi základné aspekty tohto fungovania patrila aj de facto neobmedzená moc jednej strany a nefunkčnosť systému kontroly. Ďalším z faktorov, ktoré umožnili fungovanie systému, bola kádrová politika, ktorá dovolila neúmerne a dlhé zotrvanie rovnakých štruktúr, čo bolo zreteľné na procese rehabilitácií. Ten bol najskôr zrealizovaný veľmi povrchno i nedostatočne a prejavil sa v počte rehabilitačných komisií, ktoré postupne prehodnocovali svoje fungovanie. Nakoniec sa v štáte vytvoril neprehľadný, nekontrolovateľný systém, s niekoľkovrstevnými mocenskými štruktúrami, ktoré boli postavené „nad“ zákonom. Všetky zmienené orgány a ich existencia sa tak mohli dostať do rozporu s ústavou, nebyť jej „februárového“ ideologického zafarbenia.

Kauza G. Husák a spol. bola legálne zastrešená prostredníctvom trestnoprávných konštrukcií uvedených v obžalobe a rozsudku. Prostredníctvom trestných činov proti základom republiky, najmä na úsekoch štátneho aparátu, a prostred-

96 „Dnešní schůze NS projednává iniciativní návrh skupiny poslanců na ústavní zákon o slovenských národních orgánech, kterým se rozšiřuje pravomoc, ale také odpovědnost Slovenské národní rady a sboru povereníků. Zpravodaj posl. dr Rendek: „Rozšíření práv těchto slovenských orgánů v této době by znamenalo rozšíření práv reakci, což by tato využívala proti zájmům socialismu, proti zájmům lidu, to jest proti zájmům samotného slovenského národa. V té době bylo nutné a účelné právě v zájmu věci socialismu, to jest i v zájmu slovenského národa, centrální řízení. Neboť v Národním shromáždění, i ve vládě, bylo politické složení daleko příznivější věci socialismu, nehledě, že zde jak parlament, tak i vláda stály pod stálým tlakem početné a vyspělé dělnické třídy a jejich spojenců rolníkův českých zemích, vedených jednotnou obezřetnou politikou KSČ.“ 11. schůzka Národního zhromaždenia 31. júla 1956. [Citované 18. 01. 2013]. Dostupné na URL <<http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/011schuz/so11014.htm>>.

Citovaný Ignác Rendek (11. 1. 1920 – 30. 5. 2003) bol slovenský a československý politik, člen Komunistickej strany Slovenska, poslanec Slovenskej národnej rady a Národného zhromaždenia ČSR. V tretej vláde Oldřicha Černíka bol v rokoch 1969–1970 predsedom Výboru pre ceny a predsedom Federálneho cenového úradu. Pozície si udržal aj v nasledujúcej vláde Lubomíra Štrougala v rokoch 1970–1971.

níctvom trestných činov proti bezpečnosti republiky boli žalované slovenské emancipačné pohyby ako nezákonné, separatistické. V rámci idey čechoslovakizmu, ktorá bola stále silno zakorenená najmä v Čechách, boli slovenské požiadavky považované za zradu koncepcie jednotného štátu, a tak boli aj žalované i súdené. Pozitívne, vlastenecké, tendencie slovenskej komunistickej inteligencie boli konštruované ako velezradné konanie s úmyslom narušiť integritu spoločného štátu, ohroziť nezávislosť štátnej moci a orgánov republiky. Legálnu snahu o vyrovnanie hospodárskych rozdielov medzi oboma časťami povojnovej republiky súd kvalifikoval ako úmysel mariť jednotný hospodársky plán.

Odsúdení v kauze G. Husák a spol. boli v trestnom procese perzekvovaní za svoju činnosť, ktorá z titulu ich postavenia a výkonu verejných funkcií smerovala na prospech posilnenia pozície slovenského národa v unitárnom štáte. Perzekúcia emancipačného pohybu pod zámienkou slovenského buržoázneho nacionalizmu prebiehala nielen na úrovni mocensko-politickej, ale prejavila sa vo všetkých sférach verejného života. Kriminalizáciou legálnych a legitímnych požiadaviek národne orientovanej slovenskej inteligencie (bez ohľadu na jej sympatie k politickým prúdom) prostredníctvom zmanipulovaných obvinení sa tak o dvadsaťročie odsunulo konštruktívne riešenie vzájomného pomeru českého a slovenského národa v spoločnom štáte, už po niekoľkokrát v dejinách Československa.

Gustáv Husák a slovenská demokratická protifašistická štátnosť

Jozef Beňa

Osobnosť a doba. Ovocie a strom. Osobnosť je primárne formovaná dobou, v ktorej jestvuje, a doba je spoluvytváraná aj osobnosťou, osobnosťami, ktoré sa v nej sformovali a majú spôsobilosti meniť ju na svoj obraz, zanechať v nej po sebe svoje iniciálky. Strom poznáš podľa jeho ovocia, ktoré je jej plodom. Historická osobnosť nie je iba plodom doby. Vie doba, v ktorej strom vyrástol, ošetrovať, formovať jeho korunu, konáre a tiež navrúbľovať do jej kmeňa nový štep, zmeniť strom, aby rodil nové, zdravšie ovocie. Aké sú možnosti osobnosti byť subjektom dejín, byť do určitej miery a istej podoby aj formovateľom udalostí, ktoré tvoria deje národa, pospolitosti?

Za meradlo objektívneho individuálneho hodnotenia osobnosti v dejinách sa považuje miera jej schopnosti reaktivovať spoločenský vklad v sebe, ktorý mu dala doba, v ktorej sa formovala. Ďalej je to schopnosť prekročiť rámec tohto vkladu a spoločensky užitočne realizovať svoj individuálny prínos pre historické deje svojej doby. Svoju historickú úlohu môže realizovať preto, že vidí ďalej a že chce mocnejšie ako ostatní odpovedať na výzvy doby, naplniť ich svojou sebarealizáciou. Ďalej tým, že je pre súčasníkov istým lídrom. Základ sily historickej osobnosti je v spoločenstve, v sociálnej vrstve, v triede, v národe, s ktorým sa identifikuje.¹ Podľa týchto rezumujúcich teoreticko-metodologických východísk

1 Porovnaj: *Stručný filosofický slovník*. Praha 1966, s. 322, heslo Osobnosť.

pristúpme k naskicovaniu interakcií v relácii G. Husák a jeho doba. Sústreďujeme sa na konanie G. Husáka v právnych, štátoprávnych, ústavnoprávnych konotáciách: svojbytnosť slovenského národa, princíp rovný s rovným pri spoľužití s českým národom v československom štáte, formy jeho právneho vyjadrenia v ústavnoprávnej realite, slovenská národná štátnosť s demokratickým a anti-fašistickým obsahom, konštituovanie slovenskej národnej štátnosti v podobe Slovenskej socialistickej republiky v československej federácii.

Bol to pamätný rok 1938, dvadsiaty rok Československej republiky (ČSR), v ktorom Gustáv (podľa krstného listu z matriky farského úradu zapísaný ako Augustín) Husák, narodený v Dúbravke, zložil po predpísaných troch štátnych skúškach aj poslednú (v poradí tretiu) prísnu (rigoróznu) doktorskú skúšku² na Právnickej fakulte Univerzity Komenského (UK) v Bratislave.³ Mesiac po svojich 25. narodeninách prevzal 9. februára 1938 z rúk promotóra Bohuša Tomsu v aule Univerzity Komenského diplom doktora iuris.⁴ Bolo to už v novej budove Právnickej

- 2 Na dosiahnutie absolútoría bolo treba absolvovať tri štátne skúšky (v treťom a v ôsmom semestri): historickoprávnu, judičiálnu a štátovedeckú. Doktorát práv predpokladal, že študent zložil ďalšie tri skúšky, nazývané rigoróznymi (prísnymi) doktorskými skúškami. I. rigorózum sa skladalo z predmetov – rímske a cirkevné právo, dejiny verejného a súkromného práva v strednej Európe a dejiny práva na území ČSR. II. rigorózum tvorili predmety – československé právo súkromné, obchodné, zmenkové a civilný súdny poriadok, ďalej československé trestné právo a trestný súdny poriadok. Predmetmi III. rigoróza boli – ústavné právo, správna veda a správne právo, medzinárodné právo a politická ekonómia. Rigoróza boli verejné a každá skúška trvala dve hodiny. Skúšobnej komisii predsedal dekan alebo prodekan, prípadne profesor služobne najstarší. Skúška sa mohla opakovať len dvakrát. Po tretej reprobácii nemohol už kandidát dosiahnuť doktorský titul na žiadnej československej univerzite. Za každú opakovanú skúšku sa platila taxa, ktorá sa osobitne platila aj za promóciu. V I E T O R, M.: *Dejiny Právnickej fakulty*. In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*. Bratislava 1969, s. 213 – 214.
- 3 Podľa dokumentu „Absolutorium“ (No 371/1936-37 v latinčine) „*pán A. Husák, ako občan [cives] Univerzity dodržiaval jej poriadok [disciplínu] od prvého semestra svojho štúdia v akademickom roku 1933/34 až do posledného semestra akademického roku 1936/37.*“ Štátnu skúšku historickoprávnu vykonal dňa 2. 2. 1935 (s prospeschom dobrým) s vyznamenaním z dejín práva na území ČSR, štátnu skúšku judičiálnu vykonal dňa 26. 5. 1937 (s prospeschom dobrým) s vyznamenaním z trestného práva a štátnu skúšku štátovedeckú vykonal dňa 3. 2. 1938 s prospeschom dobrým. Prísne (rigorózne) doktorské skúšky vykonal nasledovne: historickoprávnu – 5. 6. 1935, judičiálnu – 16. 6. 1937 a štátovedeckú 3. 2. 1938. Nasledujúci deň, podpísaný absolvent práv, zdvorilo požiadal „*na základe priložených vysvedčení o vykonaných prísnych skúškach, aby mi bol stanovený termín na prehlásenie za doktora vied a právnych a štátnych na stredu 9. 2. [1938] o 12. hod.*“ Archív Univerzity Komenského (ďalej AUK) v Bratislave, Zložka: Dokument. Augustín Husák žiada o termín na promócie.
- 4 AUK, Promócia Fakulta právnická. Dokument, zhrňujúci a potvrdzujúci získanie absolútoría, zloženie prísnych skúšok doktorských, vykonanie promócie s vlastnoručným

fakulty UK na Šafárikovom námestí, ktorú nadobudla UK a do ktorej sa presťahovala v roku 1937 zo svojej pôvodnej budovy na Kapitulskej ulici.⁵

Bola to doba veľkých celoštátnych, slovenských národných, globálnych európskych a svetových otrasov, tektonických presunov sociálno-ekonomických a geopolitických centier a vrstiev moci. ČSR sa v prvej etape rozpadla na teritoriálne a personálne zredukovanú Č-SR s autoritatívnym režimom so závislosťou od tretej ríše. Rozpadal sa postversailleský systém európskych národných štátov. Nemecká nacistická ríša likvidovala medzinárodnoprávny poriadok Spoločnosti národov s argumentom o svojom údajne legitímnom práve na „Lebensraum“ ako germánska vyššia rasa, s právom „Blut und Boden“ na svetovládu, za nacionálny socializmus proti svetovému židobolševizmu, ako aj západnému dekadentnému plutokratizmu, za nový európsky poriadok.

Absolutórium G. Husák získal a bol promován v prostredí a dobe narastajúcich kolízií, konflagrácií národných, jazykových vyhranených stretov, ideologických, náboženských, politických. Proti politickému čechoslovakizmu značnej časti profesorov prvej „československej univerzity na Slovensku“, ktorí založili a budovali univerzitu, vychovávali a paradoxne aj prednáškami výlučne v českom jazyku poslovenčovali Slovensko a vyvolávali tým akoby *ex post* aj protičeské a protičeskoslovenské nálady a pohyby, boli predkladané od r. 1930 politické požiadavky za zavedenie slovenských prednášok⁶. Akademický senát

podpisom doktora iuris o obdržaní Diplomu No 2., s prílohami, v Bratislave dňa 9. 2. 1938.

- 5 Novú budovu na Šafárikovom námestí (pôvodne projektovanú na účely plodínovej burzy) získala fakulta v roku 1937. Porovnaj *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 221; Necelý rok po tejto doktorskej promócií sa v januári 1939 konal v tejto aule ustanovujúci Snem Slovenskej krajiny. V dňoch 21. až 23. 2. 1939 v aule UK na druhom zasadnutí snemu odznel, bol prerokovaný a schválený program autonómnej vlády Jozefa Tisa. Bol to program (sumarizujúc): a) podľa ktorého si „*národ slovenský bude je svoj štát, ktorý je orgánom jeho suverenity*“; b) „*je síce pokračovateľom starého štátu československého, vyrastá akoby z neho, ale je novým štátom dvoch národov, v rámci nového štátoprávneho zriadenia, novým štátom v novom chápaní (nie stranícky, nie triedny); budovaný v takej miere, ako to vyžaduje potreba života národa (nedržíme štát preto, aby sme mali štát, ale preto ako ho potrebuje národ)*“; c) „*vláda sa zariaďuje na totalitný národa; prirodzené rozvrstvenie systému, chce vykonávať určitý druh autoritatívneho režimu; zlikvidovali sme straníckosť ako najhoršie ovocie demokracie*“; d) „*štát je usmerňovateľ individuálneho podnikania; nie roztrieštenosť podľa triednych záujmov; ale zvrchovanosť celého národa; jednotná strana je vykonávateľom a predstaviteľom jednoty národa na stavy, od obcí až po celonárodné vrcholy, zjednotené v reprezentácii celej strany, ktorá ich prenáša do parlamentu a ostatné zastupiteľské orgány v okresoch a obciach...*“ Vyhlásenie vlády Slovenskej krajiny (Bratislava 21. 2. 1939). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 196 – 200.
- 6 Patríli k nim aj protestné zhromaždenia a prejavy M. Rázusa v aule Právnickej fakulty UK, ktoré roku 1931 viedli k tomu, že rektor si vyhradil dispozíciu na všetky

(do ktorého vtedy patrili iba profesori UK) odmietal čo len deklaratórne uznať svojbýtnosť slovenského národa. Trval na stanovisku obhajoby „nezadateľnosti práv češtiny na UK“ a tvrdil, že jazykový zákon sa nevzťahuje na univerzitu (1932). Senát univerzity odmietol v júni 1938 dokonca aj vypracovanú osnovu zákona, ktorá zamýšľala riešiť jazykové problémy rozdelením vysokých škôl na české a slovenské.⁷

Študentské nepokoje z roku 1932 s mottom „proti utlačovaniu“ slovenčiny na UK sa vo výraznejšom rozsahu konali v roku 1937 (vo februári a v októbri) a v júni 1938. Tresty za výtržnosti, ktoré udeľovala polícia, sa striedali s amnestiou v marci 1938. Akcie viedla „Akademická liga“, spolok katolíckych akademikov, spojený s HSES. Študent práv G. Husák bol tiež v blízkosti epicentra týchto pohybov. Ako gymnazista od roku 1929 pôsobil agilne vo Zväze komunistickej mládeže. Po imatrikulácii na UK a fakultu ho prijali (jeseň 1933) do Komunistickej strany Československa (KSČ). Ako vedúci funkcionár Spolku socialistických akademikov významne prispel k vydávaniu jeho časopisu *Šíp*, ktorý nadväzoval na *DAV*. Rečnícku erudovanosť získal na schôdzach, mítingoch, na ktoré ho pravidelne vysielali od roku 1934. Stal sa politickým predstaviteľom protifašistického Bloku demokratického a pokrokového študentstva v rámci Zväzu slovenského študentstva (ZSS). V bloku sa spojili niekoľkí komunistickí študenti so socialistickými akademikmi, ďalej s národnosocialistickými a časťou agrárnických akademikov proti klerikálno-nacionalistickým študentom vo voľbách do vrcholných orgánov ZSS⁸. Bola to teda politická škola, ktorú G. Husák absolvoval paralelne so štúdiom práva. Stretol sa tu s kolegami vysokoškolákmi, ktorí sa stali jeho súpútnikmi, spolubojovníkmi, niekedy spojencami⁹, inokedy protivníkmi a často aj nezmieriteľnými odporcami (napríklad J. Kirschbaum, popredný aktivista Akademickkej ligy za HSES, ktorý absolvoval fakultu v roku 1938¹⁰ rovnako ako G. Husák). Zmena zápisu o ubytovaní v imatrikulačnom spise 31. októbra 1933 z pôvodného:

miestnosti univerzity, aby sa zabránilo „univerzite nepriateľským prejavom“. *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 223.

7 Tamže, s. 223–224.

8 Porovnaj *Encyklopédia Slovenska*. Heslá: Zväz slovenského študentstva (ZSS), s. 608 až 609, zv. VI.; Bratislava 1982; Husák, Gustáv, s. 364 až 365, zv. II., Bratislava 1978.

9 V stavovskej organizácii študentov fakulty s názvom „Právnik“ (apolitickej a nekonfesijnej), podporujúcej snahy členov po vzdelaní v oblasti štátnych a právnych vied, pestovať a podporovať ich kontakty a záujmy, pôsobili vo vedení spolku v tridsiatych rokoch aj budúci aktívni antifašisti (Lettrich, Josko, Viest) a od r. 1934 aj sociálni demokrati (A. Rašla a Púll). Porovnaj *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 222.

10 Kirschbaum, J. (1913). Už ako poslucháč univerzity patrila najradikálnejším predstaviteľom ľudacky orientovaných vysokoškolákov. R. 1938/39 bol hlavný veliteľ Akademickej HG, šéfredaktor dvojtýždenníka *Nástup*. Od marca do júla 1940 bol generálnym tajomníkom HSES, plne zodpovedným za prvé protidemokratické

Bratislava, Svoradov, na zápis zo dňa 29. mája 1935: bytom „*univerzitná kolej na Lafranconi*“, by v prípade iného študenta alebo neznalosti o jeho ideovom a politickom zmyslení mohla viesť k úvahám o zmene náboženstva z rímsko-katolíckeho (keďže internát Svoradov bol určený pre katolíckych študentov) na socialistický svetonázor (v prípade internátu Lafranconi)¹¹.

Po Mníchove, Žilinskej dohode, vymenovaní autonómnej vlády (7. október 1938), teda už po promócií G. Husáka, sa zmocnili politickej moci, ako aj funkcií v študentskom akademickom hnutí pravicové sily, združené do HSLS – Strany slovenskej národnej jednoty. Zmenenú situáciu na fakulte a univerzite mohol Gustáv Husák sledovať už ako advokátsky koncipient pôvodne v kancelárii V. Clementisa. Akademický rok 1938/1939 sa začínal už slávnostným *Veni, Sancte Spiritus*¹² v Dóme sv. Martina. Akademický senát sa zaoberal už inými otázkami: ako pre aulu a amfiteáter získať umelecky hodnotné križe a bustu A. Hlinku¹³. Vonkajšími znakmi konfesionalizácie (katolicizácie) univerzity boli križe v posluchárňach, povinná účasť na bohoslužbách, ako aj výučba katolíckej sociológie. Ďalším znakom bola nacistická a pronemecká indoktrinácia. Na podnet ministerstva školstva ustanovil Akademický senát univerzity na právnickej fakulte „*systemizovanú stolicu profesora z Ríše*“, aby sa prehĺbili znalosti štátnej organizácie a verejného práva Veľkonemeckej ríše¹⁴.

Po zriadení autonómnej vlády, resp. po jej legalizácii ústavným zákonom č. 299/1938 Zb., účinným od 22. novembra 1938, vláda Slovenskej krajiny svojím rozhodnutím z 12. decembra 1938 dala, podľa vtedajšieho úradného jazyka, „k dispozícii“ ústrednej vláde v Prahe profesorov právnickej fakulty – V. Buška, C. Čechráka, R. Hornu, Z. Peška, R. Rauschera a B. Tomsu¹⁵. Znamenalo to ich

opatrenia klérofašistického režimu. Od r. 1941 pôsobil ako diplomat v Taliansku a vo Švajčiarku. V r. 1947 ho v neprítomnosti odsúdil Národný súd na 15 rokov väzenia. Od r. 1945 žil vo Švajčiarsku, resp. v Kanade. Bol jedným z vedúcich predstaviteľov politiky ľudáckej emigrácie, v 70. rokoch Svetového kongresu Slovákov. Porovnaj *Encyklopédia Slovenska (K – M)*. III. Zv. Bratislava 1979, s. 70.

- 11 AUK, Štúdijný spis Gustáva Husáka. Dokument: Nationale, zo dňa 31. 10. 1938; v porovnaní s dokumentom: Žiadosť o pripustenie k rigorózu: historickoprávnenému, od 29. 5. 1935. Časť internátu Lafranconi bola odovzdaná UK v roku 1933. Celý internát sa pre ubytovanie študentov otvoril v roku 1936, cca pol druhu roka pred absolutóriom G. Husáka. Porovnaj *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 218.
- 12 „Veni, Sancte Spiritus.“ (Príď, Duchu Svätý). Začiatok slávnostnej hymny, ktorej autorom je francúzsky kráľ Robert II. (rok 1000). Porovnaj *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků a rčení*. Praha 2002, s. 422.
- 13 Porovnaj *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 315.
- 14 Porovnaj: B E Ň A, J.: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1921 – 1996. In: *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave. 75. rokov činnosti Právnickej fakulty UK 1921 – 1996*. Bratislava 1996, s. 66.
- 15 Tamže, s. 58.

nedobrovoľný odchod z Bratislavy a zo Slovenska vôbec s nekorektným a pre nich bolestivým odôvodnením, že „nemali kladný pomer k slovenským záležitosťiam, a tým hatili vývoj slovenskej národnej kultúry“. Odísť museli aj profesori, ktorí sú podpísaní vo výkaze študenta Augustína Husáka – R. Horna (dejiny čl. práva) a R. Rauscher (dejiny verejného práva), aj jeho promotér B. Tomsa (právna filozofia a medzinárodné právo), vynikajúca vedecká osobnosť, aktívny anti-fašista, ktorého z protektorátu gestapo odvlieklo do koncentračného tábora.¹⁶

Slovakizácia, silová a protiprávna dečechizácia, etatizácia univerzity, integrácia do stavovského autoritatívneho fašizujúceho systému, také boli významné znaky vývoja vtedy jedinej univerzity na Slovensku. Premenenie z Univerzity Komenského na Slovenskú univerzitu¹⁷ dokresluje realitu vtedajšej doby. Žili v nej jej študenti, pôsobila aj na jej absolventov, aj na už pred rokom promovaneho G. Husáka. Dvaja noví učitelia fakulty, F. Ďurčanský a V. Tuka¹⁸, sa stali jeho

16 *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 205.

17 Priamo nevyssloveným dôvodom premenovania bolo dovŕšenie dečechizácie a protireformácie, aby univerzita nemala meno podľa predstaviteľa českého národa a podľa protestanta, ktorý vystupoval proti rekatolizácii a emigroval pred ňou z Českého kráľovstva. Zástupca rektora A. Chura urobil už v januári 1939 opatrenia, aby v úradnom styku rektorátu s dekanátmi fakúlt, kvestúrou, knižnicou a ministerstvom školstva bol používaný názov Slovenská univerzita namiesto Univerzity Komenského. Ako uviedol na zasadnutí Akademického senátu 26. 1. 1939, predseda vlády J. Tiso ho požiadal, aby univerzita najprv vyriešila otázku zmeny svojho názvu interne, aby tak bol daný podnet na zákonnú úpravu. A. Chura uviedol, že o otázke náboženstva sa nediskutovalo. Nepriamo tým potvrdil, že primárnym dôvodom zmeny mena univerzity bola národnosť Komenského. Jedinou pohnútkou na premenovania bratislavskej univerzity bola snaha jej pomenovaním určiť bližší vzťah k slovenskému národu. Aby sa vyhlo prípadným sporom, keby mala byť univerzita pomenovaná po niektorom slávnom slovenskom mužovi, východisko sa našlo v pomenovaní „Slovenská univerzita“. Takticky tým predseda vlády dosiahol, že zmena názvu sa neudiala kogentnou či oktrojovanou normou prijatou vládou, resp. slovenským snemom, ale Akademický senát požiadal vládu o zmenu názvu univerzity. Vláda a zákonodarca tejto žiadosti vyhověli. *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*, s. 315 – 316 a pozn. č. 67.

18 Návrh Ferdinanda Ďurčanského na habilitáciu profesorský zbor pred rokom 1938 zamietol pre nevhodnosť jeho osoby na túto hodnosť. Potom čo Najvyšší správny súd jeho sťažnosti vyhověl, sa v roku 1939 F. Ďurčanský habilitoval v odbore medzinárodného práva. Od roku 1944, potom ako sa vrátil na fakultu z pôvodného postu ministra zahraničných vecí (z ktorého musel pre námietky A. Hitlera v roku 1940 abdikovať) a neskôr vyslanca vo Švajčiarsku, bol vymenovaný v roku 1944 za mimoriadneho profesora. Po amnestovaní a reaktivovaní v roku 1938 bol dva týždne po vyhlásení Slovenského štátu 30. 3. 1939 bez habilitácie vymenovaný za riadneho profesora právnickej fakulty (profesora právnej filozofie a medzinárodného práva) Vojtech Tuka. Bol vymenovaný súčasne za rektora SU. Bol ním v rokoch 1939 až 1942. Ako minister vnútra, neskôr predseda vlády bol nominovaný za „patróna“ univerzity. Boli to hlavní predstavitelia ľudáckeho štátneho režimu na univerzite.

úhľavnými nepriateľmi. Ďalší, ako I. Karvaš, riadny profesor národného hospodárstva (guvernér Národnej banky a predseda Najvyššieho úradu pre zásobovanie), stali sa jeho spojencami. A napokon na fakulte pôsobil aj Karol Rebro (habilitoval roku 1941, za mimoriadneho profesora rímskeho práva bol vymenovaný v roku 1944), ktorý v čase SNP pracoval na Povereníctve vnútra v Banskej Bystrici.

Zákon č. 168/1940 Sl. z. o Slovenskej univerzite bol pokusom o pretrhnutie právnej kontinuity Slovenskej univerzity s Univerzitou Komenského. Nebolo to iba uzákonenie zmeny názvu univerzity. Bol to zákon o zrušení Univerzity Komenského. Výslovne derogoval zákon o zriadení československej štátnej univerzity v Bratislave z roku 1919. Súčasne to bol zákon o originárnom, autentickom zriadení novej inštitúcie – Slovenskej univerzity v Bratislave (Universitas Slovaca Istropolitana). Mal to byť ďalej zákon o autentickom, legislatívnom zriadení novej fakulty, ako pôvodnej fakulty Slovenskej univerzity. Slovenská univerzita nebola pokračovateľom Univerzity Komenského. Obdobne jej právnická fakulta nebola pokračovateľkou československej fakulty. Bola to právne úplne iná a nová právnická osoba. Zákonom sa tým vyjadroval rozchod, rozluka s Univerzitou Komenského ako s československou štátnou univerzitou. Bolo to odmietnutie nielen ideológie čechoslovakizmu, ktorý v nej prevládal, ale československého štátu ako štátneho útvaru a idey československej štátnosti vôbec. Možno namietat, že v tejto konštrukcii išlo iba o vyjadrenie tzv. juristického svetonázoru, podľa ktorého sa vydaním zákona mení svet; ruší sa účinnosťou zákona právna skutočnosť, ktorú zákonodarca nechce, rušia sa právne javy minulé a kreujú sa právne elementy súčasné a budúce podľa jeho vôle, želania a záujmov. Materiálna, personálna aj vedomostná súvislosť a nadväznosť tu zostávala. Nemohla byť zlikvidovaná. Ale idea, uzákonený právny inštitút odmietnutia nielen ideológie čechoslovakizmu, ale idey československej štátnosti povýšený vydaním tohto zákona na štátnu vôľu, tu pôsobil. Touto legislatívnou juristickou potenciou pôsobenia na vedomie, konanie, na právne a spoločenské vzťahy sa museli zapodievať hodnoverní politickí predstavitelia slovenského národa, usilujúci sa a aspirujúci na toto postavenie, ak projektovali cestu svojho ľudu do budúcnosti. Právne odmietnutie jestvovania československého štátu *ex nunc*, t. j. po jeho faktickej likvidácii v roku 1939, alebo v protiklade s chápaním vyhlásenia nového slovenského štátu ako právne neexistujúceho faktického útvaru, to bola meritórna otázka, s ktorou sa musela vyrovnat' garnitúra politikov, medzi ktorých sa zaradil aj Gustáv Husák. Bolo to treba riešiť tak politicky, ako aj právne. Zhodou okolností to bolo zadanie ako „domáca úloha“ pre garnitúru mladých právnikov, medzi ktorých patrili aj J. Lettrich a M. Josko.

Možno symptomatické bolo, že G. Husák urobil štátnice s vyznamenaním z dvoch predmetov: z právnych dejín na území ČSR a z trestného práva. Prišli mu vhod teraz v rokoch antifašistického odboja (i v rokoch unitárnej i federa-

tívnej československej republiky) ako základné a východiskové dokumenty na úvahy o právnom bytí a nebytí ČSR, Č-SR, slovenského štátu, o ich nezlučiteľnosti i o možnosti a formy spolužitia, národného, štátneho (ústavnoprávneho) a dokonca medzinárodnoprávneho. Vedomosti z trestného práva mal príležitosť overovať si v osobnej praxi, v čase zadržaní a uväznení za slovenského štátu a v čase tortúr v období aplikácie stalinistického súdneho teroru.

Študenti UK, medzi nimi aj G. Husák, prežívali v akademickom prostredí, pri štúdiu i na politických stretnutiach riešili otázku slovenský národ a československý štát. Problém či jestvujúci konflikt, do určitej miery antagonizmus, pre nich znel: či je jednotný československý národ ako ústavoprávny a medzinárodnoprávny subjekt v protirečení, prípadne vo vylučujúcom vzťahu s pojmom a realitou slovenský jazyk, slovenský národ, svojbytný a rovnoprávny, alebo je medzi nimi možný vzťah kompatibility, koexistencie, resp. či je možné aj štátoprávne vyjadriť túto svojbytnosť a rovnoprávnosť; či je možné transformovať ČSR na štát dvoch národov, dokonca zväzok dvoch národných štátov? Oddelenie Slovenska od ČSR nepovažovali za reálne, ani nie sú známe ich návrhy s týmto cieľom.

„Slovenská otázka“ vo vtedy frekventovanom spojení, na aké sa zjednodušoval tento problém, sa stala pre nich možno centrálnou otázkou svetonázorovou. Chápanie tejto otázky posúvali, rozširovali a kompletizovali asi takto: svojbytný a emancipovaný jazyk a národ, hospodárske, sociálne a kultúrne povznesenie národa, demokracia a medzinárodné zakomponovanie slovenského národa do svetového spoločenstva. Pre komunistickú inteligenciu, aspoň jej časť, optimálne či maximálne začlenenie do spoločenstva po svetovej socialistickej revolúcii, teda Slovensko ako subjekt v európskom či svetovom zväzku takýchto socialistických republík.

Jedno riešenie „slovenskej otázky“ presadila Hlinkova slovenská ľudová strana pod vedením konzervatívnych katolíckych síl aj pod tlakom svojich radikálov a neskôr pod ultimátom nacistického Nemecka. V podobe odtrhnutia od Č-SR, vyhlásením samostatného „slovenského štátu“ protičeského a protičeskoslovenského zamerania, podriadenia sa nemeckému diktátu a začlenenia pod nemeckú kuratelú (Schutzvertrag) s následným zapojením sa do Osi, odmietnutím demokracie ako zdiskreditovanej formy štátu pre svoju straníckosť (partokraciu), s totalitným systémom jednej strany a stavovským zriadením a po ďalšom donútení pod vodcovským systémom národného socializmu.

Ako na tento vklad doby, rébus epochy reagoval G. Husák, ako ho motivoval na ceste životom, osobitne v problematike slovenskej národnej a špecificky aj v slovenskej národnoštátnej téme? Odpoveď na to je možno rozdeliť do troch etáp:

1. Na obdobie rokov 1943 až 1949 (príp. až do jeho zatknutia v roku 1951) s podetapami:
 - a) 1943 – 1945 (do júna 1945)

- b) 1945 – 1948 (február 1948)
- c) 1948 – 1949 (do odvolania z funkcie predsedu Zboru povereníkov)
- 2. Na obdobie rokov 1968 až 1971 (podpredseda vlády ČSSR, prvý tajomník ÚV KSS a prvý tajomník ÚV KSČ)
- 3. Na obdobie rokov 1971 až 1987 (generálny tajomník ÚV KSČ, od roku 1975 prezident ČSSR, odchod z funkcie generálneho tajomníka, prípadne do 10. decembra 1989 do dvoch jeho posledných ústavnoprávnych úkonov, a to do vymenovania vlády tzv. národného porozumenia a do podania jeho abdikácie z úradu prezidenta ČSSR).

V tomto príspevku sa zameriavame na problematiku, na vzťah – G. Husák a jeho doba, na pomer G. Husák a slovenský národ, slovenská národná protifašistická štátnosť.

Politické, resp. ústavnopolitické formulácie na odpovede: slovenský národ a český národ, slovenský štát a československý štát, národné a sociálne, domáce a svetové, zástoj v medzinárodných súvislostiach našli svoje písomné vyjadrenie a boli dohodnuté v ilegalite, v podmienkach, keď za takúto činnosť hrozili trestné represie. Bolo to päť rokov od promócie G. Husáka, päť rokov od pamätného roku 1938.

Vytvorenie Slovenskej národnej rady sa spojilo s prijatím jej programu s Vianočnou dohodou, resp. bolo jeho výsledkom. Štvormesačné rokovania so všetkými skupinami odboja viedli za vedenie KSS L. Novomeský s G. Husákom. Vo vedení SNR boli za KSS obaja spolu s K. Šmidkem¹⁹. Ilegálna SNR vo Vianočnej dohode vyjadrila závery zo svojich ústavno-politických úvah. Termín „slovenský štát“, tzv. slovenský štát alebo klérofašistický štát, príp. Slovenská republika, t. j. názov, ktorý použila jej Ústava z roku 1939 vo Vianočnej dohode, nebol použitý ani raz. Podľa znenia Vianočnej dohody, jej úvodu²⁰, v prvej časti o aktuálnych cieľoch a druhej časti o zásadách, podľa dikcie a kontextu tohto dokumentu SNR prišla pri svojich ústavno-politických úvahách k záveru a v ďalšej činnosti vychádzala zo zistenia, že vojnový slovenský štát právne nejestvuje. O československom štáte SNR vo Vianočnej dohode použila formulácie znejúce iba v bu-

19 H U S Á K, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1969, s. 72 a 78.

20 V úvode politický a právny stav na Slovensku hodnotí ako „*politické, hospodárske a kultúrne znásilňovanie slovenského ľudu*“. A z nasledujúceho znenia možno pri interpretácii *à negotiam* uzavrieť, že jestvujúci režim je nelegitímny: a) nereprezentuje skutočné zmýšľanie všetkých vrstiev slovenského ľudu; resp. b) nie je reprezentantom politickej vôle slovenského národa doma. Porovnaj 1943 (december). Bratislava. – „Vianočná dohoda“ o vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady ako jednotného centra protifašistického frontu na Slovensku a o jej programe. In: P R E - Č A N, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, s. 125 – 126.

dúcom čase. Aj to s prívlastkami „nová“, resp. „budúca“ a pri písaní názvu štátu použila dôsledne vo všetkých pomenovaniach pomlčku, teda názov Č.-SR. Podľa Vianočnej dohody projektovaný štát mal vzniknúť ako spoločný štát „*Slovákov a Čechov a na podklade princípu rovný s rovným*“.²¹

Spojenci protihitlerovskej koalície v júli 1941 plne medzinárodnoprávne uznali Československo a v roku 1942 uznali neplatnosť Mníchovskej dohody. Dňa 18. júla 1941 vláda Veľkej Británie zmenila svoje dočasné uznanie vlády ČSR v Londýne za jej úplné uznanie *de iure*²² s totožným právnym postavením, ako mali ostatné spojenecké štáty.²³ V rovnaký deň ZSSR podpísal s vládou ČSR v Londýne dohodu o výmene vyslancov, o podpore vo vojne²⁴, pričom menovateľom týchto úkonov bolo obnovenie právneho stavu z roku 1938, pred Mníchovom.²⁵ V roku 1942 medzinárodné spoločenstvo právne anulovalo Mníchovskú dohodu o Československu

21 V druhej časti Vianočnej dohody, v dohode o zásadách sa trikrát vyskytlo pomenovanie: a) „*v novej Č.-SR*“ (bod prvý); b) „*budúca Č.-SR*“ (bod tretí); c) vnútorné usporiadanie budúcej Č.-SR má byť demokratické, (bod štvrtý). Tamže, s. 126.

22 Nóta britského ministra zahraničných vecí, z 18. 7. 1941: „... *Toto rozhodnutie zároveň znamená, že vláda Jeho Veličenstva považuje teraz právne postavenie prezidenta a vlády Československej republiky za totožné s postavením ostatných spojeneckých hláv štátov a vlád, teraz sídliačich v tejto krajine, a že nabudúce pri úradnom označovaní československého štátneho zriadenia budú používané výrazy Československá republika, prezident Československej republiky, vláda Československej republiky, vyslanectvo Československej republiky...*“ BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1948, s. 186 – 187.

23 Ak doteraz bol E. Beneš medzinárodnoprávne prezidentom trpeným, uznávaným spoločensky, osobne, ale nie právne: „*Až včerajškom [18. 7. 1941 – pozn. J. B.] sa stala republika zase plnoprávnym medzinárodným subjektom a Beneš jej prezidentom.*“ OTÁHLOVÁ, L. – ČERVINKOVÁ, M.: *Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943. Svazek I*. Praha 1966, dokument č. 204, s. 248.

24 Dohovor uzatvorený medzi ČSR a ZSSR bol prvým medzinárodnoprávnym uznaním ČSR vo forme spojeneckej zmluvy, ktorú uzatvorila československá štátna reprezentácia v zahraničí. Znamenala bezvýhradné uznanie ČSR v predmníchovskom teritoriálnou rozsahu. V dohovore sa písalo o „*výmene vyslancov*“, čo znamenalo, že nešlo o nadviazanie diplomatických stykov, pretože tieto boli len dočasne prerušené neprítomnosťou vyslancov, a teda uznanie republiky stále trvalo (aj v období rokov 1939 až 1941). Obsahovala záväzok poskytovať vzájomnú pomoc a akúkoľvek podporu vo vojne proti hitlerovskému Nemecku. Vláda ZSSR vyslovila ďalej súhlas s vytvorením československých vojenských jednotiek na sovietskom fronte. Súčasne konštatovala obojstrannú vzájomnú zľahu, pokiaľ išlo o obnovenie právneho stavu z roku 1938 pred Mníchovom, ktorý ostatne sovietska vláda nikdy neuznala. Por.: GRONSKÝ, J.: *Dějiny československého státu a práva (1938 – 1948)*. Praha 1971, s. 43.

25 „*Ako som oznámil domov vo svojej reči v londýnskom rozhlase 24. júna [1941], vrátili sme sa vo vzťahoch medzi obomi našimi štátmi k predmníchovskej situácii a k starému priateľstvu. Sovietsky zväz, ktorý sa staval tak rozhodne od počiatku proti Mníchovu a ktorý s rovnakou rozhodnosťou bol proti 15. marcu 1939, zasadil v tomto rozhodnom okamžiku smrtiacu ranu Mníchovu a všetkým jeho dôsledkom, pretože hneď plne*

z roku 1938²⁶, resp. dosiahlo, že sa „pokladala od začiatku za neplatnú, rovnako za neplatné sa považovali všetky ďalšie akty, ku ktorým došlo pri jej uskutočňovaní alebo v dôsledku týchto dohôd“.²⁷ Anulácia, resp. odvolanie Mníchova znamenalo dovŕšenie potvrdenia ČSR ako subjektu medzinárodného práva v predmníchovskom teritoriálnom rozsahu. Bolo to uznanie integrálnej obnovy suverenity československého štátu veľmocami. Medzinárodnoprávne sa tým presadila koncepcia právnej kontinuity ČSR ako štátu stále, nepretržite jestvujúceho, ktorý násilím, hrozbou použitia sily, v dôsledku nulitného (podľa V. Británie), resp. právneho úkonu neplatného od samého začiatku (Francúzsko)²⁸, stratil svoju suverenitu, ale právne jestvuje, má svoje územie a obyvateľstvo a je povinnosťou medzinárodného spoločenstva obnoviť suverenitu tohto štátu. Uznanie koncepcie právnej kontinuity ČSR znamenalo vo svojich dôsledkoch aj to, že štáty, ktoré vznikli v dôsledku veľkonemeckej zločinnej agresie, konkrétne Slovensko a Chorvátsko, nie sú právne uznávané, že nie sú štátmi podľa práva, resp. že právne nejestvujú.²⁹

a rozhodne bez akýchkoľvek obmedzení a podmienok uznal opäť republiku v jej predmníchovskom štátute.“ BENEŠ, E.: *Paměti*, s. 244.

- 26 V júni 1942 ZSSR opätovne a opakovane potvrdil svoje stanovisko, že Mníchovskú dohodu nikdy neuznával, a nikdy sa ňou nepovažoval a ani nepovažuje viazaným. por. GRONSKÝ, J.: *Dějiny československého státu a práva*, s. 59. Britský medzinárodnoprávny prejav vôle mal formu diplomatickej nóty ministra Edena a odpovede na ňu ministrom J. Masarykom, kompletizovaný prejavom ministra Edena v parlamente (v Dolnej snemovni) o celom rokovaní o likvidácii Mníchova a dá text oboch nót na vedomie britskému parlamentu. Stalo sa tak 5. augusta 1942 s vyhlásením, že: „... Mníchovská dohoda bola zničená Nemcami [...] že Nemecko zámerne zničilo dohodu, týkajúcu sa Československa, ktorá bola dosiahnutá roku 1938, vláda Jeho Veličenstva sa pokladá za zbavenú všetkých záväzkov v tomto smere; pri konečnom určení československých hraníc na konci tejto vojny vláda Jeho Veličenstva nebude ovplyvňovaná akýmkoľvek zmenami, urobenými v priebehu roku 1938 a po ňom [...] To bol posledný akt mníchovskej tragédie, pokiaľ sa na nej zúčastnila britská vláda a britský parlament.“ BENEŠ, E.: *Paměti*, s. 308 a 309.
- 27 Porovnaj nótu Francúzskeho národného výboru, ktorý reprezentoval bojujúce Francúzsko v zahraničí, z 29. 9. 1942.
- 28 Francúzske stanovisko bolo vyjadrené v liste predsedu francúzskeho Národného výboru de Gaulla, a prijaté v odpovedi, podpísanej predsedom vlády ČSR a ministrom zahraničných vecí, a znelo: „V tomto duchu, zavrhuje dohody podpísané v Mníchove 29. septembra 1938, francúzsky Národný výbor slávnostne vyhlasuje, že pokladá tieto dohody hneď od počiatku za neplatné, rovnako ako všetky ďalšie akty, ku ktorým došlo pri uskutočňovaní alebo v dôsledku týchto dohôd. Neuznávajúc žiadne územné zmeny, dotýkajúce sa Československa, ktoré nastali v roku 1938 alebo neskoršie, zaväzuje sa, že urobí všetko, čo bude v jeho moci, aby sa Československej republike v jej hraniciach z doby pred septembrom 1938 dostalo všetkých účinných záruk, pokiaľ ide o jej vojskú a hospodársku bezpečnosť, jej územnú celistvosť a jej politickú jednotu.“ Tamže, s. 344 a 345.
- 29 „Ani Amerika, ani Rusko, ani Anglicko právne so Slovenskom vojnu nevedú, pretože ho neuznávajú, uznávajú len nás a Slovensko je integrujúcou súčasťou Československej

Obnova suverenity ČSR v predmníchovských štátnych hraniciach sa stala od roku 1942 právne relevantným cieľom Spojencov. Taký bol jeden z azimutov vojnového úsilia, ktorý viedla veľká protifašistická koalícia. Implicitne v tom bolo obsiahnuté z ich pohľadu, a to bol pohľad tvorcov, autorov medzinárodného práva, medzinárodnoprávne nejestvovanie vojnového slovenského štátu.

Vláda ČSR v emigrácii pripravovala zákony, na základe ktorých sa republika mala vyrovnáť s páchatelmi „*neslýchaných zločinov, ktorých sa dopustili nacisti a ich zradní spoluvinníci na Československu*“.³⁰ Konkrétne išlo o zločiny proti samostatnosti, jednote, demokraticko-republikánskej forme štátu, ktoré spáchali aj spočením s cudzou mocou.³¹ Toto potrestanie sa v skutočnosti vykonalo podľa veľkého retribučného dekrétu (č. 16/1945 Zb.), resp. retribučného nariadenia Slovenskej národnej rady (č. 33/1945 Zb. n. SNR), ktorý vymedzil znaky zločinu domácej zrady, vzťahujúce sa na činnosť členov slovenskej vlády, snemu a iných exponovaných činiteľov³². Uvedené nariadenie SNR, definitívny

republiky. Tí, čo na Slovensku vyhlásili vojnu a vedú ju, sú podriadení našim zákonom a bude s nimi podľa nich po vojne naložené.“ (prezident Beneš); „*Slovensko nevedie vojnu [neválčí], pretože neexistuje.*“ (predseda Šrámek); „*Ale fakticky vedie vojnu.*“ (minister Viest); „*Slovensko a Chorvátsko dnes však nie sú uznávané právne, tiež právne nie sú vo vojne s Amerikou a Britániou.*“ (prezident Beneš); „... *Slovensko nie je štát, vojnu vedie [válčí] len Tuka...*“ 16. 12. 1941, Londýn. Diskusia československej vlády v Londýne k textu vyhlásenia, ktorým Československá republika vyhlásila vojnový stav štátom bojujúcim proti Spojencom. In: O TÁHLŮVÁ, L. – ČERVINKOVÁ, M.: *Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943. Svazek I., dokument č. 214, s. 259 – 260.*

30 Porovnaj príprava a znenie – Dekrét prezidenta republiky č. 6/1945 Úř. věst. čsl., o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov mimoriadnymi ľudovými súdmi. In: JECH, K. – KAPLAN, K. (eds.): *Dekrety prezidenta republiky (1940 – 1945). Dokumenty I.* Brno 1995, s. 168.

31 Porovnaj Hlava I. Úklady o republiku. § 1 Úklady, § 2 Príprava úkladov. Zákon č. 50/1923 Zb. z. a n. zo dňa 19. 3. 1923. In: GRONSKÝ, J. (ed.): *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa. I. (1914 – 1945).* Praha 2005, s. 178.

32 Samotné vyhlásenie samostatného slovenského štátu, ako konanie vyplývajúce z legitímneho práva národa na sebaurčenie nebolo považované za deliktuálne konanie. Znak zločinu domácej zrady boli: subjektom bol československý štátny občan, menovite člen slovenskej vlády, snemu, iný exponovaný činiteľ; objektívnu stránku tohto deliktu bola ich činnosť, pričinenie sa o rozbitie Československej republiky alebo odstránenie jej demokratického poriadku, alebo zavedenie fašistického režimu. Pričinenie sa (iniciatívny a exponovaným pôsobením) k 6. októbru 1938 a ku 14. marcu 1939 a najmä kto priamym vyjednávaním alebo iným spôsobom prispel k utvoreniu slovenského štátu pod ochranou Nemecka. Poznámka: vyhlásenie samostatného slovenského štátu bolo naplnením skutkovej podstaty zločinu domácej zrady preto a tým, že slovenský štát sa utvoril pod ochranou Nemecka rozbitím ČSR, odstránením jej demokratického poriadku a bol v ňom zavedený fašistický režim. Porovnaj § 2 písm. a) zločin domácej zrady. Nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR (15. 5. 1945) o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва.

text osnovy vypracovali povereník pravosúdia I. Štefánik a povereník vnútra G. Husák.³³

Vedúci predstavitelia vojnového slovenského štátu nemali voči tomuto vývoju, pevnému právnemu a politickému zaradeniu obnovy suverenity ČSR do vojnových cieľov spojencov, adekvátnu obranu, ani alternatívu, ani variantné riešenie. A. Mach (minister vnútra) fakty o uznaní a právnom jestvovaní ČSR neuznával, odmietal ich či ironizoval. Prezident J. Tiso zostával a zostal lojálny, až, ako sa zdá, nezlomne verný spojenec A. Hitlera aj po fyzickom konci „fűhrea“. Ešte v októbri 1944 po zatlačení Slovenského národného povstania J. Tiso povedal: „*Základňu pre udržanie svojej národnej a štátnej samostatnosti vidí slovenský národ iba a jedine v ochrannom priateľstve nemeckej ríše.*“³⁴ Dokazoval tým v podstate, že jeho počínanie v dňoch 13. a 14. marca 1939 bolo jeho konaním dobrovoľným, vážnym, so znalosťou veci a vyplývajúcim z jeho vnútorného presvedčenia. Preukazoval tým, že neobstojí ani právnická argumentácia v jeho prospech, že ho k tomu, aby vyhlásil samostatný slovenský štát donútil ultimátom ríšsky vodca, pod hrozbou, že územie Slovenska rozkúskujú jeho susedia, teda že by išlo o konanie naplňujúce znaky trestnoprávneho inštitútu neodolateľného donútenia, krajnej núdze³⁵, o konanie za okolností vylučujúcich jeho trestnosť.³⁶ Samotný J. Tiso týmito vyhláseniami a konaniami znemožňoval svoju obhajobu pred Národným súdom. V poslednom rozhlasovom prejave J. Tisa z územia Rakúska 27. apríla 1945 zaznelo pripomenutie slovenskému národu, „*že štát slovenský jestvuje, lebo žije a pôsobí jeho prezident, vláda a or-*

33 Povereníctvo pre pravosúdie pracovalo na tejto osnove dva mesiace, pripravilo päť variantov, definitívny text osnovy v takejto forme a štylizácii bol vypracovaný zrejme medzi 13. až 15. 5. 1945. Porovnaj: RAŠLA, A.: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava 1969, s. 114.

34 Rozhovor Jozefa Tisa s nemeckým vojnovým spravodajcom. *Slovák*, roč. 26, 1944, č. 241, s. 1.

35 Uvedený argument použil E. Žabkay, obhajca J. Tisa: „*Ustanovenia §77 a 80 všeobecného trestného zákonníka vylučujú trestnosť, ak obžalovaný konal donútený neodolateľnou mocou alebo hrozbou, alebo konal v krajnej núdzi. Tieto ustanovenia platia i pre trestné činy podľa citovaného nariadenia SNR [pozn. č. 33/1945 tzv. retribučné nariadenie]. Keď 13. marca 1939 Ribbentrop a Hitler obžalovanému výslovne uviedli, že pri útoku na ČSR Maďarsko a Nemecko obsadia Slovensko, bola to nielen hrozba, ale i neodolateľná moc a krajná núdza, ak obžalovaný na základe toho podľa pravdy tlmočil Slovenskému snemu situáciu. Vtedy bolo každému jasné, že niet iného východiska, ako vyhlásiť samostatný štát [...] Lebo išlo tu o celý národ, a obžalovaný sa preto musel usilovať o odvrátenie nebezpečenstva hroziacemu celému národu. Preto čisto z hľadiska trestného práva na podklade zistených skutočností o tom, čo bolo 14. marca 1939, respektíve pred týmto dňom, je tu už dôvod vylučujúci trestnosť činov obžalovaného Tisu v súvislosti so 14. marcom 1939...*“ RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s Dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho*. Bratislava 1990, s. 123.

gány štátnej správy, majú v rukách zákonmi Slovenskej republiky stanovenú právomoc, ... že my tu v zahraničí pokračujeme v zákonitom živote štátnom“.³⁷

V r. 1946 v Krajskej väznici (Justičný palác) v Bratislave napísal a podpísal dekrét prezidenta republiky, ktorým ustanovil „*zastupiteľský zbor s právomocou riadiť veci slovenského národa a viesť záležitosti slovenského štátu, poťažne viesť boj za jeho uznanie*“.³⁸ V oboch prípadoch – rozhlasový prejav, ako aj dekrét s mocou zákona – možno konanie J. Tisa hodnotiť ako úsilie presadiť a dosiahnuť uznanie právneho jestvovania slovenského štátu. Nereálnosť a márnosť takýchto právnych konštrukcií a politických počínov bola pre niektoré osoby zrejmä od počiatku, iní činitelia k takýmto úsudkom dospeli neskôr a ďalší až po niekoľkých desaťročiach. Člen zastupiteľského zboru K. Murín, ktorý bol ustanovený týmto dekrétom prezidenta, v memoároch poznamenal, že necítil nutnosť prikláňať sa k „*právnickým fikciám*“. Po štyridsiatich rokoch, v roku 1977, sa vzdal možnosti použiť tento dekrét prezidenta s mocou zákona (známy aj ako „*jeho testament*“). Podľa jeho obsahu predstavoval určitú analógiu s koncepciou právnej kontinuity prezidenta ČSR E. Beneša. Po porade s priateľmi v Svetovom kongrese Slovákov dospel K. Murín k rozhodnutiu, že jediným správnym riešením je, aby sa testament uložil v niektorom slovenskom archíve³⁹.

36 Podľa rozsudku Národného súdu sa preukázalo a dokázalo, že odtrhnutie od ČSR a vyhlásenie samostatného slovenského štátu obžalovaný a predstavitelia HSLS pripravovali dlhodobo. Uvedené konania spôsobené iba udalosťami po 10. 3. 1939 (tzv. Homolov puč), resp. 13. a 14. marca návšteva s ultimátom v Berlíne. Za dôkaz takéhoto premysleného konania Národný súd uznal (okrem iných) aj skutočnosť, že aj po odchode do emigrácii pracovali v úmysle obnoviť slovenský štát, k čomu mali záznam z rozhlasového prejavu v Kremsmünsteri z polovice apríla 1945, v ktorom J. Tiso povedal: „*Preto neváhame vyhlásiť, že keby sme dnes znovu začať mali svoju politickú prácu, zasa by sme ju len tak konali ako za uplynulých šesť rokov*.“ Sumarizujúce podľa výroku rozsudku: „... *pričinili sa o rozbitie Československej republiky, odstránenie jej demokratického poriadku a zavedenie fašistického režimu, najmä za tým účelom iniciatívne a exponovane pôsobili k 6. októbru 1938 a 14. marcu 1939 priamym vyjednáváním a iným spôsobom prispeli na utvorenie slovenského štátu pod ochranou Nemecka; a spáchali tým trestný čin domácej zrady podľa § 2 písm. a) nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR.*“ V odôvodnení rozsudku sa potom uvádza: „*Keďže tu neboli príčinnosť, trestateľnosť alebo zavedenie trestného konania vylučujúce okolnosti, boli preto obžalovaní uvedenými trestnými činmi uznaní vinnými.*“ Teda Národný súd v rozsudku sa zaoberal aj námietkou obhajcu o neodolateľnosť donútení a krajnej núdzy ako okolnosťou vylučujúcou trestnosť a zistil, že takáto okolnosť tu nebola, nejstvovala. Porovnaj *Pred súdom národa. Proces s dr. J. Tisom, dr. F. Ďurčanským a A Machom v Bratislave v dňoch 2. decembra 1946 – 15. apríla 1947 V. Rozsudky*. Bratislava 1947, s. 20, 22 a 125.

37 Citované podľa: MURÍN, K.: *Spomienky a svedectvo*. Partizánske 1992, s. 387.

38 Tamže, s. 271.

39 Tamže, s. 278.

Autor vlastnej koncepcie právnej kontinuity Slovenskej republiky (1939 – 1945) Ferdinand Ďurčanský, profesor medzinárodného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity (vymenovaný v r. 1944) v mene Slovenského akčného výboru a ďalších troch združení predložil mierovej konferencii v Paríži v roku 1946 tri memorandá. Premisou jeho právneho argumentovania a juristickej konštrukcie bola téza o tom, že z právneho aspektu, ústavného a medzinárodného hľadiska vojnový slovenský štát, Slovenská republika, neprestal jestvovať. Naopak, podľa hodnotenia F. Ďurčanského česko-slovenský štát zanikol právne a fakticky v roku 1939. A po druhej svetovej vojne sa mala Č-SR opätovne utvoriť, a jej utvorenie mala sankcionovať mierová konferencia, pričom podľa tohto memoranda neboli predpoklady na jej utvorenie a nebolo ani iných dôvodov na jej obnovenie. Tvrdil ďalej, že E. Beneš „urobil všetko, aby stvoril fikciu o jeho pravej [právnej – pozn. J. B.] kontinuite“. Podľa tvrdenia F. Ďurčanského preto, že Č-SR nebola založená na sebaurčení národov, najmä na slobodnej a relevantnej vôli slovenského národa (Povstanie považoval za zinscenované podujatie a za dielo niekoľko slovenských zradcov). Česko-Slovensko⁴⁰ pokladal a vyhlasoval za umelý štátny útvar, za neprirodzenú štruktúru, ktorá sa obnovuje pomocou politických intríg, prekrucovaním skutočností, skvelou a skúsenou propagandou „zásahmi protirečiacim základným pravidlám medzinárodného práva a intervenciou cudzích vojenských síl“.⁴¹ Návrh na mierovú konferenciu z memoránd F. Ďurčanského mohol mať dve polohy: po prvé, s právne jestvujúcou Slovenskou republikou ako s porazeným štátom uzavrieť mierovú zmluvu; a po druhé, utvorenie či obnovenie Česko-Slovenska na mierovej konferencii nesankcionovať.

40 Pomenovanie republiky Česko-Slovensko dôsledne písal vo forme a v dikcii, ako ho zakotvil úst. zákon č. 299/1938 Zb. o autonómii Slovenskej krajiny zo dňa 22. 11. 1938. Podľa znenia preambuly ústavného zákona: „Národné zhromaždenie vychádzajúc z toho, že Česko-Slovenská republika vznikla zhodou suverénnej vôle dvoch rovnoprávných národov, že slovenskému národu v Pittsburskej dohode [...] zabezpečená bola úplná autonómia, vedená snahou uzmierenia slovenského a českého národa v duchu Žilinskej dohody...“ Bola prijateľná aj interpretácia, že tento ústavný zákon dodatočne, *ex post*, resp. podľa právnickej terminológie „*ex tunc*“, t. j. s právnymi účinkami od vyhlásenia ČSR, zaviedol jej legálne pomenovanie vo forme, v podobe a znení: Česko-Slovenská republika.

41 „Česko-Slovensko nemalo toľko vnútornej sily, aby sa nielen vážne bránilo, ale nebolo ani schopné zosnovať aspoň zdanlivú obranu, a tak vyslúžilo p. Benešovi, ktorý ubezpečoval, že tento štát bude silný a životaschopný titul arciluhára prvej mierovej konferencie. Nič nedokazuje lepšie jeho umelosť a neprirodzenosť ako táto skutočnosť. Toto sa vzťahuje nielen na bývalé Česko-Slovensko, ale aj na Česko-Slovensko, ktoré sa má znovu utvoriť.“ Memorandum predložené mierovej konferencii o odôvodnenosti jestvovania Česko-Slovenska. (Rím – Paríž, 1946). In.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 450 – 451.

V medzinárodnom práve, ktoré je dielom spoločenstva štátov, sa už v čase vojny presadil ako všeobecne uznávaný právny názor a všeobecne uznávaná právna skutočnosť právny konsenzus, ktorý vytvorili štáty antifašistickej koalície svojimi právnymi úkonmi, nótami o uznaní československej vlády *de iure* v emigrácii ako vlády identického subjektu, štátneho útvaru, ktorý sa konštituoval v roku 1918. Ďalej nótami a právnymi úkonmi o anulovaní Mníchovskej dohody, resp. o jej uznaní za neplatnú od samého začiatku, o uznaní za neplatné aj jej následky, udalosti a úkony, ktoré boli s ňou v príčinnej súvislosti. Pokiaľ sa F. Ďurčanský dovoľával rozhodnutia mierovej konferencie nesankcionovať utvorenie, ani obnovenie česko-slovenského štátu, jeho návrh nevychádzal z reálnej právnej situácie a stavu. ČSR sa neutvárala, ani neobnovovala. ČSR právne nepretržite jestvovala. Takýto právny stav potvrdili mocnosti, autori medzinárodného práva, svojimi nótami v roku 1941 (uznanie ČSR ako jestvujúceho subjektu medzinárodného práva) a v roku 1942, keď uznali, že ako nepretržite jestvujúci subjekt medzinárodného práva je štátnym útvarom v hraniciach spreď roku 1938 (anulovanie a zneplatnenie Mníchova od počiatku).

Prvé tvrdenie F. Ďurčanského o tom, že ČSR právne zanikla v roku 1939, že nejestvuje, že ju treba vytvoriť či obnoviť, bolo v rozpore so všeobecne uznanou vôľou štátov sveta, vyjadrenou v dohodách, úkonoch a nótach, teda formou medzinárodného práva.

Ďalší postulát o medzinárodnoprávnom jestvovaní Slovenskej republiky (vojnového slovenského štátu) bol produktom jeho úvah, ale neopieral sa o vytvorené a platné medzinárodné právo a týmto právom vytvorený právny stav. Anulovanie, resp. uznanie absolútnej neplatnosti Mníchovskej dohody, uznanie absolútnej neplatnosti jej dôsledkov, úkonov a skutočností, ktoré boli dôsledkom alebo boli v príčinnej súvislosti s touto eklatantne protiprávnou dohodou (paktom) spojené, znamenalo práve nejestvovanie tzv. druhej Č-SR, ako aj vojnového slovenského štátu.

Za realizáciu sebaurčovacieho práva národov ako zásady medzinárodného práva, z ktorého sa odvíjajú a konkretizujú pravidlá a normy tohto právneho odvetvia, považovalo medzinárodné spoločenstvo už právne jestvujúce štátne útvary. Sebaurčovacie právo slovenského národa sa v rokoch 1946 až 1947 uskutočňovalo a uplatňovalo v ČSR ako v právne jestvujúcom štáte, ktorý obnovil svoju suverenitu a ktorý nadobudol nový atribút tým, že sa stal štátom dvoch národov, českého a slovenského, ako rovnoprávnych štátotvorných národov. Forma vyjadrenia koexistencie týchto dvoch národov, uznaných za subjekty ústavného práva ČSR v podobe autonómie, zloženého štátu, štátneho zväzku bola záležitosťou, ktorú mali riešiť oba tieto národy samotné v československých ústavných normách, nie na mierovej konferencii a podľa medzinárodného práva.

Slovenská národná rada a špeciálne jej členovia, vzdelaním právnici (G. Husák, J. Lettrich, M. Josko) boli takto tangovaní aj koncepciami, konštrukciami, úvahami, a konkrétnymi úsiliami o uznanie právnej kontinuity ČSR (v prvom variante o obnovu jej suverenity, ústavy, právneho poriadku podľa stavu k 29. septembru 1938), ako aj realitou jestvovania slovenského štátu (t. j. otázkou jeho právneho bytia, najmä medzinárodnoprávnej existencie) a jeho trvalou právnou subjektivitou.

Východiskom zo slepej uličky vojnového slovenského štátu vrátane kvázi juristickej chimérickej vidiny jeho ďalšieho právneho jestvovania bola dohoda podstatnej časti slovenského odboja. Dohoda mala náležite odvrátiť aj hrozbu trestov, resp. vyodenia politickej zodpovednosti voči slovenskému národu, k čomu sa prikláňala časť londýnskej československej emigrácie. Alternatívou proti *restitutio status quo ante* – proti obnove unitárnej ČSR s jednotným československým národom – bol program obsiahnutý vo Vianočnej dohode. V prvom rade vo vzťahu k vojnovému slovenskému štátu, ktorý podľa SNR právne nejestvoval, bolo úlohou „jednotne a centrálnie viesť boj slovenského národa za odstránenie nacisticko-nemeckého diktátu, vykonávaného i domácimi uzurpátormi politickej moci; a v prvej príhodnej chvíli prevziať všetku politickú, zákonodarnú, vojenskú i administratívnu výkonnú moc na Slovensku a vykonávať ju podľa vôle ľudu až do tej doby, kým slobodne zvolení zástupcovia ľudu nebudú môcť všetku moc prevziať“.⁴² Politický, vojenský a mocenský aparát režimu právne nejestvujúceho slovenského štátu, ktorý bol vo vzťahu k národu nelegitímny a vo vzťahu navonok závislým (nesuverénnym) útvarom, bolo treba podľa cieľov SNR odstrániť a prevziať na Slovensku všetku štátnu moc a následne ju konštituovať ako moc odvodenú od slovenského ľudu, pre ľud, ním vykonávanú a jemu zodpovednú. V tomto rozmere sa mala realizovať politická revolúcia, zvrhnutie doterajšej a utvorenie novej legitímnej moci. Územné a personálne štátne zložky mali mať aj z perspektívy budúcej moci všetky tieto atribúty a rozmery slovenské a národné, teda mala to byť štátna moc slovenská, demokratická a antifašistická.

Koncepcia právnej kontinuity ČSR podľa jej prezidenta a vlády mala znaky a konzekvencie obnovy suverenity a právneho poriadku takého štátu, aký bol jeho stav k 29. septembru 1938, teda: *restitutio in integrum*, resp. *restitutio statu quo ante* (t. j. návrat k pôvodnému stavu alebo jeho obnova, resp. obnovenie stavu spreď, t. j. Mníchovskou dohodou). Hneď prvý deň po obnove suverenity ČSR sa mal vrátiť, obrazne povedané, 30. september 1938; ČSR mala svoje predmníchovské hranice, štátnych občanov, štátny aparát, platná a účinná bola

42 Porovnaj bod 1. a 2. I. časti „Úlohy a ciele SNR“. In: „Vianočná dohoda“ o vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady ako jednotného centra protifašistického frontu na Slovensku a o jej programe. In: PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s.126.

jej ústavná listina z roku 1920, mala svojho prezidenta (E. Beneša), svoju vládu. V tomto zmysle aj každý odbojový politický orgán na území ČSR mal rešpektovať autoritu, právomoc a pôsobnosť prezidenta a vlády, platné zákonodarstvo. Slovenská národná rada podľa tohto pôvodného integrálne reštauračného chápania právnej kontinuity ČSR mohla mať na Slovensku iba právne postavenie, ako malo Krajinské zastupiteľstvo, krajinský výbor a krajinský prezident od roku 1928, teda malo mať status územného orgánu štátnej správy. Vo všetkom sa mala riadiť podľa pokynov, nariadení, právnych noriem vlády. Mala rešpektovať, že ide o republiku jednotného československého národa, o unitárny štát.⁴³

Vo Vianočnej dohode SNR odmietla takýto zmysel, obsah, ciele právnej koncepcie ČSR. Stanovisko SNR bolo štruktúrované: rozlišovalo medzinárodný aspekt právnej kontinuity ČSR, ktorý uznávala a rešpektovala a pri rokovaniach ho presadzovali predstavitelia KSS; a vnútorný alebo ústavnoprávny aspekt právnej kontinuity ČSR, ktorý podľa nej nejestvoval. Ústavnoprávna kontinuita ČSR nebola právoplatná a účinná. Podľa Vianočnej dohody SNR akceptovala, rešpektovala a uznávala právne jestvovanie ČSR v medzinárodnoprávnych vzťahoch, medzinárodnoprávnu subjektivitu ČSR, ktorú reprezentovali medzinárodnoprávne uznávaný prezident ČSR E. Beneš a vláda ČSR. Uznávala jej právnu spôsobilosť konať v medzinárodných vzťahoch, uzatvárať medzinárodné zmluvy a dohovory, zastupovať československý štát na medzištátnych fórach.

Rozlíšenie týchto dvoch stránok právneho jestvovania ČSR, jej právnej kontinuity bolo, ako možno usudzovať podľa svedectva G. Husáka, iniciatívou, návrhom a dielom slovenských komunistov.⁴⁴ O tomto mimoriadne dôležitom bode

43 Správu, ktorá obsahovala tieto pokyny, v podstate autoritatívne pravidlá vykonania prevratu, možno charakterizovať ako platformu vyjadrujúcu a upravujúcu koncepciu „právnej kontinuity ČSR“ s integrálnou obnovou štátu a právneho poriadku ku dňu pred Mníchovskou dohodou, t. j. *restitutio status quo ante*. Nepoznala a nevyjadrovala podstatné zmeny, ktoré sa začali v slovenskom národe po jeho národnej obrode od roku 1918, v podmienkach rozvoja jeho jazyka, školstva, kultúry a ktoré sa v podstate dovriesli v podmienkach vojnového slovenského štátu: t. j. svojbytnosť národa, jeho subjektivita – ústavnoprávna zmenená na axiomatický stav národného vedomia a bytia a vyúsťujúca do realizácie práva slovenského národa na štátne sebaurčenie. Kompletný, veľmi obsiahly a rozsiahly dokument pojednávajúci o: a) zásadách prevratu doma, b) o hlavných smerniciach činnosti poprevratovej, c) o dočasnej autoritatívnej vláde prezidenta doma, d) prijatí zákonov proti zradcom a kolaborantov, e) transfer osôb nemeckej národnosti, výmena obyvateľstva s Maďarskom bol datovaný 16. 7. 1944 (Londýn) s názvom *Správy politického referenta prezidentskej kancelárie P. Drtínu domácim odbojovým skupinám, obsahujúce Benešovo stanovisko k základným otázkam poslednej etapy národnooslobodzovacieho boja a postupu pri obnovení Československa*. In: Tamže, s. 238 – 245.

44 O právnej kontinuite ČSR a SNR v období prijatia Vianočnej dohody G. Husák uviedol: „*Veľké diskusie boli o otázke vzťahu domáceho odboja voči Benešovi a zahraničnej*

konceptie právnej kontinuity, ku ktorej dospela SNR, však neuviedol podrobnejšie údaje, napr. informácie o osobných návrhoch a postojoch, najmä právnikov vo vedení KSS, príp. v jej širšom okruhu spolupracovníkov.

Podľa SNR, ako sme už uviedli, vnútroprávne a ústavnoprávne republika nestvuje, ale vzniká a konštituuje sa. Vzniká a konštituuje sa ako nová republika, ako nový subjekt ústavného práva. Pre SNR boli meritórne a neoddiskutovateľné dva aspekty: nebude to republika jednotného československého národa, ale bude to republika dvoch národov; národa slovenského a národa českého ako svojbytných štátotvorných národov na základe princípu rovný s rovným.⁴⁵ Aj názov štátu, so zvýraznením pomlčky medzi dvomi štátotvornými subjektmi republiky, vyjadroval túto novú kvalitu štátu v novej, v budúcej Č-SR (Česko-Slovenskej republike).⁴⁶ Programové postuláty SNR vo Vianočnej dohode teda vyjadrovali vo vzťahu k ČSR – akceptovanie medzinárodnoprávneho jestvovania ČSR, odmietnutie ústavnoprávneho bytia ČSR k stavu k 29. septembru 1939, diskontinuitný moment v tejto dimenzii konceptie republiky. Starú republiku (predmníchovskú ČSR) bolo treba vnútropoliticky a vnútroprávne zrekonštruovať od základu, od jej ústavnoprávneho subjektu, právne ustanoviť jej dva nové národné subjekty, prijať zodpovedajúcu novú ústavu s novou formou štátneho zriadenia. Vianočná

vláde. Slovenskí komunisti uznávali Benešovu vládu iba v zahraničných diplomatických reláciách ako reprezentantku ČSR v zahraničí. Vzhľadom na jej zloženie a politickú koncepciu jej nepriznávali nijaké práva prezidenta či vláde doma, právo prikazovať, nariaďovať či zväzovať ruky domácemu odboju, pokiaľ ide o riešenie situácie na oslobodenom území. Buržoázne skupiny vedeli práve tak dobre ako komunisti, že Benešova vláda sa usiluje o obnovenie predmníchovskej republiky v starom kapitalistickom zmysle, že jej ide o udržanie pozícií buržoázie. Komunisti – chceli mať v týchto otázkach ‚voľnú ruku‘ – neuznávali právomoc vlády. A naopak, buržoázne skupiny videli v Benešovej vláde a v jej orgánoch svoju pomoc a neskôr i jedinú záchranu. V tejto otázke nebolo možné ustúpiť: prijať Benešovu koncepciu krajinského prezidenta a krajinského vojenského veliteľa s ich širokými právomocami by znamenalo spútať sily ľudu, sťažiť jeho zápas po oslobodení. Mnoho ráz sa na tejto otázke malo rozbiť celé rokovanie [...] Nakoniec v záverečnej fáze rokovaní agrárnici i ostatné buržoázne skupiny prijali komunistické stanovisko. SNR bude ‚jediným reprezentantom politickej vôle slovenského národa doma‘. SNR československú vládu v zahraničí ‚uznáva [...] na medzinárodnom a vojenskom poli‘. Nielen Benešovu vládu, ale aj ‚celý zahraničný odboj, t. j. aj moskovskú časť odboja, ktorá sa tu stavia na roveň Benešovej vlády [...] To znamenalo odňať Benešovej buržoáznej vláde akúkoľvek možnosť využívať mocenské pozície ‚jedinaj medzinárodne uznanej vlády‘, na domácom oslobodenom území v prospech buržoázneho poriadku a proti ľudu...“ HUSÁK, G.: Svedectvo, s. 73 – 74.

45 Podľa spomienok G. Husáka: „V otázke postavenia Slovákov v novej ČSR kolísal hlavne Ursíny. Ten Ursíny, ktorý pokojne vyjednával so Sidorom a Sokolom, chcel byť veľmi pekný aj pred Benešom. Myslím, že v duši mu to bolo jedno – preňho bola politika remeslom. Nakoniec všetci prijali stanovisko komunistov o samobytnosti slovenského národa a o pomere ‚rovný s rovným‘ v riešení vzťahu k českému národu.“ Tamže, s. 73.

46 Porovnaj: Tamže, s. 126.

dohoda obsahovala v poslednom svojom postuláte pojednanie o ústavnoprávnej úprave pomeru slovenského národa k národu českému.⁴⁷

Podrobnejšie znenie, formulácie a argumenty v problematike slovenského národa, slovenskej štátnosti, vzťahu k ČSR obsahovala *Správa 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS o vývine na Slovensku po 6. októbri 1938*, datovaná 7. júla 1944. Podľa pramennej literatúry mal rozhodujúci podiel na jej formuláciách i obsahu Gustáv Husák. Meritórne zistenia slovenského politika, jeho odkaz pre komunistických politikov v Moskve možno zhrnúť asi takto: slovenský národ je subjektom politiky i všetkého; svojbytnosť slovenského národa je nezvratnou axiómou. Nedá sa obnoviť stav z roku 1938, ale národný vývoj treba dovŕšiť politickou a sociálnou slobodou. Nevyľučoval z tejto kulminácie, skôr sa autor správy prikláňal aj k dosiahnutiu štátnosti slovenskej, demokratickej a antifašistickej.⁴⁸

V predpovstaleckom období bol G. Husák spoločne s J. Lettrichom a L. Novomeským autorom odpovedí SNR na otázky E. Beneša z Londýna, na modelový materiál so záväznými pravidlami pre odboj doma, ako realizovať obnovu československého štátu a uviesť československý právny poriadok do „pôvodného stavu“ podľa reštauračnej interpretácie koncepcie právnej kontinuity ČSR. Druhýkrát po Vianočnej dohode zdôraznili, že uznávajú iba medzinárodnoprávnu kontinuitu ČSR. Ústavnoprávne očakávajú a žiadajú ustanovenie novej ČSR s novým riešením česko-slovenského problému, politickej a hospodárskej demokracie, sociálneho problému i zahraničnej orientácie.⁴⁹

Predpovstalecké stanovisko ilegálnej SNR, že Č-SR ústavnoprávne vzniká, konštituuje sa, že budúca Č-SR bude štátom dvoch svojbytných národov na

47 Vianočná dohoda. II., bod 7.: „O definitívnej úprave týchto otázok rozhodnú – a to menovite o ústavnoprávnej úprave pomeru slovenského národa k národu českému – zo slovenskej strany výlučne slobodne zvolení (určení) zástupci slovenského národa.“

Tamže.

48 „Národnostná otázka a pomer k Čechom [...] Dnes nie je na Slovensku diskusia, či sú Slováci národ alebo nie. Jasné je to aj bývalým Čechoslovákom. Slováci sú samostatný národ, majú tie isté práva a nároky ako každý iný národ. Dnes tu je výlučne slovenčina úradným jazykom, formálne atribúty národa sú dnes dané, preto narazí na odpor každý, ktorý by sa chcel vrátiť k starej koncepcii jednotného národa československého [...] Kým dnešná politická línia bude nenávratne rozdupaná a už dnes nemá doma žiadnu oporu, vývoj národný sa nedá vrátiť späť do roku 1938, naopak, klady dnešného režimu zostanú a dovŕšiť sa musí národný vývoj slobodou politickou a sociálnou [...] Keď krachne tento štát súčasne s jeho režimom, nebude to tu nikto ľutovať, za predpokladu, že to, čo príde, nebude Slovákom brať, ale ich situáciu zlepši. A na toto zlepšenie sa čaká.“ *Správa 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS o vývine na Slovensku po 6. októbri 1938* (Bratislava 7. 7. 1944). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 333 – 334.

49 Odpoveď ilegálnej SNR na odkazy Edvarda Beneša (Bratislava koniec júla 1944). In: Tamže, s. 338.

princípe rovný s rovným, imanentne obsahovalo aj záver, že spolu s novou Č-SR vzniká a konštituuje sa aj slovenská národná štátnosť ako jej súčasť.

Deklarácia SNR a nariadenie SNR č.1/1944 Zb. n. SNR o zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku znamenala už politické a ústavnoprávne konštituovanie slovenskej národnej štátnosti. Ak použijeme analógiu z roku 1992, oba dokumenty s ústavnoprávnou relevanciou znamenali vyhlásenie zvrchovanosti SNR, ako aj primátu a nadradenosti zákonov SNR, ktoré dostali pomenovanie „nariadenia“, nad zákonmi ČSR, nad dekrétmi prezidenta ČSR E. Beneša, ktoré vydával v období ústavnej núdze. Pôsobnosť SNR zákonodarná, vládna a výkonná sa vzťahovala na celé územie Slovenska v rozsahu medzinárodnoprávne uznanom pred Viedenskou arbitrážou na všetko obyvateľstvo žijúce na tomto území. SNR aj svojou normotvorbou potvrdila konkludentne právne nejestvovania vojnového slovenského štátu, nepovažovala za potrebné túto skutočnosť potvrdzovať výslovne ústavne – politicky alebo nariadením. Svoju legitimitu, pôsobnosť a právomoc zákonodarnú, vládnu a výkonnú neodvodzovala od ústavnej listiny ČSR, ale z ústavno-politických zásad práva slovenského národa na sebaurčenie a zo zásady suverenity ľudu. Pôsobnosť SNR vyjadrená v jej prvom nariadení bola pôvodná (neodvodená od iného zdroja legitimacy ako suverenity a sebaurčenia slovenského národa), bola výlučná (na území Slovenska boli právoplatné iba nariadenia ňou vydané, zákony ňou recipované, neplatili tu ani dekréty prezidenta ČSR), všeobecná (vzťahovala sa na všetky verejné záležitosti) a neobmedzená (z jej pôsobnosti neboli vyňaté žiadne záležitosti). Takáto suverenita a pôsobnosť SNR má, prirodzene, právne korene a zdôvodnenie. Podľa inej právnej teórie, najmä v tridsiatych rokoch silne zastúpenej, podľa normatívnej školy práva, SNR splnila podmienky na vytvorenie novej štátnosti, nového štátu, pretože sa pokúsila vykonávať štátnu moc vydaním uvedených ústavných právnych noriem. Vynesené nariadenia vskutku uviedla do života a postarala sa o to, aby sa používali a rešpektovali. Podľa politického a právneho hodnotenia samého G. Husáka vyhlásením a nariadením, že SNR preberá celú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku a že sa považuje za jediného reprezentanta politickej vôle slovenského národa doma, došlo k ústavnoprávnej skutočnosti, ktorou si SNR svoju legitimitu revolučne vzala, na oslobodenom území o tejto legitimitate SNR nikto nepochyboval a legitimita SNR je dnes i v zahraničí uznaná.⁵⁰

Sumarizujúco možno uzavrieť, že ústavný význam nariadenia SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR čisto právne znamenal, že sa: a) položili základy, začala sa genéza

50 HUSÁK, G.: Politický úspech slovenského povstania. In. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 697 a 698.

a do značnej miery sa utvorila slovenská demokratická antifašistická štátnosť, b) začal sa vytvárať a ustanovil sa slovenský právny poriadok.⁵¹

Dňa 30. augusta 1944 pricestoval G. Husák do Banskej Bystrice z Bratislavy. Podarilo sa mu aj s J. Lettrichom získať podporu vojenského vedenia, konsolidovať členov SNR, rozšíriť plénum SNR aj o V. Šrobára a niekoľko členov pôvodne usilujúcich o československú právnu kontinuitu, ktorí uznali zásady Vianočnej dohody za základ politiky Slovenskej národnej rady.⁵² V historickej literatúre politicky, nie právnický fundovanej, sa od polovice 60. rokov traduje a opakuje, že SNR fakticky deklaráciou vyhlásila, že preberá štátnu moc nielen ako reprezentantka slovenského národa, ale ako predstaviteľka Československej republiky, ako štátny orgán ČSR pre územie Slovenska.⁵³ Nie je to pravda, neopiera sa to ani o právnu genézu SNR, jej programu ani o autentickú vôľu SNR. Tento výklad je v rozpore aj s gramatickou, logickou, systémovou interpretáciou Deklarácie SNR. Takýto výklad bol iba pokračovaním implementácie vtedajšieho politického režimu a jeho úsilia podopierať svoju legalitu a legitimitu aj historicky. SNR prevzala moc ako štátny orgán slovenského národa. Ďalším cieľom SNR po dovršení konštituovania slovenskej demokratickej antifašistickej štátnosti bola jej integrácia ako národného štátneho útvaru, spolu s českým národným štátom, do novej, teda skutočne spoločnej ČSR ako rovnoprávneho štátneho zväzku. Tento cieľ bolo treba uplatňovať a presadzovať.

Vo vzťahu k ČSR, v chápaní jej právnej kontinuity a úsilí o jej presadenie na povstaleckom území, nasledoval reálny ústavnoprávny čin – odmietnutie odovzdať právomoc na oslobodenom území československému vládnemu delegátovi, ministrovi vlády ČSR pre správu oslobodeného územia. Stanovisko SNR o rozlišovaní medzinárodnoprávnej a ústavnoprávnej kontinuity Č-SR v tomto období dostalo podobu suverenity SNR, nadradenosti jej zákonov na území Slovenska nad vládou ČSR, nad jej ministrom prichádzajúcim z emigrácie. Poňatie právnych vzťahov medzi SNR, londýnskou vládou a prezidentom ČSR bolo vyjadrené

51 BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica 2001, s. 370 – 371.

52 HUSÁK, G.: *Svedectvo*, s. 255 a 256.

53 Porovnaj: KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu I*. Praha 1965, s. 196, pozn. č. 3. Ako dôkaz temer vyhlásenia ČSR v SNP sa uvádza skutočnosť, že v Sklabini bola vztýčená štátna vlajka ČSR. A údajne týmto uplatnením práva slovenského národa na sebaurčenie v deklarácii „*zmyla z neho pečať separatizmu, ktorú na neho [na slovenský národ – pozn. J. B.] vtláčili predstavitelia slovenského fašizmu*“. V tomto znení o „*zmývaní pečate separatizmu*“ sa ešte v českej historiografii z rokov 1964 a 1965 prejavujú reziduá či reliktu masovo organizovaného prenasledovania ideológie slovenského buržoázneho nacionalizmu. Obete tohto justičného teroru iba krátko predtým, v roku 1963, trestnoprávne rehabilitovali. Nánosy vo vedomí sa takto zachovali.

v dvoch uzneseniach: v Uznesení SNR o vzájomnom pomere domáceho a zahraničného odboja, prijatom 29. septembra 1944⁵⁴, a v dokumente Predsedníctva SNR zo 16. októbra 1944, známom ako „zásadné uznesenie O pomere Slovenskej národnej rady k vládnemu delegátovi“.⁵⁵

Slovenská národná rada, ktorá si revolučne vzala legitimitu už nie ako ilegálna, ale ako reálny mocenský orgán, uznaný doma národom, ktorý viedol ozbrojený boj proti okupantom a kolaborantom, zdôraznila svoju ústavnoprávnu koncepciu podľa Vianočnej dohody. Usiluje sa o zaistenie medzinárodného postavenia ČSR, jej medzinárodnej kontinuity. Ústava ČSR z roku 1920, jej podstatné princípy boli prekonané a ústava ako celok nemôže byť podkladom vnútro politickej úpravy ČSR. Návrh uznesenia predložil SNR J. Lettrich a ďalší právnik v SNR, G. Husák, odporučil komunistickým členom, aby uznesenie jednoznačne schválili. V texte uznesenia možno vystopovať nový tón a kontext. SNR sa od striktného odčlenenia aspektov právnej kontinuity ČSR – medzinárodnoprávneho a ústavnoprávneho – priklonila nie k uznaniu, ale iba „akceptovaniu“ štátoprávnej kontinuity ČSR (t. j. ústavnoprávnej). Mala však dve výhrady a priniesla jeden nový prvok. Urobila tak iba „v záujme zaistenia medzinárodného postavenia ČSR“. Ďalšou výhradou bolo, že ústavu z roku 1920 nepovažuje za platnú a účinnú. Nový prvok vo vývoji právnej koncepcie SNR predstavovala dvakrát za sebou idúca negácia v znení „že jednotlivé časti ČSR nemôžu nenadväzovať na právny stav vytvorený šesťročným politickým vývojom“, teda musí sa zachovať nadväznosť na zákony platné k 1. septembru 1944. Znamenalo to recepciu platného právneho poriadku s výhradou, t. j., že zostávajú v platnosti tie zákony, ktoré neodporujú duchu republikánskeho a demokratického.

Nevyhnutné je pritom spomenúť, že práve táto recepcná norma SNR (§ 2 nariadenia SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR) sa stala základom obviňovania SNR z úsilia zachovať vojnový slovenský štát v nových pomeroch. Z novinárskej a odbornej spisby sa toto obvinenie dostalo až do obžaloby a nakoniec aj rozsudku vynešeného v procese s buržoáznymi nacionalistami v roku 1954 ako konkrétne konanie, ktoré naplnilo skutkovú podstatu trestného činu rozbíjania ústavnej jednoty ČSR. Právo národa na štátne sebaurčenie, právne vyjadrenie politickej vôle slovenského národa o vlastný demokratický protifašistický štát sa kriminalizovalo a zastrášaním malo potlačiť. V uznesení zo 16. októbra 1944 Predsedníctvo SNR vykonalo ďalší konzekventný krok, a to záver, že SNR bude všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc vykonávať na území Slovenska

54 HUSÁK, G.: *Svedectvo*, s. 430. Tiež: PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 600 – 601.

55 Porovnaj: HUSÁK, G.: *Svedectvo*, s. 438 – 439. Tiež: PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 708 – 709.

nielen v čase Povstania, ale „bez ohľadu na to, či jednotlivé časti Slovenska budú oslobodené vlastnými silami alebo spojeneckými armádami“.⁵⁶ SNR, pôvodne ilegálny orgán, potom orgán legitímne zastrešujúci Slovenské národné povstanie prerástla do stavu, že sa stáva trvalým orgánom zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku. Z ďalšieho vývoja v nasledujúcom polstoročí môžeme konštatovať, že národným slovenským orgánom, od federácie zákonodarným orgánom Slovenskej socialistickej republiky, zostala až do účinnosti Ústavy Slovenskej republiky, t. j. do 1. októbra 1992, keď sa transformovala na Národnú radu Slovenskej republiky.

Kvalitatívne, systémové, a teda aj historické a ústavnoprávne rozhodnutie SNR o svojom trvalom právnom postavení ako orgáne vykonávajúcim zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na predmníchovskom území SNR presadila najskôr na povstaleckom teritóriu vo vzťahu k vládnemu delegátovi a následne aj v Londýne vo vzťahu k vláde ČSR a prezidentovi ČSR. Stalo sa tak podľa výsledkov rokovaní delegácie SNR v zložení Ján Ursíny, Ladislav Novomeský a pplk. Mirko Vesel s československou vládou (23. októbra 1944) a prezidentom ČSR v Londýne (2. novembra 1944). Vláda zobrala, ale iba na vedomie dve ústavnoprávne skutočnosti: nariadenie SNR č. 1/1944 – že SNR je zákonodarným, vládnym a výkonným orgánom na Slovensku; a že SNR je za ČSR ako samostatný a spoločný štát troch národov: Čechov, Slovákov a karpatských Ukrajincov na základe princípu rovný s rovným pričom ústavnoprávne usporiadanie uskutočnia legitímni zástupcovia národov. Neboli to ešte podstatné a trvalé zmeny v právnych stanoviskách vlády. Bol to krok v zmysle uznania slovenského národa, jeho práva na štátne sebaurčenie a ústavnoprávnu rekonštrukciu ČSR v súlade s princípom rovný s rovným voči českému národu. Vláda ČSR potvrdila, ešte pred touto akceptáciou stanoviska SNR, svoje zásadné stanovisko o právnej kontinuite ČSR a platnosti ústavy z r. 1920 s výnimkami odôvodnenými vojnou. V prípise pred rokovaním s prezidentom delegácia SNR formulovala stanovisko, že „vláda svoju činnosť v Londýne začala a v Londýne skončí. To znamená, že začne doma ihneď účinkovanie nová vláda, vymenovaná v dohode s domácimi činiteľmi a zodpovedajúca ideovému rozvrstveniu a zmysľlaniu ľudu doma...“⁵⁷ Politická váha československej vlády v Londýne bola takto realisticky ocenená. Povstalecké Slovensko nemuselo žiadať emigračnú vládu, aby zobrala na vedomie jej stanovisko ako doplnok k svojmu postoju o integrálnej obnove ČSR podľa ústavy z roku 1920, ako výsledok koncepcie právnej kontinuity tohto štátu.

56 Tamže, s. 708.

57 Porovnaj: H U S Á K, G.: *Svedectvo*, s. 470.

Delegácia SNR v odpovedi prezidentovi ČSR 2. novembra 1944 dokončila posun postoja SNR, ktorý sa prejavil v uznesení z 29. septembra 1944 o uznaní aj štátoprávnej kontinuity ČSR. Od predpovstaleckého stanoviska, že Ústava ČSR neplatí, že ústavu ako celok odmieta a neuznáva, čiže nemôže byť podkladom ústavnoprávnej štruktúry republiky, prešla k stanovisku, že aj SNR túto ústavu uznáva, nie ako celok, nie integrálne, ale uznáva ju iba ako základ a vodidlo až do jej právoplatnej zmeny. Zmena v tomto bode stanoviska SNR spočívala v tom, že aj podľa jej právneho postoja Československá republika právne jestvovala, aj ako subjekt medzinárodného práva a súčasne aj ako subjekt ústavného či štátneho práva. ČSR sa teda nemala a nebude konštituovať, ale sa bude ako jestvujúci štát ústavnoprávne rekonštruovať od svojich substancionálnym inštitútov: dva štátotvorné národy, rovnoprávna ústavnoprávna konštrukcia ich inštitucionálneho vzťahu, vyjadrená a garantovaná v novej ústave. Táto právna konštrukcia by sama osebe nebola prijateľná, ak by nebola zmenená politická realita, politická váha Slovenska, keby tu nebolo Slovenské národné povstanie, keby SNR nevykonávala zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku ako revolučný ústavno-politický predstaviteľ slovenského národa. Nebol to orgán podriadený alebo odvodený a ani nie závislý od prezidenta ČSR a vlády ČSR.

Prezident ČSR uznal jestvovanie slovenského národa ako politickú nutnosť, pričom obhajoval svoje stanovisko jednotného národa československého, resp. si ponechal svoj názor vedecký a sociologický, že Česi a Slováci sú pre neho dva rovnocenné, rovnoprávne a rovnako plne vyspelé časti jedného a toho istého národa.⁵⁸ V myslení a postojoch E. Beneša, v úsilí prijať nové skutočnosti mimoriadne zavážilo určite aj to, že po T. G. Masarykovi bol práve on prvou osobnosťou, ktorá koncepciu jednotného československého národa presadila ako subjekt. Jeho právo na sebaurčenie sa stalo právnym titulom konštituovania československého štátu, pričom pojem a fenomén „československý národ“ sa stal subjektom medzinárodného práva v čase zrodu ČSR a subjektom ústavného práva v jeho prvých dvoch deceniách. Národnostná kríza ČSR v druhej polovici 30. rokov, politické hnutie národnostných menšín Nemcov a Maďarov, a popri nich, resp. spolu s nimi aj Slovákov, vyvolávala otázky nad oprávnenosťou československého národa ako subjektu tohto štátu. Útoky proti ČSR sa zmeriavali na to, že umelo skonštruovala pojem československý národ, a tým sa stala luhárom či arciluhárom Versailleskej mierovej konferencie. Tým bola spochybnená samotná legitimita konštituovania ČSR, pôvodne s právnym titulom sebaurčenia československého národa. V nótach a dokumentoch nacistického Nemecka, horthyovského Maďarska a následne aj predstaviteľov vojnového slovenského štátu sa legitimita ČSR vyvracala

58 Porovnaj Oznámenie prezidenta republiky E. Beneša delegácii SNR. 5. 11. 1944, Londýn. In: PŘEČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 805 – 810.

tvrdením, že ide o umelo vytvorený, neživotný útvar, ktorý nebol schopný ani zmobilizovať úsilie svojich občanov na obranu.⁵⁹ Mal to byť ďalší z dôkazov o tom, že ČSR v roku 1939 zanikla fakticky aj právne. Spolu s argumentmi, či sú, alebo ani nie sú splnené objektívne podmienky na to, aby sa prijal záver o jestvovaní československého národa aj s dvomi jazykmi; o historickej etnogenéze československého národa alebo o jazykovej rozluke oboch národov od roku 1843, národnej rozluke po roku 1918, dovŕšenej v období vojnového slovenského štátu, aj keď štátu s reakčným režimom, s vazalskou závislosťou na zločinnej nacistickej ríši, bola aj konštrukcia jednotného československého národa ako základu na právne konštituovanie ČSR neľahkým problémom, subjektívne asi aj gordickým uzlom pre E. Beneša. Problém vyriešil a svoj uzol rozťal. Možno povedať, že poslednou príčinou v reťazi kauzálnych súvislostí bolo niekoľko rozhovorov prezidenta ČSR s delegáciou SNR (2. až 5. novembra 1944). Prechod od zafixovaného stanoviska jednotného československého národa k rešpektovaniu a tolerovaniu aj termínu slovenský národ (takto ho vyjadril prezident) bol historickou udalosťou. Právna axióma starej ČSR sa nahradila novou hodnotou, už nie chcenou, umelou, želateľnou, ale jestvujúcou. Dosiahol sa súhlas prezidenta s tým, že ČSR sa nereštituovala ani sa nekonštituovala od samého počiatku, ale sa rekonštituovala v najpodstatnejšom bode jej historickej, prirodzene právnej legitimacy, v práve jej dvoch bratských slovanských národov na štátne sebaurčenie v spoločnom štáte.

Vytvorila sa teda možnosť, i keď ešte nie nezvratná, že ČSR bude republikou dvoch rovnoprávných národov.⁶⁰ Adekvátny ústavnoprávny dôsledok

-
- 59 Tak aj Memorandum predložené mierovej konferencii o odôvodnenosti jestvovania Česko – Slovenska (Rím – Paríž, 1946), osnované F. Ďurčanským: „Česko-Slovensko nemalo toľko vnútornej sily, aby sa nielen vážne bránilo, ale nebolo ani schopné zosnovať aspoň zdanlivú obranu a tak vyslúžilo p. Benešovi, ktorý ubezpečoval, že tento štát bude silný a životaschopný, titul arciluhár prvej mierovej konferencie. Nič nedokazuje lepšie jeho umelosť a neprirodzenosť ako táto skutočnosť...“ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 449.
- 60 Podľa depeše vyslanca Smutného z 20. – 21. 3. 1945 z Moskvy do Londýna politickej strany na rozhovoroch o vládnom programe (neskôr známom ako „košickom“) a prvej povojnovej vláde ČSR (vláde Národného frontu Čechov a Slovákov) „pusťili“ (pozn. teda prijali) požiadavky deklarácie slovenského národa (pozn.: prijali Memorandum SNR, obsiahnuté v uznesení z 2. 3. 1945) a „uspokojili sa, keď prezident Beneš povedal, že nebude používať názov ‚československý národ‘, ale Česi a Slováci, ale že v praxi bude stáť za tým, aby dôsledky ich snáh po národnom uplatnení boli uskutočnené v najširšom prijateľnom rozsahu. Nastolil požiadavku, aby názov ‚minister‘ bol používaný len pre ústrednú vládu. Beneš nečaká, že by z tejto strany, aspoň za dnešnej situácie, vznikli nepreklenuiteľné ťažkosti“. KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu I*, s. 378 – 379.

z konštituovania republík týchto národov ako štátny zväzok, zložený štát, tvoril ďalšie tabu, trinástu komnatu. Namiesto rozlišovania medzi právnou kontinuitou ČSR a medzinárodnou a ústavnoprávnou, s ich rozličným obsahom a relevanciou, selektívnou metódou vybral prezident iba formuláciu, že SNR prijala zásadu štátoprávnej kontinuity republiky. Vyvodil z toho hneď svoj záver, že z toho plynie pre SNR, že Republika československá existuje právne a politicky. Po tomto zopakovaní časti svojej pôvodnej formuly o jestvovaní ČSR, právnom a politickom, bez presne uvedených pojmov sformuloval svoju koncepciu právnej kontinuity už nie ako *restitutio in integrum*, už nie ako *restitutio statu quo ante*, ale s podstatnými zmenami: a) ústava už neplatí v znení z roku 1920, ani v znení, ako ju zmenil prezident v emigrácii, ale zostáva už iba ako základ a vodidlo až do svojej právoplatnej zmeny.⁶¹ Prezident ČSR ustúpil, podstatne zmenil obsah svojej koncepcie právnej kontinuity ČSR, ale usiloval sa o to, aby nestratil tvár, aby zmena jeho postojov bola zdôvodnená zmenami objektívnych vývojových pomerov. Hodnotiaco možno uviesť, že transformoval svoju koncepciu chápania právnej kontinuity na traktovanie právnej kontinuity v dynamickom zmysle, resp. možno presnejšie na kontinuitu v dialektickom chápaní. Podľa tohto prístupu sa z predchádzajúceho vývoja zachováva a preberá jeho podstata ako téza. Po aplikácii antitézy vo vzťahu k téze dochádza k premene, k vytvoreniu syntézy; od tézy o jednotnom československom národe, cez antitézu jeho úplného popretia k syntéze v podobe dvoch bratských národov (českého a slovenského) ako rovnoprávných ústavnoprávnych subjektov ČSR. Prezident formuloval aj budúcu politickú štruktúru štátu s decentralizáciou zákonodarnej a výkonnej moci na krajiny podľa historicko-teritoriálnej zásady, nie podľa národno-územného princípu, z ktorých sa mala republika skladať. Nemal to byť podľa prezidenta ani dualizmus alebo federalizmus.⁶²

V čase pobytu delegácie SNR v Londýne sa jej člen L. Novomeský, životný priateľ G. Husáka, stretol aj s V. Clementisom.⁶³ Výsledky rokovaní s prezidentom odzrkadľovali aj súzvuk tejto trojice veľkých priateľov a Slovákov, vyjadrovali aj postoje G. Husáka. Patril do skupiny tých, ktorí v bystrickej Obchodnej komore štylizovali a potom prijímali smernice Slovenskej národnej rady na rokovania s prezidentom a vládou. Jeho boli aj slová, ktoré vyriekol L. Novomeský

61 Oznámenie prezidenta republiky E. Beneša delegácii SNR. In: PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 807.

62 Tamže, s. 808–809.

63 28. 10. 1944 vo vysielaní londýnskeho rozhlasu pre Slovensko povedal v súvislosti s rokovaním delegácie SNR aj toto: „... Dnes už nikto nemôže mať pochybnosti o tom, že SNR je ozaj legitímnou a plnoprávnou predstaviteľkou vôle slovenského národa [...] robí tak menom národa seabedomého, ktorý si vybojoval čestné miesto medzi slobodnými a víťaznými národmi sveta.“ HUSÁK, G.: *Svedectvo*, s. 462.

v prejave v Štátnej rade v Londýne, že „*republika nebude, ak nebude taká, akú požadujeme*“⁶⁴ (...) *Skúsenosti s jednotným československým národom i skúsenosti so separátnym štátom a s jeho nacionálnou obmedzenosťou sklamali. A preto z týchto historických skúseností organicky vyrastá jediná, tretia a posledná možnosť: Československo v tomto bode nové, republika ako spoločný štát dvoch rovnoprávných národov...*“⁶⁵

Výsledkom tejto dohody, prijatia nového modelu chápania doktríny právnej kontinuity ČSR, nie ako reštitučnej, nie iba ako obnovujúcej sa, ale ako právnej kontinuity, ktorá právne jestvujúci štát mení na základe jeho ústavy z roku 1920 ako návodu a kompasu na úplnú zmenu ČSR, na jej pretvorenie na nový štát. Bola to systémová odlišnosť od vývoja v poľskom alebo v juhoslovanskom odboji, v ktorom došlo k rozkolu, a nielen politickému, ale aj ozbrojenému boju medzi nominálne ústavnými orgánmi (ich vojensky organizovanými prívržencami vo vlasti) a revolučnými orgánmi, ich vojskom. V slovenskom a českom odboji nedošlo ani k tomu, že by republika, prestala jestvovať, hoci na okamih, t. j. že by sa vytvárala, konštituovala odznova a zdola, ako to bolo v Poľsku a v Južoslávii.

Dosiahnuté výsledky na rokovaníach v Londýne sa pre povojnovú situáciu stali konečnými až prijatím vládneho programu (známeho ako Košický vládny program). Na jeho rokovaní došlo ku konfliktu, keď pre nesúhlas s uznaním jestvovania slovenského národa (ako ústavnoprávneho subjektu ČSR), princípu rovný s rovným a právomoci SNR podľa jej nariadenia č. 1/1944, Zb. nar. SNR, rokovania opustili predstavitelia národnosocialistickej a ľudovej strany. Delegácia SNR už v predkole rokovaní netrvala na realizácii uznesenia SNR z 2. marca 1945 (Memoranda SNR), ktoré špecifikovalo aj rozdelenie pôsobnosti medzi slovenskými národnými orgánmi a ústrednými orgánmi na tzv. spoločnú a ostatnú právomoc. Bol to návrh, ktorý sa blížil z inštitucionálneho hľadiska

64 Aj takýto výrok musel odznieť, aby prezident a vláda spoznali realitu a v súlade s ňou zmenili svoje postoje, politiku vrátane koncepcie právnej kontinuity ČSR. L. Novomeský tu opakoval na „*tvári miesta a z očí do očí*“ to, čo napísal spolu s G. Husákom a J. Lettrichom v odpovedi ilegálnej SNR na odkazy E. Beneša: slovenské národné bytie sa nedalo už čechoslovakizovať, mohlo by sa opäť stať ľudáckym. Vyjadrili to slovami: „*Vláda urobí najmäudrejšie, keď prijme povstanie a jeho postuláty v slovenskej otázke bez výhrad, úprimne a bez oslabovania. Nejde iba o to, aby vláda slovenského štátu bola zmetená. ČSR by ochromene vstupovala do novej epochy svojho života, keby dávala svojou politikou možnosť na Slovensku čo len nostalgicky spomínať na slovenský štát a keby národné vedomie Slovákov – a také vedomie je všeobecné – bolo zviazané s existenciou slovenského štátu.*“ Tamže, s. 450. Porovnaj tiež Odpoveď ilegálnej SNR na odkazy Edvarda Beneša. (Bratislava koniec júla 1944). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 339.

65 Tamže, s. 340.

k asymetrickému riešeniu (absentovali české národnoštátne orgány ako partneri slovenských), ústavnoprávne mal atribúty federatívneho usporiadania. Memorandum SNR bolo platformou, vyjadrením na území Slovenska už jestvujúceho slovenského národného štátu, antifašistického a demokratického. Reálne to bol súčasne návrh na vytvorenie štátneho zväzku s českým národným štátom v takto rekonštituovanej ČSR, ktorá by sa stala federáciou, skutočným spoločným štátom, s podmienkou, že aj český národ by realizoval svoje právo na štátne sebaurčenie, konštituoval by sa ako národná republika, ktorá by po dohode so slovenskou národnou republikou zmenila ČSR na nový federatívny štát. Predstavitelia ľavo-vej a národnosocialistickej strany prijali tento návrh s dešpektom a kvalifikovali ho ako „rozbíjanie štátu“. Ani na rokovanie o tomto návrhu, realizáciu princípu rovný s rovným, v podobe dvoch národných republík a spoločného federatívneho štátu neboli z českej strany predpoklady. Rokovanie sa opätovne a v istom zmysle odznova muselo zaoberať záležitosťami, ktoré sa dosiahli (i keď do istej miery a s toleranciou) pri rokovaní s prezidentom ČSR v Londýne.

Vavro Šrobár, v tom čase 78-ročný patriarcha československej politiky, senior resp. geront delegácie SNR, spolupredseda tohto vrcholného orgánu slovenskej politickej vôle, vyzval Gustáva Husáka, v roku 1945 tridsaťdvaročného politika, aby ako ideový, programový a organizačný duch delegácie SNR (*spiritus agens*) predniesol návrh stanoviska SNR. Dvaja politici, predstavitelia dvoch generácií slovenských politikov stáli vedľa seba, vystupovali spolu a v jednote. Hoci V. Šrobár ako predprevratový Slovák, hlasista zapísal sa ako čechoslovakista, bol antifasista s protiludáckym profilom, vystupoval na rokovaní o vládnom programe ako konzistentný predstaviteľ slovenského národa za jeho uznanie so štátoprávnymi dôsledkami. Odmietol všetky ponuky i názny na spoluprácu s čechoslovakistickými českými občianskymi stranami. Ešte nebol politicky dobojovaný ani zápas s ľudákmi. Idea „slovenského štátu“ sa stala, možno povedať, materiálnoú silou. Hýbala slovenským národom. Návrat k roku 1938 nebol možný. A dosiahnutý národný vývoj mal byť vyjadrený politicky aj štátoprávne. Už v prvopočiatkoch jestvujúca či práve zrodená slovenská antifašistická a demokratická štátnosť sa hlásila k ČSR, ale aspoň elementárne inej, rekonštituovanej.

Gustáv Husák, v roku 1945 *spiritus agens* delegácie SNR, ustúpil K. Gottwaldovi, resp. ani nenastolil požiadavku federatívneho usporiadania ČSR⁶⁶, ktorú postuloval na konferencii KSS v januári 1945 v Košiciach.

66 „Gottwald [...] chcel dohodu s Benešom [...] nechcel už ani len nastoliť federatívne riešenie: jednak sa obával roztržky s benešovskými kruhmi, jednak sa domnieval, že by takéto stanovisko KSC zneužili benešovské kruhy na nacionalistickú agitáciu v masách českého ľudu.“ H U S Á K, G.: *Svedectvo*, s. 597. Aj českí komunisti súhlasili s tým, aby sa záležitosti vo vládnom programe nenazývali tak, aby to vyzeralo, že „*chceme dvoj-*

Bol to kritický moment. České občianske strany navrhovali do vládneho programu napísať, že sa uznáva vôľa slovenského národa byť svojbytným národom, nie že slovenský národ je objektívne jestvujúcou skutočnosťou, národom a štátotvorným subjektom. V tomto bode neuznávali ani to, čo už uznal, s tolerančným výkladom prezident ČSR E. Beneš. Nemienili ani uznať, že slovenský národ má právo na vlastný štát. Zdôvodňovali to historicky vznikom ČSR, vojenskými a obrannými argumentmi voči historickým nepriateľom oboch národov, ale tiež údajnou zodpovednosťou za rozbitie ČSR, za prijatie slovenského vojnového štátu pod záštitu zločinnej Veľkonemeckej ríše.

Podľa nich to mal byť stále spoločný štát (v tom zmysle, že v ňom spoločne jestvujú obidva tieto národy), ale štátoprávne unitárny (jednotný štát). Sisyfovská práca, politická, organizačná, vedecká, sociologická argumentácia na dosiahnutie hodnotovej zmeny od jednotného československého národa k dvom národom ukazuje, že ďalší prielom do dogmy o jednotnom štáte (unitárnom) na štát zložený z dvoch národných republík a od nich odvodenej skutočne spoločnej štátnosti (federatívnej), bol takmer nemožný.⁶⁷ Pripúšťalo sa maximálne, aby sa do vládneho programu zapísalo, že to, čo na Slovensku je, je nevyhnutne iba revolučným provizóriom.⁶⁸

V týchto historických súvislostiach a súradniciach, v tomto pôsobení vektora politických síl treba posudzovať politické pôsobenie G. Husáka, L. Novomeského

štátie“. KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu I*, s. 434.

67 Jan Stránský, zástupca národno-socialistickej strany na marcových rokovaníach v Moskve v roku 1945 o návrhu nového vládneho programu najvytrvalejšie a obsahovo závažnými argumentmi odporoval návrhom a úsilíu delegácie SNR o zrekonštituovanie ČSR na zložený federatívny štát. Predstavitel' lidovej strany F. Hála trval na terminológii vyjadrenej dvomi slovami, ktoré boli nielen v protirečení, ale sa pri štátoprávnej realizácii vylučovali, na „jednotnom a spoločnom štáte“. Jednotný štát sa štátoprávne vyjadruje pojmom „unitárny štát“. Spoločný štát – podľa štátovedy – je štátom odvodeným od najmenej dvoch pôvodných štátov (s autentickou suverenitou), ktoré vytvárajú od nich odvodený „spoločný štát“ so suverenitou od nich odvodenou v zloženom štáte. Program, ktorý predložila delegácia SNR na rokovanie (Memorandum SNR z 2. 3. 1945), pomenoval tým, „že oni *chcú maľ trvalé akési dvojštátie*“ (s. 421). J. Stránský (profesor ústavného práva) osobitoš, jedinečnosť ČSR historicky, geopoliticky česko-slovenského vzťahu charakterizoval: „*Tieto dva národy ako dva svojbytné národy majú taký špecificky blízky vzťah k sebe, že nemajú záujem na tom utvoriť dva štáty, ale jeden. Samobytný národ má právo tvoriť štát, ale tiež zdravý štát nemôže byť na výpoveď. Národ by mal teda nárok na vlastný štát, napriek tomu tieto dva národy sa rozhodli, že Československá republika má byť jeden štát, nie dva štáty, nie súštátie.*“ Zápis o rokovaní predstaviteľov troch socialistických strán a lidovej strany so zástupcami SNR o VI. kapitole návrhu vládneho programu a o návrhutej štruktúre novej vlády. 25. 3. 1945, Moskva. In.: Tamže, s. 426 a 427.

68 Tamže, s. 427.

a spolu s nimi aj J. Ursínyho, V. Šrobára, J. Styka, celej Slovenskej národnej rady, a hodnotiť dosiahnuté výsledky na rokovaníach o vládnom programe. Osobnosťou, ktorá bola poverená členmi delegácie SNR predniesť v ich mene stanovisko, ktoré rozhodlo, bol G. Husák. Slovníkom politika predniesol argumentáciu, ktorá rešpektovala, že ČSR právne jestvuje, ale iba v zásade, ďalej, že nemôže ísť o reštauráciu, návrat k starému štátu, pomenoval pomníchovské obdobie (autonómia, slovenský štát, protektorát) ako istý rozvod (život v iných politických útvaroch). Za akútnu úlohu považoval nielen fakticky obnoviť štátne súžitie, ale ho aj upevniť (aby to nebolo manželstvo vynútené, s potenciou rozchodu), a to tak, že sa štát postaví na nový základ tým, že obnoví suverenitu ČSR ako štátu vnútorne nového, t. j. štátu dvoch národov, so SNR a Zborom povereníkov. Návrh doplnil postulátom, aby bola daná pevná ústavná garancia, že v novej ústave budú „konštituované slovenské orgány moci zákonodarnej, vládnej a výkonnej tak, ako ich dnes má slovenský národ v SNR“.⁶⁹ Kolidujúcou alternatívou voči splneniu takýchto slovenských národno-štátnych požiadaviek bola možnosť, že proti SNR vystúpi nový, iný slovenský národný orgán, resp. že sa objavia pokusy o vytvorenie inej inštitúcie, napríklad z ľudáckej strany, či dokonca, že slovenský národ takýchto predstaviteľov, ako sú delegáti SNR, pre tento ich ústupok zmetie (Ing. Styk), že na Slovensku zostane nový zárodok nespokojnosti aj istež nenávisť voči českému ľudu, že sa to bude interpretovať ako nový úskok z českej strany.⁷⁰ Za dualizmus či federáciu sa nevyslovovali ani členovia delegácie SNR, konkrétne Ursíny, ani Šrobár či Styk. Súhlasili s argumentmi G. Husáka. Rokovania sa ocitli na mŕtvom bode. Kto odmietne slovenské požiadavky, má predpoklady, že získa masu českých voličov. Kto ich nepodporí, riskuje politickú krízu na Slovensku voči ČSR. „Republika napriek tomu bude, a bude to republika nová a bude postavená na zdravom pomere Čechov a Slovákov. A keď ju nebude chcieť niekto stavať, bude sa stavať bez neho.“ To boli slová K. Gottwalda. Zapôsobili na lidovcov, ktorí zostali v rokovacej sále. Nezapôsobili na národných socialistov, ktorí rokovanie spoločne opustili. Návrh SNR, prednesený G. Husákom, prijali na zasadaní nasledujúci deň s tým, že sa tým v merite žiadnym spôsobom nepredbieha konečná dohoda Čechov so Slovákami, až bude oslobodená celá ČSR.⁷¹

Dosiahla sa tak dohoda o Košickom vládnom programe. Po vytvorení prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov (5. apríla 1945) a po jej usídlení v oslobodenej Prahe bol na programe bod z vládneho programu – dosiahnuť

69 Tamže, s. 434.

70 Porovnaj Vystúpenia G. Husáka, a J. Styka. In: Tamže, s. 434 a 435.

71 Tamže, s. 438.

dohodu o rozdelení kompetencie medzi vládou ČSR a Slovenskou národnou radou.

Delegácia SNR, konkrétne jej komunistická časť, ustúpila opätovne začiatkom júna 1945. Úsilie o dosiahnutie kompromisu, ktorým sa nezrádza podstata návrhu, prejavilo aj plénum SNR. 26. mája 1945 prijalo uznesenie, ktoré mohlo určite navonok vyjadriť aj inštitucionálne princípy rovný s rovným v podobe návrhu na inštitucionálnu symetriu v tom zmysle, že bude súčasne aj slovenský snem, aj slovenská vláda, ale aj český snem a česká vláda, pritom ČSR bude mať jedinou hlavu štátu, československý snem a československú vládu. Mala to byť symetria orgánov slovenských a českých. Nemali to byť dve národné republiky so spoločným československým štátom, teda federácia. Štát mal byť jeden, a to ČSR a mal byť jednotný, teda unitárny a nedeliteľný. ČSR mala byť podľa tohto návrhu štátom dvoch rovnoprávných a rovnocenných národov: slovenského a českého.⁷² Ideovo a axiologicky vyjadroval návrh myšlienku z čias odboja. Do určitej miery mohlo byť toto uznesenie SNR z 26. mája 1945 kompatibilné a komplementárne s Memorandom SNR (uznesením z 2. marca 1945), ktoré delegácia SNR predložila na moskovských rokovaniach o vládnom programe. V Memorande sa SNR taktne vyhla formulácii o vytvorení symetrických českých národnoštátnych orgánov. Predpokladala, že to patrí do suverénnej vôle českého národa, že takto dokompletizujú konštrukciu novej ČSR samotné české politické strany. Nestalo sa. Nechceli pochopiť tento úmysel SNR. Obvinili, že Memorandum SNR rozbíja ČSR. Podľa českých politických strán obsahovalo ustanovenia, ktoré viedli ku konštituovaniu slovenskej národnej štátnosti, ku „dvojštátiu“. Uznesenie SNR z 26. mája 1945 poučené z tohto obviňovania z „dvojštátia“ už v prvom článku zakotvovalo, že ČSR je jednotná a nedeliteľná, teda unitárna, s jedným štátom, a tým je ČSR. Tentoraz prišla SNR s návrhom, ktorý v marci 1945 nenapadol zástupcov českých politických strán, a výslovne navrhla vytvorenie aj českého snemu, českej vlády, ako partnera slovenskej vlády a slovenského snemu. Ani to nebolo pre českých vládnych politikov prijateľné. Osobitne útočne, ako separatizmus, to odmietal V. Kopecký za KSČ.

Podľa ďalšieho vývoja toto uznesenie SNR, s unitárnou československou štátnou suverenitou a dvomi iba národnými suverenitami (národnou suverenitou slovenskou, ako aj národnou suverenitou českou reprezentovanou ich vládami a snemami), bolo posledným pokusom už nie dosiahnuť, ale aspoň sa sústavou inštitúcií československých, českých a slovenských priblížiť k slovenským štátoprávnym cieľom, pre ktoré SNR išla do Povstania. Usilovala sa o to, aby ČSR

72 Porovnaj Zápisnica zo zasadnutia pléna SNR a jej uznesenia o úprave niektorých zásadných otázok vnútro politickej organizácie ČSR. (Bratislava, 26. máj 1945). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 422 – 426.

nedala slovenskému národu menej, ako mal od roku 1939 v podobe slovenskej štátnosti, aj keď klamlivej, aj keď zdanlivej, ale z hľadiska zotrvačnosti značnej časti slovenskej verejnej mienky to bola predsa len národná štátnosť. Úsilím narvhovateľov bolo, aby sa podarilo prekonať stotožnenie slovenského národného vedomia s ľudáckou slovenskou štátnosťou.

Prvé tri body návrhu SNR boli na rokovaniach s vládou ČSR radikálne odmietnuté. Výsledkom bolo napokon vymedzenie pojmu spoločných vecí, v ktorých vykonával zákonodarnú moc prezident ČSR a od 28. októbra 1945 Dočasné národné zhromaždenie. Členovia KSS, čiže aj G. Husák, sa na spoločnom zasadaní s vedením KSČ v júli 1945 museli podriaďiť unitaristicko-autonomistickej koncepcii vedenia KSČ. Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov sa opätovne degradovalo na riešenie slovenskej otázky. Národno-štátne požiadavky SNR sa označovali za separatizmus, s protičeským a dokonca aj s protisovietskym charakterom.⁷³ Povstalecké vedenie KSS bolo odvolané, vedúci post zaujal V. Široký. Postavenie slovenských národných orgánov, ich vzťah k vláde ČSR sa ustálil, a ich právomoc sa redukovala a od tretej pražskej dohody podriadila československej vláde.

Ako možno hodnotiť dosiahnuté výsledky v stretávaní politických a právnych koncepcií o statuse Slovenska, slovenského národa v ČSR, ktoré vyjadroval, presadzoval v tom čase tridsať až tridsaťdvaročný G. Husák a ktoré dosiahla Slovenská národná rada?

Koncepcia právnej kontinuity ČSR v pôvodnom znení ako reštitúcie predmníchovského stavu, ako aj koncepcia SNR uznávajúca medzinárodnoprávnu kontinuitu ČSR a presadzujúca, že ústavnoprávne Č-SR sa konštituuje a vzniká, dostala v roku 1945 vyjadrenie, ktoré možno charakterizovať v trojitom vyznení. Presadilo sa, že:

- a) ČSR jestvuje medzinárodnoprávne, právne nezanikla, nebola zrušená či likvidovaná;
- b) ČSR sa obnovila, a to tak, že sa obnovila jej suverenita na predmníchovskom teritóriu;
- c) ČSR sa tvorila ako nový štát – a) dvoch národov, b) deklaratórne na princípe rovný s rovným. Táto zásada však nebola adekvátne ústavnoprávne a in-

73 „Separatizmus [na Slovensku – pozn. J. B.] [...] má antičeskoslovenský a antisovietsky charakter [...] Celé zriadenie SNR je nezdravé [...] Je to režim, ktorý dozrel k odstaveniu [...] Každý, kto prednesie antičeskú urážku, má byť vyšetrovaný ako človek, ktorý zmýšľa antisovietsky.“ Povedal V. Kopecký na spoločnom zasadaní vedenia KSČ a KSS v Prahe 17. a 18. 7. 1945. Porovnaj: BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 204, pozn. č. 206.

štitucionálne vyjadrená a dostala podobu rovnajúcu sa politickej autonómii Slovenska v jednotnom štáte. ČSR bola aj novým štátom, rekonštituujúcim sa, štátom, ktorý momentálne nemal úplnú písanú ústavu. Platili zásady ústavy z roku 1920, napĺňané a konkretizované ústavno-politickými dohodami, ktoré anticipovali do určitej miery podobu nového základného zákona, ústavy. Bola novým štátom aj z aspektu rozšírenia demokracie na pole hospodárske a sociálne; s novým zahraničnopolitickým spojencom, a to so ZSSR, a s novou sociálnou a triednou štruktúrou subjektov politickej moci v ňom. V tomto zmysle sa približoval ku koncepcii sociálneho štátu, ako ho uvádzala Ústava Francúzska z roku 1946, Ústava Talianska z roku 1947, resp. britské riešenie s názvom welfare state. Sovietsky socializmus pôsobil ako príklad aj ako tlak vrátane argumentu, že ide o federáciu národných republík, ktoré mali aj právo secesie zo zväzu. Tvrdilo sa však, konkrétne neskôr vedenie KSC, že v ČSR sovietsky socializmus nebude, resp. bude v československých farbách.

Slovenská národná, demokratická a antifašistická štátnosť zostala, trvala, mala svoje amplitúdy. Slovensko sa konštituovalo právne ako územno-politický útvar štátoprávneho rangu, pričom tento status nebol ustálený.

Národná antifašistická štátnosť mala iný charakter, validitu pri pohľade a hodnotení ústavno-politickom podľa dokumentov politickej prevalencie, ktoré vyústili do Košického vládneho programu a do troch pražských dohôd a iný podľa právnych noriem, nariadení Slovenskej národnej rady, ktoré mali pre územie Slovenska právnu silu zákona a boli všeobecne záväznými.

Z normatívno-právneho hľadiska, t. j. čisto podľa znenia právnych noriem, bez zohľadnia dokumentov politických, resp. ústavnoprávnych jestvoval v období od 1. septembra 1944 (od vydania a účinnosti nariadenia SNR č. 1/1944 Zb. nar. SNR) až do 21. apríla 1945 (do vydania a účinnosti nariadenia SNR č. 30/1945 Zb. nar. SNR) právny stav, podľa ktorého všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku vykonávala Slovenská národná rada a Zbor povereníkov. Platnosť týchto nariadení, menovite nariadenia č. 1/1944, sa opierala o legitimitu vyplývajúcu zo suverenity slovenského ľudu a sebaurčovacieho práva slovenského národa. Prvé nariadenie SNR ani ďalšie nevyvodzovali svoju platnosť z Ústavy ČSR. Československá republika sa v ňom ani nespomínala. Znamenalo to, podľa normatívnej teórie práva, že SNR v SNP vytvorila pôvodný slovenský ústavný základ slovenskej demokratickej štátnosti. SNR nevykonávala teda svoju moc zákonodarnú, vládnu a výkonnú v mene ČSR, ale ako štátnu moc slovenského ľudu, ktorého bola legitímnym predstaviteľom. Až v nariadení č. 30/1945 Zb. n. SNR pribrala SNR k vykonávaniu zákonodarnej moci na Slovensku jednak vládu a jednak prezidenta ČSR.

Z tejto právnej skutočnosti zakotvenej v nariadení SNR sa robili vo vtedajšej slovenskej právnickej literatúre dva závery. Bol to názor, že až teraz, týmto

nariadením SNR „*prvý raz sa v slovenskom právnom poriadku prejudikuje nová československá republika*“ čo označoval autor tohto stanoviska M. Takáč, za „*čisto formálne (normatívne) poňatie vzniku druhej republiky*“, rozumej oslobodenej republiky.⁷⁴ Podľa ďalšieho názoru, moc uvedených ústavných činiteľov, pokiaľ sa týkala Slovenska, bola len povahy odvodenej, nie originárnej.⁷⁵ Pôvodnú originárnu právomoc mala naďalej Slovenská národná rada ako zákonodarný orgán slovenskej antifašistickej národnej štátnosti.

Nariadením č. 1/1944 Zb. n. SNR o zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku položila SNR základy slovenskej demokratickej, antifašistickej štátnosti. Normatívno-právne až 21. apríla 1945 s účinnosťou nariadenia č. 30/1945 Zb. n. SNR o zákonodarnej moci na Slovensku, ktorým SNR delegovala na prezidenta pôsobnosť týkajúcu sa vecí celoštátnej povahy, sa slovenská demokratická štátnosť z vlastnej vôle stala súčasťou Československej republiky. Od dohody s prezidentom republiky z 5. novembra 1945 vychádzala SNR z právneho stanoviska, že ČSR jestvuje aj ústavnoprávne, že sa uznáva platnosť jej ústavy, ale iba ako zásady a vodidla v ďalšej etape ustanovovania a vývoja novej ČSR. Slovensko sa tým stalo Československom, pričom si zachovalo svoju slovenskosť. Malo však naďalej postavenie pôvodného a relatívne samostatného národno-štátoprávneho subjektu. Prezident republiky odvodene od SNR nadobudol právomoc vo veciach celoštátnej povahy (ktoré vymenovala vláda ČSR po dohode s Predsedníctvom SNR v tzv. prvej pražskej dohode) vydať dekrét (s právnou relevanciou zákona). Na území Slovenska takýto dekrét prezidenta platil, iba ak bol prijatý po dohode so SNR a táto skutočnosť, že sa dekrét vydal po dohode so SNR, bola uvedená v tomto priamo v jeho titule. Od účinnosti nariadenia č. 30/1945 Zb. n. SNR sa Slovensko aj legislatívne stalo súčasťou ČSR.

Ustanovením Dočasného národného zhromaždenia, t. j. od 28. októbra 1945 sa vytvoril československý zákonodarný zbor, ktorý vykonával zákonodarnú moc pre celé Slovensko. V 300-člennom zákonodarnom zbore bolo 100 poslancov zo Slovenska. Ústavnoprávne postavenie Slovenska sa však mohlo podľa úst. dekrétu č. 47/1945 Zb. meniť iba so súhlasom väčšiny prítomných poslancov zo Slovenska. Na prijatie celoštátnych zákonov nepotrebovalo Dočasné NZ súhlas SNR. Slovenskú národnoštátnu vôľu v ňom reprezentovali poslanci zo Slovenska.

Slovenská národná rada, už nie iba ako legitímny orgán slovenského národa a slovenský parlament, teda orgán slovenskej antifašistickej, demokratickej

74 TAKÁČ, M.: Znovuvýstavba československého právneho poriadku. *Právny obzor*, 1946, č. 3. – 4, s. 59.

75 Bolo to stanovisko Komisie pre prípravu ústavnoprávneho postavenia Slovenska v obnovenej ČSR pri SNR zriadenej rozhodnutím z 18. 2. 1946., resp. jej subkomisie. Porovnaj: BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 109.

štátnosti, sa stal od 18. apríla 1946 súčasťou formy štátneho zriadenia ČSR, ako zriadenia ešte nie jednoznačne unitárneho. Stalo sa tak ústavným zákonom č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení. Možno povedať, že touto právnou normou sa SNR ústavnoprávne stala súčasťou československých orgánov štátnej moci, ale tiež to, že ním bola uznaná a garantovaná zákonodarná moc SNR. Slovenská národná, demokratická, antifašistická štátnosť, ktorej základ a genéza sa konštituovala 1. septembra 1944, sa tým zliala, integrovala, do značnej miery aj zlúčila a bola ďalej pohlcovaná československou štátnosťou, ktorá sa unitarizovala. Pre Dočasné NZ, ako aj pre Ústavodarné národné zhromaždenie platila však zásada, že na prijatie uznesenia o ústavnoprávnom postavení Slovenska treba súhlas väčšiny členov zhromaždenia zvolených na Slovensku (teda zákaz majorizácie, poslanci zvolení na Slovensku tvorili kvázi federálnu komoru). Ústavnoprávne postavenie (teda atribúty národnej štátnosti) bolo normatívne právne vyjadrené. V politickom boji sa však štátoprávne postavenie Slovenska podriaďovalo politickým, triednym záujmom KSC a povstalecké vedenie KSS sa podľa leninskej a vtedy aj stalinskej zásady demokratického centralizmu muselo bezpodmienečne a bezvýhradne podriaďiť a plniť ho bez námietok v politickej praxi.

Odmietnutie vyjadrenia oprávnených národnoštátnych požiadaviek slovenského národa na ústavnoprávne rekonštituovanie ČSR na dvojštát, na štát federatívny, ako aj projektu inštitucionálnej symetrie slovenských a českých národných orgánov otvorilo priestor na pôsobenie politických síl, ktoré sa v slovenskom prostredí opierali, vychádzali z vojnovnej slovenskej štátnosti, doslova z presvedčenia mu zachovávali vernosť a verili v jeho životaschopnosť. V parlamentných voľbách v máji 1946 (po Aprílovej dohode predstaviteľov slovenského katolicizmu s Demokratickou stranou) získali mandáty do Slovenskej národnej rady aj ústavodarného Národného zhromaždenia, dokonca v takých číslach, že mohli podľa klauzuly o zákaze majorizácie rozhodujúcim spôsobom ovplyvniť ústavné postavenie Slovenska v pripravovanom základnom zákone ČSR. Vytvárala sa tak politická situácia, keď proti antifašistickej slovenskej štátnosti, priamo v zákonodarnom orgáne ČSR aj v zákonodarnom orgáne, ktorý pôvodne reprezentoval slovenskú antifašistickú štátnosť, mohli pôsobiť predstavitelia vojnovej – a podľa nich údajne legitímnej – a tiež právne jestvujúcej vojnovej (či ľudáckej) slovenskej štátnosti.

České politické strany, nie iba komunisti, sa zjednotili na aplikovaní riešenia, ktoré podriadilo právomoc SNR, právomoc a kreovanie Zboru povereníkov úplne vláde ČSR. V mene boja proti hrozbe legalizovania ľudáckej slovenskej štátnosti sa pohltila do československej štátnosti aj slovenská antifašistická,

demokratická štátnosť v podobe tretej pražskej dohody.⁷⁶ Nasledovali politické, mocenské a trestnoprávne údery priamo proti hrozbe slovenskej ľudáckej štátnosti. Na Slovensku bolo odhalené protištátne sprisahanie. Zadržaných a vypočítvaných bolo 707 osôb. Preukázalo sa prepojenie medzi zahraničnou ľudáckou emigráciou, domácimi proľudáckymi skupinami a Demokratickou stranou.⁷⁷ „*Ilegálne skupiny údajne v spojení so slovenskou emigráciou chceli obnoviť slovenský štát a pripravovali atentát na E. Beneša.*“⁷⁸ Podľa ministra vnútra ČSR republika bola na Slovensku v nebezpečenstve „*pre najrozsiahlejšie organizované sprisahanie, ktoré bolo v našom štáte naraz odhalené a zneškodnené*“. V českých a v československých politických kruhoch to vyvolávalo nálady na vyhlásenie mimoriadneho stavu na Slovensku, suspendovania zvyškov ústavnoprávnej osobitosti, ale aj základných práv.⁷⁹ Úsilie o slovenskú národnú štátnosť, tentoraz v podobe blížiacej sa k vyhláseniu právnej existencie ľudáckeho vojnového štátu za politickú realitu na Slovensku, muselo byť brachiálne, represívne potlačené a zlikvidované. Paralelne s protiludáckymi akciami na Slovensku sa vyvíjalo aj úsilie o diskreditáciu a zmarenie diplomatického úsilia F. Ďurčanského v medzinárodných vzťahoch, o uchytenie sa jeho koncepcie právnej kontinuity slovenskej republiky, o získanie podpory združení, s ktorými spolupracoval proti možnosti ich uznania, či podpory.⁸⁰

Opatrenia zamerané na likvidáciu protištátneho sprisahania boli spojené s demisiou Zboru povereníkov, krízou politickou, ale i ústavnoprávnou. Po troch týždňoch krízy vláda ČSR schválila 18. novembra 1947 nový Zbor povereníkov pod predsedníctvom G. Husáka. Vylúčení z neho boli predstavitelia tzv. katolíckeho krídla v Demokratickej strane.⁸¹ Aj v týchto udalostiach bol G. Husák v epicentre udalostí. V ten istý deň vláda prijala aj tzv. záväzný interný výklad ustanovení čl. II. tretej pražskej dohody. Zbor povereníkov sa podľa neho stal už nie svojbytným, ale iba výkonným orgánom vlády, a povereníci boli výkonnými

76 Dohoda predstaviteľov politických strán združených v Národnom fronte Čechov a Slovákov o doplnení a zmenách dohody medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR z 2. 6. 1945 a protokol o rokovani z 11. 6. 1946 (tretia pražská dohoda). Praha, 27. 6. 1946. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 445 – 448.

77 KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska*. Praha 1998, s. 255 a 256.

78 *Lexikón slovenských dejín*. Druhé doplnené vydanie. Bratislava 1999, s. 161.

79 1947, 17. 11., Praha. – Zápis o schůzi Národní fronty Čechů a Slováků. Diskuse o politické krizi na Slovensku a o dodatku k třetí pražské dohodě. In: KAPLAN, K. (ed.): *Pražské dohody 1945 – 1947. Sborník dokumentů. Svazek 4*. Praha 1992, s. 218.

80 V Slovenskom akčnom výbore, ktorý založil F. Ďurčanský, bola združená radikálna časť slovenskej ľudáckej emigrácie. Združenie spolupracovalo so Slovenskou národnou radou v Londýne, Slovenskou ligou v Amerike, Kanadskou slovenskou ligou. Porovnaj *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 449 až 451.

81 BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 280.

orgánmi jednotlivých ministrov.⁸² Dosiahol sa tým kritický bod aj vo vývoji politickej autonómie Slovenska v ČSR. Zákonodarná činnosť SNR bola viazaná na predbežný súhlas vlády i na následné schválenie ňou prijatých osnov zákonov. Zbor povereníkov a povereníctva boli v postavení nie iba výkonných orgánov vlády a ministerstiev, ale prakticky stali sa ich expozitúrami na Slovensku. Za tohto ústavnoprávneho stavu, po záväznom internom výklade ustanovenia tretej pražskej dohody, po súhlase predsedu vlády ČSR mohol potom G. Husák už nie rozhodovať, ale iba konštatovať v liste z 23. februára 1948 povereníkom za Demokratickú stranu, že demisia ministrov za DS znamená aj ich demisiu v Zbore povereníkov. Fakty preukazujú, že G. Husák bol v centre vývoja slovenskej národnej štátnosti, počnúc od Vianočnej dohody, a uplatňoval právomoci už československej vlády aj pri poslednom ústavnoprávnom úkone, ktorý KSČ považovala za dovŕšenie premeny ľudovodemokratickej revolúcie v socialistickú, za premenu štátu na štát formou síce ľudovodemokratický, ale z hľadiska typu socialistický.

Slovenská antifašistická demokratická národná štátnosť zostala naďalej zlúčená s československou štátnosťou, nekonštituovala sa ako kvalitatívne nová ľudovodemokratická slovenská národná štátnosť v ľudovodemokratickej ČSR, budúcej socializmus postupne jednoznačne sovietskeho typu so stalinským režimom. Návrhy G. Husáka, V. Clementisa na obnovenie ústavnoprávneho stavu z obdobia pred prvou pražskou dohodou alebo aspoň zrušenie centralisticko-unitarizujúcich ustanovení tretej pražskej dohody K. Gottwald neprijal.

Návrh ústavy Democratickej strany podľa jej autentického výkladu výslovne odmietal slovenskú štátnu samostatnosť ako separatizmus, pretože v každom prípade by šlo o „fiktívny útvar, akým bol aj slovenský štát“. Autonómiu Slovenska v ČSR odmietali ako akúsi deklasifikáciu slovenského národa. Federalizáciu ČSR Demokratická strana neakceptovala z dôvodov hospodárskych a geopolitických ako formu, ktorá by uľahčovala kalkulácie prúdov nepriateľských pre ČSR. Za ich najzávažnejší argument možno pokladať, že „v terajšom úsilí niektorých kruhov v cudzine by federácia dodala ďalší argument, že Slováci v tejto federácii československej sú len z nútenosti, a tak ide o zmätočný akt z hľadiska medzinárodného práva a trvá teda súvislosť s fiktívnou suverenitou vzniknutou v roku 1939“.⁸³ Návrh ústavy podľa Democratickej strany odmietal aj slovenskú ľudácku štátnosť, aj slovenskú antifašistickú štátnosť. Možno aj preto, že ani variant ich faktickej

82 Závazný výklad ustanovení článku II odseku 2 tretej pražskej dohody. Porovnaj *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, s. 454.

83 Ústavný problém z hľadiska Democratickej strany. *Nové prúdy v našom živote*, roč. 4, 1948, č. 8, s. 106.

či aj revolučnej legitimity v plnom ľudskom a politickom nasadení DS nezažila. Ku každej mali výhrady, nebola úplne ich. Pri antifašistickej štátnosti pôsobili na sekundárnom poste a pri ľudáckej sa pripojili pred voľbami v roku 1946 k tej, ktorá mala novofudácky výklad. Prežili s ňou aj vlastnú politickú pohromu na jeseň 1947. Zdá sa, že chceli niečo špecifické, s autonomistickou podstatou a kvázi federatívnymi inštitútmi. Ale iba tri dni potom, ako publikovali toto stanovisko, sa uskutočnil 25. februára 1948 štátny prevrat a DS nemohla ani dovysvetľovať svoj návrh. Dôležité je však upozorniť, že vedenie Demokratickej strany vo februári 1948 považovalo za hrozbu pre ČSR pôsobenie ľudáckych emigrantských združení s ich koncepciou jestvovania právnej kontinuity (súvislosti) s fiktívnou slovenskou suverenitou z roku 1939. V literatúre a v historiografii sa táto skutočnosť v súčasnosti nedocenila.

V. Clementis a G. Husák ako najvyprofilovanejšie osobnosti slovenskej politiky nestrácali úplne svoje ústavnoprávne vízie. Presúvali ich na neskoršie obdobie. V. Clementis sa ho už nedožil.

Sumarizujúco možno úvahy o ustanovení a vývoji slovenskej demokratickej štátnosti chronologizovať asi takto:

1. Slovenská národná, demokratická a antifašistická štátnosť – od jej konštituovania, od 1. septembra 1944 do 20. apríla 1945. Bola to štátnosť uznávajúca medzinárodnoprávne jestvujúcu ČSR a od 5. novembra 1944 (dohody prezidenta ČSR a delegácie SNR v Londýne) uznávajúca aj platnosť ústavy ČSR, ale iba ako zásady a osnovy až do jej konečnej zmeny;
2. Slovenská národná, demokratická a antifašistická štátnosť v rámci novo sa konštituujucej ČSR – od 21. apríla 1945 do 27. októbra 1945. S konfederatívnymi prvkami v celoštátnom zákonodarstve vykonávanom dekrétmi prezidenta ČSR, ktoré platili na Slovensku, len ak boli vydané so súhlasom SNR;
3. Slovenská národná, demokratická, antifašistická štátnosť – integrovaná do ČSR ako unitárneho štátu s politickou autonómiu Slovenska (v zákonodarstve sa redukovala a podriaďovala vláde, jej súhlasu a v exekutive sa zmenil Zboru povereníkov na výkonný orgán vlády ČSR a povereníctva na výkonné orgány ministerstiev). K takémuto stavu došlo v období od 28. októbra 1945 od ustanovenia Dočasného národného zhromaždenia, konkrétne od 18. apríla 1946, od ústavného zákona č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení až do prijatia ústavného zákona č. 150/1948 Zb., Ústavy ČSR (Ústavy 9. mája). Ústavnoprávny inštitút znamenajúci zákaz majorizácie, t. j. možnosť zmeniť ústavnoprávne postavenie Slovenska len po súhlase väčšiny poslancov zvolených na Slovensku, bol prvkom z rangu federatívneho štátoprávneho postavenia Slovenska. Zakotvil ho ústavný dekrét č. 47/1946 Zb. o Dočasnom národnom zhromaždení a tiež ústavný zákon č. 65/1946 Zb.

o Ústavodarnom zhromaždení. Pravidlo o zákaze majorizácie zrušil ústavný zákon č. 74/1948 Zb., ktorý prispel k tomu, že ústavnoprávne postavenie Slovenska ako národno-teritoriálneho útvaru s rangom štátnosti, zaniklo spolu s prijatím Ústavy 9. mája (1948).

Nie iba koncepcia právnej kontinuity slovenskej fiktívnej štátnosti z roku 1939, ale aj koncepcia povstaleckej, antifašistickej slovenskej národnej štátnosti bola kriminalizovaná po roku 1948. Po trojročnom väzení a štvordňovom hlavnom pojednávaní v Bratislave pred trestným kolégiom Najvyššieho súdu ČSR (21. až 24. apríla 1954) bol vynesený rozsudok nad „rozvratnou skupinou buržoáznych nacionalistov na Slovensku, ktorú viedol dr. Gustáv Husák a ktorú tvorili Ladislav Novomeský, dr. Daniel Okáli, dr. Ivan Horváth a Ladislav Holdoš“. Uznání boli za vinných zo spáchania trestných činov velezrady a sabotáže. Trestný čin velezrady naplnili svojím konaním, a to: pokusom zničiť ústavnú jednotu republiky, t. j. jej unitárnu štátoprávnu formu. Za konania, ktorými naplnili túto skutkovú podstatu vlastizrady, označil rozsudok dve dohody. Prvou bola údajná dohoda o rozbijačskom postupe, uzavretá medzi Clementisom a Novomeským v Londýne v r. 1944, ktorej obsahom malo byť: a) znemožniť vytvorenie jednotného štátu Čechov a Slovákov s ústredným zákonodarstvom a ústrednou vládou; b) nepripustiť zásahy centrálnej vlády do vecí na Slovensku; c) s konečným cieľom vytvoriť podmienky, aby sa údajne buržoázia opäť uchopila moci na Slovensku, a tak bol obnovený samostatný „slovenský štát“. Druhou dohodou mala byť „zločinná dohoda s imperialistickými agentmi Lettrichom, Ursíny a ostatnými smerujúcimi k izolácii Slovenska a k rozbitiu jednoty štátu“. Táto dohoda sa mala zločinne prejavíť pri: a) rokovaníach o tzv. prvej pražskej dohode a potom aj v ďalších tzv. pražských dohodách; b) pri vypracovaní novej ústavy (Ústavy 9. mája).⁸⁴

Podľa rozsudku povstalecká koncepcia antifašistickej štátnosti sa nielen priblížila, ale jej konečným cieľom bolo vytvoriť podmienky na obnovenie samostatného „slovenského štátu“, štátu s mocou buržoázie v ňom. Všetok slovenský pohyb za národnú štátnosť v akejkoľvek podobe, od štúrovskeho obdobia meruôsmych rokov (ten podľa eseje K. Marxa bol kontrarevolučný), všetky hnutia, politické prúdy usilujúce sa o národnú emancipáciu a jej štátoprávne vyjadrenie (od čias DAV-u) sa žalovali a boli uznané za vinné spáchaním pokračujúceho trestného činu velezrady, ktorým značnou mierou ohrozili samostatnosť, ústavnú jednotu, ľudovodemokratické štátne zriadenie. Za res iudicate, za súdom zistenú pravdu, za nezvratnú pravdu, za jedine legálnu úpravu pomerov Čechov

84 Porovnaj: BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznyimi nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 – 1967. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, s. 68 – 69.

a Slovákov v ČSR trestné kolégium Najvyššieho súdu vyhlásilo iba a jedine úpravu postavenia slovenských národných orgánov v Ústave 9. mája (1948).

Až v roku 1968 sa prekonal hrozby vyplývajúce z trestnoprávných tieňov rozsudku z roku 1954, z hrozby prekročenie úpravy na úrovni Ústavy 9. mája. V Akčnom programe KSC, prijatom v apríli 1968, sa vychádzalo z myšlienky obnoviť stav podľa autentického znenia Košického vládneho programu. Až tak bola hlboko pochovaná historická pravda o povstaleckej koncepcii slovenskej národnej, antifašistickej a demokratickej štátnosti. Prekryla ju historiografická hlušina, niekoľkokrát modifikovaná, ale stále verná „prokurátorskej historiografii“ zapísanej do rozsudku proti slovenským buržoáznym nacionalistom, že údajne SNR 1. septembra 1944 vyhlásila ČSR, resp. obnovila ČSR na Slovensku. Historická realita, že SNR revolučne konštitovala antifašistickú demokratickú slovenskú štátnosť, sa dlho zdala nebezpečnou, hrozila trestnou zodpovednosťou. Bolo tu však už uznesenie SNR z 15. marca 1968, ktoré prekonal pôsobenie rozsudku ako *res iudicatae* a ako nezvratnej pravdy a siahlo k návrhu federatívneho usporiadania. Bolo to možné aj preto, že od uznesenia KSC z decembra 1963, ktoré rehabilitovalo osoby odsúdené v procese proti buržoáznym nacionalistom, nepôobil už ortieľ trestného kolégia Najvyššieho súdu ako prekážka začatej veci.

Po amnestii v roku 1960 a po rehabilitácii v decembri 1963 G. Husáka vymenovali v marci 1968 za podpredsedu vlády Československej socialistickej republiky (ČSSR) a poverili ho úlohou pripravovať ústavný zákon o československej federácii. Po zrušení hrubo nezákonného rozsudku, po jeho občianskej rehabilitácii to bola aj určitá satisfakcia preňho ako osobnosti, politika, ktorý po uplynutí štvrtstoročia od roku 1943, od Vianočnej dohody, v ktorej osobne vpísal ústavnoprávnú koncepciu vytvorenia novej Č-SR ako štátu dvoch národov, českého a slovenského, na princípe rovný s rovným, s vtedy nevy povedanou formuláciou, že to má byť federatívny štát, bol poctený uskutočniť toto dielo, dokončiť začaté, prerušené a kruto pošliapané rozsudkom na doživotie.

Ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho usporiadania ČSSR (24. jún 1968) legalizoval, uzákonil kroky a procesy vedúce k federalizácii dovtedy a ešte stále unitárneho Československa. Nebolo už možné kvalifikovať ich za ohrozovanie alebo narušovanie ústavnej jednoty československého štátu, ako sa to stalo v rokoch 1949 – 1954 údajnej skupine „slovenských rozvratných buržoázných nacionalistov“, vedených vraj G. Husákom osobne. Na začiatku roku 1968 padla aj kliatba povahy takmer nadprirodzeného prikázania o tom, že právo národa na vlastnú štátnosť záviselo od dohody s druhým národom či na uznaní existujúcej štátnej moci.⁸⁵ Presne tak sa interpretovalo právo slovenského náro-

85 Vystúpenie poslanca akademika V. Knappa, spravodajcu ústavného zákona o čl. federácii na schôdzi Národného zhromaždenia ČSSR dňa 27. 10. 1968, Praha.

da na vlastnú štátnosť na rokovaníach s vládou a prezidentom ČSR v Londýne (november 1944) a na moskovských rokovaníach o vládnom programe v marci 1945. Uznalo sa, že je to originárne právo národa, teda právo nezávislé od iného. Pokiaľ národ pri realizácii tohto svojho práva na sebaurčenie rešpektuje rovnakú suverenitu iného národa, nemôže byť toto jeho právo popierané. Aj táto znovuvzkriesená pravda, teraz vyrieknutá, dávala absolútorium postupu SNR najmä v rokoch 1943 až 1945 pri presadzovaní slovenskej národnej antifašistickej demokratickej štátnosti v novokonštituovanej sa ČSR.

Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii prijalो Národné zhromaždenie v Prahe dňa 27. októbra 1968. Slávnostne ho podpísali najvyšší ústavní činitelia 30. októbra 1968 na zrekonštruovanom historickom Bratislavskom hrade v deň 50. výročia Martinskej deklarácie. Po polstoročí československej štátnosti ako štátnosti unitárnej vstupovala ČSR do nového polstoročia ako zložený štát. Všetky tri útvary ČSSR, Slovenská socialistická republika a Česká socialistická republika ako subjekty federácie sa konštituovali ústavnoprávne naraz, v jednom okamihu dňom 1. januára 1969. Slovenský národ v dvadsiatom piatom roku, potom ako v SNP konštituoval slovenskú demokratickú antifašistickú štátnosť, dosiahol ústavnoprávne svoju štátnosť na úrovni národnej republiky v československej federácii.

G. Husák ako podpredseda vlády ČSSR gestoroval prípravu ústavného zákona o federalizácii. Podarilo sa mu spolu s ďalšími spolupracovníkmi dosiahnuť jeho prijatie aj proti spochybňovaniu významu premeny unitárneho štátu na zložený štát, proti kontradiktórne stavaným pojmom, federalizácia alebo demokratizácia. Prijatie ústavného zákona sa mu podarilo dosiahnuť aj v podmienkach obrovskej krízy po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy. V týchto pomeroch už vystupoval v postavení prvého muža Slovenska, ako prvý tajomník ÚV KSS. Slovenská národná štátnosť spolu s českou národnou štátnosťou sa konštituovala v zloženom československom štáte, nie ako zločinné, protištátne sprisahanie, nie ako kriminálne konanie proti ústavnej jednote, ale ako legitímne, legálne, ústavnoprávne upravené a konštitučné stelesnené konanie na prospech oboch národov a ich konečne spoločnej štátnosti.

Ústavný zákon o federalizácii ČSSR bol aj dohodou slovenského a českého národa, reprezentovaného SNR a ČNR, dohodou, ktorú nemohli dosiahnuť politické elity postkomunistickej už ČSFR na rokovaníach v rokoch 1991 až 1992.

Článok 142 ústavného zákona o federácii normoval, že spolu s prijatím Ústavy ČSSR prijímú obe republiky vlastné ústavy, teda aj Ústavu Slovenskej socialistickej republiky. Pôvodne sa očakávalo, že tieto ústavy budú prijaté do ďalších

In: ŽATKULIAK, J. (ed.): *Federalizácia československého štátu 1968 – 1970. Vznik česko-slovenskej federácie v roku 1968*. Brno 1996, s. 341.

dvoch rokov, a tým sa kompletizujú legislatívne ústavné pomery. Ale opäť, obdobne ako v čase rokovania o Košickom vládnom programe, o troch pražských dohodách, o doplnení Ústavy 9. mája (1948) prišlo obdobie ústupkov, váhania aj krokov späť. Bola to cesta od pôvodnej federácie k unitárnej federácii s posilnením federálnych riadiacich orgánov s dominujúcim postavením štátostrany, resp. jej predsedníctva. Právne tento stav vyjadrovali ústavné zákony z roku 1970 a potom komplexnejšie ústavný zákon č. 125/1971 Zb., ktorým sa zmenil a doplnil ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii spolu s celým súborom zákonov, aby podľa danej doby došlo k plnému uskutočneniu a zefektívneniu chodu federácie. Federatívne usporiadanie, vytvorenie a jestvovania slovenskej národnej štátnosti v československej federácii sa však nezvrátilo. G. Husák – už ako generálny tajomník ÚV KSČ – na XIV. zjazde KSČ (1971) vyhlásil, že federatívne usporiadanie sa osvedčilo. Od roku 1975 až do roku 1989 bol hlavou federatívneho štátu. Za prezidenta ČSSR bol zvolený trikrát, prvýkrát v roku 1975. Napriek redukcii právomoci národných republík cesta k unitárnemu štátu bola nemožná. O celkovom civilizačnom a sociálnom vzostupe Slovenska za normalizačných dvadsať rokov (t. j. v období federatívnej ČSSR) vypovedajú dokumentárne zapísané a reálne fakty. Dochádzalo k nebyválnemu vyrovnávaniu oboch častí štátu v celom rade indikátorov, od priemernej mzdy až po podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva.⁸⁶

V referáte na XVII. zjazde KSČ v roku 1986 prečítal Gustáv Husák (ako generálny tajomník ÚV KSČ) svojho druhu dobovú, tzv. „prestavbovú“ úlohu – prijať novú ústavu ČSSR. Práce na návrhu tejto ústavy sa začali 4. mája 1987. A v auguste 1988 sa rozhodlo, že sa vypracuje projekt tzv. trojjedinej ústavy, ktorý upraví ústavné pomery súčasne tak v ČSSR, ako aj v oboch republikách. G. Husák sa k tomuto projektu veľmi neprikláňal. Táto alternatíva sa zverejnila začiatkom roku 1989 potom, keď sa predsedom ústavnej komisie stal Miloš Jakeš, ktorý bol od decembra 1987 vo funkcii generálneho tajomníka ÚV KSČ. Trojjediná ústava neznamena to, čo pôvodne normoval ústavný zákon o československej federácii, t. j. vytvorenie ústav národných štátov s tým, že suverénny národ sa má vysloviť iba suverénnou ústavou. Podľa tohto vyjadrenia, ako aj ďalšieho výroku V. Mináča bola to špekulácia a politická licitácia, pritom najhoršieho stupňa, pretože išlo o základné veci.

G. Husák abdikoval z úradu prezidenta ČSSR 10. decembra 1989, potom čo vymenoval vládu „národného porozumenia“ na čele s premiérom M. Čalfom, ktorý bol ústavným projektantom konštrukcie „trojjedinej ústavy“. Zrekonštruovaná

86 ANTALOVÁ, I. (ed.): *Verejnost proti násiliu 1989–1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava 1998, s. 85.

SNR s obnoveným poslaneckým zborom, s novým predsedníctvom na schôdzi 6. decembra 1989 (teda štyri dni pred abdikácie prezidenta G. Husáka) rozhodla o zrušení svojho uznesenia z 31. októbra 1989, ktorým vyslovila súhlas s návrhom na vydanie ústavného zákona o spôsobe prijatia trojjedinej ústavy.

Teda ešte za prezidentovania G. Husáka sa uzavrela aj cesta k trojjedinej ústave, akoby analógie s jednotným československým národom. Od januára 1990 sa začali vyhlásením SNR prípravy Ústavy Slovenskej republiky a novej ústavy.

G. Husák bol autorom, spoluautorom, účastníkom na prvoradých historických kvalitatívnych počinoch slovenského národa v priebehu rokov 1943 až 1989. Bolo to štyridsaťšesť rokov, takmer polstoročie, obdobie, ktoré pre slovenský národ znamenalo viac ako ktorékoľvek storočie predtým. Dosiahlo sa dovŕšenie konštituovania Slovákov ako národa, jeho uznanie za svojbytný národ s právom na štátnu emancipáciu. Začala sa genéza slovenskej demokratickej štátnosti, prvopočiatkom v ČSR ako štátu spravodlivého národne a sociálne, ako demokratického štátu, ktorý mohol neskôr uplatňovať svoju štátnosť aj v spoločenstve národných štátov Európy. Podstúpil veľkú osobnú obeť, zažil veľké utrpenie pre zotrvanie na týchto hodnotách, ktoré tvorili články viery jeho života. Priniesol veľkú osobnú hrivnu svojho intelektu, svedomia, energie života pre ústavnoprávne konštituovanie Slovenska ako Slovenskej socialistickej republiky v Československej socialistickej republike. A napokon – aj objektívne – začal cestu k vytvoreniu a prijatiu Ústavy (konštitúcie) Slovenskej republiky, i keď nútene uznal aj historickú porážku Komunistickej strany Slovenska i KSČ, na ktorých čele pôsobil. Ako prezident ČSSR, ako hlava štátu, ktorej politický režim aj spoločenský systém utrpeli krach, otvoril aj ústavnú cestu k nie diskontinuitnej transformácii štátu, na ktorého čele od roku 1975 ako jeho ústavná hlava stál.

Možno uvažovať o jeho prínose k vývoju Slovenska, slovenského národa v takých kontextoch, aké v tomto roku (2013) zaznamenáme – 165 rokov od prijatia Žiadostí slovenského národa (1848), 95 rokov od Deklarácie slovenského národa z roku 1918, 70. výročie prijatia Vianočnej dohody. Veľká osobnosť slovenského národa, inšpirátor a organizátor politického zápasu za demokratickú a sociálne spravodlivú slovenskú národnú štátnosť. Veľká osobnosť, s veľkým prínosom i veľkými výhradami voči nemu a jeho dielu. Napriek všetkému, aj odsúdeniahodnému, posunul slovenský národ, Slovensko k tomu, aby dnes malo postavenie suverénneho národného štátu, nie absolútne suverénneho, ale relatívne suverénneho, ako bola ČSSR v tzv. socialistickom spoločenstve a aký je, nie iba fakticky, ale i de iure Slovenská republika ako členský štát Európskej únie a Severoatlantickej aliancie.

Cenzúra a ideologické zásahy do umenia a kultúry

Viliam Jablonický

Dejiny slovenskej a svetovej cenzúry majú mnohé zaujímavé, dramatické i pochmúrne kapitoly, ktoré patria nielen k paradoxom, ale zväčša i temným stránkam slovenskej (a svetovej) kultúry a politiky. Naše kapitoly sú zväčša nespracované, a keď, tak iba okrajovo, fragmentárne alebo veľmi roztratené, neraz nevydolované z archívov a osobných svedectiev „postihnutých“. Sme stále iba pred napísaním viacerých prípadových, ale i ucelených štúdií, ktoré sa dotýkajú mnohých našich osobností i udalostí a prekračujú minimálne celé dvadsiate storočie, teda oba totalitné režimy, ktoré by v tomto príspevku mali byť hlavným predmetom nášho záujmu.

Ako príklad paradoxov môžeme z minulosti uviesť osud tvorby Alberta Škarvana (1869 – 1926). Jeho slovenský preklad Tolstého románu *Vzkriesenie* vyšiel už roku 1899 „približne súčasne s anglickým prekladom ako prvé necenzurované vydanie tohto diela vôbec“.¹ Naopak, Škarvanove *Zápisky vojenského lekára*, jedno z najoriginálnejších mysliteľských diel slovenskej kultúry, vyšli v Londýne po rusky v roku 1898, v americko-slovenskej tlači v *Slovenskom denníku* v Pittsburge na pokračovanie v roku 1904, dokonca potom i v Prahe po slovensky v roku 1920, ale na Slovensku kompletne až v roku 1991!² Dokonca jedna z kľúčových

-
- 1 ČIČMANEC, I.: *Krehké čaro disonancií. Výber z publicistiky 1979 – 2009*. Bratislava 2012, s. 24.
 - 2 Tamže, s. 23.

Škarvanových esejí *Slováci*, napísaná v rokoch 1899 – 1903, podľa Ivana Čičmancu, slovenského publicistu a spisovateľa žijúceho v Nórsku, „*mala vyjsť v Rusku s Tolstého predslavom, no ostala v rukopise až do roku 1969, keď ju vydali v Literárnom archíve Matice slovenskej*“.³

Dosiaľ nemáme vydané kompletne Škarvanovo dielo „*vrátane denníkov a korešpondencie*“.⁴ Literárny historik a biograf Augustín Maťovčík, ktorý „*mal v čase normalizácie zákaz publikovania*“, zostavil a vydal publikáciu o Albertovi Škarvanovi *Život je zápas*, komentované state z jeho biografie a tvorby, ale aj denníky v roku 1977 v edícii *Osudy martinského vydavateľstva Osveta* pod menom iného literárneho historika Rudolfa Chmela. Ten meno skutočného autora, Augustína Maťovčíka, zverejnil až pri prvom domácom vydaní *Zápisov vojenského lekára* roku 1991!⁵

Podobných príkladov nielen zo slovenskej kultúry a nielen z 20. storočia by sme mohli uviesť mnoho. Ak sa obmedzím iba na našu literárnu pôdu, mohli by sme sledovať oblúk od básnika Andreja Žarnova, vlastným menom František Šubík, po Dominika Tatarku a Rudolfa Slobodu. Básnická zbierka ešte mladého študenta Františka Šubíka (1903 – 1982) *Stráž pri Morave* vyšla roku 1925, teda ešte v demokratickej československej masarykovskej republike s vybielenými stranami. Cenzúra nedovolila uverejniť rozhorčené obranné verše slovenskosti voči presadzovanej ideológii čechoslovakizmu. Uceleného vydania jeho veršov sme sa dočkali až po roku 1989, keďže básnik-lekár odišiel roku 1952 do exilu a jeho dielo bolo takmer absolútnym tabu pod dohľadom komunistickej cenzúry. Korekciu tendenčného a priam vulgarizujúceho hodnotenia jeho tvorby v *Dejinách slovenskej literatúry* (Bratislava 1988) akademického literárneho historika Stanislava Šmatláka stihol ešte pred svojou smrťou zásadne urobiť a prehodnotiť paradoxne ten istý kritik v ďalšom vydaní *Dejín slovenskej literatúry II* z roku 2007. To by však mohlo vyznievať nepresvedčivo, ak by objektivizujúce hodnotenie Žarnovovho diela neurobil kompletným editovaním a interpretáciou básnikovho celoživotného diela Július Pašteka, ktorý už má, našťastie, aj ďalších nasledovníkov.⁶

Predsa však uvedieme niekoľko charakteristických, ale možno aj menej známych príkladov z celého uplynulého storočia, ktoré poukazujú na neželanú kontinuitu cenzúrnych zásahov voči niektorým politickým, intelektuálnym či literárnym úsiliam slovenských osobností.

3 Tamže.

4 Tamže, s. 36.

5 Tamže, s. 37.

6 ŽARNOV, A.: *Môj domov jediný*. Vybral a edične pripravil Július Pašteka. Prešov 2007.

S fenoménom obmedzovania slobôd a verejných prejavov intelektuálov sa metaforicky vyrovnávajú aj súčasní autori a považujú to dokonca aj za aktuálny problém, ktorý sa v rafinovanej podobe mediálne prejavuje i dnes, hoci ho „ilustrujú“ a varovne aktualizujú na historickom pôdoryse. Dušan Šimko (1945), slovenský prozaik žijúci vo Švajčiarsku, sa v príbehu o Karlovi Sabinovi v knihe *Gubbio: Kniha udavačov* síce vracia až do 19. storočia, ale ide mu aj o oveľa zložitejšie spoločenské a osobnostné fenomény doby. Bývalý revolucionár, ale aj budúci český anti-hrdina sníva o tom, že ostrakizácia jeho osobnosti v habsburskej ríši konečne prestane: „Cenzúra voči mojej osobe sa zmierni. Sláva, budem môcť publikovať a všetci časom uznajú, že mám talent a ostré pero.“⁷ Ibaže v zložitej existenčnej situácii musí podstúpiť veľmi závažné morálne kompromisy – začne spolupracovať s tajnou políciou – za čo ho česká spoločnosť neskôr odsúdi. Pretože rakúska byrokratická mašinéria mu cenzúrne povolenie vydávala „*naschvál zdĺhavo, a tak bol svojským spôsobom uvrhnutý ešte do väčšej núdze ako v minulosti. Množstvo hotových manuskriptov mu ležalo v skrini, a nie a nie ich vydať.*“⁸

Zo záverečnej etapy uhorských dejín je charakteristický príbeh publicistu a sociálneho demokrata Emanuela Lehockého (1876 – 1930), ktorému: „*Napriek cenzúre, policajnému prenasledovaniu, chudobe a nedostatku sa [...] darilo udržať noviny [Robotnícke noviny – pozn. V. J.] pri živote a medzi riadkami vyjadriť odpor k vojne a podporu slovenskému národnému cíteniu.*“ *Robotnícke noviny* „*značnú pozornosť venovali aj socialistickému hnutiu vo svete, pozorne zaznamenávali revolučné udalosti v Rusku roku 1905 a ich stĺpce neraz cenzúra vybielila. Lehocký bol kvôli svojmu článku Láska k vlasti v praxi, ktorý bol uverejnený v novembri 1907, odsúdený na dva mesiace do väzenia. Vo väzení však musel zostať až tri mesiace, lebo nemal na zaplatenie pokuty.*“⁹

Podobných osudov z tohto obdobia zápasov o národné a sociálne práva by sme mohli uviesť desiatky. Ostatne výrazne do medzinárodného kontextu ich uviedol škótsky historik Seton-Watson so zásadným príspevím vtedy odvážneho novinára a neskôr politika a sociológa Antona Štefánka.¹⁰

Prísna každodenná cenzúra textov vôbec neobchádzala ani demokratickú medzivojnovú Česko-slovenskú republiku a podstatne obmedzovala aj vyjadrovanie priamočiarejšieho presadzovania národných práv Slovákov. Ako príklad

7 Spisovateľ. (O Sabinovi). In: ŠIMKO, D.: *Gubbio. Kniha udavačov*. Bratislava 2009, s. 241.

8 Tamže, s. 247.

9 MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ, N. a kol. (eds.): *Do pamäti národa: osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava 2003, s. 337.

10 SETON-WATSON: *Racial problems in Hungary*. New York, London 1908; SCOTUS VIATOR: *Národnostná otázka v Uhorsku*. Bratislava 1995. Pozri aj: JABLONICKÝ, V.: *Anton Štefánek a slovensko-maďarské vzťahy*. Rukopis.

uvedieme reakciu na cenzúru otvoreného listu amerických Slovákov Tomášovi G. Masarykovi v roku 1924 popredného autonomistu, ktorý vtedy stál na demokratickej platforme. Ostro vytýkal, že text bol cenzurovaný, lebo „*poukazuje na krivdy na národe slovenskom páchané*“. Tento „*novší výčin centralistov*“ mu „*nad slnko jasnejšie poukazuje na celý systém, dľa ktorého sa za nás na Slovenku pokračuje a dokazuje sám, že koľkú slobodu používame u nás, v našej demokratickej republike!*“ Vysoko hodnotí činnosť slovenských vystaňovalcov vo svete: „*V slobodnom ovzduší slobodnej Ameriky neprestávajú pracovať za slobodu slovenského národa, ktorá mu bola pred vojnou opätovne sľúbená.*“ Uisťuje ich, že „*odkaz váš, hoci zhabaný, urobil svoju službu u nás a úfame, že nebude sa márne ozývať po kultúrnom svete*“.¹¹

Jeden z popredných slovenských dramatikov, Július Barč-Ivan (obdobne ako neskôr Ivan Stodola), cenzúru zažíval od druhej polovice 30. rokov. V roku 1937, napriek tomu, že už herci skúšali v Slovenskom národnom divadle hru *Diktátor*, „*o diktátorovi, ktorý diktuje mier, predvedenie hry je však zakázané*“.¹² Autor to komentuje s istým roztrpčením: „*V tom čase [...] keď bola zakázaná moja hra, nebola zakázaná iná hra, hra vynikajúceho, dnes už nebohého českého spisovateľa, ktorej hlavná myšlienka, večný mier, bola vedúcou myšlienkou aj v mojej hre.*“¹³ O nič lepšie sa mu nevodilo o niekoľko rokov neskôr: „*Spomínam si na premiéru Mastného hrnca na scéne SND roku 1940. Hra nebola po srsti bratislavským mocipánom, preto repríza, hoci ju plagátovali, bol znemožnená.*“¹⁴ Zásadne kriticky a otvorene sa k fenoménu cenzúry vyjadril v článku *Preč s rukou, pán cenzor!* v sedemdesiatom ročníku *Národných novín*, číslo 24 z roku 1939: „... už zúrila 2. svetová vojna a Margita Figuli musela z politických dôvodov odísť z Tatra banky. Vo svojej novele *Olovený vták* totiž otvorene vyjadrila svoj postoj k režimu slovenského štátu, vojne a spoluúčasti slovenských vojakov pri napadnutí Poľska.“

Nasledujúci režim, neskôr cez novelu *Zuzana*, začal vnímať autorku ako „*literárneho dobrodruha, ktorý uráža robotnícku triedu*“. A tak jej „*ďalšie práce na románe [Vlci v dolinách o SNP – pozn. V. J.] však zastavil nezmyselný vykonštruovaný zákaz*“.¹⁵ Metaforicky historický a monumentálny dvojzväzkový *Babylon*, ale i lyrizujúce *Pokušenie* vyhlásili „*za literatúru pre ľud nezrozumiteľnú a škodlivú a vyradovali sa z knižníc*“. Nevydávali jej ani *Tri gaštanové kone*, keďže

11 TISO, J.: Nový výkrik bratov z Ameriky. *Slovák*, roč. 5, 1924, č. 8, s.1. In: TISO, J.: *Prejavy a články I*. Bratislava 2002, s.158.

12 BARČ-IVAN, J.: *Súborné dramatické dielo*. Bratislava 2001, s.7.

13 Tamže, s. 704.

14 Tamže, s. 424.

15 MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ, N. a kol. (eds.): *Do pamäti národa: osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*, s. 149.

pôvodne nepodľahla tlaku z roku 1948, aby vypustila „neadekvátne“ biblické rámcovanie príbehu.¹⁶

Ako sa prejavovala cenzúra, počnúc dramatickým rokom mníchovského diktátu a Viedenskej arbitráže 1938, svedčí súkromná korešpondencia začínajúceho prozaika Dominika Tatarku z Paríža: „Viem, čo je to, písať dnes listy. Nič nie je dôležitejšie ako politika: a keď o nej hovoríš celý deň, nechce sa Ti o nej ešte písať. Nota bene: je vraj cenzúra, takže za niektorý dobre mienený výrok by si nakoniec ešte mohol sedieť.“¹⁷ Neskôr ho okrem iného čaká „zošrotovanie knihy fejtónov *Ludia a skutky*, 1950, potom čo vo *Farskej republike*, 1948, sa stotožnil s komunistickou ilúziou a všestranne sa dal do jej služieb [...] priniesol ilúziu, že všetky cesty vedú ku komunizmu“.¹⁸ D. Tatarka to neskôr komentoval sám: „Knihu nielen zakázali, ale náklad zošrotovali, ako bolo vtedy zvykom.“¹⁹

Už v 50. rokoch postupne stráca ľavicovo-marxistické ideály. Neslobodu vyjadrovania v druhej totalite pociťuje nielen v literatúre a publicistike, ale aj v scenáristických ambíciách a zásahoch do autorstva: „Nemal som šťastie s filmom. Nikdy. Už kedysi s *Priehradou*. Bol to vtedy skôr symbol: dedina, ktorú zatopí voda, všetko pomaly mizne pod hladinou, spomienky, minulosť tradície. Ibaže zmiznúť musel každý nápad, späť s reálnou skutočnosťou,“ ako sa zdôveril roku 1967 v rozhovore Liehmovi. Onedlho, po jeho heroicky antiokupačnom nasadení a vzopätí v roku 1968, ale aj normalizačnej kritike a po podpísaní Charty 77 nasleduje definitívne oficiálne umlčanie a násilná spoločenská izolácia, prakticky až do smrti v roku 1989: „Po strate možnosti publikovať sa rozhodol pre jediný možný dôstojný spôsob písania – pre písanie mimo dosahu démona cenzúry [I. Čičmanec – pozn. V. J.] aj autocenzúry.“²⁰

D. Tatarka však Eve Štolbovej v *Navrávačkách*, nahrávaných v normalizácii na magnetofón, pripomenul, že bol v najslobodnejšej časti reformného roka 1968 jedným z najvýznamnejších kritikov cenzúry, kde ironicky poukazoval na jej dobové absurdné prejavy. Bolo to v článku *Figúry – césaropapi raz navždy odchádzajú*, uverejnenom prvýkrát v *Smene* 27. marca 1968: „Novinárom a spisovateľom, ktorých desaťročie drví cenzúra, pre útechu pripomeniem, že prvým cenzurovaným autorom po víťaznom Februári bol vodca strany, ministerský predseda Klement Gottwald. Z jedného spisu, ktoré sme na školeniach memorovali ako katechizmus, naraz len zmizla kľúčová pasáž, v ktorej sa hovorilo o osobitnej ceste Československa k socializmu. Občan sa nedozvedel, kto si dovolil cenzurovať

16 Tamže, s. 150.

17 EIS, Z.: *Dominik Tatarka. Mezi domovem, Prahou a Paříží*. Praha 2001, s. 102.

18 Tamže, s. 138.

19 DRUG, Š. (ed.): *Umenie v službách totality*. Bratislava 2001, s. 30.

20 MARČOK, V.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava 2006, s. 242.

spis hlavy štátu. Keďže neprotestoval proti cenzúrnemu zásahu, učenie o osobitnej ceste k socializmu zrazu sám musel považovať za blud, ku ktorému sa mlčky priznal. Keď jeho najbližších spolupracovníkov čoskoro vyhlásili za zradcov a špiónov a postupne ich postupne popravili, Klement Gottwald zas neprotestoval. Keď mal vysvetliť túto nepochopiteľnú metaforu, uchýli sa k mytologickému výkladu: *Žaba na prameni. Ale súdruhovia, verte strane!*²¹

V inom parodickom úškľabku dejín cenzúra v záverečnej etape vlády komunistickej strany postihla aj najvplyvnejšieho ideológa normalizácie, Vasila Biľaka, keď mu dokonca na stránkach hlavných komunistických novín *Pravdy a Rudého práva* nedovolila pokračovať s vydávaním jeho pamätí.

Iný mimoriadne významný slovenský intelektuál 20. storočia, Ľudovít Novák, tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU), bol zvolený za dekana Filozofickej fakulty (FF), vtedy ešte Slovenskej univerzity (SU), na začiatku dramatického školského roka 1944/1945. Z postu profesora pokračoval od zimného semestra v jazykovedných prednáškach, okrem iného úvodu do slovenskej jazykovedy a prehistórii a dejinách spisovnej slovenčiny. Z funkcie dekana ho odvolali začiatkom letného semestra v júni 1945 rozhodnutím poverenika školstva a osvety Ladislava Novomeského. Nahradil ho Daniel Rapant. Ľudovít Novák bol jeden z ôsmich odvolaných profesorov FF SU, neskôr opäť Univerzity Komenského (UK). Spoluzakladateľovi Slovenskej akadémie vied a umení (1940) nový režim neuznal riadnu profesúru, viedol ho však ako svojho pracovníka, profesora na odpočinku už od jeho 37 rokov. Neumožnil mu dlhé roky pracovať, čo sa paradoxne zmenilo až v rokoch normalizácie, keď účinkoval na Pedagogickej fakulte UK v Trnave a FF Šafárikovej univerzity v Prešove.²² Bez bližšieho komentára zaznamenávame, že, paradoxne, jeho vedecká publicistická činnosť vrcholila okrem rokov 1932–1942 práve v rokoch 1968 a 1970 a ďalej v normalizačných rokoch 1979–1983. Zrejme preto, že jeho abstraktné teoretické a lingvistické práce nevnímal už komunistický režim ako nebezpečenstvo.²³

Zo Správ tlačového dozoru sa možno dozvedieť mnohé paradoxné informácie: K výročiu Slovenského národného povstania (SNP) v roku 1957 vyšiel zoznam 58 osôb, o ktorých sa nemožno zmieňovať, na ich čele Viliam Žingor, alebo viesť mediálny rozhovor (Jozef Lietavec) či sa nemajú vyzdvihovať

21 ŠTOLBOVÁ, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava 2000, s. 309.

22 ŠVAGROVSKÝ, Š.: Z referenta Matice slovenskej univerzitný profesor. In: ONDREJOVIČ, S. (ed.): *Ľudovít Novák – tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU. Prednášky zo sympózia konaného 25. septembra 2008 v Bratislave*. Bratislava 2012, s. 120.

23 NOVÁK, Ľ.: Bibliografia za roky 1929–2010. In: Tamže, s. 182–207.

(Lazarová, J. Špitzer, Falťan). Do publikácie *Bojom šumeli lesy* sa nemohlo dostať meno Ernesta Bielika. Knihe Sama Falťana *Partizánska vojna na slovenskom území* vytýkali, menovite uvádzali a vyčíslovali osobnosti, ktoré tam nemal spomínať: Piotr A. Veličko spomenutý 14-krát, ďalej J. Repta, E. Polk, E. Bielik, M. Markus, Brunovský, G. Zeman, V. Žingor, M. Sečanský, J. Trojan, J. Golian. Falťanove *Slávne dni* priamo odmietli, pretože tam bolo „málo vedúcej úlohy strany“, za to však „veľa armády“, navyše „z 500 fotografií bolo asi 60 zjavne závadných“. Teda veľmi svojrázny spôsob „objektívneho“ opisovania dejín. Priamo to možno nazvať retušovaním histórie, ktorá bola klasickým spôsobom deformovania výkladu a kamufláže dejín v totalitnom systéme.²⁴

Cenzor zabránil použiť citát listu Petra Jilemnickéhoho v pásme o Fraňovi Kráľovi z roku 1958, ktorý zbierku *Čerň na palete* považoval za „najhodnotnejší prínos do slovenskej poézie za posledné roky, snáď od Novomeského Nedele“. Zdôvodnil to tým, že „nie je vhodné vyzdvihovať báseň buržoázneho nacionalistu Novomeského a porovnávať ju s básnickou zbierkou s veršami komunistu Fraňa Kráľa. Znamenalo by to popularizáciu Novomeského pomocou dopisu s. Jilemnického...“ Pritom požadoval od Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) „zásadnú úpravu, ako pokračovať v podobných prípadoch“.²⁵

Zmocnenci často vstupovali ako kontrolóri do knižníc, vyradovali nevhodné a zastarané knihy na základe zoznamov, ktorých od roku 1948 vyšlo niekoľko. Od roku 1956 došlo k novej kategorizácii zakázaných kníh – politicky škodlivá a „závadná“ beletria, „závadná“ politická literatúra, kde bol na indexe M. R. Štefánik s T. G. Masarykom a E. Benešom, legionárska, okupačná aj rasistická literatúra.²⁶

Zápis zo zasadnutia ÚV KSS z 18. októbra 1956 zaznamenal tvrdenia Ivana Kupca na zjazde slovenských spisovateľov, ktorý kritizoval, že „nepublikovaním literárnych diskusií z maďarskej, poľskej, čínskej a francúzskej tlače dochádza k umelému izolovaniu sa strany od prúdu hnutia vo svete“. Spomenula sa tam aj ďalšia výhrada k existencii tlačového dozoru, ktorý kuriózne, ale i odvážne považovali už vtedy za nepotrebný, pretože „tento je zameraný proti komunistom – keďže nikto iný [ako komunisti – pozn. V. J.] do Kultúrneho života nepíše“.²⁷

Básnik a politik Laco Novomeský v roku 1968, po svojej ideologickej skúsenosti cenzurujúceho poverenika z konca štyridsiatych rokov, ale aj skúsenosti z väznice z päťdesiatych rokov, do ktorej ho posadili dogmatickí stúpenci jeho

24 ZAVACKÁ, M.: Svet v zrkadle kartotéky utajovaných skutočností. K aktivitám česko-slovenskej cenzúry v rokoch 1953 – 1967. *Historické štúdie*, 44. Bratislava 2006, s. 133.

25 Tamže, s. 134.

26 Tamže, s. 135.

27 Tamže, s. 136.

strany, iba čiastočne dokáže prehodnotiť svoje postoje. Nezjavuje sa nevyhnutnosti idey vedúcej úlohy jedinej (komunistickej) strany a limitovanej, teda nie úplne demokratickej reformy socializmu, o cenzúre vtedy tvrdí, že je „*nutná len vtedy, keď sa spoločnosť rozkladá, keď nemá ideu, ktorá by ju zjednocovala. Len čo takáto idea jestvuje, akákoľvek inštitúcia ako je cenzúra, stáva sa zbytočnou. Som energicky za slobodu prejavu...*“²⁸ Neveľmi jednoznačný – a otázne, či aspoň ironický – je jeho komentár a spomienka na päťdesiate a počiatkové šesťdesiate roky: „... *cenzor ma kedysi poučil, že strana si želá, aby sa na niektorých autorov úplne zabudlo, pretože ich neslobodno ani spomenúť, iných síce možno, ale nie viac než trikrát, lebo to by už bola propagácia.*“²⁹

Takže po Novomeského postokupačnom odmlčaní, ktoré zrejme zdrvivúco dorazilo jeho ľavicovo optimistické zmýšľanie z konania a mocenského zásahu „bratských armád“, k rozhodujúcej sile sa dostávajú viacerí neostalinskí dogmatici. Hoci na Slovensku taký kategorický postoj, ako zaznamenal český básnik a prekladateľ, pritom rusista, Jan Zábřana, už v roku 1971 nikto nevyslovil: „*Všetko bol neustály zúfalý (usmýkavajúci) súboj s cenzúrou.*“ Z toho neraz a u mnohých nastávala rezignácia.³⁰

Hoci cenzúra mala minimálne nemlčiacich nemilosrdných kritikov aspoň z radov skvelých básnikov, publicistov a exulantov, hoci dosiaľ stále nepoznaných a doma nevydaných, napríklad povelového „Rimana“ Gorazda Zvonického, pre ktorého mlčanie nebolo zlatom, práve naopak. Nemilosrdne sa spolu s ďalšími, a nielen v *Listoch z Ríma*, vyrovnával s vtedy novo prepuknutými normalizačnými ilúziami komunizmu a marxizmu-leninizmu, ale aj ateizmu. Neskrýval, že okrem vládnucej ideológie aj pre mechanizmy cenzúry stál na pôde kultivovaného a konzervatívneho antikomunizmu. Ibaže videl podstatne ďalej, zrejme i cez poznanie a odkaz Jána Pavla II., neskrýval dezilúziu a varoval pred nehumánnou orientáciou už aj deformovaných, či deformujúcich sa západných liberálnych slobôd: „*Cenzúra, ktorá deformovala kultúru, nahradila komerčnosť a kakofónia, v ktorej je hlas kultúry čoraz slabšie počuteľný.*“³¹ Medzitým však cenzúra v sedemdesiatych rokoch naberala doma plné obrátky a sotva čosi povoľovala ešte aj v začiatkoch osemdesiatych, dokonca ani v čase Gorbačovovej perestrojky, ktorá nás dlho obchádzala. Nebolo takmer literárneho, filmového či divadelného, výtvarného autora, ktorého by nejako nepostihla. Neobchádzala ani spoločenských a umenovedných tvorcov, najmä historikov,

28 DRUG, Š.: *Literatúra a politika po slovensky*. Bratislava 2003, s. 202.

29 Tamže, s. 212.

30 TOMÁŠEK, D.: *Pozor cenzurováno! Aneb ze života soudružky cenzury*. Praha 1994, s. 158.

31 ZVONICKÝ, G.: *Keď mlčať nie je zlato*. Martin 2006, s. 82.

filozofov, sociológov, ale i novinárov a ďalších ani na Slovensku, ak vôbec mohli ostať na svojich pedagogických a vedeckých či iných postoch, alebo sa predtým nezachraňovali emigráciou, odmlčaním či umlčaním. Zhodujem sa s názorom historika, profesora Karola Fremala z jeho korešpondencie, že „počas ‚vládnutia‘ G. Husáka v 70. a 80. rokoch 20. storočia, bola cenzúra aj s jeho vedomím a iste aj súhlasom, najhoršia, okrem 50. rokov“. Obzvlášť negatívny spoločenský dosah malo cenzurovanie spoločenských vied, „najviac z nich boli cenzurované história a filozofia, tu bola cenzúra až štvornásobná. Keď ste napísali štúdiu, článok, monografiu atď. z týchto oborov, najprv to išlo na ideologické oddelenie OV KSS, potom na ideologické oddelenie KV KSS a stade na Plevzov ÚD KSČ a potom ÚML pri ÚV KSS v Bratislave a až potom na SÚTI.“ Slovenská historiografia je však stále ešte len v počiatočných fázach kritického skúmania dobových represívnych ideologických nástrojov, z nich najmä cenzúry, a ich vplyv na neharmonický a deformovaný vývoj spoločnosti v druhej polovici minulého storočia.

Predstavitelia cenzúry mimoriadne „úradovali“ aj v literatúre, a tak *Slovenský dekameron* Pavla Hružá mohol vyjsť ako *Párenie samotárov* až v roku 1993, Kuželova *Lampa*, „prvá výpoveď u nás o disidentskom živote intelektuála politicky vyradeného z verejného účinkovania“ rovnako dostala stop v normalizácii. Autor navyše nastúpil do novovzniknutého *Literárneho života* po augustovej okupácii a debutoval tam básňou o zavraždenej Danke pred budovou Komenského univerzity, na ktorú normalizátori nezabudli. Do šrotu šiel debut Antona Baláža *Bohovia ročných období*, šancu nedostal surreálny a imaginárny Silanov *Dom opustenosti*, Rudovi Slobodovi vrátili roku 1974 umelecky predčasné *Pamäti*, ktoré vyšli až v roku 2002 ako *Láska*. Ďalšie rukopisy jemu, ale aj Štefanovi Moravčíkovi v prípade rurálnych a naturálnych súkmeňovcov *Sedláci*, Ballekov *Trinásty mesiac* nemilosrdne kastrovali. Vincent Šikula radšej „prestal písať román *Ornament*“ o „prenasledovaní kňazov a šikanovaní veriacich po nástupe komunistov k moci“, ktorý dopísal neskôr a mohol vyjsť až v roku 1991.³²

Výpočet postihnutých autorov a diel by bol však oveľa siahodlnejší už len v literatúre a próze. Podstatne viac sa čitateľ dočíta v rehabilitačnom a niekedy už postmortálnom konaní v mesačníku *Romboid* zo začiatku 90. rokov. Postihla všetkých emigrantov, bez ohľadu na akej platforme stáli, nielen Jozefa Cígera Hronského, R. Dilonga, K. Strmeňa, A. Žarnova, L. Laholu, autorov a diela katolíckej moderny, Osamelých bežcov, ale aj L. Ťažkého, D. Tatarku, Pavla Straussa, I. Kadlečíka. Vitálny Stanislav Štepka stihol „pred konsolidačným zásahom uviesť ešte dve pozoruhodné hry *Jááánošiiík* (1970) a *Človečina* (1971)“.³³ Ibaže konštatova-

32 MARČOK, V.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava 2006, s. 229 – 231.

33 Tamže, s. 323.

nie literárneho historika Viliama Marčoka poopravil oveľa neskôr samotný autor S. Štepka: „*Jááánošítika som napísal v roku 1970, ale schválený bol až v roku 1979.*“³⁴

Zatiaľ však zatvárali satirickú Tatra revue i s jeho hlavným autorom kabareto-
tov Jánom Kalinom, ktorá podľa niektorých britských kritikov dokonca preko-
návalo všetko na Východe.³⁵ Mimochodom, začiatkom 70. rokov zošrotovali aj
Kalinovo druhé vydanie knihy *Tisíc a jeden vtíp*.³⁶ Podobne zatvorením scény
a vyhodením hercov a umelcov končili aj avantgardné tendencie s dominujúcou
poetikou absurdnosti Divadla na korze s priveľkým odklonom od predstáv so-
cialistického realizmu. Do trezorov šli talentované diela najšikovnejších filmárov
Š. Uhra, D. Hanáka, E. Havettu, J. Jakubiska, P. Solana, M. Hollého, M. Slivku,
L. Kudelku, D. Trančíka... a spolu s nimi odstavili aj filmových, divadelných,
literárnych a výtvarných kritikov, nekončiac E. Lehutom a P. Brankom, J. Va-
novičom, M. Hamadom i J. Kútnikom-Šmálovom, či kulturológom L. Hanusom
alebo Tomášom Štraussom, z ktorých iba traja poslední si vytvorili alternatívnu
platformu publikovania v samizdate, respektíve v zahraničí.

Až v roku 2003 sme sa vyargumentovane dozvedeli aj o nenápadných, ale
hrdo a účinne vzdorujúcich ďalších autoroch, ktorých diela boli pre cenzúru
neakceptovateľné. Najmä od esejistu Júliusa Vanoviča, v normalizácii umlča-
ného, o Alfonzovi Bednárovi, prozaikovi proti totalite, ktorý bol možno o čosi
známejší z úspešného filmového tandemu s režisérom Štefanom Uhrom. Vzdo-
rovito, no len čiastočne úspešne obaja zápasili s normalizáciou aj v kinemato-
grafii. A. Bednár otvára tému od 50. rokov absolútne tabuizovaných, ktorú nebolo
možno vidieť inak ako socialisticko-propagandisticky, v scenári trezorového
filmu *Tri dcéry* (1966, rež. Š. Uher). Okrem traumatizujúcich tém znárodňovania
a združstevňovania do filmu zakomponovali aj zatváranie kláštorov a komunis-
tické represie proti prejavom náboženskej slobody, a to je ďalšia z ojedinelých
výnimiek v tvorbe. Autorova rafinovanosť tu dosahuje vrchol; ovládal svoju
stratégiu natoľko, aby vedel obohrať cenzúru a povedať svoje. Vieme si vôbec
predstaviť, že by bol v tých časoch publikovaný román (*Role*) s totálne pravdi-
vou, priamou výpoveďou o totalite? Nebola to jediná možná a reálna cesta, ako
usvedčiť pomery, vysloviť nad nimi súd? Napokon, román ani v takejto vyspe-
lej strategickej podobe počas komunizmu nevyšiel, rukopis s posudkami roky

34 KUŠNÍERIK, J.: Láska nie je kliše. Rozhovor so Stanislavom Štepkom. *Týždeň*, 2005, č. 13, s. 21, 22.

35 KALINA, J.: *Odpočúvaj v pokoji. Basa story*. Bratislava 2004, s. 266; Britský režisér Michael Beckman nakrútil v roku 1981 podľa tejto knihy hraný dokument *Tiny revolutions* o Kalinovom príbehu pre Granada Television. S veľkým ohlasom sa premietal v západných krajinách a po roku 1990 ho uviedla aj Slovenská televízia pod názvom *Cinové revolúcie*.

36 ŠEBO, J.: *Normálne 70. roky*. Bratislava 2009, s. 220.

koloval medzi vydavateľstvom, lektormi a cenzormi na ÚV KSS. Verejnouš nevie, že tento román pripravil autorovi psychické stavy na okraji znesiteľnosti.³⁷

Július Vanovič si odvážne a suverénne trúfol ako prvý vôbec, a zdá sa, že dosiaľ jediný, ucelene a monograficky predstavil intelektuálnu i morálnu modlu odporcov červenej totality u susedov prakticky počas celého obdobia jej trvania, literárneho historika, romanistu a esejistu Václava Černého. Pritom nekompromisne pomenováva normalizačnú dobu i jej nositeľov a umeleckých vzdorovateľov: „... [Bednár] *prinútený je snovať stratégiu obrannú proti číhajúcim očiam nielen moci a cenzúry, ale i ustrašeným dušičkám redaktorov a editorov.*“³⁸ V archíve martinskej Slovenskej národnej knižnice nachádza a interpretuje: „*Hodiny a minúty, pôvodný rukopis bol v priebehu schvaľovania značne zmenený, najmä Rozostavaný dom, niektoré postavy zdeformované, prestavané politicky a psychologicky. A aj napriek tomu je kniha prijatá oficiálne s takým odmietaním – ako arcidielo revizionizmu.*“³⁹ Podľa J. Vanoviča A. Bednár vytvoril dielo, ktoré je najväčším prozaickým svedectvom o komunistickej dobe; nachádza sa v ňom najpravdivejšie, najdetailnejšie aj najúplnejšie.⁴⁰

Aké možnosti má po roku 1968 spisovateľ? – pýta sa J. Vanovič, trpkou zdieľajúci osud podobný iným doma postihovaným intelektuálom, z ktorých nie všetci dostali príležitosť aspoň zápasiť bednárovsky a uhrovsky pod váľkovskou a pezlárovskou kuratelou s dobovou cenzúrou: „... *alebo emigrovať, stratiť ako spisovateľ najintímnejšie a najpotrebnejšie jazykové spojivá s rodnou zemou, a žiť sa najskôr neliterárnou prácou v odcudzenej cudzine, ktorá nevie – nechce vedieť – nič o nezmyselnostiach a krutostiach života na východe, za železnou oponou.*“⁴¹

Režimu priamo vzdorujúca spisovateľka Hana Ponická v *Lukavických zápisoch* zaznamenáva reakciu na jej „vystúpenie“ na 3. zjazde Zväzu slovenských spisovateľov, ktoré vyvolalo veľké pobúrenie „na vysokých straníckych miestach“, ale aj medzi normalizačnými funkcionármi zväzu. Pretože v zdanlivo pokojnej a „konsolidovanej“ atmosfére zjazdu druhej polovice 70. rokov, ako jej tlmočili činovníci zväzu, osihotene vystúpila vo veľmi kritickom, silnom opozičnom duchu, ako to nazval vtedy „ju vyšetrujúci“ funkcionár, národný umelec Ján Poničan. Zastávala sa viacerých (*de facto* všetkých) „*umľčaných slovenských spisovateľov*“, ktorí sa vraj „*i v roku 1968 zachovali tak, že sme proti nim museli zakročiť stranícky a [...] zbaviť ich aj členstva v spisovateľskej organizácii*“. Vyčítal jej, že sa ujíma aj takých, „*čo podpísali i Chartu 77*“, ako dobovo najväčšie

37 VANOVÍČ, J.: *Prozaik proti totalite. Prípad Alfonz Bednár*. Bratislava 2003, s. 192.

38 Tamže, s. 192.

39 Tamže, s. 208.

40 Tamže, s. 206.

41 Tamže, s. 205.

previnenie, pretože „*my predsa nemôžeme vydávať knihy našim ideologickým nepriateľom – Ťažkému, Tatarkovi a podobne*“. Navyše jej vyčítal aj s prítomným tajomníkom zväzu Liborom Kněžkom, že obvinila dobových predstaviteľov spoločnosti z klamstiev a zastávala sa aj náboženských práv. H. Ponická to brala ako druh samozrejmosti, že „*nepríjemná známa, ale utajovaná pravda musela byť vyslovená*.“ Inkvizičný výsluch „*vyšetrujúceho spisovateľa*“, ktorý na zväze stenografovali a mal by byť k dispozícii niekde aj jeho záznam, s istým rozochvením a trasúcimi rukami si zároveň zaznamenávala aj H. Ponická. Funkcionári však neprejavovali iba rozhorčenie, nátlakovo jej dávali zdanlivo na výber a zväzenie, či trvá naďalej na tom, aby jej „*diskusný príspevok k 3. zjazdu ostal v jeho protokole. Preto sme ťa zavolali, a tiež ti pripomenieme, že v prípade, ak sa diskusného príspevku nevzdáš [...] čakajú ťa tvrdé dôsledky, nielen čo doteraz postihlo tvoju knihu [mala jej vyjsť o detskom hrdinovi Štoplíkovi – pozn. V. J.], ale ešte horšie, aj tvojim blízkym hrozia z toho nepríjemnosti. Ale ak rozumne všetko zvážiš a diskusný príspevok z protokolu stiahneš, znovu budeš môcť písať, knihy vydávať, všetko bude ako doteraz, rodina bude v pokoji, nik si to neodnesie*.“ Dokonca jej prisľúbili konečne odpovedať na listy, na ktoré už dlhšie neodpovedali, zároveň jej ponúkli aj štipendijnú podporu Literárneho fondu.

Kněžkovým prostredníctvom H. Ponickéj vyčítali a snažili sa dopátrať „*motívy jej činu, pohnútky, ktoré všetko môžu vysvetliť*“ aj ospravedlniť. Vytvárali zdanie, že jej chcú pomôcť, ak sa prizná k tomu, kto ju na kritické vystúpenie „*naviedol*“, a menovali viacerých českých spisovateľov, ktorí boli predtým vylúčení zo Zväzu českých spisovateľov a niektorí tiež podpísali Chartu 77. Predpokladali, že s niekým z českých spisovateľov je v spojení, a sondaovali či niekto koordinovane s ňou nevystúpi aj na českom spisovateľskom zjazde, čo vlastne sama vyslovila ako možnosť v diskusnom príspevku. Podstatná výčitka bola k jej návšteve „*v jeseni roku 1976 u Seiferta*“, čo vyvolalo na zväze tiež veľké pobúrenie, pretože on vlastne prešiel k disentu, potom čo podpísal Chartu 77. Podľa nich „*všetko takito disidentské, neuznaní českí spisovatelia*“ chcú iba „*záhubu socializmu!*“ Spochybňovali ich charaktery, „*duševné slabosti a nezrelosti spisovateľov, ktorými som mala podľa nich opovrhovať, a nie sa k nim prikláňať*“. Ich interpretácie vnímala tak, že nešlo vlastne ani o jej diskusný príspevok, „*ako ešte väčšmi doraziť už beztak dobitých, ako ešte i mňa priviesť k tomu, aby som v tom pomohla, opakovali viac rás svoju žiadosť o mená tých, ktorí ma naviedli, s ktorými som sa stýkala*“. Upozorňovali ju, že za ňou nik z autorov a zväzových úradníkov nestojí, a pýtali sa „*či naozaj chce patriť k takým elementom ako je Kohout, Vaculík, Tatarka, Kusý, Havel?*“⁴²

42 P O N I C K Á , H.: Lukavické zápisky. In: *Fragment K*, roč. 4, 1990, č. 1, s. 30.

Opakovane jej vyčítali, že v príspevku vymenovala všetkých vylúčených spisovateľov – hoci H. Ponická iba zopakovala ich menoslov, ktorí samotní funkcionári zväzu rozdali všetkým prítomným na predchádzajúcom spisovateľskom zjazde. Ospravedlňovali sa klamlivo, ako pomáhajú všetkým vylúčeným spisovateľom. Menovali P. Karvaša, ktorému vraj zabezpečili publikovanie poviedky v jednom z budúcich čísiel literárneho mesačníka *Romboid*, neuvádzali ho však v divadlách. Ťažkému vraj na účet Literárneho fondu dávajú prepisovať jeho rukopisy, ale on stále nemohol publikovať, Ferko (zrejme Milan) postupne tiež áno, ďalší dostali štipendiá, sociálne podpory. Hana Ponická sa bránila, že jej vlastne L. Knězek nedovolil na zjazde ani vystúpiť, tým „porušil rokovací poriadok zjazdu aj Stanovy ZSS“, a teraz jej chceli zabrániť zaprotokolovať odovzdaný príspevok, ktorý by aj upravila, ak by jej dokázali, že sa tam niečo „nehoduje s právami či povinnosťami členky Zväzu slovenských spisovateľov“. Funkcionárom zväzu vyčítala, že „vylučovali spisovateľov, vytypovaných na likvidáciu ich diela“, čo by sa nemohlo uskutočniť bez ich administrovania. Navyše naháňali dokonca aj vylúčených autorov, ako J. Smreka, J. Johanidesa, L. Ťažkého, aby podpísali antichartu, za čo im prisľúbili, že ich znovu prijmú do zväzu (členstvo vo Zväze slovenských spisovateľov bolo vtedy základnou podmienkou, aby autori vôbec mohli uvažovať o vydaní svojho diela v niektorom z normalizačných vydavateľstiev). Rukopisy však naďalej zostávali v šuplíkoch, napriek tomu, že niektorí antichartu podpísali. Predpokladala, že ďalším z dôvodov, prečo jej nedovolili vystúpiť, bolo, že ona odmietla podpísať vyhlásenie proti Charte, ktorá dokonca ani nebola publikovaná v dobovej tlači. Vernosť intelektuálov komunistickej ideológii sa overovala a musela uctievať naslepo, s absolútnou vierou v stranu, bez oboznámenia sa s textom. H. Ponická odmietala vydieračskú absurdnú diskusiu na zväze „pod hrozbami existenčných postihov“, ktorá nemala vlastne alternatívu, a trvala naďalej, napriek hrozbám, „aby ostal v protokole s ostatnými zjazdovými materiálmi“. Napriek tlmočenej snahe, že ju chcú vlastne funkcionári zväzu „zachrániť“, ktorú ona vnímala ako pokryteckú, aj v jej prípade sa postih prejavil zastavením publikovania. Jej absurdná aféra sa stala jedným z charakteristických prejavov zrážky slobodomyselných a tvorivých ľudí, ktorí sa odmietli podriaďiť schematickým, takzvaným triednym marxistickým názorom, a boli postihnutí cenzúrou. Ideologické normalizačné triedenie duchov od začiatku sedemdesiatych rokov postihlo podstatnou mierou umelecké, kultúrne, vedecké, vysoko/školské a ďalšie inštitúcie a ich predstaviteľov.

Aféra sa stala medzinárodnou, keď H. Ponická publikovala svoj text okrem iného v parížskom *Le Monde*, a tak sa dostala medzi najvýznamnejšie mená odporcov a disentu v normalizačnom režime na Slovensku aj v ČSR. Neprijemne utvrdzovala svetovú mienku o dobovom komunistickom Československu ako

„biafre ducha“, čo v tejto najradikálnejšej verzii dokonca formuloval francúzsky komunistický prozaik Louis Aragon.⁴³

Zverejnenie vo *Fragmente K* bolo pravdepodobne prvé nesamizdatové publikovanie úryvku z Ponickéj autobiografickej prózy *Rímska kapitola*. Časopis síce pôvodne vychádzal ako samizdat, no číslo, ktoré redakcia pôvodne plánovala vydať približne v čase Nežnej revolúcie, kde bol zaradený aj Ponickéj text, sa práve pre revolučné udalosti oneskorilo, potom už časopis vychádzal oficiálne.⁴⁴

Najslobodnejší v umeleckej oblasti, ale aj s reálne vytvorenou alternatívnou scénou voči začínajúcej normalizácii po ich vyradení z kultúrneho a spoločenského života boli slovenskí výtvarníci. Teoretik umenia Radislav Matuščík, politicky vyradený z oficiálnych možností publikovať po roku 1971, už v úvode pôvodne samizdatovej publikácie *Prekročenie hraníc: 1964 – 1971* upozorňuje na deliacu čiaru, ktorou bol II. zjazd Zväzu výtvarných umelcov. Už prípravný výbor nového zväzu – obdobne ako aj všetky ostatné rodiace sa normalizačné umelecké zväzy na Slovensku –, ktorého predsedom sa stal Róbert Dúbravec, sa podujal „plniť neodkladné odborné a kultúrno-politické úlohy [...] ministerstvu kultúry zodpovedať za splnenie uznesení straníckych a štátnych orgánov o prestavbe umeleckých zväzov“. Čím sa uzatvára podstatne slobodnejšie predchádzajúce tvorivé obdobie pre výtvarné umenie od prvej tretiny 60. rokov. Maliari, sochári a grafici, ktorí v 60. rokoch prekročili zväzujúcu hranicu socialistického realizmu, rovnako ako autori, ktorí prekročili hranice konvenčného maliarstva, sochárstva či grafiky v rokoch 1968 – 1972 a dobrovoľne nerevidovali svoj umelecký názor, vtedy sa ocitli medzi autormi, ktorých oficiálna kultúrna politika odsúdila, uvádza Zuzana Bartošová. Teda im znemožnila vystavovať, vlastne ich cenzurovala. Vtedy nekonformní a vyradení autori z „oficiálneho umeleckého diania“ podľa ďalšieho zakázaného teoretika Tomáša Štraussa, ktorý neskôr emigroval, vytvárajú alternatívnu kultúru a alternatívnu scénu. Podľa Jána Bakoša v rámci boja za slobodu, ale aj boja za morálku, volia „medzi alternatívou blahobytu a umenia a voči oficiálnym umelcom sa stávajú opoziční, neposlušní, rebeli, umelci disentu neraz otvorení kritici a aktívni odporcovia oficiálnej ideológie“, ktorých na výtvarnej scéne bolo oveľa viac ako v iných oblastiach kultúry a spoločenských vied. Umelec sa mohol podriadiť „štátnej moci, produkovať diela obhajujúce socializmus, a bude vážený a platený, alebo bude protestovať v mene slobody a bude žiť romantický život odbojného bohéma“. Umelecký zostup oficiálnej výtvarnej scény bol taký zreteľný, že Zora Rusinová obdobie 70. a 80. rokov priamo nazvala „najtemnejšou stránkou našich kultúrnych dejín“ v novodobo napísaných *Dejinách slovenského*

43 Tamže, s. 28 – 34.

44 Tamže, s. 2.

výtvarného umenia z roku 2000. Na Slovensku sa však vytvorila silná alternatívna umelecká scéna s početnými výtvarníkmi, schopnými, podľa Z. Bartošovej „odriekania za cenu uchovania si vlastnej tvorivej identity“, počas celého dlhého obdobia husákovskej, v ich prípade ešte viac determinovanej biľakovskej, pezlárovskej a váľkovskej normalizácie. Hoci hranica medzi dovoleným, oficiálnym a oficiálne zakázaným nebola taká zreteľná ako v Čechách. Na neoficiálnej scéne sa podľa R. Matuštika ocitli od jesene 1972 početní výtvarní umelci, ako Juraj Bartusz, Peter Bartoš, Robert Cyprich, Stanislav Filko, Jozef Jankovič, Július Koller, Vladimír Kordoš, Otis Laubert, Juraj Meliš, Alex Mlynárčik, Marian Mudroch, Jana Želibská, Rudolf Sikora, Dezider Tóth, Miloš Urbásek.⁴⁵

Eva Filová upozornila v spätosti „s cenzúrou, ideologickými zásahmi, tvoriými obmedzeniami a normalizačnými čistkami“, že sa netýkali v tradičných interpretáciách iba priamo filmovej výroby, dramaturgickej a scenáristickej tvorby, ale obdobnú cestu plnú prekážok neraz absolvovali aj autori „zamietnutých recenzií, redakčne upravených a vykrátených rukopisov“, čo dokumentovala na pozostalosti Petra Mihálika, ktorého „profesionálna kariéra sa vyvíjala od profesie publicistu, dramaturga, vedúceho dramaturga krátkych a stredometrážnych hraných filmov v Slovenskej televízii cez pedagogickú a lektorskú činnosť, prekladateľstvo, teóriu, historiografiu až po ‚funkcionárske‘ obdobie“. Zachované dokumenty autorke poslúžili, aby sledovala jeho kariéru v 60. rokoch 20. storočia, „keď akcelerovala kariéra Petra Mihálika, cez sedemdesiate roky s normalizačným lámaním nespratnej a príliš aktívnej nátury, profesionálnou degradáciou a hľadáním nových ciest seberealizácie a existenčného prežitia“.⁴⁶

Na rozdiel od ďalších filmových kritikov Pavla Branka a Emila Lehotu, ktorí svoje hlavné povolanie nemohli vykonávať prakticky celé obdobie normalizácie, Peter Mihálik sa k publicistike a kritike dostával fakticky okľukou, keď sa predtým spolupodieľal na približne pätnástich filmoch v štúdiu krátkych filmov. Boli to „zásadné, formálne progresívne alebo kontroverzné filmy, ktoré sa po roku 1970 dostali do nemilosti, ako *Fotografovanie obyvateľov jedného domu, Moja teta Vincencia, Róm, Som prekliaty fotograf, Šibenica, Tryzna, Interview v metelici*. Každý z nich vykazuje známky istej občianskej vzdorovitosti alebo špecifického vzťahu k realite v hľadaní nových výrazových prostriedkov.“⁴⁷

Iný v normalizácii preradený dramaturg, režisér a scenárista Rudolf Urc, ktorý sa na zlome šesťdesiatych rokov podieľal na ďalšej pozoruhodnej sérii

45 BARTOŠOVÁ, Z.: *Napriek totalite: neoficiálna slovenská výtvarná scéna sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia*. Bratislava 2011, s. 40.

46 FILOVÁ, E.: Peter Mihálik, neznáme zákutia personálie. *Kino Ikon*, roč. 16, 2012, č. 1 (31), s. 95.

47 Tamže, s. 101.

krátkometrážnych dokumentárnych filmov, označených neskôr ako „čierna séria“, spomína na spoluprácu na Trančíkovom filme *Šibenica „koncipovanom ako metafora našich osudov v tom čase. Ako dramaturgovi mi veľmi záležalo na tom, aby sa film dostal do kín. Chcel som sa vyhnúť priamočiarym asociáciám, bol som presvedčený, že diváci aj bez narážok a invetív presne prečítajú posolstvo filmu. Dušan [Trančík] si neodpustil malé extempore: v jednom zábere na dvere dedinskej chalupy zavesil portrét Dubčeka. Kamera dokonca najazďuje na portrét. Film šiel do trezoru.“* Medzi pätnástkou „protisocialistických a pravicovo-oportunistických filmov skončil vtedy aj Urcov režijný film *Nedokončená kronika, ktorý sa zaoberal tragickým osudom komunistického politika Vlada Clementisa*⁴⁸, hoci ešte nezobrazoval jeho odvrátené pôsobenie proti náboženským a občianskym slobodám v šesťke najvyšších politických predstaviteľov štátu, ešte pred jeho zatknutím a neskoršou popravou.

R. Urc v roku 1969 nakrútil pre bratislavskú televíziu dokument *Osudné dni*. Zaoberal sa „osudovými udalosťami zániku medzivojnovnej ČSR, okupáciou, cudzími vojskami v našich mestách a dedinách a rozhodujúcimi súvislosťami vzniku Slovenského štátu. Slovenská televízia ho uviedla 13. marca a reprízovala 14. marca 1969, sedem mesiacov po vstupe iných okupantských armád varšavského paktu v roku 1968, prakticky pred sprísneným opätovným zavedením cenzúry v apríli 1969. Keď po filme, ktorý sa dostal potom do trezoru, pátral po roku 1989, našiel po ňom v televíznom archíve už iba evidenčnú kartu s evidenčným číslom dvoj pásu, obrazu a zvuku, prečiarknutým textom o ňom a s pečiatkou vytlačenou skartované. Brutálne boli aj osudy ľudí späté nejakým spôsobom s filmom, ktorí v ňom vystupovali alebo o ňom priaznivo písali.“

Prekladateľka Zora Jesenská bola po celé obdobie normalizácie vyradená zo spoločenského života, mala striktný zákaz publikovať. Filozof Július Strinka bol odsunutý do archívu Univerzitnej knižnice so zákazom publikovať. Spisovateľ Michal Dzvonič tiež nesmel publikovať, písal pod menom svojho brata. Publicista Roman Kaliský bol perzekvovaný, pracoval niekoľko rokov ako robotník. Režisér Vlado Kubenko sa venoval filmom o umení. V osemdesiatych rokoch mu niektorí „priatelia“ z Koliby pripomenuli účasť na filme *Tryzna*. Mal dostať titul zaslúžilého umelca, no v deň pred slávnostným odovzďávaním V. Kubenkovi z ministerstva kultúry oznámili, že išlo o omyl a žiaden titul nebude. Režisér a dramaturg Peter Mihálik takmer desať rokov zápasil o možnosť uplatniť sa vo svojom odbore, až na začiatku 80. rokov sa kliatba skončila. Ako dramaturga ho po dlhom váhaní preradili do kresleného filmu. Režisér Dušan Trančík sa až po päťročnom dištanci dostal k celovečernému hranému debutu. Režisér Ladislav

48 URC, R.: *O filmoch a ľuďoch*. Tamže, s. 117, 118.

Kudelka bol niekoľko rokov šikanovaný, na konci 80. rokov zomrel na mozgovú príhodu. Manželia Kalinovci prešli odpočúvaním, prenasledovaním, väznením, až emigrovali do Spolkovej republiky Nemecko.⁴⁹ Ucelenejšiu, umelecky a metaforicky však kódovanú podobu normalizácie na bratislavskej filmovej Kolibe sa môžeme dočítať v Slobodovom románe *Rozum* a zlomkovito, ale neveriteľne brutálne a sarkasticky aj v Jarošovej knihe *Kvet na šachovnici* (2010, s. 153, 154), kde opisuje autentické zážitky.

Pozrime sa na skúsenosti s cenzúrou, ako ich zažili slovenskí tvorcovia na Barrandove po roku 1969. Ivan Balada nakrúcal (spolu s kameramanom Jurajom Šajmovičom) film *Archa bláznov* podľa poviedky A. P. Čechova *Pavilón č. 6*, ktorý však nemohol dokončiť.⁵⁰ Iba neúplne zostrihnutý a „hrubo dokončený film“ mal poslúžiť ako ďalší príklad „vývoja československej filmovej tvorby k protisocialistickým dielam“. Podľa neoficiálneho cenzora, hlavného dramaturga Ludvíka Tomana „práca režiséra Baladu podstatne pozmenila pôvodný čechovovský zámer. Film by bezспорu pôsobil na diváka ako celkom pesimistický a určitým nebezpečenstvom, že na základe čechovovskej tematiky celkom deformuje predrevolučnú situáciu v Rusku, a tým de facto ohovára Sovietsky zväz.“ Darma sa režisér odvolával na klasickú ruskú predlohu, zmenené vedenie štúdia, ale aj dramaturgie Barrandova, mu neumožnilo vysvetliť „neporozumenie filmu“, pretože ho vôbec ani nepripustili do diskusie.⁵¹ A film patril do skupiny trezorových diel do roku 1990. Dokonca sa datuje ironický hodnotiaci komentár Ludvíka Tomana: „Páni, ja som v tom Rusku bol, ale taký bordel tam nie je!“ Š. Hulík konštatuje, že po augustovej okupácii 1968 normalizátori nachádzali metafory a symboly i tam, kde žiadne neboli, a tie skutočné si neraz nevšimli.⁵²

Podobné skúsenosti má aj režisér Juraj Herz, ktorý vo filme *Morgiana* nechcel uplatňovať jednoduchú schematizáciu postáv na dobrých a zlých, ale v hrdinke sa mali oba postoje prelínať. „Ibaže Toman povedal, že je to západné myslenie, a absolútne mi to už pred natáčaním zakázal.“ Režisér tak stratil autorský záujem o projekt a potom ho už robil iba ako „klavírne cvičenie“⁵³ a zo zamýšľaného projektu zostalo iba torzo pôvodných predstáv, ako sa to stalo aj v mnohých iných prípadoch. Aj pri tomto filme sa normalizátori riadili okrem iného aj určujúcim vystúpením Gustáva Husáka na konferencii Socialistického zväzu mládeže z novembra 1970.

49 Tamže.

50 HULÍK, Š.: *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968 – 1973)*. Praha 2012, s. 84.

51 Tamže, s. 88.

52 Tamže, s. 89.

53 Tamže, s. 175.

Po okupácii ČSSR vojskami varšavského paktu kľúčový dogmatik Vasil Biľak vyhlásil deliace ideologické kritérium: Heslo „socializmus s ľudskou tvárou“ bolo v skutočnosti maskou, ktorá mala zakryť pravú tvár kontrarevolúcie u nás. V článku *Cesta ku skutočnej normalizácii*, ktorý publikoval v kolaborantských novinách *Správy* už 6. septembra 1968 napísal: „*Tí, čo chápu vytvorenú situáciu, nemôžu nevidieť, že normalizácia znamená predovšetkým úplné odhalenie a rozbitie činnosti protisocialistických síl, odstránenie ich vplyvu na časť obyvateľstva, najmä mládeže, a rozhodné upevnenie vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa v celom živote krajiny.*“⁵⁴

V *Poučení z krízového vývoja* sa uvádza: „*Komunistická strana a socialistický štát musia ovládať všetky nástroje na presadenie svojich politických, triednych a ideových cieľov!*“ Na mocenské presadzovanie totalitnej ideológie slúžil práve roku 1969 novovytvorený Úrad pre tlač a informácie. Mimochodom, Ján Palach, ktorý sa demonštratívne a symbolicky upálil na Václavskom námestí v Prahe, rozhorčene protestoval nielen proti okupácii spoločného štátu Čechov a Slovákov, proti nastupujúcej letargii obyvateľstva, ale predovšetkým proti mechanizmu nastupujúcej cenzúry, ktorá triedila duchov, hodnoty a prepúšťala iba zlomky pluralitných a alternatívnych informácií už v januári 1969! A jednou z podmienok, aby nenasledovali ďalšie pochodne študentov, malo byť práve a predovšetkým zrušenie cenzúry, ako tlmočil aj Ján Palach vtedajším vrcholným politickým činiteľom A. Dubčekovi a G. Husákovi.⁵⁵

V normalizácii sa likvidovali „kontrarevolučné a pravicové“ médiá na čele s *Kultúrnym životom*, zároveň so stovkami a tisíckami nepohodlných novinárov a publicistov, „*ktorí boli takto zbavení príslovečnej materiálnej základne. Veľkej časti odbojnej inteligencie bol takmer bezbolestne vyrezaný jazyk*“, ako to napísal Milan Šimečka v analýze normalizácie v knihe *Obnovovanie poriadku*: „*Zhruba od druhej polovice roku 1969, keď sa prvým tajomníkom Komunistickej strany stal Gustáv Husák a definitívne odsunul Alexandra Dubčeka na vedľajšiu kolaj, mal nový režim poruše všetky mocenské prostriedky, aby akémukoľvek kritickému hlasu zabránil preniknúť na verejnosť [...] V priebehu niekoľkých mesiacov sa československé masmédiá stali prehlídkou nudy, frázy, bezobsažného tárania a oficiálneho optimizmu [...] A tak mal reálny socializmus informačné prostriedky v takej podobe, v akej ich chcel mať. Od roku 1970 mal tak pod kontrolou celú spoločnosť.*“⁵⁶

Korešpondovalo to aj s Husákovou koncepciou posudzovania a triedenia inteligencie a jej nástrojov v pookupačnej spoločnosti už ako generálneho

54 PASTIER, O.: Zatmievanie v pekných snoch. *Pravda*, 19. januára 2013, s. 30. Výtah z publikácie PASTIER, O.: *Za ozvenou tichých hlasov II*. Bratislava 2013.

55 LETŇANOVÁ, E.: Jan, nezabúdame na Tvoju obeť. Tamže, s. 31.

56 PASTIER, O.: Zatmievanie v pekných snoch. Tamže, s. 30.

tajomníka Komunistické strany Československa (KSČ): „Že v buržoáznej spoločnosti vznikajú z triednych rozporov úpadkové tendencie, to chápeme, ale že by svetovosť našich umelcov, kultúrnych pracovníkov bola v tom, že tieto rozkladné, úpadkové myšlienky mali transplantovať na naše podmienky a otravovať tým našich pracujúcich? Tak tu je nejaká zvrátenosť [...] Vážime si poctivého robotníka, vážime si poctivého spisovateľa, ale flákača ani na závode ani na kultúrnom poli si nevážime a vážiť nemôžeme!“⁵⁷

Ďalší zo zásadných intelektuálnych kritikov normalizácie, Milan Hamada, upozorňoval, že nielen poslednou ale hlavnou baštou odporu bol práve „vzdorujúci duch“, ktorý „bolo treba zlikvidovať“. Aj v literatúre sedemdesiatych rokov i v jej odvrátenej tvári nachádzal viacero duchov s rezistenčnou silou, medzi iným nielen Dominika Tatarku, ale aj Milana Rúfusa, Pavla Straussa, Alfonza Bednára, Vincenta Šikulu, Rudolfa Slobodu, Ladislava Balleka, Ivana Habaja, ako si to všimol v recenzii I. zväzku Hamadových esejí Vladimír Petřík. Pokračujú nielen v Tatarkovej línii „*vízie Obce božej ako zoskupenia slobodných a suverénnych ľudí, nezatažených nijakou ideológiou*“, rovnako ako aj dobové osobnosti Svätopluk Štúr, Ladislav Hanus, Janko Silan, Ivan Kadlečík, Pavol Hruz a ďalšie, výrazne sa profilujúce už v 60. rokoch minulého storočia. M. Hamada v retrospektíve na šesťdesiate roky a normalizačný vývoj nadväzuje na svoje polemiky s Vladimírom Mináčom, ktorý pokladal predchádzajúce „*stalinské deformácie a excesy len za okľuku a omyl*“, ibaže preňho boli „*degradáciou ľudskosti, zasahujúcej celú spoločnosť a ľudskú podstatu*“. Zároveň sa kriticky vyrovnával aj s ďalšími intelektuálmi, „*ktorí sa dali zviest' normalizačnou politikou*“, ako František Miko, Igor Hrušovský, ale aj ďalší.⁵⁸

Mechanizmus cenzúrnych inštitúcií po roku 1968 je menej podrobne opísaný a dešifrovaný, ako bol po monopolnom nastavení komunistickej moci roku 1948. Český autor literatúry Dušan Tomášek bol jeden z mála, ktorý aspoň čiastočne opísal zmeny, ktoré sa uskutočnili vzápätí po okupačnej noci z 20. na 21. augusta 1968. Pražské Národné zhromaždenie reagovalo už 13. septembra zákonom č. 127 o prechodných opatreniach v tlači a ostatných informačných prostriedkoch, ktorý v prvom paragrafe konštatoval nevyhnutnosť zabezpečiť „*všestrannú starostlivosť o rozvoj periodickej tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkov, v záujme ďalšieho pokojného vývoja*“. A tak štátne orgány zriadili Úrad pro tisk a informace (ÚTI) a Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI), ktoré mali „*jednotne usmerňovať a kontrolovať*“ činnosť médií a informačných prostriedkov. Fakticky došlo ku zrušeniu predchádzajúceho zákona o zákaze cenzúry, ktorý bol pod č. 84/1968 Zb. vlastne novelizáciou zákona 81 z roku 1966.

57 Tamže.

58 PETŘÍK, V.: Moc kultúry proti násiliu moci. Tamže, s. 33.

Nové cenzúrne opatrenie však ÚTI umožňovalo priamo alebo prostredníctvom zmocnencov zabráňovať zverejňovaniu informácií obsahujúcich „skutočnosti, ktoré sú v rozpore s dôležitými záujmami vnútornej alebo zahraničnej politiky štátu. Ak obsahuje informácia takú skutočnosť, je príslušný úrad pre tlač a informácie oprávnený pozastaviť ich zverejnenie alebo iné rozširovanie.“⁵⁹

Zaiste sa otváral obrovský interpretačný a sankčný priestor, ktoré mocenské inštitúcie štátu začali postupne presadzovať, hoci zložito v pookupačnom období. Pod oba zákony, za zrušenie cenzúry a fakticky iba deväťdesiat dní za jej znovunastolenie, sa podpísali vtedajší čelní českí reformní komunisti na čele štátu L. Svoboda, J. Smrkovský a O. Černík. D. Tomášek si všimol ďalší paradox, zákon o „tichom“ praktickom nastolení cenzúry nezačal platiť jej publikovaním 26. septembra 1968, ale už dávno predtým 3. septembra, čiže iba pár dní po vstupe okupačných vojsk vyšla prvá smernica ÚTI, ktorá zakazovala „akúkoľvek kritiku ZSSR a ostaných krajín Varšavského paktu, používanie termínu okupant a okupácia, nedovoľovala snahu o vyhlásenie neutrality Československa a nariaďovala rešpektovať zoznamy utajovaných vecí, dodané redakciám ešte na základe júnového proticenzúrneho zákona“.⁶⁰

Teda podľa prvého príkazu ÚTI a SÚTI skutočná sloboda tlače a publikovania v ČSR bez cenzúry trvala v roku 1968 iba šesťdesiat sedem dní, ale i tak to malo obrovský psychologický účinok na spoločnosť, ktorá sa pokúšala presadiť socializmus s ľudskou tvárou. Stále to však nebol ani nemohol byť demokratický socializmus, už vtedy uplatňovaný v mnohých krajinách západného sveta, predovšetkým prostredníctvom strán sociálnej demokracie. Preto bola nastolená rafinovaná forma cenzúry, totiž autocenzúra. Vytváralo sa zdanie, že fakticky predbežná cenzúra neexistuje, vydavatelia boli sami zodpovední za to, čo publikujú, ale mohli byť potrestaní, najskôr upozorením, že nedodržia podmienky publikovania, ďalej pokarhaním, peňažnou sankciou, ale aj pozastavením publikovania až do troch mesiacov. Rafinovane sa nastolila postupná zodpovednosť: „Vydavateľ strážil šéfredaktora, šéfredaktor redaktorov, redaktori autorov atď. Čo si predtým mohli novinári dovoliť, pretože obťahy schvaľoval svojou pečiatkou cenzor, a tomu mohlo občas niečo prekĺznuť.“⁶¹

Redaktori a autori *Kultúrneho života*, *Smeny*, študentského *Echa* i ďalších periodík neraz spomínajú, ako obchádzali pozornosť cenzorov. Napríklad im podhodili nejaký bezvýznamnejší text, ktorý mohli nahradiť, a tým odpútať pozornosť od zásadnejšieho príspevku. Ibaže aj cenzori podliehali kontrole

59 TOMÁŠEK, D.: Cenzura je mrtvá – at žije cenzura. In: *Pozor cenzurováno! aneb ze života soudružky cenzury*. Praha 1994, s. 153.

60 Tamže, s. 153.

61 Tamže, s. 154.

a nepozornosť v 50. a 60. rokoch sa im nemusela vyplatiť! Dôsledkom zrušenia otvorenej cenzúry bolo, že od 70. rokov redakcie neuvěřijali texty, ktoré by mali zrejme šancu prejsť pri klasickej cenzúre.

Opätovne ako v 50. rokoch začali sa vyradovať z knižnic knihy autorov, časopisy domáceho a zahraničného pôvodu „s protištátnym a závadným politicko-ideovým obsahom“. Tie, ktoré mali „porušovať ústavu a zákony ČSR [...] napadať marxizmus-leninizmus, politiku socialistických štátov a marxisticko-leninských strán [...] hanobiť ČSSR alebo iný štát socialistického spoločenstva a ich predstaviteľov, tlač emigrantskú [...] tlač, ktorá je v hrubom rozpore so zásadami socialistickej morálky“. Príkazy boli rovnako absurdné a možno neraz aj obľudnejšie ako v 50. rokoch. Vyradovaná bola nielen v dobovom pomenovaní a hodnotení literatúra „revizionistická a pravicovo-oportunistická“, ale aj „obhajujúca a propagujúca kapitalistické zriadenie, predmíchovskú republiku a rôzne buržoázne politické smery“. Veľký dôraz sa kládol na vyradenie emigrujúcich autorov, dokonca aj absurdne „nezávadných diel autorov, ktorí emigrovali či boli predstaviteľmi pravicových síl v rokoch 1968 – 1969“, rovnako aj „nezávadné diela, ktoré mali závadný predhovor alebo závadný doslov“.⁶²

Takto bol okrem iných vyradený z kníhkupectiev prvý slovenský preklad Dostojevského *Diablom posadnutí* (1969), kde kritický doslov s istou paralelou násilného pôsobenia revolucionárov v minulosti napísal Václav Černý, ktorý už v Čechách nemohol publikovať. V začiatkoch mnohí pracovníci kníhkupectiev a knižníc sa snažili zákazy obchádzať a neraz tituly aj ilegálne a pod pultom predávať. Napríklad koncom 60. rokov sa načierno distribuovala a „podpultovo“ predávala časť vydania Pasternakovho *Doktora Živaga*. Približne po roku sa však normalizačná konsolidácia vydavateľskej a distribučnej činnosti dostala pod plnú ideovo-politickú kontrolu. Pre skrytú, tichú a nenápadnú cenzúru sa vyhotovovali písané aj nepísané zoznamy autorov, ktorí nemohli publikovať časopisecky a tobôž nie knižne, čo sa však občas obchádzalo publikovaním pod inými menami. Kým nedošlo k nejakej afére, že sa prezradilo meno skutočného autora. Aj keď mnohí dúfali, že cenzúra je iba „dočasným zlom, ktorý pominie spolu s totalitným režimom“, vlastne naša „tlač, rozhlas, televízia, film, divadlo, literatúra, výtvarníctvo, kroniky, knižnice atď. existovali štyridsať rokov pod preventívnou a následnou cenzúrnou kuratelou“.⁶³

Autocenzúra a skrytá cenzúra sa považovali za dobové nutné zlo, determinovala a limitovala autorské výkony, iba občas sa podarilo „auto-cenzorov oklamať“, hoci neraz to bol neustály súboj samých so sebou a hľadanie metafo-

62 Tamže, s. 155.

63 Tamže, s. 156.

rických a symbolických vyjadrení, ktoré neslovnými prostriedkami používali najmä autori vizuálnych a dramatických umení. Alebo čitatelia priamo hľadali hlbšie či kritické významy aj medzi riadkami. Občas sa dosiahli malé „vítazstvá a zadosťučinenia“ ale v skutočnosti, „cenzúra [hlboko – pozn. V. J.] schizofrenicky poznamenala život celej spoločnosti“ prinajmenej dvoch generácií. Až zákon „číslo 86 z roku 1990 úplne zrušil okupačný zákon číslo 127 zo septembra 1968 a úplne novelizoval zákon číslo 81 z roku 1966, škrtol niektoré jeho paragrafy (napríklad paragraf 2 o rozvíjaní socialistického vedomia občanov a o spoluvytváraní socialistickej verejnej mienky pri rozvíjaní socialistickej demokracie) a vzkriesil do života opäť v plnom znení sedemnásť paragraf o tom, že cenzúra je neprípustná!“, to opäť citujem Dušana Tomáška.⁶⁴

Zaangažovaný svedok epochy, literárny historik Vladimír Petrík spontánne a v skratke opisuje vo svojich dialogických pamätiach okolnosti zápasov a diskusií za zrušenie cenzúry, slobodné vyjadrovanie názorov a demokratizáciu spoločnosti na povesťnom IV. zjazde Zväzu československých spisovateľov uskutočnenom v polovici roku 1967. Podľa neho sa tam radikálne zastal cenzúry iba jediný, osi- hotený a dogmatizujúci básnik Milan Lajčiak, absurdnými slovami: „Žiadam ju aj pre seba!“⁶⁵ Dozvuky kritických zjazdových vystúpení predovšetkým českých spisovateľov boli dramatické, „viacero autorov bolo vylúčených z komunistickej strany, za Dubčeka ich znovu prijali a za Husáka znovu vylúčili.“⁶⁶

Ako zdanlivo ešte optimistický sprievodný jav doznievajúcich, hoci už radikálne odmietnutých reforiem, začal po Husákovom desaťročnom ujatí sa funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ vychádzať 17. apríla 1969 *Literárny život*, nadväzujúci na tradíciu *Kultúrneho života*, ktorý v septembri 1968 zanikol. Zanikol na Husákovu žiadosť, lebo presvedčil spisovateľov, že mu názory v ňom uverejňované sťažujú politickú konsolidáciu pomerov. Šéfredaktorom sa stal Milan Hamada, predsedom redakčnej rady Alexander Matuška, zástupcami šéfredaktora Jozef Bob, Milan Rúfus a Ladislav Ťažký. Líniu časopisu určovali úvodníky Milana Hamadu, ktoré šli totálne proti prúdu normalizácie. Tá sa začala prejavovať najprv administratívne. Ministerstvo kultúry, ÚV KSS, orgány Národného frontu upozorňovali umelecké zväzy, aby odhalovali škodcov režimu. Fakt, že *Literárny život* v tejto situácii vychádzal, možno pokladať za zázrak. Ibaže ten dlho netrval. Po prvých sťažnostiach na časopis od tajomníka ÚV KSS B. Gracu, že „redakcia nedodržiava dohody v zmysle ktorých časopis začal vychádzať“. V júli 1969 list Zväzu slovenských spisovateľov adresoval Ľudovít Pezlár, ktorý práve nastúpil do funkcie člena Predsedníctva ÚV KSS. Sťažoval sa na redakciu, že „sa sústredila

64 Tamže, s. 157.

65 PETRÍK, V.: *Hľadanie minulého času*. Bratislava 2009, s. 138.

66 Tamže, s. 140.

na skryté invetkívy proti súčasnej vnútornej i zahraničnej politike štátu zrejme so zámerom vyvolávať neustále napätie medzi politickým vedením a spisovateľskou obcou“. Keďže šéfredaktor M. Hamada s ním nekonzultoval a neprijal ponúknutú spoluprácu, iba po veľmi krátkom čase, 25. júla 1969, po šiestom vydaní, vyšlo posledné číslo následníka jedného z najvýznamnejších našich kultúrnych časopisov vôbec. Výnosom Slovenského úradu pre tlač a informácie, riaditeľa Ondreja Grieša bolo týždenníku odňaté vydavateľské oprávnenie už 24. júla 1969.⁶⁷

Iný dobovo profilujúci literárno-kultúrny časopis *Mladá tvorba* zanikol v septembri 1970. V Čechách významné *Listy*, *Plamen*, *Reportér* a ďalšie prestali vychádzať už v máji 1969.⁶⁸

Na Slovensku začal znovu vychádzať z Husákovej iniciatívy stranícky týždenník *Nové slovo*, ktorý ovládateľnejšie plnil konsolidačnú funkciu v politickej a ekonomickej oblasti a iba oveľa neskôr pripustil aj širšiu kultúrnu platformu a prílohu *Nedeľa*, pravda so zreteľným odkazom na davistický intelektuálny komunistický koncept.

Viacerých autorov koncom 60. rokov vylúčili zo Zväzu slovenských spisovateľov, hoci pôvodne niektorí mali mať pozastavené členstvo, podľa Petrika, na jeden až tri roky. V skutočnosti im ho neobnovili. Vylúčili všetkých emigrantov, z domácich napríklad Hanu Ponickú, Pavla Hružá, Ivana Kadlečíka, obmedzili publikovanie literárnemu vedcovi Oskárovi Čepanovi. Neskoršia rehabilitačná komisia pri spisovateľskej organizácii, v ktorej pracoval aj Vladimír Petrík v rokoch 1990 – 1991, evidovala až 54 rôzne postihnutých spisovateľov.⁶⁹

Inou povestnou cenzúrnou aférou vo vrcholnom období normalizácie bolo zastavenie predaja, stiahnutie z obehu a potom zošrotovanie prvého zväzku *Slovníka slovenskej literatúry* v roku 1979. V rozplánovaných štyroch zväzkoch Stanislav Šmatlák sa síce veľmi staral o to, aby sa v každom hesle uplatnilo aj jednoznačné ideové a politické hodnotenie autora, no zároveň bol za to, aby sa nerobil apriórny výber, aby sa do slovníka dostal každý, kto sa v literatúre výraznejšie prejavil. Ukázalo sa, že to bol kameň úrazu. Slovník pohorel na tom, že „sa v ňom ocitli naši emigranti i tí, ktorých sme poznali ako disidentov“. Proti slovníku sa opäť veľmi ostro postavil ideológ Ludovít Pezlár, ale podľa Petrika nebránil ho ani minister kultúry Miroslav Válek. Ako *Encyklopédia slovenských spisovateľov* vyšiel o päť rokov neskôr vo veľmi zredukovanej podobe, bez emigrantov, bez disidentov, bez mnohých menších autorov, „čo bolo na škodu veci, lebo sa už o nich nikto nedozvie“.⁷⁰

67 Tamže, s. 153.

68 Tamže, s. 157.

69 Tamže, s. 155.

70 Tamže, s. 164 – 165.

Obdobne veľmi zredukovaný, na mená a udalosti preriedený a tendenčne pre-siaty bol veľkolepý šesťzväzkový projekt akademickej *Encyklopédie Slovenska*,⁷¹ ktorý dodnes nemá korigovanú a objektizovanú verziu a nemôže ju nahradiť ani pomaly vznikajúca všeobecná a s krátkymi aj globálnymi heslami nasycovaná *Encyclopaedia Beliana* či jednozväzková anglická verzia *Slovakia and Slovaks*. Ani v druhej korigovanej a doplnenej verzii vychádzajúci personálny *Slovenský biografický slovník*, po pôvodnom matičnom, dnes už vychádzajúci v Slovenskej národnej knižnici.

Prozaik Anton Hykisch, ktorého knihy tiež prešli tortúrou cenzúry (v 60. rokoch román *Námestie v Mähringu* po vydaní zošrotovali), i autor sám mal zákaz publikovať v normalizačnom období, vo svojich spomienkach uvádza, s akým vzrušením sa v roku 1990 prvýkrát dostal bez obáv ku knihám slovenských emigrantov, o ktorých predtým iba čosi počul vo vysielaniach zahraničného rozhlasu. Ešte pred niekoľkými mesiacmi boli prísne zakázané a nanajvyš ich ktosi pašoval najmä cez Viedeň s rizikom postihu pri odhalení colníkmi. Na stole mal balík kníh R. Dilonga, K. Strmeňa, bývalého kolegu z rozhlasu J. Milučkého, Antona Hlinku, Milana Ďuricu. Isté intelektuálne vzrušenie však pri listovaní sprevádzal vtedy aj smútok a obava: „*Tieto skromne upravené knihy vyslovujú celkom samozrejme mnohé veci, ktoré sa v mojich, v našich knihách objavovali iba v slabučkých náznakoch, skôr medzi riadkami ako v podobe písmen, slov a viet. Sloboda posledných mesiacov zrazu zmietla výhovorky o cenzúre a autocenzúre. Sloboda hodila naše legálne vydané knihy-kompromisy do rovnakej police ako diela emigrantov. Zrazu prísny čitateľ alebo kritik začne súdiť. Ako ľahko a veľakrát napíše Dilong slovo Boh, kresťan, národ, samostatnosť, vlastný štát, kresťanská filozofia [...] Aké sú naše knihy, horko-ťažko povolené, za štyridsať rokov pozbavené niektorých základných slov a pojmov? Aké sa budú zdať našim vnukom a ich deťom, keď sa zabudne, čo znamenalo roky žiť s privretými ústami, vykrivenými v grimase?*“⁷²

Vlastne tieto základné Hykischove otázky si musíme klásť nad všetkými dielami a autormi v každej epoche, nielen determinovanej totalitnými režimami. Ani slobodná tvorba v demokracii neumožňuje, aby vznikali výlučne kvalitné diela vo všetkých oblastiach umenia, kultúry a ľudského poznania a zároveň, aby boli jednoducho prístupné súčasníkom.⁷³ Neraz je ich cesta priklukatá, neraz nespĺňajú základné umelecké kritériá, ale o to viac sa chcú vnucovať

71 Bližšie pozri JABLONICKÝ, V.: Mlynárikova kritika normalizačnej historiografie. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov b.v., s. 288 – 302.

72 HYKISCH, A.: *Ako chutí politika. Spomienky a záznamy z rokov 1990 – 1992*. Bratislava 2004, s. 56.

73 BOB, J.: *Krížová cesta kultúry*. Martin 2008, s. 114.

čitateľom, divákovi a poslucháčovi bez ohľadu, akými médiami, žánrami a štýlmi sa sprostredkujú. To nás však nezabavuje povinnosti vyrovnávať sa a vyrovnávať sa jednotlivo, komplexne a úplne aj s tvorbou, ktorá vznikala pod kuratelou cenzúry a autocenzúry v rôznych epochách a objektívne pomenovať tvorbu zakázaných i neobmedzovaných autorov a ich diel, ktoré vznikali aj alternatívne či samizdatovo, v emigrácii či uprostred našich krajanov za hranicami.⁷⁴

74 Tamže, s. 114. Autor a scenárista Bob kriticky opisuje situáciu po nastolení demokracie po roku 1989 ešte v spoločnom federálnom štáte: „*Vtedajšie vedenie ČST [Česko-slovenskej televízie – pozn. V. J.] schvalovalo v Prahe všetky projekty presahujúce rozsah trojdielných inscenácií či filmov. Štúrovci mali mať trinásť dielov, čo sa postupne scvrklo na osem a na konečných päť dielov. Zasa sme priškrtili dejiny zakladateľskej generácie novodobého historického pohybu, tentoraz však nielen pričinením zvonka, ale aj z vlastného ponovembrového domu. Presnejšie – z vedenia STV, ktorá ‚pozastavila‘ nakrúcanie štúrovcov a neskôr blahosklonne uvoľnila náklady na päť dielov. Už vtedy šlo najmä o peniaze, záujmy ponovembrových televíznych, politicky motivovaných dravcov.*“

KOREFERÁTY

Rukopisné svedectvo o postoji československej historickej špičky po auguste 1968

Jevgenij F. Firsov

I de o vzácny rukopisný prameň v ruštine náhodne objavený v súromnej zbierke sovietskeho bohemistu. Prameň je svedectvom o názoroch popredných predstaviteľov československej historickej vedy na začiatku normalizácie v lete 1969. Na základe záznamov rozhovorov, ktoré urobil jeden z popredných sovietskych historikov-bohemistov (v Prahe aj v Bratislave ho priateľsky volali Saša), bola podľa všetkého pripravená písomná správa určená nadriadeným orgánom. Tieto rukopisné záznamy rozhovorov boli vyhotovené počas informačno-kontrolnej služobnej cesty do ČSSR. Autor záznamov už nežije, ale dokumenty sa zásluhou jeho príbuzných dostali do našich rúk.

Podľa všetkého sovietsky historik uskutočnil ešte v roku 1960 pracovnú cestu do Československa. Z jeho súdobých cestovných poznámok (presný rok cesty sa nepodarilo stanoviť) vyplýva, že sa konala v mesiacoch máj až jún. Ďalej uvedieme niektoré údaje z jeho programu počas pobytu v Československu:

- 18. mája. Práca v archíve Vojensko-historického ústavu. Obed s Udaľcovom¹. Zoznámenie s Rudolfom Strechajom a Karolom Bacíllkom.
- 19. mája. Práca v archíve Ústavu dejín KSČ. Stretnutie s Jindř. Veselým. Večer doma u Václava Husu.

1 Ivan Ivanovič Udaľcov – historik a hlavný poradca sovietskeho veľvyslanectva v Prahe.

- 20. mája. Práca v archíve Vojensko-historického ústavu. Večer s Jurijom Křížkom² v Zlatej studni.
- 21. mája. Práca v archíve Vojensko-historického ústavu. Výlet na hrad Orlick s Udalcovom a Bartošekom³ (autor *Pražského povstania*).
- 22. mája. Cesta s Jurijom Křížkom do Karlových Varov.
- 23. mája. Práca v archíve Vojensko-historického ústavu.
- 24. mája. Lietadlom do Bratislavy (1 hod.). Zoznámenie sa so Škvoreckým⁴ (vedecký tajomník Ústavu dejín). Prechádzka po Bratislave.
- 25. mája. Práca v Ústave dejín KSČ. Zoznámenie sa so Štvrteckým⁵. Stretnutie s Udalcovom a Kornilakom. Obed v hoteli Devín. Cesta s členmi ústredného výboru Dvorským a Dubčekom do Pezinka (vínne pivnice). Dubček je tajomníkom Krajského výboru KSS v Bratislave.
- 26. mája. Práca a rozhovor v Ústave dejín KSČ. Večer doma u Strechaja.
- 27. mája. Cesta do Chemických závodov a Dynamitky. Cesta do Svätého Jura (družstvo).
- 28. mája. Stretnutie s Holotíkom⁶ v Ústave dejín. Obed u Holotíka. Výlet motorovým člnom po Dunaji na Devín (sútok Dunaja a Moravy – rakúska hranica). Stretnutie na sovietsko-československom ústave. Hrozičnik⁷. Večer cesta do Topoľčianok. Po ceste návšteva družstva a závodu šumivých vín. Večera. Hra kolky (Dvorský, Dubček, Strechaj).
- 29. mája, nedeľa. Lov pstruhov. Príchod K. Bacílka. Hra kolky.
- 30. mája. Stretnutie a rozhovor so Štvrteckým a Holotíkom na Ústave dejín KSČ. Odchod z Bratislavy (10 hodín). Príchod do Brna (12 hodín). Rozhovor s tajomníkom Krajského výboru KSS v Brne. Prechádzka po meste. Odchod z Brna (19 hodín). Príchod do Prahy (22,30).
- 31. mája. Rozhovor v Československo-sovietskom inštitúte. Zoznámenie sa s Vávrom⁸ a Hermanom⁹. Stretnutie s Amortom¹⁰. Návšteva výstavy. Práca v archíve Vojensko-historického ústavu.

2 Jurij Křížek (1919 – 2015) – český historik. Viedol oddelenie nových dejín Ústavu čs. a svetových dejín, od 1970 zástupca riaditeľa. V osobnom archíve sovietskeho historika sa zachovala priateľská a vedecká korešpondencia Jurija Křížka z rokov 1950 – 1960.

3 Karel Bartošek (1930 – 2004) – český historik. Profesor na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej a člen Československej akadémie vied. Významne sa angažoval v reformnom procese v roku 1968. Neskôr bol vylúčený z KSČ a šesť mesiacov väznený. V roku 1977 sa stal signatárom Charty 77. V roku 1982 emigroval do Francúzska.

4 Meno sa nepodarilo identifikovať.

5 Štefan Štvrtecký – slovenský historik.

6 Ludovít Holotík (1923 – 1985) – slovenský historik. V rokoch 1951 – 1968 riaditeľ HÚ SAV.

7 Jozef Hrozičnik (1915 – 1990) – slovenský historik. Od roku 1951 riaditeľ Ústavu dejín európskych socialistických krajín SAV.

- 1. júna. Večer na Ministerstve kultúry. Zoznámenie sa s V. Kopeckým.
- 2. júna. Práca v archíve Vojsko-historického ústavu. Rozhovor vo Výbore vojnových veteránov. Prehliadka katalógu Výboru protifašistických bojovníkov. Obed s Amortom a jeho manželkou. Návšteva bytu Amorta.
- 3. júna. Práca v Ústave dejín KSČ. Prehliadka katalógu. Stretnutie s Vávrom vo Vojskom historickom ústave. Večera so Šnejdárkom¹¹.
- 4. júna. Návšteva Slovanského ústavu. Dolanský¹². Rozhovor v Historickom ústave s Macekom¹³. Obed v reštaurácii na Malej Strane. Návšteva Macekovo domu. Odchod do Plzne. Stretnutie s Pelnářom, predsedom plzenského krajského výboru. Odchod do Chodska. Večera v hoteli na Šumave.
- 5. júna. Československo-nemecká hranica. Domažlice.
- 6. júna. Odchod.

Tieto údaje o ceste sovietskeho historika do Československa, ktorú, ako už bolo spomenuté, podnikol ešte pred začiatkom Pražskej jari, som neuviedol náhodou. Počas jeho pobytu v Československu sa mu podarilo zoznámiť s poprednými predstaviteľmi nielen českej, ale aj slovenskej historickej vedy, čo mu umožnilo, aby sa počas ďalšej cesty v roku 1969 mohol bez problémov kontaktovať s väčšinou významných historikov.

Ďalej sa budeme venovať charakteristike denníkových záznamov objavených v osobnom archíve sovietskeho historika z roku 1969, ktoré sa týkajú stretnutí s pražskými historikmi.

Analyzovaný historický rukopisný prameň pozostáva zo systematických záznamov rozhovorov s poprednými československými historikmi, predovšetkým z Historického ústavu Československej akadémie vied.

Z charakteru záznamov očividne vyplýva, že cieľom osoby, ktorá rozhovory robila, bolo zistiť, ako hodnotili súdobú situáciu a politické zmeny pražskí historici, a predovšetkým, ako sa stavajú k vojenskej prítomnosti sovietskych vojsk, a tiež ako hodnotili všeobecný stav historickej vedy.

8 Vlastimil Vávra (1923) – český historik, zaoberal sa hlavne dejinami československých légii. V osobnom archíve sovietskeho bohemistu sa zachovala vedecká korešpondencia Vávru z prvej polovice 60. rokov.

9 Karel Herman (1921) – český historik.

10 Čestmír Amort (1922 – 2013) – český historik. Pracovní ČSAV a katedry histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej.

11 Antonín Šnejdárek (1916 – 1982) – český historik. Riaditeľ Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomiku.

12 Julius Dolanský (1903 – 1975) – český literárny historik, slavista, bohemista, kritik, sociálnodemokratický a neskôr komunistický politik. V rokoch 1952 – 1963 riaditeľ Slovanského ústavu ČSAV.

13 Josef Macek (1922 – 1991) – český historik. Riaditeľ HÚ ČSAV.

Hodnota analyzovaného prameňa podľa nášho názoru spočíva v tom, že sa v ňom podarilo zachytiť všeobecnú atmosféru začiatku normalizačného procesu, zaznamenať, aké pálčivé otázky trápili predstaviteľov československej inteligencie.

Chronologicky dokument zahŕňa obdobie od 13. júna do 6. júla 1969. Diskusie, ktoré prerastali do hádok, sa spravidla konali buď v miestnostiach historického ústavu (alebo v budovách iných vedeckých inštitútov), alebo v hoteli, ale tiež v domácom prostredí a niekedy aj v lone prírody počas niekoľkohodinových prechádzok v mieste bydliska toho-ktorého historika.

V záznamoch figurujú mená mnohých popredných československých (presnejšie českých) historikov. Ďalej budem uvádzať plné mená, keďže väčšina z týchto historikov už dnes nežije.

Dokument sa začína záznamom obsahu rozhovorov s Čestmírom Amortom a Václavom Králom¹⁴ v pracovni posledného menovaného. Sovietsky historik si zaznamenal, že „v ústave (v pracovni) sa so mnou rozprávali pošepky, celý čas načúvali, či nikto nie je na sekretariáte, čo robí tajomník, či nepočúva. Mám taký pocit, že Král a Amort sa vôbec nezaoberajú vedou, ale len politikou. Podľa ich slov sú takí ako oni (ľavičiari, internacionalisti) v ústave štyria – okrem Krála a Amorta ešte Kalašnikovová (Ruska, ktorá sa vydala za českého inžiniera) a ešte jeden Juhoslovan, Starčevič. Všetci ostatní sú pravičiari, protisovietski. Všetci sa podpísali pod manifest Dvetisíc slov (vrátane Hermana) [...] Stranícka organizácia ústavu je centrom miestnej kontrarevolúcie (tajomník Opat, Valenta, Hradecký, Sládek, Švankmajer¹⁵) [...] Štvorica [ľavičiarov – pozn. J. F.] je v úplnej izolácii, podozrievajú ich zo všetkých smrteľných hriechov vrátane a predovšetkým z karietizmu, kolaborácie, spolupráce s novinami Zprávy a z vystúpení proti pravičiarom v straníckej tlači pod pseudonymami (článok v novinách Rudé právo o Ostforschung v ČSSR bola napísaná ich tútorom).“

O V. Královi je v denníku záznam: „Kráľ je nahnevaný a odhodlaný. Myslí si, že akademické humanitné vedy je potrebné od základov reorganizovať. Podľa jeho slov sa už v aparáte dohodlo, že v júni – júli Inštitút krajín východnej Európy ztvorí a vytvorí nový (starý) Československo-sovietsky inštitút. Všetkých zamestnancov by mali prepustiť a zamestnať nových (predovšetkým tých, ktorých predtým prepustili a teraz sú nezamestnaní). To isté by sa malo urobiť s Historickým ústavom (ostať by malo oddelenie stredoveku a novoveku a tých, čo sa zaoberajú najnovšími dejinami, by mali dať preč). Kladne hovoril len o Jaroslavovi Puršovi¹⁶. Ústav dejín socializmu by mali úplne rozohňať. Zo všeobecných úvah Krála

14 Václav Král (1926 – 1983) – český historik.

15 Milan Švankmajer (1928 – 2003) – český historik, špecialista na ruské dejiny.

16 Jaroslav Purš (1922 – 1997) – český historik.

a Amorta: strany niet, treba ju vytvorit nanovo. Na rozdiel od Maďarska, kde bola kontrarevolúcia namierená proti strane a v priebehu boja bola strana reorganizovaná. Tu je samotná strana centrom kontrarevolúcie. Zdravé sily sa konsolidujú v základných organizáciách Zväzu československo-sovietskeho priateľstva. Podľa Amorta to je stranická garda (to údajne povedal Husák). Základňou je Klub priateľov sovietskej vedy a kultúry, ktorý vznikol živelne, ilegálne (celá činnosť je v podstate doteraz ilegálna) na báze siete distribútorov a korešpondentov novín Zprávy, vytvára sa okolo našich vojenských veliteľstiev. Teraz pozorujeme nával záujemcov, ktorí chcú vstúpiť do zväzu a klubu. V princípe tých, ktorí odchádzali za zvuku fanfár, teraz tiež treba vítať za zvuku fanfár – nech sa verejne zrieknu svojich slov. Neslobodno ich pustiť späť cez zadný vchod [...] Najzlomyselnejší a najaktívnejší predstavitelia na ideologickom a historickom fronte sú podľa ich názoru Křen¹⁷, Kladiva¹⁸, Macek, Kriegel, Menclová, Kaplan¹⁹.“

V denníkovom zázname zo 16. júna 1969 bol záznam rozhovoru so známym historikom Jaroslavom Křížkom: „Od 18. do 21. som chodil po Žižkove a hovoril s J. Křížkom. Je ťažké ho pochopiť. Do hotela ísť nechcel. Sám rozhovor o udalostiach, ktoré sa stali, nezačínal. Začal odpovedať až vtedy, keď som mu začal klásť priame otázky. Celý čas zdôrazňoval, že je to jeho osobný názor. Tvrdil, že nás dokáže pochopiť ako historik, ktorý pozná Rusko a jeho minulosť (a že my sme nedostatočne pochopili Československo, jeho tradície a národné špecifiká historického rozvoja národa, ktorý počas celých svojich dejín bojoval za samostatnosť). I keď to priamo nepovedal, bolo možné vyrozumieť, že s augustovou akciou nemôže súhlasiť, reakcia ľudu na ňu je úplne prirodzená. ‚Čiernu knihu‘ neodsudzoval, i keď tvrdil, že on osobne má iný názor [...] Celkový dojem: dovtedy, kým sa nepodarí presvedčiť Čechov, že august bol nutný, nevyhnutný, rozumný, len sotva sa v najbližšom období zmení spoločenská nálada. Inou alternatívou by bolo priznať chybnosť augustovej akcie. No následky takéhoto kroku môžu byť oveľa závažnejšie ako odhalenie kultu Stalina. Rany teda vylieči len čas, keď ich nebudeme jatriť.“

Za pár dní, 18. júna, autor denníku písal, že telefonoval s Jaroslavom Křížkom²⁰ a K. Hermanom. A ďalej si urobil poznámku: „Dnes o ôsmej som sa stretol

- 17 Jan Křen (1930) – český historik. Do roku 1970 vedúci katedry Vysokej školy politickej ÚV KSČ, neskôr vylúčený z KSČ. Jeden zo zakladajúcich signatárov Charty 77.
- 18 Jaroslav Kladiva (1919) – český historik. Profesor dejín KSČ a v rokoch 1966 – 1968 dekan Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej.
- 19 Karel Kaplan (1928) – český historik. V druhej polovici 60. rokov zástupca riaditeľa HŮ ČSAV. V roku 1968 sa angažoval v prospech reformného procesu v Československu. Neskôr vylúčený z KSČ a emigroval do Spolkovej republiky Nemecko.
- 20 Jaroslav Křížek (1924 – 2007) – významný český historik, ktorý sa venoval hlavne problematike československých légii. Autor zápiskov s ním udržiaval vedecké kontakty. V osobnom archíve sovietskeho bohemistu sa zachovala kniha Jaroslava Křížka *Dvacáty transport čs. legií z roku 1950*.

s Ja. Křížkom v Ústave [...] Pálčivých otázok sa dotýkal sám bez toho, aby som mu kládol pomocné otázky. August ho urazil, nemôže pochopiť, prečo a načo sme sami dali západnej propagande do rúk také argumenty proti socializmu. Podpora (očividná Novotného a tých, ktorí zmýšľajú rovnako a teraz sa znovu chytajú vedenia – bozk Brežneva a Novotného a podanie si ruky s Dubčekom vo februári 1968, ktorých svedkami bola celá krajina, boli vnímané ako demonštrácia tejto podpory) diskreditovali ľudí – je to úder pre socializmus a priateľstvo so Sovietskym zväzom. August urobil cez druhé menované [priateľstvo – pozn. J. F.] úplný škrt. Inak ako okupáciu august nazvať nemôže. Slovičko ‚okupácia‘ sa používa aj na označenie takých javov ako napríklad ‚obdobie po bitke na Bielej hore‘. Čo od nás chcete po takom dačom. A keby ste sa ráno zobudili a uvideli v Moskve čínske vojská? Ako by ste sa správali? Prečo ste neposlali vojská do Číny, pretože je veľká a silná? [...] Celkovo vychrlil celú zostavu ‚demokratických‘ argumentov vrátane toho, že ‚sme si mysleli, že váš socializmus je ohrozený, vaša interpretácia marxizmu, ale socializmus bol a aj teraz je rôzny.‘ Naše predstavy o demokracii (vrátane leninskej, vnútrostraníckej) očividne nezodpovedajú predstavám vašich vedúcich činiteľov, to však ešte neznamená, že by sme ich preto nemali považovať za socialistické alebo demokratické [...] Nie ste pravdivo a dostatočne informovaní. Vaši vedúci činitelia sa boja nášho demokratizačného procesu, báli sa nášho vydania socializmu. Teraz prebieha návrat k starému. Začal sa a o tom, že bude pokračovať, svedčí návrat starých vedúcich činiteľov do vedúcich funkcií.“

Na základe mnohých rozhovorov sovietsky historik urobil záver, že na historickom fronte existujú tri zoskupenia:

- „1. Aktívni protisovietsky naladení historici (Křen, Bartošek, Pichlík²¹, Jaroslav Křížek, Macek), je ich viac ako ľavičiarov, ale menej ako centristov.
2. Centristi (V. Vávra, J. Křížek, ďalej K. Herman). S prvou skupinou rovnako hodnotia augustovú akciu a jej následky. Sú však proti politikárčeniu, hazardu, karieristom, či už vo vedúcich funkciách, alebo na historickom fronte. Kritizujú a sú skeptickí voči Černíkovi, Dubčekovi a Smrkovskému.
3. ‚Krajní‘ ľavičiar (napriek tomu, že centristi a ostatní ich považujú za pravičiarov), ktorí uvítali a ospravedlňovali august. Sú tu aj extrémisti, konkrétne aj na historickom fronte. Nie je vylúčené, že sú motivovaní osobnými krivdami a ambíciami.“

Treba tiež uviesť obsah dvoch záznamov, ktoré urobil po osobných stretnutiach s historikmi Vlastimilom Vávrom a Karlom Hermanom:

„22. júna. Nedela. Večeral som u Vávru: ‚Práve august zasadil úder priateľom Sovietskeho zväzu, rusofilom. Dal argumenty do rúk antisovietčikom. Dovolil, aby

21 Karel Pichlík (1928 – 2001) – český historik, ktorý sa zaoberal modernými českými a slovenskými dejinami.

sa aktivizovali ľudia typu Pichlíka („nacionalisti“).²² Tretí typ názorov, s ktorým som sa tu stretol. August ukončil pokrokový, nevyhnutný a potrebný proces. Neverí ľuďom na vedúcich pozíciách, ostro sa vyjadruje o Černíkovi (bez princípov a neschopný, nekvalifikovaný), Dubčekovi, Smrkovskom (hlúpy, slabošský). Okolo Husáka sú starí politikári, nedôveruje im. Dolu boli čestní, schopní, mladí, teraz sa znova vracajú tí, od ktorých sa nedá očakávať nič nové, nič dobré. Křen, Hübl²², Macek – to je taký typ ľudí, ktorý sa vždy vynára na vlne búrlivých udalostí, politikári z historickej branže, karieristi. Jednotný front historickej vedy neexistuje. Pri hodnotení politických udalostí sa väčšina z nich zhodne len na negatívnom postoji k augustovým dňom. Pokiaľ ide o iné veci, tam už môžeme hovoriť o rozdieloch, možno nuansách. Uhovorili ho, aby článok zameraný proti Pichlíkovi-Křížkovi v časopise *Historie a vojenství* nepublikoval, pretože by mohol byť pochopený ako podpora všetkého toho, čo sa udialo po auguste. Na moje slová, že je to taká istá cenzúra, proti ktorej tak ostro vystupuje, Vávra odpovedal, „áno“, ale je to aj autocenzúra. Práve august ma prinútil, aby som sa zdržal a nepublikoval som ju. Teraz ju pripravuje pre SSN, nebude však obsahovať polemiku, bude len vo forme pozitívneho výkladu [...] Argumenty „za“ august neexistujú. Bude potrebná výmena prinajmenšom dvoch generácií, aby sa zabudlo, zahojili sa rany, hanobiaci úder zameraný na najboľavejšie miesto československej spoločnosti. Na všetky moje námietky odpovedal tou istou vetou – to je pohľad Rusa, nie chápaného Čecha. Kriegel je čestný, smelý človek, ktorý sa nebál vyjadriť svoj názor. (Hodnotenia a argumenty pravičiarov a ľavičiarov sa tak podobajú) – typický predstaviteľ čestného, ale dezorientovaného, poblúdeného centra.“

23. júna o stretnutí s historikom K. Hermanom sovietsky historik napísal: „V Ústave sa nechopili toho, aby sa zaoberali československo-ruskými, bulharskými, poľskými vzťahmi. Článok v novinách *Rudé právo* obviňuje bez dôkazov celý ústav, čo nie je správne. Treba diferencovať. Všetci, a konkrétne aj on, sa boja, že sa budú opakovať 50. roky. Vedúci činitelia, noviny tvrdia, že sa opakovať nebudú. Ale fakty svedčia o tom, že ľudí odstraňujú, neinformujú ich, nevysvetľujú im prečo. Dokonca aj stranické organizácie [...] Sú tu pravičiar, to sa nedá popierať, sú tu ľavičiar (bohužiaľ, mnohí z nich nemajú autoritu, základná masa inteligencie sú centristi – sú to čestní ľudia, treba ich zapájať do spolupráce). Postupovať je potrebné takticky, bez nátlaku a zastrašovania a nedá sa to urobiť rýchlo. Predpovedal, že sovietsky nátlak bude mať negatívny výsledok, ale že výsledky budú natoľko negatívne, to predpokladať nemohol. Najťažším problémom pri obnove normálnych (nehovorí o priateľských) vzťahoch so ZSSR.“

22 Milan Hübl (1927 – 1989) – český historik a komunistický politik. Docent Vysokej školy politickej ÚV KSČ, predstaviteľ reformného procesu v Československu v roku 1968, neskôr vylúčený z KSČ a v rokoch 1972 – 1976 väznený. Signatár Charty 77.

Autor záznamov sa potom pokúsil sformulovať úlohy, ktoré stoja pred československou historickou vedou, vyznačil osobitne negatívne momenty charakteristické pre historiografiu:

„Nálady v straníckej organizácii. Čo si myslia o kontraktach. Situácia na historickom fronte. Ako sa odôvodňujú historické politické tendencie.

- a) marginalizácia významu Októbra;
- b) glorifikácia Masaryka, Beneša, Štefánika;
- c) idealizácia buržoáznej demokratickej republiky;
- d) očiernenie takmer celých dejín KSČ;
- e) marginalizácia úlohy, ktorú komunisti zohrali v boji za národnú štátnosť (konkrétne internacionalistov).“

Je očividné, že zozbieraný materiál bol určený na zostavenie správy pre nadriadené orgány. Ako záver si autor záznamov vyznačil nasledovné momenty:

„K záverom.

Vojenská akcia, v podmienkach keď ju stále oficiálne neuznalo dokonca ani nové vedenie a to staré, ktoré malo, i keď nezaslúženú a lacnú popularitu, ju verejne odsúdilo a vyhlásilo za nezákonnú a urážlivú. Vojenská akcia, ktorú využili určité vnútorné a vonkajšie sily na diskreditáciu nielen ZSSR a jeho spojencov, ale aj komunistického hnutia a idey, je až doteraz prekážkou pre významnú časť československej spoločnosti, ak nie pre väčšinu z nich.

Teraz je nemožné nevidieť následky využitia augustových udalostí zo strany nepriateľských síl s cieľom negatívneho vplyvu na duše a mysle osobitne citlivej časti národa – inteligencie. Podobne, ako keď chirurgická operácia rieši hlavnú úlohu najradikálnejším spôsobom, augustová akcia tak isto spôsobila ranu, do ktorej sypú nepriatelia soľ a ktorú je potrebné vyliečiť. Je to už záležitosťou liečenia. Pritom sa nesmie zabúdať na to, že organizmus bol oslabený nielen samotnou operáciou, ale aj chorobou, ktorá jej prechádzala. Bacily antisovietizmu otrávil celý organizmus už dávno a teraz, keď je ešte aj oslabený operáciou, nachádza sa v krízovom stave a antisovietizmus bol vypudený dovnútra, liečenie si vlastne vyžaduje zručnosti, trpezlivosť a čas.

Pasivita, nepriateľský skepticizmus, hluchý odpor voči opatreniam vedenia sú symptómami tej istej choroby, ktoré boli zapudené dovnútra [...] Lavičiarom treba vytvoriť politické, organizačné, materiálne podmienky na prácu. Netreba však zabúdať, že si ich treba politicky múdro, kvalifikovane a pevne viesť. Majú sklony byť netrpezliví, sú náchylní byť odtrhnutí od reálnej situácie, majú sklony robiť prílišné zovšeobecnenia, extrémne radikálne kroky, štasti (a je to pochopiteľné, keď zoberieme do úvahy, čo všetko museli za tých šestnásť mesiacov zniesť a vytrpieť si v situácii psychologického teroru od predstaviteľov „socializmu s ľudskou tvárou“), vyrovnávať si účty (vrátane osobných). Ak sa nebudú krotiť, môžu zdiskreditovať aj seba, aj vec, o to viac preto, lebo sa im nepodarilo izolovať sa od minulosti, môžu

ešte viacej odohnať od seba tých, ktorí by sa dali a ktorých by sme mali presvedčiť, upútať a aktivizovať, aby sa politicky zneškodnili extrémisti pravého spektra, ktorí dočasne stíchli, no nezložili zbrane.

Ešte z argumentov V. Vávru. Tanky nie sú argumentom. Takzvaní lavičiarri nemajú argumenty, inak by ich už vyslovili, mali na to dostatok času. Vy ich tiež nemáte. Na moje vyhlásenie, že argumenty by mali vysloviť vaši vedúci činitelia, bola nasledovná odpoveď: nie, mali by prísť od vás, veď vy ste prišli k nám, proti vôli našej vlády a nášho stranického vedenia, ktoré mali úplnú dôveru ľudu. Porušili ste Varšavskú zmluvu (S3?), narušili ste Chartu OSN o ľudských právach. Takzvaní lavičiarri, to sú ľudia, ktorí sa bijú, aby mohli znovu získať privilégiá, moc, o ktorú prišli. Novotný nediskreditoval seba, ale stranu, ideu, metódy. Podporovali ste ho, tak teraz podporujte tých, ktorí sa dostali k moci, napriek tomu, že nemajú ani dôveru, ani podporu. Váš socializmus, to je socializmus stalinského typu, ktorému sa v našej krajine za dvadsať rokov nepodarilo dokázať spôsobilosť ekonomicky udržať krajinu na takej úrovni vo svete, ktorú dosahovala buržoázna republika.

Ak nebude existovať politický pluralizmus (a to je jeden zo základných princípov januárového kurzu), potom nekontrolovanosť hŕstky ľudí, ktorí sa stotožňujú so stranou, znovu zavedie krajinu do krízy a tá bude ešte vážnejšia. Kde, aké sú záruky, že tomu tak nebude.

Analýza situácie pred augustom, ktorú uverejnili noviny Rudé právo, je ďalším dôkazom, že neexistovalo žiadne nebezpečenstvo kontrarevolúcie, že protisocialistické sily boli slabé a slabli. ‚Biela kniha‘ je samá lož, výmysel, ktorá znovu dokazuje, že seriózne, pravdivé dokumenty nemáte. Ak nás naši predchádzajúci vedúci činitelia klamali, čičkali, uspávali, tak prečo nám to nikto nedokáže s faktami v rukách?

Záver znie: masové centrum sa podarilo zatiaľ len neutralizovať, a to len v zmysle prakticko-politických činností alebo dokonca ideovo-historických. Neverí novému kurzu. Hlavne preto, že ho považuje za nanútený zvonka, nepovažuje ho za ideovo-politický. Vojenskými a administratívnymi opatreniami, ktoré len dokazujú neschopnosť alebo nechotu presvedčať.

Hovoria: vaši vedúci činitelia sa dajú pochopiť, báli sa za svoj socializmus, socializmus stalinského typu, naši ‚lavičiarri‘ sa tiež dajú pochopiť, bijú sa za svoje miesto pod politickým slnkom. Ale čo z toho máme. To, že to chápeme, neznamená, že to aj akceptujeme. Naši vedúci činitelia nám po januári sľubovali pozitívne zmeny. Hovoríte, že to bola nereálna demagógia, nemôžete to však dokázať, lebo august im nedovolil, aby dokázali, či by vedeli zrealizovať to, o čom hovorili, alebo nie. Vaším argumentom je intervencia.“²³

23 K československým historikom v období normalizácie pozri napr.: HANZAL, J.: Cesty české historiografie 1945 – 1989. Praha 1999.

Charakteristiky nálad medzi slovenskými historikmi v analyzovanom dokumente zachytené nie sú.

Pokiaľ ide o štruktúru, na úplnom konci skúmaného textu je materiál o charaktere československých vedeckých vzťahov tohto obdobia s inštitútom Ostforschung a odôvodnenie likvidácie Inštitútu pre východnú Európu. Tieto námety si však zasluhujú rozbor v samostatnom vedeckom príspevku.

Náčrt politických vzťahov medzi Gustávom Husákom a sovietskym vedením

Beáta Katrebová-Blehová

Prvá etapa normalizácie, ktorou sa odstúpením Alexandra Dubčeka z funkcie prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) 17. apríla 1969 dosiahla mocensko-politická zmena v Československu, sa delí na dva charakteristické časové úseky. Prvý – približne od septembra 1968 do polovice januára 1969 – sa vyznačuje sovietskou stratégiou spreď obdobia augustovej invázie. V tomto zmysle možno interpretovať tajné stretnutie tzv. varšavskej päťky¹ 27. septembra 1968 v Moskve. Na stretnutí najvyšší stranícki predstavitelia Nemeckej demokratickej republiky (NDR), Poľska, Maďarska, Bulharska a Sovietskeho zväzu analyzovali intervenciu, ktorú označili ako „*nevyhnutnú a dobre načasovanú*“, a ďalej sa radili o spoločnom postupe podľa sovietskej réžie. Ostrá kritika sa vzniesla na celé československé vedenie a požadovanú zmenu podmieňovali predovšetkým odstúpením A. Dubčeka: „*Všetci sme toho názoru, že Dubček musí ísť. Pokiaľ zotrváva na čele strany, je ťažké hovoriť o radikálnej zmene kurzu,*“ vyjadril sa na stretnutí Władisław Gomułka, prvý tajomník Poľskej

1 Tzv. varšavskú päťku tvorilo päť socialistických štátov východného bloku, ktoré sa 21. augusta 1968 zúčastnili na invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa – Bulharská ľudová republika, Maďarská ľudová republika, Nemecká demokratická republika, Poľská ľudovodemokratická republika a Zväz sovietskych socialistických republík.

zjednotenej robotníckej strany.² Táto zmena sa však dala dosiahnuť iba postupným procesom diferenciacie na čele KSČ medzi zoskupením tzv. pravicových síl, ktoré malo byť postupne odstavené od moci, a tzv. zdravých síl, ktoré sa ešte len museli vytvoriť. W. Gomulka to opäť výstižne charakterizoval: „*Kým sa nevytvorí silné ľavicové prúdenie, nedosiahne sa žiadna zmena kurzu.*“³ Personálne zmeny na čele KSČ a Komunistickej strany Slovenska (KSS), teda dosadenie politikov, ktorí budú bezvýhradne naplňať sovietske predstavy, boli hlavným bodom sovietsko-československých rokovaní. Konali sa pravidelne mesačne pred plenárnym zasadáním ÚV KSČ, na ktorom sa personálne zmeny mali presadiť.

Brežnevovo vedenie sa rýchlo dopracovalo k presvedčeniu, že normalizácia sa musí riadiť a kontrolovať priamo na mieste. Vyslalo preto zástupcu ministra zahraničných vecí Vasilija Kuznecovova na trojmesačnú misiu do Československa. V. Kuznecov mal na starosti pravidelné kontakty s československými vrcholnými politikmi a navyše bol ako zvláštny delegát ÚV Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) zdrojom prvotriednych a zaručených informácií o náladách medzi Čechmi a Slovákmi, ako aj o celkovom spoločenskom vývoji. Tieto informácie pomáhali zložitému rozhodovaciemu procesu v okruhu generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida I. Brežneva.⁴

Hneď po príchode do Prahy 6. septembra 1968 sa V. Kuznecov stretol s československým prezidentom generálom Ludvíkom Svobodou. Svoboda sa intuitívne domnieval, že sovietska misia má pomôcť vytvoriť nové vedúce kádre. Preto V. Kuznecovovi v spoločnom rozhovore predostrel vlastnú víziu budúcej vládnej elity.⁵ L. Svoboda chcel predovšetkým presadiť, aby Gustáv Husák, v tom čase nový prvý tajomník ÚV KSS a súčasne podpredseda čs. vlády, bol zvolený do ústredného výboru strany aj jeho predsedníctva. „*Husáka potrebujeme v strane. Musí do nej priniesť poriadok. Na Slovensku si v budúcnosti vystačí aj [Štefan] Sádovský, Husák však musí do Prahy, a síce do Ústredného výboru,*“ povedal L. Svoboda doslovne.⁶ Dva dni po invázii, 23. augusta, v spoločnom rozhovore

2 27. 9. 1968, Moskva: Protokol zo stretnutia vedúcich predstaviteľov „päťky“.
In: VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/2.* Praha–Brno 1996, s. 88.

3 Tamže.

4 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/2.* Pozri úvod do problematiky, s. 11.

5 7. 9. 1968, Praha: Depeša zástupcu ministra zahraničných vecí ZSSR Kuznecova a sovietskeho veľvyslanca v ČSSR Červonenka o návšteve u prezidenta Svobody.
In: Tamže. *Svazek 4/3.* s. 32–35. Pozri tiež WILLIAMS, K.: *The Prague Spring and its aftermath. Czechoslovak politics, 1968–1970.* Cambridge 1997, s. 154.

6 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/3.* s. 33.

s L. I. Brežnevom L. Svoboda ostro vystúpil proti A. Dubčekovi a navrhol, aby A. Dubček odstúpil: „*Keď odstúpi, bude to pre nás všetkých lepšie. Ak na svojom poste zostane, nech sa páči. Dôležité je, aby Dubček prehovoril.*“⁷

Názor Brežnevovho vedenia na G. Husáka nebol v prvých dňoch po invázii ani zďaleka vyhranený. Do istej miery mohli G. Husáka vnímať pomerne negatívne, čomu nasvedčovali niektoré vyjadrenia Jánosa Kádára na stretnutí tzv. päťky v Moskve 24. – 26. augusta 1968: „*Tak napríklad začali [L. I. Brežnev a A. N. Kosygin – pozn. B. K-B.] počas diskusie chváliť Husáka. Povedali, že v takom ohľade je dobrý, v inom ohľade je dobrý. My sme povedali: ‚Boh nech ho žehná, súdruhovia, ale on je naším susedom. Je skutočným slovenským nacionalistom – prinajmenšom ho my ako takého poznáme.‘*“⁸ Podľa vyjadrení samotného L. I. Brežneva ešte pred inváziou možno usudzovať, že G. Husáka radil skôr do tábora tzv. pravice, keďže na úkor V. Biláka, absolútne lojálneho Moskve, snažil sa dostať na čelo KSS. Na stretnutí intervenčnej koalície 18. augusta v Moskve L. I. Brežnev doslovne povedal: „*Máme k dispozícii oficiálne dokumenty, podľa ktorých na príklade slovenského zjazdu sa Husák prebija k moci. Existujú dobré dôvody veriť našim priateľom, že praví budú všetko preto robiť a už robia, aby ešte pred zjazdom skompromitovali Biláka. Počas zjazdu budú prijímať všetky nevyhnutné opatrenia, aby pozícia Biláka, s ktorou chcel na zjazde vystúpiť – pričom zastáva odvážnu stranícku líniu –, nebola oznámená verejnosti.*“⁹

Vzťahy medzi G. Husákom a J. Kádárom determinovala Pražská jar a následná vojenská intervencia. Hoci J. Kádárovi boli myšlienky československého obrodného procesu sympatické, čo sa prejavovalo tým, že podporoval A. Dubčeka, v kritickom momente sa prvý muž maďarského štátu pridal na stranu Sovietov. Nie je celkom zrejmé, či mu osobne vyhovovalo zvolenie G. Husáka za prvého tajomníka ÚV KSČ, keďže ho zjavne považoval za „slovenského nacionalistu“ a do budúcnosti musel počítat so skomplikovaním maďarsko-československých vzťahov.¹⁰

- 7 Stenogram rozhovorov medzi L. I. Brežnevom, A. N. Kosyginom a N. V. Podgorným s prezidentom ČSSR L. Svobodom, 23. 8. 1968, Moskva. In: KARNER, S. – TOMILINA, N. – ČUBARJAN, A. et al. (eds.): *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr. Prazskaja Vesna i meždunarodnyj krizis 1968 goda. Dokumente.* Köln – Weimar – Wien 2008, zväzok 2, dokument č. 107, s. 826.
- 8 Kádár sa údajne podobne vyjadril na schôdzi Predsedníctva Maďarskej socialistickej robotníckej strany 27. 8. 1968. Pozri: Tamže, s. 155. Kádár nazval Husáka opakovane nacionalistom na stretnutí „päťky“ 27. 9. 1968 v Moskve. Pozri: VONDROVÁ, J. – NAVRÁ-TIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/3*, s. 92.
- 9 Stenogram zo zasadania intervenčnej koalície v Moskve, 18. 8. 1968. In: KARNER, S. – TOMILINA, N. – ČUBARJAN, A. et al. (eds.): *Prager Frühling*, dokument č. 97, s. 682.
- 10 MITROVITS, M.: Husák a Kádár. Československo-maďarské vzťahy v rokoch 1968 – 1989. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci.* Bratislava 2013, s. 950.

Zaujímavé však je, že na jar roku 1974, keď sa otázka nástupníctva L. Svobodu na poste prezidenta stávala aktuálnou, podporil prezidentské ambície G. Husáka, a síce pred samotným L. I. Brežnevom na zasadnutí Politického poradného výboru Varšavskej zmluvy 17. – 18. apríla 1974.¹¹

Pod vplyvom politických rozhovorov medzi československým a sovietskym vedením po invázii, ako aj realistického hodnotenia situácie, začína Husákov obraz nadobúdať pozitívnejšie tóny. V Moskve na G. Husákovi oceňovali najmä to, že na mimoriadnom zjazde ÚV KSS 26. – 28. augusta zvrátil jeho dovtedajší priebeh a neuznal závery tzv. vysočanského zjazdu. Generál Sergej M. Štemenko, náčelník štábu Spojených ozbrojených síl, na stretnutí generality Spojených ozbrojených síl 29. augusta sa údajne o G. Husákovi vyjadril: „Niektoré krajské a okresné stranícke organizácie podporujú uzávery nelegálneho zjazdu, súčasne však väčšina, medzi nimi súčasný prvý tajomník ÚV KSS Husák neuznáva tento zjazd. Postoj súdruha Husáka bol v poslednej dobe označený ako pozitívny.“¹²

Sám G. Husák sa bezprostredne po invázii nestaval do pozície normalizátora, keď na rokovaníach v Moskve 23. – 26. augusta inváziu odsúdil: „Osobne si myslím, že v danej situácii sovietski súdruhovia nebezpečenstvo precenili a zväčšili. [...] po tom, čo prišli Spojené ozbrojené sily k nám, žiaden komunista Československa nedokázal pochopiť tento krok. [...] Po tomto kroku vznikla v Československu úplne nová situácia. [...] Poviem vám otvorene, že vzniká dojem, že ide o okupáciu, i keď sa snažíme vyhybať sa tomuto pojmu.“¹³ Vzniknutú situáciu G. Husák celkovo opisoval veľmi realisticky a po invázii sa začal prikláňať na stranu realistov. Pochopil, že L. I. Brežnev ostro odsúdil mimoriadny XIV. zjazd KSČ, a dal mu príslub, že zjazd KSS jeho závery nepodporí.

Určitým medzníkom normalizačného procesu bolo plenárne zasadanie ÚV KSČ 14. – 17. novembra 1968, ktoré sa v slovenskej a českej historiografii považuje za ukončenie „československej jari“.¹⁴ Sovietske politbyro, naopak, novembrové plénum vnímalo ako „krok dopredu“ a ako „základ normalizácie

-
- 11 Tamže. K podrobnému profilu Kádára pozri MUSÁTOV, V. L.: Politika Janoša Kádara glazami sovietskeho diplomata. In: *Novaja i novejšaja istoria*, roč. 55, 2012, č. 4, s. 3 – 24.
 - 12 Záznam z besedy ministra národnej obrany NDR H. Hoffmanna s najvyšším veliteľom Spojených ozbrojených síl I. Jakubovským. In: KARNER, S. – TOMILINA, N. – ČUBARJAN, A. et al. (eds.): *Prager Frühling*, dokument č. 100, s. 764.
 - 13 Zápis z rozhovorov medzi vedúcimi predstaviteľmi ZSSR L. I. Brežnevom, A. N. Kosyginom a N. V. Podgorným a delegáciou ČSSR na čele s prezidentom Československa L. Svobodom, 23. 8. 1968 v Moskve. In: Tamže, dokument č. 108, s. 850.
 - 14 Bližšie pozri BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. Viedeň 2006, s. 17.

*situácie v strane*¹⁵ Zriadenie českého byra KSČ na čele s Lubomírom Štrougalom, ako aj výkonného výboru predsedníctva strany, v ktorom dominovalo tzv. realistické krídlo okolo G. Husáka, malo prispieť k faktickému oslabeniu politického vplyvu A. Dubčeka a jeho prívržencov. Citeľne sa zmenila Husákova rétorika, požadoval „konsolidáciu“ a „nastolenie poriadku“.¹⁶ Zaujímavý pohľad na to, ako sovietske vedenie vnímalo výsledky novembrového pléna, nám poskytuje dôverný rozhovor medzi Jurijom V. Andropovom, predsedom KGB, a J. Kádárom začiatkom decembra v Budapešti. J. V. Andropov pozitívne ohodnotil fakt, že „*zdravé sily* [V. Biľak, A. Indra – pozn. B. K-B.] *pochočili, že proti pravici* [A. Dubček, J. Smrkovský – pozn. B. K-B.] *musia postupovať spoločne s realistami* [L. Svoboda, O. Černík, G. Husák, L. Štrougal – pozn. B. K-B.]. *Proces zjednocovania sa začal.*¹⁷

Samotný boj o post prvého tajomníka sa začal dávno pred aprílovým plénom ÚV KSČ, ktorý predstavuje medzník v procese normalizácie. G. Husákov sa za asistencie O. Černíka a L. Štrougala podarilo na zasadnutí výkonného výboru 8. apríla 1969 zmeniť Dubčekom chystaný základný programový bod rehabilitačnej správy Pillerovej komisie. Ako jediný programový bod aprílového pléna bola odsúhlasená správa o celkovej politickej kríze, čo znamenalo, že stredobodom pozornosti mala byť kritika Dubčekovho vedenia, a tým nastolená možnosť na jeho odvolanie.¹⁸ Zostávalo teda už len na samom G. Husákovi, či si dokáže vybojovať prvenstvo v strane, keďže nebol jediný reálny kandidát. Ďalším horúcim kandidátom sa ukazoval O. Černík, ktorý sa 13. marca 1969 stretol v Moskve s L. I. Brežnevom. Podľa vlastného vyjadrenia O. Černík vraj odmietol post prvého tajomníka s odôvodnením, že nie je dostatočne tvrdý, čo malo byť nevyhnutné pri presadzovaní normalizácie po odchode A. Dubčeka.¹⁹ V. Biľak píše vo svojich memoároch, že jeho informátori v Moskve po rozhovore medzi L. I. Brežnevom a O. Černíkom začali podporovať Husákovu kandidatúru.²⁰ Sám L. I. Brežnev sa napokon stal rozhodcom v otázke budúceho stranického šéfa v Československu, hoci o tom, ako, kedy a prečo dospel k tomuto rozhodnutiu,

15 Protokol politbyra ÚV KSSZ, P 110/8, 10. 12. 1968. In: KARNER, S. – TOMILINA, N. – ČUBARJAN, A. et al. (eds.): *Prager Frühling*, dokument č. 221, s. 1452.

16 Podobne sa Husák vraj vyjadril pred Ludovými milíciami v Bratislave 13. 11. 1968. BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*, s. 17.

17 14. 12. 1968, Budapest: Aufzeichnungen des Gesprächs Kádárs mit dem KGB-Chef Andropov in Budapest am 6. – 7. 12. 1968 über die Ereignisse in der Tschechoslowakei. In: VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970. Svazek 4/3*, s. 232.

18 BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*, s. 29.

19 Pozri WILLIAMS, K.: *The Prague Spring and its aftermath*, s. 194

20 BILAK, V.: *Paměti Vasilu Bilaka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ*. Praha 1991, s. 185.

sa môžeme len dohadovať. 13. apríla sa prvý muž Sovietskeho zväzu tajne stretol s G. Husákom v Mukačeve, kde zrejme G. Husák dostal jeho podporu. G. Husák sa o tomto stretnutí vyjadril: „... šlo o výmenu Dubčeka. Brežnev ho nemal rád, pretože ho nie raz chcel okabátiť – hlavne po auguste 1968.“²¹

Dodnes sa nie celkom podarilo vyjasniť, aký typ normalizácie G. Husák po svojom dosadení chcel presadiť a koľko sa z jeho predstáv pod neustálym dozorom a tlakom z Moskvy, za podpory českých a slovenských „sovietskych“ typu V. Biľak, A. Indra, J. Lenárt, J. Fojtík, M. Jakeš, presadiť podarilo. V neustálom politickom zápase bol prinútený spolupracovať s ľuďmi, ktorých považoval za „Brežnevovu piatu kolónu“.²² Ako hlavný predstaviteľ okupovaného, len čiastočne suverénneho štátu bol postavený zoči-voči Brežnevovej politike neustáleho zasahovania do vnútorných záležitostí štátu. Zrejme bol presvedčený, že L. I. Brežnev splní svoj sľub a nechá odvieť aspoň časť sovietskeho vojska. Dnes už disponujeme svedectvom vysokopostavených politikov tohto obdobia, ktorí dokazujú, že G. Husák sa počas celého obdobia normalizácie a perestrojky pokúšal o odsun vojsk, čo by znamenalo ukončenie okupácie.²³

GUSTÁV HUSÁK A MICHAIL SERGEJEVIČ GORBAČOV

Politické vzťahy medzi Československom a Sovietskym zväzom sa po nástupe nového generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila S. Gorbačova v marci 1985 začali pod vplyvom nového politického kurzu „perestrojky a glasnosti“ postupne meniť. Československé vedenie bolo prinútené reagovať na reformné úsilia M. S. Gorbačova najprv v hospodárskej, neskôr v politickej oblasti celým radom opatrení, ktoré mali zmeniť stagnujúci systém.

Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že vzťah medzi M. S. Gorbačovom a G. Husákom bol do veľkej miery poznačený obojstrannou lojalitou. M. S. Gor-

21 PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991, s. 128.

22 Tamže, s. 138.

23 Už v Mukačeve na tajnom stretnutí medzi G. Husákom a L. I. Brežnevom sa G. Husák pokúšal primäť L. I. Brežneva prinajmenšom k presunu vojsk zo strednej krajiny k západným hraniciam. Pozri: 18. 5. 1969, Budapešť: Erdélyiova správa maďarskému straníckemu predsedníctvu o rozhovoroch medzi Kádárom a Husákom 15. – 16. 5. 1969, In: VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/3*, s. 319.

Počas jedného rozhovoru autorky s Lubomírom Štrougalom 5. 2. 2003 v Prahe jej L. Štrougal povedal, že G. Husák rezolútne požadoval stiahnutie sovietskych vojsk z územia Československa už v roku 1971. Archív autorky. Záznam z rozhovoru z 5. 2. 2003.

bačov nemal dôvod G. Husáka pre jeho prosovietske a prreformné postoje odsudzovať. Gorbačovovi poradcovia si G. Husáka vážili ako inteligentného a otvoreného človeka.²⁴ V správe pre sovietske politbyro zo 16. apríla 1987 sa nachádza nasledovné Gorbačovovo konštatovanie: „*Husák je úprimný. Ale síl mu ubúda. Uistuje: bude všetko robiť preto, aby sa pokračovalo v kurze zmien...*“²⁵ G. Husák sa napríklad na rozdiel od Ericha Honeckera²⁶, ktorého M. S. Gorbačov pre jeho dogmatické zmyšľanie ostro kritizoval, nikdy proti reformám nepostavil. M. S. Gorbačov si cenil, že G. Husák podporuje politiku postupného zblížovania s Nemeckou spolkovou republikou (NSR). Dňa 13. júna 1986 na zasadaní sovietskeho politbyra sa M. S. Gorbačov v tomto zmysle vyjadril: „*Na všetkých stretnutiach s priateľmi je všeobecný súhlas, že treba spolupracovať s NSR. Sú s ňou veľmi spojení, predovšetkým ekonomicky. Veľmi blízko našej pozícii je Husák.*“²⁷ Počas návštevy Československa 9. – 11. apríla 1987 si však M. S. Gorbačov dobre uvedomil hlbokú nepopulárnosť československého vedenia medzi ľuďom, keď na jednej strane zažil nadšené privítanie, ľudia mu skandovali, na strane druhej nepriamu kritiku domácej vládnej garnitúry. Pred politbyrom to zhodnotil nasledovne: „*Mne kričali: Zostaňte u nás aspoň jeden rok! To je v skutočnosti kritika terajšieho československého vedenia. A to je veľmi vážne.*“ A na inom mieste. „*Trápná situácia bola celý čas, keď som sa objavil pred verejnosťou. Ľudia skandovali: ‚Gorbačov! Gorbačov!‘ Husák stojí vedľa mňa a ako keby neexistoval. Snažil som sa dostať ho dopredu, celý čas som hovoril: ‚Sme so súdruhom Husákom...‘, ale nik to neprijímal.*“²⁸

O G. Husákovi sa podrobnejšie vyjadruje jeden z blízkych Gorbačovových poradcov Georgij Šachnasarov vo svojich memoároch. Ako zástupca vedúceho oddelenia ÚV KSSZ pre socialistické štáty mal niekoľko príležitostí osobne sa stretnúť a zhovárať s G. Husákom, pravdepodobne aj mimo oficiálneho rámca. G. Husáka charakterizoval ako inteligentného, nezaujatého a dobrosrdečného človeka, ktorý si nezakladá na spoločenskom postavení spolubesedníka: „*Gustáv Husák priťahoval svojou inteligenciou, jeho zdvorilým, dobrosrdečným spôsobom*

24 Pozri napríklad ŠACHNASAROV, G.: *S vozďami i bez nich*. Moskva 2001, s. 160.

25 Politbyro, 16. 4. 1987: O výsledkoch návštevy Gorbačova v Československu, 9. – 11. apríla 1987. In: ČERŇAJEV, A. (ed.): *V politbyro CK KPSS. Po zapisam Anatolija Čerňajeva, Vadima Medvedeva, Georgija Šachnasarova (1985 – 1991)*. Moskva 2009, s. 144.

26 Erich Honecker bol v rokoch 1971 – 1989 prvým, neskôr generálnym tajomníkom Zjednotenej socialistickej strany Nemecka, od roku 1976 zároveň predsedom Štátnej rady NDR.

27 Politbyro 13. 6. 1986: Výsledky PKK v Budapešti. In: Tamže, s. 43.

28 Politbyro 16. 4. 1987: O výsledkoch návštevy Gorbačova v Československu 9. – 11. 4. 1987. In: Tamže, s. 143 – 144.

vstupovať do rozhovoru s kýmkoľvek, nezávisle od titulov a zásluh.“²⁹ O Husákovom nástupe k moci súdil, že sa neudial za priaznivých okolností; G. Husák sa nedokázal úplne stotožniť s vlastnou mocenskou pozíciou: „Okolnosti, za ktorých sa v roku 1968 dostal k moci, boli, jemne povedané, nie práve najpriaznivejšie a mne sa zdalo, že sa mu nepodarilo celkom vklízuť do úlohy vládcu, necítil sa v nej slobodne, ako napríklad Živkov alebo Ceaușescu. Ako mysliacemu a svedomitému človekovi sa mu priecilo byť diktátorom v očiach väčšiny národa.“³⁰ Ohliadnuc sa za Pražskou jarou bol G. Šachnasarov presvedčený, že G. Husák do veľkej miery sympatizoval s tzv. obrodným procesom: „Nemyslím si, že v tajnosti by bol solidárny s A. Dubčekom, J. Smrkovským alebo inými iniciátormi ‚Pražskej jari‘. Bol tej mienky, že Československo si zaslúži viac demokracie, než akej mu nadelila Moskva. A v každom prípade nesúhlasil s triednou nezmeriteľnosťou, s akou sa k Dubčekovi a jeho súputníkom stavali, tvrdé kádre v československom vedení. Toto mi raz v súkromnom rozhovore osobne priznal.“³¹

Dňa 12. apríla 1988 – približne štyri mesiace po odchode z postu generálneho tajomníka ÚV KSČ sa G. Husák stretol v Moskve s M. S. Gorbačovom. Časť rozhovoru je v origináli uchovaná vo fondoch Gorbačovovej nadácie v Moskve, malá časť z nej bola publikovaná v súvislosti s 10. výročím „Nežnej revolúcie“. Rozhovor prebiehal neformálne, M. S. Gorbačov sa zamerl na priebeh hospodárskych a politických reforiem v ZSSR, informoval G. Husáka o rozhodnutí sovietskeho vedenia stiahnuť sovietske vojská z územia Afganistanu, vyzdvihol Československo ako rozvinutý, usporiadaný štát, v ktorom sa po roku 1968 veľa vykonalo.³² Trochu ironicky vyznieva Gorbačovova otázka na aktuálne postavenie predsedu federálnej vlády L. Štrougala, o ktorom musel sovietsky vodca vedieť, že patril do malého tábora československých stúpcov perestrojky a že ho v jeho preroformnom úsilí napriek protireformnej väčšine vedenia KSČ G. Husák podporoval. Na Gorbačovovu otázku, akú má L. Štrougal náladu, mu G. Husák odpovedal: „Samozrejme, nálada sa uňho zhoršila v súvislosti s reorganizáciou vlády. Po znížení počtu jeho zástupcov a výmeny niekoľkých ministrov sa začal obávať, že dôjde k jeho odvolaniu. Osobne nevidím lepšieho premiéra. Za dlhé roky vzájomnej spolupráce sa udialo všeličo, je to však veľmi schopný človek.“³³ G. Husák v rozhovore označil L. Štrougala ako zástancu radikálnej

29 ŠACHNASAROV, G.: Vstreči s liderami socialistických stran. In: *Novaja i novejšaja istoria*, roč. 44, 2000, č. 3, s. 167.

30 Tamže.

31 Tamže.

32 Zapis osnovnogo soderžania besedy M. S. Gorbačova s členom prezidia CK KPČ, prezidentom ČSSR G. Gusakom. 12. 4. 1988. Archív Nadácie Michaila Gorbačova v Moskve, f. 1, inventár 1, s. 37 – 40.

33 Tamže, s. 39.

reformy³⁴; celkovo jeho príspevok mohol vyznieť ako lobovanie v prospech premiéra, ktorého pozícia po zvolení nového generálneho tajomníka Miloša Jakeša bola ohrozená.

G. Husáka na 7. plenárnom zasadaní ÚV KSČ 17. decembra 1987 odvolali z funkcie generálneho tajomníka, čo do istej miery zhoršilo postavenie reformného krídla v rámci strany na čele s federálnym predsedom vlády. O svojom zámere vzdať sa najvyššej straníckej funkcie informoval M. S. Gorbačova počas návštevy v Moskve približne mesiac dopredu, o čom existuje archívny záznam.³⁵ Naďalej vykonával úrad prezidenta republiky, v tejto funkcii však zostával v značnej izolácii a na priebeh udalostí, ktoré predznamenal pád komunistického režimu, nemal zásadný vplyv.

Stretnutie československého prezidenta s prvým mužom Sovietskeho zväzu v apríli 1988 sa ešte v inej oblasti, a to v otázke prehodnotenia udalostí z roku 1968 javí ako pozoruhodné. G. Husák sa M. S. Gorbačova pýtal na jeho postoj v súvislosti s kritikou vodcu talianskych komunistov Alessandra Nattu vyslovenou na adresu KSČ a ako prehodnocuje udalosti z roku 1968 v Československu. G. Husák doslovne povedal: „*Radi by sme normalizovali vzťahy medzi Talianskou komunistickou stranou, ale oni priniesli rozhovor s Dubčekom, Medvedevom a Pelikánom, a očakávajú od nás, že zmeníme naše hodnotenie udalostí oného obdobia.*“³⁶ M. S. Gorbačov v odpovedi odmietol prijať akúkoľvek revíziu sovietskeho postoja: „*Zostaňme pri pretrvávajúcom hodnotení udalostí z roku 1968. Cesta, ktorú Československo prešlo po prekonaní krízy, potvrdila správnosť zvolenej politiky.*“³⁷

Pozoruhodne hodnotí vzťah M. S. Gorbačova a G. Husáka ruská historička Ella Zadorožņuková. Podľa nej to bol vzťah nanajvyšš úctivý a poznačený veľkou dávkou vzájomného rešpektu, o čom svedčí aj v ruštine veľmi úctivé označenie „Gustav Nikodimovič“.³⁸ Hoci si M. S. Gorbačov o prílišnom reformnom

34 Pozri ZADOROŽŇUK, E. G.: Gustáv Husák a Michail Gorbačov, od apríla do apríla (1987–1988). In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci*, s. 929.

35 KOUDĚLKA, F.: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: *Soudobé dějiny* 7/3. Praha 2000, s. 474.

36 Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and Gustáv Husák, excerpt concerning rejection of possible re-evaluation of 1968. Moscow, April 12, 1988. In: PREČAN, V. (ed.): *The democratic revolution in Czechoslovakia. Its preconditions, Course and immediate Repercussions, 1987–1989. A Briefing Book for an International Conference in Prague, 14–16 October 1999*. Praha 1999, dokument č. 5.

37 Tamže.

38 ZADOROŽŇUK, E. G.: *Gustáv Husák a Michail Gorbačov, od apríla do apríla (1987–1988)*, s. 933.

zanietení československého vedenia nerobil žiadne ilúzie, svoje pochybnosti pri osobných stretnutiach nedával najavo. Ani udalosti Pražskej jari, najmä ich prehodnotenie, ktoré mohol M. S. Gorbačov použiť na prospech perestrojky, nevyužil a G. Husáka do prehodnotenia netlačil.

Napriek uvedeným faktom zostáva postoj M. S. Gorbačovova voči G. Husákovi, ako aj celému československému vedeniu nevyjasnený. Nie je napríklad úplne jasné, prečo M. S. Gorbačov nereagoval na Husákovo úsilie stiahnuť z československého územia sovietske vojská³⁹, čím by sa ukončila nezmyselná okupácia krajiny v čase, keď Sovietsky zväz sťahoval svoje vojská z Afganistanu. Takisto nie je zrejmé, čo M. S. Gorbačov urobil na podporu reformne orientovaných politikov v Prahe a Bratislave, resp. do akej miery privítal nové vedenie KSČ na čele s Milošom Jakešom. Dlhodobo však československý reálny socializmus pod tlakom vonkajších zmien a najmä pôsobenia tzv. sovietskeho faktora nemal šance na prežitie. Dôkazom toho je rýchla deštrukcia mocensko-politického aparátu počas šiestich týždňov po 17. novembri 1989.

39 L. Štrougal píše vo svojich memoároch v tejto súvislosti, že s určitým časovým odstupom vnímal M. S. Gorbačova ako politika, ktorý nemal jasné predstavy o budúcom vývoji Sovietskeho zväzu. ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy*. Praha 2009, s. 283 – 284.

Gustáv Husák a jeho zásluhy o slovenskú cirkevnú provinciu

Peter Mulík

V memoárovej literatúre, ale aj v odborných štúdiách sa často stretávame s tvrdením, že Gustáv Husák mal osobný záujem na vytvorení samostatnej slovenskej cirkevnej provincie. Renáta Jakubčová v štúdiu *Kreovanie slovenskej cirkevnej provincie v širšom kontexte* bez bližšieho časového určenia tvrdí, že „prezident G. Husák sa v rozhovore s predsedom slovenskej vlády Petrom Colotkom vyjadril na tému tohto problému, že existujú tri piliere garantujúce maďarsko-slovenskú hranicu: Trianon, Gabčíkovo a totožnosť cirkevných a štátnych hraníc“.¹ Z iného zdroja sa dozvedáme to isté s dodatkom, že Gustáv Husák o Vatikáne povedal, že sa rozhoduje pomaly, ale keď sa rozhodne, tak to platí nadhlo.²

Údajne normalizačný režim považoval vytvorenie samostatnej slovenskej provincie za veľký úspech svojej „cirkevnej politiky“. Osobnú spokojnosť pociťoval generálny tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) a prezident Gustáv Husák, ktorý vraj zostal bez ohľadu na peripetie svojho vývoja „nacionálne orientovaným“ komunistom. Charakter rokovani s Vatikánom určovalo Predsedníctvo ÚV KSČ, na čele ktorého stál

-
- 1 JAKUBČOVÁ, R.: *Kreovanie slovenskej cirkevnej provincie v širšom kontexte*. [Citované 20. decembra 2012]. Dostupné na URL http://www.politickevedy.fpv.mv.umb.sk/userfiles/file/3_2009/5_jakubcova.pdf.
 - 2 Dostupné na: http://www.izurnal.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=135.1.

práve G. Husák. Vytvorením samostatnej provincie sa Slovensko neetablovalo iba v organizačnej štruktúre katolíckej cirkvi, ale vymedzovalo sa aj voči Maďarsku. Rovnako ako vo vnútropolitickom rámci (vo vzťahu k Čechom) prinesla G. Husákovi zadosťučinenie federalizácia Československej socialistickej republiky (ČSSR) v roku 1968, v medzinárodno-politickej sfére bol jeho citovou záležitosťou slovensko-maďarský vzťah. Preto mu vraj záležalo na cirkevno-politickom vymedzení Slovenska voči Maďarsku. Oficiálne vraj vystupoval ako internacionalista, no v jeho vnútri driemalo nacionálne cítenie.

V tlači sa dočítame aj toto: „Normalizačný režim sa mu však vo viacerých smeroch podarilo udržať v znesiteľnej miere – najmä na Slovensku. Nemalou mierou sa v roku 1977 zaslúžil o zriadenie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie.“³

Kardínal Ján Chryzostom Korec napísal: „Naši kňazi a naši vzdelanci privítali tieto rozhodnutia Ríma s veľkým zadosťučinením. Naši vzdelanci napísali: Tento dokument medzinárodnej platnosti je potvrdením o tom, že nás iné spoločenstvá konečne berú na vedomie. [...] Rím svoje rozhodnutia neodvoláva. Čo je v jeho obrovskom kultúrno-historickom komputri ako informácia raz uložené, to tam zostáva. Vlády prichádzajú a odchádzajú, no Kristov stolec a jeho nohy sú vrastené hlboko do osudov ľudstva a v ňom spočíva pre nás prevratný význam onoho dokumentu [...] Je v ňom naša prvá novoveká identifikačná karta vystavená najvyššou morálnou autoritou svetového spoločenstva...“ Korec vlastne citoval básnika – vierovyznaním evanjelika – Milana Rúfusa. Iný náš verejný a kultúrny činiteľ Roman Kaliský, zhodou okolností tiež evanjelik, vyzdvihol aj štátno-občiansky význam tejto udalosti slovami: „Rozhodnutím najvyššej autority katolíckej cirkvi máme teda konečne v absolútnom súlade územie zvrchovanej cirkevnej provincie s hranicami Slovenskej republiky.“⁴

Ako však v tlači naznačil arcibiskup Ján Sokol, vtedajšia vládnuca moc nemala jednotnú predstavu, čo slovenská cirkevná provincia prinesie štátu. Citujem: „To nám samo nebo prišlo, že prišlo k dohode. Na jednej strane vo Vatikáne to bolo vplyvom našich kňazov, ktorí tam pôsobili, a na druhej strane to bol prezident Slovák v Prahe, ktorý s ďalšími krajanmi podporili túto myšlienku.“ V spomienkach na toto obdobie arcibiskup Sokol charakterizoval vtedajšieho prezidenta Československa Gustáva Husáka takto: „... aj keď bol jeden z najtvrdších bojovníkov proti katolíckej cirkvi, bol právnik a veľmi dobre vedel, že kým nie sú stabilné hranice cirkevnej provincie, nie sú stabilné ani štátne hranice.“⁵

3 Dostupné na: <http://aktualne.atlas.sk/laluhy-husak-pomohol-do-prezidentskej-funkcie-havlovi-obaval-sa-dubceka/slovensko/politika/>.

4 KOREC, J. CH.: *Slovensko v prúde čias*. [Citované 20. decembra 2012]. Dostupné na URL <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/1-3-1.htm>.

5 Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/3656469/sokol-cirkvi-pomohol-k-samostatnosti-aj-husak.html>.

Gustáv Husák, od roku 1969 prvý tajomník KSČ a od mája 1975 aj prezident ČSSR, osobne podpísal 1. augusta 1975 v Helsinkách za Československo *Záverečný akt*, v ktorom sa tento štát zaviazal v rámci rešpektovania základných ľudských práv uznávať a rešpektovať slobodu jednotlivca vyznávať jednotlivu alebo v spoločensťve s inými náboženstvo či vieru v súlade so svedomím. V Helsinkách G. Husák pri tejto príležitosti za ČSSR potvrdil aj *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*⁶, kde sa pod slobodou myslenia rozumie aj slobodné vykonávanie náboženských obradov, tak verejných, ako aj súkromných, čo zásadne odporovalo československej praxi „štátneho dozoru nad cirkvami“.

Už v priebehu rokovaní helsinskej konferencie sa minister zahraničných vecí ČSSR Bohuslav Chňoupek stretol s Agostinom Casarolim. V neformálnom rozhovore, ktorý bol po dlhom čase prvý medzi oficiálnymi predstaviteľmi týchto dvoch štátov, A. Casaroli podotkol, že existujú otázky, ktoré by bolo možné riešiť, a navrhol, že „československého ministra zahraničia by radi privítali vo Vatikáne.“⁷ B. Chňoupek sa už vtedy v tomto rozhovore, nevedno, či na základe nejakej predchádzajúcej straníckej inštrukcie, zmienil o „bolavej otázke okolo nejasností zosúladenia hraníc diecéz s našimi štátnymi hranicami. Najmä na Slovensku.“⁸ Minister B. Chňoupek si uvedomoval, že toto Casarolihovo pozvanie bolo iba zdvorilostným želaním, lebo tak on, ako aj jeho partner si uvedomovali, že je to v danej situácii neuskutočniteľné. Z kontextu Chňoupkových spomienok však vyplýva, že sám sa začal usilovať, aby sa návšteva Vatikánu uskutočnila. Vraj mu v tom pomohli dve veci. Prvou bol podpis Vatikánu pod zmluvu o zákaze skúšok s jadrovými zbraňami s následnými pozdravnými telegramami pápeža Pavla VI. najvyšším predstaviteľom jadrových mocností vrátane sovietskeho predsedu Rady ministrov. Druhým impulzom bola radikálna zmena sovietsko-vatikánskych vzťahov. Sovietski kolegovia ho informovali, že tieto vzťahy udržiavajú na vysokej úrovni a vo veľmi aktívnej polohe. Ministra Andreja A. Gromyka už štyri razy prijal pápež Pavol VI. Moskva to zdôvodňovala tým, že Vatikán „nestál bokom od svetovej politiky“. To údajne spôsobilo zmenu postojov československého štátneho a straníckeho vedenia, lebo „ak sa na to pozerá taktó Moskva, tak chápete...“ Program Casarolihovo návštevy v Prahe 24. februára 1974 posúdili v Predsedníctve KSČ a Gustáv Husák podľa B. Chňoupka, iba poznamenal: „Tú slovenskú cirkevnú provinciu konečne už vyriešte. Najvyšší čas, aby sa to vybavilo.“⁹

6 Zbierka zákonov ČSSR č. 23/1976, s. 570.

7 CHŇOUPEK, B.: O slovenskej cirkevnej provincii I. *Slovenské pohľady*, roč. 4, 2002, č. 7–8, s. 250.

8 Tamže.

9 Tamže, s. 253.

Slovenská cirkevná provincia sa v slovenskom prostredí stala aktuálnou témou najmä v roku 1968. Široké obrodné hnutie v ČSSR sa previazalo s inováčnym duchom II. vatikánskeho koncilu. Vzniklo Dielo koncilovej obnovy (DKO) a z jeho iniciatívy sa v Bratislave 17. apríla 1968 zišlo asi 300 katolíckych aktivistov, ktorí sa otvorene vyjadrili o niektorých problémoch postavenia katolíckej cirkvi. Schôdzu z poverenia biskupa A. Lazíka viedol Július Gábriš, v tom čase dekan-farár v Novom Meste nad Váhom, ktorý vo svojej úvodnej prednáške nastolil tému samostatnej slovenskej cirkevnej provincie. Odôvodnil to historicky a cirkevno-právne, ale argumentoval aj aktuálnym úsilím o federatívne riešenie štátprávneho vzťahu v Československu.¹⁰ Vyslovil nádej, že otázka slovenskej cirkevnej provincie „... stane sa jednou zo základných otázok očakávaných rokovanií Svätej stolice s vládou ČSSR“.¹¹

Oficiálne československo-vatikánske rokovania sa uskutočnili 16. – 10. septembra 1974. Agostino Casaroli ako vedúci vatikánskej delegácie navrhol, aby na program rokovaní zaradili predovšetkým otázky menovania biskupov vo vtedy neobsadených biskupských sídlach a prirodzenú slobodu pôsobenia cirkvi, najmä reholí, teologických fakúlt, kňazských seminárov, slobodu pôsobenia biskupov, cirkevnú tlač, výučbu náboženstva a slobodu náboženského prejavu. Československú delegáciu pri stanovovaní programu rokovania limitovalo uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ z 23. augusta 1974.¹² Preto arogantne odmietla tieto návrhy a prinútila Vatikán, ktorý mal o rokovania väčší záujem ako ČSSR, aby pristúpil na kompromis, diktovaný pražskou komunistickou zahraničnou politikou. Presadili sa tri okruhy problémov, na prvom mieste figurovalo pôsobenie tajne vysvätených biskupov (čo režim najviac páľilo) a až na druhom mieste bola téma zosúladenia cirkevných a štátnych hraníc a na treťom opäť výsostne politická otázka – činnosť cirkevnej emigrácie.

Problém uvedenia hraníc cirkevných správnych celkov katolíckej cirkvi (najväčšia z ich nemala ani štatút diecézy) do súladu s hranicami ČSSR však

10 „Vyzdvihol existenciu arcibiskupstva sv. Metoda, provinciu za vlády veľkomoravského panovníka Mojmíra II., zdôraznil jej kontinuitu v ostrihomskom arcibiskupstve, ktoré počas tureckého vpádu v 16. a 17. storočí sídlilo v slovenskej Trnave. Slovenská cirkevná provincia, prislúbená 2. septembra 1937 apoštolskou konštitúciou pápeža Pia XI. *Ad ecclesiastici regiminis incrementum*, sa nemohla realizovať z dôvodu nestabilnej medzinárodnej i vnútropolitckej situácie v ďalšom období.“ LETZ, R.: Otvorenie otázky slovenskej cirkevnej provincie v roku 1968. In: RYDLO, J. M. (ed.): *Renovatio spiritua-lis*. Bratislava 2003, s. 192 – 210.

11 Tamže, s 195.

12 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989*. Bratislava 2004, s. 99. Členmi Predsedníctva ÚV KSČ boli: Vasil Biľak, Peter Colotka, Karel Hoffmann, Gustáv Husák, Alois Indra, Antonín Kapek, Josef Kempný, Josef Korčák, Jozef Lenárt, Ludvík Svoboda a Lubomír Štrougal.

na týchto rokovaníach Agostino Casaroli prvýkrát modifikoval rozdielne ako československá strana. Podľa neho zosúladenie cirkevno-správnych hraníc so štátnymi hranicami nebude nijaký závažný problém, ale ako predpoklad dôsledného riešenia tejto otázky musí vzniknúť samostatná slovenská cirkevná provincia, ktorá bude iba odrážať už existujúce federatívne usporiadanie československého štátu.¹³ Vo vzťahu k téme treba zdôrazniť, že túto požiadavku teda neformulovalo Predsedníctvo ÚV KSČ ani Gustáv Husák, ktorý stál na jeho čele a ktorý si to podľa spomienok Bohuslava Chňoupka želal, ale Agostino Casaroli. A jeho argumentácia pochádzala nie tak z jeho vlastnej hlavy, ale skôr z centier slovenskej emigrácie v Ríme, o ktorej eliminácii sa malo tiež rokovať.

Ako uvádza R. Letz, dvanásť slovenských kňazov sa už v apríli 1968 na pôde Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme podpísalo pod rozsiahle memorandum, adresované pápežovi Pavlovi VI. Týmto dokumentom sa postavili za vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie. Bol reakciou na vystúpenie J. Gábriša 17. apríla 1968 v Bratislave a už na druhý deň po tomto vystúpení prijali dokument pod názvom *Ohlas slovenských kňazov v Ríme*. Ohlas privítal obrodný proces v Česko-Slovensku a v šiestich bodoch vyslovil požiadavky, týkajúce sa základných podmienok náboženskej slobody v Česko-Slovensku. Už prvý bod *Ohlasu* požadoval „zriadenie slovenskej cirkevnej provincie“.¹⁴

Memoáre kardinála Agostina Casaroliho, v ktorých opisuje aj svoje rokovania s ČSSR, do istej miery potvrdzujú primárny podnet z kruhov slovenskej emigrácie, a nie priamo zo Štátneho sekretariátu Svätej stolice. Podľa A. Casaroliho vtedajší štátny tajomník Svätej stolice kardinál Jean Villot charakterizoval rokovania s ČSSR poznámkou: „*Uprostred toľkých skúšok a ťažkostí [...] zostáva predsa nejaká nádej.*“¹⁵ Čo sa týka slovenskej cirkevnej provincie však vo svojej knihe *Trýzeň trpělivosti* píše: „*Rokovanie pokračovalo v už tradičných kolajach nakoniec skončilo iba dohodou o úprave hraníc diecéz podľa štátnych hraníc. Úbohý výsledok po toľkých rokovaníach! Pravdou je ale, že aj keď sa to mohlo zdať viacej v záujme štátu než cirkvi, v skutočnosti to dalo odpoveď na veľmi citlivé ašpirácie katolíckeho obyvateľstva Slovenska. O zriadenie slovenskej cirkevnej provincie bolo mimochodom rozhodnuté už v roku 1937 a príslušná bula¹⁶ bola uverejnená v Acta Apostolicae Sedis, len nasledujúce známe politické udalosti všetko zvrátili.*“¹⁷

13 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie*, s. 100.

14 LETZ, R.: Otvorenie otázky slovenskej cirkevnej provincie v roku 1968, s. 192 – 210.

15 CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti. Svätý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*. Český Těšín 2001, s. 169.

16 Pápež Pius XI. po dohode s česko-slovenskou vládou 2. septembra 1937 vydal bulu *Ad ecclesiastici regiminis incrementum*. Bula Pia XI. z roku 1937 obsahovala konkrétny príslub zriadenia slovenskej cirkevnej provincie na čele s arcibiskupom.

17 CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti*, s. 169.

Z ďalšieho textu Casaroliho spomienok však jasne vyplýva, že zladenie hraníc československých cirkevno-správnych štruktúr so štátnymi hranicami bola priorita komunistickej ČSSR, lebo píše: „*Preto som pápežovi navrhol pristúpiť v tejto veci na dohodu s podmienkou možnosti zverejniť menovanie apoštolského administrátora kardinála Tomáška pražským arcibiskupom.*“¹⁸ Čiže súhlas Svätej stolice s novým cirkevno-správnym rozčlenením ČSSR, a teda aj so samostatnou slovenskou cirkevnou provinciou bol podmienený súhlasom režimu v Prahe s oficiálnym vymenovaním Františka Tomáška za pražského arcibiskupa a *de facto* aj prímasa českého.

Zo spomienok ministra zahraničných vecí Bohuslava Chňouпка vyplýva trochu odlišný záver. Podľa neho už na dvojstranných medzištátnych rokovaníach v Ríme 10. – 13. decembra 1975 medzi Luigim Poggim a Karlom Hružom sa malo rokovať o vytvorení slovenskej cirkevnej provincie,¹⁹ hoci je viac ako pravdepodobné, že oficiálne schválenou témou nebola slovenská cirkevná provincia, ale zladenie štátnych hraníc ČSSR s katolíckymi cirkevno-správnymi štruktúrami. Škoda, že Ján Bukovský, ktorý bol pri všetkých týchto rokovaníach, vo svojich memoároch *Spomienky spoločníka* sa nevenoval rokovaniam o slovenskej cirkevnej provincii.

Svätá stolica v obnovených rokovaníach s ČSSR v septembri 1977 pokročila v definovaní samostatnej slovenskej cirkevnej provincie. Za jej sídlo navrhla arcidiecézu Trnava-Bratislava a dovtedajšieho apoštolského administrátora Júliusa Gábríša navrhovala povýšiť na arcibiskupa-metropolitu. To vyvolalo nesúhlasné stanovisko československej strany. Predsedníctvo ÚV KSČ pod vedením Gustáva Husáka 9. septembra 1977 sa vyjadrilo v tom zmysle, že spojenie Bratislavy a Trnavy nevidí ako vhodné, lebo „*bola by tým daná široká možnosť operovať s pôsobením pojmu ,hlava' slovenskej katolíckej cirkvi v Bratislave*“. Konštruktéri československej cirkevnej politiky sa nazdávali, a to možno považovať aj za názor Gustáva Husáka, že najvhodnejším sídlom slovenskej cirkevnej provincie by bola Nitra, lebo bola aj historicky sídlom slovenského kresťanstva a nezanedbateľným argumentom pre Nitru zo stranického pohľadu bola aj jej údajná nižšia religiozita. Stranickým orgánom očividne konvenovalo aj to, že nitrianskym biskupom bol prorežimne orientovaný Ján Pásztor. Samotnú Trnavu však ako sídlo cirkevnej provincie a priori neodmietali.²⁰

Hoci komunistický režim považoval za svoj úspech, že sa mu podarilo zladiť hranice cirkevno-správnych celkov so štátnymi hranicami a v rámci toho zriadiť

18 Tamže, s. 170.

19 CHŇOUPEK, B.: O slovenskej cirkevnej provincii II. *Slovenské pohľady*, roč. 4, 2002, č. 9, s. 56.

20 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie*, s. 104.

samostatnú slovenskú cirkevnú provinciu, nijako mu to nebránilo, aby tento zahraničnopolitický akt vo vnútornej politike nezvýrazňoval, ba ho utlmoval. Slovenskú cirkevnú provinciu oficiálne vyhlásili až 6. júla 1978 v Trnave, pričom pápežský splnomocnenec pražský arcibiskup kardinál František Tomášek len veľmi stručne komentoval obidve pápežské buly, čo bolo úplne v súlade s oficiálnou štátnou politikou, tá dokonca na tomto slávnostnom akte dopredu limitovala aj počet účastníkov. Na vyhlásení sa nezúčastnil nijaký popredný predstaviteľ Slovenskej socialistickej republiky (SSR), Sekretariát pre veci cirkevné pri Úrade predsedníctva vlády ČSSR a pri Ministerstve kultúry SSR zastupovali len ich riaditelia, ktorí prijali „*politicko-organizačné opatrenia*“, aby sa toto podujatie nedalo „*zneužiť na posilnenie vplyvu politického klerikalizmu a katolicizmu*“.²¹

Napriek tomu slovenskí biskupi prejavili vďačnosť štátu. Na zvláštnom prijatí u prezidenta ČSSR poďakovali za cirkevnú provinciu. V liste biskupa J. Gábriša G. Husákovi z 26. apríla 1978 čítame: „*Táto dávna túžba slovenských katolíkov stala sa skutkom predovšetkým Vašou zásluhou [...] som presvedčený, že predovšetkým Vaším pričinením vyriešia sa i ostatné dosiaľ nedoriešené cirkevné otázky.*“²² Z listu vyplýva takmer istota, že to bola osobná zásluha prezidenta Husáka.

Československej strane v oblasti zahraničnej politiky a vo vzťahoch s katolíckou cirkvou nešlo zásadne o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie, ale o stabilizovanie československých štátnych hraníc. Čo však treba zdôrazniť, že išlo o hranice so spriateľenými socialistickými krajinami Maďarskom a Poľskom, s ktorými bola spolupráca poistená viacerými dvojstrannými dohodami a navyše aj spoluprácou v Rade vzájomnej hospodárskej pomoci a Varšavskej zmluve, nehovoriac o spoločnom centralizovanom straníckom riadení z Moskvy. Existovala azda obava, že raz môžu byť tieto hranice spochybnené? Mali československí komunisti natoľko realistické myslenie, že predvídali v strednej a juhovýchodnej Európe aj možný koniec existujúceho *statu quo* pod komunistickou taktovkou?

Zmena sovietskej zahraničnej politiky voči Vatikánu mohla mať veľa príčin. Veľmi ťažko však možno od sovietskeho ateistického režimu očakávať, že pociťoval úprimnú radosť z výsledkov II. vatikánskeho koncilu, od ktorého cirkev očakávala najmä oživenie náboženského života. Skutočné očakávania sovietskej politiky boli skôr pragmatické. Potrebovali Vatikán ako spojenca v ich „*mierových a odzbrojovacích iniciatívach*“, ale od zmien po II. vatikánskom koncile očakávali pravdepodobne rozvrat katolíckej cirkvi vo svete. Blízke kontakty komunistov s Vatikánom v 60. a 70. rokoch 20. storočia sú pre historikov dosiaľ

21 Tamže, s. 89.

22 HALEKO, J.: *Arcibiskupov zápas. Životná cesta RNDr. Júliusa Gábriša*. Trnava 2008, s. 189.

nie celkom prehľadnou kapitolou a zdá sa, že súvisia s pontifikátom pápeža Jána XXIII., bulvárne označovaného ako „červený pápež“.

Z predložených dokumentov vyplýva, že slovenská cirkevná provincia – termín v pápežskej bule ani raz nepoužitý (trnavská provincia) – nebola primárnym cieľom československo-vatikánskych rokovaní v rokoch 1975 – 1977. Vo verejnosti veľmi živá interpretácia tejto udalosti, ako určitého predstupňa slovenskej štátnej samostatnosti, sa postupne živila v slovenskej spoločnosti zásluhou niektorých významných osobností slovenského kultúrneho a cirkevného života. Táto interpretácia síce nie vždy verejne pripisovala hlavnú zásluhu na zriadení slovenskej cirkevnej provincie generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ a prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi, ale po páde komunizmu sa táto téza objavuje aj verejne. Z archívnych dokumentov sa však Husákova iniciatíva v tejto veci dokázať nedá, jeho súhlas ako predsedu Predsedníctva ÚV KSČ bol však na jej schválenie nevyhnutný. V spomienkach Bohuslava Chňoupka ide evidentne o zámenu rokovacích tém, keď mu splyva téma zladenie štátnych a cirkevných hraníc s problémom slovenskej cirkevnej provincie. V prípade spomienok osobnosti na rozhovory s G. Husákom nemožno dnes dokázať, či nešlo už iba o následné komentáre po vyhlásení slovenskej cirkevnej provincie. Zdá sa, že najbližšie vystihol podstatu problému arcibiskup Ján Sokol, že československý štát nemal jednotnú predstavu o tom, čo bude provincia znamenať, keďže na jej príprave sa podieľal iniciatívne slovenský katolícky exil, zrejme v nekoordinovanej synchronizácii so súhlasnými stanoviskami Gustáva Husáka. Ján Sokol mal túto informáciu od vatikánskeho diplomata slovenského pôvodu Jána Bukovského, ktorý by o tejto veci mohol najviac vedieť. Bol to práve on, kto dal posledný impulz pražským vládnym centrám na súhlas so zladením štátnych hraníc s cirkevnými, a tým aj so vznikom slovenskej cirkevnej provincie. V auguste a septembri 1977 strávil v ČSSR šesť týždňov, pričom sa pomerne voľne pohyboval po celom jej území.²³ Okrem pastoračných návštev sa mu podarilo stretnúť s viacerými tajnými biskupmi, ktorým tlmočil zákaz Svätej stolice naďalej vysväcovať ďalších biskupov a kňazov. To bola zrejme hlavná a nezverejnená podmienka komunistického štátu, aby dal súhlas na uverejnenie pápežských dokumentov, ktorá sa počas dvojstranných rokovaní stále objavuje, ale J. Bukovský, ani Agostino Casaroli ju v memoároch takticky nespomínajú. Veď istým spôsobom by išlo o zradu vlastných, hoci tajní biskupi v Čechách sa skutočne dostali do kontroverzných až anomálnych pozícií vo viacerých ohľadoch (pochybné svätenia Felixa Dávidka). Mimochodom, nemožno vylúčiť ani ďalší závažný dôsledok Bukovského ces-

23 STEHLE, H.: *Die Ostpolitik des Vatikans. Geheimdiplomatie der Päpste von 1917 bis Heute*. Ulm 1983, s. 388.

ovania po republike. Totiž neustále ho monitorovala Štátna bezpečnosť a jeho zdanlivo súkromné návštevy odkryli sieť tajnej podzemnej cirkvi.

Ak by sme historicko-kriticky rozobrali text pápežských búl, jednoznačne nám z neho vyplýva silný akcent na federatívne usporiadanie ČSSR. V texte buly *Praescriptio sacrosancti* je dvakrát použitý výraz Slovenská socialistická republika. To korešponduje s tézou slovenského politického exilu, že túto formu slovenskej (aj keď komunistickej) štátnosti treba rešpektovať, lebo sa ňou dosiahla úroveň slovenskej autonómie zo 6. októbra 1938. Prirodzene tu hneď vznikla spojitosť aj s Gustávom Husákom, ktorý v roku 1968 pomohol dosiahnuť usku- točnenie tohto dôležitého stupňa slovenskej národnej a štátnej emancipácie.

Dokumenty:²⁴

Zriadenie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie

BULLA QUI DIVINO

Pavol, biskup, sluha sluhov Božích, na večnú pamiatku

My, ktorí sme podľa úmyslu Božieho podobne ako sv. Peter apoštol (por. Jn 21, 15-17) predstavení celému stádu veriacich, aby sme múdрым vedením priviedli následníkov Krista do šťastnej a nesmrteľnej vlasti, celým snažením, zmýšľaním a starostlivosťou venujeme sa tomu, aby táto cesta bola pre veriacich istejšou, bezpečnejšou a ľahšou.

Keďže ctihodní bratia slovenskí biskupi spolu s kňazmi a so svojimi veriacimi žiadali od Svätej stolice, aby sa niektoré cirkevné hranice vhodnejšie ustanovili, a to pre dobro ľudí, my sme schválili to, čo títo ctihodní biskupi predložili a na základe našej apoštolskej právomoci sme rozhodli:

Trnavskú apoštolskú administratúru povyšujeme na stupeň diecézy a zároveň ju vyzdvihujeme na hodnosť metropolitného sídla s udelením zvyčajných privilégií, ako sufragánne diecézy jej prideliujeme Nitriansku, Banskobystrickú a Spišskú diecézu, ktoré boli doteraz priamo podriadené Svätej stolici, ďalej Košickú a Rožňavskú diecézu. Biskupi-sufragáni týchto diecéz podliehajú

24 M U L Í K, P.: Úsilie o zriadenie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie od roku 1939 a vývoj po súčasnosť. In: M U L Í K, P. (ed.): *Katolícka cirkev a Slováci*. Bratislava 1998, s. 63–85.

trnavskému arcibiskupovi podľa právnych noriem. Stanovujeme tiež, aby sa ordinár Prešovskej eparchie byzantského rítu, priamo podliehajúci Svätej stolici, zúčastňoval na pastoračných prácach novej Trnavskej provincie.

Konečné vykonanie týchto ustanovení zverujeme nášmu ctihodnému bratovi kardinálovi Tomáškovi, alebo tomu, koho by on poveril a všetkými právami splnomocnil, ktorý po vykonaní vecí má vyhotoviť dokumenty a vierohodné odpisy poslať na Posvätnú kongregáciu pre biskupov. Akákoľvek iná mienka sa nepripúšťa.

Dané v Ríme u sv. Petra dňa 30. mesiaca decembra roku Pána 1977, v 15. roku nášho pontifikátu.

JEAN KARD. VILLOT

štátny tajomník

SEBASTIANO KARD. BAGGIO

prefekt Posvätnej kongregácie pre biskupov

GIUSEPPE DEL TON

apoštolský protonotár

MARCELLO ROSSETTI

apoštolský protonotár

*Zriadenie trnavského arcibiskupstva
a zladenie štátnych hraníc s cirkevnými*

PRAESCRIPTIONUM SACROSANCTI

Pavol, biskup, sluha sluhov Božích na večnú pamiatku

Majúc na zreteli podpisy posvätného Druhého vatikánskeho všeobecného snemu, najmä tie, ktoré sledujú dekrét *Christus Dominus*, kde čítame: „*Nech sa čím skôr múdro usporiadajú hranice diecéz a tiež nech sa berie na zreteľ, ak je to potrebné, aj na štátne hranice a na osobitné okolnosti osôb a miest*“ je vhodné tieto premúdre nariadenia koncilu prispôbiť podmienkam cirkvi v Československej socialistickej republike na úžitok ako ľudu, tak posvätných pastierov tohto štátu.

Keďže chceme, aby nijaká časť územia ČSSR nepodliehala právomoci biskupa sídliaceho mimo územia a ani nijaké cirkevné územie so sídlom v republike

sa nerozprestieralo za hranice tohto teritória, preto rozhodujeme takto: dve časti Vratislavskej arcidiecézy ležiace na štátnom území Českej socialistickej republiky, zvané Český Těšín a Jesenníky, sa oddeľujú od onej arcidiecézy a navždy sa pripájajú k Olomouckej arcidiecéze. Územie Trnavskej administratívy sa oddeľuje od Ostrihomskej arcidiecézy a utvára sa arcidiecéza, ako sa to ustanovuje inými dnes vydanými apoštolskými rozhodnutiami. Tri farnosti Győrskej (Rábskej) diecézy, ležiace na území Slovenskej socialistickej republiky, ktoré dosiaľ spravoval ordinár trnavskej apoštolskej administratúry, sa navždy pripájajú k Trnavskej arcidiecéze. Takisto dve farnosti patriace opátstvu sv. Martina na hore Panónia a ležiace na území Slovenskej socialistickej republiky sa oddeľujú od onoho opátstva a pripájajú sa k Trnavskej arcidiecéze. Ďalej trinásť farností Satumarskej diecézy, ktoré sa nachádzajú na území SSR od onej diecézy oddelené, sa pripájajú ku Košickej diecéze. Konečne Košická a Rožňavská diecéza sa oddeľuje od Jágerskej cirkevnej provincie a navždy sa pripájajú k dnes založenej Trnavskej provincii. Avšak časti týchto diecéz, ktoré ležia na území Maďarskej ľudovej republiky, nech sa správajú ako doteraz, dokiaľ sa definitívne nerozhodne.

Dokumenty však a spisy týkajúce sa území, o ktorých bola reč, ďalej dokumenty týkajúce sa veriach a hmotných statkov nech čím skôr pošle kúria, ktorá ich doposiaľ spravovala, kúrii, ku ktorej sa doteraz pripojili. To, čo sme nariadili, nech vykoná náš ctihodný brat František, Svätej rímskej cirkvi kardinál Tomášek, alebo ten, koho by on poveril a potrebnými fakultami splnomocnil. On po vykonaní nariadeného vyhotoví o tom dokumenty, ktorých vierohodné odpisy čím skôr pošle Posvätnej kongregácii pre biskupov.

Dané v Ríme u sv. Petra dňa 30. mesiaca decembra, roku Pána 1977 v 15. roku nášho pontifikátu.

JEAN KARD. VILLOT
štátny tajomník

SEBASTIANO KARD. BAGGIO
prefekt Posvätnej kongregácie pre biskupov

GIUSEPPE DEL TON
apoštolský protonotár

MARCELLO ROSSETTI
apoštolský protonotár

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

ČT	Česká televize
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federatívna Republika
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
DKO	Dielo koncilovej obnovy
DS	Demokratická strana
FF	filozofická fakulta
FZ	Federálne zhromaždenie
gestapo	Geheime Staatspolizei (Tajná štátna polícia)
HDG	Hlinkova dopravná garda
HG	Hlinkova garda
HSES	Hlinkova slovenská ľudová strana
HÚ	Historický ústav
JZD	jednotné zemědělské družstvo
Kčs	koruna československá
KGB	Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti (Výbor pre štátnu bezpečnosť)
KLDR	Kórejská ľudovodemokratická republika
KNV	krajský národný výbor
KS	krajská správa
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KSSZ	Komunistická strana Sovietskeho zväzu
KV	krajský výbor
KV ŠtB	Krajské veliteľstvo Štátnej bezpečnosti
KŽ	Kultúrny život
MEZ	Moravské energetické závody
MNB	Ministerstvo národnej bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národnej obrany
MV	Ministerstvo vnútra
NDR	Nemecká demokratická republika
NKVd	Narodnyj komissariat vnutrennich del (Ľudový komisariát vnútra)

NPT	nápravno-pracovný tábor
NS	Nové slovo
NS ND	Nová scéna Národného divadla
NSR	Nemecká spolková republika
NV	národný výbor
OF	Občanské fórum
ONV	okresný národný výbor
PF	právnická fakulta
POHG	Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy
PR	policajné riaditeľstvo
RNV	revolučný národný výbor
ROH	Revolučné odborové hnutie
SAV	Slovenská akadémia vied
SAVU	Slovenská akadémia vied a umení
SČSP	Svaz československo-sovetského priateľství
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SND	Slovenské národné divadlo
SNP	Slovenské národné povstanie
SNR	Slovenská národná rada
SR	Slovenská republika
SSA	Spolok socialistických akademikov
SSR	Slovenská socialistická republika
SSS	Svaz slovenského studentstva
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
ŠtB	Štátna bezpečnosť
SIÚC	Slovenský úrad pre veci cirkevné
SU	Slovenská univerzita
SÚC	Štátny úrad pre veci cirkevné
SÚTI	Slovenský úrad pre tlač a informácie
TS	tajný spolupracovník
UK	Univerzita Komenského
USA	United States of America (Spojené štáty americké)
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národního frontu
ÚSČS	Ústřední svaz československého studentstva
ÚŠB	Ústředňa štátnej bezpečnosti
ÚTI	Úřad pro tisk a informace
ÚV	Ústřední výbor
VPN	Verejnost proti násiliu
V ŠtB	Veliteľstvo Štátnej bezpečnosti

ZNB	Zbor národnej bezpečnosti
ZSSR	Zväz sovietskych socialistických republík
ZO	závodná organizácia
ZP	Zbor povereníkov
ZSŠ	Zväz slovenského študentstva
ZV	závodný výbor

PRAMENE

ARCHÍVNE PRAMENE

Archiv bezpečnostních složek, Praha

- fond Studijní ústav ministerstva vnitra
- fond Ministerstvo národní bezpečnosti
- Sběrka různých písemností

Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy

- fond Stredné školy v Bratislave
- fond Bratislavské školy

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha

- fond Kancelář prezidenta republiky
- fond Gustáv Husák

Archív Krajského súdu v Bratislave

- fond Spis Gustáv Husák a spol. iT10/54

Archív Matričného úradu mestskej časti Bratislava-Staré Mesto

- fond Knihy manželstiev

Archív Múzea Slovenského národného povstania, Banská Bystrica

- fond XII.
- fond III.

Archív Nadácie Michaila Gorbačova, Moskva

- fond 1, Gorbačov, Michail S.

Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Praha

- fond Osobní složka Gustav Husák

Archív rímskokatolíckej farnosti Bratislava-Dúbravka

- fond Matriky

Archív rímskokatolíckeho biskupského úradu, Nitra

- fond Curia episcopalis

Archív Univerzity Komenského, Bratislava

- fond Právnická fakulta UK
- fond Filozofická fakulta UK
- fond Rektorát UK

Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava

- fond Sekretariát Federálneho ministerstva vnútra v Prahe (1939 – 1978)
- fond Sekretariát Ministerstva vnútra ČSR (1938 – 1960)
- fond XII. Správa Federálneho ministerstva vnútra v Prahe – Správa kontrarozvedky v Bratislave (1952 – 1990)
- fond KS ZNB S-ŠtB v Bratislave (1948 – 1990)
- fond Študijný ústav Ministerstva vnútra v Prahe (1931 – 1968)

Archív Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied, Bratislava

- fond Ján Uher
- fond Martin Kvetko

Archív Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Praha

- fond Sběrka Komise vlády České a Slovenské Federativní Republiky pro analýzu událostí let 1967–1970

Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže, Leopoldov

- fond Osobný väzenský spis Gustáva Husáka

Národní archiv, Praha

- fond Ústřední výbor Komunistické strany Československa 1945–1989
- fond Nezařazené materiály
- fond Úřad předsednictva vlády ČSSR
- fond Ministerstvo vnitra
- fond Rudolf Slánský
- fond Zahraniční vedení KSČ v Moskvě

Slovenský národný archív, Bratislava

- fond Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska
- fond Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska

- fond Krajský úrad
- fond Sčítanie ľudu 1930, 1940, 1950, 1991
- fond Slovenský úrad pre veci cirkevné
- fond Zbor povereníkov
- fond Ústredňa štátnej bezpečnosti
- fond Ilegálny ÚV KSS (1938 – 1944)
- fond Písomná pozostalosť Otta Krajňáka

Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava

- fond Historický ústav SAV

Vojenský historický archív, Bratislava

- fond Kmeňový list Augustína Husáka

Štátny archív, Bratislava

- fond Krajský súd v Bratislave
- fond Štátne zastupiteľstvo v Bratislave
- fond Okresný ľudový súd v Bratislave

INTERNETOVÉ ZDROJE

www.psp.cz

PERIODIKÁ

DAV, roč. 1929, 1934, 1935, 1936

Dějiny a současnost, roč. 2013

História, revue o dejinách spoločnosti, roč. 2011

Kultúrny život, roč. 1964, 1966, 1967, 1968

Listy, roč. 2010

Ludový denník, roč. 1936

Národní osvobození, roč. 1936

Nástup, roč. 1935, 1936

Nová mysl, roč. 1964

Nové slovo, roč. 1968

Pravda, roč. 1948, 1949, 1950, 1989, 2013

Práca, roč. 1989

Proglas, roč. 1998

Príspevky k dejinám KSČ, roč. 1963.
Rudé právo, roč. 1949, 1950, 1969, 1973, 1975, 1983, 1987, 1988, 1989
Slovák, roč. 1935, 1937, 1944
Slovák v Amerike, roč. 1966
Slovenské národné noviny, roč. 2013
Slovenské pohľady, roč. 1935, 2002
Slovenské zvesti, roč. 1938
Smena, roč. 1989
Svojeť, roč. 1926, 1930, 1933, 1934, 1935, 1935/1936
Šíp, roč. 1934, 1935, 1936
Technika, roč. 1963
Týždeň, roč. 2005
Vítazstvo Srdca, roč. 2006

FILMOVÉ DOKUMENTY

LOKAJ, P.: *Ta lidská bezmoc moci*. Česká televize 2006.
SEDLÁČEK, R.: *V hlavní roli Gustáv Husák*. Česká televize 2008.

POUŽITÁ LITERATÚRA

MONOGRAFIE

- BAKOŠOVÁ, M. (zost.): *Pamäť ľudu. Spomienky na činnosť komunistickej strany v protifašistickom národnooslobodzovacom zápase (1938 – 1945). Zväzok 1.* Bratislava 1989.
- BARČ-IVAN, J.: *Súborné dramatické dielo.* Bratislava 2001.
- BARNOVSKÝ, M.: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957).* Brno 2002.
- BARTOŠOVÁ, Z.: *Napriek totalite: neoficiálna slovenská výtvarná scéna sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia.* Bratislava 2011.
- BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku.* Banská Bystrica 2001.
- BERĎAJEV, A. N.: *Pramene a zmysel ruského komunizmu.* Bratislava 1991.
- BERĎAJEV, A. N.: *Prameny a smysl ruského komunismu.* Praha 2004.
- BLEHOVA, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei.* Wien 2006.
- BOB, J.: *Křížová cesta kultúry.* Martin 2008.
- BOROVSKÝ, Š. a kol.: *Kronika Dúbravky.* Bratislava 2006.
- CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963–1989).* Český Těšín 2001.
- Čechija i Slovákija v XX veke. *Očerki istorii. Kn. 2.* Moskva 2005
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Pokrokové študentské hnutie na Slovensku 1918 – 1938.* Bratislava 1974.
- CÍSAŘ, Č.: *Buržoázny nacionalizmus a proletársky internacionalizmus.* Bratislava 1949.
- ČIČMANEC, I.: *Krehké čaro disonancií. Výber z publicistiky 1979 – 2009.* Bratislava 2012.
- DRUG, Š.: *Literatúra a politika po slovensky.* Bratislava 2003.
- DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek).* Praha 2007.
- EIS, Z.: *Domínik Tatarka. Mezi domovem, Prahou a Paříží.* Praha 2001.
- GĄSIOR, G.: *Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów“ w 1954 roku.* Warszawa 2006.
- GAVURA, J.: *Laco Novomeský. Básne a úvahy.* Bratislava 2010.
- GLOGAR, R. a kol.: *Trestný zákon. Komentář.* Praha 1958.
- GRONSKÝ, J.: *Dějiny československého státu a práva (1938–1948).* Praha 1971.

- HAEKO, J.: *Arcibiskupov zápas. Životná cesta RNDr. Júliusa Gábriša*. Trnava 2008.
- HAEKO, J.: *Rozbití Cirkev. Rozkošnická Katolícka akcia*. Bratislava 2004.
- HAEKO, J.: *Ave crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka*. Trnava 2006.
- HANZAL, J.: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha 1999.
- HAPÁK, P. a kol.: *Prehľad dejín KSC na Slovensku*. Bratislava 1971.
- HOLUBEC, P. a kol.: *Kronika sametové revoluce*. Praha 1991.
- HOLOTÍKOVÁ, Z. – PLEVZA, V.: *Vladimír Clementis*. Bratislava 1968.
- HULÍK, Š.: *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973)*. Praha 2012.
- HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964.
- HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1969.
- HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1974.
- HUSÁK, G.: *Študentská rukoväť*. Bratislava 1936.
- HUSÁK, G.: *Zápas o zajtrašok*. Bratislava 1948.
- CHMELÁROVÁ, Z. – SAWICKI, S. – KOVÁČ, K.: *Vybrané kapitoly z psychológie*. Trnava 2010.
- JABLONICKÝ, J.: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994.
- JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990.
- JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004.
- JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*. Bratislava 2006.
- JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Banská Bystrica 2009.
- JELINEK, A. Y.: *The Lust for Power: Nationalism, Slovakia, and the Communists 1918–1948*. New York 1983.
- KALINA, J.: *Odpočívaj v pokoji. Basa story*. Bratislava 2004.
- KAMENEC, I.: *Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*. Bratislava 1984.
- KAPLAN, K.: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. Brno 2011.
- KAPLAN, K.: *Mocní a bezmocní*. Toronto 1989.
- KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnosť. Státní bezpečnosť 1948–1956*. Brno 1999.
- KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993.
- KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001.
- KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*. Brno 2002.
- KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Brno 2005.
- KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968*. Brno 2008.

- KAPLAN, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954*. Praha 1994.
- KAPLAN, K.: *Sovětský poradci v Československu 1949–1956*. Praha 1993.
- KAPLAN, K.: *Stát a církve v Československu 1948–1953*. Brno 1993.
- KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992.
- KAPLAN, R.: *Katolická církev a stát na Slovensku v letech 1945–1948*. Leopoldov 2008.
- KOPECKÝ, V.: *KSČ a ČSR: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960.
- KOUTEK, O.: *Prokop Drtina. Osud českého demokrata*. Praha 2011.
- KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska*. Praha 1998.
- KRAJŇÁK, O.: *Komunisti bratislavskej oblasti*. Bratislava 1959.
- KRÁL, V.: *Pravda o okupaci*. Praha 1962.
- LAŠTOVIČKA, B.: *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Praha 1960.
- LAŠTOVIČKA, B.: *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Praha 1978.
- LEIKERT, J.: *Taký bol Ladislav Mňačko*. Bratislava 2008.
- LETZ, R. – PETRANSKÝ, I. A. (eds.): *Biskup Michal Buzalka*. Bratislava 2002.
- LINDOVSKÁ, N. a kol.: *Magda Husáková Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie*. Bratislava 2008.
- LONDÁK, M.: *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia*. Bratislava 2012.
- MACHULA, J.: *Vatikán a Československo (1938–1948)*. Praha 1998.
- MARČOK, V.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava 2006.
- MARUŠIAK, J.: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno 2001.
- MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007.
- MEDVECKÝ, M.: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava 2011.
- MEDVEDEV, R.: *Stalin a stalinizmus*. Bratislava 1990.
- MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941–1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica 2007.
- MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ, N. a kol.: *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava 2003.
- MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Bratislava 1991.
- MIKULA, J.: *Povstanie s legendou*. Trenčín 1990.
- MITTELMANN-DEDINSKÝ, M.: *Na chrbte tigra*. Bratislava 2001.

- MRLIAN, R. (zost.): *Slováci v slovanskom svete. Všeslovanský deň na Devíne*. Bratislava 1945.
- NAVRÁTIL, Ľ. – POLÁKOVÁ, E. (zost.): *Kronika Dúbravky*. Bratislava 2006.
- OLBRACHT, I.: *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha 1955.
- O nový pomer cirkvi k štátu*. Bratislava 1949.
- PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945 – 1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948 – 1968)*. Bratislava 2012.
- PEŠEK, J.: *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava 2000.
- PEŠEK, J.: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*. Brno 2005.
- PEŠEK, J.: *Slovensko v rokoch 1953 – 1957. Kapitoly z politického vývoja*. Brno 2001.
- PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1999.
- PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948 – 1953)*. Bratislava 1997.
- PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989*. Bratislava 2004.
- PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2003.
- PEŠEK, J. – LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2004.
- PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*. Nitra 2001.
- PLEVZA, V.: *Davisti v revolučnom hnutí*. Bratislava 1965.
- PLEVZA, V.: *Trvalé hodnoty. I. zväzok. Proti kapitálu*. Bratislava 1976.
- PLEVZA, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava 1991.
- PLEVZA, V. (ed.): *K 70. narodeninám Gustáva Husáka*. Bratislava 1983.
- PLEVZA, V. – PLEVZOVÁ, V.: *Slovenská inteligencia v komunistickom hnutí (1921 – 1938)*. Bratislava 1979.
- PREČAN, V.: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*. Bratislava 1961.
- RAŠLA, A.: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava 1969.
- RÁKOŠ, E. – RUDOHRADESKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava 1973.
- ROSENBAUM, K. (ed.): *DAV. Spomienky a štúdie*. Bratislava 1965.
- RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha 2002.
- RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava – Praha 1998.
- RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha 2012.
- SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009.

- STEHLE, H.: *Die Ostpolitik des Vatikans. Geheimdiplomatie der Päpste von 1917 bis Heute*. Ulm 1983.
- STRAKA, J.: *K dejinám protifašistického boja mládeže na Slovensku*. Bratislava 1974.
- STREČOK, L.: *Biskup Dr. Andrej Škrábik 1882 – 1950. Život a dielo*. Prievidza 1993.
- SUK, J. a kol.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu*. Praha 1999.
- SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*. Praha 2003.
- SYRNÝ, M.: *Slovenskí demokrati '44 – 48*. Banská Bystrica 2010.
- ŠACHNAZAROV, G.: *S voždami i bez nich*. Moskva 2001.
- ŠIMOVIČ, L.: *Žatva a úhrabky. Z môjho života*. Rukopis.
- ŠEBO, J.: *Budovateľské 50. roky*. Bratislava 2010.
- ŠEBO, J.: *Normálne 70. roky*. Bratislava 2009.
- ŠIMKO, D.: *Gubbio. Kniha udavačov*. Bratislava 2009.
- ŠOLC, J.: *Útěky a návraty – Bohumil Laušman – osud českého politika*. Praha 2008.
- ŠTOLBOVÁ, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava 2000.
- ŠTVRTECKÁ, A.: *Ján Osoha*. Bratislava 1970.
- ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 1993.
- TKADLEČKOVÁ, H.: *Dejiny Komsomolu na Slovensku 1918 – 1938*. Bratislava 1964.
- TOMÁŠEK, D.: *Pozor cenzurováno! Aneb ze života soudružky cenzury*. Praha 1994.
- TOMEK, P.: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha 2009.
- UHER, J.: *Zo zákulisia rehabilitácií*. Bratislava 2001.
- VANOVIČ, J.: *Prozaik proti totalite. Prípád Alfonz Bednár*. Bratislava 2003.
- VARTÍKOVÁ, M.: *Roky rozhodnutia. K dejinám politického boja pred Februárom 1948*. Bratislava 1962.
- VNUK, F.: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*. Middletown 1968.
- VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život (Politická biografía Alexandra Macha)*. Bratislava 1991.
- VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*. Martin 1999.
- VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – POKIVAJLOVA, T. A.: *Moskva i Vostočnaja Evropa. Stanovlenie političeskich režimov sovet'skoho típa, 1949 – 1953. Očerki istorii*. Moskva 2002.
- VONDRÁŠEK, V. – PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita*. Bratislava 2011.

- WILLIAMS, K.: *The Prague Spring and its aftermath. Czechoslovak politics, 1968–1970*. Cambridge 1997.
- ZEMKO, M.: *Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín*. Bratislava 2010.
- ZVONICKÝ, G.: *Keď mlčať nie je zlato*. Martin 2006.
- ŽARNOV, A.: *Môj domov jediný*. Prešov 2007.
- ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava 2009.

ZBORNÍKY

- Dejiny Komunistickéj strany Československa. II. zborník*. Bratislava 1961.
- DRUG, Š. (ed.): *Umenie v službách totality*. Bratislava 2001.
- GOLDSTÜCKER, E. a kol.: *Za lepší svět, sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*. Praha 1963.
- KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha 2009.
- Posledné a prvé slobodné (?) voľby*. Bratislava 2006.
- Slovenské národné povstanie. Materiály z vedeckej konferencie k 15. výročiu Slovenského národného povstania konanej v Banskej Bystrici 11. – 13. mája 1959*. Bratislava 1959.
- Slovenské národné povstanie významná etapa národnooslobodzovacieho boja československého ľudu. Materiál pre lektorov a propagandistov k 15. výročiu Slovenského národného povstania*. Bratislava 1959.
- TÓTH, D. (zost.): *SNP 1944. Vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999.
- Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*. Toronto 1976.

MEMOÁRE

- BARTOŠEK, K.: *Svědek Husákova procesu vypovídá*. Praha 1991.
- BEL, M.: *Črty spoza mreží*. Bratislava 1969.
- BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1948.
- BILAK, V.: *Paměti Vasilu Bilaka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ*. Praha 1991.
- ČARNOGURSKÝ, P.: *Svedok čias*. Bratislava 1997.
- ČAVOJSKÝ, R.: *Spomienky odborára*. Bratislava 1996.

- DRTINA, P.: *Československo: můj osud. Svazek II, kniha 2.* Praha 1992.
- FÜLE, J. (zost.): *Život s lidskou tvárou.* Prešov 2007.
- GOLDSTÜCKER, E.: *Vzpomínky (1913v1945).* Praha 2003.
- HYKISCH, A.: *Ako chutí politika. Spomienky a záznamy z rokov 1990 – 1992.* Bratislava 2004.
- JAKEŠ, M.: *Dva roky generálním tajemníkem.* Praha 1996.
- KALINOVÁ, A.: *Mojich 7 životov.* Bratislava 2011.
- KARVAŠ, I.: *Moje pamäti: V pazúroch gestapa.* Bratislava – Banská Bystrica 1994.
- KARVAŠ, M.: *Môj otec Imrich Karvaš.* Bratislava 2001.
- KNOTEK, I. – HRUŠOVSKÝ, B.: *Kto koho zradil? Rozhovory s Ivanom Knotekom o páde socializmu v Československu.* Bratislava 2001.
- LORENC, A.: *Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca.* Bratislava 1992.
- LÖBL, E.: *Svedectvo o procese s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.* Bratislava 1968.
- LÖBL, E.: *Trýzeň svedomia.* Toronto 1978.
- MACH, A.: *Očakávanie... s nádejou. Denníky, odkazy a listy 1945 – 1947.* Rukopis.
- MACH, A.: *Vo väzení.* Bratislava 1930.
- MACH, A.: *Z ďalekých ciest.* Martin 2009.
- MASTILIAK, J.: *Hrsť spomienok.* Michalovce 2011.
- MURÍN, K.: *Spomienky a svedectvo.* Partizánske 1992.
- PITHART, P.: *Deväťdesiatý. Vzpomínky a přemýšlení. Krédo.* Praha 2009.
- PETRÍK, V.: *Hľadanie minulého času.* Bratislava 2009.
- RAŠLA, A.: *Civilista v armáde. Spomienky na roky 1938 – 1945.* Bratislava 1967.
- RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží.* Banská Bystrica 1998.
- RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s Dr. J. Tisom.* Bratislava 1990.
- ŠTROUGAL, L.: *Jěště pár odpovědí.* Praha 2011.
- ŠTROUGAL, L.: *Paměti a úvahy.* Praha 2009.
- TEREN, Š. (zost.): *Národohospodár Peter Zaťko spomína.* Liptovský Mikuláš 1993.
- URSÍNY, J.: *Z môjho života.* Martin 2000.

PUBLIKOVANÉ PRAMENE

- ANTALOVÁ, I. (ed.): *Verejnost' proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty.* Bratislava 1998.
- BULÍNOVÁ, M. – JANIŠOVÁ, M. – KAPLAN, K. (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951.* Praha – Brno 1994.

- CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Svazek 2*. Praha 2007.
- ČERŇAJEV, A. (ed.): *V politbyro CK KPSS. Po zapisam Anatolija Čerňajeva, Vadima Medvedeva, Georgija Šachnasarova (1985–1991)*. Moskva 2009.
- Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998.
- DRUG, Š. (ed.): *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského*. Bratislava 1988.
- DRUG, Š. (ed.): *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského. III. Liptovský Mikuláš 1990*.
- DRUG, Š. (ed.): *Vladimír Clementis. Život a dielo v dokumentoch*. Martin 1993.
- GRONSKÝ, J. (ed.): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. (1914–1945)*. Praha 2005.
- HLAVOVÁ, V. – ŽATKULIAK, J. (eds.): *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod. Od česko-slovenskej federácie k samostatnej demokratickej slovenskej štátnosti. Výber dokumentov a prejavov november 1989 – december 1992. Edícia Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, diel XIV*. Bratislava 2002.
- HOLOTÍKOVÁ, Z. – FILO, M. (eds.): *Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok. Sborník dokumentov o boji komunistickej mládeže proti kapitalizmu v rokoch 1921–1938*. Bratislava 1958.
- HORVÁTH, V. (ed.): *KSČ v Bratislave 1921–1945. Dokumenty*. Bratislava 1981.
- CHREŇOVÁ, J. (ed.): *Dokumenty k dejinám KSS*. Bratislava 1988.
- JECH, K. – KAPLAN, K. (eds.): *Dekrety prezidenta republiky (1940–1945). Dokumenty I*. Brno 1995.
- KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*. Praha 1992.
- KAPLAN, K. (ed.): *Pražské dohody 1945–1947. Sborník dokumentů. Svazek 4*. Praha 1992.
- KAPLAN, K.: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha 2002.
- KARNER, S. – TOMILINA, N. – ČUBARJAN, A. et al. (eds.): *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr. Pražskaja Vesna i meždunarodnyj krizis 1968 goda. Dokumente*. Köln – Weimar – Wien 2008.
- KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu I*. Praha 1965.
- KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S.: *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu. Dokumenty*. Praha 1996.
- KOUDELKA, F.: *Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. Soudobé dějiny*, roč. 7, 2000, č. 3, s. 473–525.

- LACKO, M. (zost.): *Dotyky s bolševizmom (Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941)*. Bratislava 2009.
- László Rajk a spoločníci pred ľudovým súdom. Bratislava 1949.
- LETZ, R. (ed.): *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov*. Trnava 2007.
- LETZ, R. – MATULA, P. (eds.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* Bratislava 2009.
- MURAŠKO, G. P. (otv. red.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944 – 1953 gg. Tom II 1949 – 1953 gg.* Moskva – Novosibirsk 1998.
- OTÁHLOVÁ, L. – ČERVINKOVÁ, M. (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Svazek I.* Praha 1966.
- PAVLÍK, O.: *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*. Bratislava 1968.
- Potlačená zpráva: Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949 – 1968.* Wien 1970.
- Poslední hurá! Tajné stenografické záznamy z posledních zasedání ÚV KSČ v listopadu 1989.* Praha 1992.
- PREČAN, V. (ed.): *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace.* Praha 1990.
- PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty.* Bratislava 1965.
- PREČAN, V. (zost.): *Slovenské národné povstanie 1944. Nemci a Slovensko.* Bratislava 1971.
- PREČAN, V.: Svědectví o rozpadu „socialistického spoločenství“. Ukázky z memoárů Michaila Gorbačova, Vadima Medvědeva a Valerije Musatova. In: *Soudobé dějiny*, 1998, č. 4, s. 509 – 554.
- Pred súdom národa. Proces s dr. J. Tisom, dr. F. Ďurčanským a A. Machom v Bratislave v dňoch 2. decembra 1946 – 15. apríla 1947 I. Začiatok konca.* Bratislava 1947
- Pred súdom národa. Proces s dr. J. Tisom, dr. F. Ďurčanským a A. Machom v Bratislave v dňoch 2. decembra 1946 – 15. apríla 1947 V. Rozsudky.* Bratislava 1947.
- Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. Ústredný výbor KSS, Bratislava 1950.*
- Sbierka zákonov republiky Československej, roč. 1950, čiastka 39.*
- Sbierka zákonov republiky Československej, roč. 1948, čiastka 85.*
- Schematismus venerabilis cleri administrationis apostolicae Tyrnaviensis.* Trnava 1947.
- Schematismus venerabilis cleri Archidiocesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis communi 1913.* Ostrihom 1913.

- SVOBODA, A. – TUČKOVÁ, A. – SVOBODOVÁ, V.: *Sprisahanie proti republike*. Bratislava 1950.
- ŠIŠKA, M. (ed.): *O procesech a rehabilitacích. (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968.) I*. Praha 1990.
- TISO, J.: *Prejavy a články I*. Bratislava 2002.
- Ústava Československej republiky z 9. mája 1948. Bratislava 1949.
- VANĚK, M. – URBÁŠEK, P.: *Vítězové? Poraženi? Životopisní interview. Politické elity v období tzv. normalizace*. Praha 2005.
- VARTÍKOVÁ, M. (zost.): *Dejiny Slovenského národného povstania. Dokumenty*. Bratislava 1984.
- VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948*. Bratislava 1971.
- VNUK, F. (ed.): *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Martin 1998.
- VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. (eds.): *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Svazek 4/2, 4/3*. Praha – Brno 1996.
- VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I*. Praha 2003.
- VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. – BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, díl II*. Praha 2004.
- Zpráva o činnosti Kolégiumu sv. Svoráda v Bratislave od r. 1922 do r. 1928*. Bratislava 1928.
- ŽATKULIAK, J. (ed.): *Federalizácia československého štátu 1968–1970. Vznik česko-slovenskej federácie v roku 1968*. Brno 1996.
- ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty*. Bratislava 1999.

SLOVNÍKY, LEXIKÓNY A ENCYKLOPÉDIE

- Encyklopédia Slovenska. Zväzok II., III. a VI*. Bratislava 1978, 1979, 1982.
- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Svazek I*. Praha 1993.
- Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1999.
- Moudrost věků. Lexikon latinských výroků a rčení*. Praha 2002.
- Statistický lexikon obcí na Slovensku*. Praha 1927.
- Stručný filosofický slovník*. Praha 1966.
- Statistický lexikon obcí v Krajine Slovenskej*. Praha 1936.

ŠTÚDIE

- BALUN, P.: Štátnobezpečnostná situácia na Slovensku v roku 1988 (Línia vnútorného nepriateľa). In: BALUN, P. (ed.): *1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009, s. 10 – 40.
- BARNOVSKÝ, M.: Gustáv Husák. In: PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2003.
- BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J., FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 158 – 170.
- BARNOVSKÝ, M.: Sovietsko-juhoslovanská roztržka v roku 1948 a Československo. In: ŠTEFANSKÝ, M. – ZÁGORŠEKOVÁ, M. (zost.): *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989*. Banská Bystrica 1997, s. 8 – 18.
- BARNOVSKÝ, M.: Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945–1950. In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (zost.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Sv. III*. Praha 2004, s. 154 – 182.
- BEŇA, J.: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1921 – 1996. In: *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave. 75. rokov činnosti Právnickej fakulty UK 1921 – 1996*. Bratislava 1996.
- BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 – 1967. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*.
- BLAŽEK, P. – BÁRTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. *Pamět a dějiny*, roč. 6, 2012, č. 4, s. 70 – 71.
- BLEHOVÁ, B.: Od Husáka k Jakešovi: zmena na čele KSČ v decembri 1987. *Kultúra. Časopis závislý od etiky*, roč. 10, 2007, č. 17, s. 10 – 11.
- BRENDZA, G.: Banskobystrický biskup Andrej Škrábik a Slovenské národné povstanie. *Duchovný pastier*, roč. 83, 2012, č. 1 – 2.
- BUDAJ, J.: Na križovatke dejín: päť dní potom... In: SNOPKO, L. (Ed.): *Umelecká beseda na križovatke dejín*. Bratislava 2009, s. 16 – 35.
- ČERNÁK, T.: Gustav Husák a jeho štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. In: KMEŤ, N. – SYRNÝ, M. a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava – Banská Bystrica 2013.
- ČERNÁK, T.: *Husák. Mladé roky Gustáva Husáka 1913 – 1939*. Bratislava 2015.
- ČERNÁK, T.: Posledné dni života Gustáva Husáka a otázka jeho zmierenia s Bohom. In: *Historický zborník*, roč. 21, 2011, č. 1, s. 114 – 130.

- ČERNÁK, T.: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka. *História*, roč. 11, 2011, č. 1 – 2.
- FILOVÁ, E.: Peter Mihálik, neznáme zákutia personálie. *Kino Ikon*, roč. 16, 2012, č. 1.
- FREMAL, K.: Sociálnodemokratická strana na Slovensku v rokoch 1938 – 1944. In: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996, s. 289 – 311.
- FROLÍK, J.: Nástin organizačného vývoje štátobezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. 41, 1991.
- FROLÍK, J.: Ještě k nástinu organizačného vývoje štátobezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. 52, 2002.
- GOSIOROVSKÝ, M.: K niektorým otázkam vzťahu Čechov a Slovákov v politike Komunistickej strany Československa. *Historický časopis*, 1968, č. 3, s. 354 – 406.
- HAVELKA, M.: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: MACHÁT, Z. – SLAČÁLEK, O. – ZNOJ, M.: *Nezapomenuté historie. Sborník k 70. narozeninám Františka Svátka*. Brno 2007.
- HÁJKOVÁ, A.: Rekonstrukce vedení krajů od přechodu KSČ do ilegality a zatčení I. ÚV. In: *Odboj a revoluce. Zprávy*, roč. 7, 1969, č. 2.
- CHŇOUPEK, B.: O slovenskej cirkevnej provincii I. *Slovenské pohľady*, roč. 4, 2002, č. 7 – 8.
- CHŇOUPEK, B.: O slovenskej cirkevnej provincii II. *Slovenské pohľady*, roč. 4, 2002, č. 9.
- JABLONICKÝ, V.: *Anton Štefánek a slovensko-maďarské vzťahy*. Rukopis.
- JABLONICKÝ, V.: Mlynárikova kritika normalizačnej historiografie. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov, b. v.
- KAMENEC, I.: Svedectvo Ladislava Novomeského v procese s Alexandrom Machom pred Národným súdom v Bratislave z roku 1946. In: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 3, s. 553 – 562.
- KINČOK, B.: Politicko-propagandistické pozadie procesu s tzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku. *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 2, s. 30 – 49.
- KINČOK, B.: Trestnoprávne vyrovnávanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 35 – 51.
- KINČOK, B.: Takzvaný buržoázný nacionalizmus a vnútrostranícky boj v KSS 1948 – 1951. In: KALOUS, J. – KOCIAN, J. (zost.): *Český a slovenský komunizmus (1921 – 2011)*, s. 106 – 116.

- KRUŽLIAK, I.: Kirschbaum – Husák – Kvetko. Predstavitelia jednej Generácie. In: KRUŽLIAK, I. – OKÁL, J. (eds.): *Svedectvo jednej generácie*. Cambridge – Ontario 1990.
- KÝR, A.: Výkon vyšetrovací vazby a trestu smrti v „prípade Slánský a spol.“ In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, s. 375 – 387.
- LETZ, R.: Otvorenie otázky slovenskej cirkevnej provincie v roku 1968. In: RYDLO, J. M. (ed.): *Renovatio spiritualis*. Bratislava 2003.
- LETZ, R.: Slovenská ilegálna tlač v rokoch 1945 – 1948. In: SEDLÁK, V. (ed.): *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava 1998.
- LIPTÁK, Ľ.: Generáciomer alebo... dejiny a jeden ľudský život. In: KAMENEC, I. (ed.): *Nepre(tr)žité dejiny*. Bratislava 2008.
- MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák za II. svetovej vojny. In: *Slezský sborník*, roč. 110, 2012, č. 3 – 4.
- MARJINA, V. V.: 20 sjezd KPSS i Kommunističeskaja partija Českoslovakii. In: *1956 god. Rossijsko-bolgarskije diskussie. Sborník statej*. Moskva 2008
- MARUŠIAK, J.: Niektoré prípady politických perzekúcií a snahy o rehabilitáciu obetí politických procesov v druhej polovici 50. rokov. In: TÓTH, D. – KOVÁČIKOVÁ, K. (zost.): *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 350 – 383.
- MARUŠIAK, J.: Slovenské postoje počas krízy komunistického systému v rokoch 1956 – 1957. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989 (Historicko-politologické pohľady)*. Banská Bystrica 1997, s. 180 – 196.
- MARUŠIAK, J.: Udalosti v roku 1960 ako demonštrácia sily komunistického režimu. In: *Politické vedy*, roč. 2, 1999, č. 4, s. 90 – 146.
- MITROVITS, M.: Husák a Kádár. Československo-maďarské vzťahy v rokoch 1968 – 1989. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politik moci*. Bratislava 2013, s. 935 – 953.
- МОСКО, М.: *Gustáv Husák vo výpovediach Imricha Suckého*. Rukopis.
- MULÍK, P.: Úsilie o zriadenie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie od roku 1939 a vývoj po súčasnosť. In: MULÍK, P. (ed.): *Katolícka cirkev a Slováci*. Bratislava 1998.
- MULÍK, P.: Vplyv katolíckej sociálnej náuky na politiku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (zost.): *Hlinkova slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 252 – 270.
- MUSATOV, V. L.: Politika Janoša Kádara glazami sovietskeho diplomata. *Novaja i novejšaja istoria*, roč. 55, 2012, č. 4, s. 3 – 24.

- NOVÁK, E.: Bibliografia za roky 1929 – 2010. In: *Ludovít Novák tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU*.
- OLEXÁK, P. – CHALUPECKÝ, I.: Životopis biskupa Jána Vojtaššáka. In: *Studia Theologica Scepusiensia VI*. Spišská Kapitula, Spišské Podhradie 2003.
- PEŠEK, J.: Centralizmus po straníckej línii. Vzťah vedenia KSC a KSS po februári 1948. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno 1998, s. 38 – 47.
- PEŠEK, J.: Konflikty a spory vo vedení KSS v rokoch 1945 – 1950. In: KALOUS, J. – KOCIAN, J. (zost.): *Český a slovenský komunizmus (1921 – 2011)*. Praha 2012, s. 94 – 105.
- PEŠEK, J.: Vlna politických procesov na Slovensku koncom 50. rokov. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 179 – 191.
- PODOLEC, O.: Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu a Slovenský úrad pre veci cirkevne ako inštitucionálna forma kontroly cirkvi. In: HAEKO, J. (zost.): *50 rokov od 50-tych rokov*. Bratislava 2001.
- PONICKÁ, H.: Lukavické zápisky. *Fragment K*, roč. 4, 1990, č. 1.
- PREČAN, V.: Gustáv Husák prezidentem ČSSR [25. 5. 1975]. In: DRÁPALA, M. (ed.): *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Brno 1994.
- PREČAN, V. (ed.): The democratic revolution in Czechoslovakia. Its preconditions, Course and immediate Repercussions, 1987–1989. In: *A Briefing Book for an International Conference in Prague, 14.–16. October 1999*. Praha 1999.
- ROKOSKÝ, J.: Amnestie nepoddajného väzňe Gustáva Husáka. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politiky moci*. Bratislava 2013, s. 499 – 512.
- SIKOROVÁ, T.: Ako vznikala STU. In: SIKOROVÁ, T. (ed.): *Slovenská technická univerzita v Bratislave. 60 rokov STU*. Bratislava 1997.
- SOKOLOVIČ, P.: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej Gardy v roku 1958. *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 19 – 38.
- ŠACHNASAROV, G.: Vstreči s liderami socialistických stran. *Novaja i novejšaja istoria*, roč. 44, 2000, č. 3.
- TAKÁČ, M.: Znovuvýstavba československého právneho poriadku. In: *Právny obzor*, 1946, č. 3. – 4.
- UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. In: BARNOVSKÝ, M. (ed.): *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava 1995, s. 105 – 115.
- URC, R.: O filmoch a ľuďoch. *Kino Ikon*, roč. 16, 2012, č. 1.

- VARGA, L.: Rajkúv proces. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 273 – 281.
- VIETOR, M.: Dejiny Právnickej fakulty. In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*. Bratislava 1969.
- VNUK, F.: Zásahy štátnej moci do obsadenia biskupského úradu v Banskej Bystrici. In: *Historický zborník*, roč. 7, 1997.
- ZADOROŽŇUK, E. G.: Gustáv Husák a Michail Gorbačov, od apríla do apríla (1987 – 1988). In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politiky moci*. Bratislava 2013, s. 914 – 934.
- ZAVACKÁ, M.: Svet v zrkadle kartotéky utajovaných skutočností. K aktivitám československej cenzúry v rokoch 1953 – 1967. In: *Historické štúdie 44*. Bratislava 2006.
- ZAVACKÁ, K.: „Vladárstvo v rodine“: Politika Slovenského štátu voči ženám. In: CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. – KOBOVÁ, E. (zost.): *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava 2006.
- ŽÁČEK, P.: Husák jako objekt zájmu Státní bezpečnosti. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol.: *Gustáv Husák. Moc politiky – politiky moci*. Bratislava 2013, s. 543 – 558.

DIPLOMOVÉ A DIZERTAČNÉ PRÁCE

- ČERNÁK, T.: *Gustáv Husák v rokoch 1918 – 1948*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2008.
- ČERNÁK, T.: *Sláva a pád Gustáva Husáka. Vybrané kapitoly z rokov 1948 – 1951*. Rigorózna práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009.
- KOLLÁR, P.: *Slovenský úrad pre veci cirkevné a jeho činnosť*. Dizertačná práca. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2012.
- MAĎAROVÍČOVÁ, A.: *Revolučné robotnícke hnutie v Bratislave v rokoch 1929 – 1933*. Dizertačná práca. Bratislava : Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, 1977.
- MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák v kauze slovenského buržoazného nacionalizmu*. Diplomová práca. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011.
- OBŠIVAN, M.: *Život a dielo Jána Hutyru – provinciála lazaristov na Slovensku*. Diplomová práca. Spišské Podhradie : Cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 2012.
- ROŠKOVÁ, M.: *Pokrokové študentstvo na Slovensku v rokoch 1934 – 1938*. Dizertačná práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1965.

PRÁCE ZVEREJNENÉ NA INTERNETE

- ČERNÁK, T.: *Z Donoval až po Žemberovce – Gustáv Husák po potlačení Povstania*. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/view.php?navezclanku=z-donoval-az-po-zemberovce-%96-gustav-husak-po-potlaceni-povstania&cisloclanku=2011100005>
- JAKUBČOVÁ, R.: *Kreovanie slovenskej cirkevnej provincie v širšom kontexte*. Dostupné na internete: http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2009/5_jakubcova.pdf.
- KOREC, J. Ch.: *Slovensko v prúde čias*. Dostupné na internete: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/1-3-1.htm>.
- МОСКО, М.: *Gustáv Husák v odboji do leta 1943 (II). Skupina komunistických vysokoškolákov*. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/view.php?cisloclanku=2012010007>
- МОСКО, М.: *Gustáv Husák v odboji do leta 1943 (III). Nemecko-sovietsky pakt*. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/view.php?navezclanku=gustav-husak-v-odboji-do-leta-1943-iii-nemecko-sovietsky-pakt&cisloclanku=2012100003>
- VOLNÝ, V.: *Problematika teórií spirituálneho vývoje a rozvoje víry*. Dostupné na internete: http://www.cmtf.upol.cz%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2FCMTF-katedry%2Fkrest-vychova%2FVolny-prednaska.doc

AUTORI

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.,

pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, je špecialista v odbore dejiny štátu a práva. V pedagogickej práci sa venuje predmetom – právne dejiny Slovenska, dejiny verejného práva a dejiny súkromného práva. Ako vysokoškolský učiteľ je autorom učebných textov *Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy I. a II. diel* (1992), *Súčasná dejiny práva krajín Európy: Ústavné právo štátov Európy v 20. storočí* (1998) a editorom chrestomatie v troch zväzkoch *Pramene k dejinám práva: Starovek, Stredovek a Novovek* (2006, 2007 a 2009). Je autorom viacerých monografií: *Medzinárodné právo a štáty strednej a východnej Európy po roku 1917/1918* (1999), *Vývoj slovenského právneho poriadku* (2001), *Slovensko a Benešove dekréty* (2002) a *Diskontinuitná kontinuita slovenských ústavných dejín* (2014).

PhDr. Zdeněk Doskočil, PhD.,

historik, vedecký pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Venuje sa českým a slovenským dejinám v rokoch 1945 – 1989 s dôrazom na obdobie liberalizácie komunistického režimu v 60. rokoch a začínajúcu normalizáciu. Špecializuje sa na biografický výskum politických elít KSČ (zvlášť na osobnosť G. Husáka), problematiku česko-slovenských vzťahov a interakciu medzi predstaviteľmi vládnucej moci a reformnými komunistickými intelektuálmi. Je autorom monografie *Duben 1969: Anatomie jedného mocenského zvratu* (2006) a mnohých vedeckých štúdií.

Doc. Jevgenij Fedorovič Firsov, CSc.,

je docentom na Katedre dejín južných a západných Slovanov Fakulty histórie Moskvskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova. Je popredným odborníkom na dejiny národov krajín strednej Európy, predovšetkým na české a slovenské dejiny. Je autorom prác venovaných českým a slovenským dejinám, historiografii a tiež kultúre Čechov a Slovákov, ktoré vyšli v univerzitných učebniciach. Taktiež je autorom desiatich monografií a vyše 140 vedeckých prác, ktoré publikoval v Rusku i v zahraničí.

PhDr. Anton Hruboň,

absolvoval štúdium histórie na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Zaoberá sa najmä dejinami prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945) s užším zameraním na Hlinkovu gardu a politické elity Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V širšom kontexte skúma tiež podoby európskej krajnej pravice v prvej polovici 20. storočia. Je autorom monografií *5. poľná rota Hlinkovej gardy* (2010), *Hlinkova garda na území Pohronskej župy: Organizácia a aktivity 1938 – 1945* (2012), „Prinavrátene“ *Komárno: Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938 – 1945 s dôrazom na menšinovú otázku* (2014) a „*Blaho vlasti – zákon najvyšší!*“ *Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)* (2015). Publikoval viacero štúdií a odborných článkov vo vedeckých zborníkoch a časopisoch doma i v zahraničí. Od roku 2009 pôsobí ako šéfredaktor odborného internetového časopisu www.druhasvetova.sk.

Viliam Jablonický,

redaktor, publicista, kritik, historik kultúry a umenia. Absolvent estetiky, vied a dejín kultúry a umenia na FF UK v Bratislave (1985). Redigoval literárne a kultúrne rubriky *Hlas ľudu*, *Revue svetovej literatúry*, *Film a divadlo*, *Slovenský denník*, *Most* – štvrťročník pre slovenskú kultúru založený v Clevelande 1954, *Verejná správa*. Publikoval v mnohých ďalších domácich a zahraničných časopisoch a médiách vo všetkých publicistických žánroch. Je člen redakčnej rady Libri Historiae Slovaciae a viacerých vedeckých, kultúrnych, historických a spisovateľských spoločností. Samostatne vydal *Filmár Viktor Kubal* (1993) a *Pola Negri sviadomości Słowaków* (2012). Spoluautorsky sa podieľal na vyše štyroch desiatkach knižných titulov dominantne zameraných na históriu filmu a umenia, kultúrno-historické témy, esejach s dôrazom na úlohu viacerých významných osobností v slovenských dejinách. Podnecoval a dotváral písanie rodinných a iných memoárov ako Bela Pollu, Jozefa Baču, Williama Schmidta. Spoluautorsky sa tiež podieľal na dokumentárnych filmoch *Papierové hlavy* (1995), *Ludia z Hauerlandu*, *Prežili sme gulag* a *Drotár za kamerou* (2010).

Mgr. Peter Jašek, PhD.,

históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 obhájil titul PhD. V súčasnosti pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa venu-

je slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom zborníkov *20. výročie Nežnej revolúcie* (2010), *Interpretácia dokumentov ŠtB* (2011) a *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* (2012). Zároveň je spoluautorom monografie *Smolenice. Vlastivedná monografia obce* (2011) a odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1945 – 1989* (2012); *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013). Popri tom publikoval niekoľko vedeckých štúdií a odborných článkov, najviac z nich v časopise *Pamäť národa*. Je spoluautorom výstav zameraných na dejiny Slovenska v druhej polovici 20. storočia *Prísne tajné! Dejiny Štátnej bezpečnosti na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012) a *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013).

Dr. Phil. Beáta Katrebová-Bleková,

vyštudovala históriu a politológiu na Viedenskej univerzite, promovala v roku 2004 v odbore východoeurópske dejiny. V rokoch 2004 – 2009 pracovala ako univerzitná asistentka na Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Pôsobila taktiež na Inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu, pobočka St. Pölten. Je autorkou monografie *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* (2006), spoluautorkou zborníkov *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert* (2008) a *Die Samtene Revolution. Vorgeschichte – Verlauf – Akteure* (2009). Je autorkou viacerých vedeckých štúdií v nemčine, slovenčine, ruštine a angličtine na témy: transformačné procesy, slovenský politický exil, pád komunistického režimu, protikomunistický odboj, československo-sovietske vzťahy. Je členkou redakčnej rady časopisu *Pamäť národa*.

Mgr. Branislav Kinčok,

absolvent histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti Štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945, Monografia obce Starý Tekov* (2014) a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.,

pôsobí ako vedúci Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave. Zameriava sa na kultúrne, politické a cirkevné dejiny Slovenska v 20. storočí. Je autorom a spoluautorom viacerých monografií. Z nich napríklad: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite.* (1994), *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)* (2000), *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989, 1. zv.* (2001), *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989* (2004), *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945* (2006), *Odkaz živým. Prípady Albert Púčik a spol.* (2008), *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku* (2009), *Krížom k svetlu. Život a dielo biskupa Michala Buzalku* (2011) a *Sedembolestná Panna Mária v slovenských dejinách* (2014). Je autorom a spoluautorom viacerých učebníc pre základné a stredné školy, napríklad: *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 9. ročník základných škôl* (2000), *Dejepis pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl* (2013). Je autorom vysokoškolských učebníc *Slovenské dejiny IV. 1914 – 1938* (2010) a *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945* (2012) a spoluautorom diela *Slovak history. Chronology & Lexicon* (2002). Je editorom a spolueditorom vydania historických prameňov *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom* (2007), *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* (2009) a *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. XII a. a XII b.* (2013, 2014). Je predsedom redakčnej rady časopisov *Pamäť národa* a *Verbum historiae*.

doc. PhDr. Nadežda Lindovská, PhD.,

divadelná historička, pedagogička a kritička. V roku 1983 absolvovala štúdium divadelnej vedy v Moskve (GITIS – Štátny inštitút divadelného umenia). V súčasnosti je docentkou Katedry divadelných štúdií Divadelnej fakulty VŠMU v Bratislave, kde prednáša dejiny divadla, vedie semináre venované ruskému divadlu a dráme, feministickému divadlu, teatrologickému výskumu a iné. Vo svojej pedagogickej, výskumnej a publikačnej práci sa sústreďuje na tri tematické okruhy – ruské divadlo a drámu, ženy v divadle/feminizmus a divadlo a moderné slovenské divadlo. Je spoluautorkou vyše dvadsiatich teatrologických a umenovedných knižných publikácií a monografií. Je autorkou hesiel v *Encyclopaedii Beliana* a iniciátorkou a hlavnou autorkou kolektívnej monografie *Magda Husáková-Lokvencová. Prvá dáma slovenskej divadelnej réžie* (Bratislava 2008), za ktorú získala Výročnú cenu Literárneho fondu. V roku 2012 jej vyšla monografia *Od Antona Čechova po Michaila Čechova. Pohľady do dejín ruského divadla a drámy*.

Mgr. Michal Macháček,

doktorand na Ústave českých dejín Filozofickej fakulty UK v Prahe. Prostredníctvom dizertačného projektu, v ktorom sa zaoberá osobnosťou Gustáva Husáka, mapuje problematiku komunistického hnutia a česko-slovenských vzťahov v 20. storočí. Je autorom viacerých štúdií a odborných článkov.

Valentina Vladimirovna Marjina, DrSc.,

absolvovala štúdium na Fakulte histórie Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova v Moskve. Bola vedúcou výskumnou pracovníčkou Ústavu slavistiky RAN v Moskve. Zaoberá sa históriou a historiografiou Československa v 20. storočí a modernými dejinami krajín strednej a juhovýchodnej Európy. Je autorkou a spoluautorkou desiatok monografií a množstva vedeckých štúdií a odborných článkov. Svoje články publikovala v popredných ruských, českých a slovenských historických časopisoch. V roku 2006 jej AV ČR udelila čestnú odborovú medailu Františka Palackého za zásluhy v historických vedách.

Martin Mocko,

povoláním informatik. Ako amatérsky historik sa venuje najmä problematike ilegálnej činnosti komunistických, resp. ľavicových intelektuálov v období druhej svetovej vojny. Publikoval viaceré popularizačné články a štúdie.

PhDr. Peter Mulík, PhD.,

vyštudoval históriu a archívniectvo na Filozofickej fakulte a teológiu na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ako vedecký pracovník pôsobil v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, riadil Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi v Bratislave a v súčasnosti riadi Slovenský historický ústav v Matici slovenskej. Špecializuje sa na vzťahy štátu a cirkvi a na dejiny 20. storočia. Publikoval viaceré monografie a je zostavovateľom zborníkov *Cirkev v tieni totality* (1994), *Nenávideli ma bez príčiny. Cirkev v konfrontácii s totalitami 20. storočia* (2000), *Recht und Religion in Mittel- und Osteuropa. Band 1. Slowakei* (2001), *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945* (2006), *Franko Vítazoslav Sasínek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia 1830–1914* (2007), *Etnogenéza Slovákov*.

Kto sme a aké je naše meno (2009), *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku* (2009). Popri tom publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí, najviac z nich v časopise *Historický zborník*.

PhDr. Marek Syrný, PhD.,

vyštudoval aprobáciu história – geografia na Katedre histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V roku 2008 obhájil doktorskú prácu na tému *Demokratická strana na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, ktorá o dva roky neskôr vyšla v knižnom prepracovaní pod názvom *Slovenskí demokrati '45 – 48*. Vyučuje dejiny na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov v Banskej Bystrici, resp. pôsobí ako historik Múzea SNP. Vo svojom výskume sa zaoberá najmä slovenskými dejinami v rokoch 1938 – 1948, ku ktorým vydal desiatky štúdií, redigoval viaceré zborníky a kolektívne monografie a je spoluautorom komentovaných dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (september 1944 – február 1945)*. Je hlavným redaktorom časopisu *Vojnová kronika*.

JUDr. Ján Štefanica, PhD.,

absolvent Právnickej fakulty UK v Bratislave, kde v súčasnosti pôsobí ako odborný asistent na Katedre právnych dejín. Zaoberá sa najmä právnymi dejinami Slovenska v 19. – 20. storočí. Vo svojich prácach sa venuje problematike medzinárodnoprávneho postavenia národnostných menšín v období prvej polovice 20. storočia, repatriácií menšinového obyvateľstva Európy či právneho postavenia osôb maďarskej národnosti v Československu po skončení druhej svetovej vojny. V súčasnosti sa venuje komplexnému spracovaniu problematiky politicky ovplyvnených trestných káz v právnych dejinách Slovenska.

SUMMARY

Gustáv Husák – a politician and statesman – who deservedly belongs to most significant but at the same time also among most controversial personalities of the political history of Slovakia in the 20th century. As an important Communist functionary he influenced the direction and destiny of the Slovak, or more precisely the Czechoslovak society for many years. Both in positive and negative ways. He had never hidden his political ambitions and step by step the politics became of central importance to him. He dedicated almost 50 years of his life to the politics; he used to work in number of both political and party positions, including the highest ones. He was a part, creator and also a victim of turbulent political events and his dramatic life story had been existentially linked to the Communist Party as it represented alpha and omega to him. He was the only one, from the range of significant Slovak Communist functionaries, who succeeded to be present “at all substantial events”, i.e. since the so-called Victorious February 1948¹ until the undignified end after the events in November 1989. From this point of view, we may state that the personality of Gustáv Husák is unique in the modern Slovak history.

His personal tragedy was that he has always believed, no matter what the circumstances were, in the ideas of his Communist Party and so he often repressed his own opinion, or he experienced a harsh self-criticism. As an intellectual educated as a lawyer he was a nationally oriented Slovak on one hand, but on the other he always firmly believed in Marxist-Leninist ideas. His positive steps were crossed by those negative ones and it is to be subjectively judged by individuals to say which prevailed.

The submitted collective monograph *Gustáv Husák and his Time* is a result of a common work done by 16 Slovak, Czech and Russian authors, an output from a scientific conference held under the same name on the occasion of the 100th anniversary of Husák’s birth organised by the Nation’s Memory Institute in cooperation with the Faculty of Law at the Comenius University in Bratislava, that took place on 28 and 29 January 2013 in Bratislava. The name of the publication shows that the collective of authors did not study only the personality of

1 Translator’s note: In February 1948 the parliamentary democracy in Czechoslovakia was overthrown by Communist one-party rule.

Gustáv Husák, but his time as well. It would be very difficult to understand the motives and incentives pushing the actions of individuals without studying the historical background. In that case it would be a very superficial approach. It was also the case of Gustáv Husák, the time influenced him, had strong impact on him, but at the same time it was the period he helped to develop when working in his important political positions. He was existentially interconnected with almost all important mile-stones in the Slovak history in the 20th century. Therefore it is inevitable to observe and study Gustáv Husák through the optics of the time when he lived, or to study and evaluate that time through the eyes of Gustáv Husák.

The work has got 16 chapters; each is dedicated to individual phases in the life of Gustáv Husák: his best moments and his deep falls, actions that may be praised but also those that need to be clearly condemned. In the first chapter, Michal Macháček, a Czech historian, tried to enlighten Gustáv Husák's way to the Communist movement and also his beginnings as an activist, i.e. the period in which he could hardly be called an ambitious careerist hankering for the power. The next chapter written by Nadezhda Lindovská is dedicated to his private life, his relation to Magda Husáková, née Lokvencová, his wife and significant Slovak theatre actress and director. In the next chapter, the historian Anton Hruboň tried to present the role of Alexander Mach, a politician representing the Hlinka Slovak People's Party (Ľudáci), he played in the lives of Slovak Communists and the Communist movement in Slovakia, and last but not least also in the destiny of Gustáv Husák. Marek Syrný followed the first star-like moment of Gustáv Husák, namely his role in the Slovak National Uprising in 1944. The following extensive chapter and its author Róbert Letz reveal an extremely interesting and until now very rarely studied part of Husák's life: his complicated relation to the Catholic Church, in the persecution of which after 1948 he played a significant role. Another extensive chapter, the author of which is Branislav Kinčok, is dedicated to the activities of the Czechoslovak State Security against Gustáv Husák in the period 1948–1950. Martin Mocko deals with testimonies of Imrich Sucký, the former head of Anti-communist Department of the State Security Headquarters during the 1st Czechoslovak Republic. The testimonies exist due to the fact that Sucký used to be interrogated by the Communist State Security for many years. He spoke very often also about the underground activities of Gustáv Husák in the years 1938–1944 in his testimonies. The Czech historian Zdeněk Doskočil analyses last months of Husák in the prison in his chapter and Doskočil also presents his difficult come-back from the prison in 1960 when he had to find his new role within the society. Valentina Marjina, a Russian historian, links her part directly to the previous chapter and she deals with the civil and party rehabilitation of the so-called Slovak bourgeois nationalists;

Husák was one of them. Peter Jašek brings the readers back to the period of the so-called Normalisation as Gustáv Husák became its symbol. He describes the last years of Husák in the position of the President of the Czechoslovak Socialist Republic into details. Two following chapters are of a historical-legal character: Ján Štefanica presents criminal law aspects of the action and the sentence in case Husák and his Companions (1954) in the first chapter. The latter, written by Jozef Beňa, defines the position of Gustáv Husák in the process of Slovak democratic anti-fascist statehood. On next pages there is an analysis of Viliam Jablonický dealing with the censorship and ideological interventions in arts and culture in the period of Normalisation. The contribution of the Russian historian Yevgeni F. Firsov is very interesting and valuable; he presents a rare testimony of an unknown Soviet historian about the opinions of leading representatives of the Czechoslovak historical science at the beginning of the Normalisation period in summer 1969. Beáta Katrebová-Blehová deals with the relations of Gustáv Husák, the General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia and at the same time also the President of the ČSSR with the highest Soviet representatives in the periods of Normalisation and Perestroika. Peter Mulík presents contributions of Gustáv Husák to the establishment of the ecclesiastical province of the Catholic Church in Slovakia in 1977.

The collective monograph *Gustáv Husák and his Time* brings new opinions and interpretations to the research of Husák's personality and elevates the given topic to a higher quality level from the scientific point of view. We do hope that the publication shall find its way into the hands of people being interested in history and to common readers, too. Dramatic life story of Gustáv Husák, the controversial Communist politician and statesman, may excite the readers and it shall not leave them disinterested.

MENNÝ REGISTER

- Adamec, Ladislav • 356, 365, 366, 369, 370
Adámy, Ján • 230
Achremenko, Ivan • 217
Alacoque, Margaréte • 120
Alexij, biskup • 185
Alexy, Ján • 74
Ambruš, Ján • 386
Amort, Čestmír • 470–473
Andropov, Jurij V. • 483
Aragon, Louis • 455
Asmolov, Alexander Nikitič • 112
Aurelius Augustinus, sv. • 117
- Bacilek, Karol • 50, 96, 105, 107, 112, 135,
193, 201, 246, 255, 261–263, 267, 277,
278, 286, 288, 297, 299–302, 306, 307,
310, 312, 313, 319, 330, 332, 333, 337, 343,
349, 350, 469, 470
Bagar, Andrej • 62, 96
Baggio, Sebastiano • 498, 499
Bahurinský, Alexander • 98, 103
Bakoš, Ján • 234, 455
Bakunin, Michail • 65
Balada, Ivan • 458
Baláz, Anton • 450
Baláz, Teodor • 169, 194, 198, 204, 209, 230,
234, 235, 296, 315, 316,
Balco, Rudolf • 105
Balko, Michal • 93, 96, 217
Ballek, Ladislav • 450, 460
Barák, Rudolf • 213, 243–245, 255, 256,
276–282, 285, 294, 326, 327, 331, 336,
337, 343, 377
Barbarič, Michal • 274
Barč-Ivan, Július • 445
Bareš, Gustav • 337
Bartoš, Peter • 456
Bartošek, Karel • 470, 474
Bartošová, Zuzana • 455, 456
Bartusz, Juraj • 456
Bartuška, Jan • 294
- Baštovanský, Štefan • 156, 160, 164, 169, 186,
196, 202, 212, 213, 241, 242, 246, 250,
263, 281, 343
Baudelaire, Charles • 65
Baxa, Vavrinec • 251
Bárta, Jan • 296
Beckman, Michael • 451
Bečko, Ján • 296
Bederka, Miroslav • 17
Bednár, Alfonz • 451, 452, 460
Bednár, Štefan • 234
Belkin, Michail Iljič • 207
Belluš, Emil • 74
Belluš, Samuel • 137
Belov (pozri Kovalenko, Anatolij D.)
Benada, Ludovít • 250, 251, 263, 265–267
Benda • 203
Beneš, Edvard • 109, 110, 114, 145, 152, 274,
342, 343, 407, 409, 411, 412, 415–418,
422–427, 434, 448, 476
Beniak, Valentín • 388
Beňo, Michal • 179
Beňuška, Jozef • 78, 239, 250, 252, 260, 261,
267, 269, 271–273
Beran, Josef • 163
Beran, Rudolf • 152
Berďajev, Nikolaj A. • 31, 32, 124
Berger, Gottlob • 80
Berija, Lavrentij Pavlovič • 324, 326
Bezák, Vendelín • 45
Bezek, Kazimír • 214, 218, 221
Bél, Matej • 245
Bielik, Ernest • 316, 448
Bielik, Pavol • 64
Biheller, Frico • 203
Bilak, Vasil • 328–330, 356, 366, 447, 459,
481, 483, 484, 492
Blažovský, Rudolf • 96, 98, 105, 262
Blühová, Irena • 262
Bob, Jozef • 321, 322, 463, 466
Bohúň, Imrich • 98
Bojarskij, Vladimir • 234

- Bolt, Robert • 67
 Borodáč, Ján • 74
 Bortel, Ľudovít • 172, 175, 185
 Botek, Anton • 146
 Bránik, Július • 28, 29, 206, 214, 215, 218, 221
 Branko, Pavol • 451, 456
 Brankov, Lázár • 207
 Brežnev, Leonid Iljič • 474, 480 – 484
 Briedoň, Daniel • 179, 180
 Bruča, J. • 247
 Brunovský • 448
 Budaj, Ján • 362
 Bugár, Miloš • 261, 274
 Bukovský, Ján • 494, 496
 Burian, Emil František • 60
 Burian, Oldřich • 217, 218, 224, 235
 Burhoň • 203
 Bušek, Vratislav • 402
 Bušniak • 221
 Buzalka, Michal • 130, 131, 137, 138, 150, 171
 Bútorová-Novomeská, Elena • 294
- Casaroli, Agostini • 491 – 494, 496
 Castro, Fidel • 355
 Ceausescu, Nicolae • 360, 486
 Clementis, Miroslav • 77
 Clementis, Vladimír • 26 – 29, 32, 38, 41, 47, 53, 61, 74, 85, 87, 90, 156, 157, 161, 169, 193, 194, 196, 199, 201, 202, 212 – 217, 219, 221 – 223, 225 – 227, 229, 231 – 235, 238, 243, 263, 265, 266, 301, 305, 324, 332, 341, 344, 346, 347, 377, 378, 381, 386 – 389, 391, 402, 424, 435 – 437, 457
 Clementisová, Lída • 53
 Colotka, Peter • 356, 363, 372, 489, 492
 Cvinček, Andrej • 146
 Cyprich, Róbert • 456
- Čalfa, Marián • 369, 370, 372, 440
 Čarnogurský, Pavol • 135, 136, 144, 145, 153, 386
 Čatloš, Ferdinand • 77, 79, 305
 Čavojský, Rudolf • 129, 132, 133, 144, 145
 Čáp, František • 98, 105
 Čársky, Jozef • 135, 143, 146
 Čársky, Viktor • 93
 Čech, Ján • 98, 103, 105, 234
 Čechov, Anton Pavlovič • 458
 Čechová, Zuzana • 254
 Čechrák, Cyril • 402
- Čepan, Oskár • 464
 Čepička, Alexej • 160, 161, 168, 171, 175, 180, 182, 185, 200, 201
 Čermák, Šimon • 204
 Černák, Tomáš • 81, 86, 116
 Černík, Oldřich • 295, 396, 461, 474, 475, 483
 Černý, Jaroslav • 219, 220, 224
 Černý, Václav • 452, 462
 Čičmanec, Ivan • 443, 446
 Čičvák, Martin • 69
 Čierny, Zoltán • 83
 Čulen, Marek • 77, 98
- Damián, sv. • 117
 Daško, Jozef • 317
 Daubnerová, Sláva • 69
 David, Pavol • 241, 244, 288, 292, 293, 297, 319, 328, 332, 333, 349, 374
 Davídek, Felix Maria • 496
 Daxner, Igor • 78, 81, 82, 251
 De Gaull, Charles • 408
 Dechet, Ján • 179 – 183, 190
 Déat, Marcel • 73
 Dérer, Ivan • 74
 Dilong, Rudolf • 450, 465
 Dimitrov, Georgi • 106, 343, 348
 Dolanský, Jaromír • 206
 Dolanský, Julius • 471
 Dolinský, Karol • 98, 105
 Doriot, Jacques • 73
 Dostojevskij, Fiodor Michailovič • 65, 462
 Doubek, Bohumil • 208, 210 – 213, 216, 224, 231, 233, 235, 236
 Drndič • 207
 Drtina, Prokop • 249, 286, 295, 296
 Dubček, Alexander • 188, 263, 337, 339, 346, 351, 352, 359, 361, 362, 364, 370, 457, 459, 463, 470, 474, 475, 479, 481, 483, 484, 486, 487
 Dubský, Josef • 203
 Dudincev, Vladimír • 430
 Dúbravec, Róbert • 455
 Dvorín, Ferdinand (pozri Hoffman-Dvorín, Ferdinand)
 Dvorský, František • 470
- Ďurčanský, Ferdinand • 75, 276, 403, 412, 413, 423, 434
 Ďurica, Milan • 465

- Ďuriš, Július • 79, 83, 105, 115, 157, 193,
 195, 201, 202, 217, 242, 243, 246, 250,
 252 – 256, 263 – 267, 269, 275 – 277, 279
- Dzvonič, Michal • 457
- Eden, Anthony • 408
 Eisler, Gejza • 254
 Elen, Jarko • 387
 Erenburg, Ilja • 74
 Ertl, Daniel • 94, 98, 103 – 105
- Faltán, Michal • 76, 77, 97, 128, 203, 206, 212,
 214, 218, 221, 244, 251, 254 – 256, 263,
 264, 271, 281, 317 – 319, 448
 Faltán, Samo • 448
 Farkas, Mihály • 205, 394
 Feješ, Ján • 83, 171
 Fendt, Pavol • 252
 Ferdinand d'Este • 20
 Ferencík, Ján • 150
 Ferjenčík, Mikuláš • 98, 150, 305
 Ferko, Milan • 454,
 Fiala-Udavský, Jozef • 143
 Field, Noel H. • 205 – 207, 211, 381, 390
 Fierlinger, Zdeněk • 165, 293, 330
 Figuli, Margita • 445
 Filčík, Ctibor • 62, 238
 Filko, Stanislav • 456
 Filo, Kornel • 146
 Filová, Eva • 456
 Fischl, Otto • 341
 Fišer, Ján • 175
 Florin, Teodor • 219, 224
 Floriš, Alexander • 230
 Fojtík, Jan • 484
 Fomferra, Heinrich • 259
 Forman, Miloš • 64
 František Josef I. • 20
 František z Assisi, sv. • 65
 Fraštacký, Rudolf • 146, 251, 269, 381
 Fremal, Karol • 450
 Frčo, Jozef • 269
 Frejka, Ludvík • 198, 206
 Friš, Edo • 29, 39, 40, 89, 91, 135, 144, 206,
 212, 214, 221, 234, 300, 322, 338, 348
 Fučík, Julius • 28
 Funczik, Emil • 145
- Gabura, Juraj • 121, 188
- Gajarský, Pavol • 262
 Galan, František • 76
 Gašpar, Tido Jozef • 74, 80, 296, 379
 Gábriš, Július • 492 – 495
 Geminder, Bedřich • 212,
 Genscher, Hans-Dieter • 359
 Gešo, Ladislav • 85, 248, 374
 Gheorghiu-Dej, Gheorghe • 209
 Gojdič, Pavol Peter • 143, 156, 171, 182, 185,
 186, 296
 Goldmann, Josef • 206
 Goldstücker, Eduard • 39
 Golian, Ján • 78, 104, 113, 385, 389, 448
 Goltz, Franz • 78, 270, 272, 273
 Gomułka, Władysław • 293, 300, 331, 479,
 480
 Gorbačov, Michail S. • 353, 357, 360, 361,
 449, 484 – 488
 Gosiorovský, Miloš • 16, 286, 306, 339,
 348 – 351
 Gottwald, Klement • 26, 105, 107, 108, 110,
 111, 134, 152, 181, 182, 193, 198, 200,
 201, 203, 206, 207, 210, 217, 224, 227, 231,
 236, 243, 266, 324, 337, 339, 343, 348,
 390, 426, 435, 446, 447
 Göllner, Emil • 175, 180
 Göro, František • 40
 Graca, Bohuslav • 266
 Gregor Tajovský, Jozef • 127
 Gregorová, Hana • 74, 127
 Grieš, Ondrej • 464
 Gromyko, Andrej Andrejevič • 360, 491
 Gwerk, Edmund • 262
- Haas, Vojtech • 262
 Habaj, Ivan • 460
 Hagara, Jozef • 260
 Haim, Kornel • 175, 221
 Haľamová, Maša • 82
 Hamada, Milan • 451, 460, 463, 464
 Hanák, Dušan • 451
 Handera, Štefan • 246, 250, 252, 267, 268
 Hanes, Dalibor • 234
 Hanes, Emil • 104
 Hantabal, Michal • 309, 310
 Hanus, Ladislav • 451, 460
 Hanuška, Jozef • 262
 Harčar, Anton • 141, 142, 146
 Harmann, Viktor • 230
 Havel, Václav • 361, 370, 371, 453

- Havetta, Elo • 451
Hála, František • 427
Hálek, Ivan • 48
Hegenbart, Rudolf • 356
Hemelka, František • 97, 271
Hendrych, Jiří • 305, 330
Herman, Karel • 470–475
Herz, Juraj • 458
Hirner, Alexander • 304
Hitler, Adolf • 26, 75, 103, 171, 308, 403, 410
Hlininský • 253
Hlinka, Andrej • 137, 140, 402
Hlinka, Anton • 465
Hložková, Viera • 199–204, 208, 212,
219–222, 226, 386, 395
Hodža, Milan • 49
Hoffman, Ivan • 362
Hoffman-Dvorin, Ferdinand • 245,
267–269, 273
Hoffmann, Karel • 492
Hoffmeister, Adolf • 28
Holdoš, Ladislav • 160–162, 168, 169, 173,
177, 184, 196, 199–201, 203, 206, 213,
290, 294, 298, 310, 322–326, 336, 340,
341, 377–380, 381, 383, 387–393, 395,
437
Hollý, Ján • 166
Hollý, Martin • 451
Holotík, Ludovít • 470
Honecker, Erich • 485
Hopko, Vasil' • 156, 157, 186
Horák, Alexander • 158
Horáková, Milada • 203, 219, 394
Horna, Richard • 402, 403
Horváth, Ivan • 85, 98, 220, 223, 294, 297,
298, 301, 323–326, 336, 377, 378, 381,
383, 388, 389, 392, 393, 395, 437
Horváth, Július • 206, 217
Hoření, Zdeněk • 363
Hoška, Jaroslav • 203
Höfle, Hermann • 131, 132
Hradecký • 472
Hronský, Jozef Cíger • 379, 450
Hrozičnik, Jozef • 470
Hrušovský, Igor • 460
Hrušovský, Miloš • 250, 263
Hrúz, Pavol • 450, 460, 464
Hrúz, Karel • 494
Huba, Martin • 23
Hubálek, Slavomil • 23, 33
Hulík, Štěpán • 458
Husa, Václav • 469
Husák, Gustáv • passim
Husák, Ján • 53, 62, 187
Husák, Nikodém • 19, 20, 40, 117–121
Husák, Štefan • 20, 118, 121
Husák, Vladimír • 17, 53, 62, 63, 187, 311
Husáková, Agneša • 17
Husáková, Katarína • 20
Husáková, Magda, rod. Lokvencová • 13, 31,
51–53, 55–70, 92, 124, 135, 187, 220,
238, 274, 303, 309, 313, 320, 322
Husáková, Magdaléna, rod. Fratričová • 19,
20, 117
Husáková, Mária, rod. Vilémová • 20, 118,
121
Husáková, Štefánia • 20
Hutyra, Ján • 153
Hübl, Milan • 475
Hvozdík, Ján • 74
Hykisch, Anton • 465
Hysko, Mieroslav • 338, 351
Chaloupecký, Václav • 46
Chaplin, Charles • 65
Chmel, Rudolf • 443
Chňoupek, Bohuslav • 30, 356, 360, 372, 491,
493, 494, 496
Chollet, Léon • 381, 390
Chorváth, Michal • 237, 318–320, 322
Chrapová, Albína • 230
Chruščov, Nikita Sergejevič • 299, 326, 327,
332, 335
Chura, Alojz Ján • 403
Chytilová, Věra • 62
Indra, Alois • 365, 366, 368, 483, 484, 492
Ingr, Sergej • 113
Ivanič, Jozef • 257, 258, 269
Jablonický, Jozef • 281, 311
Jakeš, Miloš • 354, 359, 360, 366, 368, 371,
440, 484, 487, 488
Jakubčová, Renáta • 489
Jakubisko, Juraj • 451
Janči, Štefan • 234
Janda, Ladislav • 139
Jankovič, Jozef • 456
Jantausch, Pavol • 143
Jaruzelski, Wojciech • 360, 368

- Ján XXIII. • 496
 Ján Pavol II. • 449
 Jánošík, Juraj • 19
 Jegorov, Alexej Semionovič • 113
 Jeleň, Oskár • 105, 203, 328
 Jelevferij, metropolita • 185
 Jelinek, Yeshayahu Andrej • 25
 Jermakov, Viktor F. • 104, 359
 Jesenská, Zora • 322, 457
 Ježiš Kristus • 32, 120, 125, 140, 149, 150
 Jilemnický, Peter • 29, 387, 448
 Jirásek, Josef • 23
 Jodl, František • 28
 Johanides, Ján • 454
 Josko, Matej • 94, 251, 401, 404, 414
 Juráš, Miloš • 103
 Juriga, Ferdiš (Ferdinand) • 74
 Juriga, Martin • 74
- Kaboš, Andrej • 39, 296
 Kadlečík, Ivan • 450, 460, 464
 Kalašnikovová • 472
 Kalendra, Závaš • 219, 224
 Kalina, Alexander • 234
 Kalina, Ján Ladislav • 318, 451, 458
 Kalinová, Agneša • 317, 318, 458
 Káliský, Roman • 338, 457, 490
 Kamenec, Ivan • 15, 81
 Kanis, Pavol • 364
 Kapek, Antonín • 367, 492
 Kapinaj, Juraj • 91, 98, 103
 Kaplan, Karel • 199, 296, 331, 336, 337, 473
 Kardoš, Dezider • 23
 Karvaš, Imrich • 39, 76, 92, 136, 220, 223, 247, 248, 274, 278, 296, 303, 305, 316, 334, 385, 386, 391, 404
 Karvaš, Peter • 454
 Kádár, János • 293, 300, 331, 355, 481 – 483
 Kákošová, Dana • 67
 Kempný, Ján • 148, 162
 Kempný, Josef • 292, 492
 Kevič, Šefik • 210, 212, 217
 Kindlová, Eliška • 217
 Kirschbaum, Jozef • 34, 45, 46, 401
 Kišoňová-Hubová, Mária • 23
 Kladiva, Jaroslav • 473
 Klaus, Václav • 371
 Klčo, Jozef • 269, 272 – 274
 Klein, Ernest • 257, 258
 Klein, Otto • 258
 Klein-Krajňák, Oto • 239, 254, 257, 262 – 264, 266
 Kleinerová, Antonie • 296
 Klimko, Michal • 386
 Klimáček, Viliam • 69
 Klinger, Evžen • 219
 Klinovský, Ján • 84, 386
 Klinovský, Š. • 391
 Klokoč, Ondrej • 98, 180, 374
 Klokočník, Ladislav • 317
 Kmeťko, Karol • 131, 141, 147, 157 – 159
 Knapp, Viktor • 438
 Knotek, Ivan • 367, 371, 372
 Knotte • 175
 Knězek, Libor • 453, 454
 Kňazko, Milan • 362
 Kočvara, Štefan • 82
 Kohl, Helmut • 359
 Kohn, Vojtech • 253
 Kohoutek, Vladimír • 201, 212, 214, 219 – 221
 Kolder, Drahomír • 336, 337
 Kollár, Ján • 166
 Koller, Július • 456
 Komárek, Valtr • 371
 Komenský, Jan Amos • 403
 Kopecký, Jaromír • 216, 219, 224, 296
 Kopecký, Václav • 109, 110, 200, 201, 227, 292, 297, 304 – 308, 328, 329, 334, 343, 348, 429, 471
 Kopenich • 251 – 255, 257, 259, 269
 Kopřiva, Ladislav • 169, 203, 207, 208, 227, 232, 337
 Korec, Ján Chryzostom • 362, 490
 Korčák, Josef • 492
 Kordoš, Vladimír • 456
 Kornilak • 470
 Kosygin, Alexej Nikolajevič • 481
 Košovský, Vojtech • 80
 Košta, Ladislav • 311
 Košťál, Karel • 222
 Kotal, Jindřich • 290
 Kovalenko, Anatolij D. • 135
 Kováč, Ján • 254
 Kováč, Vojtech • 244, 303, 334
 Kováčik, Ludovít • 97, 221, 234
 Kováčiková, Tamara • 234
 Kovár, Viliam • 79
 Koza Matejov, Jur • 144, 145, 150
 Kozma, sv. • 117
 Kožíšek, Antonín • 83

- Köhler, Bruno • 337
 Körper, Karol • 150
 Krajčík, Milan • 175
 Krajňák, Michal • 246
 Krajňák, Oto (pozri Klein-Krajňák, Oto)
 Král, Václav • 306, 307, 472
 Král, Fraňo • 448
 Krátký, Jaroslav • 286,
 Krčméry, Silvester • 362
 Krčméry, Štefan • 74
 Kriegel, František • 473, 475
 Krno, Dalibor • 97
 Kroček, Lumír • 233
 Kroner, Jozef • 64
 Krumhanzl, Jiří • 317
 Kružliak, Imrich • 240
 Krychtálek, Vladimír • 83
 Křen, Jan • 473–475
 Křížek, Jaroslav • 473–475
 Křížek, Jurij • 470, 474
 Kuba, Rudolf • 230
 Kubala, Otomar • 80
 Kubač, František • 98, 105
 Kubec, Vladimír • 291
 Kubenko, Vlado • 457
 Kubička, Róbert • 80
 Kubík, Karol • 75
 Kučerová, Ruth • 230
 Kudelka, Ladislav • 451, 458
 Kudrna, Josef • 314, 319
 Kuchta, Gabriel • 187
 Kukla, Miloslav • 217
 Kukorelli, Ludovít • 93
 Kukura, Juraj • 69
 Kunkel, Ferdinand • 253
 Kupec, Ivan • 300, 448
 Kurták, Ladislav • 230
 Kusý, Miroslav • 453
 Kutlvašr, Karel • 249, 296
 Kuznecov, Vasilij • 480
 Kužel, Dušan • 450
 Kútnik-Šmálov, Jozef • 451
 Kvetko, Martin • 305
 Kyselicová, Helena • 63, 66, 128, 187, 320

 Lacko, Martin • 77
 Lahola, Leopold • 450
 Laluha, Ivan • 370
 Lajčiak, Milan • 463
 Landa, Mikuláš • 296

 Langer, Oskar • 296
 Lantay, Andrej • 44
 Laštovička, Bohuslav • 192, 306, 307
 Laubert, Otis • 456
 Laušman, Bohumil • 296
 Lawrence, R. • 362
 Lazarová, Katarína • 244, 315, 316, 448
 Lazík, Ambróz • 146, 153–155, 158, 159,
 180, 492
 Lažnovský, Karel • 83
 Lehocký, Emanuel • 444
 Lehuta, Emil • 451, 456
 Lenárt, Jozef • 311, 372, 484, 492
 Lenin, Vladimír Iljič • 124, 151
 Lettrich, Jozef • 92–95, 98–100, 103, 109,
 111, 137, 251, 305, 378, 381, 385, 389, 401,
 404, 414, 417, 419, 420, 425, 437
 Letz, Róbert • 493
 Lédl, Josef • 255, 278
 Liehm, Antonín J. • 446
 Lietavec, Jozef • 98, 101, 102, 105, 386, 447
 Lichačov, M. T. • 207, 210, 212, 214, 224, 233
 Lichner, Ján • 249, 295, 296,
 Linhart, Lubomír • 97
 Lipták, Lubomír • 11, 54
 Lisý, Ján • 230
 Litera, Josef • 341
 Lokvenc, Antonín • 52, 55, 61
 Lokvenc, Vladimír • 127
 Lokvencová, Juliana • 55
 London, Artur • 390
 Longen, E. A. • 65
 Lorenc, Alojz • 363
 Löbl, Eugen • 29, 39, 40, 85, 198, 206,
 210–212, 214–216, 218, 221, 224, 226,
 296, 375, 387, 395
 Lukačovič, Ján • 158
 Lukačovič, Jozef • 30
 Lukáč, Emil Boleslav • 388
 Lukáš, sv. • 65
 Luknár, František • 230

 Macek, Josef • 471, 473–475
 Mach, Alexander • 71–87, 135, 136, 196, 198,
 209, 212, 219, 222, 223, 248–250, 255,
 264, 267–269, 271–277, 281, 296, 299,
 303, 305, 379, 391, 395, 410
 Machiavelli, Niccolò • 65
 Machula, Jaromír • 137, 138
 Majakovskij, Vladimír • 67

- Makarov, N. I. • 207, 210, 213, 214, 224, 233
 Malár, Augustín • 78, 305
 Malár, Ján • 244, 303, 334
 Manac'h, Étienne 381, • 389, 390
 Marčok, Viliam • 451
 Marko, Jozef • 244, 248, 303, 334
 Markus, Mikuláš • 448
 Markuš, Alexander • 28, 253
 Martinovič, František • 230
 Marx, Karl • 31, 124, 151, 437
 Masaryk, Jan • 408
 Masaryk, Tomáš Garrigue • 22, 35, 38, 65,
 358, 422, 445, 448, 476
 Mastiliak, Ján Ivan • 32, 188
 Matuščík, Radislav • 455, 456
 Matuška, Alexander • 463
 Maťovčík, Augustín • 443
 Mazúr, Ján • 98, 105
 Medov, V. • 233
 Medvecký, Matej • 240, 255, 278
 Medvedev, Roy • 487
 Melichar, Jan • 374
 Meliš, Juraj • 456
 Menclová, Dobroslava • 473
 Metod, sv. • 167, 492
 Mičianik, Pavel • 77
 Mihálik, Peter • 456, 457
 Michalička, Augustín • 374
 Michelot, Maurice • 381
 Mikloško, František • 362
 Miko, František • 460
 Mikula, Ján • 268
 Millerová, Viera, rod. Čáslavská • 61
 Milučký, Ján • 465
 Mináč, Vladimír • 300, 328, 440, 460
 Minárik, Jozef • 179
 Mindszenty, József • 167, 171, 389
 Mittelmann-Dedinský, Móric • 40, 56
 Mitterrand, François • 359
 Mlynárčík, Alex • 456
 Mňačko, Ladislav • 300, 315, 322
 Mojmir II. • 492
 Molnár, Bohumír • 279
 Molotov, Vjačeslav Michailovič • 90, 193
 Moravčík, Štefan • 450
 Moravec • 212
 More, Thomas • 67
 Moučka, Milan • 85, 233, 374
 Moyseš, Štefan • 166
 Moyš, Anton Ch. • 22, 33, 117
 Moyš, Ladislav • 117
 Mozolák • 218
 Mudroch, Marián • 456
 Mukařovský, Jan • 28, 60
 Murár, Jozef • 130, 133
 Murín, Karol • 411
 Mussolini, Benito • 73
 Múdry-Šebík, Michal • 37, 42, 43
 Nageler, Viktor • 80
 Nagy, Imre • 303, 334,
 Natta, Alessandro • 487
 Nejedlý, Zdeněk • 28
 Nestával, Josef • 296
 Neumann, Stanislav Kostka • 28, 251
 Nezval, Vítězslav • 28
 Nécsey, Eduard • 155, 182
 Němec, František • 110
 Nikolaj, metropolita • 185
 Nosek, Václav • 394
 Novák, František • 203
 Novák, Ludovít • 447
 Novikov, N. G. • 218, 233
 Novomeský, Ladislav • 26, 29, 61, 71, 74–81,
 83–85, 91, 92, 95, 98, 105, 109, 139,
 143, 146, 156, 157, 169, 192, 193, 196,
 198–201, 203–205, 208, 210, 212–214,
 216–218, 220–223, 225–235, 237,
 243, 251, 255, 265, 273, 276, 281, 290,
 293, 294, 298, 301, 302, 305, 306, 308,
 318, 319, 322–328, 332, 336, 338, 340,
 341, 344, 346–348, 377–380, 387, 388,
 390–393, 395, 406, 417, 421, 424, 425,
 427, 437, 447–449
 Novotný, Antonín • 67, 256, 277–280, 284,
 286–290, 292, 293, 296, 297, 299, 307,
 319, 321, 327–329, 331, 332, 335–337,
 339, 340, 343, 351, 352, 474
 Nový, Vilém • 196, 203, 205, 206, 210–214,
 218, 224, 226, 395
 Okáli, Daniel • 79, 80, 159, 162, 174, 214, 218,
 220, 221, 223, 225, 290, 294, 296, 297,
 298, 301, 315, 322–326, 336, 377, 378,
 381, 387, 388, 390, 392, 393, 395, 437
 Olbracht, Ivan • 19, 26, 27, 36, 53, 65
 Opat • 472
 Osoha, Ján • 90, 108, 250, 252–256,
 262–266, 269, 281

- Otto, Ernest • 169, 210 – 212, 216 – 218, 243,
250, 259, 260
- Pafčo, Eduard • 319, 320
- Palach, Jan • 459
- Palášty, Gustáv • 230
- Paleček, Václav • 219, 224
- Papoušek, Jaroslav • 64
- Passer, Ivan • 64
- Pasternak, Boris • 440, 462
- Paškay, Ján • 262
- Pašteka, Július • 443
- Pavlik, Gejza • 201, 206 – 208, 210
- Pavlik, Ondrej • 96, 97, 105, 178, 212, 217,
234, 244, 300, 317 – 320, 322, 328 – 330
- Pavliková, Charlotta • 206, 207
- Pavlovič, Juraj • 230
- Pavol VI. • 491, 493
- Pálffy, Ján • 23, 41
- Pálffy, Mikuláš • 20
- Pánis, Štefan • 45
- Pásztor, Ján • 494
- Pelikán, Jiří • 487
- Pelnář, Jan • 471
- Pešek, Jan • 333
- Peška, Zdeněk • 402
- Peter, sv. • 497 – 499
- Petrik, Vladimír • 460, 463, 464
- Petko, Emil • 98
- Pezlár, Ludovít • 463, 464
- Pietor, Ivan • 237
- Pichlík, Karel • 474, 475
- Pithart, Petr • 366
- Pius XI. • 492, 493
- Pius XII. • 162
- Píšek, František • 203
- Plánovský, Pavol • 269
- Plevza, Viliam • 12, 16, 17, 26, 31, 54, 56, 62,
68, 86, 317, 355, 358, 364, 450
- Pobožný, Róbert • 177, 179, 182
- Poggi, Luigi • 494
- Polanský, Ivan • 362
- Polák, Ervín • 296, 315, 395
- Polák, Milan • 137, 235
- Polák, Vítězslav • 91
- Polk, Elemír • 448
- Pollák, Pavol • 318
- Ponická, Hana • 452 – 455, 464
- Poničan, Ján • 28, 29, 75, 77, 79, 214, 218, 221,
265, 387, 452
- Potocký • 194
- Pražák, Albert • 74
- Prečan, Vilém • 32
- Prchala, Lev • 199
- Príkopa, Pavol • 78, 269, 272 – 274
- Příbyl, Jaroslav • 296
- Příkryl, Bohumil • 28
- Purš, Jaroslav • 472
- Púčik, Jozef • 221
- Púll, Ján • 39, 40, 44, 76, 97, 98, 105, 214, 215,
218, 221, 244, 251, 254 – 256, 263 – 265,
271, 281, 401
- Rabina, Štefan • 80
- Rais, Štefan • 206
- Rajk, László • 169, 204, 205, 207, 209 – 213,
218, 220, 226, 233, 234, 237, 238, 381
- Rakowski, Mieczyslaw • 360
- Rankovič, Alexander • 207, 210
- Rapant, Daniel • 447
- Rašla, Anton • 23, 81, 91, 97, 98, 103, 112,
169, 209, 214, 218, 234, 243, 245, 247,
248, 250, 251, 253 – 256, 263, 264, 281,
300, 315 – 318, 320, 322, 333, 375, 377,
401
- Rauscher, Rudolf • 402, 403
- Rákosi, Mátyás • 169, 205, 206
- Rázus, Martin • 74, 400
- Reagan, Ronald • 353
- Rebro, Karol • 96, 404
- Reicin, Bedřich • 198, 340, 341
- Reich, Josef • 235 – 237
- Reiman, Pavel • 224, 225
- Rendek, Ignác • 396
- Repta, Ján • 448
- Révai, József • 205
- Ribbentrop, Joachim von • 90, 193, 410
- Ritter, Saverio • 155
- Roháč-Ilkiv, Ivan • 185
- Rosenthal-Fabián, Ernest • 257
- Rossetti, Marcello • 498, 499
- Rossmann, Zdeněk • 203
- Rossová, Alžbeta • 252, 254
- Roth, Imrich • 25
- Rothová, Františka • 25
- Rozner, Ján • 220, 322
- Ruml, Jan • 365
- Rusinová, Zora • 455
- Rúfus, Milan • 460, 463, 490
- Rychlík, Jan • 329, 338, 351, 352

- Rysová, Eva • 67
 Ryžkov, Nikolaj • 360
- Sabina, Karol • 444
 Sabol-Palko, Anton • 80
 Samec, Alois • 201, 202
 Santnerová, Júlia • 118, 121
 Santnerová, Rozália • 118
 Saučín, Ladislav • 234, 238
 Sádovský, Štefan • 480
 Sečanský, Michal • 448
 Sedláček, Jaroslav • 245, 246, 247, 255, 272,
 277 – 280, 282
 Sedmík, Viktor • 164, 183
 Seton-Watson, Robert William • 444
 Shakespeare, William • 65
 Scheffer, Ondrej • 180
 Schorm, Ewald • 64
 Schwarz, Daniel • 269
 Schwarz, Hans (krycie meno Schreck, Ján)
 • 260
 Schweinzipacher, Ludovít • 230
 Sidor, Karol • 46, 416
 Sikora, Rudolf • 456
 Silan, Janko • 450, 460
 Simon, André • 199
 Sirácky, Andrej • 387
 Sivák, Jozef • 74
 Slabej, Ladislav • 220
 Slabejová, Božena • 220
 Sládek • 472
 Sládková-Synková, Hedvika • 202, 208, 217,
 224
 Slánský, Richard • 203
 Slánský, Rudolf • 108, 110, 160, 169,
 198 – 201, 207, 208, 212, 224, 323 – 325,
 328, 337, 340, 341, 343, 344, 346, 375,
 378, 394
 Slivka, Martin • 451
 Sloboda, Rudolf • 443, 450, 458, 460
 Smida, Marek • 105
 Smrek, Ján • 454
 Smrkovský, Josef • 461, 474, 475, 483, 486
 Smutný, Jaromír • 423
 Snopko, Ladislav • 362
 Sokol, Ján • 189, 490, 496
 Sokol, Martin • 416
 Solan, Peter • 451
 Sova, Jaroslav • 93
 Spišák, Pavol • 156
- Stahl, Pavol • 246, 263
 Stalin, Josif Vissarionovič • 65, 143, 178, 191,
 193, 194, 196, 205, 236, 243, 299, 324,
 342, 473
 Stančíková, Alžbeta • 187
 Stanek, Ján Juraj • 244
 Stanislavskij, Konstantin • 65, 66
 Starčevič • 472
 Starinský, Peter • 270
 Stodola, Ivan • 445
 Straka, Jozef • 145, 172
 Strauss, Pavol • 450, 460
 Strauss, Tomáš • 451, 455
 Stránský, Jan • 427
 Strechaj, Rudolf • 98, 332, 349, 469, 470
 Strinka, Július • 457
 Strmeň, Karol • 450, 465
 Strnad, Antonín • 217
 Struhárik, Štefan • 238
 Styk, Jozef • 93, 98, 428
 Styk, Mikuláš • 98
 Sucký, Imrich • 78, 239 – 241, 243 – 269,
 272 – 282, 287
 Suk, Jiří • 365
 Sum, Antonín • 296
 Svoboda, Ludvík • 461, 480 – 483, 492
 Svrček, Mikuláš • 262
 Syrový, Jan • 152, 295, 296
 Sýkora, Ernest • 168, 328
 Szabó, Štefan • 254, 257, 258, 262
 SzigetI, Cecilián Ludovít • 188
 Szönyi, Tibor • 220
 Szücs, Ernő • 206
 Szücs, Ján • 105
- Šachnasarov, Georgij • 485
 Šajmovič, Juraj • 458
 Šalát, Anton • 84, 130, 386
 Šalda, Fratišek • 27, 360
 Šalgovič, Viliam • 372
 Šebesta, Štefan • 244, 302
 Ševčík, Ján • 296
 Šikula, Vincent • 450, 460
 Šimečka, Dominik • 288
 Šimečka, Martin • 362
 Šimečka, Milan • 362, 459
 Šimko, Dušan • 444
 Šimkovič, Benjamín • 173
 Šimovič, Ladislav • 89, 234
 Šimulčík, Ján • 362

- Široký, Viliam • 79, 83, 84, 91, 105, 115,
145, 150, 157, 159 – 161, 164, 168, 169,
186, 192, 193, 195, 196, 198, 200 – 203,
208, 209, 212, 213, 217, 221, 222, 224,
226 – 232, 246, 250, 255, 256, 259, 263,
267, 275 – 279, 281, 287, 292, 297, 300,
301, 306, 307, 332, 337 – 339, 343 – 345,
386, 390, 430
- Škarvan, Albert • 442, 443
- Škoda, Václav • 294
- Škodáček, Peter • 43
- Škrabala, Vincent • 253, 254
- Škrábik, Andrej • 129 – 133, 142, 145, 150,
167, 171, 179, 182
- Škvorecký • 470
- Šling, Otto • 208, 341, 344
- Šmatlák, Stanislav • 464
- Šmeral, Bohumír • 28
- Šmidke, Karol • 89 – 92, 95, 98, 99, 103 – 107,
109, 111 – 115, 129, 139, 145, 169, 192,
193, 195, 198, 204, 212, 214, 216 – 218,
221, 226 – 228, 231 – 236, 261, 271, 305,
390, 406
- Šmidrkal, Jaroslav • 217
- Šmíd, Josef • 255
- Šnejdárek, Antonín • 471
- Šoltész, Jozef • 44, 89, 91, 98, 103, 105, 201,
203, 214, 218, 220, 221, 267
- Špánik, Ján • 237
- Špitzer, Juraj • 300, 318, 322, 330, 448
- Šprinc, Mikuláš • 150
- Šrámek, Jan • 409
- Šrámek, Jozef • 153
- Šrobár, Vavro • 93 – 96, 98 – 100, 104, 109,
129, 136, 306, 267, 268, 419, 426, 428
- Štaudinger, Jozef • 387
- Štefančinová, Jarmila • 17
- Štefánek, Anton • 74, 444
- Štefánik, Ivan • 410
- Štefánik, Milan Rastislav • 35, 49, 448, 476
- Štemenko, Sergej M. • 482
- Šteпка, Stanislav • 450, 451
- Štěpán, Miroslav • 357, 365, 370
- Štibraný, Justín • 144
- Štítnický, Ctibor • 300, 328, 330
- Štolbová, Eva • 446
- Štrougal, Lubomír • 62, 279, 280, 287, 318,
320, 356, 359, 367, 370, 396, 483, 484,
486, 488, 492
- Štúr, Ludovít • 166
- Štúr, Svätopluk • 460
- Štvrtecký, Štefan • 470
- Šubík, František • 82, 379, 388, 443, 450
- Šulc, Dušan • 97
- Švankmajer, Milan • 472
- Šváb, Karel • 169, 201, 202, 207 – 209, 211,
212, 214, 217, 218, 220, 224, 230 – 232,
234, 235, 340, 341
- Šverma, Jan • 101, 105, 107 – 110
- Švermová, Marie • 201, 344
- Tajovský, Bohumil Vít • 188
- Takáč, Miloslav • 432
- Takáč, Samuel • 96, 98, 212
- Tatarka, Dominik • 300, 320, 328, 443, 446,
450, 453, 460
- Taussigová-Potůčková, Jarmila • 203, 296,
341
- Teige, Karel • 28
- Teplou, L. F. • 233
- Terebessy, Karol • 304
- Thurzo, Viliam • 40
- Tiso, Jozef • 23, 78, 80 – 82, 131, 132, 146, 147,
151, 152, 243, 245, 252, 269, 272, 305,
333, 379, 400, 403, 410, 411
- Tito, Josif Broz • 191, 196, 210, 216
- Tolstoj, Lev Nikolajevič • 442, 443
- Toman, Ludvík • 458
- Tomanóczy, Ján • 136
- Tomášek, Dušan • 460, 461, 463
- Tomášek, František kardinál • 359, 361, 494,
495, 499
- Tomášik-Dumín, Jozef • 387
- Tompa, Štefan • 262
- Tomsa, Bohuš • 38, 399, 402, 403
- Ton, Giuseppe del • 498, 499
- Tošer, Oldřich • 230
- Tóth, Ján • 130
- Tóth, Dezider • 456
- Török, Jozef • 22
- Trančík, Dušan • 451, 457
- Trnka, Jiří • 64
- Trochta, Štěpán • 296
- Trojan, Josef • 216, 217, 224, 255, 448
- Tuka, Vojtech • 73, 403
- Tušera, Michal • 244, 248, 300, 304
- Ťažký, Ladislav • 450, 453, 454, 463
- Udaľcov, Ivan Ivanovič • 469, 470

- Uher, Ján • 277, 310
 Uher, Štefan • 451
 Uhlíř, František • 115
 Uhrín, Juraj • 374, 384
 Ujhelyi, Ondrej • 179
 Urban, Milo • 75, 379, 388
 Urbánek, Karel • 366, 367, 371, 372
 Urbásek, Miloš • 456
 Urc, Rudolf • 456
 Ursíny, Ján • 92 – 95, 98, 99, 103, 104, 109,
 132, 198, 212, 222, 223, 251, 305, 378,
 385, 395, 416, 421, 428, 437
 Urx, Eduard • 387
 Úlehlová-Mouralová, Viera • 44
- Valach, Gustáv • 67
 Valášek, Oskar • 83, 160, 169, 194, 196, 296,
 315, 316
 Valenta, Josef • 472
 Valo, Jozef • 348
 Vaničková, Stanislava • 52, 309, 310, 313, 320
 Vanovič, Július • 451, 452
 Vartíková, Marta • 307
 Vašečka, Félix • 76, 97, 128, 234, 243, 251,
 263, 264, 271, 317, 322
 Vavro, František • 250
 Vavro, Valentín • 173, 175
 Válek, Miroslav • 464
 Vámoš, Gejza • 74
 Vávra, Vlastimil • 470, 471, 474, 475, 477
 Veličko, Piotr Alexejevič • 104, 113, 386, 448
 Vesel, Mirko • 93, 421
 Veselá, Vlasta • 219
 Veselý, Jindřich • 200, 201, 207, 469
 Vicen, Jozef • 80, 85, 153, 245, 248, 275 – 277
 Viest, Rudolf • 401, 409
 Viktorín, Rudolf • 98, 105, 171, 198
 Viktory, Július • 150
 Vilemová, Júlia • 20
 Vilemová, Rozália • 20
 Villot, Jean • 493, 498, 499
- Vnuk, František • 71
 Vojtaššák, Ján • 136, 137, 147, 150, 171, 295,
 296
 Vorobiov, Eduard A. • 359
 Voskovec, Jiří • 27, 35, 65
 Voznesenskij, Andrej • 440
 Vranitzky, Franz • 359
 Vydra, Vladimír • 41
 Vychodil, Ladislav • 313
 Vyšinskij, Andrej • 199
- Weiss, Peter • 364
 Werich, Jan • 27, 35, 65
 Westerhoff, John H. • 122
 Wild, Oscar • 65
 Wolker, Jiří • 27
 Wonka, Pavel • 362
- Zadorožňuková, Ella • 487
 Zatko, Peter • 80, 92, 251, 303, 305, 386, 391
 Záborský, Jonáš • 166
 Zábřana, Jan • 449
 Zámečník, Stanislav • 216
 Zápotocký, Antonín • 163, 168, 169, 283, 294,
 326, 332, 337
 Zela, Stanislav • 296
 Zelenka, Ladislav • 204, 208
 Zeman, Gustáv • 93, 448
 Zeminová, Františka • 296
 Zimbauer, Ferdinand • 258
 Zindr, Josef • 387
 Zupka, František • 206
 Zvěřina, Josef • 188
 Zvonický, Gorazd • 449
- Žabkay, Ernest • 410
 Žarnov, Andrej (pozri Šubík, František)
 Želibská, Jana • 456
 Žingor, Viliam • 217, 447, 448
 Živkov, Todor • 486

Politik a štátnik Gustáv Husák sa právom radí medzi naj významnejšie, no zároveň aj najkontroverznejšie postavy poli tických dejín Slovenska 20. storočia. Ako významný komunis tický funkcionár dlhé roky ovplyvňoval smerovanie a osudy slovenskej, resp. československej spoločnosti. V zmysle pozitív nom aj v tom negatívnom. Nikdy neskrýval svoje politické am bicie a politika sa postupne pre neho stala všetkým. Zasvätil jej takmer päťdesiat rokov svojho života, zastával množstvo poli tických a straníckych funkcií vrátane tých najvyšších. Bol súčas ťou, tvorcom i obeťou turbulentných politických udalostí a jeho dramatický životný príbeh je bytostne spojený s komunistickou stranou, ktorá sa pre neho stala alfou aj omegou. Ako jedinému z popredných slovenských komunistických funkcionárov sa mu podarilo „byť pri všetkom podstatnom“ od tzv. Víťazného feb ruára 1948 až do neslávneho konca komunistického režimu po udalostiach Novembra 1989. Z tohto pohľadu možno konšta tovať, že osobnosť G. Husáka nemá v novodobých slovenských dejinách obdobu. Jeho osobná tragédia spočívala v tom, že za žiadnych okolností neprestával veriť ideám rodnej komunistickej strany, a preto neraz potláčal vlastný názor, alebo si sypal na hlavu popol sebakritiky. Ako intelektuál s právnickým vzde laním bol na jednej strane národne orientovaný Slovák no na druhej strane vždy pevne veril marxisticko-leninským ideám. Jeho pozitívne kroky sa prelínali s negatívnymi a je len na posú dení jednotlivca, ktoré z nich prevažovali.

ISBN 978-80-89335-76-3

Fotografie na obálke:
ČTK / J. Finda, J. Karas, J. Kruliš, K. Mevald
TASR / K. Mevald
UPN